

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Wydział Filozofii

Instytut Filozofii

Łukasz Libowski

nr albumu: 142622

Marsilii de Inghen

Quaestiones super I, II, IV-X, XII libros Metaphysicorum Aristotelis

Libri primus et secundus

Editio critica et inquisitio historico-philosophica

Rozprawa doktorska

napisana na seminarium naukowym

z Historii filozofii starożytnej i średniowiecznej

pod kierunkiem

dr hab. Wandy Bajor, prof. KUL

Lublin 2023

Spis treści

Przedmowa	VII
Wstęp	XI
1. Życie Marsyliusza	XI
2. Pisma Marsyliusza.....	XIV
3. Profil intelektualny Marsyliusza	XX
4. Wpływ Marsyliusza.....	XXIV
5. <i>Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis</i> . Prezentacja dzieła	XXVIII
5.1. Autorstwo, datacja, miejsce powstania.....	XXVIII
5.2. Spis kwestii	XXXI
5.3. Stan badań	XXXV
6. Komentarze do <i>Metafizyki</i> XIV-wieczne	XXXVIII
7. Komentarze Burydana i Marsyliusza do arystotelesowskiej <i>Metafizyki</i> . Porównanie	XLIV
7.1. Spis kwestii	XLV
7.2. Kwestia <i>Utrum metaphysica est sapientia</i>	LV
8. <i>Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis</i> a środowisko krakowskie	LXVII
8.1. Perspektywa ogólna.....	LXVII
8.2. <i>Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis</i> a komentarze do arystotelesowskiej <i>Metafizyki</i> Jana ze Słupczy i Jana z Raciborska.....	LXX
9. Zręby Marsyliuszowej koncepcji metafizyki	LXXIV
9.1. Metafizyka jako mądrość	LXXIV
9.2. Metafizyka jako nauka pewniejsza i godniejsza od innych nauk	LXXVIII
9.3. Metafizyka jako pierwsza filozofia	LXXXIII
10. Tradycja rękopiśmienna i relacje między zachowanymi przekazami <i>Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis</i>	LXXXV
11. Zasady edycji.....	XCIV
12. Descriptio codicum.....	XCIX
13. Tabula quaestionum	CXI
14. Relationes columnarum, paginarum et foliorum.....	CXIII
15. Abbreviationes et sigla	CXVI
16. Specimines codicum.....	CXXIV
Bibliografia	CXXXV
Źródła rękopiśmienne.....	CXXXV
Źródła drukowane.....	CXXXVI
Artykuły, studia, rozprawy	CXLI

Editio	1
Marsilius de Inghen	
<i>Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis</i>	
Libri primus et secundus	
Prologus.....	3
Liber primus	5
Quaestio prima. <i>Utrum metaphysica est sapientia .....</i>	5
Quaestio secunda. <i>Utrum metaphysica sit certior et dignior ceteris aliis scientiis et virtutibus .....</i>	19
Quaestio tertia. <i>Utrum metaphysica est prima philosophia.....</i>	37
Quaestio quarta. <i>Utrum omnes homines natura, id est naturaliter, scire desiderant .....</i>	47
Quaestio quinta. <i>Utrum inter sensus nostros sensum visus debeamus magis diligere .....</i>	57
Quaestio sexta. <i>Utrum omnis actus et generationes sunt circa singularia.....</i>	67
Quaestio septima. <i>Utrum expertus sine arte certius operetur quam artifex sine experientia non obstante, quod artifex est magis sciens.....</i>	75
Liber secundus.....	83
Quaestio prima. <i>Utrum comprehensio veritatis est nobis possibilis.....</i>	83
Quaestio secunda. <i>Utrum principia artium sive scientiarum sint naturaliter habita sive cognita .....</i>	103
Quaestio tertia. <i>Utrum cognitio primae causae est homini possibilis .....</i>	111
Quaestio quarta. <i>Utrum ratio Philosophi, qua probat esse statum in causis efficientibus, sit bona .....</i>	121
Quaestio quinta. <i>Utrum in causis subordinatis possit procedere in infinitum.....</i>	131
Index auctorum	143
Index operum.....	145

Ratio est investigatrix omnium

Marsilius de Inghen

Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis

lib. II, qu. 3, art. 1

Przedmowa

Niniejsza praca składa się z dwóch części. Część drugą i główną stanowi edycja pierwszej i drugiej księgi dzieła *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis* Marsyliusza z Inghen, część pierwszą natomiast wstęp edytorski.

Wstęp przedstawia informacje techniczne, w jakie winna być zaopatrzona edycja. Ponadto chce być rodzajem skromnego opracowania historyczno-filozoficznego. Można w nim wyodrębnić trzy zasadnicze części.

Pierwsza poświęcona jest osobie Marsyliusza z Inghen. Składają się na nią cztery paragrafy. W pierwszym przedstawiona jest biografia Marsyliusza. W drugim omówione zostały jego pisma. W paragrafie trzecim podjęto próbę naszkicowania profilu intelektualnego Marsyliusza. Wskazano tam nurty filozofii XIV-wiecznej, w które wpisuje się Marsyliusz, i zreferowano kilka wybranych jego poglądów filozoficznych. Wreszcie w paragrafie czwartym ukazano wpływ, jaki Marsyliusz wywarł swym dziełem na późnośredniowieczną i wczesnonowożytną kulturę intelektualną Zachodu.

Przedmiot, wokół którego ogniskuje się druga część wstępu, stanowią wydawane *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis* Marsyliusza. Część tę tworzy pięć kolejnych paragrafów. Paragraf piąty prezentuje odnośny komentarz. Rozpada się na trzy podparagrafy. W pierwszym mowa jest o autorstwie, dacie oraz miejscu powstania dzieła. W drugim umieszczono wykaz wszystkich składających się na to dzieło kwestii. Z kolei w trzecim wymieniono i krótko scharakteryzowano prace i studia związane z tekstem edytowanych *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*. Dla poszerzenia perspektywy, w paragrafie szóstym wstępu sporządzono krótki przegląd innych komentarzy do *Metafizyki* Arystotelesa powstałych w wieku XIV. W paragrafie siódmym zajęto się bliżej jednym z tych komentarzy, mianowicie *In Metaphysicen Aristotelis quaestiones argutissimae* Jana Burydana, zarówno genetycznie, jak i ideowo najbliższemu komentarzowi Marsyliusza. Ukazano tu, jakie relacje zachodzą

między tymi dwoma tekstami. Najpierw zestawiono spisy kwestii tworzących jeden i drugi komentarz. Natomiast dla bliższego określenia zależności między obydwoma autorami wybrano do porównania kwestię *Utrum metaphysica est sapientia*. Paragraf ósmy poświęcono recepcji Marsyliuszowych *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis* w środowisku intelektualnym XV-wiecznego Krakowa. Po naszkicowaniu zagadnienia w perspektywie ogólnej udzielono odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu dwa krakowskie komentarze do *Metafizyki* Arystotelesa, mianowicie *Puncta Metaphysicae* Jana ze Słupczy i *Quaestiones super duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis* Jana z Raciborska, pozostają zależne od komentarza metafizycznego Marsyliusza. Drugą część wstępu wieńczy paragraf dziewiąty, doksograficzny. Starano się w nim dać zręby Marsyliuszowej koncepcji metafizyki. Wyodrębniono w tym paragrafie trzy podpunkty. W pierwszym zrekonstruowano myślenie Marsyliusza o metafizyce jako mądrości, w drugim o metafizyce jako pewniejszej i godniejszej od innych nauk, wreszcie o metafizyce jako pierwszej filozofii.

Trzecia część wstępu ma charakter techniczny. Otwiera ją paragraf dziesiąty, w którym prześlędzono tradycję rękopiśmienną przekazującą *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis* oraz omówiono, jak przedstawiają się relacje między zachowanymi przekazami dzieła. Następnie w paragrafie jedenastym przedstawiono zasady, wedle których sporządzona została niniejsza edycja. Opisy wszystkich dziewięciu kodeksów, z jakich korzystano przy jej przygotowywaniu, umieszczono w paragrafie dwunastym. Trzy kolejne paragrafy wypełniają zestawienia. Paragraf trzynasty to zestawienie kwestii, jakie składają się na pierwszą i drugą księgę wydawanego dzieła, wraz z podaniem kolumn w manuskryptach, na których się zaczynają. W paragrafie czternastym ukazano, jak kształtują się relacje między kolumnami, stronami i foliarami w poszczególnych rękopisach. Z kolei paragraf piętnasty to wykaz symboli i skrótów wykorzystanych w edycji. Zamyka cały wstęp paragraf szesnasty, w którym prezentuje się fotokopie tych stron kolejnych kodeksów, na których rozpoczyna się tekst *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*.

Drugą część niniejszej pracy stanowi edycja dzieła *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis* Marsyliusza z Inghen. Przedkłada się w niej wersję tekstu zachowaną w manuskrypcie przechowywanym w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie pod sygnaturą 710, uznając ją za jakościowo najlepszą. Jednocześnie w aparacie filologicznym podano wszystkie inne lekcje obecne w pozostałych siedmiu zacho-

wanych w bibliotekach europejskich przekazach komentarza metafizycznego Marsyliusza. Tym samym czytelnik otrzymuje konkretny tekst *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, jaki funkcjonował w określonej rzeczywistości historycznej XV-wiecznych miast Europy Środkowej, Pragi, Wiednia i Krakowa. Zarazem dostarcza się mu możliwości śledzenia ewolucji wydawanego tekstu w całej zachowanej tradycji rękopiśmiennej. Równoległe do aparatu krytycznego sporządzono na potrzeby niniejszej edycji aparat historyczno-literacki, identyfikujący fragmenty dzieł cytowanych przez Marsyliusza autorów. Całość wieńczą dwa indeksy, osób i dzieł. Indeksy te obejmują autorów wraz z ich dziełami, których Marsyliusz przywołuje w toku swoich wywodów w ramach pierwszych dwóch ksiąg *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*.

Za nieocenioną pomoc na kolejnych etapach pracy należy w tym miejscu złożyć jak najserdeczniejsze podziękowania Pani Doktor Lucynie Nowak z Sekcji Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Z kolei za niezawodną pomoc w obsłudze programu Classical Text Editor, w którym przygotowano przedkładaną edycję, wyrazy wdzięczności niechaj zechce przyjąć Pan Stanisław Sarek z Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Wstęp

1. Życie Marsyliusza

Przyjście na świat Marsyliusza zwykli uczeni datować na lata czterdzieste XIV wieku; niekiedy jako rok narodzin Marsyliusza wskazuje się, oczywiście w przybliżeniu, rok 1340 albo 1342¹. Miejscem urodzenia Marsyliusza było położone w części wschodniej dawnych Niderlandów, a dzisiejszej Holandii, w porządku kościelnym przynależne do diecezji utrechckiej, miasto Inghen; współczesna nazwa tego miasta to „Nijmegen”. W starszej literaturze przedmiotu podawano, iż Marsyliusz pochodził z jednej z wiosek z okolic Nijmegen. Dziś już jednak wiadomo, że informacja ta jest błędna. Jak bowiem ustalili historycy, formułowano ją w oparciu o błędne odczytanie mowy, jaką w czasie pogrzebu Marsyliusza w Heidelbergu w 1396 roku, poświęcając ją osobie zmarłego, wygłosił Mikołaj Prowin².

---

¹ Biografia Marsyliusza jest bardzo dobrze opracowana. Zob. m.in. E.P. Bos, *Marsilius of Inghen's Life and Works*, w: tenże, *Marsilius of Inghen. Treatises on the properties of terms. A first critical edition of the „Suppositiones”, „Ampliationes”, „Appellationes”, „Restrictiones” and „Alienationes” with introduction, translation, notes, and appendices*, Dordrecht 1983, s. 6-15; M.J.F.M. Hoenen, *Marsilius van Inghen*, w: *Biografisch Woordenboek Gelderland*, t. 2, red. J. Kuijs, P.W. van Wissing, Hilversum 2000, s. 144-145; tenże, *Marsilius van Inghen*, w: *Medieval Germany. An Encyclopedia*, red. J.M. Jeep, New York 2001, s. 502-503; M. Markowski, „Via Marsiliana” jako jedyny kierunek filozoficzny na nowo założonym Uniwersytecie Heideberskim, „*Analecta Cracoviensia*” (2003) 35, s. 35-46; tenże, *Marsyliusz z Inghen*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 6, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2005, s. 859-862; H. Wojtczak, *Działalność naukowa Marsyliusza*, w: *Marsyliusz z Inghen „Quaestiones super librum Praedicamentorum Aristotelis”*. Edycja krytyczna i analiza historyczno-filozoficzna, ed. H. Wojtczak, Lublin 2008, s. 419-466; M.J.F.M. Hoenen, *Marsilius von Inghen*, w: *Philosophenlexikon*, red. S. Jordan, B. Mojsisch, Stuttgart 2009, s. 349-351; W. Bajor, *Wstęp do edycji*, w: *Benedicti Hesse „Quaestiones disputatae super tres libros De anima Aristotelis” (libri II i III) – editio critica et inquisitio historico-philosophica*, ed. W. Bajor, Lublin 2011, s. 219*-223*, tj. par. *Marsyliusz z Inghen*; M.J.F.M. Hoenen, *Marsilius of Inghen*, w: *Encyclopedia of medieval philosophy. Philosophy between 500 and 1500*, red. H. Lagerlund, Dordrecht 2011, s. 711-717; tenże, *Marsilius of Inghen*, w: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, red. E.N. Zalta, 2021, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/marsilius-inghen/> (dostęp: 27.06.2023).

² Nicolaus Prowin, *Oratio funebris in exequiis venerabilis Marsilii de Inghen*, w: *Marsilius of Inghen. Gedenkschrift 1499 zum einhundertsten Todestag des Gründungsrektors der Universität Heidelberg*, red. D. Walz, R. Düchting, Heidelberg 2008, s. 107-113.

Z końcem lat pięćdziesiątych, być może w roku 1358, rozpoczął Marsyliusz, jako członek nacji anglo-germańskiej, studia na wydziale sztuk Uniwersytetu Paryskiego. Zakończył je w 1362 roku, uzyskując tytuł *magister artium* i dla studentów przynależących do swojej nacji wygłaszając *inceptio*, czyli pierwszy wykład; znana jest dzienna data tego wykładu: 27 września 1362 roku. Tak rozpoczyna się kariera akademicka Marsyliusza, a dokładniej etap pierwszy tej kariery, paryski. Jak zauważył Mikołaj Prowin we wzmiankowanej mowie pogrzebowej, Marsyliusz jest wtedy wyjątkowo młodym mężczyzną, niespełna dwudziestoletnim.

W Paryżu, stolicy ówczesnego świata intelektualnego, pozostaje Marsyliusz do roku 1377. Najpierw przez dwa lata prowadzi wykłady, do których jako młody magister zobowiązany jest uniwersyteckimi przepisami; te swoje pierwsze kroki w roli profesora stawia pod kierunkiem Wilhelma Busera z Heusden. Potem natomiast, zakończywszy staż profesorski, podejmuje zwyczajne już obowiązki nauczyciela akademickiego: prowadzi zajęcia, zasiada w komisjach przyjmujących egzaminy na stopnie naukowe, promuje kolejnych, licznych, bakałarzy, licencjatów i magistrów, spośród których wielu było jego rodakami, pochodzącymi z jego rodzinnych stron. Zarazem angażuje się w działalność administracyjną; wiele uwagi i energii poświęca sprawom studentów swojej anglo-germańskiej nacji; dwukrotnie piastuje urząd rektora, od 11 października 1367 do 10 stycznia 1368 roku oraz od 24 czerwca 1371 do 24 września 1371 roku. Jednocześnie znajduje jeszcze czas na dalsze kształcenie się, studia bowiem teologiczne to trzecie pole aktywności Marsyliusza w tym okresie. Studia te, trzyletnie, rozpoczął w roku 1366. Obywał je pod przewodnictwem Jamesa z Eltville³. W omawianym przedziale czasowym – chodzi o lata 1362-1377 – tylko właściwie jeden raz Marsyliusz opuścił Paryż na dłużej; wyjechał po 19 marca 1369 roku, a wrócił doń w maju 1371 roku. Wyjazd ten związany był z jego zaangażowaniem administracyjnym. Otóż nacja anglo-germańska oddelegowała go do Awinionu, gdzie wówczas mieściła się kuria papieska, aby przedłożył papieżowi Urbanowi V uniwersyteckiego rotulusa i uzyskał jego zatwierdzenie – to znaczy: uzyskał zatwierdzenie wnioskowanych w tym dokumencie uposażeń. Wydaje się wielce prawdopodobne, iż w semestrze zimowym roku akademickiego 1369/1370, korzystając z nadarzającej się mu wtenczas okazji, wykladał na wydziale sztuk uniwersytetu w Montpellier.

---

³ W literaturze znany jest on o wiele bardziej pod imieniem łacińskim *Jacobus de Altavilla*.

W kwietniu 1377 roku Marsyliusz razem z innymi jeszcze profesorami został zamianowany posłem Uniwersytetu Paryskiego na dwór papieski. Delegacja wyruszyła w drogę do Awinionu w maju. Nie wiadomo, o jaką sprawę chodziło. Rzecz musiała być ważna, skoro dla jej załatwienia wyznaczono kilkusobową delegację. Kwestia z całą pewnością nie była łatwa do przeprowadzenia, ponieważ negocjacje z kurią papieża Urbana VI przedłużały się, i to znacznie – trwały od lipca 1377 roku do lipca roku 1378. Z Awinionu przeniesiono je do Rzymu, a potem do Tivoli. Kres poselstwu położyła w roku 1382 Wielka Schizma Zachodnia i zamieszanie, jakie w związku z nią nastąpiło. W 1379 roku Marsyliusz zwrócił się z prośbą do Hugona z Hervort, jednego ze swoich współpracowników w Paryżu, aby doglądał tam jego interesów – po czym ślad po nim ginie. Wiadomo jedynie, że w 1382 roku odwiedził rodzinne Nijmegen, jako że tamtejsza rada miejska wydała na jego cześć okolicznościowe przyjęcie. Możliwe, iż na pomysł organizacji bankietu wpadli uczniowie Marsyliusza, ponieważ wielu z nich uczyło nie tylko w samym Nijmegen, ale także i w okolicznych szkołach.

W roku 1384 albo 1385 Marsyliusz zjawia się w Heidelbergu. Zaznajamia się tam z księciem Nadrenii Ruprechtem I, który stara się wówczas u papieża Urbana VI o zgodę na erygowanie niemieckiego ośrodka naukowego. Taką zgodę wydaje papież 23 października 1385 roku. Na jej mocy w Heidelbergu powstać ma *studium generale*. Bullę z papieskim postanowieniem odczytano uroczyście na zamku Ruprechta w Wersau 26 kwietnia 1386 roku, którą to datę uważa się za dzień powołania do istnienia Uniwersytetu Heidelberskiego. Organizację nowej wszechnicy dwa miesiące później, 29 czerwca, zlecono Marsyliuszowi – i tak zaczyna się drugi etap jego kariery akademickiej. Dniem, w którym na Uniwersytecie Heidelberskim po raz pierwszy odbyły się zajęcia dydaktyczne, był 19 października 1386 roku. Znowu pracuje Marsyliusz bardzo intensywnie, zarazem jako nauczyciel-wykładowca⁴, jak i jako administrator. Gdy chodzi o jego aktywność administracyjną w odnośnym okresie, to wspomnieć trzeba dwie kwestie. Po pierwsze, że na przełomie lat 1389 i 1390 wraz z Konradem z Soltau podróżował do Rzymu, aby papieżowi Bonifacemu IX, w celu jego zatwierdzenia, przedłożyć rotulus Uniwersytetu Heidelberskiego. Natomiast po drugie, powiedziec tutaj należy, iż nie mniej niż dziewięć razy, w latach 1386-1392, a także jeszcze w roku 1396, dzierżył buławę

---

⁴ Zob. M. Markowski, „*Via Marsiliana*” jako jedyny kierunek filozoficzny..., s. 35-46.

rektorską⁵. Z początkiem lat dziewięćdziesiątych wznowił swoje studia teologiczne. Odbywał je pod kuratelą dwóch mistrzów uniwersyteckich z Pragi, wspomnianego już Konrada z Soltau i Mateusza z Krakowa. W 1393 roku zdobył dyplom bakałarza teologii, z kolei między czerwcem 1395 roku a czerwcem roku 1396, jako pierwszy na Uniwersytecie Heideberskim, dyplom doktora teologii.

Zmarł Marsyliusz 20 sierpnia 1396 roku. Pochowano go przed ołtarzem głównym w chórze kościoła św. Piotra w Heidelbergu. Niestety, jego grób się nie zachował.

2. Pisma Marsyliusza

Marsyliusz był niezwykle płodnym pisarzem. Charakterystyczne dla jego twórczości jest to, iż w całości stanowi ona pokłosie jego uniwersyteckich wykładów. Dzieła Marsyliusza powstały po prostu z tego, czego nauczał on w czasie prowadzonych przez siebie zajęć. Zrodziły się one z jego szkolnej lektury Arystotelesa⁶, Piotra Lombarda i Pisma Świętego.

Różni autorzy w różny sposób klasyfikują i prezentują pisma sporządzone przez Marsyliusza⁷. Jednego z kluczy do ułożenia czy to klasyfikacji, czy prezentacji pism Marsyliusza dostarcza podział nauk, który przedstawia on w *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*⁸. Otóż w dziedzinie, jaką stanowi nauka, wyodrębnia on tam nauki teoretyczne i praktyczne. Jak się więc okazuje, opowiada się Marsyliusz za dychotomiczną interpretacją arystotelesowskiego podziału nauk, w ramach której mówi się o dwóch jedynie, nie zaś o trzech, naukach, mianowicie teoretycznej i praktycz-

---

⁵ Zob. J. Miethke, *Marsilius von Inghen als Rektor der Universität Heidelberg*, w: *Marsilius of Inghen. Acts of the International Marsilius of Inghen Symposium organized by the Nijmegen Centre for Medieval Studies, Nijmegen, 18.-20. Dec. 1986*, red. H.A.G. Braakhuis, M.J.F.M. Hoenen, Nijmegen 1992, s. 98-116.

⁶ Zob. w tym kontekście: A. Corbini, *Considerazioni sulla 'cristianizzazione' di Aristotele in alcuni commenti di Marsilio di Inghen*, w: *Christian Readings of Aristotle from the Middle Ages to the Renaissance*, red. L. Bianchi, *Studia Artistarum*, 29, Turnhout 2011, s. 287-316.

⁷ Zob. np. H. Wojtczak, *Działalność naukowa Marsyliusza*, s. 460-466, tj. par. *Dorobek piśmienniczy Marsyliusza*; E.P. Bos, *Marsilius of Inghen's Life and Works*, s. 11 i n.; M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen z ewidencją rękopisów*, „*Studia Mediewistyczne*” 25 (1988) 2, s. 39-132; tenże, *Marsyliusz z Inghen*, s. 860; tenże, „*Via Marsiliana*” jako jedyny kierunek filozoficzny..., s. 38-41; M.J.F.M. Hoenen, *Marsilius of Inghen*, w: *The Stanford...*, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/marsilius-inghen/> (dostęp: 27.06.2023). tenże, *Marsilius von Inghen: Bibliographie. Appendix zu der geplanten Edition der wichtigsten Werk des Marsilius von Inghen*, „*Bulletin de Philosophie Médiévale*” 31 (1989), s. 150-167; tenże, *Marsilius von Inghen. Bibliographie. Ergänzungen*, „*Bulletin de Philosophie Médiévale*” 32 (1990), s. 191-195.

⁸ M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, s. 41.

nej. W świetle tej interpretacji do nauki teoretycznej zalicza się fizykę, w tym psychologię, a zatem naukę o duszy rozumianej jako zasada życia, matematykę i metafizykę, do nauki zaś praktycznej z jednej strony etykę, ekonomikę i politykę, z drugiej natomiast strony nauki poetyczne, czyli poetykę i retorykę⁹. Taka interpretacja arystotelesowskiej *divisio scientiarum* swoje umocowanie znajduje w fakcie, iż Stagiryta wyodrębnił tylko dwie aktywności umysłu, to jest życie teoretyczne (βίος θεωρητικός) i życie praktyczne (βίος πρακτικός). W świetle tego ujęcia umysł ludzki, podejmując aktywność pierwszą, konstruuje teorię wyjaśniającą rzeczywistość albo jakiś jej fragment, z kolei oddając się aktywności drugiej, formułuje wskazania, których przestrzeganie prowadzi człowieka do stanu określanego mianem życia dobrego czy szczęśliwego. Marsyliusz na tak odczytany arystotelesowski podział nauki przystaje. Aczkolwiek wprowadza doń pewne zmiany. Najpierw wśród nauk praktycznych wyodrębnia dwie główne, mianowicie naukę czynną (*scientia activa*) oraz naukę wytwarzającą (*scientia factiva*). Po czym do pierwszej wlicza etykę oraz obydwa prawa, kanoniczne i cywilne, do drugiej zaś nauki trywialne, czyli gramatykę, logikę i retorykę, oraz medycynę. Mieczysław Markowski żywi jednak przekonanie, że ta Marsyliuszowa kategoryzacja nauk wymaga uzupełnienia¹⁰. Uważa, iż do nauk teoretycznych należy włączyć jeszcze nauki składające się na *quadrivium*, a więc geometrię, arytmetykę, astronomię i muzykę, z kolei do nauk praktycznych czynnych ekonomikę i politykę oraz teologię¹¹. Tytułem zatem podsumowania omówioną pokrótce *divisio scientiarum* Marsyliusza daje się ująć w następujący, oczywiście roboczy, schemat¹².

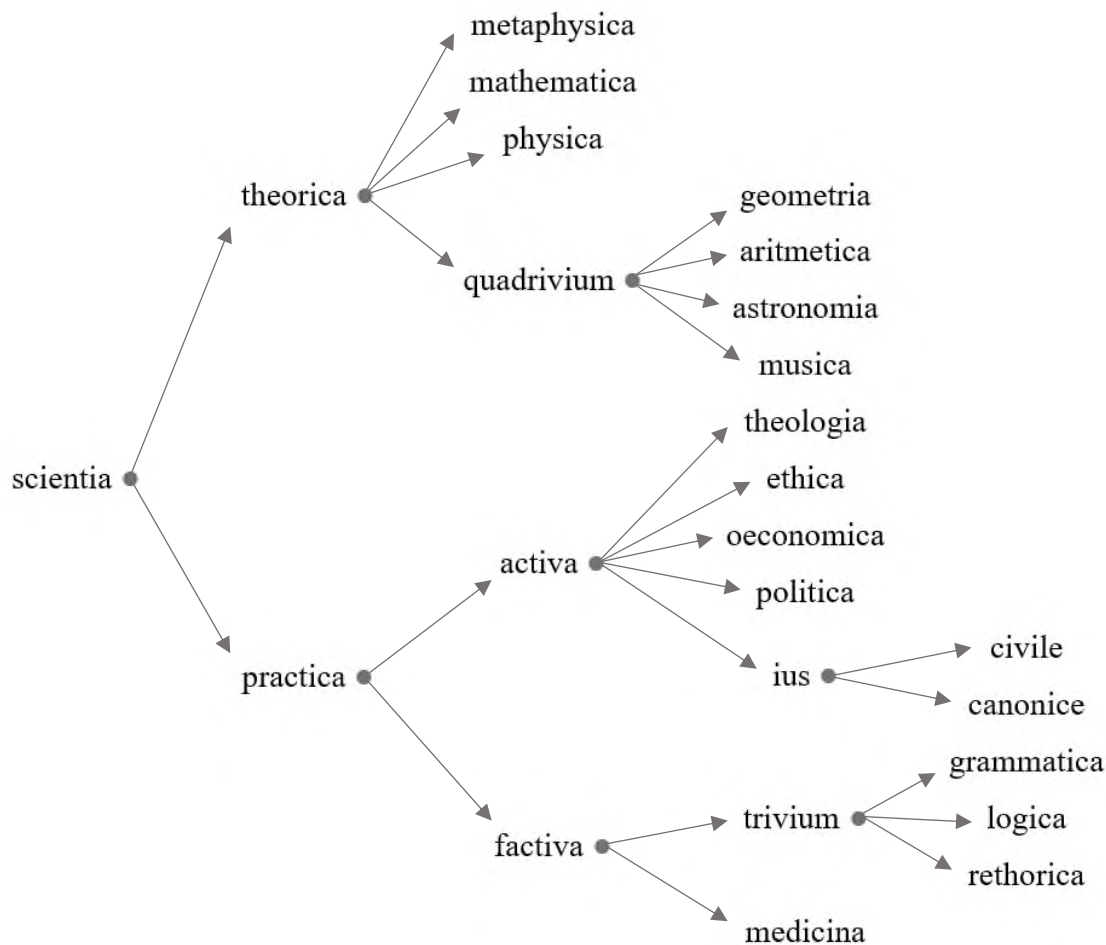
---

⁹ Por. M. Markowski, *Burydanizm w Polsce w okresie przedkopernikańskim. Studium z historii filozofii i nauk ścisłych na uniwersytecie krakowskim w XV wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, s. 51; M. Koszowy, *Klasyfikacje nauk*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 7, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2006, s. 542; Ch. Shields, *Aristotle*, w: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, red. E.N. Zalta, 2016, <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/aristotle/> (dostęp: 06.05.2018).

¹⁰ M. Markowski, *Burydanizm w Polsce...*, s. 52.

¹¹ Gdy chodzi o zaliczanie teologii do nauk praktycznych, to zob. np. M. Markowski, *O praktycznej bądź teoretycznej naturze teologii. Metodologia scholastyczna 1200-1350*, Kraków 2002, s. 389-405, tj. rozdział o Wilhelma Ockhama koncepcji natury teologii.

¹² M. Markowski, *Burydanizm w Polsce...*, s. 52.

Za punkt wyjścia przyjmując taką klasyfikację nauk autorstwa Marsyliusza, jego pisma zaszeregować można w dwie grupy. Pierwszą stanowią będą dzieła filozoficzno-teoretyczne, drugą natomiast teksty filozoficzno-praktyczne¹³.

Gdy chodzi o teksty rodzaju drugiego, to zalicza się do nich przede wszystkim liczne dzieła logiczne¹⁴. W dorobku piśmienniczym Marsyliusza znajdują się teksty z zakresu logiki dwóch rodzajów. Z jednej strony są to bowiem komentarze, z drugiej zaś strony zwięzłe traktaty. W tych swoich dziełach zdołał Marsyliusz poruszyć wszystkie zagadnienia logiczne dyskutowane w jego epoce, które to zagadnienia rozkładano wówczas zwyczajowo na trzy działy: logika stara (*logica vetus*), logika nowa (*logica nova*) oraz *parva logicalia*, czyli logika najnowsza (*logica moderna*). Do utworów z dziedziny

¹³ Wszystkie edycje fragmentów dzieł Marsyliusza wylicza np. H. Wojtczak, *Działalność naukowa Marsyliusza*, s. 461-464.

¹⁴ W kontekście omawiania dzieł logicznych Marsyliusza zob. także: E.P. Bos, *Marsilius of Inghen on the principle of non-contradiction*, w: *Logic and language in the Middle Ages. A volume in honour of Sten Ebbesen*, red. J.L. Fink, H. Hansen, A.M.Mora-Márquez, *Investigating Medieval Philosophy*, 4, Leiden 2013, s. 403-418.

logiki starej przynależą: *Quaestiones super Isagogen Porphyrii*¹⁵, *Quaestiones super Praedicamenta Aristotelis*¹⁶ i *Quaestiones super I-II libros Peri hermeneias Aristotelis*, a także, jak pisze Hanna Wojtczak, *abbreviationes* oraz *expositiones* do tych samych traktatów Stagiryty¹⁷. Do grupy dzieł Marsyliusza z zakresu logiki nowej należy zaliczyć natomiast trzy długie *quaestiones* oraz cztery krótkie *abbreviationes*: *Quaestiones super I-II libros Analyticorum priorum*¹⁸, *Quaestiones super I-II libros Analyticorum posteriorum*, *Quaestiones super librum De sophisticis elenchis*¹⁹ oraz *Abbreviata I-II librorum Analyticorum priorum Aristotelis*, *Abbreviata I-II librorum Analyticorum posteriorum Aristotelis*, *Abbreviata I-VIII librorum Topicorum Aristotelis* i *Abbreviata I-II librorum De sophisticis elenchis Aristotelis*, ponadto zaś sofizmat *Homo est bos*²⁰. Co się wreszcie tyczy działu logiki określanego mianem *parva logicalia* czy „logika najnowsza”, działu utworzonego przez logików średniowiecznych, to Marsyliusz skomponował siedem traktatów poświęconych tematom podpadającym pod tenże dział – szło o semantyczne właściwości terminów, które wykorzystywano potem przy nauce logiki języka: *De suppositionibus*, *De ampliacionibus*, *De appellationibus*, *De restrictionibus*, *De obligationibus*, *De insolubilibus*, *De consequentiis*²¹.

Marsyliuszowe autorstwo wymienionych pism logicznych jest pewne, ponieważ potwierdza je wiele eksplcytów w zachowanych kopiach tychże dzieł. Tymczasem istnieje jeszcze kilka innych dzieł filozoficzno-praktycznych, których autorstwo jest przedmiotem dyskusji: na chwilę obecną nie daje się wykluczyć, iż wyszły one spod pióra Marsyliusza. Chodzi z jednej strony o dwa pisma z zakresu *trivium*, jedno gramatyczne i jedno retoryczne, z drugiej zaś strony o utwory z zakresu nauki praktycznej czynnej, dokładnie o utwory etyczne. Odnośne pismo gramatyczne stanowią *Quaestiones super*

¹⁵ Marsilii de Inghen „*Quaestiones super Isagogen Porphyrii*”. *Editio critica*, ed. H. Wojtczak, Lublin 2014.

¹⁶ Marsyliusza z Inghen „*Quaestiones super librum Praedicamentorum Aristotelis*”. *Edycja krytyczna i analiza historyczno-filozoficzna*, ed. H. Wojtczak, Lublin 2008.

¹⁷ H. Wojtczak, *Działalność naukowa Marsyliusza*, s. 461.

¹⁸ Marsilius de Inghen, *Quaestiones super libros Priorum analyticorum*, Frankfurt am Main 1968 (Venedig 1516¹).

¹⁹ Na temat tego dzieła zob. H.A.G. Braakhuis, *Marsilius of Inghen's „Questiones elenchorum” and the discussion on the (non-)distinction of propositions*, w: *Philosophie und Theologie des ausgehenden Mittelalters. Marsilius von Inghen und das Denken seiner Zeit*, red. M.J.F.M. Hoenen, P.J.J.M. Bakker, Leiden 2000, s. 91-119.

²⁰ E.P. Bos, *An Unedited Sophism by Marsilius of Inghen: «Homo est bos»*, „*Vivarium*” 15 (1977), s. 46-56.

²¹ Marsilius of Inghen, *Treatises on the properties of terms. A first critical edition of the „Suppositiones”, „Ampliaciones”, „Appellationes”, „Restrictiones” and „Alienaciones” with introduction, translation, notes, and appendices*, ed. E.P. Bos, Dordrecht 1983.

secunda parte Doctrinalis modernae, będące komentarzem do dzieła *Doctrinale* Aleksandra de Villa Dei, z kolei wspomniane pismo retoryczne to *Quaestiones XII in Rhetoricam Aristotelis*. Najżywsza chyba jednak debata powstaje wokół pytania, czy Marsyliusz zostawił potomności utwory etyczne. Mieczysław Markowski jest zdania, że tak. Twierdzi, iż Marsyliusz sporządził *Quaestiones super I-VI libros Ethicorum Aristotelis*. Co więcej, uważa on, że w celach dydaktycznych Marsyliusz opracował również ich skrót²². Stanowiska Markowskiego nie podzielają jednak inni badacze, wypowiadając się w sprawie zachowawczo i ostrożnie. Jako zasadniczy argument wskazują oni fakt, iż Marsyliusz nigdy systematycznie nie zajmował się etyką²³. Warto dodać, że łączy się z imieniem Marsyliusza także konkordancję do arystotelesowskiej *Etyki*, której tytuł brzmi *Concordantia librorum moralium*, oraz kwestię *Utrum sit civitatem regi optimo rege quam optima lege vel e converso*.

Grupę dzieł filozoficzno-teoretycznych Marsyliusza tworzą z kolei pisma z jednej strony fizyczne, z drugiej strony metafizyczne. Pierwsze, podpadające pod dyscyplinę, która dziś nazywa się filozofią przyrody, są bardzo liczne. Znajdują się wśród nich, patrząc pod względem gatunku, i *quaestiones*, i *abbreviaciones*, a także *expositio*, traktat oraz kwestia. Oto stosowna lista: *Quaestiones libri Physicorum Aristotelis*²⁴, *Abbreviaciones super octo libros Physicorum Aristotelis*²⁵, *Quaestiones in librum De coelo et mundo Aristotelis*, *Abbreviaciones super librum De coelo et mundo Aristotelis*, *Quaestiones breves super librum De generatione et corruptione Aristotelis*, *Quaestiones super librum De generatione et corruptione Aristotelis secundum ultimam lecturam*²⁶, *Quaestiones super I-III libros De anima Aristotelis*, *Expositio librorum Parvorum naturalium Aristotelis*, *Quaestiones super libros Parvorum naturalium Aristotelis*, *Tractatus*

²² Zob. M. Markowski, *Rękopiśmienne przekazy odnalezionego komentarza Marsyliusza z Inghen do „Etyki nikomachejskiej” Arystotelesa*, „Studia Mediewistyczne” 30 (1993), s. 41-53; tenże, *Wielki komentarz Marsyliusza z Inghen do „Etyki nikomachejskiej” Arystotelesa odnaleziony*, „Przegląd Uniwersytecki” 8 (1996) nr 4(42), s. 9-10; tenże, *Wielki komentarz Marsyliusza z Inghen do „Etyki nikomachejskiej” Arystotelesa*, „Acta Maedievalia” 12 (1999), s. 345-360; tenże, *Die wiederaufgefundene ursprüngliche Fassung des Kommentars des Marsilius von Inghen zur Nikomachischen Ethik des Aristoteles*, w: *Philosophie und Theologie des ausgehenden Mittelalters*, s. 175-196.

²³ H. Wojtczak, *Działalność naukowa Marsyliusza*, s. 464, zwł. przyp. 223.

²⁴ *Quaestiones subtilissime Johannis Marsilii Inghen super octo libros phisycorum secundum nominalium viam*, Lyon 1518 (Frankfurt am Main 1964). Z tym, że najprawdopodobniej nie jest to edycja komentarza Marsyliusza do arystotelesowskiej *Fizyki*. Zob. M. Schulze, *Marsilius von Inghen*, w: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexicon*, t. 16, Herzberg 1999, kol. 1001.

²⁵ Marsilius de Inghen, *Abbreviaciones super octo libros Physicorum Aristotelis*, Venedig 1521.

²⁶ *Quaestiones super librum de generatione et corruptione Aristotelis cum expositione Egidii*, Venedig 1500; *Quaestiones exquisite clarissimi Marsilii in libros Aristotelis de generatione et corruptione*, Strasbourg 1501; *Egidius cum Marsilio et Alberto de generatione. Commentaria fidelissimi expositoris B. Egidii Romani in libros de generatione et corruptione Aristotelis*, Venedig 1505.

*De sphaera, Quaestio De tactu corporum duorum*²⁷. Gdy chodzi o prace Marsyliusza metafizyczne, to też jest ich kilka. Można powiedzieć, że są one dwóch rodzajów. Po pierwsze bowiem i przede wszystkim dziełem Marsyliusza *sensu stricto*, literalnie metafizycznym są *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*²⁸. Jednak do tej kategorii zaliczać zwykło się także Marsyliuszowe pisma teologiczne, ponieważ wiele miejsca poświęcono w nich problematyce ontologicznej²⁹. Są to nadzwyczaj obszerne *Quaestiones super quattuor libros Sententiarum*³⁰, a ponadto dzieła biblijne, jedno nowo-, drugie starotestamentowe: *Lectura in Matthaem*³¹, *Principium super Daniele cum aliis diversis* oraz *Scriptum super Daniele*.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że forma, jaką nadawał Marsyliusz swoim myślom w kolejnych swych pracach filozoficznych, była schematyczna. Błędem jednak było stąd wnioskować, iż myśl jego nie odznaczała się oryginalnością. Marsyliusz miał bowiem bystry umysł i rozpatrując różne problemy, postępował samodzielnie. W tym sensie samodzielnie, że, jak pisze Maarten Hoenen, w zależności od potrzeby korzystał z przekonywających go koncepcji innych autorów, nie bacząc na to, jaką tradycję filozoficzną oni reprezentowali. Sięgał zarówno do cieszącej się uznaniem twórczości Piotra Hiszpana, jak i do prostych teorii powstałych w oparciu o pojęcia z mowy potocznej³².

Obok dzieł filozoficzno-teoretycznych i filozoficzno-praktycznych zachowały się po Marsyliuszu także rozmaite sporządzone przezeń listy i dokumenty związane z jego

²⁷ Odnośnie do tego dzieła i jego Marsyliuszowego autorstwa zob. P.J.J.M. Bakker, *Marsile d'Inghen, est-il l'auteur d'une question „De tactu corporum duorum”?*, w: *Philosophie und Theologie des ausgehenden Mittelalters*, s. 146-153.

²⁸ Zob. M. Markowski, *Les „Questions” de Marsile d'Inghen sur la „Métaphysique” d'Aristotle. Notes sur les manuscrits et le contenu des „Questions”*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 13 (1968), s. 8-32.

²⁹ Zob. w tym kontekście: P.J.J.M. Bakker, *Inhérence, univocité et séparabilité des accidents eucaristiques. Observations sur les rapports entre métaphysique et théologie au XIVe siècle*, w: *La servante et la consolatrice. La philosophie dans ses rapports avec la théologie au Moyen Age*, red. J.-L. Solère, Z. Kałuża, Textes et Traditions, 3, Paris 2002, s. 193-245.

³⁰ Marsilius of Inghen, *Quaestiones super quattuor libros Sententiarum*, t. 1: *Super primum, quaestiones 1-7*, ed. G. Wieland, M. Santos Noya, M.J.F.M. Hoenen, M. Schulze, *Studies in the History of Christian Thought*, 87, Leiden 2000; t. 2: *Super primum, quaestiones 8-21*, ed. G. Wieland, M. Santos Noya, M.J.F.M. Hoenen, M. Schulze, *Studies in the History of Christian Thought*, 88, Leiden 2000; t. 3: *Super primum, quaestiones 22-37*, ed. M.J.F.M. Hoenen, M. Erne, *Studies in the History of Christian Thought*, 173, Leiden 2015. Edycja starodruczna: Marsilius de Inghen, *Quaestiones super quattuor libros Sententiarum*, Strasbourg 1501 (Frankfurt am Main 1966). Zob. ponadto: M.J.F.M. Hoenen, *The commentary on the „Sentences” of Marsilius of Inghen*, w: *Mediaeval commentaries on the „Sentences” of Peter Lombard*, t. 1: *Current Research*, red. G.R. Evans, Leiden 2002, s. 465-506.

³¹ Zob. R. Berndt, *Marsilius von Inghen als Erklärer des Matthäusevangeliums*, w: *Semper apertus. Sechshundert Jahre Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg 1386-1986*, t. 1: *Mittelalter und frühe Neuzeit 1386-1803*, red. W. Doerr, Berlin 1985, s. 71-84. Do pracy załączono edycję wstępu dzieła.

³² M.J.F.M. Hoenen, *Marsilius of Inghen*, w: *The Stanford...*, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/marsilius-inghen/> (dostęp: 27.06.2023).

aktywnością administracyjną. Dla przykładu można tu wymienić pismo, w którym dowodzi Marsyliusz, że wybór papieża Urbana VI przeprowadzony został zgodnie z normami prawa kanonicznego³³, oraz sprawozdanie, w którym Marsyliusz opowiada o erygowaniu Uniwersytetu Heideberskiego³⁴.

3. Profil intelektualny Marsyliusza

Na dzień dzisiejszy brakuje syntetycznego ujęcia poglądów filozoficznych Marsyliusza. Z jednej bowiem strony podejmuje się prace nad edycjami kolejnych jego dzieł, z drugiej zaś strony powstają, niejednokrotnie bardzo obszerne, opracowania monograficzne poświęcone wybranym aspektom jego myśli. Zatem na całościowy, podręcznikowy wykład filozofii Marsyliusza trzeba będzie jeszcze zapewne poczekać. Tymczasem możliwe są jedynie przyczynkarskie szkice tegoż wykładu. Na poniższy składają się dwie części. W pierwszej sytuuje się Marsyliusza na planie filozofii końca wieków średnich. Natomiast część drugą stanowi prezentacja niektórych jego poglądów.

Patrząc na zagadnienie możliwie najszerszej, Marsyliusza zaliczyć trzeba do późnośredniowiecznego nominalizmu – i to uznając go za twórcę, który ów późnośredniowieczny nominalizm kształtował. Tak zresztą, łącząc jego imię z imionami Wilhelma Ockhama i Jana Burydana, wkrótce po jego śmierci uczyniono, chociaż, po pierwsze, nigdzie w swoich pismach nie użył on dla scharakteryzowania swej myśli ani terminu „nominalizm”, ani też żadnej innej etykiety, oraz, po drugie, chociaż dzieląc zasadniczo zapatrywania Ockhama i Burydana, był wobec nich w niektórych punktach krytyczny³⁵. Czym był ów późnośredniowieczny nominalizm? Ujmując odpowiedź syntetycznie, był stanowiskiem filozoficznym, jakie wykrystalizowało się w ferworze debat nad problemem uniwersaliów, którego zwolennicy sprzeciwiali się autorom pragnącym kontynuować i rozwijać schedę XIII-wiecznych gigantów systematyki, mianowicie Bonawentury, Alberta Wielkiego, Tomasza z Akwinu, Jana Dunsza Szkota, w sporze o uniwersalia głoszących pogląd zwany realizmem. Był nominalizm filozofią przełomową.

---

³³ Marsilius de Inghen, *De canonica electione Urbani VI*, w: G. Ritter, *Studien zur Spätscholastik*, t. 1: *Marsilius von Inghen und die okkamistische Schule in Deutschland*, Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften – Phil. Hist. Klasse 1921, 4, Heidelberg 1921, s. 196-204. Zob. M. Schulze, *Marsilius von Inghen*, kol. 1001.

³⁴ *Acta Universitatis Heidelbergensis*, t. 1: *Die Rektorbücher der Universität Heidelberg (1386-1410)*, ed. J. Miethke, Heidelberg 1986, s. 146-148, nr 72.

³⁵ M.J.F.M. Hoenen, *Marsilius of Inghen*, w: *Encyclopedia of medieval philosophy*, s. 712.

Z jednej bowiem strony wieńczył myśl średniowieczną, z drugiej zaś kładł fundament pod myśl nowożytną. Ze scholastyką łączyła nominalizm forma zewnętrzna oraz fakt, iż była ona dla niego negatywnym punktem odniesienia. Natomiast z nowożytnością łączył się nominalizm tak, że to ona przyniosła rozwinięcie idei, jakie na jego gruncie zaistniały, wzrosły. W pierwszej połowie wieku XIV nominalizm był radykalny. Potem zaś, w drugiej połowie wieku XIV i w stuleciu XV, złagodniał. Tę łagodniejszą odmianę nominalizmu zwykło się określać mianem nominalizmu umiarkowanego³⁶.

Przez długi czas utrzymywano, że Marsyliusz był uczniem Burydana³⁷, który z kolei był zwolennikiem i interpretatorem Ockhama, w przekonaniu Stefana Swieżawskiego „bardzo samodzielnym uczniem Ockhama”³⁸. Twierdząc tak, przytaczano fakt, iż Marsyliusz często powołuje się w swoich dziełach na Burydana, tytułując go mistrzem. Współczesne badania poddają jednak w poważną wątpliwość słuszność takiej konstatacji. Uzasadniając zakwestionowanie przez długie lata przyjmowanej i nie podważanej tezy, wskazuje się na to, iż Marsyliusz i Burydan przynależeli do dwóch różnych nacji na Uniwersytecie Paryskim. W konsekwencji jako nauczyciela Marsyliusza widzi się dziś chętnie Wilhelma Busera z Heusden, który jak Marsyliusz był z nacji anglo-germańskiej. Że natomiast Marsyliusz wypowiada się o Burydanie jako o mistrzu, interpretuje się obecnie jako wyraz jego z jednej strony dla Burydana wielkiego szacunku i czci, z drugiej zaś strony dużej od myśli Burydana zależności³⁹. Oczywiście nie oznacza to, że relacji zależności między Marsyliuszem a Burydanem nie można charakteryzować przy pomocy kategorii uczniostwa. Z tym, że trzeba pamiętać, by owo uczniostwo rozumieć w tym przypadku szeroko.

Usiłując zatem określić, jakie miejsce przypada filozofii Marsyliusza, która nazywana bywa *via Marsiliana*, na planie późnośredniowiecznego nominalizmu, można wskazać na jego filiacje z burydanizmem i okhamizmem. Podczas kiedy burydanizm (niekiedy określany mianem burydanizmu paryskiego⁴⁰) był umiarkowaną wersją okhamizmu⁴¹, filozofia Marsyliusza stanowił łagodną wersję burydanizmu. Jako zaś taki był

---

³⁶ R. Majeran, *Nominalizm*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 7, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2006, s. 693-698; M. Markowski, *Burydanizm w Polsce...*, s. 15.

³⁷ W tym kontekście zob. J.M.M.H. Thijssen, *The Buridan School Reassessed. John Buridan and Albert of Saxony*, „Vivarium” 57 (2004), s. 18-23.

³⁸ S. Swieżawski, *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Warszawa 2000, s. 837.

³⁹ M.J.F.M. Hoenen, *Marsilius of Inghen*, w: *Encyclopedia of medieval philosophy*, s. 712.

⁴⁰ M. Markowski, „*Via Marsiliana*” jako jedyny kierunek filozoficzny..., s. 41.

⁴¹ R. Heinzmann, *Filozofia średniowiecza*, tłum. P. Domański, Kęty 1999, s. 259.

marsylianism⁴² „utemperowanym”, „stępionym” nominalizmem; był marsylianism nominalizmem po dwakroć „przefiltrowanym”. W literaturze uwypukla się, iż marsylianism stanowił drogę środka, *via media*, drogę wytyczoną pomiędzy *via antiqua* a *via moderna*. Była to myśl scalająca i harmonizująca dawne przeciwieństwa. Godziła ona nowy nominalizm ze starym realizmem. Mieczysław Markowski stwierdza: „Marsylianism był kierunkiem ugodowym pod względem doktrynalnym i dopuszczał różnorakie kompromisowe rozwiązania”⁴³. Z kolei Hanna Wojtczak swoją analizę Marsyliuszowego rozumienia kategorii podsumowuje: „Cechą dyskursu naukowego Marsyliusz jest to, że nie polemizuje z żadną ze stron. [...] Jego poglądy są bardziej umiarkowane niż koncepcje nominalistów, często opowiada się za rozwiązaniami w duchu *via antiqua*”⁴⁴. Koniec końców Marsyliuszowe rozwiązania problemów okazywały się bliskie rozwiązaniom przedkładanym przez scholastycznych klasyków.

Gdy chodzi o poglądy Marsyliusza z dziedziny filozofii praktycznej, to warto zwrócić uwagę na trzy sprawy: na jego koncepcję przedmiotu wiedzy naukowej, jego rozwiązanie problemu uniwersaliów i to, iż odrzucił on supozycję prostą, wreszcie zaś na jego koncepcję kategorii⁴⁵.

Podążając za Arystotelesem, Marsyliusz uznaje, że przedmiot wiedzy naukowej jest uniwersalny i koniecznie prawdziwy. Nie jest on zewnętrzny względem poznającego go umysłu. To sąd, który orzeka coś o bytach indywidualnych i ich jakościach. Ujmując rzecz precyzyjniej, w przekonaniu Marsyliusza właściwym przedmiotem nauki jest sąd w formie wniosku. Wniosek ten wyprowadza się drogą dedukcji z przesłanek prawdziwych i pewnych.

Pojęcia ogólne nie desygnują, zdaniem Marsyliusza, żadnych bytów, które realnie istnieją. Poszczególnych bytów jednostkowych nie tworzą żadne byty uniwersalne. Jak więc tłumaczy Marsyliusz fenomen pojęć ogólnych? Otóż byty reprezentujące ten sam gatunek są do siebie podobne – powiada. Człowiek poznający zauważa to podobieństwo.

---

⁴² Odnośnie do terminu „marsylianism” zob. M. Markowski, „*Via Marsiliana*” jako jedyny kierunek filozoficzny..., s. 41.

⁴³ M. Markowski, *Burydanizm w Polsce...*, s. 43.

⁴⁴ H. Wojtczak, *Marsyliusza rozumienie kategorii w historycznej perspektywie*, w: H. Wojtczak, *Marsyliusza z Inghen „Quaestiones super librum Praedicamentorum Aristotelis”*, s. 571.

⁴⁵ Poglądy Marsyliusza z zakresu tak filozofii praktycznej, jak i filozofii teoretycznej zreferowano tu z odznaczającego się walorem wykładu podręcznikowego następującego artykułu: M.J.F.M. Hoenen, *Marsilius of Inghen*, w: *The Stanford...*, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/marsilius-ingen/> (dostęp: 27.06.2023).

W konsekwencji w sposób naturalny powstają w jego umyśle pojęcia ogólne, powszechniki⁴⁶. Ponieważ Marsyliusz przyjął, że powszechniki nie istnieją poza umysłem ludzkim, odrzucił istnienie supozycji prostej, choć byli autorzy, na przykład Albert z Saksonii, którzy myśląc o powszechnikach jak on, utrzymali w swoich logikach pojęcie *suppositio simplex*. Autorom tym Marsyliusz zarzucał jednak, że zmodyfikowali znaczenie tego pojęcia. Można dodać, że dzięki pojęciu supozycji prostej logicy epoki Marsyliusza wykazywali, iż nazwy odnoszą się do wspólnej natury indywiduów w świecie, który jest zewnętrznym względem umysłu poznającego.

Kategorie arystotelesowskie są dla Marsyliusza nie przedmiotami, ale odrębnymi i unikatowymi sposobami odnoszenia się umysłu ludzkiego do tego samego przedmiotu (*modi significandi*). Jeśli zatem wziąć je wszystkie łącznie, to tworzą zbiór możliwych sposobów mówienia o rzeczach. Stagiryta wyodrębnił dziesięć kategorii, lecz nie jest to, zdaniem Marsyliusza, lista wyczerpująca. Kategorie te odnoszą się do przedmiotów, które nie oznaczają już innych przedmiotów. Marsyliusz określa je mianem nazw pierwszej intencji. Uznaje, że obok nich istnieją nazwy drugiej intencji, *praedicamenta signorum* czy *praedicamenta terminorum*. To pojęcia typu „rodzaj” czy „gatunek”, po które sięgamy, gdy odnosimy się nie do rzeczy, ale do nazw rzeczy.

Gdy chodzi o poglądy Marsyliusza z zakresu filozofii teoretycznej, to wspomnieć można tutaj krótko znów o trzech kwestiach, mianowicie o Marsyliuszowym empiryzmie, a także o jego nauce o początku świata oraz nauce o duszy.

Jako filozof przyrody i metafizyk Marsyliusz jest empirystą. Uważa on, iż wszelka wiedza zasadzać się musi albo na danych doświadczenia, albo na oczywistych sądach. Sądami oczywistymi są zaś te, w których orzekane o jakimś podmiocie predykaty zawierają się w tym podmiocie. W ten sposób każdy, kto rozumie znaczenie terminów występujących w danym sądzie oczywistym, widzi wyraźnie, że sąd ten jest prawdziwy. Dlaczego Marsyliusz głosił empiryzm? Sądzi się, że ten jego pogląd sprzęgnięty jest z faktem, iż myśliciele nominalistyczni, co dla nich znamienne, inaczej niż ich poprzednicy, nie wiązali ze sobą ściśle nauki i teologii. Marsyliusz niejako więc liczył się z tym, że może zdarzyć się sytuacja, iż filozofia i teologia nie będą się ze sobą w jakimś punkcie

---

⁴⁶ W owym procesie powstawania w umyśle ludzkim pojęć ogólnych wyodrębnia Marsyliusz następujące trzy etapy. Etap pierwszy: konkret *A* gatunku *G* wywołuje w ludzkim umyśle pojęcie *X*. Etap drugi: pojęcie *X* jest podobne do pojęcia *Y* wywołanego przez należący do tego samego gatunku *G*, co konkret *A*, konkret *B*. Etap trzeci: umysł ludzki abstrahuje od różnic między pojęciami *X* oraz *Y* i wywarza nowe pojęcie *Z* odnoszące się do konkretnego tak *A*, jak *B*. To pojęcie *Z* jest, uważa Marsyliusz, pojęciem ogólnym, powszechnikiem. Zob. M.J.F.M. Hoenen, *Marsilius of Inghen*, w: *The Stanford...*, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/marsilius-inghen/> (dostęp: 27.06.2023).

zgadzać. Jeśli taka sytuacja zajdzie, iść należy – uważał fideistycznie, co symptomatyczne dla nominalizmu – za tym, co głosi teologia, jako że prawdy wiary, za których sformułowaniem stoi sam nieomylny Bóg, cieszą się większym autorytetem aniżeli prawdy pochodzące od skończonego, a w związku z tym omylnego rozumu ludzkiego.

Jak Marsyliusz stosował tę zasadę, widać znakomicie w jego wykładzie na przykładzie nauki o stworzeniu świata i nauki o duszy.

Otóż Marsyliusz była zadania, iż według założeń obowiązujących na gruncie filozofii przyrody, przyjętych w oparciu o wiedzę mającą swoje źródło w zmysłach, o słuszności której to wiedzy nie sposób wątpić, nie jest możliwe, by zaistniał fenomen *creatio ex nihilo*. Zawsze bowiem coś powstaje z czegoś, z jednej rzeczy bierze początek druga rzecz. Mówiąc negatywnie, z niczego nigdy nic nie powstaje. Taka teza sprzeciwia się jednak doktrynie religijnej, ponieważ ta głosi, że świat stworzony został przez Boga z niczego. Rzecz Marsyliusz rozwiązuje następująco: za prawdę o stworzeniu uznać trzeba to, co podaje wiara. I dodaje, że ów akt uznania ma się dokonać mocą samej wyłącznie wiary (*sola fide est creditum*).

W psychologii poglądy Marsyliusza okazują się bliskie poglądom Burydana i Mikołaja z Oresme. Uważa on zatem, że prawda stanowiąca, iż dusza ludzka jest nieśmiertelna, nie może być dowiedziona w sposób naturalny. Konstatuje więc, że umysłowi ludzkiemu, który nie przyjmuje objawienia Bożego, najprawdopodobniejsza jawi się nauka o duszy autorstwa Aleksandra z Afrodyzji. Aleksander zaś powiada, iż dusza ludzka jest skończona, zniszczalna, iż przepada ona wraz ze śmiercią ciała, które organizuje. Marsyliusz jest przekonany, że teorię Aleksandra człowiek jest w stanie odrzucić tylko wtedy, kiedy uzna za prawdziwe treści komunikowane w Bożym objawieniu.

4. Wpływ Marsyliusza

Już za swego życia Marsyliusz był bardzo wysoko ceniony. Jego wykłady – działo się tak niezmiennie przez długie lata – gromadziły wielkie audytorium. Wiadomo na przykład, iż w latach 1372-1374 tak wielu chciało słuchać Marsyliusza, że aby wszyscy mogli się pomieścić w auli wykładowej, zajęcia prowadzone przez Marsyliusza musiały odbywać się w największych z sal, jakimi dysponował Uniwersytet Paryski⁴⁷. Wraz

---

⁴⁷ H. Wojtczak, *Działalność naukowa Marsyliusza*, s. 433.

z wpływem kolejnych lat sława Marsyliusza konsekwentnie wzrastała, co szło w parze z coraz szerszym rozprzestrzenianiem się jego dzieł. Jego utwory cenili tak hiszpańscy scholastycy, jak humaniści. Stwierdza się obecnie bez wahania, że był Marsyliusz jednym z najbardziej wpływowych myślicieli późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności. Rękopiśmienne kopie utworów opracowanych przez niego utworów przechowywane są dziś w mniej więcej trzydziestu pięciu bibliotekach europejskich. Są to przede wszystkim biblioteki w Erfurcie, Krakowie, Monachium oraz Wiedniu⁴⁸.

Teksty Marsyliusza, jak to wynika z jednej strony z kolofonów w rękopisach, z drugiej zaś strony ze sprawozdań sporządzanych na poszczególnych wydziałach sztuk, czytano w wiekach XV i XVI na wielu uniwersytetach, zwłaszcza w Cesarstwie Niemieckim, gdzie dominował nominalizm albo gdzie wykładano nominalizm obok realizmu, co też swoją drogą dobrze tłumaczy fakt, iż kilka z tych tekstów u progu nowożytności zostało ogłoszonych drukiem. Już w latach osiemdziesiątych XIV wieku używano na Uniwersytecie Praskim Marsyliuszowych *quaestiones* do *Analitik pierwszych* Arystotelesa. W latach dziewięćdziesiątych tego samego stulecia jako podręcznikami posługiwano się w Wiedniu i Fryburgu Marsyliuszowymi traktatami logicznymi z zakresu *parva logica*: *De obligationibus* i *De consequentiis*.

Warto odnotować znamienny szczegół. Mianowicie około roku 1490 ukazało się w Moguncji dzieło *Modernorum summulae* Florencjusza Diela, na którego na stronie tytułowej imię Marsyliusza występuje obok imion Arystotelesa, Augustyna i Boecjusza. Fakt ten uzmysławia, jak wielce szanowano Marsyliusza. Takie bowiem wyróżnienie nie spotkało nikogo z jemu współczesnych, ani Ockhama, ani Alberta z Saksonii, ani też Burdana. Od początku wieku XV aż do lat sześćdziesiątych tego stulecia wykładano w Krakowie fizykę i metafizykę w oparciu o Marsyliuszowe *quaestiones* do tych właśnie przedmiotów. Z kolei w Heidelbergu, Erfurcie, Bazylei i Fryburgu pisma Marsyliusza studiowano przez cały wiek XV.

W 1489 roku wydane zostało drukiem, acz jako dzieło Piotra z Ailly, pismo *De obligationibus* Marsyliusza. Korzystali z niego między innymi Tomasz Bricot, Jan Major i Dominik de Soto. Augustyn Nifo cytował Marsyliuszowe *quaestiones* do *Analitik*

---

⁴⁸ Nienjszy paragraf opracowano w oparciu o dwa teksty: M.J.F.M. Hoenen, *Marsilius of Inghen*, w: *The Stanford...*, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/marsilius-inghen/> (dostęp: 27.06.2023); M.J.F.M. Hoenen, *Marsilius of Inghen*, w: *Encyclopedia of medieval philosophy*, s. 716.

pierwszych. Z kolei Jodok Trutvetter i Bartłomiej z Usingen, ojcowie nominalizmu erfurckiego, powołują się na Marsyliusza po wielokroć. Komentarz Marsyliusza do *De generatione et corruptione* wspomina tak Leonardo da Vinci, jak Galileusz.

Wydaje się, iż funkcjonował Marsyliusz w późnośredniowiecznej i wczesnonowożytnej Europie także jako teolog, i to w obiegu zarówno uniwersyteckim, jak i pozauniwersyteckim⁴⁹. W pierwszej połowie XV wieku znany był w Krakowie jego komentarz do Lombardowych *Sentencji*. Do tego komentarza sięgał w swoim pisanym w latach 1441-1442 dziele *Principia* Tomasz ze Strampino. Ten sam komentarz, zredagowany przez słynnego humanistę i teologa Jakuba Wimpfelinga, a wydrukowany przez Marcina Flacha w 1501 roku w Strasburgu, przywołują w swoich tekstach teologowie iberyjscy, mianowicie Franciszek de Vitoria, wspomniany już Domingo de Soto, Luis de Molina i Franciszek Suárez. Czynią to zwykle w kontekście rozważań nad temat Bożej przedwie-dzy i łaski. Na uniwersytecie w Salamance istniała nawet specjalna nominalistyczna katedra teologii, Cátedra de Nominales, której misją prowadziła się do tworzenia komentarzy do Marsyliusza oraz Gabriela Biela. O tym, że Marsyliuszowe *quaestiones* do Piotra Lombarda znane były także poza środowiskiem uniwersyteckim, świadczy fakt, iż dwie z zachowanych ich dziewięciu kopii znalazły się w bibliotekach kaznodziejskich w Ansbach oraz w Isny im Allgäu. Dwie kolejne kopie omawianego dzieła zachowały się w Erfurcie i Lipsku. Ponieważ czytano i studiowano w tych ośrodkach Marsyliusza przede wszystkim jako logika i fizyka, przypuszcza się, że interesowanie się nim jako teologiem było tam wtórne.

Przedkładając twierdzenie, iż Marsyliusz był w swoim czasie autorem popularnym, zwrócić wreszcie należy uwagę na książkę, jaką w roku 1499, a więc sto lat po śmierci Marsyliusza, wdał w Moguncji Piotr Friedberg, wartą odnotowania z dwóch powodów⁵⁰. Po pierwsze dlatego, że zawarta w niej została fikcyjna mowa Marsyliusza, w której broni się nominalizmu, odpierając zarzuty, jakie stawiane są względem niego z punktu widzenia realizmu. Jeden z głównych punktów wywodu stanowi cytat z Jana Gersona, w którym mowa jest o tym, że sobór w Konstancji potępił tezę głoszącą, iż uniwersalia istnieją rzeczywiście w świecie pozaziemskim. Ręczona publikacja ciekawa

---

⁴⁹ W tym kontekście zob. np. M.J.F.M. Hoenen, *Marsilius of Inghen. Divine knowledge in late medieval thought*, Leiden 1993; M. Markowski, *Znajomość komentarza Marsyliusza z Inghen do „Sentencji” Piotra Lombarda u krakowskich teologów średniowiecznych*, „*Analecta Cracoviensia*” 29 (1997), s. 53-64; M.J.F.M. Hoenen, „*Virtus Sermonis*” and the Trinity. *Marsilius of Inghen and the semantics of late fourteenth-century theology*, „*Medieval Philosophy and Theology*” 10 (2001), s. 157-171.

⁵⁰ Na temat tej książki pisze także: H. Wojtczak, *Działalność naukowa Marsyliusza*, s. 465-466.

jest jednak jeszcze z drugiej racji. Otóż wydrukowano w niej także ponad pięćdziesiąt wysławiających Marsyliusza epigramów autorstwa jego rozentuzjasmowanych czy to uczniów, czy zwolenników, na gruncie filozofii kroczących *via Marsiliana*, wśród których znalazł się też wzmiankowany już wyżej Jakub Wimpfeling. Jeden z tych utworów brzmi, jak następuje: „Młodzież studiująca składa Marsyliuszowi hołd: o uczonej ojcu Marsyliuszu zawsze chce pamiętać, albowiem swoimi dziełami starał się on wszystkim pomóc”⁵¹. Z kolei drugi, skonstruowany przez nieznanego właściwie Jana Cascoliego Gisingiusa, przedstawia się tak: „Ten, kto wzgardzi logiką i nauką Marsyliusza, ma wprawdzie uszy Dydyma, ale nie dostaje mu serca”⁵². Podobne epigramy poświęcone sylwetce i dziełu Marsyliusza umieszczone zostały w wydaniu jego *quaestiones* do *Sentencji* Piotra Lombarda z 1501 roku.

Tytułem podsumowania postawić można pytanie o to, dlaczego poglądy Marsyliusza okazały się w wiekach XV i XVI tak atrakcyjne. Odpowiedzi na to pytanie wzajemnie się uzupełniające, z jakimi spotkać się można w literaturze, są trzech rodzajów. Po pierwsze zwraca się uwagę na fakt, iż Marsyliusz miał sporo uczniów, którzy pracowali na uniwersytetach, kształcąc kolejne pokolenia studentów. Dwa: niektórzy historycy zauważają, że wywody, jakie umieścił Marsyliusz w swoich pismach, są z jednej strony bardzo przejrzyste zorganizowane, z drugiej zaś strony są ułożone skrupulatnie, z matematyczną niemalże dokładnością (*quasi mathematicali certissimo*)⁵³. I odpowiedź trzecia: spostrzega się, że myśl Marsyliusza ma naturę ireniczną i koncyliacyjną. Jest to myśl, która stara się łączyć stanowiska radykalne, sobie przeciwne⁵⁴, co czyni ją bardzo wygodną i bezpieczną. Za egzemplifikację tezy głoszącej, iż myśl Marsyliusza dąży do prowadzenia pokoju i zgodny między różnymi poglądami, uznać można chociażby, jak się wydaje, następującą jego interpretację przywołanych w toku wywodu słów Tomasza z Akwinu: „Haec verba beati Thomae in aliquo sensu forte sunt vera et forte in alio sensu non vera”⁵⁵.

⁵¹ Tamże, s. 466: „Marsilio laudem solvat studiosa juvenus; sintque patris docti Marsilii memores; namque sua cunctis opera prodesse studebat”.

⁵² Tamże, s. 466: „Marsilii logicam qui spreverit atque theosim; ille Dyde auriculas cordis egenus habet”. Chodzi o Dydyma Ślepego. Z powodu swojej ułomności całą wszechstronną wiedzę, jaką dysponował, zdobył przez słuchanie. Zob. np. B. Czyżewski, *Dydym Aleksandryjski – Ojciec zapomniany*, „Studia Gnesnensia” 11 (1997), s. 305-312.

⁵³ H. Wojtczak, *Działalność naukowa Marsyliusza*, s. 465.

⁵⁴ Por. S. Swieżawski, *Dzieje...*, s. 296.

⁵⁵ Marsilius de Inghen, *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, lib. II, qu. 3, l. art. 3, not.

5. *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis.*

Prezentacja dzieła

5.1. Autorstwo, datacja, miejsce powstania

Autorem wydawanych *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis* jest Marsyliusz z Inghen⁵⁶. Atrybucja ta jest pewna. Poświadczają ją incipity i kolofony wszystkich zachowanych przekazów tekstu⁵⁷.

Na temat daty i miejsca powstania *Quaestiones* trudno na chwilę obecną stwierdzić cokolwiek w sposób pewny. Na podstawie różnych informacji, jakie znajdują się w literaturze przedmiotu, sformułować można trzy hipotezy. Druga i trzecia z tych hipotez wydają się bardziej prawdopodobne aniżeli pierwsza.

Hipoteza pierwsza głosiłaby, że Marsyliusz sporządził swój komentarz do *Metafizyki* w pierwszym, to jest paryskim okresie swojej akademickiej aktywności, który wyznaczają z jednej strony rok 1362, z drugiej zaś strony rok 1377. Ponieważ *Quaestiones* okazują się dziełem autora dojrzałego, to gdyby przyjąć tę hipotezę, trzeba by opowiedzieć się jednocześnie za datacją ich powstania w rzeczonym czasokresie raczej późniejszą niż wcześniejszą. Podstawy do uznania hipotezy pierwszej za prawdziwą dostarczają stwierdzenia historyków. Problem w tym, że stwierdzenia te są dość ogłędne i sformułowane ostrożnie. Mieczysław Markowski pisze bowiem: „Marsyliusz z Inghen napisał komentarze do prawie wszystkich dzieł Arystotelesa. Uczynił to w zasadzie w Paryżu”⁵⁸. Gdzie indziej zaś, mianowicie w haśle encyklopedycznym poświęconym osobie i dziełu Marsyliusza, badacz zdaje się podtrzymywać swoją tezę. Można tak wnosić na tej podstawie, że w jednym miejscu wymienia tam utwory Marsyliusza, które z całą pewnością sporządził on w Heidelbergu w związku ze swoją działalnością dydaktyczną na tamtejszym fakultecie teologicznym, nie wspominając między nimi komentarza do *Metafizyki*⁵⁹. W bardzo podobnym duchu na temat genezy Marsyliuszowych pisma filozoficz-

---

⁵⁶ W dalszym tekście oraz w przypisach, za wyjątkiem więc wyłącznie nagłówków kolejnych paragrafów, dzieło *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis* Marsyliusza wskazywane będzie przy użyciu pisanego wielką literą skrótu *Quaestiones*. W związku z tym, dla odróżnienia, termin *quaestiones* używany jako nazwa gatunkowa dla określonego rodzaju średniowiecznego komentarza zapisywany będzie małą literą.

⁵⁷ Zob. par. 10 i 12 niniejszego wstępu.

⁵⁸ M. Markowski, „*Via Marsiliana*” jako jedyny kierunek filozoficzny..., s. 38.

⁵⁹ Tenże, *Marsyliusz z Inghen*, s. 860.

nych wypowiada się Hanna Wojtczak, stwierdzając: „Paryski etap działalności dydaktycznej Marsyliusza przypada na lata 1362-1377 i z tego też okresu pochodzi znaczna część jego filozoficznej spuścizny”⁶⁰.

Druga z hipotez, za którą opowiada się na chwilę obecną najwięcej badaczy, stanowiłaby, że *Quaestiones* powstały w drugim, to jest heidelberskim etapie kariery naukowej Marsyliusza. W tym więc przypadku mówić by należało o przedziale czasowym 1384/1385/1386-1396. Wreszcie hipoteza trzecia byłaby hipotezą łączącą dwie poprzednie. W jej świetle swój wykład do ksiąg metafizycznych Marsyliusz miałby zacząć układać albo w Paryżu, albo tam, gdzie przebywał w latach 1377-1384/1385/1386, kończąc prace nad swym dziełem w Heidelbergu.

Dyskutując czy to prawdziwość, czy nieprawdziwość hipotez drugiej i trzeciej, wziąć trzeba pod rozwagę następujące trzy fakty. Po pierwsze i przede wszystkim, na co przed laty zwrócił już uwagę Kazimierz Wójcik⁶¹, że w prologu do *Quaestiones* znajduje się zdanie następujące: „Ku której [tj. mądrości Pana naszego Jezusa Chrystusa] chwale oraz dla szczęśliwego wzrostu studiów Uniwersytetu Heidelberskiego, a także aby uczniowie tegoż uniwersytetu byli odpowiednio przygotowani do studiowania na innych fakultetach, szczególnie najgłębszej i świętej teologii, postanowiłem napisać kwestie dotyczące najwyższej części poznania czysto przyrodzonego, którą to część nazywa się metafizyką, mądrością przyrodzoną albo filozofią pierwszą”⁶². Przy czym zdanie to interpretować daje się dwojako. Może bowiem ono służyć za argument za hipotezą albo drugą, albo trzecią, zależnie od informacji dodatkowych, jakimi się je uzupełni. Kazimierz Wójcik jest zdania, że komentarz ten powstał w Heidelbergu, jakkolwiek zaznacza: „Nie jest wykluczone, że Marsyliusz rozpoczął swą redakcję przed przybyciem do Heidelbergu”⁶³. Mogło być tak, że w Heidelbergu dopisał Marsyliusz tylko przedmowę do dzieła wcześniej już skończonego, albo tak, że w Heidelbergu swoje dzieło dokończył.

Poza tym wypada tutaj odnotować różne opinie badaczy. Po pierwsze, chodzi o opinię Markowskiego, który utrzymuje, że wówczas, gdy Marsyliusz komponował swój

---

⁶⁰ H. Wojtczak, *Wstęp do edycji*, w: *Marsilii de Inghen „Quaestiones super «Isagogen» Porphyrii”*. *Editio critica*, ed. H. Wojtczak, Lublin 2014, s. X.

⁶¹ K. Wójcik, *Le sujet de la métaphysique d’après le Commentaire de Marsile d’Inghen sur la „Métaphysique” d’Aristote*, w: *Marsilius von Inghen – Werk und Wirkung. Akten des Zweiten Internationalen Marsilius-von-Inghen-Kongresses*, red. S. Wielgus, Lublin 1993, s. 221-222.

⁶² Marsilius de Inghen, *Quaestiones*, prologus; por. Ł. Libowski, *Marsyliusza z Inghen koncepcja relacji metafizyki do innych nauk na podstawie drugiej kwestii pierwszej księgi jego komentarza do „Metafizyki” Arystotelesa*, mps, Lublin 2018, s. 22-23.

⁶³ K. Wójcik, *Le sujet de la métaphysique...*, s. 220.

komentarz do *Metafizyki* Arystotelesa, wciąż jeszcze nie był on teologiem⁶⁴. Wprawdzie Markowski zdaje się przyjmować, że teologiem zostaje się wtedy, kiedy uzyskuje się doktorat z teologii, tym niemniej słusznie można się zastanawiać, kiedy tak naprawdę Marsyliusz został teologiem, czy od momentu rozpoczęcia studiów teologicznych, czy też od zdobycia tytułu czy to bakałarza, czy doktora. Autorem drugiej z tez jest Kazimierz Wójcik, który głosi, że komentarz metafizyczny jest ostatnim pismem filozoficznym Marsyliusza, i dodaje, że opracowany został w postaci kwestii w oparciu o obywające się na uczelni debaty⁶⁵. Problem jednak w tym, że Marsyliusz właściwie całe swoje życie spędził na uniwersytecie, biorąc udział w rozlicznych akademickich dyskusjach.

Bardzo ciekawą propozycję datacji *Quaestiones* wysuwa Andrea Tabarroni⁶⁶. Ponieważ propozycja ta opiera się na przykładzie, jaki pojawia się w szesnastej kwestii siódmej księgi dzieła, na jej dokładne zbadanie przyjdzie zapewne jeszcze czas, tym niemniej już teraz należy ją odnotować. Otóż we wskazanym miejscu komentarza Marsyliusz daje historyczny przykład, który przedstawia się następująco: „Ad quintam dicitur quod de universali natura nec scitur aliquid nec potest sciri, quia non potest esse in rebus, nam oportet quod omnis existentia sit singularis. Conceditur tamen quod de aliqua re singulari bene scitur aliquid secundum conceptum communem quod non scitur de eo secundum conceptum singularem, nam papam, si ipse vivit, scio esse conceptu communi hominis, quia omnis papa est homo, et tamen nescio an sit homo secundum hunc conceptum ‘Urbanus VI est homo’”⁶⁷. Tabarroni uważa, iż przytoczony tekst wskazuje, że papież Urban VI żyje. Ponieważ zaś wiadomo, że Urban VI zmarł 15 października 1389 roku, można przyjąć, wnioskuje Tabarroni, zasadniczo opowiadając się za drugą z prezentowanych tutaj hipotez, iż *Quaestiones* powstały w latach 1386-1389. Rok początkowy tego okresu przesuwa nawet Tabarroni na 1387, jako że wiadomo – podaje – iż w roku akademickim 1386/1387, a więc pierwszym roku istnienia i działalności Uniwersytetu Heidelberskiego, Marsyliusz wykładał logikę⁶⁸.

---

⁶⁴ M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, s. 41.

⁶⁵ K. Wójcik, *Le sujet de la métaphysique...*, s. 220.

⁶⁶ A. Tabarroni, *John Buridan and Marsilius of Inghen on the meaning of accidental terms*, „Documenti e Studi Sulla Tradizione Filosofica Medievale” 14 (2003), s. 389-407.

⁶⁷ Tamże, przyp. 33.

⁶⁸ Tamże, przyp. 33.

Do takiej późnej datacji omawianego komentarza przystaje fakt, iż, jak zauważa Femke Kok, podobnie jak *In Metaphysicen Aristotelis quaestiones argutissimae* Burydana, są one dziełem autora dojrzałego, który przystąpił do ich komponowania po wielu latach studiów⁶⁹.

5.2. Spis kwestii

Prezentowane dzieło Marsyliusza stanowi uniwersytecki komentarz do Arystotelesowskiej *Metafizyki*, jak głosi to zresztą ich tytuł, typu *quaestiones*. Z pewnością lubił Marsyliusz ten rodzaj wykładu, jako że posłużył się nim w wielu swoich pismach⁷⁰. Komentarz typu *quaestiones*, obok komentarza-parafrazy, to komentarz do określonego tekstu niedosłowny. Wyewoluował on ze swojego przeciwieństwa, czyli komentarza dosłownego *quo ad litteram*. Obydwa te komentarze zrodziły się ze średniowiecznego sposobu wykładania. Zajęcia na uniwersytecie wyglądały bowiem w średniowieczu tak, że profesor czytał i komentował wybrane teksty. Przy czym komentarz profesorski przybrać mógł dwie formy. W pierwszym przypadku wykładowca, przeczytawszy partię tekstu, tłumaczył trudniejsze pojęcia, jakie w niej występowały, i porządkował zawierający się w niej materiał treściowy, by w końcu materiał ten dokładnie, słowo po słowie, trzymając się ściśle tekstu, objaśnić. Ten sposób wykładu odzwierciedla komentarz *quo ad litteram*. W drugim wypadku prowadzący zajęcia na podstawie stosownej sekwencji lektury wskazywał problemy, jakie ona porusza. Nadawał tym problemom postać pytań i udzielał na te pytania swoich odpowiedzi (*quaestio*). Każdą odpowiedź uzasadniał krótszym lub dłuższym wywodem, zorganizowanym we właściwy sobie sposób, dyskutując kolejne argumenty zaczerpnięte najczęściej z różnych autorów. Ten *modus legendi* doprowadził do powstania komentarza typu *quaestiones*⁷¹.

Lista kwestii opracowanych przez Marsyliusza w ramach komentarza do *Metafizyki* Arystotelesa, zaczerpnięta z kodeksu 710 przechowywanego w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, przedstawia się następująco⁷².

---

⁶⁹ F.J. Kok, *John Buridan's commentary on the „Metaphysics”*, w: *A companion to the Latin medieval commentaries on Aristotle's „Metaphysics”*, red. F. Amerini, G. Galluzzo, Brill's Companions to the Christian Tradition, Leiden – Boston 2014, s. 503.

⁷⁰ H. Wojtczak, *Działalność naukowa Marsyliusza*, s. 460.

⁷¹ G. Galluzzo, F. Amerini, *Introduction*, w: *A companion to the Latin medieval commentaries...*, s. 2; S. Wielgus, *Komentarz filozoficzny*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 5, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2004, s. 739-744.

⁷² Ms. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 710, f. 10ra-10vb. Por. M. Markowski, *Les „Questions” de Marsile d'Inghen...*, s. 24-31.

Incipit registrum omnium quaestionum totius *Metaphysicae* commentarum in hoc libro.
Et primo registrum primi libri et convenienter aliorum librorum.

Primi:

1. Utrum metaphysica est sapientia
2. Utrum metaphysica sit certior et dignior aliis scientiis et virtutibus
3. Utrum metaphysica est prima philosophia
4. Utrum omnes homines naturaliter scire desiderant
5. Utrum inter sensus nostros sensum visum magis debeamus diligere
6. Utrum omnis <actus> et generationes sunt circa singularia
7. Utrum expertus sine arte certius operetur quam artifex sine experientia non obstante etc. <quod artifex est magis sciens>

Et sic est finis registri quaestionum primi libri.

Incipit registrum secundi libri:

1. Utrum comprahensio veritatis est nobis possibilis
2. Utrum principia <artium> sive scientiarum sunt naturaliter habita sive cognita
3. Utrum cognitio primae causae est homini possibilis
4. Utrum ratio Philosophi, qui probat statum in causis efficientibus, sit bona
5. Utrum in causis subordinatis possit procedi in infinitum

Et sic est finis quaestionum secundi libri.

Incipit registrum quaestionum quarti libri:

1. Utrum metaphysica considerans de omnibus <rebus> sit una scientia
2. Utrum scientia demonstrative conclusionis sumit unitatem et distinctionem a conclusione vel a praemissis
3. Utrum totalis metaphysicae debeat assignari aliquod unum subiectum proprium
4. Utrum ens est subiectum proprium totius metaphysicae
5. Utrum ens univoce significat substantias et accidentia
6. Utrum ens et unum convertuntur
7. Utrum in qualibet re differt esse ab essentia
8. Utrum negationes sunt entia
9. Utrum omnes habitus intellectuales sunt eiusdem speciei specialissime
10. Utrum contradictio sit maxima oppositio
11. Utrum circa primum principium contingat errare
12. Utrum haec propositio: „Idem simul et semel eidem inesse est unum inesse secundum idem et similiter est impossibile” sit primum principium
13. Utrum non ens potest intelligi
14. Utrum duo contradictoria possunt simul esse vera

Incipit registrum quinti libri *Metaphysicae*:

1. Utrum quattuor sunt genera causarum et non plura nec pauciora
2. Utrum Policletus est per accidens <causa statuae et statuae factor per se stante casu, quod Policletus sit statuae factor>
3. Utrum definitio elementi est bona, qua dicitur: „Elementum etc. <est aliquid, ex quo componitur aliquid primo existente indivisibili specie in aliam speciem>”
4. Utrum divisio unius in unum numero, unum specie et unum genere et analogia sit bona
5. Utrum omnium terminum modorum ipsius ad aliquid assignatorum in illo quinto relativa sint de per se praedicamento ad aliquid
6. Utrum convenientiae et diversitates rerum differunt a rebus, quorum sunt convenientiae et diversitates, quia dictum est, quod convenientia albedinis estmet albedo, quia non possit unum accidens alteri inhaerere. Ideo alio quaeritur.
7. Utrum forma praesupponens ad sui esse aliam formam accidentalem etc.
8. Utrum Deum esse causam Sortis est Deus posito, quod nunc Sortes dependeat a Deo in esse et in fieri
9. Utrum causalitates et effectuationes sint res superadditae causis et rebus causatis etc.
10. Utrum relationes sint res a rebus extra animam distinctae a rebus absolutis

Incipit registrum sexti libri *Metaphysicae*:

1. Utrum sola metaphysica considerat quidditates entium et rerum
2. Utrum scientia speculativa bene dividitur in physicam, metaphysicam et mathematicam
3. Utrum de ente per accidens potest esse scientia
4. Utrum entis per accidens sit aliqua causa determinata
5. Utrum omne futurum de necessitate eveniat
6. Utrum verum et falsum sint solum secundum compositionem
7. Utrum ad veritatem affirmative inquiritur compositio in rebus significatis et in negativis divisio
8. Utrum propositio vera ex eo est vera, quia qualitercumque per eam significatur, ita est in re
9. Utrum omnis propositio est impossibilis ex eo, quia sua contradictoria est necessaria
10. Utrum proportionaliter accidenda est veritas in hypotheticis sicut cathegoricis
11. Utrum eadem propositio univoce sit simul vera et falsa
12. Utrum ens per accidens et ens verum sint a consideratione metaphysicali praetermittenda

Incipit registrum septimi libri *Metaphysicae*:

1. Utrum substantia sit prior accidente, deffinitione, cognitione et tempore
2. Utrum forma est prior et magis ens sive substantia quam materia et compositum
3. Utrum in dictis secundum accidens est idem ipsum et esse ipsum
4. Utrum in dictis secundum se est idem ipsum et esse ipsum
5. Utrum accidentis sit aliqua deffinitio
6. Utrum accidentia debeant deffiniri per sua subiecta
7. Utrum in hiis substantiis materialibus sit materia vel forma vel compositum
8. Utrum quod fit, fit a sibi simili
9. Utrum propter generationes substantiarum sensibilibus oportet ponere substantias separatas
10. Utrum in deffinitione totius debeant poni partes eius materiales
11. Utrum in deffinitione totius debeant poni partes eius formales
12. Utrum in istis substantiis materialibus tota quidditas rei sit ipsa forma
13. Utrum genus differentia, species et deffinitio significant tantum formam vel compositum
14. Utrum in eodem individuo forme substantiales sint subordinate secundum subordinationem praedicatorum quidditativorum
15. Utrum universalis sint separata a singularibus
16. Utrum in re singulari sit aliqua natura communis distincta contra naturam singularem
17. Utrum potest esse aliquis conceptus singularis essentialis
18. Utrum in praedicamento substantiae contrabantur ad individua per differentias essentielles vel accidentales
19. Utrum singulare potest deffiniri vel utrum deffinitiones possunt esse singularium
20. Utrum isti termini 'hoc', 'aliquid', 'unum' numero singulare et individuum sint termini convertibiles et synonymi
21. Utrum de re, quae nec est nec fuit, sub sensu habere conceptum singularem sit alicui possibile
22. Utrum quaestio, qui est, habeat locum in simplicibus

Incipit registrum octavi libri:

1. Utrum forma substantialis in composito sit eiusdem speciei specialissime essentialis cum composito
2. Utrum in rebus dependentibus una res dicitur perfectior alia, eo quod sibi conveniunt plura praedicata distincta perfectionem simpliciter experimentia
3. Utrum species sunt sicut numeri

Incipit registrum quaestionum noni libri *Metaphysicae*:

1. Utrum idem potest agere in se ipsum et pati a se ipso
2. Utrum actus et potentia opponuntur

3. Utrum potentiae irrationales possunt in opposita
4. Utrum differentia, quam ponit Philosophus inter potentias rationales et irrationales, sit bona
5. Utrum quicumque aliquid faciat, est in potentia ad illud facere et proportionaliter de passivis. Utrum ex quocumque aliquid fiat illud, ex quo fit, est in potentia, quod aliud fiat ex eo
6. Utrum actus est prior potentia ratione sive deffinitione
7. Utrum actus est prior potentia secundum tempus
8. Utrum actus est prior potentia secundum substantiam vel secundum perfectionem

Incipit registrum decimi libri:

1. Utrum omne mensurabile mensuretur uno
2. Utrum deffinitio contrarietatis, quam dat Philosophus in isto decimo, est bona, qua dicitur: „Contrarietas est differentia etc. <maxima vel differentia perfecta>”
3. Utrum tantum unum uni est contrarium
4. Utrum habitus et privatio sint prima contrarietas
5. Utrum omnia media componuntur ex contrariis
6. Utrum corruptibile differt ab incorruptibili genere et intelligitur quaestio universaliter

Incipit registrum duodecimi libri *Metaphysicae*:

1. Utrum diversitas effectuum proveniat ex diversitate agentium vel materiae, scilicet utrum ab eodem agente et ab eadem materia non possunt fieri diversi effectus
2. Utrum substantiarum et accidentium sint eadem principia
3. Utrum primus motor sit actus et non potentia
4. Utrum primus motor sit omnino simplex supposito, quod sit Deus
5. Utrum intelligentiae moveant, ut agens et ut finis sive causa finalis
6. Utrum fuit intentio Philosophi et sui Commentatoris Deum movere effective caelum vel solum per modum finis
7. Utrum caelum secundum eius substantiam dependeat a Deo tamquam a causa agente et intelligitur quaestio naturaliter etc.
8. Utrum Deus sit delectatio et vita
9. Utrum numerus intelligentiarum debeat sumi penes numerum motuum caelestium, scilicet utrum precise sint tot intelligentiae, quot sunt motus caelestes et e converso
10. Utrum in rebus dependentibus ordo dependentiae sit secundum subordinacionem rerum in perfectione
11. Utrum secundum ordinem sperarum caelestium in situ sit ordo earum et etiam intelligentiarum moventium eas in perfectione
12. Utrum Deus intelligat se et omnia alia a se
13. Utrum in puro lumine naturali possit esse evidens sive notum Deum esse
14. Utrum in lumine naturali ponendum est solum unum esse primum principem sive unum Deum
15. Utrum ad salvandum apparentias in motibus caelestium orbium oportet ponere excentricus et epicyclos

Do wielokroć zapewne czytanej przez siebie w ramach kursów akademickich *Metafizyki* Arystotelesa Marsyliusz sformułował w swym komentarzu sto dwa pytania⁷³, co czyni odnośne jego dzieło utworem niezwykle obszernym. Te sto dwa pytania zasze-

⁷³ Kazimierz Wójcik podaje, że sto trzy pytania. K. Wójcik, *Le sujet de la métaphysique...*, s. 218.

regowane zostały w dziesięć ksiąg i zgodnie z tym, co stanowiła w tym względzie tradycja paryska, nie komentował Marsyliusz ksiąg trzeciej i jedenastej *Metafizyki*⁷⁴. Zamknawszy ostatnią, czyli piątą kwestię księgi drugiej komentarza, Marsyliusz zanotował więc: „Sed tertius *Metaphysicae* non consuevit legi nec habentur quaestiones de eo et ideo circa quartum *Metaphysicae* quaeritur. Et sic est finis”⁷⁵. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w wiedeńskim przekazie *Quaestiones* ta sama notatka jest nieco dłuższa. Podano w niej także powód, dla którego nie czytano trzeciej księgi *Metafizyki*: „Sed tertius *Metaphysicae* non consuevit legi, quia est de erroribus, ideo nec quaestiones habentur super eo...”⁷⁶.

5.3. Stan badań

Marsyliuszowe *Quaestiones* do *Metafizyki* doczekały się już pewnych opracowań ze strony badaczy – pomijając rozsiane w literaturze przedmiotu pojedyncze wzmianki.

W 1965 roku Mieczysław Kret obronił na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim pracę dyplomową, którą stanowiła przygotowana pod kierunkiem Mariana Kurdziałka edycja piątej księgi komentarza⁷⁷. W edycji uwzględniono trzy przekazy tekstu znajdujące się w kodeksach przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie (BJ 708, 709 i 710), przy czym za podstawę edycji przyjęto tekst z manuskryptu 709, uznając go za najbardziej poprawny⁷⁸. Starając się uzasadnić, dlaczego wybrano do edycji piątą księgę dzieła, Kret wskazuje na zagadnienie przyczynowości, stwierdzając, że jest to jedna z naczelnych kwestii w metafizyce. Dodaje, iż warto zbadać, jak tę zasadniczą kwestię ujmował Marsyliusz, autor będący zwolennikiem Ockhama, który arystotelesowską zasadę przyczynowości zakwestionował, czym uniemożliwił konstruowanie na gruncie teologii ważniejszych dowodów⁷⁹.

Z kolei w roku 1996 Egbert P. Bos opublikował edycję kwestii piętnastej z siódmej księgi *Quaestiones*. Edycję tę zredagował na potrzeby artykułu *Thuo of Vriborg and*

⁷⁴ M. Markowski, *Marsyliusz z Inghen*, s. 860; tenże, „*Via Marsiliana*” jako jedyny kierunek filozoficzny..., s. 40. Zob. także: M. Borgo, *Latin medieval translations of Aristotle's „Metaphysics”*, w: *A companion to the Latin medieval commentaries...*, s. 19-57.

⁷⁵ Ms. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 710, f. 28va.

⁷⁶ Ms. Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sgn. 5297, f. 20rb.

⁷⁷ M. Kret, *Marsili de Inghen Quaestiones in quintum librum Metaphysicae Aristotelis*, mps, Lublin 1965.

⁷⁸ Tamże, s. VIII.

⁷⁹ Tamże, s. IX.

Marsilius of Inghen, włączając ją do tekstu jako aneks⁸⁰. Podstawę edycji stanowił manuskrypt o sygnaturze 5297 przechowywany w Österreichische Nationalbibliothek w Wiedniu.

Autorem dwóch krótkich studiów doktrynalnych poświęconych metafizyce Marsyliusza jest z kolei Kazimierz Wójcik. Pierwsze z tych studiów opublikowane zostało w roku 1993 i dotyczy przedmiotu metafizyki w ujęciu Marsyliusza⁸¹. Drugie ukazało się w roku 2005 i poświęcone zostało Marsyliuszowemu rozwiązaniu głównego, obok sporu o uniwersalia i wielości form, problemu filozoficznego średniowiecza, to jest problemu różnicy między istotą a istnieniem⁸².

W artykule pierwszym, Wójcik stara się pokrótce odpowiedzieć na dwa pytania. Pytanie pierwsze brzmi: jaką naukę stanowi zdaniem Marsyliusza metafizyka? Z kolei drugie pytanie badawcze Wójcik formułuje tak: jakie miejsce przypada metafizyce pośród innych nauk w wizji Marsyliusza?⁸³ Drugi artykuł Wójcika dotyczy siódmej kwestii z czwartej księgi *Quaestiones*, zatytułowanej: „Utrum in qualibet re differt esse ab essentia”, przy czym w tekście kwestii pojawia się także drugie, ważne dla wypracowania stanowiska w podejmowanej sprawie pytanie: „Utrum esse et essentia differant in ratione”. Przeanalizowawszy rozumowanie Marsyliusza, Wójcik podsumowuje, że za Burydanem Marsyliusz odrzucił istnienie w bycie różnicy realnej między istotą a istnieniem, przyjął natomiast, w tym punkcie postępując inaczej niż Burydan, istnienie różnicy pojęciowej. Dla Marsyliusza, zaznacza Wójcik, różnica ta ma miejsce nie w rzeczy, lecz w intelekcie poznającego (*apud animam*)⁸⁴. Na koniec Wójcik pisze: „Złagodzone stanowisko Marsyliusza z punktu widzenia możliwości ujmowania przez poznającego otaczającej rzeczywistości wydaje się być najbardziej racjonalnym i trafnym rozwiązaniem zagadnienia różnicy między istotą a istnieniem, wokół którego toczył się długotrwały spór. Do opinii Marsyliusza z Inghen nawiązywali liczni zwolennicy nominalizmu na uniwersytetach w Pradze, Krakowie, Lipsku czy Erfurcie, a zapewne także i w innych środowiskach”⁸⁵.

Istnieją jeszcze trzy kolejne studia poświęcone wybranym fragmentom Marsyliuszowych *Quaestiones*. Warto zauważyć, że autorzy wszystkich tych prac, podobnie

---

⁸⁰ E.P. Bos, *Thuo of Vri borg and Marsilius of Inghen*, w: *Medieval analyses in language and cognition. Acts of the symposium The Copenhagen School of Medieval Philosophy, January 10–13, 1996*, red. S. Ebbesen, R.L. Friedman, Copenhagen 1999, s. 523-539.

⁸¹ K. Wójcik, *Le sujet de la métaphysique...*, s. 217-226.

⁸² Tenże, *Problem różnicy istoty i istnienia według Marsyliusza z Inghen w oparciu o jego komentarz do Metafizyki Arystotelesa*, „Acta Mediaevalia” 17 (2005), s. 411-419.

⁸³ Tenże, *Le sujet de la métaphysique...*, s. 220-221.

⁸⁴ Tenże, *Problem różnicy istoty i istnienia...*, s. 419.

⁸⁵ Tamże, s. 419.

zresztą jak Kazimierz Wójcik, przeprowadzają rekonstrukcję myśli Marsyliusza, dla jej lepszego uchwycenia zestawiając ją z myślą Marsyliuszowi najbliższą, a więc z myślą Burydana.

Starsze z tych studiów z roku 1994, zatytułowane *Comprehensio veritatis*, sporządziła Maria Elena Rena (w oparciu o kodeks nr 5297 z Österreichische Nationalbibliothek w Wiedniu)⁸⁶. Rzecz w całości poświęcona jest kwestii pierwszej otwierającej drugą księgę dzieła, zawierającą problematykę epistemologiczną: „Utrum comprehensio veritatis est nobis possibilis”. Badaczka stwierdziła, że odnośnie do zagadnienia granic i wartości ludzkiego poznania i ludzkiej wiedzy Burydan i Marsyliusz zajmują właściwie to samo stanowisko. Natomiast tym, co ich różni, to podejście do teologicznych podstaw niektórych tez filozoficznych.

Druga z zasygnalizowanych prac to artykuł pióra Paula Bakker'a ogłoszony drukiem w roku 2001⁸⁷. Mowa w nim o ontologicznym statusie bytu przygodnego w ujęciu Burydana i Marsyliusza. Bakker pokazał, iż co do wskazanej kwestii, poglądy Burydana i Marsyliusza dotyczące problemu jednowartościowości bytu są różne. Badacz zauważył jednak, że przyczynę tej różnicy doktrynalnej stanowi odmienne rozumienie przez jednego i drugiego autora roli argumentów teologicznych w dyskursie metafizycznym.

Wreszcie ostatnie z prezentowanych trzech studiów to opracowanie autorstwa Andrei Tabarroni'ego opublikowane w 2003 roku⁸⁸. Porusza ono problematykę semantyczną, jak to pokazał Sten Ebbesen⁸⁹, dość centralną dla każdej arystotelesowskiej teorii ontologicznej, mianowicie zagadnienie znaczenia terminów akcydentalnych. Tabarroni przedstawia najpierw, trzymając się ściśle tekstu komentarza Burydana do arystotelesowskiej *Metafizyki*, jego poglądy na znaczenie konkretnych i abstrakcyjnych terminów akcydentalnych, natomiast potem rekonstruuje, co na ten sam temat myśli Marsyliusz. Naświetla przy tym, dlaczego Marsyliusz nie zgadza się z przekonaniem Burydana. W swojej rekonstrukcji myśli Marsyliusza Tabarroni opiera się na dwóch kwestiach, trzeciej i piątej, z siódmej księgi *Quaestiones* (w oparciu o rękopis wiedeński 5297).

---

⁸⁶ M.E. Reina, „*Comprehensio veritatis*”. *Una questione di Marsilio di Inghen sulla Metafisica*, w: *Filosofia e teologia nel Trecento. Studi in ricordo di Eugenio Randi*, red. L. Bianchi, Louvain-la-Neuve 1994, s. 283-335.

⁸⁷ P.J.J.M. Bakker, *Aristotelian metaphysics and eucharistic theology. John Buridan and Marsilius of Inghen on the ontological status of accidental being*, w: *The metaphysics and natural philosophy of John Buridan*, ed. J.M.M.H. Thijssen, J. Zupko, Leiden – Boston – Köln 2001, s. 247-264.

⁸⁸ A. Tabarroni, *John Buridan and Marsilius of Inghen...*, s. 389-407.

⁸⁹ S. Ebbesen, *Concret accidental terms. Late thirteenth-century debates about problems relating to such terms as 'Album'*, w: *Meaning and inference in medieval philosophy*, red. N. Kretzmann, Boston 1988, s. 107-174.

Do prezentowanej listy prac poświęconych omawianemu komentarzowi włączyć ponadto można pracę licencjacką, jaka w roku 2018 powstała na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II pod kierunkiem Andrzeja Stefańczyka⁹⁰. Została ona poświęcona drugiej kwestii pierwszej księgi dzieła, która nosi tytuł: „Utrum metaphysica sit certior et dignior aliis scientiis et virtutibus” (w oparciu o rękopis BJ 709). W pracy zarysowano kilka zagadnień metodologicznych: Marsyliuszowe ujęcie relacji metafizyki do nauk teoretycznych (matematyki i psychologii) oraz praktycznych (teologii i nauk prawnych); sprawę przedmiotu metafizyki oraz rozumienie metafizyki jako nauki.

Sporządzony przegląd publikacji dotyczących Marsyliuszowych *Quaestiones* do *Metafizyki* uświadamia, że środowisku naukowemu zainteresowanemu filozofią tego uczonego tekst jest koniecznie potrzebny. Tym bardziej, że chodzi o metafizykę, a więc dziedzinę, w ramach której formuje się zasadnicze tezy o człowieku, Bogu i świecie. Ponieważ dotąd nie opracowano edycji omawianego dzieła, poglądy metafizyczne Marsyliusza wciąż pozostają nieznane. Przedkładana praca ma na celu, przynajmniej częściowo, wyjść wskazanej potrzebie naprzeciw i wypełnić poważną lukę, jaka istnieje w studiach poświęconych historii późnośredniowiecznej europejskiej kultury filozoficznej. Zarazem wpisuje się ona w nurt badań Marsyliuszowych prowadzonych z jednej strony w Polsce (Mieczysław Markowski, Kazimierz Wójcik, Hanna Wojtczak), z drugiej zaś strony w całej Europie, przede wszystkim w Nijmegen i w Heidelbergu. Gdy chodzi o studia nad metafizyką Marsyliusza, to podkreślić trzeba dokonania na tym polu Kazimierza Wójcika, których kontynuację stanowić pragnie praca niniejsza. Warto także wspomnieć, że w roku 1991 na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim odbył się drugi kongres poświęcony osobie i dziełu Marsyliusza. Referaty wygłoszone w czasie sympozjum zostały wydane w książce *Marsilius von Inghen – Werk und Wirkung*⁹¹.

6. Komentarze do *Metafizyki* XIV-wieczne

Komentarz Marsyliusza powstał w drugiej połowie wieku XIV, być może w czwartej ćwierci tego stulecia. Warto zatem spojrzeć na to dzieło w najbliższym mu kontekście, na tle innych XIV-wiecznych komentarzy europejskich do *Metafizyki* Arystotelesa.

⁹⁰ Ł. Libowski, *Marsyliusza z Inghen koncepcja relacji metafizyki...*

⁹¹ S. Wielgus (red.), *Marsilius von Inghen – Werk und Wirkung. Akten des Zweiten Internationalen Marsilius-von-Inghen-Kongresses*, Lublin 1993.

Już sam fakt istnienia tych komeatrzy jest niezmiernie ciekawy, a to dlatego, że u początku wieku XIV stoi Ockham ze swoim, tak charakterystycznym dla nominalizmu, metafizycznym sceptycyzmem, ze swoją niechęcią de metafizyki – nie do jednej zresztą metafizyki – niejako cień swojej negatywnej, krytycznej myśli rzucając na całe to stulecie. Étienne Gilson postrzega to stulecie jako czas dekonstrukcji tego wszystkiego, co wypracowała i do czego doszła scholastyka, a co można nazwać syntezą *fides et ratio*. O dalekosiężnych skutkach aktywności i twórczości Ockhama Gilson pisze tak: „Podobnie jak Tomasz z Akwinu i Duns Szkot, Ockham był teologiem, który posiłkował się filozoficznymi doktrynami w celu wypracowania własnego sposobu rozumienia wiary chrześcijańskiej. Niszczycielski wpływ, jaki doktryna Ockhama wywierała na średnio-wieczną scholastykę, ma swoje źródło w tym, że przyjęcie radykalnego empiryzmu w filozofii zmusiło go do zredukowania rozumienia wiary do ostatecznego minimum”⁹². I kontynuuje: „Trudno sobie wyobrazić gorzej przygotowany intelekt do metafizycznego poznania aniżeli intelekt ockhamisty, a skoro tam, gdzie nie ma poznania metafizycznego, teologia może się spodziewać niewielkiej tylko pomocy od filozofii, konsekwencją ockhamizmu było zastąpienie pozytywnej współpracy wiary i rozumu, jaka miała miejsce w złotym wieku scholastyki, nowym i daleko luźniejszym układem, w którym absolutną i samowystarczalną pewność wiary popierało jedynie filozoficzne prawdopodobieństwo”⁹³. Mieczysław Markowski zaznacza, że koryfeusza *via moderna*, będącej odpowiedzią na *via antiqua*, „nie przywiązywali na ogół większej wagi do rozważań metafizycznych”⁹⁴. I dodaje: „Jeżeli już komentowali *Metafizykę* Arystotelesa, to objaśniali tylko niektóre księgi tego dzieła, i to w krótki sposób”⁹⁵. Warto również przywołać w tym kontekście, co Stefan Swieżawski napisał o zmianach, jakie zaszły w metafizyce XV-wiecznej. Wprawdzie bowiem wypowiada się on na temat teorii bytu, jakie kształtowały się właśnie w XV-tym stuleciu, daje się jednak te jego słowa odnieść także do procesów, które zachodziły na gruncie metafizyki XIV-wiecznej. Choć można by zaznaczyć, że owe procesy mające miejsce w wieku XIV różniły się od tych XV-wiecznych intensywnością, natężeniem, jednak jakościowo pozostając tymi samymi. We wstępie do poświęconego metafizyce trzeciego tomu swoich monumentalnych *Dziejów filozofii europejskiej XV*

⁹² E. Gilson, *Historia filozofii chrześcijańskiej w wiekach średnich*, tłum. S. Zalewski, Warszawa 1987, s. 435.

⁹³ Tamże, s. 435. W tym kontekście zob. także: tenże, *Duch filozofii średniowiecznej*, tłum. J. Rybałt, Warszawa 1958.

⁹⁴ M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, s. 81.

⁹⁵ Tamże, s. 81.

wieku Swieżawski stwierdza, co następuje: „Chodzi tu o proces dokonującej się stopniowo i bardzo powoli detronizacji mądrości metafizycznej na rzecz zyskujących coraz wyraźniejszy prymat innych dyscyplin filozoficznych (zwłaszcza etyki) oraz nauk szczegółowych, które usamodzielniają się, krzepną i coraz bardziej wzajemnie się różnicują (jak niegdyś języki budowniczych wieży Babel!). [...] Przystępując do lektury tego tomu [...], trzeba mieć na uwadze, że właśnie przedstawienie możliwie wyczerpujące przebiegu tego procesu dekadencji filozofii bytu i przeobrażeń, jakie dokonują się w jej łonie, jest właściwym wątkiem wywodów”⁹⁶.

Tymczasem jednak, jak się okazuje, jakby wbrew zasadniczemu, ogólnemu intelektualnemu klimatowi epoki, klimatowi, który był antymetafizyczny, w stuleciu XIV powstało co najmniej kilka komentarzy do *Metafizyki* Arystotelesa. Co koniecznie wymaga podkreślenia, to fakt, że autorzy tych komentarzy reprezentują różne nurty filozofii XIV-wiecznej.

Przegląd XIV-wiecznych komentarzy do Arystotelesowskiej *Metafizyki* wypada zacząć od Jana Dunsza Szkota (1265/1266-1308). Stworzył on dwa tego rodzaju komentarze. Pierwszy to komentarz do *Metafizyki* typu *expositio – Notabilia super Metaphysicam*. Przez wieki dzieło to nie było znane, dopiero w 1996 roku udało się je zidentyfikować i obecnie trwają prace nad jego edycją⁹⁷. Drugim tekstem metafizycznym Szkota były *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis*⁹⁸. Ich szkic sporządził Szkot dość wcześnie, po czym, jak się na chwilę obecną przyjmuje, na przestrzeni wielu lat dopisywał do tego szkicu swoje kolejne myśli, być może także do pierwotnej wersji tekstu wprowadzając poprawki. W konsekwencji dzieło to postrzegane było jako, po pierwsze, chaotyczne, po drugie, zbyt trudne, po trzecie zaś, zbyt długie⁹⁹.

Najprawdopodobniej właśnie dlatego skomentować *Metafizykę* postanowił Antoni Andrzejowy (ok. 1280-1333/1335), hiszpański franciszkanin, uczeń Dunsza Szkota w Paryżu. Dzieło Antoniego, od czasu studiów gorliwego orędownika szkotyizmu, jak uważa Giorgio Pini, stanowić miało krótszą i uproszczoną wersję *quaestiones* Szkoto-

⁹⁶ S. Swieżawski, *Dzieje filozofii europejskiej XV wieku*, t. 3: *Byt*, Warszawa 1987, s. 13.

⁹⁷ Zob. G. Pini, „Notabilia Scoti super Metaphysicam”. *Una testimonianza ritrovata dell’insegnamento di Scoto sulla „Metafisica”*, „Archivum Franciscanum Historicum” 89 (1996), s. 137-180.

⁹⁸ Ioannis Duns Scotus, *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis*, ed. R. Andrews i in., w: *Ioannis Duns Scoti Opera Philosophica*, t. 3: *Libri I-V*, t. 4: *Libri VI-IX*, New York 1996, 1997.

⁹⁹ G. Pini, *The questions on the „Metaphysics” by John Duns Scotus. A vindication of pure intellect*, w: *A companion to the Latin medieval commentaries...*, s. 359-360.

wych. Gdy chodzi o warstwę doktrynalną, to miało ono prezentować szkotystyczne spojrzenie na zagadnienia metafizyczne¹⁰⁰. Wiadomo, że komentarz metafizyczny Antoniego Andrzejewego, *Quaestiones super XII libros Metaphysicae*, był popularny w wiekach XV i XVI¹⁰¹. Jego edycja ukazała się w Wencji w 1491 roku¹⁰². Pod koniec XIV wieku wyodrębniono z tego dzieła zestaw kwestii, który funkcjonował jako popularny poręcznik szkotyizmu, z którego uczyli filozofii także profesorowie Akademii Krakowskiej¹⁰³.

Kolejnym autorem, którego należy tu wymienić, jest Jan z Jandun (ok. 1285-1328), francuski filozof, teolog i pisarz polityczny. Znany jest ze swojej obrony arystoteлизmu. Uważa się go za myśliciela, który wywarł przemożny wpływ na wczesny ruch awerroistów łacińskich. Jego *Quaestiones in XII libros Metaphysicae iuxta Aristotelis et magni Commentatoris intentionem disputatae* datuje się na lata 1312-1326¹⁰⁴. Co charakterystyczne, sporo uwagi skupia w nich na zagadnieniach epistemologicznych, mniej może na zagadnieniach wprost metafizycznych. Co więcej, porusza tematy żywo dyskutowane za jego życia, a jednym z nich jest pytanie o definicję właściwego przedmiotu logiki. Innym przykładem może być tu kwestia pt. *Utrum entia rationis sint in predicamento*, w której omawia poglądy sobie współczesnych, Piotra Auriola (ok. 1280-1322) i Radulfa Brito (ok. 1275-1320)¹⁰⁵. Jan dostrzega, że między filozofią a szczęściem człowieka istnieje związek. Otóż filozofia przynosi człowiekowi szczęście, ponieważ drogą dyskursywną prowadzi ona do poznania Boga i pierwszych zasad, co jest warunkiem *sine qua non* szczęścia. Podobny związek istnieje, zdaniem Jana, między filozofią a szczęściem państwa. Państwo bowiem szczęśliwe jest wówczas, kiedy filozofowie przekazują swoją wiedzę władcom, a ci przekazują ją dalej ludowi¹⁰⁶. Jak odnotowali badacze, komentarz Jana z Jandun miał wpływ na środowiska intelektualne Bolonii, Erfurtu i Krakowa¹⁰⁷.

---

¹⁰⁰ Zob. G. Pini, *Scotistic Aristotelianism. Antonius Andreas's „Expositio” and „Quaestiones” on the Metaphysics*, w: *Via Scoti. Methodologica ad mentem Joannis Duns Scoti*, red. L. Sileo, Rome 1995, s. 375-389.

¹⁰¹ G. Pini, *The questions on the „Metaphysics”...*, s. 359-360; także: M. Gensler, *Antonius Andraeae – the faithful pupil? Antonius Andraeae's doctrine of individuation*, „*Mediaevalia Philosophica Polonorum*” 31 (1992), s. 24-25.

¹⁰² Antonius Andraeae, *Quaestiones super XII libros Metaphysicae*, ed. L. de Subereto, M. Boneti, Venetiis 1491.

¹⁰³ M. Gensler, E. Jung-Palczewska, *Szkotyizm w Polsce*, „*Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Philosophica*” 12 (1998), s. 19.

¹⁰⁴ R. Lambertini, *Jandun's question-commentary on Aristotele's „Metaphysics”*, w: *A companion to the Latin medieval commentaries...*, s. 390. Dostępna edycja dzieła: Joannes de Janduno, *Quaestiones in duodecim libros Metaphysicae iuxta Aristotelis et magni Commentatoris intentionem disputatae*, Venetiis 1505 (Frankfurt 1966).

¹⁰⁵ R. Lambertini, *Jandun's question-commentary...*, s. 393.

¹⁰⁶ Tamże, s. 407.

¹⁰⁷ Tamże, s. 410.

Bradzo ciekawy komentarz metafizyczny sporządził Mikołaj Bonet (ok. 1280-1343), choć być może pojęcie komentarza nie jest w tym przypadku najszcześniejsze. Tradycja wczesnonowożytna podaje, iż Mikołaj odbywał studia pod kierunkiem Dunsza Szkota, nie ma jednak na to żadnych dowodów¹⁰⁸. *Opus magnum* Mikołaja stanowią cztery dzieła: *Metaphysica*, *Physica*, *Praedicamenta* oraz *Theologia naturalis*. Składająca się z dziewięciu ksiąg *Metaphysica* powstała, jak się szacuje, na początku lat trzydziestych XIV wieku¹⁰⁹. Mikołaj podejmuje w niej m.in. następujące zagadnienia: metafizyka jako nauka, znaczenia terminów, które odnoszą się do tego, co rozróżnialne i nierozróżnialne w sensie rzeczywistym, formalnym i mentalnym, zasady niesprzeczności, platońskie stanowisko wobec idei i istnienia uniwersaliów, związek między filozofią pierwszą a filozofią drugą¹¹⁰. Dzieło napisane jest z wielkim rozmachem, co pokazuje już jego wstęp. Mikołaj przywołując bowiem pierwsze zdanie *Metafizyki* Arystotelesa: „Wszyscy ludzie z natury pragną wiedzieć”, słowa Filozofa w dwóch miejscach poprawia. Po pierwsze, swej perspektywy nie ogranicza do ludzi. Po drugie zaś zrywa z arystotelesowskim badaniem natury ludzkiej wiedzy i przechodzi od razu do sposobu, w jaki należy ją zdobywać. Píše: „Wszyscy ludzie, a raczej wszystkie natury intelektualne, ponieważ z natury pragną wiedzieć, muszą zacząć, zgodnie z naturą, od pierwszych poznawalnych rzeczy. Ale jest oczywiste, że jeśli te pierwsze rzeczy są niepoznawalne, to nic nie może zostać bez nich poznane”¹¹¹.

Następny XIV-wieczny komentator *Metafizyki* Arystotelesa to franciszkanin, towarzysz Ockhama, Franciszek z Marchii (ok. 1290-po 1344)¹¹². Jego głównym dziełem jest komentarz do Lombardowych *Sentencji*, utwór bardzo dojrzały, zawierający solidną

---

¹⁰⁸ W.O. Duba, *Three franciscan metaphysicians after Scotus: Antonius Andreae, Francis of Marchia, and Nicholas Bonet*, w: *A companion to the Latin medieval commentaries...*, s. 466-467. Mikołaj Bonet pochodził z Touraine. Był franciszkaninem wyszkolonym w Paryżu w dziedzinie filozofii i teologii.

¹⁰⁹ Nicolaus Bonet, *Expositio in Metaphysicam Aristotelis*, Barcelona 1473(?) (Venetiis 1505). Księgi składające się na to dzieło mają bardzo regularną budowę. Otwiera je wprowadzenie do problemu, który ma być w danej księdze podjęty. Potem następują artykuły. W części trzeciej *doctor pacificus*, bo tak Mikołaj jest też nazywany, formułuje trudności, jakie pojawiają się w związku z zajmowanym przez niego w sprawie stanowiskiem. Wreszcie część czwarta każdej księgi to podsumowanie wyводу i ogłoszenie tematu księgi następującej.

¹¹⁰ W.O. Duba, *Three franciscan metaphysicians...*, s. 471-472.

¹¹¹ Tamże, s. 464.

¹¹² Ciekawa jest jego biografia. Wstąpił do franciszkanów w klasztorze Appignano del Tronto, niedaleko Ascoli Piceno. Na studia pojechał do Paryża – było to, prawdopodobnie, około roku 1310, a więc w czasie bezpośrednio po śmierci Jana Dunsza Szkota. W 1328 roku, jako lektor klasztoru franciszkanów w Awinionie, uciekł z dworu papieskiego wraz z kilkoma innymi franciszkanami, m.in. Ockhamem. Kolejne lata życia spędził na dworze Ludwika Bawarskiego, prowadząc polemiki z papieżem Janem XXII. W końcu został schwytny i w latach 1343-1344 publicznie odstąpił od sprzeciwiania się papieżowi.

argumentację. Inaczej jest z komentarzem do arystotelesowskiej *Metafizyki*¹¹³, skąd wnosi się, że komentarz ten był dziełem z początku kariery naukowej Franciszka¹¹⁴. Aczkolwiek i to dzieło oddziaływało w swoim czasie na innych autorów. Franciszek sporządził właściwie dwa komentarze metafizyczne: jeden odnosi się tylko do pierwszej księgi *Metafizyki*, drugi natomiast obejmuje księgi *Metafizyki* od pierwszej do siódmej. Na obecnym etapie badań myśli Franciszka z Marchii najważniejszym jego dokonaniem wydaje się być, co skonstaował Albert Zimmermann, rozróżnienie na metafizykę ogólną i szczegółową. Otóż w różnych częściach *Metafizyki* Arystoteles w sposób sprzeczny wypowiada się na temat pierwszej filozofii. W księgach A i Γ argumentuje, że przedmiotem metafizyki jest byt jako byt, podczas gdy w księgach E i Λ mówi, że przedmiotem dociekań metafizycznych są odrębne substancje, czyli byty wieczne i niematerialne, trwające w bezruchu. Wielu autorów próbowało pogodzić te dwa stwierdzenia Arystotelesa. Tymczasem Franciszek z Marchii przyjmuje, iż istnieją dwie metafizyki. Ich związek polega na subalternacji: metafizyka ogólna dowodzi istnienia odrębnych substancji, które bada następnie metafizyka szczegółowa¹¹⁵. Można dodać, że w omawianym tu komentarzu Franciszek swobodnie korzysta z koncepcji i metod argumentacji Szkotowych, lecz często sięga po nie, broniąc poglądów dość odległych od przekonań Szkota¹¹⁶.

Szczególnie miejsce w niniejszym przeglądzie zajmuje Jan Burydan (przed 1300-1360/1361)¹¹⁷, jako że to od jego *quaestiones* ułożonych do *Metafizyki* Arystotelesa zależne są *Quaestiones* Marsyliusza. Burydan jako profesor na wydziale sztuk Uniwersytetu Paryskiego wielokrotnie wykladał *Metafizykę* Arystotelesa. Zostały po nim zarówno komentarze dosłowne do tekstu *Metafizyki* arystotelesowskiej, określane terminem *expositio*, jak i komentarze typu *quaestiones*. Bernd Michael wymienia dwie wersje metafizycznego komentarza typu *expositio* pióra Burydana, a także dwie wersje jego metafizycznego komentarza typu *quaestiones*. Bodaj najistotniejsza jest druga, ostatnia wersja

¹¹³ Franciscus de Marchia, *Quaestiones super Metaphysicam*, ed. N. Mariani, Spicilegium Bonaventurianum, 37, Grottaferrata 2012.

¹¹⁴ W.O. Duba, *Three franciscan metaphysicians...*, s. 463.

¹¹⁵ Tamże, s. 450.

¹¹⁶ Tamże, s. 452.

¹¹⁷ Informacje o życiu Burydana pozostają nader szczupłe. Bernd Michael spostrzega, iż jego biografia przedstawia się spokojnie, spełniając wszystkie wyznaczniki egzystencji bez reszty poświęconej uniwersytetowi. Burydan urodził się w diecezji Arras w Pikardii. Odkąd około roku 1325 został magistrem i otrzymał *licentia docendi* na wydziale sztuk Uniwersytetu Paryskiego, całe bez mała dalsze życie spędził jako profesor na tym właśnie wydziale. F.J. Kok, *John Buridan's commentary on the „Metaphysics”*, s. 498. Zob. także: B. Michael, *Johannes Buridan. Studien zu seinem Leben, seinen Werken und zur Rezeption seiner Theorien im Europa des späten Mittelalters*, Berlin 1985, zwł. s. 79-235; J.M.M.H. Thijssen, *Buridan, John (Jean)*, w: *New Dictionary of Scientific Biography*, t. 1, red. N. Koertge, Detroit 2008, s. 446-448.

Burydanowych *quaestiones* do *Metafizyki* Arystotelesa – najbardziej wpływowa, o czym świadczy włączenie jej do większości zachowanych rękopisów oraz fakt, iż jest dostępna w druku z początku XVI wieku¹¹⁸. Jack Zupko jest zdania, że rzeczywisty wpływ Burydana na myśl Zachodu nie został jeszcze właściwie doceniony, ponieważ nie zwracano dotychczas uwagi na to, co istotne. Szukano bowiem – uzasadnia swoją tezę Zupko – odpowiedzi na pytanie o *novum*, jakie do refleksji metafizycznej wniósł Burydan. Niestety, jeśli stosuje się takie kryteria, Burydan nie wypada najlepiej, ponieważ jego wkład do filozofii bytu jest dość skromny. Tymczasem – powiada Zupko – chcąc się dowiedzieć, jakie miejsce w rozwoju metafizyki na Zachodzie przypada Burydanowi, należy pytać o stopień wykorzystania jego pism w danym okresie historycznym. Pod tym zaś względem rola *In Metaphysicen Aristotelis quaestiones argutissimae* jest nie do przecenienia. Sądząc po liczbie istniejących manuskryptów i wczesnych druków, jego dzieła były intensywnie czytane, studiowane i interpretowane przez trzy stulecia, mianowicie w wiekach XIV, XV i XVI¹¹⁹.

7. Komentarze Burydana i Marsyliusza do arystotelesowskiej *Metafizyki*. Porównanie

W kontekście tego, co powiedziano w paragrafie poprzednim o XIV-wiecznych komentarzach do *Metafizyki* Arystotelesa, w naturalny sposób rodzi się pytanie o oryginalność Marsyliuszowego komentarza. Póki nie powstaną szczegółowe studia porównawcze, poświęcone z jednej strony poglądom metafizycznym mistrza z Ingen, z drugiej zaś strony komentarzom metafizycznym innych autorów XIV stulecia, trudno udzielić na to pytanie choćby tylko względnie satysfakcjonującej odpowiedzi. Na obecnym etapie badań można natomiast podjąć próbę sformułowania wstępnej odpowiedzi na wskazane pytanie, sięgając po metodę komapratywną, zestawiając dzieło Marsyliusza z innymi wybranymi komentarzami do arystotelesowskiej *Metafizyki*.

¹¹⁸ Johannes Buridanus, *In Metaphysicen Aristotelis quaestiones argutissimae*, Frankfurt am Main 1964. Pochodzi ona z okresu po 1346 roku – precyzyjniej: w kwestii jej datacji mówi się o latach 1350-1355 – ponieważ Burydan odniósł się w niej do potępienia niektórych twierdzeń Mikołaja z Autrécourt (ok. 1299-1369).

¹¹⁹ J.A. Zupko, *John Buridan. Portrait of a fourteenth-century arts-master*, Notre Dame 2003, s. 140-145.

Dla komentarza Marsyliusza najlepszym punktem odniesienia wydaje się być przede wszystkim komentarz do *Metafizyki* pióra Jana Burydana, co potwierdzają wspomniani w paragrafie piątym nieniejszej pracy badacze. Wszyscy bowiem oni myśl metafizyczną Marsyliusza odtwarzają w zestawieniu z myślą metafizyczną Burydana. Nie ulega wątpliwości, iż *quaestiones* Burydanowe stanowią tekst tak genetycznie, jak i ideowo najbliższy *quaestiones* Marsyliuszowym. Jako że wiadomo powszechnie od dawna, że nie tylko w zakresie metafizyki, ale w ogóle w swojej aktywności intelektualnej Marsyliusz zależny był od Burydana, którym się inspirował i którego jako filozofa bardzo wysoko cenił, do tego stopnia, że zarówno on sam uznawał się za jego ucznia, jak i inni za jego ucznia go uważali.

Gdy chodzi o innych autorów, z których pism Marsyliusz korzystał, układając swoje *Quaestiones*, to w tekście pierwszych dwóch księgach tego dzieła występują odwołania do następujących myślicieli: Boecjusza, Izydora, Seneki i Waleriusza Maksymusa – w prologu; a dalej do: anonimowego autora *Liber de causis*, Averroesa, Avicenny, Eustratiusza z Nicei, Gelenusa, Platona, Temistiusza i Tomasza z Akwinu. Oczywiście najczęściej cytuje Marsyliusz Arystotelesa. Z tym, że poza *Metafizyką* przywołuje bardzo wiele jego dzieł, bo aż trzynaście: *Analytica posteriora*, *De anima*, *De caelo et mundo*, *De generatione et corruptione*, *De iuventute et senectute*, *De longitudine et brevitate vitae*, *De sensu et sensato*, *De sophisticis elenchis*, *Ethica Nicomachea*, *Metheora*, *Physica*, *Politica*, *Topica*. Raz jeden w obrębie ksiąg pierwszej i drugiej swoich *Quaestiones* Marsyliusz przywołuje imię Burydana, poprzedzając jej tytułem *magister*. Ponadto kilka razy odwołuje się do swoich własnych dzieł, mianowicie do *Abbreviationes super octo libros Physicorum Aristotelis* oraz *Quaestiones super libros Priorum analyticorum*.

7.1. Spis kwestii

Oto zestawienie tytułów kwestii, jakie do tekstu *Metafizyki* Arystotelesa sformułowali odpowiednio Burydan i Marsyliusz. Lista kwestii Marsyliuszowych umieszczona została w kolumnie trzeciej poniższej tabeli, natomiast wykaz kwestii Burydanowych w kolumnach pierwszej i drugiej. W kolumnie pierwszej metafizyczne kwestie Burydana przedstawiają się w formie, jaką autor ten nadał im, sporządzając *quaestiones argutissimae*, a więc swój właściwy komentarz do *Metafizyki* Arystotelesa. W kolumnie drugiej prezentują się zaś one, dla porównania, w postaci, jaką otrzymały w XV-wiecznym anonimowym skrócie tych *quaestiones*.

Burydan

*In Metaphysicen Aristotelis
quaestiones argutissimae*

*Abbreviatio Caminensis
Methaphisice*

Marsylusz

*Quaestiones
super I-II, IV-X et XII libros
Metaphysicorum Aristotelis*

Liber primus

1. Utrum metaphysica sit omnium scientiarum dignissima et optima 2. Utrum metaphysica sit sapientia 3. Utrum metaphysica sit omnium scientiarum certissima 4. Utrum metaphysica debeat dici prima philosophia 5. Utrum omnes homines natura scire desiderent 6. Utrum sensum visum maxime diligere debeamus 7. Utrum omnes actiones et generationes sint circa singularia 8. Utrum artifex sit magis sciens quam expertus et expertus certius operetur quam artifex	1. Utrum methaphisica sit omnium habituum intellectivorum habitus dignissimus 2. Utrum omnes homines naturaliter scire desiderant 3. Utrum maxime debeamus diligere sensum visum inter ceteros sensus 4. Utrum ars et scientia fiant homini per experientiam 5. Utrum omnes actus et generationes fiunt circa singularia 6. Utrum methaphisica sit omnium scientiarum scientia certissima 7. Utrum de rebus sit nobis certa comprehensio veritatis 8. Utrum possimus intelligere Primam Causam	1. Utrum metaphysica est sapientia 2. Utrum metaphysica sit certior et dignior aliis scientiis et virtutibus 3. Utrum metaphysica sit prima philosophia 4. Utrum omnes homines naturaliter scire desiderant 5. Utrum inter sensus nostros sensum visum magis debeamus diligere 6. Utrum omnis <actus> et generationes sunt circa singularia 7. Utrum expertus sine arte certius operetur quam artifex sine experientia non obstante etc. <quod artifex est magis sciens>

Liber secundus

1. Utrum de rebus sit nobis possibilis comprehensio veritatis 2. Utrum principia sint nobis naturaliter habita 3. Utrum cognoscere possumus primam causam 4. Utrum ad metaphysicum pertineat demonstrare Deum esse 5. Utrum sit processus in infinitum in causis	1. Utrum ad methaphisicum spectat demonstrare statum in causis 2. Utrum in causis sit processus in infinitum, vel quod sit devenire ad Primam Causam	1. Utrum comprahensio veritatis est nobis possibilis 2. Utrum principia <artium> sive scientiarum sunt naturaliter habita sive cognita 3. Utrum cognitio primae causae est homini possibilis 4. Utrum ratio Philosophi, qui probat statum in causis efficientibus, sit bona 5. Utrum in causis subordinatis possit procedi in infinitum

Liber quartus

1. Utrum omnes habitus intellectuales sint eiusdem speciei specialissime 2. Utrum scientiae demonstrativae habeant unitatem vel distinctionem a conclusionibus an a principiis	1. Utrum ens est subiectum proprium methaphisice 2. Utrum omnes habitus intellectuales sint eiusdem speciei specialissime 3. Utrum methaphisica sit una scientia, capiendo methaphisicam pro	1. Utrum metaphysica considerans de omnibus <rebus> sit una scientia 2. Utrum scientia demonstrative conclusionis sumit unitatem et distinctionem

3. Utrum metaphysica considerans de omnibus entibus sit una scientia	aggregato ex omnibus conceptibus methaphysicalibus sive ex omnibus habitibus conclusionum methaphysicalium	a conclusione vel a praemissis
4. Utrum metaphysicae sit assignandum unum subiectum proprius et adequatum	4. Utrum ens et unum sunt idem convertibiliter et essentialiter	3. Utrum totalis metaphysicae debeat assignari aliquod unum subiectum proprium
5. Utrum metaphysicae subiectum proprium sit ens	5. Utrum in quolibet ente est idem esse et essentia	4. Utrum ens est subiectum proprium totius metaphysicae
6. Utrum hoc nomen ens significet substantias et accidentia quam unam rationem sive quam unum conceptum	6. Utrum esse et essentia differunt secundum rationem	5. Utrum ens univoce significat substantias et accidentia
7. Utrum isti termini 'ens' et 'unum' convertuntur quantum ad significationes suas	7. Utrum possit esse unus conceptus communis substantiis et accidentibus	6. Utrum ens et unum convertuntur
8. Utrum in qualibet re sit idem esse et essentia	8. Utrum negationes sunt entia	7. Utrum in qualibet re differt esse ab essentia
9. Utrum esse et essentia differant quam rationem	9. Utrum unum et multa opponuntur adinvicem	8. Utrum negationes sunt entia
10. Utrum negationes sint entia	10. Utrum circa primum principium contingit errare	9. Utrum omnes habitus intellectuales sunt eiusdem speciei specialissime
11. Utrum contradictio sit maxima oppositio	11. Utrum contradictio sit maxima oppositio	10. Utrum contradictio sit maxima oppositio
12. Utrum circa primum principium contingat errare	12. Utrum ista propositio sit primum principium complexum, scilicet simul inesse et non inesse eidem videtur impossibile	11. Utrum circa primum principium contingat errare
13. Utrum ista propositio: „In esse et non in esse simul eidem et quamide”: et sic de aliis circumstantiis est impossibile sit primum principium complexuum	13. Utrum aliquod nomen significat infinita	12. Utrum haec propositio: „Idem simul et semel eidem in esse est unum in esse secundum idem et similiter est impossibile” sit primum principium
14. Utrum non ens possit intelligi		13. Utrum non ens potest intelligi
15. Utrum ambe contradictoriae possint simul esse vere		14. Utrum duo contradictoria possunt simul esse vera

Liber quintus

1. Utrum sint quattuor genera causarum et non plura	1. Utrum sunt quattuor genera causarum, non plura neque pauciora	1. Utrum quattuor sunt genera causarum et non plura nec pauciora
2. Utrum statuae factor sit per se causa statuae et Polycletus causa per accidens posito quam sit statuae factor	2. Utrum definitio elementi sit bona qua dicitur 'Elementum est ex quo aliquid componitur etiam antequam primo inexistente in indivisibili specie in aliam speciem'	2. Utrum Polycletus est per accidens <causa statuae et statuae factor per se stante casu, quod Polycletus sit statuae factor>
3. Utrum definitio elementi sit bona in qua dicitur elementum est ex quo aliquid componitur primo existente indivisibili specie in aliam speciem	3. Utrum continuum sit per se unum	3. Utrum definitio elementi est bona, qua dicitur: „Elementum etc. <est aliquid, ex quo componitur aliquid primo existente indivisibili specie in aliam speciem>”
4. Utrum unum dividatur in unum numero, unum	4. Utrum bene dividatur unum in unum numero et in unum genere, unum specie et unum analogia, <i>et cum hoc</i> Utrum bene	4. Utrum divisio unius in unum numero, unum

	specie, unum genere ex unum analogia.		describat membra dicte divisionis		specie et unum genere et analogia sit bona
5.	Utrum relativa secundi modi et tertius pertineant ad praedicamentum se ad aliquid	5.	Utrum ens bene dividitur in ens secundum se et in ens secundum accidens	5.	Utrum omnium terminum modorum ipsius ad aliquid assignatorum in illo quinto relativa sint de per se praedicamento ad aliquid
6.	Utrum convenientiae et diversitates rerum adinvicem sint res sive dispositiones addite rebus convenientibus vel diversiis	6.	Utrum propositio ex eo est impossibilis quod sua contradictoria de necessitate est vera	6.	Utrum convenientiae et diversitates rerum differunt a rebus, quorum sunt convenientiae et diversitates, quia dictum est, quod convenientia albedinis estmet albedo, quia non possit unum accidens alteri inhaerere. Ideo alio quaeritur.
7.	Utrum Deum esse causam Sortis sit Deus: supposito quam Deus est causa creans et conservans sortem	7.	Utrum relativa secundi modi qui posita sunt in littera, scilicet calefactivi ad calefactibile et siccativi ad siccabile, sunt in predicamento ad aliquid, vel in uno alio predicamento	7.	Utrum forma praesupponens ad sui esse aliam formam accidentalem etc.
8.	Utrum causalitates sive effectuationes rerum adinvicem sint dispositiones addite illis rebus: causis et causatis	8.	Utrum relativa tertii modi referantur adinvicem uniformiter, sic quod unum dicatur convertibiliter ad aliud et econverso	8.	Utrum Deum esse causam Sortis est Deus posito, quod nunc Sortes dependeat a Deo in esse et in fieri
9.	Utrum sit aliqua relatio preter animam distincta a suo fundamento	9.	Utrum propinquitas vel distantia sint res differentes a re distante vel re propinqua	9.	Utrum causalitates et effectuationes sint res superadditae causis et rebus causatis etc.
		10.	Utrum convenientie et diversitates rerum adinvicem sint res addite animam rebus convenientibus vel diversis	10.	Utrum relationes sint res a rebus extra animam distinctae a rebus absolutis
		11.	Utrum causalitates et dependentie effectuum ex causis suis sint res addite illis causis et illis effectibus		

Liber sextus

1.	Utrum sola metaphysica considerare quidditates rerum	1.	Utrum philosophia speculativa bene dividitur in physicam, mathematicam et methaphisicam	1.	Utrum sola metaphysica considerat quidditates entium et rerum
2.	Utrum philosophia speculativa bene dividatur in physicam, mathematicam et metaphysicam	2.	Utrum de ente per accidens potest esse scientia	2.	Utrum scientia speculativa bene dividitur in physicam, metaphysicam et mathematicam
3.	Utrum possit esse scientia de ente per accidens	3.	Utrum ens per accidens habeat causam per se	3.	Utrum de ente per accidens potest esse scientia
4.	Utrum ens per accidens habeat causam per se et determinatam	4.	Utrum omne futurum de necessitate eveniet	4.	Utrum entis per accidens sit aliqua causa determinata
5.	Utrum omnes futurum de necessitatae eveniet	5.	Utrum omne verum vel falsum est secundum compositionem vel secundum divisionem in mente	5.	Utrum omne futurum de necessitate eveniat
6.	Utrum omne verum vel falsum sit quam compositionem vel divisionem in mente	6.	Utrum ad veritatem affirmativam requiritur compositio in re significata vel in rebus significatis, et ad	6.	Utrum verum et falsum sint solum secundum compositionem

7. Utrum ad veritatem affirmative requiratur compositio in re significata sive in rebus significatis et ad veritatem negative requiratur talis divisio 8. Utrum omnis propositio vera ex eo sit vera, quia qualitercumqum significat, ita est in re vel sigta vel rebus signifiis 9. Utrum omnis propositio impossibilis ex eo sit impossibilis, quia sua contradictoria est necessaria 10. Utrum dicendum sit de causis veritatis aut falsitatis in hypotheticis sicut dictum est in cathegoricis 11. Utrum eadem propositio potest esse vera et falsa sine aequivocatione 12. Utrum ens quam accidens et ens ut verum debeant ab isti a consideratione metaphysici	veritatem negative requiritur divisio rei significate vel rerum significatarum 7. Utrum propositio ex eo dicitur vera quia qualitercumque significat, ita est in re vel in rebus significatis 8. Utrum ens per accidens et ens ut verum debeant abici a consideratione methaphisici	7. Utrum ad veritatem affirmative inquiritur compositio in rebus significatis et in negativis divisio 8. Utrum propositio vera ex eo est vera, quia qualitercumque per eam significatur, ita est in re 9. Utrum omnis propositio est impossibilis ex eo, quia sua contradictoria est necessaria 10. Utrum proportionaliter accidenta est veritas in hypotheticis sicut cathegoricis 11. Utrum eadem propositio univoce sit simul vera et falsa 12. Utrum ens per accidens et ens verum sint a consideratione metaphysicali praetermittenda

Liber septimus

1. Utrum substantia sit prior accidente: ratione id est deffinitione, notitia et tempore 2. Utrum forma sit magis ens vel etiam magis substantiam quam natura et compositum 3. Utrum in dictis quam accidens sit idem ipsem et rem ipsem et accipio ibi ipsem loco termini accidentalis quicumquae fuerit ille. Verbi gratia: utrum sit idem album et esse album, magnum et esse magnum et sic de aliis 4. Utrum in dictis quam se sit idem ipsum et esse ipsum 5. Utrum accidens is possit esse aliqua deffinitio 6. Utrum tertium accidentalis debeat deffiniri quam subiectum suum 7. Utrum materia fiat, forma fiat vel compositum fiat	1. Utrum substantia sit prior accidente ratione, idest deffinitione, natura et tempore 2. Utrum forma sit prior et magis ens vel magis substantia quam materia et compositum 3. Utrum in dictis secundum accidens sit idem iustum et iustum esse vel sit idem album et album esse, et sic de aliis accidentibus 4. Utrum in dictis secundum se sit idem ipsum et esse ipsum 5. Utrum accidentis possit esse deffinitio 6. Utrum termini accidentales debeat deffiniri per sua subiecta 7. Utrum materia fit, vel forma fit, vel compositum fit 8. Utrum omne quod fit, fiat ab agente sibi simili 9. Utrum propter generationem	1. Utrum substantia sit prior accidente, deffinitione, cognitione et tempore 2. Utrum forma est prior et magis ens sive substantia quam materia et compositum 3. Utrum in dictis secundum accidens est idem ipsum et esse ipsum 4. Utrum in dictis secundum se est idem ipsum et esse ipsum 5. Utrum accidentis sit aliqua deffinitio 6. Utrum accidentia debeat deffiniri per sua subiecta 7. Utrum in hiis substantiis materialibus sit materia vel forma vel compositum 8. Utrum quod fit, fit a sibi simili 9. Utrum propter generationes substantiarum sensibilium oportet ponere substantias separatas

8. Utrum omne, quod sit, fiat ab agente sibi simili	substantiarum sensibilium necesse est ponere substantias separatas	10. Utrum in deffinitione totius debeant poni partes eius materiales
9. Utrum propter generationem substantiarum sensibilium necesse sit ponere substantias separatas	10. Utrum in diffinitione totius deperent poni partes materiales	11. Utrum in deffinitione totius debeant poni partes eius formales
10. Utrum in deffinitione totius debeant poni partes eius materiales	11. Utrum in diffinitione totius debent poni partes formales	12. Utrum in istis substantiis materialibus tota quidditas rei sit ipsa forma
11. Utrum in deffinitione totius debeant poni partes eius formales	12. Utrum forma substantie materialis sit tota quidditas eius	13. Utrum genus differentia, species et deffinitio significant tantum formam vel compositum
12. Utrum forma substantie materialis sit tota quidditas ei	13. Utrum nomina que sunt genera, differentie vel species, significant formam tantum, vel compositum ex materia et forma	14. Utrum in eodem individuo forme substantiales sint subordinate secundum subordinationem praedicatorum quidditativorum
13. Utrum notitia, quam sunt genera, differentiae vel species, significant formam tamquam an compositum ex materia et forma	14. Utrum in eodem supposito, puta in Sorte, oportet esse plures formas substantiales correspondentes pluribus predicatis quidditativis subordinatis	15. Utrum universalis sint separata a singularibus
14. Utrum in eodem supposito, verbi gratia in forte oportet esse plures formas substantiales correspondentes pluribus praedicatis quidditativis subordinatis	15. Utrum universalis sint separata a singularibus	16. Utrum in re singulari sit aliqua natura communis distincta contra naturam singularem
15. Utrum universalis sint separata ab singularibus	16. Utrum universalis sint distincta a singularibus, et non loquitur de terminis sed de rebus	17. Utrum potest esse aliquis conceptus singularis essentialis
16. Utrum universalis sint distincta ab singularibus	17. Utrum in substantiis species contrahitur ad individuum per differentiam substantialem vel per differentiam accidentalem	18. Utrum in praedicamento substantie contrahantur ad individua per differentias essentielles vel accidentales
17. Utrum in substantiales species contrahitur ad individuum per differentiam specialem an per accidentalem	18. Utrum singulare potest deffiniri	19. Utrum singulare potest deffiniri vel utrum deffinitiones possunt esse singularium
18. Utrum singulare possit deffiniri	19. Utrum isti termini significant idem convertibiliter, scilicet 'unum in numero', 'hoc aliquid', 'individuum' et 'singulare'	20. Utrum isti termini: 'hoc', 'aliquid', 'unum numero singulare' et 'individuum' sint termini convertibiles et synonymi
19. Utrum idem convertibiliter inter se significant isti termini: 'unum numero', 'hoc', 'aliquid', 'individuum' et 'singulare'	20. Utrum possibile est aliquam rem cognoscere singulariter sine eius sensatione	21. Utrum de re, quae nec est nec fuit, sub sensu habere conceptum singularem sit alicui possibile
20. Utrum possibile sit aliquam rem cognoscere singulariter sine eius sensatione	21. Utrum questio <i>quid est</i> habeat locum in simplicibus	22. Utrum quaestio, qui est, habeat locum in simplicibus
21. Utrum quaestio, quid est, habeat locum in simplicibus		

Liber octavus

1. Utrum caelum habeat materiam subiectam formae substantiali sibi inherenti	1. Utrum celum habeat materiam substantialem inherentem ei	1. Utrum forma substantialis in composito sit eiusdem speciei specialissime essentialis cum composito

2. Utrum in rebus dependentibus una res dicitur perfectior alia, eo quod sibi conveniunt plura praedicata distincta perfectionem simpliciter experimentia
3. Utrum species sunt sicut numeri

Liber nonus

1. Utrum possibile sit idem agere in se vel pati a se 2. Utrum actus et potentia opponantur ad invicem vel quomodo se habeant 3. Utrum aliqua potentia irrationalis sit eadem oppositorum 4. Utrum differentia inter potentias rationales et irrationales sit bene assignata 5. Utrum eodem quid aliquis faciet, ipse potest facere 6. Utrum actus sit prior potentia 7. Utrum actus sit prior potentia secundum substantiam et secundum perfectionem	1. Utrum possibile est idem agere in se vel pati a seipso 2. Utrum actus et potentia opponuntur 3. Utrum aliqua potentia irrationalis sit eadem oppositorum 4. Utrum ista differentia inter potentias rationales et irrationales sit bene assignata, scilicet quod potentia rationalis est eadem oppositorum, potentia vero irrationalis non, sed est una unius tantum factiva 5. Utrum omne quod aliquis faciet, ipse potest facere, et omne quod fiet, potest fieri; similiter de aliis modis loquendi quantum ad posse 6. Utrum actus sit prior potentia secundum rationem, idest secundum definitionem 7. Utrum actus sit prior potentia secundum tempus 8. Utrum actus sit prior potentia secundum substantiam et perfectionem	1. Utrum idem potest agere in se ipsum et pati a se ipso 2. Utrum actus et potentia opponuntur 3. Utrum potentiae irrationales possunt in opposita 4. Utrum differentia, quam ponit Philosophus inter potentias rationales et irrationales, sit bona 5. Utrum quicumque aliquid faciat, est in potentia ad illud facere et proportionaliter de passivis. Utrum ex quocumque aliquid fiat illud, ex quo fit, est in potentia, quod aliud fiat ex eo 6. Utrum actus est prior potentia ratione sive definitione 7. Utrum actus est prior potentia secundum tempus 8. Utrum actus est prior potentia secundum substantiam vel secundum perfectionem

Liber decimus

1. Utrum omne mensurabile mensuretur uno 2. Utrum deffinitio contrarietatis, quam assignat Aristoteles in decimo <i>Metaphysicae</i>, sit bona 3. Utrum unum sit tantum uni contrarium 4. Utrum prima contrarietas sit habitus et privatio 5. Utrum omnia mediai sint composita ex contrariis	1. Utrum omne mensurabile mensuratur uno 2. Utrum diffinitio contrarietatis quam assignat Aristoteles in isto decimo libro, sit bona in qua dicitur quod contrarietas est differentia vel etiam quod contrarietas est differentia perfecta 3. Utrum unum est uni tantum contrarium	1. Utrum omne mensurabile mensuretur uno 2. Utrum deffinitio contrarietatis, quam dat Philosophus in isto decimo, est bona, qua dicitur: „Contrarietas est differentia etc. <maxima vel differentia perfecta>” 3. Utrum tantum unum uni est contrarium 4. Utrum habitus et privatio sint prima contrarietas

6. Utrum eodem corruptibile ab omni incorruptibili differat genere	4. Utrum prima contrarietas est habitus et privatio	5. Utrum omnia media componuntur ex contrariis
	5. Utrum omne corruptibile ab omni incorruptibili differt genere	6. Utrum corruptibile differt ab incorruptibili genere et intelligitur quaestio universaliter

Liber duodecimus

1. Utrum omnis multitudo in causati proveniat ex multitudine materiariu: ita scilicet, qua si sit materia una readem et et agens unum et idem non sit diversitas esseium	1. Utrum omnis multitudo in causatis proveniat ex multitudine agentium vel ex multitudine materiariarum	1. Utrum diversitas effectuum proveniat ex diversitate agentium vel materiae, scilicet utrum ab eodem agente et ab eadem materia non possunt fieri diversi effectus
2. Utrum substantiarum et accidentium eadem sint principia	2. Utrum substantiarum et accidentium eadem sunt principia	2. Utrum substantiarum et accidentium sint eadem principia
3. Utrum primus motor sit actus an potentia	3. Utrum primus motor sit actus sive potentia	3. Utrum primus motor sit actus et non potentia
4. Utrum primus motor sit omnino simplex	4. Utrum primus motor sit omnino simplex	4. Utrum primus motor sit omnino simplex
5. Utrum eadem intelligentis moveat idem mobile tamquam agens et tamquam causa finalis	5. Utrum eadem Intelligentia moveat idem mobile tamquam causa agens et tamquam causa finalis	5. Utrum primus motor sit omnino simplex supposito, quod sit Deus
6. Utrum fuerit intentio Aristotelis et Commentatoris, ob Deus moveat primus mobile active, an ob solum moveat ipsum per modum cause finalis	6. Utrum fuit intentio Aristotelis et Commentatoris quod Deus moveat primum mobile active, vel quod solum moveat ipsum per modum cause finalis	5. Utrum intelligentiae moveant, ut agens et ut finis sive causa finalis
7. Utrum caelum secundum suam substantiam dependeat a Deo tamquam a causa agente	7. Utrum celum secundum eius substantiam dependet a Deo tamquam a causa agente	6. Utrum fuit intentio Philosophi et sui Commentatoris Deum movere effective caelum vel solum per modum finis
8. Utrum Deus sit delectatio et vita	8. Utrum Deus est delectatio et vita	7. Utrum caelum secundum eius substantiam dependeat a Deo tamquam a causa agente et intelligitur quaestio naturaliter etc.
9. Utrum quot sunt motus caelestes, tot sint intelligentiae et e converso	9. Utrum quotquot sunt motus caelestes, tot sunt Intelligentie, et e converso	8. Utrum Deus sit delectatio et vita
10. Utrum in corporibus caelestibus ponendae sint tres epicycli	10. Utrum in corporibus caelestibus ponendi sunt epicycli	9. Utrum numerus intelligentiarum debeat sumi penes numerum motuum caelestium, scilicet utrum precise sint tot intelligentiae, quot sunt motus caelestes et e converso
11. Utrum in caelo ponendi sint orbes ecentrici	11. Utrum in caelo ponendi sunt orbes ecentrici	10. Utrum in rebus dependentibus ordo dependentiae sit secundum subordinacionem rerum in perfectione
12. Utrum quam ordinem spherarum caelestium in situ sit ordo earum in perfectionem	12. Utrum secundum ordinem spherarum caelestium in situ sit ordo earum in perfectione	11. Utrum secundum ordinem spherarum caelestium in situ sit ordo earum et etiam intelligentiarum moventium eas in perfectione
13. Utrum Deus intelligat se et omnia alia a se	13. Utrum Deus intelligit se et omnia alia a se	
14. Utrum sit unus solus princeps	14. Utrum sit unus solus primus princeps	

12. Utrum Deus intelligat se et omnia alia a se
13. Utrum in puro lumine naturali possit esse evidens sive notum Deum esse
14. Utrum in lumine naturali ponendum est solum unum esse primum principem sive unum Deum
15. Utrum ad salvandum apparentias in motibus caelestium orbium oportet ponere excentricus et epicyclos

Zapoznając się z powyższym zestawieniem, łatwo dostrzec, że Marsyliusz zasadniczo sformułował swoje pytania do *Metafizyki* Arystotelesa w oparciu o pytania do tego tekstu opracowane przez Burydana. Tę zależność badacze wcześniej już właściwie uchwycili, choć żaden nie poświęcił jej chwili uwagi¹²⁰.

Oczywiście można zauważyć, że między listą kwestii Burydanowych a indeksem kwestii Marsyliuszowych występują różnice, nie są to jednak różnice na tyle istotne, że kazałyby one przedłożyć właśnie wniosek czy to odrzucić, czy chociażby osłabić. Różnice te sprowadzają się do tego – po pierwsze, że w przypadku niektórych ksiąg inna jest liczba kwestii; po drugie, że miejscami porządek kwestii jest inny; po trzecie, że sformułowania niektórych kwestii różnią się od siebie, przy czym raz w bardzo niewielkim stopniu, a innym razem bardziej; wreszcie po czwarte, że Marsyliusz dodaje do kwestii Burydanowych kilka kwestii nowych, autorskich. Oto przykłady pierwszego i trzeciego rodzaju.

- W księdze pierwszej dwie kwestie Burydanowe, mianowicie *Utrum metaphysica sit omnium scientiarum dignissima et optima* i *Utrum metaphysica sit omnium scientiarum certissima*, Marsyliusz łączy w jedną kwestię *Utrum metaphysica sit certior et dignior aliis scientiis et virtutibus*.
- W księdze czwartej Marsyliusz zrezygnował z kwestii *Utrum esse et essentia differant quam rationem*.
- W księdze piątej Marsyliusz dodaje pytanie *Utrum forma praesupponens ad sui esse aliam formam accidentalem etc.*, z kolei w księdze dziewiątej pytanie *Utrum actus est prior potentia secundum tempus*.

¹²⁰ Zob. np. K. Wójcik, *Le sujet de la métaphysique...*, s. 220.

- W księdze ósmej Marsyliusz formułuje własne trzy kwestie, nie włączając do nich jednej kwestii Burydana *Utrum caelum habeat materiam subiectam formae substantiali sibi inherenti*.
- W księdze dwunastej dwie kwestie Burydanowe, tj. *Utrum in corporibus caelestibus ponendae sint tres epicycli* i *Utrum in caelo ponendi sint orbis ecentrici*, Marsyliusz łączy w jedną *Utrum ad salvandum apparentias in motibus caelestium orbium oportet ponere excentricus et epicyclos*, dodając przy tym dwie inne, czyli *Utrum in rebus dependentibus ordo dependentiae sit secundum subordinacionem rerum in perfectione* oraz *Utrum in puro lumine naturali possit esse evidens sive notum Deum esse*.

Na podstawie zaobserwowanych w powyższym zestawieniu różnic z całą pewnością stwierdzić można jedno, iż Marsyliusz w sposób przemyślany i całkowicie świadomy pracował nad swym komentarzem. Owszem, pełnymi garściami czerpał z Burydanowych *quaestiones argutissimae* do *Metafizyki* Arystotelesa, ale korzystając z tego materiału, zachował swobodę, opracowując go według swojego pomysłu, dostosowując go do swoich potrzeb, do swoich metafizycznych konceptów. W tym przypadku zależność Marsyliusza od Burydana nie oznacza zatem wcale braku oryginalności.

Warto zaznaczyć w tym miejscu jeszcze jedno. Otóż wydaje się, że XV-wieczną *Abbreviatio Caminensis* oraz *Quaestiones* Marsyliusza odczytywać można jako dwie redakcje *quaestiones* Burydanowych, ponieważ oba te dzieła powstały na bazie tekstu komentarza metafizycznego Burydana. Podobieństwa i różnice między substancją, jaka znajduje się w *Abbreviatio Caminensis*, a tą, której dostarcza komentarz Burydana, są mniej więcej takie, jak omówione różnice między *In Metaphysicen Aristotelis quaestiones argutissimae* a *Quaestiones* Marsyliusza. W konsekwencji choćby tylko pobieżne prześledzenie, jakim zmianom podlegały w kolejnych ich redakcjach ułożone przez Burydana do jego dzieła *In Metaphysicen Aristotelis quaestiones argutissimae* kwestie, w jakiejś skromnej mierze uświadamia podejście intelektualistów średniowiecznych do tekstu. Sporządzony utwór był dla nich czymś w rodzaju dobra wspólnego, z którego każdy stosownie do swoich potrzeb i według swej woli, żadnymi regułami nieograniczony, mógł korzystać. W związku z tym tekst średniowieczny na swój sposób żyje. Puszczony w czytelnicy obieg, zmienia się, przekształca, rozrasta albo skraca. Powyższe zestawienie unaocznia, jak żył i przekształcał się tekst Burydanowych *quaestiones*, stojący u podstaw zarówno anonimowych *Abbreviatio Caminensis*, jak i *Quaestiones* Marsyliusza.

7.2. Kwestia *Utrum metaphysica est sapientia*

Dla bliższego określenia stopnia zależności Marsyliusza od Burydana na gruncie metafizyki i jego oryginalności, można porównać jedną z kwestii składających się na *Quaestiones* Marsyliusza i *quaestiones* Burydana. Niech będzie to kwestia pt. *Utrum metaphysica est sapientia*. Otwiera ona *Quaestiones*, natomiast u Burydana jest druga w kolejności. Na potrzeby odnośnego porównania tytułem wprowadzenia warto powiedzieć krótko o budowie kwestii średniowiecznej jako takiej.

Kwestia to nic innego, jak gatunek w obrębie średniowiecznego piśmiennictwa naukowego. Zarazem jest to metoda postępowania naukowego, rodzaj procedury naukowej. Układano bowiem kwestie po to wyłącznie, aby zdobyć wiedzę w jakimś precyzyjnie określonym temacie, wskazywanym każdorazowo w tytule kwestii. Wiedzę tę zaś zdobywano w ramach kwestii, dyskutując, co na dany temat powiedzieli już dotąd różni autorzy¹²¹. Uczniowie średniowieczni cenili sobie bowiem wypowiedzi swoich poprzedników, których określali mianem *auctoritates*. Z drugiej zaś strony, oceniając dorobek intelektualny swoich antecesorów, polegali oni na własnym rozumie, na *ratio*, poddając ten dorobek wnikliwej krytycznej analizie, twierdząc, że „wszystko iść musi przed trybunał rozumu”¹²², stąd można o nich powiedzieć, iż byli racjonalistami¹²³. Odnośnie do tego elementu średniowiecznej kultury intelektualnej, który desygnuje termin *auctoritates*, Marsyliusz w swym komentarzu do *Metafizyki*, powołując się na słynne stwierdzenie Bernarda z Chartres, pisze tak: „[...] Dupliciter fit in nobis disciplina: uno modo per propriam inventionem mediante representatione sensuum et hoc modo pauca sunt, quae scimus, patet secundo *huius*. Secundo modo per instructionem ab aliis et sic multa cognoscere valemus, unde dictum est, quod aedificati sumus super colla gigantum, praedecessores enim nostri nobis necessaria pro sustentatione vitae activae et amminiculantia in speculatione reperierunt et in scriptis redigerunt. Unde inventio nostra super eorum colla

¹²¹ R. Heinzmann, *Filozofia średniowiecza*, s. 134.

¹²² Fraz wyrwana z kontekstu: *Myśli o przyszłości filozofii*, w: *Rok 1845 pod względem oświaty, przemysłu i wypadków czasowych*, t. 4, Poznań 1845, s. 12. Zob. ponadto: S. Wielgus, *O micie „ciemnego” średniowiecza i „światłej” nowożytności polemicznie*, w: tenże, *Z badań nad średniowieczem*, Lublin 1995, s. 23. Stanisław Wielgus przyrównuje tam średniowieczną kwestię do procesu sądowego.

¹²³ Por. R. Heinzmann, *Filozofia średniowiecza*, s. 133-134. Zob. także: M. Fumagalli, B. Brocchieri, *Intelektualista*, w: *Człowiek średniowiecza*, red. J. Le Goff, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 2000, s. 263-264. W tym kontekście interesująco przedstawia się następująca myśl Alana z Lille: „Ponieważ autorzytet ma nos z wosku, to znaczy może się skłaniać do różnych zdań, należy się opierać na rozumowaniach”; Alan z Lille, *De fide catholica contra haereticos sui temporis*, I, 30; cyt. za: S. Swieżawski, *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, s. 511.

dicitur fundata”¹²⁴. Z kolei do pierwiastka racjonalnego średniowiecznej kultury akademickiej odnieść można następujące zdanie Marsyliusza z drugiej księgi prezentowanego dzieła: „Ratio est investigatrix omnium”¹²⁵.

Dla zrozumienia budowy średniowiecznej kwestii nie bez znaczenia pozostaje jej geneza. Otóż kwestia wyewoluowała ze skomponowanych w formie dialogu traktatów filozoficznych. Pierwsze takie traktaty-dialogi powstały w starożytności, posługiwano się zaś tym gatunkiem literackim jeszcze we wczesnym średniowieczu. Można zatem skonstatować, że kwestia średniowieczna jest dialogiem metodycznie uporządkowanym czy sformalizowanym¹²⁶. Jak się zwykle przyjmować, tworzy ją pięć części¹²⁷.

Punkt pierwszy kwestii to *dubitatio* – postawienie problemu. Problem ujmuje się tu zwykle w pytanie zamknięte, a więc takie pytanie, które wymaga jedynie odpowiedzi „tak” lub „nie”. W drugiej części kwestii, zazwyczaj zaczynającej się od słów: „Videtur, quod non”, autor udziela pierwszej odpowiedzi na sformułowane pytanie. Jest to jednak odpowiedź, z którą się nie zgadza. Przytacza też w tym miejscu, najczęściej sięgając po cytaty z autorytetów, kilka argumentów za słusznością podanej odpowiedzi. Część trzecią kwestii bardzo często rozpoczyna wyrażenie: „Sed contra”. Tu autor udziela odpowiedzi przeciwnej względem tej, którą do tej pory się zajmował, wraz z krótkim jej uzasadnieniem, które stanowi odwołanie do autorytetu. To właśnie jest odpowiedź autorska na postawione w tytule kwestii pytanie. Dalszą, czwartą i najważniejszą sekwencję kwestii sygnalizuje fraza „Respondeo dicendum” – sekwencja ta to tzw. *corpus quaestionis*. To tu autor kwestii obrabia postawiony przez siebie problem na swój własny sposób. Zawartość tej części kwestii bywa dość mocno zróżnicowana. Często pojawiają się tu różnej natury adnotacje, konkluzje, podziały itp. *Corpus quaestionis* zamyka *determinatio*, czyli rozstrzygnięcie problemu. Przeprowadziwszy określone rozumowanie, autor formułuje po prostu swój końcowy wniosek. Wniosek ten jest tożsamy z odpowiedzią udzieloną w trzeciej części kwestii. Na ostatek filozof rozprawia się z argumentami wyliczonymi w

¹²⁴ Marsilius de Inghen, *Quaestiones*, lib. I, qu. 5, art. 2, not.

¹²⁵ Marsilius de Inghen, *Quaestiones*, lib. II, qu. 3, art. 1, not.

¹²⁶ Zob. w tym kontekście np. M. Gensler, *Czy średniowieczna kwestia jest formą sprzyjającą dialogowi?*, „Studia Warmińskie” 41-42 (2004-2005), s. 41-49; P. Gondek, *Dysputa scholastyczna jako przykład sporu naukowego*, „Forum Artis Rhetoricae” 3 (2014) 38, s. 7-22. Na temat związków tekstów średniowiecznych z mową zob. np. M. McLuhan, *Galaktyka Gutenberga. Tworzenie człowieka druku*, tłum. A. Wojtasik, Warszawa 2017; W.J. Ong, *Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii*, tłum. J. Japola, Warszawa 2011.

¹²⁷ R. Heinzmann, *Filozofia średniowiecza*, s. 134. Por. J. Marenbon, *Method*, w: *The Cambridge companion to the Summa Theologiae*, red. P. McCosker, D. Turner, Cambridge 2016, s. 74.

drugiej sekcji kwestii. Podsumowując, strukturę kwestii średniowiecznej można przedstawić na następującym schemacie:

1. Pytanie: p czy nie- p
2. (a) Odpowiedź pierwsza: nie- p
(b) Argumenty za nie- p
3. (a) Odpowiedź druga: p
(b) Argumenty za p
4. (a) Trzon kwestii
(b) Konkluzja: p
5. Odparcie argumentów za nie- p

Wszyscy średniowieczni autorzy trzymają się powyższego schematu kwestii, z tym, że niektórzy autorzy późnośredniowieczni mocno go rozbudowują, w poszczególnych jego składowych, zwłaszcza w *corpus quaestionis*, wyodrębniając jednostki pomniejsze. W konsekwencji tworzone przez nich kwestie mają bardzo skomplikowaną, choć misternie, niezwykle precyzyjnie zorganizowaną strukturę. Taka zawiła, na wielu poziomach rozczłonkowująca się konstrukcja, którą przyrównać można do konstrukcji gotyckiej katedry, charakterystyczna jest dla kwestii skomponowanych przez Marsyliusza.

Skoro tak przedstawia się struktura kwestii średniowiecznej, to porównanie kwestii *Utrum metaphysica est sapientia* Burydnaowej i Marsyliuszowej, jak się wydaje, najlepiej przeprowadzić będzie właśnie w pięciu krokach, zatrzymując się kolejno przy każdej z pięciu głównych części tych dwu kwestii i równolegle się im przyglądając.

Oto zestawienie pierwszej i drugiej części wskazanych kwestii. Jest to zatem zestawienie ich tytułów i sekwencji z argumentacją negatywną. W *Quaestiones* Marsyliusza sekwencja ta nazywana jest w zdecydowanej większości przypadków *Rationes principales*, choć zwykle dopiero na początku piątej części kwestii. Dlatego też wyrażenie to, celem wyodrębnienia w kwestiach Marsyliuszowych poszczególnych jednostek strukturalnych, zdecydowano się wprowadzić do tekstu edycji jako *addendum*.

Burydan
*In Metaphysicen Aristotelis quaestiones
argutissimae*, lib. I, qu. 2¹²⁸

Marsyliusz
Quaestiones, lib. I, qu. 1

¹²⁸ Johannes Buridanus, *In Metaphysicen Aristotelis...*, lib. I, qu. 2, f. 3vb – 4rb.

Quaestio secunda. Quaeritur secundo: Utrum metaphysica sit sapientia

Et potest argui, quod non, qua revertendo ad quaestionem praecedentem sapientia inter omnes virtutes intellectuales debet esse principalissima, ut patet tertio isto prooemio et in sexto *Ethicorum*. Sed metaphysica non est principalissima. Minor ista probatur, quia theologia immo etiam scientia decretorum est multo principalior et autem scientiae medicinae sunt principaliores, unde apparet quod inter omnes facultates nostra est infima, ad quam tamen pertinet metaphysica, igitur.

Item in opere sapientiae consistit humana felicitas, ut habetur decimo *Ethicorum*. Sed humana felicitas non consistit in opere metaphysicae cum multi metaphysici possint esse mali, et tamen felicitas non stat cum malitia, igitur.

Item sapientia non est scientia metaphysicae autem est scientia ut supponimus ad praesens, igitur maior patet quia sexto *Ethicorum*. Aristoteles distinguendo habitus intellectuales distinxit sapientia contra scientiam. Et contra: minor probatur, quia omnis habitus intellectualis acquisitus per demonstrationem vel demonstrationes est scientia, ut habetur primo *Posteriorum*. Modo metaphysica est habitus acquisitus per multas demonstrationes, ut patebit in proceso, igitur.

Item sapientia debet esse certissima, ut habetur in isto prooemio, sed metaphysica non est certissima. Probatur quia ipsa est difficillima, ut habetur in eodem prooemio. Modo ubi est maior difficultas ibi videtur esse minor certitudo, igitur.

Item sapientia maxime debet esse considerativa causarum primarum, ut habetur in isto prooemio. Sed metaphysica non est huiusmodi, immo physica. Minor probatur auctoritate Commentatoris et primo *Physicorum* ubi dicit quod metaphysica solum considerat tria genera causarum, scilicet formalem, finalem et efficientem. Mathematica vero solum unam, scilicet formalem. Sed physica considerat omnia

Circa librum metaphysicae. Circa primum metaphysicae primo quaeritur: Utrum metaphysica est sapientia

Et arguitur primo quod non, quia sapientia est scientiarum principalissima et metaphysica non, igitur etc. Maior apparet sexto *Ethicorum*, quia sapientia est tamquam caput habens scientiam honorabilissimorum. Minor probatur primo de sacra theologia, quae principalior est omni scientia humanitus adinventata. Secundo patet de politica sive civili, quae primo *Ethicorum* vocatur principalissima, et patet per rationem, quia pluribus prodest politica quam metaphysica, igitur est principalior, melior et divinius. Consequentia tenet per Philosophum, ibidem, bonum enim quanto communius, tanto divinius, igitur etc. Tertio apparet de scientia iuris, quae dicitur principalior esse quam aliqua scientia puri luminis naturalis, igitur etc.

Secundo principaliter sic: sapientia reddit hominem felicem et metaphysica non, igitur etc. Maior est Philosophi, >quarto< <decimo> *Ethicorum*, minor patet, quia videtur, quod nihil prohibeat metaphysicum esse malum, septimo *Ethicorum*, nihil prohibet aliquem esse malum optimas scientias habentem.

Tertio, metaphysica est scientia, igitur non est sapientia. Consequentia tenet per Philosophum, sexto *Ethicorum*, qui distinguit sapientiam a scientia, sed antecedens patet per Philosophum, prooemio huius.

Quarto sic: sapientia est >praelatissima< <certissima> et metaphysica non, igitur etc. Maior est Philosophi, sexto *Ethicorum*, minor patet, quia metaphysica est de Deo et primis causis, quae nullo modo sunt nobis certa, cum si<n>t ad cognoscendum difficillima, primo huius et secundo.

Quinto sic: sapientia satiat appetitum et metaphysica non, igitur etc. Maior patet, decimo *Ethicorum*, minor patet, quia scientes metaphysicam adhuc multa dubitant et ultra quaerunt scire.

Sexto: <sapientia> maxime considerat causas et metaphysica non, igitur etc. Maior patet per Philosophum, primo *huius*, minor est Commentatoris primo *Physicorum* dicentis, quod metaphysica non considerat nisi tria genera causarum, scilicet: finalem, formalem et efficientem, physica autem considerat quattuor genera, sicut patet in secundo eiusdem.

genera causarum, ideo ipsa est maxime
considerativa causarum.

Powyższe zestawienie uwidacznia przede wszystkim, że gdy chodzi o objętość, to ta część, w której przedstawia się argumenty za tezą głoszącą, iż metafizyka nie jest mądrością, w porównywanych wersjach kwestii *Utrum metaphysica est sapientia* przedstawia się podobnie. Owszem, jedne z argumentów – pierwszy, drugi i czwarty – Marsyliusz prezentuje dłużej niż Burydan, lecz inne – trzeci i szósty – krócej od niego. Co się zaś tyczy warstwy teściowej, to Marsyliusz w zasadzie trzyma się tekstu Burydana. Zarazem jednak twórczo go przepracowuje i nadaje mu oryginalną postać, o żadnym przepisywaniu nie może tu zatem być mowy. Do argumentów przytoczonych w tej części kwestii przez Burydana Marsyliusz dodaje jeden nowy, który umieszcza u siebie na miejscu piątym.

Zorientowawszy się, jak przedstawiają się początkowe części kwestii *Utrum metaphysica est sapientia* Burydanowej i Marsyliuszowej, warto przejść do ostatniej części tej kwestii, piątej, ponieważ z częścią drugą ściśle ona koresponduje. To tu bowiem autor kwestii odpowiada na wymienione wcześniej argumenty za tezą, której nie podziela, argumenty te obalając. U Marsyliusza piąta część kwestii zaczyna się zazwyczaj od formuły *Ad rationes principales*, którą w edycji dodano także jako nagłówek dla tej właśnie części kwestii. Choć akurat w przypadku kwestii *Utrum metaphysica est sapientia* jest inaczej, jako że w miejsce wyrażenia *Ad rationes principales* pojawia się fraza synonimiczna *Ad rationes ante oppositum*. Warto zwrócić tu uwagę na fakt, iż Marsyliusz kończy każdą swoją kwestię sentencją, zaznaczając ją słowami *Ratio post oppositum*. Również te słowa wykorzystano w edycji jako tytuł. Sentencji tej nie ma w odnośnych kwestiach Burydanowych.

Burydan

*In Metaphysicen Aristotelis quaestiones
argutissimae, lib. I, qu. 2*

Et tunc breviter respondetur ad rationes.

Ad primam quando arguitur quod ipsa non est principalissima, dico quod verum est si comparetur ad theologiam fundatam super articulos fidei. Sed illa cirumscripta ipsa est omnium aliarum scientiarum principalissima. Nota enim scientia legum et decretorum subiicitur morali scientiae sive morali philosophiae et ei subalternant nisi pro quarto decreta et decretales

Marsyliusz

Quaestiones, lib. I, qu. 1

Hiis praemissis respondetur ad rationes ante oppositum.

Ad primam dicitur, quod metaphysica tertio modo accepta est principalissima omnium scientiarum in puro lumine naturali possibilium. Ad improbationem primam dicitur, quod sacra theologia non est scientia puri luminis naturalis et ergo est superior metaphysica nostra, quod dictum est in quarto articulo. Ad improbationem secundam dicitur quod Philosophus, primo

accipiunt aliquod et theologia. Medicina autem ex toto subalternatur naturali philosophiae, ideo illae non merentur dici scientiae principales. Quare autem nostra facultas sit infima. Potest dici quod hoc est propter divitias eorum, qui alias profitentur et quia etiam nostra facultas est valde communis. Continet enim grammaticam, logicam, rethoricam et rationem harum ipsa non meretur dici principalis, sed cum illis artibus ipsa etiam continet naturalem philosophiam secundum quam est principalis medicinae et moralem philosophiam secundum quam est principalis legum et metaphysicam secundum quam est principalis simpliciter.

Ad aliam dictum fuit in alia quaestione quod in opere metaphysicae consistit humana felicitas et quod metaphysici non sunt mali nisi hoc sit ex habitibus erroneis metaphysicae oppositis.

Ad aliam concedo quod metaphysica est scientia utendo large hoc nomine 'scientia'.

Ad aliam dico quod metaphysica est certissima, sed de hoc erit alia quaestio.

Ad aliam dico, quod metaphysica considerat omnia genera causarum, sed intentio Commentatoris errat quod casae primae quas metaphysica considerat scilicet Deus et intelligentiae non sunt causae nisi in triplici genere causarum, quia in eis non est materia.

Ethicorum, extollit polliticam sive civilem super omnes scientias activas, modo metaphysica nostra est speculativa et capitur ibi scientia civilis, prout includit scientiam legum et canonum, ne sit contrarium sextae conclusioni tertii articuli. Ad tertiam dicitur, quod scientia canonum pro parte subalternatur thelogiae et quantum ad hoc excedit metaphysicam luminis naturalis nec est contra dicta in quarta conclusione tertii articuli, quia metaphysica ibi comparatur solum scientiis in puro lumine naturali possibilibus et inter istas debet esse principalissima.

Ad secundam principalem dicitur, quod nullus metaphysicus capiendoci metaphysicam tertio modo est malus. Ad auctoritatem Philosophi in septimo *Ethicorum* dicitur, quod vult, quod aliqui sunt mali, qui habent valde bonas scientias, non tamen habent optimas luminis naturalis.

Ad tertiam dicitur quod licet metaphysica sit scientia capiendoci scientiam large, tamen non est scientia capiendoci scientiam stricte, prout sumitur in sexto *Ethicorum*, sed sic est sapientia, ut visum fuit in secundo notabili tertii articuli.

Ad quartam, de certitudine metaphysicae dicitur postea in sequentibus.

Ad quintam dicitur, quod metaphysica tertio modo accepta satiat appetitum eo modo, quo est possibile ipsum satiari in puro lumine naturali, nec obstat, quod tu arguis videlicet, quod talis metaphysicus adhuc multa quaerit vel multis indiget, quia vita praesens etiam felicitatis multis indigentis est involuta, ut habetur decimo *Ethicorum*.

Ad sextam dicitur, quod medicus de rebus corruptibilibus considerat, metaphysicus omnia genera causarum, sicut patet secundo huius, ubi probatur statum esse in causis materialibus, et in septimo huius consideratur de materia. Ad Commentatorem primo *Physicorum* dicitur, quod voluit, quod metaphysicus in primis causis non considerat nisi tria genera causarum, scilicet formalem, finalem et efficientem, quia materiam non habent.

Auctoritas Philosophi et ratio post oppositum sit pro conclusione tertii articuli. Haec de questione prima.

Już na pierwszy rzut oka widać, że Marsyliuszowe *Ad rationes* są dłuższe od Burdanowych. Gdy zaś chodzi o ich zawartość treściową, to powyższe zestawienie wyraż-

nie ujawnia, iż Marsyliusz jest zależny od Burydana. Podkreślić jednak należy, że zależność ta ma dość swobodny charakter, tekst bowiem sporządzony przez Burydana Marsyliusz z dużą swobodą przekształca.

A oto, jak przedstawia się Burydanowa i Marsyliuszowa prezentacja tezy głoszącej, że metafizyka jest mądrością. W przypadku i jednego, i drugiego autora prezentacja ta zaczyna się terminem *oppositum*, który w edycji *Quaestiones* wykorzystany został, na zasadzie *addendum*, także jako nagłówek.

Burydan

*In Metaphysicen Aristotelis quaestiones
argutissimae, lib. I, qu. 2*

Oppositum intendit Aristoteles in isto prooemio, et potest etiam argui, quia sapientia debet esse principalissima inter omnes virtutes intellectuales. Modo nulla est principalissima, nisi metaphysica, quia speculative principaliores sunt practicis, ut habetur in isto prooemio. Principales autem scientiae speculative non sunt, nisi tres, ut patet octavo huius, scilicet metaphysica, physica et mathematica. Modo nullus ponit mathematicam principalem aliis scientiis. Et apparet etiam quod physica non est principalior quam metaphysica, hoc enim apparet per quod nominis huius nominis metaphysica. Metaphysica enim dicitur a 'meta', quod est 'trans', et 'physis', quod est 'natura', quasi transcendens naturas et subauditur scientia quasi scientia transcendens naturam et scientias naturales.

Marsyliusz

Quaestiones, lib. I, qu. 1

Oppositum est Philosophi in prologo et patet per rationem, quia principalissima scientiarum speculativarum est sapientia, ut allegatum fuit in sexto *Ethicorum*, sed metaphysica est huiusmodi, igitur est sapientia. Patet minor, quia speculativae praecedere videntur practicas, ut satis habetur ex decimo *Ethicorum*, modo metaphysica est sumpma inter scientias speculativas, sexto huius.

Oppositum Marsyliusza jest związane, aczkolwiek pod względem treści zasadniczej całkowicie zgadza się ono z *oppositum* Burydana. Burydan stara się po prostu możliwie krótko uzasadnić sformułowanie, w którym stwierdza się, iż metafizyka jest pierwszą z nauk spekulatywnych, tymczasem Marsyliusz z tego właśnie uzasadnienia zrezygnował.

Największe różnice między wersją kwestii *Utrum metaphysica est sapientia* Burydanową a Marsyliuszową ujawnia porównanie głównej części tej kwestii. U Marsyliusza sekwencję tę, rozpoczynającą się od słów: „In hac quaestione”, przyjęło się nazywać *corpus quaestionis* – również więc tego sformułowania użyto jako tytułu-*addendum* w niniejszej edycji. Gdy chodzi o korpus odnośnej kwestii w komentarzach do *Metafizyki* autorstwa Burydana i Marsyliusza, to potrzeba przede wszystkim zwrócić uwagę na jego objętość. Otóż w lewej kolumnie poniższego zestawienia umieszczony jest cały tekst, jaki stanowi ten korpus w dziele Burydana. Przy czym tekst ów podzielono na trzy części,

wyodrębniając w nim trzy tworzące go tzw. *notanda*. Natomiast w kolumnie prawej niżej prezentowanego zestawienia zamieszczono wyłącznie trzy krótkie fragmenty tekstu korpusu kwestii *Utrum metaphysica est sapientia*, który sporządził Marsyliusz. Umieszczono tam takie fragmenty, których zawartość koresponduje z treścią poszczególnych not z kwestii *Utrum metaphysica est sapientia* Burydanowej. Należy zaznaczyć, że w przypadku dwóch pierwszych notabiliów korespondencja ta jest ściślejsza, w przypadku zaś noty trzeciej luźniejsza. Wszystkie trzy prezentowane tu wyjątki z tekstu Marsyliusza pochodzą z artykułu trzeciego – *corpus quaestionis* rozpada się bowiem u Marsyliusza na artykuły, które z kolei rozpadają się, najczęściej, na *notanda* i *conclusiones*. Pierwszy zatem fragment w prawej kolumnie poniższego zestawienia to *notandum* drugie artykułu trzeciego, drugi fragment – *notandum* pierwsze, trzeci fragment – trzecia konkluzja wraz z artykułem korpusu kwestii, czwartym. Cały tekst korpusu kwestii *Utrum metaphysica est sapientia* autorstwa Marsyliusza jest ponad cztery razy dłuższy od tekstu, na który składają się umieszczane poniżej po prawej stronie fragmenty.

Burydan

*In Metaphysicen Aristotelis quaestiones
argutissimae, lib. I, qu. 2*

Notandum est, quod aliquando scientia etiam demonstrativa capitur large pro omni habitu demonstrativo et sic scientia non distinguitur contra sapientiam, contra artem, contra prudentiam. Immo tamen sapientia quam ars vel prudentia est dicto modo scientia. Alio modo capitur scientiam proprissime sive strictissime, et tunc in sexto *Ethicorum* distinguitur contra sapientiam, artem et prudentiam. Ars enim et prudentia sunt habitus practici, sapientia vero et scientia sunt habitus speculativi. Sed differunt, quia sapientia est considerativa causarum primarum et primorum principiorum, scientia vero versatur circa causas inferiores et posteriores, sicut habet videri in sexto *Physicorum*.

Postea est notandum, quod in isto prooemio Aristoteles enumerat sex conditiones sapientis. Prima est maxime omnia cognoscere, unde ad sapientiam maxime spectat posse cognoscere de omnibus. Secunda conditio est quod sapiens debet difficillima cognoscere, unde propter aliqua facilia non vocaremus hominem sapientem. Tertia est esse certissimum, quia firme debent esse fine sapientis. Quarta est posse assignare causas mirabilium quoniam signum sapientis est posse

Marsyliusz

Quaestiones, lib. I, qu. 1

Secundo notandum, quod scientia capitur dupliciter, quantum sufficit ad praesens large et dicitur habitus conclusionis demonstratae vel plures habitus plurium conclusionum demonstratarum habentium attributionem ad unum subiectum primum. Et sic scientia non distinguitur contra sapientiam, immo est sapientia, quin immo et multae artes sunt sic scientiae, ut geometria vel logica. Alio modo scientia dicitur habitus speculativus vel plures habitus speculativi habentes attributionem ad unum subiectum primum conclusionum significantium effectus et operationes primorum entium et sic sapientia, quae est de primis causis et primis entibus, distinguitur contra scientiam, quia scientia non dicitur, nisi cognitiones de effectibus talium, quae magis habent videri, sexto *Ethicorum*.

Quantum ad tertium videndum est de quaesito et comparanda metaphysica aliis scientiis. Pro quo primo est notandum, quod sex sunt opera sapientis iuxta sententiam Philosophi in prologo, capitulo secundo: primum est omnia cognoscere saltem in actu vel in habitu. Ex quo sequitur, quod ad sapientem spectat maxime posse de omnibus conclusionibus respondere. Ex qua conditione sequuntur duae conditiones sapientis positae, primo *Elenchorum*, scilicet non mentiri et posse

docere modo doctrina simpliciter demonstrativa est in assignando causas rerum, ut patet primo *Posteriorum*. Quinta est esse principalliozem et ordinatorem, quia sicut dicit Aristoteles, non ordinari, sed ordinare sapientem oportet. Ultima est habere scientiam maxime sui ipsius gratiam quaesitam, quoniam talis scientia est omnium finalissima et per consequens optima et principalissima et debet talis esse sapientia.

Notandum est iam quod hic non comparamus metaphysicam ad theologiam quae procedit ex ignotis creditis quamvis non per se notis nec evidentissimis quia sine dubio illam theologiam tenemus principalliozem et maxime proprie dictam sapientiam sed nos in proposito non quaerimus nisi de habitibus intellectionibus ex humana ratione et processu ratiocinativo inventis. Et ex nobis evidentibus deductis, sic enim Aristoteles metaphysicam vocat theologiam et scientiam divinam. Unde in hoc differt metaphysica a theologia quod cum utraque consideret de Deo et de divinis. Metaphysica non considerat de Deo et de divinis nisi ea quae possunt probari et ratione demonstrativa concludi seu induci, theologia vero habet pro principiis articulos creditos absque evidentia et considerat ultra quaecumque ex huius modi articulis possunt deduci et istam theologiam dimittimus ad praesens et dicimus quod inter ceteros habitus intellectuales metaphysica meretur dici sapientia. Hoc probatur faciliter, quia ipsi conveniunt omnes condiciones sapientiae. Et habenti eam conveniunt omnes condiciones sapientis. Primo enim metaphysicus maxime cognoscit omnia quia metaphysica est comunissima cum ipsa consideret de ente in eius tota communitate. Secundo metaphysica est difficillimorum considerativa, scilicet Dei et intelligentiarum, qui quidem Deus est remotissimus a sensu, ideo difficillimum est nobis eum cognoscere eo quod intellectus noster ad cognoscendum ipsum indiget ministerio sensus. Tertio metaphysica est certissima sicut declarabitur, quoniam ipsa considerat prima principia omnium scientiarum, quae sunt evidentissima et certissima. Similiter metaphysica potest maxime reddere causas omnium, quia considerat causas primas quae sunt causae omnium. Similiter metaphysica est quaesita gratia sui ipsius, quia non ordinatur ad aliquod opus extrinsecum, cum ipsa sit maxima speculativa, nec ipsa ordinatur ad alias scientias speculativas, immo potius e converso, cum ipsa sit principalissima et ordinatrix omnium aliarum

mentientem manifestare. Nam cum maxime omnia noverit scit mentire esse malum et ergo fugit ab eo. Scienter nec ignoranter dicit falsum, cum maxime omnia noverit. Secunda condicio est cognoscere difficillima. Non enim ex facilibus dicitur, quis sapiens. Tertium opus seu conditio est habere cognitionem certissimam. Sententiae enim sapientis debent esse firmae. Quarta est causas mirabilium posse assignare, nam signum sapientis est posse docere, doctrina autem fit <ex causis>. Quinta conditio est esse praeceptorem et ordinatorem, non enim ordinari oportet sapientem sed ordinare. Sexta et ultima conditio est habere scientiam, quae maxime est sui ipsius gratia puta sumptam scilicet circa Deum et sumptas causas.

Tertia conclusio: Capiendo metaphysicam tertio modo metaphysica est sapientia. Probatur conclusio sic: ille habitus est sapientia, quo acquisito conveniunt homini omnes condiciones sapientis, sed acquisita metaphysica tertio modo dicta, conveniunt homini omnes condiciones sapientis, igitur etc. Maior nota est, minor declaratur, nam habita metaphysica tertio modo dicta habens eam quasi omnia scit in genere et in specie specialissima, quo ad entia principalissima, quia Deum et primas causas cognoscit. Secundo: novit difficillima, quia Deum et primas causas et bene defficillima, quia tantum difficillima cognovit, quod nullus nisi in appetitu debite regulatus illa sic cognoscere potest. Tertio: etiam certissime cognovit, cum ipse dulcedine talis cognitionis cottidie felix existat, ut patet ex tertio notabili, felicitatem autem non tribueret aliqua cognitio dubia. Quarto: huic vere convenit posse mirabilium causas assignare, quia cognitio tantum perfecta de primis causis et de Deo virtualiter videtur includere cognotiones effectuum inferiorum et suarum dependentiarum a suis causis. Quinto: hunc vere oportet ordinare, quia certissime modum et ordinem singulorum novit et quia bonus existit, omnia debito ordine veraciter institueret. Sexto: hic vere habet scientiam, >qui< <quae> est sui ipsius gratia, quia cognitionem primarum causarum et Dei benedicti, quae in nullam aliam scientiam luminis naturalis debet ordinari.

[...]

Quantum ad quartum articulum est conclusio responsalis. Sacra theologia superior est metaphysica et omni scientia humanitus adinventata, apparet tamquam in ea nullus est error, multi autem errores in scientis luminis naturalis sunt inclusi. Secundo, nobilissimus est eius auctor, quia Spiritus Sanctus. Tertio, nobilissimum habet obiectum, quia Deum sub aliqua ratione contracta. Quarto, nam ipsa omnes alia scientias naturales tamquam sibi subservientes praesupponit. Quinto, quia nulla alia sic perfecte vitam dirigam<<it> ad

scientiarum. Et etiam ipsa sit principalissima apparet per hoc quod ipsa considerat prima et universalissima principia doctrinae per quae omnia alia principia aliarum scientiarum roborantur et declarantur si indigeant declaratione.

humanam felicitatem, sed scias, quod hanc aliquo modo perfecte et defensive sine scientiis humanitus adinventis vel spirituali dono miraculoso Dei nullus potest habere. Et haec de articulo quarto.

Przeprowadzone porównanie, jeśli zaryzykować uogólnienie, pozwala na wyciągnięcie następującego wniosku: Marsyliusz jako autor *Quaestiones* zależny jest od Burydanowych *quaestiones* do *Metafizyki* Arystotelesa. Nie oznacza to jednak, że jest myślicielem nieoryginalnym. Substancję pozyskaną z komentarza mistrza Jana w sposób niczym nieskrępowany, twórczo on bowiem przepracowuje: wyraża ją w innych niż Burydan słowach i znacznie ją rozszerza, co wyraźnie ilustruje kwestia *Utrum metaphysica est sapientia*. Materiał pozyskany od Burydana Marsyliusz poddaje autorskiej obróbce, dostosowując do jego własnych poglądów metafizycznych.

Hanna Wojtczak na temat struktury kwestii Marsyliuszowych napisała: „Kwestie Marsyliusza charakteryzują się dbałością o staranną kompozycję”¹²⁹. Tym bowiem, co w pierwszej kolejności uderza przy lekturze kwestii składających się na *Quaestiones*, jeśli zestawia się je z innymi kwestiami innych autorów, jest ich precyzyjna – a może powiedzieć trzeba nawet – arcyprecyzyjna struktura. Stwierdzenie to należy rozumieć dwójako. Po pierwsze, chodzi o ogólną budowę kwestii, o czym już powyżej była mowa. Marsyliusz, subtelnie posługując się w tym celu metatekstem, znakomicie nawiguje czytelnika po meandrach swoich wywodów. Przywoływane czy to argumenty, czy *notanda*, czy też formułowane konkluzje, opatruje numerem porządkowym, organizując je w szeregi. Ponadto, stosując utarte formuły, konsekwentnie zaznacza, kiedy przechodzi z jednej części kwestii do kolejnej. Daje się to zilustrować następującymi wyjątkami z pierwszej kwestii pierwszej księgi *Quaestiones*, wyżej już cytowanej – tworzą one coś, co można by nazwać szkieletem tej kwestii.

Circa librum metaphysicae.
Cira primum metaphysicae
primo quaeritur.
Utrum metaphysica est sapientia

Et arguitur primo quod non,
quia...

Secundo principaliter sic...
Tertio...
Quarto sic...
Quinto sic...
Sexto...

Oppositum est Philosophi...

¹²⁹ H. Wojtczak, *Introductio*, w: *Marsyliusza z Inghen „Quaestiones super librum Praedicamentorum Aristotelis”*. Edycja krytyczna i analiza historyczno-filozoficzna, ed. H. Wojtczak, Lublin 2008, s. LXIV; por. też, *Wstęp do edycji*, w: *Marsilii de Inghen „Quaestiones super Isagogen Porphyrii”*. *Editio critica*, ed. H. Wojtczak, Lublin 2014, s. LII.

In quaestione ista erunt
quatuor videnda: primum...
secundum... tertium... Et
quartum erit...

Quo ad primum est
notandum...
Secundo notandum est...
Tertio est notandum...
Hiis praemissis sit prima
conclusio haec...
Secunda conclusio...
Ex hiis infertur tertia
conclusio...
Et haec de primo.

Quantum ad secundum
articulum videndum est...
Qua distinctione praemissa sit
prima conclusio haec...
Secunda conclusio est haec...
Et haec de secundo articulo.

Quantum ad tertium videndum
est...
Secundo notandum...
Tertio supponitur...
Quarto est notandum...

Quibus praemissis sit prima
conclusio haec...
Secunda conclusio...
Tertia conclusio...
Quarta conclusio...
Quinta conclusio...
Sexta conclusio...
Septima conclusio...
Ultima conclusio...

Quantum ad quartum
articulum est conclusio
responsalis...
Et haec de articulo quarto.

Hiis praemissis respondetur ad
rationes ante oppositum.
Ad primam dicitur...
Ad secundam principalem dicitur...
Ad tertiam dicitur...
Ad quartam...
Ad quintam dicitur...
Ad sextam dicitur...

Auctoritas Philosophi et ratio
post oppositum sit...
Haec de quaestione prima.

Reasumując: Marsyliusz konstruuje swoje kwestie dokładnie tak jak scholastycy, jego poprzednicy z wieku XIII, mistrzowie złotego wieku filozofii szkolnej, co do zasady postępując według przejętego już przez nich schematu. Niewykluczone, że robi to nawet lepiej od nich. Tym bowiem, czym wyróżniają się jego kwestie, jest konsekwentna, zdyscyplinowana ich organizacja. Strukturę kwestii Marsyliusza można przedstawić na następującym schemacie.

1. Quaestio
2. Rationes principales
3. Oppositum
4. Corpus quaestionis
5. Ad rationes principales
6. Ratio post oppositum

Najbardziej rozbudowaną partię kwestii Marsyliuszowej stanowi oczywiście *corpus quaestionis*. Sekwencja ta rozpada się na mniejsze jednostki, czyli na artykuły. Bywa,

że artykuł nie rozpada się już na dalsze jednostki pomniejszych. Ale zwykle jeszcze wyodrębnia w nim Marsyliusz mniejsze całości. Najczęściej dzieli się artykuł na *notanda* i *conclusiones*¹³⁰. Cały wywód kwestii zamyka sentencja czy konkluzja Marsyliusza, czyli jego lapidarna odpowiedź na tytułowe pytanie kwestii.

Twierdzenie o precyzyjnej strukturze kwestii Marsyliuszowej odnieść jeszcze jednak można do sposobu, w jaki Marsyliusz kształtuje najmniejsze jednostki stanowiącego kwestię wyvodu. Jednostki te bowiem nieodmienne mają u niego postać trybów. To znaczy: zamknięte są one w strukturę, której kolejne elementy to *consequentia*, *maior* i *minor*, czyli wniosek, przesłanka większa i przesłanka mniejsza. Można powiedzieć zatem, że u Marsyliusza w sposób wręcz widowiskowy myślenie podporządkowane jest żelaznemu rygorowi logiki. A jeśli tak, to nawiązując do tytułu jednego z dzieł Barucha Spinozy, zasadnym jest zaproponować, aby jego metafizykę, będącą jednym wielkim wnioskowaniem, nazywać *metaphysica ordine geometrico demonstrata*. Zdaje się więc, jeśli tylko logikę interpretować jako dziedzinę rozumu, że i w tym kontekście w charakterze zgrabnego *résumé* znalazłoby swoje zastosowanie przytoczone już wcześniej zdanie Marsyliusza: „Ratio est investigatrix omnium”¹³¹. Oto druga i trzecia część kwestii *Utrum metaphysica est sapientia* z zaznaczonymi pogrubieniem występującymi w niej terminami technicznymi, na które zwraca się tutaj uwagę. W pierwszym przypadku przesłanka mniejsza jest nieco dłuższa, aż trzejelementowa, tak się bowiem raz po raz u Marsyliusza zdarza.

Et arguitur primo quod non, quia sapientia est scientiarum principalissima et metaphysica non, igitur etc. **Maior** apparet sexto *Ethicorum*, quia sapientia est tamquam caput habens scientiam honorabilissimorum. **Minor** probatur primo de sacra theologia, quae principalior est omni scientia humanitus adinventata. Secundo patet de politica sive civili, quae primo *Ethicorum* vocatur principalissima, et patet per rationem, quia pluribus prodest politica quam metaphysica, igitur est principalior, melior et divinius. Consequentia tenet per Philosophum, *ibidem*, bonum enim quanto communius, tanto divinius, igitur etc. Tertio apparet de scientia iuris, quae dicitur principalior esse quam aliqua scientia puri luminis naturalis, igitur etc.

Secundo principaliter sic: sapientia reddit hominem felicem et metaphysica non, igitur etc. **Maior** est Philosophi, >quarto <decimo> *Ethicorum*, **minor** patet, quia videtur, quod nihil prohibeat metaphysicum esse malum, septimo *Ethicorum*, nihil prohibet aliquem esse malum optimas scientias habentem.

Tertio, metaphysica est scientia, igitur non est sapientia. **Consequentia** tenet per Philosophum, sexto *Ethicorum*, qui distinguit sapientiam a scientia, sed **antecedens** patet per Philosophum, prooemio *huius*.

¹³⁰ Por. H. Wojtczak, *Introductio*, s. LXIV.

¹³¹ Marsilius de Inghen, *Quaestiones*, lib. II, qu. 3, art. 1, not.

Quarto sic: sapientia est >praelatissima< <certissima> et metaphysica non, igitur etc. **Maior** est Philosophi, sexto *Ethicorum*, **minor** patet, quia metaphysica est de Deo et primis causis, quae nullo modo sunt nobis certa, cum si<n>t ad cognoscendum difficillima, primo *huius* et secundo.

Quinto sic: sapientia satiat appetitum et metaphysica non, igitur etc. **Maior** patet, decimo *Ethicorum*, **minor** patet, quia scientes metaphysicam adhuc multa dubitant et ultra quaerunt scire.

Sexto: <sapientia> maxime considerat causas et metaphysica non, igitur etc. **Maior** patet per Philosophum, primo *huius*, **minor** est Commentatoris primo *Physicorum* dicentis, quod metaphysica non considerat nisi tria genera causarum, scilicet: finalem, formalem et efficientem, physica autem considerat quatuor genera, sicut patet in secundo eiusdem.

Oppositum est Philosophi in prologo et patet per rationem, quia principalissima scientiarum speculatarum est sapientia, ut allegatum fuit in sexto *Ethicorum*, sed metaphysica est huiusmodi, igitur est sapientia. Patet **minor**, quia speculativae praecedere videntur practicas, ut satis habetur ex decimo *Ethicorum*, modo metaphysica est sumpma inter scientias speculativas, sexto *huius*.

By podsumować: analiza struktury kwestii Marsyliuszowej ujawnia w sposób bezsprzeczny, że wielka rola przypada w niej do odegrania logice¹³². To zaobserwowane ulogicznienie metafizyki jest znamienne w kontekście epoki, w której przyszło Marsyliuszowi żyć i tworzyć. Być może dałoby się je łączyć z okhamowskim krytycyzmem. Marsyliusz jawiłby się wówczas jako autor, który w nowej sceptycznej rzeczywistości Europy wieku XIV starał się bronić dyskursu metafizycznego poprzez jego unaukowanie. Jako taki byłby on podobny do Piotra Abelarda, który kilkaset lat wcześniej sięgnął po oręż logiki dla obrony teologii.

8. *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis* a środowisko krakowskie

8.1. Perspektywa ogólna

Akademia Krakowska powołana została do istnienia w 1364 roku, tym samym Polska dołączyła do grona narodów Europy, posiadających własny uniwersytet. Wszelkimi krakowską tworzyły najpierw trzy wydziały, mianowicie sztuk, medycyny i prawa, a potem, od roku 1400, kiedy to uruchomiony został fakultet teologiczny, cztery. Na tych

---

¹³² Zob. np. Z. Włodek, *Koncepcja metafizyki według Jana Burydana*, „Studia Warmińskie” 9 (1972), s. 215-230.

to czterech wydziałach kształciła się polska elita intelektualna doby późnego średniowiecza. Pierwsza kadra profesorska przybyła więc do Krakowa z Uniwersytetu Praskiego. Wkrótce jednak kadra ta zdołała wykształcić pierwszych mistrzów, którzy w naturalny sposób podjęli stojące przed nimi zadania, tak edukacyjne, jak badawcze.

Aby można było uprawiać w średniowieczu naukę, potrzeba było dwóch elementów: magistra, czyli nauczyciela, i księgi, która stanowił zazwyczaj komentarz do jednego z dzieł Arystotelesa. Nim zatem pierwsi krakowscy absolwenci zaczęli pisać swoje autorskie dzieła, co nastąpiło w wieku XV, korzystano w Uniwersytecie Krakowskim z ksiąg sporządzonych przez wiodących mistrzów z innych uczelni europejskich. Poświadczają to zachowane teksty. Przykładowo, kiedy Benedykt Hesse pisał swój komentarz do *De anima* Arystotelesa¹³³, to obficie czerpał z analogicznego komentarza autorstwa szkockiego uczonego Wawrzyńca Londoriusza¹³⁴. Z kolei krakowskie komentarze do arystotelesowskiej *Metafizyki*, które powstały w pierwszej połowie XV stulecia, dookreśla się przydawką „burydanowskie”. A to dlatego, że u ich podstaw legła w dużej mierze twórczość Burydana. Ponieważ zaś twórczość Burydana nie dotarła do Krakowa bezpośrednio, ale poprzez twórczość Marsyliusza, autora od niego zależnego, to równie dobrze komentarze te można by nazywać „Marsyliuszowymi”¹³⁵.

Jeśli chodzi o *Metafizykę*, to za najwcześniejszy komentarz do tego pisma Arystotelesa, który dostępny był dla studentów krakowskiego wydziału sztuk, uznać wypada dzieło Jana Arsena z Lagenfeld¹³⁶. Dzieło to ma proveniencję praską, do Krakowa sprowadzono je w roku 1407. Niemal w tym samym czasie, około roku 1408, pojawiają się w Krakowie komentarze metafizyczne dwóch autorów XIII-wiecznych, mianowicie oksfordczyka Adama z Buckfield oraz Tomasza z Akwinu, umieszczone w jednym kodeksie¹³⁷. Równoległe do Krakowa trafiają aż trzy egzemplarze komentarza do *Metafizyki* pióra Marsyliusza¹³⁸. Wreszcie, jeszcze w pierwszej dekadzie stulecia XV, dociera do

---

¹³³ Komenatrz ten w całości został wydany: W. Bajor, *Quaestiones disputatae super primum librum «De anima» Aristotelis Benedicti Hesse de Cracovia (editio critica)*, Acta Mediaevalia, 14, Lublin 2000; też, *Benedicti Hesse Quaestiones disputatae super tres libros «De anima» Aristotelis (Libri II et III). Editio critica et inquisitio historico-philosophica*, Lublin 2011.

¹³⁴ Zob. W. Bajor, *Wstęp do edycji*, w: też, *Benedicti Hesse Quaestiones disputatae...*, s. 47*-56*.

¹³⁵ Por. M. Markowski, *Burydanizm w Polsce...*, s. 13-42, tj. rozdz. *Pojawienie się burydanizmu w Europie i Polsce*.

¹³⁶ Ms. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 699.

¹³⁷ Ms. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 763.

¹³⁸ Ms. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 708, 709, 710.

wszechnicy krakowskiej anonimowy komentarz do pierwszych ośmiu ksiąg *Metafizyki*¹³⁹. Obecnie przypisuje się to dzieło Janowi z Ziębic, który był mistrzem i rektorem na dwóch uniwersytetach, w Pradze i w Lipsku.

Za pierwszy krakowski komentarz do Arystotelesowskiej *Metafizyki* uznaje się sporządzony w 1418 roku komentarz Piotra ze Sienna¹⁴⁰, mistrza, który całe swoje wykształcenie zdobył na Uniwersytecie Krakowskim¹⁴¹. Następnymi zaś dwoma powstałymi w środowisku krakowskim dziełami metafizycznymi są komentarz anonimowy, datowany na rok 1423¹⁴², oraz komentarz Jana Orienta, powstały w roku 1426¹⁴³. Jako czwarty wymienić trzeba w tym miejscu tekst spisany w 1433 roku noszący tytuł *Puncta Metaphysicae* (określany także jako *Quaestiones Cracovienses*), którego autorem jest Jan ze Słupczy¹⁴⁴. Z kolei w latach 1444-1447 powstawał w Krakowie kolejny, piąty już, anonimowy komentarz do *Metafizyki* Arystotelesa¹⁴⁵. Ostatni na tej liście to komentarz metafizyczny Jana z Raciborska, który datuje się na rok 1448¹⁴⁶.

Zdaniem historyków, na wszystkie wyliczone polskie komentarze do *Metafizyki* Arystotelesa mocno oddziaływał Marsyliusz. Zresztą nie inaczej było na innych uniwersytetach w Niemczech, Czechach, Austrii i we Włoszech – wszędzie tam bowiem Marsyliuszowe *Quaestiones*, zawierające wszystkie doktrynalne tendencje przynależne do *via modernorum*, dotarły, były czytane i znane, wywierając głęboki wpływ na tamtejsze nauczanie filozofii. Jak już wskazano, Marsyliusz reprezentował Burydanowską wersję nominalizmu, a zatem nominalizm umiarkowany. Nurt ten, niezależnie od dyskusji dotyczącej zakresu jego oddziaływania, cieszył się niewątpliwym zainteresowaniem krakowskich uczonych, którzy chętnie sięgali to tekstów jego przedstawicieli, przyjmując ich poglądy. Działo się tak do pewnego stopnia dlatego, że szukali w nich intelektualnego oręża w walce ze skrajnym realizmem, na którym opierał się rozprzestrzeniający się z Pragi heterodoksalny wiklefizm. Przed wszystkim jednak burydanizm był atrakcyjny

¹³⁹ Ms. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 738.

¹⁴⁰ Ms. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 2003.

¹⁴¹ Z. Włodek, *Dzieje filozofii średniowiecznej w Polsce*, t. 3: *Filozofia bytu*, ż, Wrocław 1997, s. 11. Wszystkie informacje podawane zarówno w tym akapicie, jak i w poprzednim zaczerpnięto z: M. Socała, *Wstęp edytorski*, w: Ioannes de Słupcza, *Puncta super libros Metaphysicae Aristotelis. Editio critica (cod. BJ 2099, f. 128v-163v)*, ed. M. Socała, *Acta Mediaevalia*, 24, Lublin 2012, s. XIX-XX.

¹⁴² Ms. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 2102.

¹⁴³ Ms. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 1895.

¹⁴⁴ Ms. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 2099; edycja: Ioannes de Słupcza, *Puncta super libros Metaphysicae...*

¹⁴⁵ Ms. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 2086.

¹⁴⁶ Ms. Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 2075; edycja: Ioannes de Raciborsko, *Quaestiones super duodecim libros Mataphysicorum Aristotelis (editio critica)*, ed. J. Litwin, *Acta Mediaevalia*, 19, Lublin 2006.

dla krakowskich uczonych z tej racji, iż dawał im możliwość łączenia kierunków tradycyjnych z rozwiązaniami nowymi, pozwalając im w ten sposób łagodzić spór między zwolennikami dwóch przeciwstawnych sobie kierunków, tzw. *via antiqua* i *via moderna*. Można powiedzieć, że mistrzowie krakowscy pierwszej połowy XV wieku szli trzecią drogą, mianowicie *via Marsiliana*. Na drodze tej uczyli się godzić sprzeczne poglądy. Najprawdopodobniej stąd właśnie, między innymi, konkordyzm czy irenizm, tak charakterystyczny dla Uniwersytetu Krakowskiego. Formowanie umysłu na poziomie naukowym w duchu konkordyzmu miało zapewne decydujące znaczenie w kształtowaniu zarówno postaw wobec odmienności i różnorodności idei, jak i postaw tolerancji w życiu społeczno-politycznym Polski XV-wiecznej¹⁴⁷.

Warto podkreślić, iż oddziaływanie Marsyliusza na krakowskich uczonych w zakresie metafizyki nie było jednak ani tak wielkie, anie tak trwałe jak jego oddziaływanie w dziedzinie logiki i filozofii przyrody. Kończy się ono około 1460 roku¹⁴⁸.

8.2. *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis* a komentarze do arystotelesowskiej *Metafizyki* Jana ze Słupczy i Jana z Raciborska

Kwestią krakowskiej recepcji Marsyliuszowych *Quaestiones* w pierwszej połowie XV wieku zajęli się krótko autorzy edycji dwóch z wyżej wymienionych sześciu komentarzy autorów polskich do arystotelesowskiej *Metafizyki*, tj. Jana ze Słupczy¹⁴⁹ i Jana z Raciborska¹⁵⁰.

Puncta Metaphysicae Jana ze Słupczy Zofia Siemiątkowska, której opinię przytacza Socała, charakteryzuje w następująco: „Wykład ten nie jest zwykłą kompilacją ani

¹⁴⁷ Zob. M. Markowski, *Burydanizm w Polsce...*, s. 13-42; a także następujące teksty Z. Włodek i K. Michalskiego: Z. Włodek, *Filozofia i teologia w ujęciu mistrzów krakowskich*, w: *taż, Z dziejów filozofii i teologii na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku. Sylwetki, teksty, studia*, Historia et Monumenta Universitatis Jagellonicae, 2, Kraków 2011, s. 253-288; *taż, Koncepcje metafizyki w Krakowie w XV wieku*, w: *taż, Z dziejów filozofii i teologii...*, s. 299-306; *taż, La pensée métaphysique à Cracovie au XVe siècle*, w: *taż, Z dziejów filozofii i teologii...*, s. 307-311; *taż, Tendencje doktrynalne na wydziale teologicznym Uniwersytetu Krakowskiego w XV wieku*, w: *taż, Z dziejów filozofii i teologii...*, s. 361-371; *taż, L'art et la science dans les commentaires médiévaux cracoviens sur la „Métaphysique” d'Aristote*, w: *taż, Z dziejów filozofii i teologii...*, s. 373-381; K. Michalski, *Prądy filozoficzno-teologiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w pierwszej dobie jego istnienia*, w: *tenże, Filozofia wieków średnich*, Studia Res Gestas Facultatis Theologicae Universitatis Jagellonicae Illustrantia, 5, Kraków 1997, s. 112-126; *tenże, Jan Buridanus i jego wpływ na filozofię scholastyczną w Polsce*, w: *tenże, Filozofia wieków średnich*, s. 129-138; *tenże, Odrodzenie nominalizmu w XIV wieku*, w: *tenże, Filozofia wieków średnich*, s. 232-276; *tenże, Zachodnie prądy filozoficzne w XIV wieku i stopniowy ich wpływ w środkowej i wschodniej Europie*, w: *tenże, Filozofia wieków średnich*, s. 279-284.

¹⁴⁸ M. Markowski, *Burydanizm w Polsce...*, s. 473; M. Socała, *Wstęp edytorski*, s. XX-XXI, przyp. 58.

¹⁴⁹ Ioannes de Słupcza, *Puncta super libros Metaphysicae...*

¹⁵⁰ Ioannes de Raciborsko, *Quaestiones super duodecim libros Mataphysicorum...*

schematycznym podręcznikiem, lecz próbą samodzielnej syntezy w kilkudziesięciu kwestiach, w których autor cytuje racje i rozwiązania w oparciu o Tomasza z Akwinu, Alberta Wielkiego, obok racji Burydana, Marsyliusza z Inghen lub Aleksandra z Aleksandrii według własnego wyboru wyciągając własne wnioski”¹⁵¹. W związku z takim stanem rzeczy chociaż wpływ *Quaestiones* na myśl Jana wydaje się oczywisty, to jednak jest on nieduży, by nie powiedzieć, że minimalny¹⁵². Badacze zauważają, iż Jan nigdzie nie cytuje Marsyliusza dosłownie, jak zresztą nie cytuje i innych autorów, z których korzysta. Stąd przypuszcza się, że albo, czytając ich komentarze metafizyczne, sam streszczał ich poglądy i na potrzeby swojego wykładu dokonywał ich selekcji, albo miał je już wcześniej streszczone, bo podane przez nauczyciela w ramach kursu podstawowego, albo też spisał je z jakiegoś innego komentarza¹⁵³. Trzeba zatem skonkludować, iż Marsyliusz, owszem, oddziaływał na metafizyczne myślenie Jana, nie było to chyba jednak oddziaływanie znaczące.

Taki wniosek zdaje się potwierdzać przykładowo Janowa kwestia dziewiąta pt. *Utrum metaphysica est sapientia*¹⁵⁴, zamieszczona poniżej jako materiał poglądowy, analogiczna do wcześniej omówionej kwestii Marsyliusza (i Burydana).

<QUAESTIO 9>

Utrum metaphysica sit sapientia

Dicitur sic, ex fine capituli. Ratio, quia ipsi metaphysicae conveniunt omnes conditiones sapientis. Etiam illa scientia debet dici sapientia, quae est circa altissimas primas causas et speculativa primorum principiorum, sed metaphysica est huiusmodi.

Sed diceres: nulla scientia est sapientia. Notandum: scientia sumitur dupliciter, prout sufficit ad propositum. Uno modo large, et sic est habitus conclusionis demonstratae vel demonstrabilis, et sic non distinguitur contra sapientiam. Alio modo sumitur proprie, et sic est habitus speculativus conclusionis vel conclusionum praesentium effectus et operationes primorum entium, et sic distinguitur contra sapientiam, quae est de primis principiis rerum.

Notandum: sapientia non debet praesupponere sua principia sic, quod probarentur per aliam scientiam. Modo metaphysica praesupponit sua principia sic, quod non probantur per aliam scientiam vel non reducuntur ad aliam scientiam humanitus inventam, possunt tamen reduci ad primam causam, et hoc sufficit, quod sit sapientia. Et dialectica habet solum disputare probabiliter de principiis metaphysicae, ergo non praesupponit sua principia a dialectica.

Item ad sapientiam pertinet probare principia omnium aliarum scientiarum, primo *Posteriorum*. Dicitur quod principia habent praesupponi in scientiis et non demonstrari. Verum est in illa scientia, in qua sunt principia, possunt tamen probari per scientiam altiolem, scilicet metaphysicam, et sic adhuc probabit principia et per consequens erit sapientia.

¹⁵¹ Z. Siemiątkowska, *Metafizyka Jana ze Slupczy*, „Materiały i Studia Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej” 7 (1967), s. 119; M. Socąła, *Wstęp edytorski*, s. XXXI.

¹⁵² M. Socąła, *Wstęp edytorski*, s. XXIII.

¹⁵³ Z. Siemiątkowska, *Metafizyka Jana ze Slupczy*, s. 126; M. Socąła, *Wstęp edytorski*, s. XXXIV.

¹⁵⁴ Ioannes de Slupcza, *Puncta super libros Metaphysicae*..., s. 30-31.

Sed diceres: sapientia reddit hominem felicem, sed metaphysica non, quia malus potest habere metaphysicam, qui numquam erit felix, ergo metaphysica non est sapientia. Notat MARSILIUS, quod tripliciter potest sumi metaphysica. Uno modo dicitur habitus unius simplicis conclusionis demonstratae vel demonstrabilis in hoc libro sicut tantum unus est princeps. Secundo modo dicitur habitus omnium vel plurimum conclusionum in hoc libro demonstratarum et sic, tunc non reddit hominem felicem, nec moraliter bonum. Tertio dicitur aggregatio omnium vel plurimum conclusionum, vel saltem principiarum conclusionum de quidditatibus entis in quantum ens et suarum proprietatum, descendendo usque ad species specialissimas eiusdem praesertim ad Deum, et tali metaphysica reddit hominem moraliter bonum et felicem. Et sic ad metaphysicum proprie et tertio modo dictum requiritur, quod habeat appetitum sensatum subiectum rectae rationi et non potest haberi ab homine moraliter malo, cuius appetitus non est subiectus rationi. Et sic metaphysica humana proprie dicta est cognitio scientifica procedens ex principiis communissimis ad conclusiones speciales, praesertim de Deo et aliis substantiis separatis, scilicet tales, ad quas non potest ascendere aliquis nisi appetitus fuerit subiectus rectae rationi. Et sic etiam dicitur, quod talis metaphysica satiat appetitum quantum ad delectationes interiores, cum hoc stat, quod indigeat rebus exterioribus quam ad famulatum, decimo Ethicorum: Felix indiget cibo et famulatu, et sic metaphysica dicitur sapientia, quasi sapida scientia, quia magnum gaudium facit intellectui.

Lektura przytoczonego tekstu pozwala stwierdzić, co następuje. I pod względem formalnym, i metrytorycznym kwestia ta znacząco różni się od paralelnej kwestii pióra Marsyliusza. Gdy chodzi o formę, to spostrzeżenia zasadnicze są dwa: jest ona całkowicie inaczej aniżeli kwestia *Utrum metaphysica est sapientia* Marsyliuszowa zorganizowana i jest nieporównywalnie wręcz krótsza, choć może w komenatrze *Puncta Metaphysicae* wątków obecnych w wywodzie Marsyliusza poświęconych tematowi metafizyki i mądrości należałoby szukać również w kolejnych księgach. Taka bowiem była praktyka intelektualistów średniowiecza, że materiał czerpany od danego autora, rozmieszczali oni swobodnie na planie całości tworzonego przez siebie dzieła. Co natomiast tyczy się zawartości merytorycznej zacytowanej kwestii: stanowi ją tekst, w którym co najwyżej można rozpoznać wątki pojawiające się w tekście Marsyliusza. Aczkolwiek autor ten został w tekście tym imiennie przywołany.

Podobnie przedstawia się zależność komentarza metafizycznego Jana z Raciborska od *Quaestiones* Marsyliusza. Autor edycji tekstu Janowego powiada, iż należy stwierdzić przede wszystkim doktrynalną zależność pracy Jana z Raciborska od tekstu mistrza z Ingen. Zauważa, że Jan powołuje się na niego sześć razy, z czego pięć razy łączący Marsyliusza z imieniem Burydana, pisząc wówczas: „Marsilius et Buridanus dicunt...” – co, jak sugeruje badacz, miałoby wskazywać na inspiracje poglądami nominalistycznymi w ogólności. Bezpośrednich zaś zapożyczeń z Marsyliusza w tekście Jana brak. Nie może zatem być mowy, jak podsumowuje Litwin, o wyraźnej zależności, natomiast odpowiadając na pytanie o to, co łączy *Quaestiones* z dziełem Jana, pisze tak: „[...] Bardzo podobny jest generalny układ kwestii. U Jana występuje wiele kwestii wchodzących w skład

komentarza Marsyliusza. Na ogólną liczbę 92 kwestii Marsyliusza identycznych lub podobnie brzmiących znaleźliśmy u Jana 75. Nastąpiło [...] ich rozdrobnienie, z 92 Marsylińskich do 232 Janowych. Są one często inaczej sformułowane. Jan poza tym omawia księgi III i XI, których nie ma w komentarzu Marsyliusza. Nie ma więc bezpośredniego wpływu tego komentarza na budowę kwestii u Jana¹⁵⁵.

Także w wypadku *Quaestiones super duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis* Jana z Raciborska materiałem ilustrującym jest kwestia, w której autor ten odpowiada na pytanie, czy metafizyka jest mądrością¹⁵⁶. Jak w kwestii przywołanej powyżej, tak i tu z imienia wymieniony jest Marsyliusz, co więcej, jego *Quaestiones* są tu nawet zacytowane wprost. I podobnie jak kwestia o rozumieniu metafizyki jako mądrości u Jana ze Słupczy, tak i kwestia tu przytaczana jest krótka, jeszcze nawet krótsza od tamtej.

<Quaestio 20>

Utrum metaphysica est sapientia etc.

Pro quo nota: sapientia est duplex: quaedam divinitus inspirata, et sic est theologia. Alia est sapientia humana; et est duplex: quaedam perfecta, quae praesupponit appetitum esse regulatum; alia est imperfecta, et est, quae non praesupponit etc. Et dicitur sapientia quasi „sapida scientia”, quia intellectum sapit. Et secundum MARSILIUM describitur sic: „Est cognitio scientifica, procedens a principiis communissimis ad conclusiones specialissimas de Deo et de primis causis, praesertim ad quales, qui nequit ostendere nisi appetitus eius rectae rationi sit perfecte subiectus”.

Conclusio: metaphysica perfecta est sapientia perfecta. Patet, quia talis satiat appetitum, sic, quod homo non appetit scientiam ulteriorem et nobiliorem humanam quam habet metaphysica, et talis etiam praesupponit appetitum regulatum. Etiam tota definitio sapientiae convenit, igitur etc. Sed diceret: politica scientia est sapientia, igitur etc., et talis est melior quam <metaphysica>, quia communior, igitur. Consequentia tenet, quia bonum de quanto communius de tanto divinius. Respondetur, quod bonum de quanto communius de tanto est melius extensive, et non oportet, quod omne tale sit melius intensive etc.

Reasumując powyższe analizy porównawcze, trzeba stwierdzić, że myśl metafizyczna Marsyliusza była obecna w środowisku mistrzów krakowskich. Z całą pewnością oddziaływała ona na ich twórczość. Oddziaływanie to miało jednak różny zakres. Zaprezentowane zestawienie kwestii dotyczących rozumienia metafizyki jako mądrości prowadzi do wniosku, iż raczej trudno powiedzieć, by oddziaływanie to było znaczące. Śmiało jednak można stwierdzić, że było to oddziaływanie inspirujące.

¹⁵⁵ J. Litwin, *Wstęp do edycji*, w: Ioannes de Raciborsko, *Quaestiones super duodecim libros Mataphysicorum...*, s. XX.

¹⁵⁶ Ioannes de Raciborsko, *Quaestiones super duodecim libros Mataphysicorum...*, s. 13.

9. Zręby Marsyliuszowej koncepcji metafizyki

9.1. Metafizyka jako mądrość

Marsyliusz zgadza się z powszechnie przyjmowanym rozumieniem metafizyki jako mądrości. Nim jednak formuje swoją afirmatywną odpowiedź na pytanie *Utrum metaphysica est sapientia*, postępując metodycznie, w pierwszym i drugim artykule kwestii otwierającej komentarz wyjaśnia, jak rozumie, odpowiednio, mądrość i metafizykę¹⁵⁷.

Co się tyczy mądrości, Marsyliusz stwierdza, że można ją rozumieć, wskazując jej istotę na cztery sposoby. Po pierwsze, daje się stwierdzić, iż mądrość jest połączeniem intelektu (*intellectus*) i wiedzy (*scientia*), rzeczywistością, w której wirtualnie (*virtualiter*) obecne są intelekt i wiedza. Przy czym przez intelekt rozumie się tu znajomość przesłanek (*notitia praemissarum*), przez wiedzę natomiast znajomość wniosków (*notitia conclusionis*). W tym sensie, zauważa Marsyliusz, każda nauka typu *propter quid*, a więc zajmująca się dowodzeniem wyjaśniającym, jest mądrością, gdyż z konieczności sprowadza się ona do znajomości przesłanek i wniosków. Po drugie, można uznać, że mądrość polega na rozważaniu najpowszechniejszych zasad (*principia communissima*), które leżą u początków wszystkich nauk szczegółowych. W tym przypadku mądrością byłaby wyłącznie metafizyka, która zajmuje się właśnie tymi najpowszechniejszymi zasadami. Po trzecie, przyjąć można, iż mądrość to ten stan (*habitus*), który powstaje w ludziach tylko i wyłącznie wtedy, kiedy pragnienie zmysłowe (*appetitus sensitivus*) jest przedmiotem wydoskonalonego rozumu prawego (*subiectus perfectae rationi rectae*) albo kiedy, oczyszczone od wszelkich nieracjonalnych poruszeń (*purgatus ab irrationalibus passionibus*), pragnienie to doprowadzane jest do poznania Boga i pierwszych przyczyn. Poznanie to za Arystotelesem, Marsyliusz nazywa rozumieniem i wiedzą (*intellectum et scientiam*). Rozumieniem dlatego, że jest początkiem dziejącego się na poziomie przyrodzonym procesu poznawania Boga i pierwszych przyczyn. Natomiast wiedzą dlatego, że zakłada inne nauki, mianowicie naturalne i logiczne. Wreszcie po czwarte, można powiedzieć, że mądrość jest poznaniem Boga i pierwszych przyczyn, które sprzężone jest z miłosnym związaniem, będącym skutkiem tego poznania (*cum amorosa adhesionem firmata in effectu eiusdem*).

---

¹⁵⁷ Podpunkt opracowano na podstawie: Marsilius de Inghen, *Quaestiones*, lib. I, qu. 1.

Marsyliusz odrzuca pierwszy, drugi i czwarty sposób rozumienia mądrości. Pierwszy dlatego, że prowadziłby do absurdalnego twierdzenia, iż mądrość nie dotyczy Boga. Nie jest bowiem możliwe, aby w odniesieniu do Boga przedstawić dowodzenie *propter quid*, ponieważ Bóg nie ma żadnej przyczyny. Z kolei drugiego ujęcia istoty mądrości nie przyjmuje Marsyliusz dlatego, że należałoby wówczas przyjąć, iż mądrość związana jest tylko i wyłącznie z najpowszechniejszymi zasadami. W konsekwencji zaś nie obejmowałaby ona wniosków, jakie wyprowadza się w oparciu o owe najpowszechniejsze zasady. Wreszcie czwartego sposobu rozumienia mądrości Marsyliusz nie aprobuje dlatego, że gdyby się nań zgodzić, to trzeba by uznać, iż mądrość nie jest stanem intelektualnym (*habitus intellectualis*), ale rzeczywistością, na którą składają się dwa stany, mianowicie intelektualny i wolitywny (*aggregatum ex habitu intellectus et habitu voluntatis*). Pozostaje zatem Marsyliuszowi przyjąć, że słusznym jest trzeci z wyżej wymienionych sposobów mówienia o mądrości. Aczkolwiek wypada zaznaczyć, iż Marsyliusz wyraża się w tym miejscu ostrożnie: stwierdza, że trzeci sposób uchwytowania istoty mądrości wydaje się być najbardziej prawdopodobny (*videtur esse probabilissimus*). Tak więc, podsumowując, mądrość jest dla Marsyliusza poznaniem naukowym (*cognitio scientifica*), które, wychodząc od zasad najogólniejszych, dociera do wniosków szczegółowych (*ad conclusiones speciales*), zwłaszcza tych dotyczących Boga i pierwszych przyczyn. Te wnioski szczegółowe Marsyliusz nawet jeszcze dookreśla. Mówi bowiem, iż są one takie, że człowiek nie jest w stanie dojść do nich inaczej, jak tylko wówczas, gdy jego pragnienie podporządkowane zostanie prawemu rozumowi (*appetitus fuerit subiectus perfectae rectae rationi*). Owocem uzyskanej mądrości, powiada Marsyliusz, jest szczęście: „W dziele mądrości złożone jest szczęście ludzkie”; a za Arystotelesem dodaje jeszcze: „Każdy [człowiek] mądry jest szczęśliwy”.

Czym zaś jest dla Marsyliusza metafizyka? Wychodzi on od analizy etymologicznej jej nazwy. Przypomina, że rzeczownik *metaphysica* jest złożeniem dwóch greckich słów, tj. *meta* i *physis*. I wyjaśnia, że dla pierwszego z tych słów ekwiwalentem łacińskim jest słowo *trans*, dla drugiego natomiast słowo *natura*. Na tej podstawie Marsyliusz definiuje metafizykę jako naukę wyższą od nauki naturalnej (*scientia superior scientia naturali*), tzn. fizyki, nauki o przyrodzie, o świecie przyrodzonym, fizycznym. Potem zaś wyjaśnia, na czym polega różnica właśnie między metafizyką a nauką naturalną: podczas kiedy druga bada ruchy i zmiany (*motus et mutationes*), które są tym, co późniejsze (*quae sunt passiones et posteriora*), pierwsza zajmuje się istotami poszczególnych rzeczy czy bytów, a także występującymi między nimi podobieństwami i różnicami (*quidditates*,

identitates et diversitates entium), które są tym, co wyższe i uprzednie, zatem stanowią rację uzasadniającą dla ruchów i zmian (*quae priora et superiora sunt suis passionibus*). Wreszcie trzecia uwaga, jaką formułuje Marsyliusz, wskazuje na dwojakie rozumienie nauki. Po pierwsze, albo jako jedną sprawność spekulatywną, teoretyczną (*habitus speculativus*), albo jako liczne tego rodzaju sprawności (*plures habitus speculativi*) przyporządkowane do jednego głównego przedmiotu (*ad unum subiectum primum*), o którym mówią konkluzje odnoszące się do skutków i działań pierwszych bytów. W tym przypadku mądrość, która traktuje o pierwszych przyczynach i pierwszych bytach, odróżnia się od nauki, którą jest poznanie dotyczące jedynie skutków pierwszych przyczyn i pierwszych bytów (*de effectibus talium*). Po drugie zaś, naukę można pojmować szeroko, albo jako sprawność odnoszącą się do jednej dowiedzionej konkluzji, albo jako liczne sprawności odnoszące się do licznych dowiedzionych konkluzji, które posiadają atrybucję do jednego głównego przedmiotu (*ad unum subiectum primum*). Z tym, że w tym wypadku nauka nie różni się od mądrości, ale jest mądrością. Marsyliusz przyjmuje właśnie to drugie, szerokie rozumienie nauki.

W konsekwencji Marsyliusz stwierdza, że metafizykę można rozumieć na trzy sposoby. Po pierwsze, jako jedną prostą sprawność (*unus simplex habitus*) w zakresie jakiegokolwiek konkluzji wykazanej czy dowiedzionej w ramach metafizyki. Tę sprawność dookreśla Marsyliusz przydawką „metafizyczna” (*habitus metaphysicalis*). Po drugie, przez metafizykę rozumieć można, powiada Marsyliusz, albo zbiór wszystkich sprawności metafizycznych (*aggregatio omnium habituum*), albo też zbiór większej liczby najpierwszych zasad wszystkich konkluzji dowiedzionych na gruncie metafizyki. Przy czym, spostrzega Marsyliusz, jeśli tak rozumieć metafizykę, tzn. na sposób pierwszy albo drugi, to wówczas jest ona wiedzą, którą może osiąść ktoś, kto nie jest dobry w aspekcie moralnym (*qui non est bonus moraliter*). Wreszcie po trzecie, metafizykę daje się traktować jako zbiór wszystkich albo przynajmniej wielu sprawności metafizycznych (*aggregatio omnium habituum vel plurium*), lub też jako zbiór przynajmniej najpierwszych zasad działających w obrębie konkluzji, w których mowa o tym, co przynależy do istoty bytu (*aggregatio saltem principalissimorum conclusionum de quidditatibus entis*) – przy czym chodzi tu o to, aby, co dokonuje się przy udziale Boga (*a Deo perfecta*), zstąpić aż do racji jak najbardziej szczegółowych (*ad species specialissimas*), przede wszystkim do Boga i pierwszych przyczyn. Marsyliusz dopowiada, iż metafizyka ujęta na trzeci z wymienionych sposobów jest rzeczywistością, w której nie może mieć udziału nikt inny, jak

tylko człowiek dobry pod względem moralnym (*in nullo nisi in bono moraliter posset reperiri, solum reperitur in bonis*).

Jak więc widzi Marsyliusz relację między metafizyką a mądrością? Swoją odpowiedź formułuje, stwierdzając, że jeśli rozumieć metafizykę na pierwszy albo drugi z wyliczonych wyżej sposobów, to w żadnym razie nie jest ona mądrością. Nie jest zaś ona wówczas mądrością dlatego, że jest udziałem kogokolwiek, także tego, kto nie jest dobry. Tymczasem mądrość dostępna jest tylko dla dobrych w aspekcie moralnym (*moraliter*): „Każdy [człowiek] mądry jest dobry”. W konsekwencji zaś każdy, kto zajmuje się metafizyką, jest szczęśliwy: „Każdy [człowiek] mądry jest szczęśliwy”. Przy czym odnośnie do drugiego z tych dwóch ujęć metafizyki Marsyliusz notuje, iż metafizyka jako zbiór wszystkich sprawności metafizycznych w dużym stopniu przybliża się do mądrości (*multum disponit ad sapientiam*), ponieważ dociera do wielu wniosków, w których mowa o pierwszych przyczynach, co jest „wielkim początkiem dosięgania mądrości” (*magnum principium attingendi sapientiam*). Choć zarazem spostrzega Marsyliusz, że dzieje się tak wyłącznie wtedy, gdy nie występuje żadna przeszkoda, która wynika z nieuporządkowanego pragnienia (*impedimentum ex parte inordinationis appetitus*).

Jeśli natomiast pojmować metafizykę tak, jak proponuje się to we wspomnianym sposobie trzecim, to wówczas, owszem, okazuje się ona mądrością. Jest ta mądrość stanem (*habitus*), który, jeżeli zostanie przez człowieka pozyskany, sprawia, iż ten konkretny człowiek spełnia wszystkie warunki bycia mądrym. Jest zaś tych warunków – idzie tu Marsyliusz za Arystotelesem – sześć (*sex sunt opera sapientis*). W kwestii *Utrum metaphysica est sapientia* Marsyliusz wylicza te warunki nawet dwa razy. Pierwszym z tych warunków jest wiedzieć wszystko (*omnia cognoscere*) – ewentualnie w wersji ostrożniejszej: znać jakby wszystko (*quasi omnia scit*) – zarówno *in genere*, jak i *in specie specialissima*, tzn. sięgać swoim poznaniem aż do najwyższych bytów (*ad entia principalissima*), czyli do Boga i pierwszych przyczyn. Warunek drugi to znać najtrudniejsze (*cognoscere difficillima, novit difficillima*), a więc Boga i pierwsze przyczyny. Warunek trzeci to poznawać w sposób najpewniejszy, czy też mieć poznanie jak najpewniejsze (*habere cognitionem certissimam*); twierdzenia bowiem człowieka mądrego muszą być twierdzeniami mocnymi (*sententiae firmae*). Warunek czwarty to umieć wskazać przyczyny rzeczy niezwykłych (*causas mirabilium posse assignare*), jako że znakiem rozpoznawczym mędrca (*signum sapientis*) jest umiejętność uczenia, czyli identyfikowania przyczyn: jeżeli zaś zna się Boga i pierwsze przyczyny, to zna się i wszystkie ich następ-

stwa, skutki, które wirtualnie w nich się zawierają. Piąty warunek mądrości to bycie przewodnikiem i zarządcą (*esse praeceptorem et ordinatorem*), nie powinien bowiem człowiek mądry podporządkowywać się zarządzeniom, ale winien zarządzenia wydawać (*non ordinari oportet sapientem, sed ordinare*), bo z całą pewnością wie, jaki jest porządek poszczególnych rzeczy (*modum et ordinem singulorum novit*), i jest dobry. Wreszcie warunek szósty to posiadać wiedzę najwyższą (*habere scientiam sumptam*), która najbardziej jest dla siebie samej (*maxime est sui ipsius gratia*), czyli wiedzę o Bogu i najwyższych przyczynach – wiedzę, której nie da się uzyskać w ramach żadnej innej nauki uprawianej w świetle rozumu naturalnego.

Tak pojęta metafizyka, tożsama z mądrością, jest dla człowieka źródłem szczęścia (*in ea consistit felicitas*). Dlatego też należy stawiać ją ponad wszystkimi innymi naukami uprawianymi mocą rozumu naturalnego. Z drugiej natomiast strony, konstatuje Marsyliusz, w taki a nie inny sposób rozumianą metafizykę przewyższa teologia, nauka supranaturalna: „*Sacra theologia superior est metaphisica et omni scientia humanitus adinventis*”. W jakich aspektach teologia jest doskonalsza od metafizyki? Marsyliusz wskazuje pięć punktów. Po pierwsze, nie występuje w niej żaden błąd. Po drugie, jej autorem jest Duch Święty, a zatem autor możliwie najszlachetniejszy czy najgodniejszy (*nobilissimus est eius auctor*). Po trzecie, traktuje o najzaciewniejszym przedmiocie, którym jest Bóg (*nobilissimum habet obiectum*). Po czwarte, zakłada istnienie wszystkich innych nauk naturalnych jako jej podporządkowanych, jej służących. W końcu – po piąte, jak żadna inna nauka wskazuje drogę wiodącą człowieka do szczęścia, co jednak, zaznacza Marsyliusz nie dzieje się bez czy to życzliwego wsparcia innych nauk (*sine scientiis humanitus adinventis*), czy też cudownego duchowego daru Bożego (*sine spirituali dono miraculoso Dei*).

9.2. Metafizyka jako nauka pewniejsza i godniejsza od innych nauk

Pytanie *Utrum metaphisica sit certior et dignior ceteris aliis scientiis et virtutibus* Marsyliusz rozbija na dwa pomniejsze, mianowicie *Utrum metaphisica sit certior aliis scientiis* i *Utrum metaphisica sit dignior aliis scientiis*, którymi zajmuje się potem kolejno w drugiej kwestii pierwszej księgi komentarza¹⁵⁸.

---

¹⁵⁸ Podpunkt opracowano na podstawie: Marsilius de Inghen, *Quaestiones*, lib. I, qu. 2.

Gdy chodzi o pytanie o to, czy metafizyka jest bardziej pewna aniżeli inne nauki, to najpierw trzeba powiedzieć, że pytanie owo Marsyliusz rozumie jako pytanie o prawdę, czyli o to, czy metafizyka przekazuje więcej prawdy niż inne nauki. Stwierdza: „Każda pewność zakłada prawdę”; i jeszcze: „Niemożliwe bowiem jest, aby cokolwiek było pewne z fałszu”. Po drugie zaś, odnośnie do tego pytania Marsyliusz wymienia pięć sposobów orzekania o jednej nauce, że jest pewniejsza od drugiej nauki. Sposób pierwszy, że zaczyna się od pewniejszych zasad. Sposób drugi, że w mniejszym stopniu rozważa rzeczy zmienne. Sposób trzeci, że pozostawia mniej wątpliwości co do swego przedmiotu. Tutaj Marsyliusz podaje konkretny przykład. Powiada, że na ten trzeci sposób nauka, która pokazuje zarówno to, że coś jest, jak i to, że względu na co to coś jest (*scientia ostendens 'quia est' et 'propter quid est' de aliquo*), jest pewniejsza od nauki, która pokazuje wyłącznie to, że coś jest (*scientia, quae solum ostendit 'quia est'*). Po czwarte, jedna nauka może być pewniejsza od drugiej w tym aspekcie, że przyjęte przez nią principia zakładają pewniejszy sposób przechodzenia od nich do wypływających z nich konkluzji. Wreszcie po piąte, jedna nauka może być pewniejsza od drugiej dlatego, że jest łatwiejsza (*certior, quia facilior*).

Odpowiedź Marsyliusza na pytanie *Utrum metaphysica sit certior aliis scientiis* jest paradoksalnie zarazem twierdząca i przecząca. Marsyliusz stwierdza najpierw, że metafizyka jest pewniejsza od innych nauk na dwa pierwsze z wymienionych przez niego sposobów. Wynika to stąd, jak uzasadnia, że początek metafizyki stanowią po prostu zasady najpierwsze, a więc najpowszechniejsze, które leżą u podstaw wszystkich innych nauk szczegółowych. Jest też tak dlatego, przekonuje autor, że przedmiotem metafizyki jest Bóg i pierwsze przyczyny. A Bóg i pierwsze przyczyny stanowią przedmiot bezwzględnie niezmienny (*sunt omnino res immutabiles*). Drugie stwierdzenie Marsyliusza brzmi następująco: metafizyka jest nauką pewniejszą od innych nauk także na trzeci sposób. Pozostawia ona bowiem tylko nieliczne wątpliwości w odniesieniu do swojego przedmiotu. Jest tak zaś z tego powodu, że chociaż zaczyna ona od tego, co najpowszechniejsze (*ab universalissimis*), to jednak dociera aż do *species specialissimas*. Bo żadna inna nauka nie zajmuje się, i to w tak pełny, tak obszerny sposób, istotami rzeczy, mianowicie tym, czym jest albo jaką rzeczą jest (*quid sit vel quae res sit*), przykładowo, człowiek czy trójkąt. Marsyliusz orzeka, iż metafizyka nie jest nauką pewniejszą od innych nauk na sposób czwarty i piąty. Wnioskuje tak na tej podstawie, że metafizyka, po pierwsze, ani nie dysponuje żadnym bardzo pewnym sposobem przechodzenia od zasad

do konkluzji, ponieważ nie byłoby to odpowiednie do przynależących do niej treści (*materia eius hoc non patitur*), ani też, po drugie, nie jest łatwiejsza od innych nauk, gdyż zajmuje się pierwszymi przyczynami, które są niezwykle trudne do pojęcia.

Swój wywód Marsyliusz kończy dwiema uwagami. Pierwszą poświęca matematyce. Stwierdza, że to ona jest nauką, która jest pewniejsza od innych nauk na czwarty z wymienionych sposobów. Opiera się bowiem ona na takich założeniach, które gwarantują, iż przechodzi się w jej obrębie od tych właśnie założeń do wniosków w sposób najpewniejszy. W konsekwencji dowody matematyczne, odznaczają się najwyższym stopniem pewności, i żadne inne dowody nie są w takim stopniu pewne. W tym kontekście, dla scharakteryzowania matematyki, Marsyliusz sięga po pojęcie *acerbologia mathematicae*, które objaśnia, jako pewność matematyczną (*certitudo mathematica*). W drugiej z zasygnalizowanych uwag Marsyliusz zajmuje się z kolei nauką, której przedmiot stanowi rzeczywistość zmysłowa (*de sensibilibus magis aliis*), czyli fizyką albo filozofią naturalną. Stwierdza, iż nauka ta jest pewniejsza od pozostałych nauk, bo jest od nich łatwiejsza, jako że łatwy do poznania jest jej przedmiot.

Odnośnie do problematyki ewokowanej pytaniem *Utrum metaphysica sit dignior aliis scientiis*, rzecz rozpoczyna Marsyliusz, precyzując terminy w trzech notabiliach. W trzecim podkreśla, że metafizyka jest mądrością wydoskonalającą intelekt spekulatywny (*sapientia perficiens intellectum speculativum*) przez wzgląd na to, iż jej przedmiot, mianowicie Bóg, jest przedmiotem najgodniejszym (*respectu nobilissimi obiecti*). W dwóch zaś pierwszych notabiliach Marsyliusz koncentruje się na pojęciu roztropności. W pierwszym stwierdza, że jeśli spośród wszystkich sprawności jakiś jeden miałby być godniejszy od metafizyki, to musiałaby nim być właśnie roztropność. Dlaczego? Racji takiego postawienia sprawy jest wiele. Po pierwsze, podczas kiedy metafizykami są także ludzie źli (*metaphysica videtur posse esse in malis*), roztropnymi są wyłącznie dobrzy (*prudencia solum est in bonis*). Po drugie, lepsze jest to, od czego zależy szczęście ludzkie, najwyższe dobro człowieka, a ono zależy właśnie od roztropności. Po trzecie, ta sprawność jest lepsza, której cel jest lepszy, tymczasem celem metafizyki jest spekulacja, podczas gdy roztropności dobre życie, a zatem cel roztropności jest lepszy, ponieważ obejmuje spekulację, jak również dobre życie. Po czwarte, skoro intelekt praktyczny jest lepszy od teoretycznego, to roztropność, będąca doskonałością intelektu praktycznego (*perfectio intellectus practici*), jest lepsza od metafizyki, doskonałości intelektu teoretycznego (*perfectio intellectus speculativi*). Ponadto Marsyliusz zauważa, że to jest najlepsze dla człowieka, co zwraca go z drogi zła moralnego, a do tego właśnie prowadzi

człowieka intelekt praktyczny. Wreszcie stwierdza, że to polityk zaprowadza porządek między obywatelami, którzy powinni być ludźmi mądrymi (*politica habet ordinare in civitatibus, qui debent esse sapientes*), z czego wnosi, iż to intelekt praktyczny, który posiada polityk, nakierowuje ku mądrości. W konsekwencji, Marsyliusz wnioskuję, że jeśli dowiedzione zostanie, iż metafizyka jest godniejsza od roztropności, to wykaże się, iż metafizyka jest godniejsza od wszystkich innych sprawności, które może człowiek osiągnąć w sposób naturalny. W drugim z notabilów Marsyliusz przywołuje definicję roztropności: „*Prudentia est recta ratio agibilium*”, i wyjaśnia, że jest ona sprawnością, dzięki której człowiek wie, co powinien uczynić w zakresie tego wszystkiego, co dla niego konieczne, a o czym może zdecydować.

Na tak przygotowanym gruncie Marsyliusz przeformułowuje pytanie o to, czy metafizyka jest godniejsza od innych nauk, pytając, czy metafizyka jest godniejsza od roztropności. Swoją jednoznacznie pozytywną odpowiedź rozpisuje na siedem kolejnych konkluzji. W pierwszej stwierdza, że metafizyka jest godniejsza od roztropności. Jest tak dlatego, że podczas gdy roztropność traktuje o sprawach ludzkich, metafizyka zajmuje się sprawami Boskimi. Stosunek, jaki występuje między roztropnością a metafizyką, Marsyliusz przyrównuje więc do stosunku między zarządcą (*procurator*) a głową rzymskiej rodziny (*patremfamilias*): jak zarządca zajmuje niższe stanowisko od głowy rodu, tak roztropność zajmuje niższe stanowisko od metafizyki. Ponadto dodaje, że mądrość jest celem roztropności, zatem jest lepsza od roztropności, oraz że ta sprawność jest najgodniejsza, która dotyczy najgodniejszego przedmiotu, a taką sprawnością jest metafizyka dotycząca najgodniejszego aktu człowieka, jakim jest uszczęśliwiająca kontemplacja Boga i pierwszych przyczyn. W konkluzji drugiej Marsyliusz mówi, że najwyższy akt spekulatywny, teoretyczny, który stanowi metafizyka, nie zaś fizyka czy matematyka, jest godniejszy od roztropności. W konkluzji trzeciej Marsyliusz wnioskuję, iż szczęście spekulatywne (*felicitas speculativa*), które jest owocem uprawiania metafizyki, jest lepsze od szczęścia aktywnego (*felicitas activa*), które jest następstwem praktykowania roztropności (*felicitas activa consistit in opere prudentiae*). Dlaczego szczęście spekulatywne jest lepsze od aktywnego? Marsyliusz udziela odpowiedzi, że ponieważ w większym stopniu koi, uspokaja się umysł człowieka (*felicitas speculativa magis quietat mentem*), kiedy nie jest zajęty rozmyślaniami o rzeczach zewnętrznych, co jest związane ze szczęściem aktywnym. W czwartej konkluzji Marsyliusz zwraca uwagę na to, iż roztropność kieruje się ku metafizyce jako ku swojemu celowi. W człowieku bowiem dokonuje się dokładnie to, co zachodzi w świecie (*sicut est in maiori mundo, ita est in homine, qui*

minor mundus appellatur). W świecie zaś, jak to stwierdził Arystoteles, wszystko podąża ku jednemu jako ku swojemu celowi (*in maiori mundo omnia ordinantur in unum tamquam in finem*). To samo więc powinno zachodzić w mikrokosmosie, jaki stanowi człowiek. Cnoty zatem moralne i roztropność podporządkowują się w człowieku mądrości, która tożsama jest z metafizyką. W piątej konkluzji Marsyliusz twierdzi, że sprawność, która wydoskonala naturę zgodnie z tym, czym ona jest (*perficiens naturam secundum se*), jest godniejsza aniżeli sprawność, która wydoskonala naturę według rzeczy względem niej zewnętrznych i w pewnej mierze przypadłościowych. Sprawnością pierwszą jest zaś metafizyka, która wydoskonala umysł człowieka w dziedzinie poznania i kontemplacji Boga i to tak dalece, że bez niej umysł ten pozostaje niedoskonały, z kolei drugą jest roztropność, która umysłu ludzkiego nie wydoskonala. W konkluzji szóstej Marsyliusz orzeka, że ta sprawność jest w człowieku godniejsza, dzięki której człowiek staje się bardziej podobny do szczęśliwego Boga (*homo divinae felicitati est similior*). Szczęście zaś Boga polega na tym, że w sposób doskonały kontempluje on swoją istotę. Tym, co sprawia, że człowiek upodabnia się do Boga kontemplującego swą istotę jest oczywiście metafizyka czy mądrość. Marsyliusz podkreśla zarazem, że Bóg także rządzi i zawiaduje wszystkim, co istnieje. W tym aspekcie człowiek upodabnia się do Niego przez roztropność. Nie jest jednak ta Boża władza nad wszystkim, co jest, aż tak ważna w tym sensie, że, jak Marsyliusz zaznacza, nawet gdyby nic poza Bogiem nie istniało, byłby On szczęśliwy. Wreszcie w konkluzji ostatniej, siódmej autor mówi, iż w większym stopniu dzięki mądrości aniżeli dzięki roztropności człowiek w sposób bardziej bezpośredni osiąga czy też zdobywa swój cel ostateczny. W efekcie mądrość stawia Marsyliusz wyżej od roztropności, przyjmując, że te dobra są większe, poprzez które człowiek wyraźniej ukierunkowuje się na swój cel ostateczny. O ile człowiek może być człowiekiem roztropnym, pomimo że nie praktykuje kontemplacji Boga, o tyle nie zdoła on uspokoić swojego umysłu, jeśli zajmował się będzie działaniem, domeną roztropności. Tymczasem mądrość czy też metafizyka, co dzieje się w sposób całkowicie naturalny (*quantum lumini naturali*), słodyczą oglądania Boga uspokaja umysł człowieka (*quietat cum dulcedine speculationis Dei*).

Do zreferowanej właśnie konkluzji siódmej Marsyliusz włącza jeszcze małą kwestię, w której zestawia metafizykę z teologią i pyta się, czy czasem teologia, przez wielu uznawana za naukę praktyczną, nie jest godniejsza od metafizyki. Pomijając szczegóły, odpowiedź Marsyliusza na to pytanie przedstawia się następująco: istotnie, teologia jest nauką praktyczną i jako taka, na mocy Objawienia Bożego, zakłada ona istnienie życia

wiecznego po tym życiu. Stąd wszystkie sprawności tak spekulatywne, jak praktyczne, które na nią się składają, podporządkowuje ona jednemu – pragnieniu otrzymania życia wiecznego. Lecz na gruncie nauk naturalnych, w obrębie których nie uznaje się Objawienia, nie zakłada się, że istnieje życie wieczne (*sed purum lumen naturale non supponit vitam post istam*). Dlatego też, rozstrzyga Marsyliusz, jako najwyższą i w konsekwencji najbardziej godną, najbardziej zaspokajającą bądź sycącą umysł ludzki uważa się tu sprawność teoretyczną, czyli metafizykę. Podsumowując: na gruncie nauk rozumu naturalnego, który nie przyjmuje Objawienia Bożego, teologia nie jest godniejsza od metafizyki. Natomiast w perspektywie wiary (*secundum lumen fidei*), uważa Marsyliusz, to teologia zajmuje miejsce przed wszystkimi innymi naukami jako najlepsza droga wiodąca do wieczności.

9.3. Metafizyka jako pierwsza filozofia

Marsyliusz zauważa po pierwsze, że jeśli pojęcie filozofii rozumieć szeroko, to wówczas wszystkie sztuki i nauki szczegółowe nazywać można filozofią, ponieważ wszystkie one człowieka, który je uprawia czy praktykuje, prowadzą do mądrości¹⁵⁹. Dlatego Marsyliusz precyzuje, iż pytanie o to, czy metafizyka jest pierwszą filozofią, jest dla niego równoznaczne z pytaniem, czy wśród wszystkich sztuk i nauk, które tworzą rzeczywistość nazywaną filozofią, metafizyka zajmuje miejsce pierwsze. Po drugie zaś, Marsyliusz spostrzega, że jedna nauka czy sztuka może wyprzedzać inne na cztery sposoby – mianowicie: pod względem godności czy doskonałości (*via dignitatis sive perfectionis*), kiedy jest godniejsza albo doskonalsza od innych; pod względem powszechności (*via communitatis*), kiedy jest bardziej od innych powszechna, uniwersalna; pod względem założenia (*via suppositionis*), kiedy zakładana jest przez inne; wreszcie pod względem łatwości i dyscypliny (*via facilitatis et disciplinae*), kiedy jest od innych prostsza do przyswojenia i kiedy przyswaja się ją przed nauką innych dyscyplin.

Poczyniwszy te wstępne uwagi, Marsyliusz stwierdza od razu, po pierwsze, że metafizyka jest pierwszą filozofią pod względem godności czy doskonałości. Jest bowiem dyscypliną bardziej godną i doskonalszą od wszystkich innych, co autor wykazał w drugiej kwestii pierwszej księgi swego komentarza, wyżej już zreferowanej.

---

¹⁵⁹ Podpunkt opracowano na podstawie: Marsilius de Inghen, *Quaestiones*, lib. I, qu. 3.

Po drugie, Marsyliusz konstatuje, że metafizyka jest pierwszą filozofią także pod względem powszechności i mówi: „W ten sposób jest ona również pierwszą na mocy pierwszeństwa powszechności (*prioritate communitatis*)”. Nie znaczy to jednak dla niego, iż w ramach metafizyki prowadzi się rozważania dotyczące wielu rzeczy, dotyczące większej liczby rzeczy niż rozważania snute na gruncie innych nauk. Lecz znaczy to, po pierwsze, że metafizyka dochodzi do swoich wniosków, wychodząc od pryncypiów, a więc najbardziej powszechnych czy uniwersalnych zasad. Po drugie zaś, znaczy, że to metafizyka formułuje założenia odnośnie do różnych własności bytu, na których to założeniach opierają się wszystkie inne nauki.

Po trzecie Marsyliusz orzeka, że metafizyka jest filozofią pierwszą również pod względem przyjmowanych założeń. Pisze: „Chociaż metafizyka opiera się na innych [naukach] (*supponat ab aliis*), niemniej jednak jest pierwszą filozofią na mocy pierwszeństwa założenia (*prioritate suppositis*)”. W jakim sensie metafizyka opiera się na innych naukach? Co czerpie ona z innych nauk? Marsyliusz wylicza przykładowo, że z gramatyki bierze sposób mówienia, z logiki sposób argumentowania, natomiast z fizyki przejmuje wrażenia czy dane zmysłowe. Dzieje się tak z tej racji, iż metafizyka jest panią nauk (*domina scientiarum*), która, aby na drodze dedukcji dojść do swoich wniosków, posługuje się innymi naukami niczym swoimi służącymi (*utitur ancillis suis*). Zatem, powiada Marsyliusz, owszem, metafizyka zależna jest od innych nauk i sztuk, jednak, dodaje, iż nauki i sztuki w większym stopniu zależne są od niej: w większym stopniu one zakładają metafizykę niż zakłada je metafizyka. Czego metafizyka dostarcza naukom? Wszystkiego – odpowiada Marsyliusz: „Wszystkie inne [nauki] otrzymują swoje przedmioty od metafizyki, bez założenia którego to przedmiotu niczego nie mogą dowieść”; i jeszcze: „Inne [nauki] nie mają niczego innego, jak tylko to, co przejęte z metafizyki, w większym zatem stopniu one ją zakładają aniżeli ona je, więc jest przed nimi, gdy chodzi o pierwszeństwo założenia”.

W przekonaniu Marsyliusza pierwsza filozofia powinna być jeszcze, po czwarte, nauką najłatwiejszą. Uważa jednak, że metafizyka taką nauką nie jest. Nie jest też nauką, z którą trzeba by się zapoznać w pierwszej kolejności, zanim przystąpi się do nauki innych dziedzin wiedzy. A zatem, konkluduje, metafizyka nie jest pierwszą filozofią pod względem łatwości i dyscypliny. W tym aspekcie, jak stwierdza, wyprzedza ją logika.

10. Tradycja rękopiśmienna i relacje między zachowanymi przekazami *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*

Tekst *Quaestiones* przekazuje współczesnemu czytelnikowi dziewięć kodeksów¹⁶⁰. Warto nadmienić, że Charles H. Lohr wymienia jeszcze trzy kolejne odpisy tego dzieła w rękopisach z biblioteki klasztoru benedyktynów świętego Idziego w Norymberdze oznaczone sygnaturami 497, 538 i 548¹⁶¹. Jednak, jak ustalił Kazimierz Wójcik, manuskrypty te się niestety nie zachowały¹⁶². Trzy ze wspomnianych dziewięciu kodeksów przechowywane są w Krakowie, dwa w Wiedniu, dwa kolejne w Lipsku; jeden kodeks znajduje się w Wolfenbüttel i jeden w Uppsali. Oto stosowna lista z uwzględnieniem szczegółów identyfikujących poszczególne manuskrypty. Podaje się tu również przyporządkowane do kolejnych kodeksów skróty, które zastosowano w niniejszej edycji i w toku dalszego wywodu.

1.	K ₁	Kraków	Biblioteka Jagiellońska	710
2.	K ₂	Kraków	Biblioteka Jagiellońska	709
3.	K ₃	Kraków	Biblioteka Jagiellońska	708
4.	W ₁	Wien	Österreichische Nationalbibliothek	5297
5.	W ₂	Wien	Österreichische Nationalbibliothek	5376
6.	L ₁	Leipzig	Universitätsbibliothek	1387
7.	L ₂	Leipzig	Universitätsbibliothek	1434
8.	W ₀	Wolfenbüttel	Herzog August Bibliothek	GULEF.76.23.Aug.
9.	U	Uppsala	Universitetsbibliotek	C596

O przekazach *Quaestiones* krakowskich wiadomo na chwilę obecną najwięcej. Dwa z nich, mianowicie K₁ i K₂, pochodzą z tego samego roku 1408, o czym informują ich kolofony. Kolofon przekazu K₁ jest dość dokładny. Przedstawia się następująco: „Et sic per consequens est finis omnium questionum tocius Methaphisice reverendi magistri Marsilii de Inghen, sacre theologie professoris etc., finitarum per me Petrum Pery anno Domini M^o CCCC^o 8° proxima feria 2^a post festum sancti Egidii [3 IX], hora quasi 13ma.”

¹⁶⁰ M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, s. 81.

¹⁶¹ Ch.H. Lohr, *Medieval Latin Aristotle Commentaries*, „Traditio” 27 (1971), s. 328. Lohr czerpie dane z następującego katalogu: *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschland und Schweiz*, München 1932.

¹⁶² K. Wójcik, *Le sujet de la métaphysique...*, s. 219.

Reportate Prage etc., etc., etc. Laus, honor, virtus, gloria sit Deo in sempiterna secula et gloriose Dei genitricis [!] etc.”¹⁶³. Obok daty rocznej wskazana jest więc w tym kolofonie data dzienna: drugi dzień po przypadającym na 1 września wspomnieniu świętego Idziego, opata i eremity. Co więcej, skryba podaje tu także, że przepisywanie *Quaestiones* zakończył około godziny trzynastej. Tymczasem w kolofonie przekazu K₂ znajduje się tylko data roczna: „Et per consequens de omnibus questionibus tocius Methaphisice reverendi magistri Marsilii de Inghen. Anno Domini M^o CCCC^o octavo finitus est hic codex. Per Augustinum expliciunt Methaphisice decem Marsilii librorum doctoris questiones, Prage reportate per G<eorgium> Dominici de Legnitz, vero Legnicz”¹⁶⁴.

Z zacytowanych kolofonów czytelnik dowiaduje się, że przekazy K₁ i K₂ sporządzone zostały w Pradze. Można się domyślać, że chodzi o tamtejszy uniwersytet, *Collegium Caroli*. Domyśl ten potwierdza kolofon, jaki umieszczony został w kodeksie K₁ na foliale 120v pod tekstem siódmej księgi Marsyliuszowych *Quaestiones*: „Et sic est finis per Dei graciam questionum Methaphisice septimi libri reverendi magistri Marsilii finitarum per me Petrum Pery ad honorem gloriose Virginis Marie, die sabbati post Iacobi [28 VII] anno Domini et cetera 8vo, hora quasi septima Prage in Collegio Karoli etc.”¹⁶⁵.

Przywołane dwa kolofony zamykające tekst *Quaestiones* w manuskryptach K₁ i K₂ wskazują ponadto imiona skrybów. W przypadku K₁ jest nim Piotr (Petrus) Pery, w przypadku zaś K₂ Grzegorz z Legnicy (Georgius de Legnica). O pierwszym właściwie niczego nie wiadomo. Gdy chodzi o sporządzoną przez niego kopii tekstu Marsyliuszowych *Quaestiones*, jaką przekazuje kodeks K₁, to rzecz jest następująca. Otóż komentarz ten wypełnia w manuskrypcie K₁ foliały od 10r do 196r. Przyjmuje się, że spisywało go wielu skrybów. Jednym z nich był właśnie Piotr Pery, który pracował nad nim najdłużej. Badacze ustalili, że zaczął on przepisywać *Quaestiones* od folio 55r do końca kodeksu. Podstawę dla tej tezy stanowi fakt, iż w odnośnej części przekazu występują trzy kolofony potwierdzające Piotrowe autorstwo, nie licząc kolofonu ostatniego z foliału 196r. Znajdują się one na foliałach: 87v, 120v, 152v. Warto zauważyć, że w kolofonach tych podano daty ukończenia przepisywania kolejnych ksiąg Marsyliuszowych *Quaestiones*. W ten sposób czytelnik dzisiejszy może się dowiedzieć, w jakim tempie pracował Piotr Pery.

¹⁶³ *Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum qui in Bibliotheca Jagiellonica Cracoviae asservantur. Katalog łacińskich rękopisów średniowiecznych Biblioteki Jagiellońskiej*, t. 5: Sygnatury 668-771, red. M. Kowalczyk, A. Kozłowska, M. Markowski, Z. Włodek, M. Zwiercan, Wrocław – Warszawa – Kraków 1993, s. 130-133.

¹⁶⁴ Tamże, s. 125.

¹⁶⁵ Tamże, s. 132.

I tak księgę szóstą ukończył on 14 lipca (87v), księgę siódmą 28 lipca (120v), księgę ósmą 2 sierpnia (132v), a księgę dziesiątą 13 sierpnia (152v)¹⁶⁶. Karty od 10r do 54v w kodeksie K₁, na których znajduje się tekst niniejszym wydawany (11ra-28va), zapisali inni skrybowie, których imiona pozostają nieznane.

Drugi wymieniony pisarz, Grzegorz z Legnicy, był synem Jana, studentem Uniwersytetu Paryskiego. Wydaje się, że kiedy w 1408 roku przepisywał *Quaestiones*, był już bakałarzem. Potem w roku 1411 zapisał się na studia na Uniwersytet Lipski. Tenże Grzegorz był nie tylko skrybą kodeksu K₂, ale także jego właścicielem. Choć nie wszystkie dzieła, które w manuskrypcie tym są zawarte, sam spisał, z całą pewnością spisał jednak *Quaestiones*. Wykazuje to analiza pisma, ewidentnie bowiem foliały 1v-164r zapisała jedna ręka¹⁶⁷.

Kodeks K₁ trafił do Krakowa w 1414 albo 1415 roku. Najprawdopodobniej przywiózł go tam Jan Stolle z Głogowa (Ioannes Stolle de Glogovia), który w 1407 roku na Uniwersytecie Praskim, na tamtejszym wydziale sztuk, zdobył tytuł bakałarza¹⁶⁸. Co się zaś tyczy manuskryptu K₂, to trafił on w ręce Andrzeja z Nisy (Andrea de Nissa), syna Ruperta z Nisy (Rupertus de Nissa), który w 1454 roku wpisany został do albumu Uniwersytetu Krakowskiego już jako magister, absolwent Uniwersytetu Erfurckiego. Poświadcza to następujący tytuł z folio 1r: *Questiones Marsilii Methaphisice magistri Andree de Nissa*¹⁶⁹.

Przekaz Marsyliuszowych *Quaestiones* zawierający się w trzecim kodeksie krakowskim K₃ wieńczy kolofon dość rozbudowany i intrygujący, następującej treści: „Et per consequens de questionibus tocius Methaphisice magistri reverendi Marsilii de Inghen, sacre theoloye professoris etc. Habetur finis. Laus Christo detur, quia finis libri habetur. Expliciunt questiones Methaphisice venerabilis viri magistri Marsilii de Inghen, professoris sacre theoloye Parisiensis, pro quarum comparacione Deus gloriosus et Virgo Maria sint benedicti in seculorum. Liebes lip an ende, Nym was ich dir zende, Ist dy gobe cleyne, Doch weist du wol, was ich meyne. Daudid der konig sach lye gar irlichen, In irem golden gewande gar toguntlichen, Vil vor in anchem iar Ysayas der do von ir zaget Wyze bleybet reyne iungfra”¹⁷⁰. Właściwie dwa razy obwieszcza się w nim koniec tekstu ko-

---

¹⁶⁶ Tamże, s. 132.

¹⁶⁷ Tamże, s. 130.

¹⁶⁸ Tamże, s. 133.

¹⁶⁹ Tamże, s. 130.

¹⁷⁰ Tamże, s. 122.

mentarza Marsyliusza do *Metafizyki* Arystotelesa, oddając przy tym chwałę Bogu i Najświętszej Maryi Pannie. Trzeci element tego kolofonu stanowi tekst poetycki. Na końcu sześciu kolejnych wierszy występują rymy: *ende – zende, cleyne – meyne, irlichen – to-guntlichen*.

Manuskrypt K₃ datuje się na wiek XV. Karty, z których się składa, używane były w latach 1417-1423. Powstał, jak się przyjmuje, na ziemiach czeskich. Tam spisano najprawdopodobniej Marsyliuszowe *Quaestiones*, po czym, jak się szacuje, w pierwszej ćwierci stulecia XV, przewieziono go do Krakowa, gdzie jego puste strony wypełniono kolejnymi dziełami. Z takim sposobem powstania kodeksu K₃ korespondują ustalenia badaczy. Uważają oni bowiem, że pisało w nim kilku skrybów. Przy czym rozpoznają, iż na foliach 183r-187r oraz 189r-v pisały XV-wieczne ręce krakowskie, podczas gdy *folia* 1r-183r i 190r-v z *Quaestiones* Marsyliusza wypełniła tekstem jakaś XV-wieczna ręka obca¹⁷¹.

Właścicielem kodeksu K₃ był Michał z Florencji (Michael de Florentia). Zaświadcza to zatarty napis: „Iste liber est Micha<elis de> Florentia, <emptus> per eum anno Domini [...]”¹⁷². Potem manuskrypt trafił do rąk Marcina z Brzostkowa (Martinus de Brzostków), studiującego na Akademii Krakowskiej od 1441 roku, który w roku 1443 zdobył tytuł bakałarza, w roku 1447 tytuł magistra, a następnie doktora prawa kanonicznego. Fakt ten potwierdza notka, również wytarta: „Iste liber Methaphisice est Mar<tini> [?] [...] Brzostkowo”¹⁷³. Ostatnim właścicielem kodeksu był Paweł Puczek (Paulus Puczek): „Liber fuit Pauli Puczek, continens questiones Marsilii super Methaphisicam pro floreno equivalente tribus fertonibus”¹⁷⁴. Na listę studentów krakowskiej wszechnicy Paweł został wpisany w 1446 roku. Bakalaureat obronił on w roku 1448, a magisterium w 1452, zostając następnie licencjatem *in decretis*.

Pierwszy z wiedeńskich przekazów *Quaestiones* W₁ wieńczy następujący kolofon: „Et per consequens de omnibus questionibus «Methaphisice» reverendi magistri Marsilii de Inghen et cetera. Expliciunt questiones reverendi magistri Marsilii, scripte et finite sunt post festum beate Margarethe virginis anno Domini millesimo quadingentesimo nono”¹⁷⁵. Wiadomo stąd, że kopia tekstu została sporządzona w roku

¹⁷¹ Tamże, s. 124.

¹⁷² Tamże, s. 124.

¹⁷³ Tamże, s. 124.

¹⁷⁴ Tamże, s. 124-125.

¹⁷⁵ F. Unterkircher, *Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1401 bis 1450*, cz. 1: *Text*, cz. 2: *Tafeln*, Katalog der Datierten Handschriften in Lateinischer Schrift in Österreich, 2, Wien 1971, s. 136.

1409. Podana jest tu też peryfrastycznie data dzienna: po wspomnieniu świętej Małgorzaty, które przypada na 20 lipca. Znane jest imię skryby kodeksu W₁. Był nim Piotr ze Spinis (Petrus de Spinis). Poczynił on bowiem na foliale 186r krótką rymowaną uwagę: „Ecce finis. Petrus de Spinis”¹⁷⁶. Brak jest jednak jakichkolwiek bliższych informacji o tej postaci. Mieczysław Markowski przypuszcza, iż manuskrypt W₁ jest proveniencji wiedeńskiej¹⁷⁷, z kolei Kazimierz Wójcik, że powstał w Pradze¹⁷⁸. Właścicielem kodeksu był Władysław z Czap (Ladislaus de Czap), o czym informują zapisy na pierwszej karcie: „questiones Marsilij super Metaphisica Constat sexaginta duos grossos ladislai de Czap”¹⁷⁹, oraz na wewnętrznej stronie okładki: „Ladislaj de Czap est liber iste”¹⁸⁰.

O drugim z przekazów wiedeńskich W₂ wiadomo bardzo niewiele. Kończący go kolofon nie podaje żadnych informacji szczegółowych: „Et sic est finis huius questionis et per consequens omnium questionum «Methaphisice» reverendi magistri Marsilii de Inghen. Amen et cetera. Expliciunt questiones reverendi magistri Marsili”¹⁸¹. Zwykło się więc ów kodeks datować na lata 1400-1420. Podobnie jak w przypadku manuskryptu W₁, Markowski opowiada się za wiedeńską proveniencją rękopisu W₂¹⁸². Co istotne, w kontekście niniejszym wydawanego tekstu, przekaz Marsyliuszowych *Quaestiones* W₂ pozbawiony jest obszernego fragmentu początkowego. Zaczyna się bowiem, z uwagi na zniszczenia spowodowane wilgocią, od piątej kwestii księgi drugiej: „||assumitur, quod phisica demonstrat primum... Questio quinta secundi «Methaphisice». Queritur quinto et ultimo circa eundem, utrum in causis subordinatis possit procedere in infinitum. Arguitur primo quod sic...”¹⁸³.

Niezwykle ciekawym jest pierwszy z kodeków lipskich L₁. Kodykolodzy wyróżnili w nim bowiem trzy części: pierwszą obejmującą foliały 2-112, drugą obejmującą *folia* 113-180, i trzecią, która wypełnia karty od 181 do 277¹⁸⁴. Ustalili również, iż te trzy części manuskryptu napisane zostały przez dwóch skrybów. Pierwszym z nich był Jakub z Prettin (Jacobus de Prettin), zarazem właściciel manuskryptu L₁, o czym informuje pierwsza część notatki na pierwszym foliale kodeksu: „Liber magistri Iacobi Thysenaw

---

¹⁷⁶ Tamże, s. 136.

¹⁷⁷ M. Markowski, *Les „Questions” de Marsile d’Inghen...*, s. 17.

¹⁷⁸ K. Wójcik, *Le sujet de la métaphysique...*, s. 219.

¹⁷⁹ F. Unterkircher, *Die datierten Handschriften...*, s. 136.

¹⁸⁰ Tamże, s. 136.

¹⁸¹ M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, s. 82.

¹⁸² Tenże, *Les „Questions” de Marsile d’Inghen...*, s. 20.

¹⁸³ Tenże, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, s. 82.

¹⁸⁴ *Manuscripta Mediaevalia* (dostęp: 04.03.2023).

de Prettin, quem ipse propriis manibus conscripserat et ipsum estimat valore [vi f<lore-num>] Renensium in auro”¹⁸⁵. Drugi z pisarzy pozostaje natomiast anonimowy. Jakub zapisał pierwszą i drugą część manuskryptu, skryba zaś anonimowy część trzecią¹⁸⁶.

Część pierwsza, zawierająca Marsyliuszowy komentarz do *Metafizyki*, musiała powstać przed 1437 rokiem. Drugie zdanie notatki z pierwszej karty kodeksu L₁ podaje, iż odpis ten sporządzony został we Frankfurcie (nad Odrą): „Methaphisicorum ipse exemplar collegit Frankenfordis ibidem protunc locatus existens”¹⁸⁷. Lapidarny kolofon zamykający tekst *Quaestiones* nie przynosi żadnych użytecznych w tym kontekście informacji: „Hic est finis «Methaphisice»”¹⁸⁸.

Druga z kolei część manuskryptu, przekazująca inne dzieło Marsyliusza, mianowicie *Quaestiones super I-II libros De generatione et corruptione Aristotelis*, powstała w roku 1437¹⁸⁹. Wieńczący ją kolofon wskazuje również datę dzienną jej ukończenia, tj. cztery dni przed wspomnieniem świętego Wita: „Et sic est finis huius libri de generacione et corrupcione venerandi magistri Marsilii. Anno domini m° cccc° xxxvii quarta feria ante festum Viti [12 VI 1437] reportatum per quemdam Jacobum de Prettin et ab eodem pronunciatum. Sit laus deo. Amen amen amen”¹⁹⁰. Notatka z pierwszego foliału kodeksu L₁ dopowiada ponadto, iż Marsyliuszowy komentarz do traktatu *De generatione et corruptione* pisany był w Lipsku: „Marsilium [super De generacione et corrupcionem] Lipczk pronunciauit et pronunciano sic conscripsit”¹⁹¹.

Wreszcie trzecia część manuskryptu L₁, która podaje przede wszystkim tekst *Quaestiones super I-IV libros Meteororum Aristotelis cum glossulis* Mikołaja z Oresme, sporządzona została w skryptorium uniwersyteckim w Lipsku w roku 1429¹⁹². Czytelnik dowiaduje się o tym z kolofonu pod tekstem Mikołajowego komentarza do *Meteorów*: „Expliciunt questiones magistri Oerem super libros Metheorum scripte in studio Lipczense et finite anno domini Millesimo quadringentesimo vicesimo nono [1429]”¹⁹³. Około roku 1437 część tę zakupił Jakub z Prettin, o czym donosi notatka z pierwszej strony kodeksu L₁: „Orem super Metheorum intendita (?) pro pecunia comparauit”¹⁹⁴.

---

¹⁸⁵ Tamże.

¹⁸⁶ Tamże.

¹⁸⁷ Tamże.

¹⁸⁸ M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, s. 82.

¹⁸⁹ *Manuscripta Mediaevalia* (dostęp: 04.03.2023).

¹⁹⁰ Tamże.

¹⁹¹ Tamże.

¹⁹² Tamże.

¹⁹³ Tamże.

¹⁹⁴ Tamże.

Jakub był bowiem wówczas studentem Uniwersytetu Lipskiego, jako że w 1435 wpisany został do tamtejszego albumu, a w 1440 roku otrzymał tytuł magistra sztuk¹⁹⁵.

W przeciwieństwie do pierwszego kodeksu lipskiego L₁ o drugim L₂ wiadomo bardzo niewiele. Kolofon, którym opatrzone mieszczący się w nim tekst Marsyliuszowych *Quaestiones*, ma charakter ogólny: „Et sic est finis illius questionis et per consequens omnium questionum tocus «Methaphisice», collecte per reverendum magistrum Marsilium de Inghen, sacre theologie professorem. Et sic est finis”¹⁹⁶. Manuskrypt L₂ datuje się na lata 1430-1432, przypuszczając, że pochodzi z Niemiec. Wyróżnia się w nim dwie części, mianowicie 1ra-92rb i 97ra-298va, napisane przez dwóch skrybów¹⁹⁷.

Podobnie rzecz się ma z manuskrytem Wo z Wolfenbüttel. Mało o nim wiadomo. Przekaz *Quaestiones*, jaki się w nim znajduje, spisany został w Lipsku. Donosi o tym kolofon: „Expliciunt questiones reverendi magistri Marsilii de Gyngen super librum «Methaphisice» Aristofelis in Studio Lipczensi conscripte”¹⁹⁸. Przyjmuje się, iż kodeks Wo powstał w pierwszej połowie XV stulecia¹⁹⁹.

Wreszcie przedstawić trzeba kodeks upsalski U. Sporządzili go trzej pisarze. Pierwszy zapisał foliały 1r-97v, drugi karty 98r-162vb, trzeci zaś pozostałe *folia*, poczynając od 162vb²⁰⁰. W manuskrypcie mieszczą się przekazy dwóch tekstów: komentarza Mikołaja z Oresme do *Meteorów* oraz komentarza Marsyliusza do *Metafizyki* Arystotelesa²⁰¹. Kolofon drugiego z komentarzy nie przynosi bliższych danych: „Hec de questione et per consequens de omnibus questionibus tocus metaphysice Reuerendi magistri marsilij deinde sacre theologie professoris Et est finis deo laus per infinita secula seculorum Amen etc.”²⁰². Natomiast na karcie 97v zapisano datę: „anno M cccc 24”²⁰³. Stąd przyjmuje się, iż manuskrypt U powstał w 1424 roku. Jako zaś miejsce jego powstania wskazuje się Niemcy²⁰⁴.

---

¹⁹⁵ Tamże.

¹⁹⁶ M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, s. 82.

¹⁹⁷ *Manuscripta Mediaevalia* (dostęp: 04.03.2023).

¹⁹⁸ M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, s. 82.

¹⁹⁹ Tenże, *Les „Questions” de Marsile d’Inghen...*, s. 22.

²⁰⁰ M. Andersson-Schmitt, H. Hallberg, M. Hedlund, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung*, t. VI (Handschriften C 551-935), Stockholm 1993, s. 80-81.

²⁰¹ Tamże, s. 80-81.

²⁰² Tamże, s. 80-81.

²⁰³ Tamże, s. 80-81.

²⁰⁴ Tamże, s. 80-81.

Porównanie zachowanych przekazów Marsyliuszowych *Quaestiones* w obrębie ksiąg pierwszej i drugiej, z pominięciem przekazu W_2 , który zaczyna się od piątej kwestii księgi drugiej, prowadzi do następujących konstatacji.

Przekazy te można podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowią odpisy K_1 , K_2 oraz W_1 , drugą natomiast odpisy L_1 , L_2 , W_0 oraz U . Stwierdzany tutaj podział przebiega nader wyraźnie. Jest bardzo wiele lekcji wspólnych dla K_1 , K_2 oraz W_1 z jednej strony i L_1 , L_2 , W_0 oraz U z drugiej strony, co bardzo dobrze uwidacznia aparat porównawczy niniejszej edycji. Zarazem grupę pierwszą odróżnia od grupy drugiej fakt, iż wszystkie trzy składające się na nią kopie *Quaestiones* sporządzono wraz z prologiem, którym poprzedził Marsyliusz swój komentarz do *Metafizyki*. Prologu tego nie posiadają kopie L_1 , L_2 , W_0 oraz U .

Oczywiście, każdy z odpisów z grupy pierwszej ma lekcje indywidualne, w tym także błędne. Nie jest ich jednak zbyt wiele. Nie wprowadzają też te lekcje takich różnic, które znacząco zniekształcałyby czy też zmieniałyby treść tekstu dzieła. Co ważne, odpisy z grupy pierwszej to najstarsze zachowane wersje tekstu Marsyliuszowych *Quaestiones*. Odpisy K_1 i K_2 powstały bowiem w roku 1408, z kolei odpis W_1 sporządzony został rok później. Jak się wydaje, kopie te reprezentują dwie bardzo sobie bliskie tradycje przekazu *Quaestiones*, praską i wiedeńską. Nie ulega wątpliwości, że tradycje te biorą swój początek z jednego, nieznanego dziś źródła. Warto jednak odnotować, iż o ile praski rodowód odpisów K_1 i K_2 poświadczony jest kolofonami, o tyle stwierdzenie Miecysława Markowskiego o wiedeńskim pochodzeniu kopii W_1 , a także W_2 , ma status jedynie hipotezy. Zważywszy fakt, iż lekcje indywidualne obecne w przekazie W_1 są bardzo nieznaczne, należałoby być może rozważyć, czy kopia W_1 nie powstała z tego samego modelu co kopie K_1 i K_2 .

Markowski chwali odpisy K_2 i W_1 . Zauważa, że podawane przez nie lekcje są bardzo poprawne i że tylko w niewielkiej liczbie obecne są w nich błędy. Docenia zarazem staranność, z jaką zostały sporządzone, która czyni je dobrze czytelnymi²⁰⁵. Przeprowadzone porównanie pozwala zgodzić się z taką opinią badacza. Zarazem Markowski ocenia, który z rękopisów jest lepszej jakości w ramach jednej tradycji. I tak powiada, że odpis W_1 jest zdecydowanie staranniej wykonany aniżeli odpis W_2 oraz że kopia K_1 jest mniej dopracowana niż kopia K_2 . Uważa, iż w W_2 występuje o wiele więcej błędów indywidualnych niż w W_1 oraz że w K_1 jest znacznie więcej pojedynczych usterek aniżeli

---

²⁰⁵ M. Markowski, *Les „Questions” de Marsile d’Inghen...*, s. 31.

w odpisie K₂²⁰⁶. Na drugą część tego twierdzenia historyka tyżącą się odpisów krakowskich trudno jednak przystać. Owszem, na pierwszy rzut oka przekaz K₁ wydaje się gorszy od przekazu K₂. Tym niemniej uważna lektura jednej i drugiej wersji tekstu *Quaestiones* pokazuje, że w obydwu, w porównywalnej ilości, występują lekcje gorsze czy nawet błędne. W konsekwencji nie jest rzeczą prostą rozstrzygnąć, który wariant tekstowy jest lepszej jakości. I Mieczysław Markowski, i Kazimierz Wójcik są przekonani, iż jeden z tych tekstów winien być podstawą edycji²⁰⁷.

Jeśli chodzi o przekazy z drugiej grupy, mianowicie L₁, L₂, Wo oraz U, to charakterystyczny jest dla nich fakt, iż wszystkie one są późniejsze od odpisów z grupy pierwszej. Uogólniając, pochodzą z pierwszej połowy XV wieku; Kazimierz Wójcik dodaje, że być może nawet z pierwszej ćwierci wieku XV²⁰⁸. Najmłodszy z nich jest manuskrypt U, który powstał w roku 1424. Wersja *Quaestiones* z L₁ zapisana została przed 1437 rokiem. Z kolei kodeks L₂ datuje się na lata 1430-1432. Najmniej precyzyjnie wskazuje się czas powstania manuskryptu Wo, mówiąc o pierwszej połowie stulecia XV. Druga rzecz znamieną dla przekazów z drugiej grupy, o której w tym kontekście trzeba pamiętać, to ich niemiecka proveniencja. W przypadku *Quaestiones* z L₁ oraz kodeksu Wo wiadomo z całą pewnością, że powstały odpowiednio we Frankfurcie nad Odrą oraz w Lipsku. W odniesieniu zaś do L₂ i U przypuszcza się jedynie, iż spisano je w Niemczech.

Lektura odpisów z grupy drugiej ujawnia, że odpisy te dość wyraźnie dzielą się na dwie podgrupy. Jedną tworzą L₁ i L₂, drugą natomiast Wo i U. Można to łatwo zaobserwować, śledząc aparat porównawczy zamieszczony pod tekstem wydawanych *Quaestiones*. Jednocześnie każdy z tych odpisów ma oczywiście lekcje indywidualne.

Kopie L₁ i L₂ sporządzone są bardzo starannie. W obydwu przekazach tekst napisany jest niezwykle czytelnie, choć pismo w L₂ jest swobodniejsze i stąd trudniejsze w interpretacji. O wspomnianej staranności świadczy również to, że początki ksiąg sygnalizują w przypadku tak L₁, jak L₂ zdobne inicjały. W L₁ są one kolorowe, w L₂ zaś wykonane wyłącznie czerwonym atramentem. W L₂ na początku ksiąg podano również spisy składających się na te księgi kwestii. Markowski stwierdza, iż także kopia Wo jest dość starannie napisana i w konsekwencji dobrze czytelna²⁰⁹. Można się z tą jego oceną zgodzić. Z całą pewnością nie sposób jednak powiedzieć, że odpis U sporządzony został

---

²⁰⁶ Tamże, s. 31.

²⁰⁷ Tamże, s. 31; K. Wójcik, *Le sujet de la métaphysique...*, s. 220.

²⁰⁸ K. Wójcik, *Le sujet de la métaphysique...*, s. 220.

²⁰⁹ M. Markowski, *Les „Questions” de Marsile d’Inghen...*, s. 31.

starannie. Pismo bowiem jest w nim bardzo niechlujne i wskutek tego trudno czytelne. Tekst ten zawiera wiele poprawek, skreśleń i dopisków.

W następstwie przeprowadzonego porównania bardzo ciekawie wypada przekaz K_3 . Tekst dwóch pierwszych ksiąg *Quaestiones*, jaki on podaje, zasadniczo zgadza się z tym, co przedkładają odpisy z grupy pierwszej. Nierzadko jednak występują w nim również lekcje, które tożsame są z lekcjami odpisów przynależących do grupy drugiej. Tym samym K_3 wydaje się jedynym przedstawicielem trzeciego nurtu transmisji Marsyliuszowych *Quaestiones*, łączącego tradycję pierwszą z drugą. Jego datacja na drugie dziesięciolecie albo na początek trzeciego dziesięciolecia wieku XV oraz jego czeska proveniencja wskazywałyby może, że powstał on w oparciu o ten sam model, co kopie K_1 i K_2 . Tak twierdzi Markowski. Przy czym zaznacza, że K_3 wymaga znacznie więcej ogniwi pośrednich niż odpisy K_1 i K_2 ²¹⁰. Takiego stwierdzenia nie daje się jednak utrzymać, ponieważ tekst, jaki przynosi przekaz K_3 , zasadniczo zgadza się również z tekstem zawartym w odpisie W_1 .

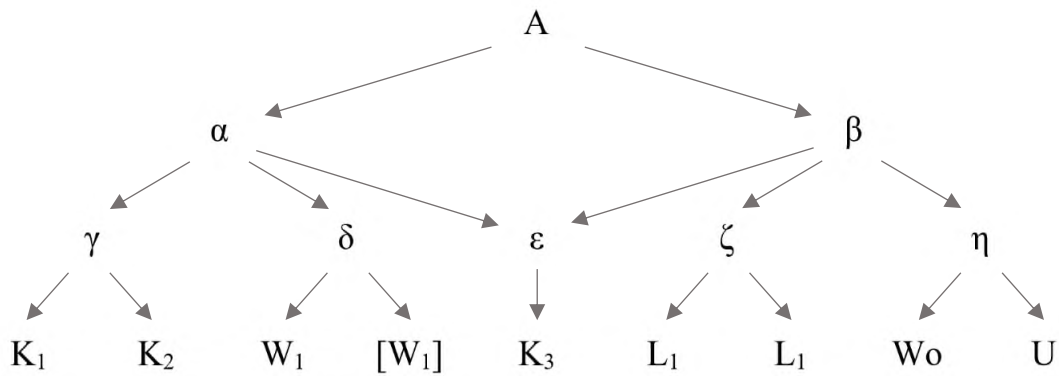
Trudność, jaka wiąże się z lekturą Marsyliuszowego komentarza metafizycznego w jego wersji z K_3 , polega na tym, iż tekst ten jest niedbale napisany. Zawiera dużo korekt i skreśleń. Markowski jest zdania, że K_3 to kopia zła. Zauważa, że tekst jest nie tylko niestarannie zapisany, ale także, że jest kilka razy celowo zniszczony. Dlatego przywoływany autor sugeruje, że wariant tekstowy K_3 , jako *lectio singularis*, nie powinien być uwzględniany w rekonstrukcji tekstu *Quaestiones*²¹¹. Jeśli ograniczyć się do pierwszej i drugiej księgi Marsyliuszowego komentarza metafizycznego, to można skonstatować, iż owszem, K_3 zawiera lekcje indywidualne, w tym osobliwe i po prostu błędne. Jednak mając na względzie tę jego właściwość, że mianowicie łączy on dwie tradycje rękopiśmienne, trudno go przy edycji owych dwóch pierwszych ksiąg *Quaestiones* pominąć. Co się tyczy stosunku tekstu ksiąg dalszych z odpisu K_3 do tegoż tekstu z pozostałych kopii, to rzecz wymaga oddzielnych badań. Przeprowadzone próbki wykazują, że tekst z K_3 w znacznym stopniu różni się od tekstu z pozostałych siedmiu przekazów.

Dla poczynionych ustaleń można zaproponować następujące *stemma codicum*.

---

²¹⁰ Tamże, s. 31.

²¹¹ Tamże, s. 31.

Wydaje się słusznym, by podkreślić w tym miejscu, że do przedłożonych stwierdzeń, sformułowanych w oparciu o wiedzę zdobytą na obecnym etapie badań, trzeba odnosić się z dystansem. Należy się bowiem spodziewać, że kontynuacja prac nad edycją kolejnych ksiąg zachowanych przekazów *Quaestiones* pozwoli na porównanie całego tekstu Marsyliuszowego komentarza i ujawni kolejne fakty dotyczące wzajemnych relacji poszczególnych kopii. Niewykluczone, że niniejszym prezentowane wnioski przyjdzie wówczas skorygować. Być może okaże się wtedy, że – przykładowo – tekst przekazywany przez kodeks K_3 trzeba będzie jednak z edycji *Quaestiones* wyłączyć.

11. Zasady edycji

Co do istniejących metod edycji krytycznej wśród badaczy i edytorów łacińskich tekstów średniowiecznych nie ma konsensusu. Choć większość autorów preferuje metodę stemmatyczną, istnieje niemała grupa zwolenników edycji konkretnego tekstu historycznego w oparciu o konkretny odpis dzieła, którego autograf się nie zachował. Każde z tych podejść ma wady i zalety. Podczas gdy tekst ustalony w oparciu o metodę stemmatyczną jest owocem rekonstrukcji, który w dużej mierze podlega interpretacji stosownie do zasad przyjętych przez edytora, tekst zachowany w konkretnym rękopisie jest świadectwem dzieła w takiej jego postaci, w jakiej funkcjonowało ono w danej przestrzeni historycznie określonej – jest to *textus receptus*²¹².

²¹² Zob. w tym kontekście (pozycje zaszeregowano w porządku chronologicznym): H. Quentin, *Mémoire sur l'établissement du texte latin de la Vulgate*, Collectanea Biblica Latina, 6, Roma – Paris 1922; H. Quentin, *Essai de critique textuelle (Ecdotique)*, Paris 1926; P. Maas, *Textkritik*, Leipzig 1927; J. Bédier, *La Tradition manuscrite du Lai de l'Ombre. Réflexions sur l'art d'éditer les anciens textes*, Romania 1928, s. 161-196, 321-358; G. Pasquali, *Storia della tradizione e critica del testo*, Firenze 1934; A.G. Rigg, *The editing of medieval texts*, „Studi Medievali” 24 (1983), s. 385*; B. Cerquiglini, *Éloge de la variante*.

W przypadku *Quaestiones* Marsyliusza autograf się nie zachował. W obliczu wyboru między metodą rekonstrukcyjną, czyli stemmatyczną, a metodą edycji *textus historicus* zdecydowano się więc przedstawić tekst z rękopisu krakowskiego K₁ (*editio minor*). Za wyborem tym stoi teza, że manuskrypt K₁ prezentuje najlepszą jakościowo wersję tekstu *Quaestiones*. Wykazało to przeprowadzone na wybranych fragmentach porównanie tego tekstu z tekstem czerpanym z kodeksu K₂. Co więcej, decyzję o wyborze rękopisu K₁ jako podstawy dla niniejszej edycji oparto zarazem o przekonanie, iż rękopis ten podaje tekst Marsyliuszowego komentarza metafizycznego w takiej postaci, w jakiej znany był on w środowisku intelektualnym XV-wiecznych miast Europy Środkowej, to jest Pragi, Wiednia oraz Krakowa. Jednocześnie w aparacie krytycznym postanowiono podać wszystkie warianty tekstualne występujące w pozostałych dostępnych rękopisach K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀ oraz U, z konieczności nie uwzględniając kopii *Quaestiones* zawartej w poważnie uszkodzonym kodeksie W₂. W ten sposób, wybierając do edycji konkretny tekst historyczny i dostarczając w aparacie wariantów lekcji obecnych w innych rękopisach, stworzono czytelnikowi możliwość wglądu w stan tekstu Marsyliuszowych *Quaestiones* i w ewolucję tego tekstu w całej zachowanej tradycji rękopiśmiennej.

Na podstawie analizy wariantów tekstualnych udało się jednak wyodrębnić w ramach zachowanej tradycji tekstualnej kolejne rodziny odpisów i ustalić relacje genetyczne zachodzące pomiędzy poszczególnymi rodzinami. Nie dokonano rekonstrukcji tekstu przy użyciu narzędzia, jakim jest *stemma codicum*. Natomiast zestawienie wariantów tekstualnych, w tym błędów rozłącznych i łączących, pozwoliło dojść do wniosku, że tekst z kodeksu K₁ jest tekstem zawierającym najmniej błędów i dlatego najbardziej godnym publikacji. Mając świadomość, iż bardziej rygorystyczne zastosowanie metody

---

Histoire critique de la philologie, Paris 1989; F. Bertini, *Recenti edizioni di testi latini, esperienze e polemiche*, w: *Grafia e interpunzione del latino nel medioevolatino*, red. A. Maierù, Roma 1987, s. 103-112; P. Bourgain, *Sur l'édition des textes littéraires latins médiévaux*, „Bibliothèque de l'École des Chartes” 150 (1992), s. 5-49; H.J. Westra, *New philology and the editing of medieval latin texts*, w: *Towards a synthesis? Essays on the new philology*, red. K. Busby, Amsterdam – Atlanta 1993, s. 49-58; S. Timpanaro, *La genesi del metodo del Lachmann*, Torino 2003; *Les pratiques philologiques en Europe. Table ronde organisée par l'École nationale des chartes, vendredi 23 septembre 2005*, red. F. Duval, *Études et Rencontres de l'École des Chartes*, 21, Paris 2006; S. Fornaro, *Karl Lachmann et sa méthode*, „Revue Germanique Internationale” 14 (2011), <https://rgi.revues.org/1281> (dostęp: 26.06.2023); *Ars Edendi. Lecture Series*, t. 1, red. E. Kihlman, D. Searby, t. 2, red. A. Bucossi, E. Kihlman, t. 3, red. E. Odelman, D. Searby, *Acta Universitatis Stockholmiensis – Studia Latina Stockholmiensia*, 56, 58, 59, Stockholm 2011, 2012, 2014; D. Poirel, *Lachmann, Bédier, Froger. Quelle méthode d'édition donne les meilleurs résultats?*, w: *La rigueur et la passion. Mélanges en l'honneur de Pascale Bourgain*, red. C. Giraud, D. Poirel, *Instrumenta Patristica et Mediaevalia – Research on the Inheritance of Early and Medieval Christianity*, 71, Turnhout 2016, s. 939-968; tenże, *Stemma codicum. La «méthode Froger» d'édition critique*, Turnhout 2022.

stemmatycznej do całości tekstu, a nie tylko do wydanych niniejszym ksiąg może dostarczyć nowych informacji, wypada zastrzec możliwość modyfikacji zasad edytorskich i części przyjętych rozwiązań metodologicznych, kiedy w dalszym etapie prac będzie się dysponować pełnym oglądem materiału źródłowego.

Wydawany tekst dwóch pierwszych ksiąg *Quaestiones* opracowano według metody i zasad stosowanych w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk oraz Międzywydziałowym Zakładzie Historii Kultury w Średniowieczu przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, który obecnie funkcjonuje pod nazwą Ośrodek Historii Kultury w Średniowieczu. Została więc przyjęta ortografia łacińska, którą w Polsce powszechnie uznaje się za standardową i którą przedstawiają redagowane w Polsce słowniki języka łacińskiego. Nie zastosowano tej ortografii jednak w opisach kodeksów, mieszczących się w dunastym paragrafie wstępu, oraz w tych odnotowywanych w aparacie nielicznych lekcjach, które okazać się mogą interesujące z filologicznego punktu widzenia: *planium – blanium – blancum; Perside – Parside – Persede; Buridanus – Biridanus – Beridanus*. Oto garść przykładów, zaszeregowanych w porządku alfabetycznym, które ilustrują zmiany zachodzące w edytowanym tekście w następstwie aplikowania wskazanej reguły.

alium → aleum	olofacto → olfactu
armoniam → harmoniam	persipientes → percipientes
conswevit → consuevit	purci → porci
dilectationis → delectationis	sangwinea → sanguinea
equo → echo	scolis → scholis
expergentiam → experientiam	sompnus → somnus
inprobata → improbata	sordi → surdi
loyca → logica	silogismi → syllogismi
nichil → nihil	vantasmatis → phantasmatis
nunccius → nuntius	vetorem → fetorem
occulo → oculo	wisui → visui
olefacto → olfactu	ydemptitates → identitates

Zaproponowaną dla wydawnego tekstu dwóch pierwszych ksiąg Marsyliuszowych *Quaestiones* interpunkcję wprowadzono, kierując się zasadą minimalizmu. Starano się także, aby poszczególne zdania tworzące tekst nie były zbyt długie. Wszystkie liczeb-

niki zapisano słownie. Przywoływane przez Marsyliusza w toku wywodu imiona autorów, którzy odnotowani są także w aparacie historyczno-lietrackim, wyróżniono poprzez zastosowanie kapitalików, z kolei tytuły ich dzieł oraz odniesienia do komentowanego przez Marsyliusza fragmentu *Metafizyki* Arystotelesa (*huius, littera* i tym podobne) przez zastosowanie kursywy. Ingerowano w tekst, wprowadzając *omit-tenda* i *addenda*, tylko w najniezbędniejszych przypadkach, porównując lekcje podawane przez K₁ z lekcjami występującymi w pozostałych kopiach. Na końcu kolumny 16rb w kodeksie K₁ pojawia się informacja od skryby, który zostawił tam nieco wolnego miejsca, dla czytelnika: „Hic non est deficiens”. W edycji potraktowano ją jako *omittendum*.

Wyodrębniono w wydawanym niniejszym tekście trzy główne części, mianowicie prolog i dwie księgi. W każdej księdze wydzielono ponadto kolejne kwestie. Ponieważ są one dość obszerne, w trosce o przejrzystość dostarczanego tekstu zdecydowano, aby każda rozpoczynała się na stonie niepastrzystej. Jak powiedziano w drugim punkcie paragrafu siódmego, kwestie sporządzone przez Marsyliusza mają bardzo regularną budowę. Dlatego też w ramach każdej kwestii wydzielono poszczególne jej części, pomijając tytułowe pytanie: *Rationes principales, Oppositum, Corpus quaestionis, Ad rationes principales* oraz *Ratio post oppositum*. Ponadto w *Corpus quaestionis* wprowadzono podział na artykuły, te zaś podzielono, idąc za pomieszczoną w nich treścią, na *Notanda* i *Conclusiones*. Kolejne argumenty, notabilia i wnioski ponumerowano. Ponumerowano również wiersze każdej kwestii. Numeracja wierszy znajduje się na zewnętrznych marginesach stron. Na marginesach wewnętrznych umieszczono z kolei numery kolejnych kolumn, stron i foliałów w poszczególnych rekpisach. Jeśli w jednym wierszu występuje więcej symboli oznaczających przejście do następnej kolumny tekstu rękopiśmiennego, to odpowiadające im numeracje znajdują się na marginesie jedna pod drugą.

Wydawany tekst pierwszej i drugiej księgi *Quaestiones* opatrzone dwoma aparatami, filologicznym czy krytycznym oraz historyczno-literackim. Lekcje podawane przez poszczególne odpisy w aparacie filologicznym zaszeregowano w następującej kolejności: K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U. Wyznaczono tę kolejność, uwzględniając jednocześnie dwa kryteria: chronologiczne i filiacyjne. Nie odnotowano w aparacie krytycznym różnic istotnych, a nader często występujących typu: *igitur/ergo, etc./igitur etc., ille/iste, illa/ista, illo/isto*. Nie zaznaczono też występujących w odpisach inwersji. Gdy chodzi o aparat historyczno-literacki, to zaznaczyć trzeba, że w podawanych w nim odniesieniach precyzyjnie wskazane zostały tylko miejsca, w których zaczyna się fragment, do

którego czytelnika się odsyła. W przypadku dzieł Arystotelesa podano również dodatkowo, w którym miejscu dany fragment znajduje się w edycji Bekkera dzieł wszystkich Arystotelesa. Jeśli dany cytat występuje ponadto w zbiorze *Auctoritates Aristotelis*, to także dodatkowo to odnotowano. Nie różnicowano przy tym poszczególnych odniesień poprzez stosowanie formuły *confer*, zakładając, że różny sposób – od dosłowności aż po luźną parafrazę – powoływania się autorów średniowiecznych na tekst źródłowy, jest powszechnie znany. Ponieważ wiele cytatów, które przywołuje w swoich rozważaniach Marsyliusz, występuje także w tekstach Burydana dostępnych w wydaniach krytycznych, postanowiono je zidentyfikować i wskazać, te wyłącznie identyfikacje oznaczając przez zastosowanie formuły *confer*. Tym samym aparat historyczno-literacki pozwala zorientować się czytelnikowi, w jakim stopniu Marsyliusz zależny jest od Burydana w aspekcie przytaczanych cytatów.

12. Descriptio codicum

K₁ = Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 710

Lat., Germ., 1408, chart., cm 29 x 20,5, f. 204+II. Scriptura et ornamenta: Codicis pars primitiva et principalis (Marsilii de Inghen Quaestiones) binis columnis in unaquaque pagina disposita ab aliquot scribis exarata, sed inde ab f. 55r iam solus Petrus Pery scribebat, cf. colophonem in f. 196r, quem supra laudavimus, nec non f. 87v: *Et sic est finis questionum sexti in crastino sancte Margarete gloriose martiris ac virginis* [14 VII]; rasura sequitur, sub qua legitur: *Et sic est finis*; sequitur alia manu: *etc. finitarum*; sequitur prioris scribae manu: *per me Petrum*; sequitur rasura et alienae manus adscriptio: *Pery Miklassus* [?] *etc. in Sczak* [?]; in f. 120v: *Et sic est finis per Dei gratiam questionum Methaphisice septimi libri reverendi magistri Marsilii finitarum per me Petrum Pery ad honorem gloriose Virginis Marie, die sabbati post Iacobi* [28 VII] *anno Domini et cetera 8vo, hora quasi septima Prage in Collegio Karoli etc.*; in f. 132v: *Hec de questione sunt probabiliter dicta et per consequens de omnibus questionibus 8^{vi}, finitis in die sancti Stephani* [2 VIII] *etc., etc.*; in f. 152v: *Et sic est finis questionum decimi libri Methaphisice reverendi magistri Marsilii de Inghen finitarum per me Petrum Pery anno Domini et cetera 8vo, proxima feria 2^a post festum sancti Laurentii* [13 VIII] *etc., etc.* (cf. Colophons, 15821: Pern). Incertum, utrum etiam f. 10r-29r et 31r-47v, ubi scripturae ductus variatus et contractus obvenit, ab eodem Petro scripta sint. Etiam in f. 12r, 13r, 28r, 42r, 100r,

122v-123r, 150r, aliis Petri scripturae ductus variatus. Columnarum schema, nec non titulis quaestionibusque inscribendis lineae praeparatae, atramento ductae. Textus diligentissime collati vestigia: rasurae, oblitterationes, supplementa, cf. f. 11r-13v, 21v, 35r, 78r, alia; accedunt adnotationes: f. 181v: *Hec de questionibus dicta sufficiant pro presenti sub correccione aliorum etc., etc.*; f. 188r: *Hec de questione dicta sufficiant sub correccione*. Loca vacua vocabulis haud lectis inscribendis, cf. f. 11r, 86v, alia. Textus Germanica lingua in f. integ. post. aggl. Petri Pery manu quoque inscriptus esse videtur. Alia manu contemporanea carmina in f. 204v exarata sunt. Litterae initiales simplicissimae rubrae in f. 11r, 21r, 28v, 52v, 142v, ceterum desiderantur, locis vacuis relictis. Librorum et quaestionum tituli in f. 11r-54v, 70v, 71r, 142v littera textuali inscripti. Rubricationes usque ad f. 150r uberrimae. Pagina currens librorum quaestionumque titulis inconsequenter rubro atramento inscriptis constat. Codicis origo et fata: Codex, cuius unus ex scribis Petrus Pery, ceterum ignotus, erat, in Universitate Pragensi confectus, Cracoviam circa a. 1414 et 1415 ab Ioanne Stolle de Glogovia vectus esse videtur, cuius manu: *Liber domini notarii* in folio integumento posteriori agglutinato scriptum, nec non a vermibus laesum legitur. Fons: M. Kowalczyk, A. Kozłowska, M. Markowski, Z. Włodek, M. Zwiercan (ed.), *Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum qui in Bibliotheca Jagiellonica Cracoviae asservantur. Katalog łacińskich rękopisów średniowiecznych Biblioteki Jagiellońskiej*, vol. 5: *Sygnatury 668-771*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1993, p. 130-133.

f. 1r: inscriptio

f. 1v-9v: vacua

1. f. 10r-196r: Marsilius de Inghen, Quaestiones supr libris I-II, IV-X, XII Metaphysicae Aristotelis

[Index quaestionum] *Incipit registrum omnium questionum tocus Methaphisice contentarum in hoc libro et primo registrum primi libri et consequenter aliorum librorum. Primi. 1. Utrum methaphisica est sapiencia ...* <[f. 10v] ... 15. *Utrum ad salvandum apparencias in motibus celestium oportet ponere ecentricos et epiciculos [!] etc. Et sic est finis huius registri omnium librorum tocus Methaphisice, super quos, inquam, libros reverendus magister atque sacre theologie professor inclitus Marsilius scripsit sub correccione suorum magistrorum pie memorie etc. Summa questionum omnium 103 reverendissimi terministe, sacre pagine professoris incliti, pie memorie magistri Marsilii de Inghen. [Prologus; f. 11r] Primus Methaphisice [in marg. superiore adscr.]. – *Phylosophia adoretur, scribitur a Seneca libro Epistolarum suarum, epistola 52. Humiles in excelso preces porrigere ...* <... petens igitur de offendentibus veniam, de bene dicendis rogo gracias reddendi Ihesu Christo, sub cuius sperata direccione. [Quaestiones] – *Circa primum Methaphisice queritur primo, utrum methaphisica est sapiencia. Et arguitur primo, quod non ...* <... Auctoritates post oppositum sunt pro*

dictis in 3° articulo et sic per consequens est finis omnium questionum tocius Methaphisice reverendi magistri Marsilii de Inghen, sacre theologie professoris etc., finitarum per me Petrum Pery anno Domini M^o CCCC^o 8° proxima feria 2^a post festum sancti Egidii [3 IX], hora quasi 13ma. Reportate Prage etc., etc., etc. Laus, honor, virtus, gloria sit Deo in sempiterna secula et gloriose Dei genitrice [!] etc.

f. 196v-204r: vacua

2. f. 204v: Carmina de femina

– Qui ducit uxorem, tedium capit atque dolorem. – Ludit in humanis divina prudentia rebus. – Omnia sunt hominum tenui pendencia filo. – Quem vox decorat, maius ornat, forma figurat, Hic vitam stabilem reputat esse vilem. – Femina quem superat, numquam vivit sine pena ...> <... Et, nisi mors separet, non rumpitur illa kathena.

K₂ = Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 709

Lat., 1408 et ca, chart., cm 29 x 22,5, f. 207+IV. Scriptura et ornamenta: Codex pluribus manibus exaratus, inter quas illa Georgii de Legnica, qui a. 1408 scribebat, in f. 1v-164r discerni potest. Ceterum codex circa id tempus exaratus est, duabus in unaquaque pagina columnis disposita scriptura, quarum margines atramento ducti sunt. Pagina currente in f. 1v-153r Metaphysicae libri exhibentur. Textus commentati Aristotelis initia maioribus litteris scripta lineolaque rubra in quadratum ducta saepta. Loca vacua vocabulis in exemplari haud lectis, inscribendis in f. 72v, 94r, 112r, 143r, aliis relicta sunt. Textus rarius in f. 1-79v scriptus est quam ceterum. Rasurae deprehenduntur, e. g. f. 153r. Litterae initiales arte parum valent, quamquam multis coloribus decoratas, cf. f. 1v, 11v, 20r, 44r, 59v, 73v, 102v, 112r, 120v, 129r. His minores litterae nigrae rubro filigrano decoratae. Rubricationes quaestionum initia et alia in textu ornant. Codicis origo et fata: Codex ca. a. 1408 Praegae confectus. Cuius scriba et possessor, Georgius, Ioannis filius de Legnica. Hinc codex in manus Andreae de Nissa incidit, cf. f. 1r: *Questiones Marsilii Methaphisice magistri Andree de Nissa*; in parte interiore integ. ant.: *Questiones Marsilii magistri Andree de Nissa*. Ibidem legitur: *Questiones Methafizice Birida<ni> super 2^a teca incipiendo ab hostio superioris*, quibus probatur codex iam bibliothecae incorporatus tempore illo fuisse. Fons: M. Kowalczyk et al. (ed.), *Catalogus codicum...*, ut supra, p. 125-130.

f. 1r: inscriptio

1. f. 1v-164r: Marsilius de Inghen, Quaestiones super libris I-II, IV-X, XII Metaphysicae Aristotelis

[Prologus] – *Philozophia adoretur. Hec propositio scribitur a Seneca libro Epistolarum suarum, epistola 52. Humiles in excelso preces porrigere ...> <... petens igitur de offendentibus veniam, de bene dicendis rogo gracias reddendum Ihesu Christo, sub cuius sperata direccione. [Quaestiones] Queritur circa librum Methaphisice. – Circa primum*

Methaphisice primo queritur, utrum methaphisica est sapiencia. Et arguitur primo, quod non ...> <[f. 163r] ... Auctoritates post oppositum sunt pro dictis in 3° articulo et per consequens de omnibus questionibus tocius Methaphisice reverendi magistri Marsilii de Inghen. Anno Domini M^o CCCC^o octavo finitus est hic codex. Per Augustinum expliciunt Methaphisice decem Marsilii librorum doctoris questiones, Prage reportate per G<eorgium> Dominici de Legnitz, vero Legnicz. [Index quaestionum; f. 163v] Registrum questionum precedencium et primo primi libri, deinde secundi etc. Utrum methaphisica est sapiencia, 1 ...> <... Utrum ad salvandum apparencias in motibus celestium orbium oportet ponere ecentricos et epiciculos [!]. Rupertus dux Slezie, fautor est cleri atque ecclesie.

2. f. 164v-165r: Quaestio de philosophia morali

– *Utrum legislatores magis studere debeant pro bonorum remuneracione quam pro transgressorum correccione. Et arguitur, quod non ... Reverende magister, respondendo vobis ad istam questionem, talem servabo ordinem, quod primo ponam notabilia, 2° conclusiones cum earundem correlariis ...> <... quod filium bonum remuneret, igitur correlarium verum, maior non videtur esse per experyenciam.*

3. f. 165r-v: Francisci de Brega discipulus, Principium in Ethicam Nicomacheam Aristotelis

– *Omnis ars et omnis doctrina, similiter autem et actus et eleccio bonum quoddam appetere videntur ... – Iste est liber primus moralis philosophie, cuius subiectum est homo felicitabilis et vocatur Ethicorum in Greco ... Circa presentem litteram moveo istam questionem, utrum felix delectetur in omnibus operacionibus, utrum quelibet operacio humana dirigatur in unum finem ultimum et optimum. Et arguitur ad partes questionis pro veritate et falsitate, quod questio sit falsa ... ad magistrum meum reverendum de Brega suavissimum et specialissimum amicum et fautorem meum ...> <... Si alias habetur, tunc sequitur, quod plures sunt primi principes etc. et sic est finis.*

f. 166r-167v: vacua, linearum schemate instructa

4. f. 168r-171v: Messahala, De compositione astrolabii ab Ioanne de Sevilla e lingua Arabica in Latinam translatum. Pars III: De operatione vel utilitate astrolabii

[Prologus] – *Scribitur primo Posteriorum, quod in omni sciencia, quid nominis presupponitur, ut igitur melius habeatur operacio astrolabii ...> <... cognicio terminorum est premitenda. [Textus] – Unde nomina instrumentorum sunt plura. Primum est armilla suspensoria, capiendo altitudinem Solis de die vel astrorum de nocte et Arabice alhancica nuncupatur ... Cum igitur volueris scire gradum Solis, pone regulam supra diem presentis mensis ...> <... Post hec eius puncta, super que steterit regula, ad 12 compara et qualis fuerit comparacio punctorum ad 12, talis est comparacio stature tue ad planum. Hoc intellige, si regula ceciderit super puncta umbre inter se. Et sic est finis istorum canonum etc.*

5. f. 171v-172r: Canones astrolabii

– *<N>ota, si per astrolabium vis habere gradum, qui in contactu orizontis in introitu Solis in Arietem ...> <... et secundum hoc facias in qualibet quarta etc.*

6. f. 172r-175r: De compositione astrolabii

– *<A>d faciendum astrolabium accipe tabulam de quacumque volueris materia, que ad hoc sit apta ...> <... et facias annulum, secundum quod vides in instrumentis bene factis. Et sic est finis composicionis astrolabii.*

7. f. 175r-177v: Ioannes Eligerus de Gunderslauen, De utilitate quadrantis

– <U>tilitates novi quadrantis breviter et lucide colligere utile mihi visum ...> <... ostendit tibi putei profunditatem etc. Gloria sine care<n>s, sit tibi sancta Parens.

8. f. 177v: De duodecim domibus caeli

– *Prima domus vite, sed significat domus altera census ...><... duodena datque laborem.*

9. f. 177v: De duodecim domibus caeli

– *Vita, lucrum, fratres, patres, filii ...><... sit ultima carcer.*

10. f. 177v: De significatione planetarum

– *Nota de coloribus planetarum, Saturnus significat calorem [!] nigrum et terreum ...><... ac permixtum, Luna pallidum etc.*

11. f. 178v-180r: Prophatius Iudaeus, Compositio novi quadrantis

– <C>ompositurus novum quadrantem accipe tabulam planam ad similitudinem 4te partis circuli factam ...><... et pone eas super lineam rectam orizontis, cuius foramina eque distent a predicta linea in altitudine [!]. Et sic est finis compositionis quadrantis.

12. f. 180r-181r: De horologio viatorum

– *In usu chilindri primum capitulum est sciendum, que sit altitudo Solis ... <A>d chilindri compositionem investigandum [!], quod dicitur orrologium viatorum ...><... aliqua obliquitas generetur. Et in hoc completur compositio chilindri, quod dicitur horologium viatorum. Gloria sine carens, sit tibi sancta Parens etc.*

13. f. 181r: Mappa mundi

– *Meridies, mare, Paradisus, Affrica ...><... Austria, Bauaria, septentrio, mare.*

14. f. 181r: Tabula ascensionis Solis

Tabula dierum, mensium consecucionis. – Aries 12° 25'; dies 1 ...><... Pisces 30° 0'; <dies> 29.

15. f. 181v-184r: Tabula verificandi stellas fixas

– *Stellacio Urse Minoris. Illa, que est super extremitatem caude: 2^S 17° 18'; 66° 0'; pars latitudinis –; magnitudo 3 ...><... Sequens harum trium: 11<S>; 22<O> 0'. Est finis stellarum fixarum verificatarum ad tempus Alfonsii. Gloria sine carens, sit tibi sancta Parens.*

16. f. 184r: Tabula mensium et signorum zodiaci cum notis de longitudine et latitudine Toleti et Parisiorum

[Tabula] *Hec tabula valet pro inscripcione dierum mensium ad astrolabium. – Marcus 18<d> 0<h> Pisces ...><... Februarius 18<d> 20<h> Aquarius. [Notae] – Nota, anno Domini 1400 equacio 8^e spere erit illa: 0 in signis, 1 in gradibus, 32 in minutis, 29 in 2^{is} et hoc post tempus Alfonsii. Longitudo Toleti ab occidente: 28 gradus et 30 minuta ...><... Longitudo Parisius a vero occidente est 40 graduum et 30 minutorum, latitudo ipsius est 48 graduum et 50 minutorum.*

17. f. 184v: Nota de Tractatu de sphaera Ioannis de Sacro Bosco

– *Notandum est iuxta Tractatum de spera, quod causa efficiens fuit Iohannes de Sacro Busto et eius subiectum est totum universum ...><... sed quod nos ita dicimus, est modus*

loquendi. Et inter illas duas diffinitiones propositio 2^a mihi apparet esse melior et cetera [?].

18. f. 185r-186r: Expositio Computi manualis metrici Ioannis de Polonia. Absque fine

[Prologus] – *<D>irige cogitationes tuas in bonum et semper te redde virilem et gloriosum. Vita vives leonum ab inmundiciis bestiarum declinando. Hanc propositionem scribit Aristoteles in Secretis secretorum ad Alexandrum ... [f. 185v] ... causa efficiens edicionis huius libri fuit quidam magister de Polonia, qui istum Computum [!] metriche conscripsit ...> <... ut cognita ista sciencia sciamus nos debite regere circa divinum officium peragendum. [Textus] – Iste libellus, cuius subiectum est tempus usui ecclesie conveniens, in sui dicisione habet 5 capitula. In primo docetur de ciclo lunari et solari ...> <... si quid fuerit residuum, ostendit quotus sit aureus numerus. Si vero nichil, in 19° anno sumus et hoe faciliter||*

f. 186v-187r: vacua, linearum schemate instructa

f. 187v: alia manu: *Assit Virgo Maria. In folio integ. ant. aggl. s. XV manu scripta leguntur: Hynricus tenetur mihi mediam sexagenam, quam exposui pro eo ad expensas. Primo concessi duos grossos, deinde X, deinde IX, deinde IX. Et tenetur XXVIII grossos pro pellicio, si tenuerit. Item X grossos ante Symonis et Iude. Item X grossos sabbato Martini*

19. f. 188r-189r: Tabulae ad Corpus iuris civilis memoria servandum

– *In<stituta> a<dopcionibus> ...> <... <comi>tibus rei militaris. C<odicus>.*

f. 189v: in margine superiore initium sermonis cuiusdam: *Patres nostri omnes sub nube fuerunt...* (1 Cor. 10, 1)

f. 190r-207v: vacua

K₃ = Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 708

Lat., Germ., XV in, chart., cm 30,5 x 22, f. 190+III. Signa aquatica: Charta a. 1417-1423 in usu erat. Scriptura et ornamenta: Codex pluribus manibus exaratus, inter quas aliquot manus Cracovienses ex s. XV m. in f. 183r-187r, 189r-v, IIr et una extranea s. XV in. in f. 1r-183r, 190r-v discerni potest. Textus binis in unaquaque pagina dispositus est columnis, quarum margines atramento ducti sunt. Initia librorum nec non capitulorum maioribus litteris exarata cernuntur. Manibus delineatis in marginibus notabiliores textus indicantur. Litterae initiales rubro et nigro colore depictae. Rubricationes in commentario obveniunt. Codicis origo et fata: Codex in Bohemiae finibus confectus, Cracoviam s. XV primo iam quartario vectus esse videtur. In folio integ. ant. aggl. inscriptio erasa: *Iste liber est Micha<elis de> Florencia, <emptus> per eum anno Domini [...]*. Postea codex in manus Martini de Brzostków incidit, cf. ibid. inscriptionem etiam erasam: *Iste liber Methaphisice est Mar<tini> [? ...] Brzostkowo*. Hunc possessorem sequebatur Paulus Puczek, cf. ibidem: *Liber fuit Pauli Puczek, continens questiones Marsilii super Methaphisicam pro floreno equivalente tribus fertonibus*. In folio utroque integ. aggl.

clenodium adumbratum cernitur illi Prawda simile. Accedit in f. IIIv adnotatio partim erasa: [...] *Item hunc librum comparavi pro duabus marcis*. Fons: M. Kowalczyk et al. (ed.), *Catalogus codicum...*, ut supra, p. 122-125.

1. f. 1r-183r: Marsilius de Inghen, Quaestiones super libris I-II, IV-X, XII Metaphysicae Aristotelis

[Prologus] *Philozophia adoratur [!], scribitur. – Philosophia adoretur, scribitur a Seneca libro Epistolarum suarum, epistola quinquagesima 2^a. Humiles in excelso preces porrigere ...> <... petens igitur de offendentibus veniam, de bene dicendis gracias rogo reddi Ihesu Christo, sub cuius sperata direccione. Sequitur [in marg. adscr.]: Circa primum primo queritur, utrum methaphisica est sapiencia. [Quaestiones] Circa primum Metaphisice. – Circa primum primo queritur, utrum methaphisica est sapiencia. Arguitur primo, quod non ...> <[f. 182v] ... Auctoritates post oppositum sunt pro dictis in 3° articulo et per consequens de questionibus tocius Methaphisice magistri reverendi Marsilii de Inghen, sacre theoloye professoris etc. Habetur finis. Laus Christo detur, quia finis libri habetur. Explicunt questiones Methaphisice venerabilis viri magistri Marsilii de Inghen, professoris sacre theoloye Parisiensis, pro quarum comparacione Deus gloriosus et Virgo Maria sint benedicti in seculorum. Liebes lip an ende, Nym was ich dir zende, Ist dy gobe cleyne, Doch weist du wol, was ich meyne. David der konig sach lye gar irlichen, In irem golden gewande gar toguntlichen, Vil vor in anchem iar Ysayas der do von ir zaget Wyze bleybet reyne iungfra. [Index quaestionum super libris I-II, IV-V, qu. 2; f. 183r] Tytuli questionum primi Methaphisice. Prima. Utrum methaphisica est sapiencia, prima ...> <... 61. Utrum policretus est per accidens causa statue et statue factor per se posito, quod||, 2||*

2. f. 183-185v: Conclusiones librorum De animalibus Aristotelis

– *Circa principium librorum De animalibus Philozophi, et primo circa questiones libri primi conclusio prima: Animalia sunt. Hoc subiectum probatur ex littera et per intitulacionem libri ...> <... humidiores non sunt, quia a calore proporcionato humido sufficienter deficiunt.*

3. f. 185v-187r: Quaestiones theologicae

– *Utrum anima humana uniatur corpori per medium. Hec s<anctus> T<homas> in scripto De potencia Dei, in questione de spiritualibus creaturis ... [f. 186r] Utrum personalitas seu individuacio in substanciis separatis sit per materiam vel per formam. Et videtur, quod personalitas seu individuacio non competat angelis ... [f. 187r] ... An in angelo sit compositio ex genere et differencia. Notandum, quod differt esse in genere et esse compositum ex genere et differencia ...> <... Sunt notabilia eiusdem, ubi supra, in questione immediate precedenti et cetera.*

f. 187v-188v: vacua

4. f. 189r: Adnotatio ad theologiam spectans

– *Secundum b<eatum> Thomam De potencia Dei, cum dicitur aliquid fieri ex nichilo, duplex est sensus ...> <... sed sumitur secundum quandam ymaginacionem non proprie sive similitudinarie.*

5. f. 189v: Quaestiones philosophicae

In nomine Domini nostri Ihesu Christi, in quo est salus, vita et resurectio nostra. – Utrum virtutem intellectivam humanam ad primi entis impassibilem cognicionem quiditativam lumine naturali possit pervenire, sit possibile. Auctoritate Philosophi et sui Commentatoris 2° Methaphisice dicencium ... Utrum unitas specifica sit unitas realis

extra animam circumscripta omni operatione intellectus. Auctoritate Vicleph in suo tractatu De quidditate universalium dicentis ...><... liquet unitatem specificam esse extra animam et per consequens conclusionem affirmativam fieri veram.

6. f. 190r-v: Index Quaestionum Marsilii de Inghen super libris Metaphysicae Aristotelis

Primus Methaphisice. 1. Utrum methaphisica sit sapiencia ...><... 182. Utrum ad salvandum apparencias in mobilibus celestium orbium oportet ponere ecentricos et epiciclos.

7. f. 190v: Kalendarium sanitatis

Ianuaris. – In Iano claris calidisque cibis pociaris ...><... ut minus egrotet cynamoma reposita petes.

W₁ = Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sgn. 5297

Lat., 1409, chart., cm 31 x 21, f. 186+II. Scriptura et ornamenta: Textus binis in unaquaque pagina dispositus est columnis, quae 42-45 versus habent. Nomen scribae in f. 186r: *Ecce finis. Petrus de Spinis*. Codicis origo et fata: Ut M. Markowski vult, hic codex Vindobonae confectus. Nomen huius codicis possessoris in f. 1r: *questiones Marsilij super Metaphisica Constat sexaginta duos grossos ladislai de Czap*. Fontes: Academia Caesarea Vindobonensis (ed.), *Tabulae codicum manu scriptorum praeter graecos et orientalis in bibliotheca palatina Vindobonensi asservatorum*, vol. IV (cod. 5001-6500), Vindobonae MDCCCLXX (1870), p. 91; F. Unterkircher, *Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1401 bis 1450*, pars 1: *Text*, pars 2: *Tafeln*, Katalog der Datierten Handschriften in Lateinischer Schrift in Österreich, 2, Wien 1971, p. 136; M. Markowski, *Les „Questions” de Marsile d’Inghen sur la „Métaphysique” d’Aristotele. Notes sur les manuscrits et le contenu des „Questions”*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 13 (1968), p. 17; M. Markowski, *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum, quae in bibliothecis Wienae asservantur*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985; M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen z ewidencją rękopisów*, „Studia Mediewistyczne” 25 (1988) 2, p. 82.

1. f. 1r-184v: Marsilius de Inghen, Quaestiones super libris I-II, IV-X, XII Metaphysicae Aristotelis

[Prologus] – *Incipiunt questiones „Methaphisice” reverendi magistri Marsilii et thema fundatur in illa auctoritate Senece: Philosophia adoretur libro „Epistolarum” suarum epistolla 52. Humiles in excelso preces porrigere ...><... petens igitur de offendentibus veniam de bene dicendis rogo gratiam reddendum Ihesu Christo etc. Sequitur questio. [Quaestiones] Sequitur questio prima. Sub cuius spectata direccione. Circa primum „Methaphisice” primo queritur, utrum metaphisica est sapiencia. Et arguitur primo quod non ...><[f. 184v] ... Auctoritates post oppositum sunt pro dictis in tercio articulo et per*

consequens de omnibus questionibus „Methaphisice” reverendi magistri Marsilii de Inghen et cetera. Expliciunt questiones reverendi magistri Marsilii, scripte et finite sunt post festum beate Margarethe virginis anno Domini millesimo quadringentesimo nono.

W₂ = Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sgn. 5376

Lat., 1400-1420, chart., cm 30 x 21, f. 144+II. Scriptura et ornamenta: Textus, cuius initium deest, binis in unaquaque pagina dispositus est columnis. Codicis origo et fata: Ut M. Markowski vult, hic codex Vindobonae confectus. Fontes: Academia Caesarea Vindobonensis (ed.), *Tabulae codicum...*, ut supra, p. 112; M. Markowski, *Les „Questions” de Marsile d’Inghen...*, ut supra, p. 20; M. Markowski, *Repertorium commentariorum... quae in bibliothecis Wienae asservantur*, ut supra; M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, ut supra, p. 82; *HMML’s Legacy Catalog* (accessus: 04.03.2023).

1. f. 1r-143v: Marsilius de Inghen, Quaestiones super libris I-II, IV-X, XII Metaphysicae Aristotelis

[Quaestiones] – ||*assumitur, quod phisica demonstrat primum... Questio quinta secundi „Methaphisice”. Queritur quinto et ultimo circa eundem, utrum in causis subordinatis possit procedere in infinitum. Arguitur primo quod sic ...*> <[f. 143v] ... *Auctoritates post oppositum sunt pro dictis in tercio articulo. Et sic est finis huius questionis et per consequens omnium questionum „Methaphisice” reverendi magistri Marsilii de Inghen. Amen et cetera. Expliciunt questiones reverendi magistri Marsili.*

L₁ = Leipzig, Universitätsbibliothek, sgn. 1387

Lat., secundus quartarius s. XV, 1429 et 1437, chart., cm 30 x 21,5, f. 278+I. Scriptura et ornamenta: Textus binis in unaquaque pagina dispositus est columnis, multis ornamentis ornatus. Codicis origo et fata: Codex Francoforti ad Oderam atque Lipsiae confectus. Tribus partibus constat: prima – f. 2-112; secunda – f. 113-180; tertia – f. 181-277. Partes prima et secunda manu prima scriptae sunt, pars vero tertia manu alia. Manus prima Jacobi de Prettin fuit; in f. 1r legitur: *Liber magistri Iacobi Thyssenaw de Prettin, quem ipse propriis manibus conscripserat et ipsum estimat valore [vi f<lorenum>] Renensium in auro. Methaphisicorum ipse exemplar collegit Frankenfordis ibidem protunc locatus existens. Marsilium [super De generatione et corrupcione] Lipczk pronunciauit et pronunciando sic conscripsit, Orem super Metheorum intendita (?) pro pecunia comparauit. Pars secunda a. 1437 confecta est (in f. 176vb legitur: *Et sic est finis huius libri de generatione et corrupcione venerandi magistri Marsilii. Anno domini m^o cccc^o xxxvii quarta feria ante festum Viti [12 VI 1437] reportatum per quemdam Jacobum de Prettin et ab eodem pronunciatum. Sit laus deo.**

Amen amen amen), pars autem tertia a. 1429 (in f. 274rb legitur: *Expliciunt questiones magistri Oerem super libros Metheorum scripte in studio Lipczense et finite anno domini Millesimo quadringentesimo vicesimo nono* [1429]). Pars prima Francoforti ad Oderam, partes seunda atque tertia Lipsiae confectae sunt. Pars tertia in studio Universitatis Lipsiensis scripta erat et ca. a. 1437 emit eam Jacobus de Prettin (nominatus etiam ‘Pretyn’ vel ‘Prittin’), qui huius universitatis a. 1435 inscriptus, a. vero 1440 magister artium factus est. Fontes: *Handschriftenportal* (accesus: 04.03.2023); *Manuscripta Mediaevalia* (accesus: 04.03.2023); M. Markowski, *Z lipskich dyskusji nad „universale reale”*, „*Studia Mediewistyczne*” 29 (1992), p. 67-72; M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, ut supra, p. 82; M. Markowski, *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum, qui in Bibliotheca Universitatis Lipsiensis asservantur*, Kraków 2012.

f. 1r: inscriptio

1. f. 2ra-112vb: Marsilius de Inghen, Quaestiones super I-II, IV-X, XII libros Metaphysicorum Aristotelis (in f. 112rb-112vb index quaestionum)

[Quaestiones] – *Circa incipit „Methaphisice”, utrum methaphisica sit sapientia. Et arguitur primo quod non ...> <[f. 112rb] ... Auctoritates post oppositum sunt pro dictis in tercio articulo. Hic est finis „Methaphisice”.*

2. f. 113ra-177ra: Marsilius de Inghen, Quaestiones super I-II libros De generatione et corruptione Aristotelis (in f. 177ra index quaestionum)

3. f. 177va-178ra: Quaestio Lipsiensis de universale reale: Utrum uniuersale reale in essendo secundum uiam Platonis et Socratis sit ponendum? Et probatur multipliciter...

4. f. 181ra-274rb: Nicolaus Oresme, Quaestiones super I-IV libros Meteororum Aristotelis (redactio nova) cum glossulis

f. 274v-275r: a Jacobo de Prettin scriptus index omnium operum, quae in codice continentur

5. f. 275r-276v: scripta varia

f. 275r: Gaufridus de Monte Electo, De auctoritate sacri concilii generalis (fragmentum) – *Quia video nonnullos de veritate iuris forsitan minus informatos de potestate et auctoritate huius sacri concilii Basiliensis dubitare ...> <... sanctorum patrum determinacionibus subiacere ne incurrant in casum capitulo „Ne inniteris” de consti[tutionibus] etc.*

f. 276r: Eugenius IV, papa, Decretum de legitimitate et oecumenitate concilii Ferrariensis – *Copia bulle lecte in sessione generali. Eugenius seruus seruorum dei ad perpetuam rei memoriam. Magnasque omnipotenti Deo gratias referre nos convenit, qui antique miserationis suae non immemor ecclesiam suam fecundioribus semper accumulatur incrementis ...> <... Datum Ferrariae in generali sessione sinodali sollempniter [gestrichen: celebrata] in ecclesia maiori Ferariensi celebrata, anno incarnationis dominice Millesimo quadringentesimo trigesimo octauo, quinto ydus Aprilis, pontificatus nostri anno octauo.*

f. 276r-v: Responsio papae Eugenii IV ad petitionem electorum imperii pro danda ecclesiae pace

– *Sequitur responsum domini Eugenii super scripta universitatis studii Lipczensis. Dilectis filiis rectori, magistris, doctoribus et universitati studii Lipczensis. Per ea, que nobis prudenter et accurate exposuistis, studium atque diligenciam venerabilium fratrum et dilectorum filiorum sacri Romani imperii electorum ad extinguendum exortas in dei ecclesia dissensiones ...* <... quod per nos pax et unitas ecclesie non deficit, protestamur.

f. 276v: Missiva nuntii apostolici ad magistros et doctores universitatis Lipczensis

– *Sequitur missiva nuntii horum. Venerabilibus viris dominis rectori, magistris et doctoribus universitatis studii Lipczensis suis dominis preclarissimis. Venerabiles et egregii rector et magistri. Noveritis, quod quedam dieta in litteris apostolicis in festo sancti Galli [16 X] proxime futuro celebrandum ...* <... retributionem et laudem recipietis. Ex Halla xiii. Septembris ... Vestrarum dignitatum humilis S. in litteris nominatus.

6. f. 277r-v: prosae variae

L2 = Leipzig, Universitätsbibliothek, sgn. 1434

Lat., Germ., ca 1430-1432, chart., cm 30,5 x 21, f. 300+II. Scriptura et ornamenta: Textus binis in unaquaque pagina dispositus est columnis, rubricationibus ornatus. Textus in f. 1ra-92rb a scriba primo scriptus est, textus vero in f. 97ra-298va a scriba alio. Codicis origo et fata: Codex Germaniae (?) confectus. Fontes: *Handschriftenportal* (accessus: 04.03.2023); *Manuscripta Mediaevalia* (accessus: 04.03.2023); L. Moonan, *The scientific writings of Lawrence of Lindores (†1437)*, „Classica et mediaevalia” 39 (1988), p. 273-317; M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, ut supra, p. 82; M. Markowski, *Repertorium commentariorum... qui in Bibliotheca Universitatis Lipsiensis asservantur*, ut supra, p. 244.

1. f. 1ra-90vb: Laurentius de Londerio, Quaestiones super libris De anima Aristotelis

– >C<*circa initium questionum Londerii super De anima. Queritur vtrum De anima sit sciencia tamquam de subiecto proprio et adequato ...* <[90vb] ... Et sic est finis. Ja da was ich fraw, da ich schrib finito finito libro.

f. 91ra-92rb: indices

f. 91ra-91rb: index quaestionum, quae in Laurentii de Londerio *Quaestionibus super libris De anima Aristotelis* continentur

f. 91rb-92rb: tituli libri Metaphysice, id est index quaestionum, quae in Marsilii de Ingen *Quaestionibus super librum Metaphysicorum* continentur

f. 92v-96v: vacua

2. f. 97ra-297va: Marsilius de Ingen, Quaestiones super librum Metaphysicorum

[Quaestiones] – *Circa initium „Methaphysice” queritur primo..., utrum methaphysica sit sapiencia. Et arguitur primo quod non ...* <... Auctoritates post oppositum sunt pro

dictis in tercio articulo. Et sic est finis illius questionis et per consequens omnium questionum totius „Methaphisice”, collecte per reverendum magistrum Marsilium de Inghen, sacre theologie professorem. Et sic est finis.

f. 298r-300v: vacua

Wo = Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, sgn. GULEF.76.23.Aug.

Lat., prima pars s. XV, chart., cm 29 x 21, f. 257. Scriptura et ornamenta: Textus, pluribus manibus scriptus, binis in unaquaque pagina dispositus est columnis. Codicis origo et fata: Secundum colophonem Marsilii quaestionum codex Lipsiae confectus. Fontes: O. von Heinemann, *Die Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel*, vol. II, Die Augusteischen Handschriften, III, Wolfenbüttel 1898, p. 404; M. Markowski, *Les „Questions” de Marsile d’Inghen...*, ut supra, p. 22; M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen...*, ut supra, p. 82.

1. f. 1r-182v: Quaestiones Marsilii de Inghen super libros methaphysices Aristotelis

[Quaestiones] – *Queritur circa primum „Methaphisice”, utrum methaphisica sit sapientia. Et arguitur primo quod non ...> <... Ad probationem dicitur, quod ipse vult, quod sic moveant diversis motibus, ut celum applicetur sperere generabilium et in eo melius conservetur in esse et tantum de questione illa. Expliciunt quaestiones reverendi magistri Marsilii de Gyngen super librum „Methaphisice” Aristofelis in Studio Lipczensi conscripte.*

2. f. 183r-257v: – *Circa quaestiones methaphysicas magistri nec non theologiae baccalarii Nicolai Amsterdam*

U = Uppsala, Universitetsbibliotek, sgn. C596

Lat., 1424, chart., cm 31 x 22, f. 313. Scriptura et ornamenta: Textus, ornamentis variis (e. g. initialibus, rubricationibus) orantus, binis in unaquaque pagina dispositus est columnis, quae 40-50 versus habent. Codicis origo et fata: Codex Germaniae (?) confectus, tribus manibus scriptus: manus prima – f. 1r-97v; manus secunda – f. 98r-162vb; manus tertia – ab f. 162vb; alia manu scripti sunt indices in f. 97r-v et 307v-308v. Legitur in f. 97v: *anno M cccc 24°*, et in f. 308v: *et sic est finis anno domini*. Fons: M. Andersson-Schmitt, H. Hallberg, M. Hedlund, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung*, vol. 6: *Handschriften C 551-935*, Stockholm 1993, s. 80-81.

f. 1r: inscriptio: *Questiones metaphisice marsilij*; etiam: *Questiones super libris meteorum wilhelmi de oreem, Questiones super libris Methaphisice marsilij*

1. 2r-97v: [Nicolaus] Oresme, Quaestiones super libros Meteororum

[Quaestiones] – > *Meteororum questiones incipiendo i^a Queritur primo vtrum possibile sit de inpressionibus metroloycis simul habere scienciam et opinionem ...* <[96v] ... *Sed tale animal non est combustibile ab igne et ideo quia non uritur ab igne dicimus quod ipsum habitat in igne etc. Et sic est finis questionum libri Methororum Reuerendi magistri wilhelmi de orem.*

97r-v: index Quaestionum super libros Meteororum

2. 98r-308v: Marsilius [de Inghen], Quaestiones super libros Metaphysicorum

[Quaestiones] – *Circa primum librum inter libros methaphisice Queritur vtrum Methaphisica sit sapiencia et arguitur primo quod non ...* <[307r] ... *Auctoritas post oppositum est pro dictis in 3° articulo Hec de questione et per consequens de omnibus questionibus tocius metaphysice Reuerendi magistri marsilij deinde sacre theologie professoris Et est finis deo laus per infinita secula seculorum Amen etc.*

307v-308v: index Quaestionum super libros Metaphysicorum

309r-312v: vacua

13. Tabula quaestionum

LIBER PRIMUS

1. Utrum metaphysica est sapientia	K ₁	f. 11rb	L ₁	f. 2ra
	K ₂	f. 1vb	L ₂	f. 97ra
	K ₃	f. 1rb	W ₀	f. 1ra
	W ₁	f. 1va	U	f. 98ra
2. Utrum metaphysica sit certior et dignior ceteris aliis scientiis et virtutibus	K ₁	f. 13rb	L ₁	f. 3va
	K ₂	f. 3vb	L ₂	f. 99va
	K ₃	f. 3va	W ₀	f. 3rb
	W ₁	f. 3va	U	f. 99vb
3. Utrum metaphysica est prima philosophia	K ₁	f. 15vb	L ₁	f. 5rb
	K ₂	f. 6rb	L ₂	f. 102vb
	K ₃	f. 6va	W ₀	f. 6ra
	W ₁	f. 6ra	U	f. 102rb
4. Utrum omnes homines natura, id est naturaliter, scire desiderant	K ₁	f. 17ra	L ₁	f. 6ra
	K ₂	f. 7rb	L ₂	f. 104rb
	K ₃	f. 8ra	W ₀	f. 7rb
	W ₁	f. 7rb	U	f. 103va

5. Utrum inter sensus nostros sensum visus debeamus magis diligere	K ₁	f. 18rb	L ₁	f. 6vb
	K ₂	f. 8va	L ₂	f. 106ra
	K ₃	f. 9vb	W ₀	f. 8va
	W ₁	f. 8va	U	f. 104va
6. Utrum omnis actus et generationes sunt circa singularia	K ₁	f. 19va	L ₁	f. 7vb
	K ₂	f. 9va	L ₂	f. 107rb
	K ₃	f. 11ra	W ₀	f. 9vb
	W ₁	f. 9vb	U	f. 105vb
7. Utrum expertus sine arte certius operetur quam artifex sine experientia non obstante, quod artifex est magis sciens	K ₁	f. 20rb	L ₁	f. 8rb
	K ₂	f. 10va	L ₂	f. 108va
	K ₃	f. 12rb	W ₀	f. 10va/10vb
	W ₁	f. 10vb	U	f. 106va

LIBER SECUNDUS

1. Utrum comprehensio veritatis est nobis possibilis	K ₁	f. 21rb	L ₁	f. 9rb
	K ₂	f. 11vb	L ₂	f. 110rb
	K ₃	f. 14ra	W ₀	f. 12ra
	W ₁	f. 12ra	U	f. 108ra
2. Utrum principia artium sive scientiarum sint naturaliter habita sive cognita	K ₁	f. 24ra	L ₁	f. 11rb
	K ₂	f. 14vb	L ₂	f. 113vb
	K ₃	f. 18ra	W ₀	f. 14vb
	W ₁	f. 15ra	U	f. 110vb
3. Utrum cognitio primae causae est homini possibilis	K ₁	f. 25ra	L ₁	f. 12ra
	K ₂	f. 15vb	L ₂	f. 115ra
	K ₃	f. 19va	W ₀	f. 16ra
	W ₁	f. 16ra	U	f. 111vb
4. Utrum ratio Philosophi, qua probat esse statum in causis efficientibus, sit bona	K ₁	f. 26rb	L ₁	f. 13ra
	K ₂	f. 17ra	L ₂	f. 116vb
	K ₃	f. 21rb	W ₀	f. 17va
	W ₁	f. 17rb	U	f. 113rb

5. Utrum in causis subordinatis possit procedere in infinitum	K ₁	f. 27rb	L ₁	f. 13vb
	K ₂	f. 18rb	L ₂	f. 118rb
	K ₃	f. 22vb	W ₀	f. 18vb
	W ₁	f. 18va	U	f. 114rb

14. Relationes columnarum, paginarum et foliorum

K ₁	K ₂	K ₃	W ₁	L ₁	L ₂	W ₀	U
PROLOGUS							
11ra	1va	1ra	1ra	–	–	–	–
11rb	1va/1vb	1ra	1rb	–	–	–	–
LIBER PRIMUS							
Quaestio prima							
11va	2ra	1va	1va	2ra	97rb	1ra	98ra
11vb	2rb	1vb	1vb	2rb	97va	1va	98rb
12ra	2va	2ra	2ra	2va	97vb	1vb	98va
12rb	2vb	2rb	2rb	2va	98ra	2ra	98vb
12va	3ra	2va	2va	2vb	98va	2rb	99ra
12vb	3ra	2vb	2vb	3ra	98vb	2va	99rb
13ra	3rb	3ra	3ra	3ra	99ra	2vb	99rb
13rb	3va	3rb	3rb	3rb	99rb	3ra	99va
Quaestio secunda							
13va	3vb	3va	3va	3va	99va	3rb	99vb
13vb	4ra	3vb	3vb	3vb	100ra	3va	100ra
14ra	4rb	4ra	4ra	3vb	100rb	3vb	100rb

14rb	4va	4rb	4rb	4ra	100va	4ra	100va
14va	4vb	4va	4va	4ra	100vb	4rb	100vb
14vb	5ra	5ra	4vb	4rb	101rb	4va	101ra
15ra	5rb	5rb	5ra	4va	101va	4vb	101rb
15rb	5va	5va	5rb	4va	101vb	5rb	101va
15va	5vb	5vb	5va	4vb	102ra	5va	101vb
15vb	6ra	6rb	5vb	5ra	102va	5vb	102ra

Quaestio tertia

16ra	6rb	6va	6ra	5rb	102vb	6ra	102rb
16rb	6va	6vb	6va	5rb	103rb	6rb	102va
16va	6vb	7rb	6vb	5va	103va	6va	102vb
16vb	7ra	7va	7ra	5vb	103vb	6vb	103ra
17ra	7rb	8ra	7rb	5vb	104rb	7ra	103rb

Quaestio quarta

17rb	7va	8ra	7va	6ra	104va	7rb	103va
17va	7vb	8va	7vb	6rb	104vb	7va	103vb
17vb	8ra	8vb	8ra	6va	105ra	7vb	104ra
18ra	8ra	9ra	8rb	6va	105rb	8ra	104rb
18rb	8rb	9va	8va	6vb	105vb	8rb	104va

Quaestio quinta

18va	8va	9vb	8vb	7ra	106ra	8va	104vb
18vb	8vb	10ra	9ra	7ra	106rb	8vb	105ra
19ra	9rb	10va	9rb	7rb	106vb	9rb	105rb
19rb	9va	10vb	9va	7va	107ra	9va	105va

Quaestio sexta

19va	9va	11ra	9vb	7vb	107rb	9vb	105vb
19vb	10ra	11va	10ra	7vb	107vb	10ra	106rb
20ra	10rb	11vb	10rb	8ra	108ra	10rb	106rb
20rb	10rb	12ra	10va	8rb	108rb	10va	106va

Quaestio septima

20va	10vb	12va	10vb	8va	108vb	10vb	106vb
20vb	11ra	12vb	11ra	8va	109ra	11ra	107ra
21ra	11rb	13rb	11va	8vb	109va	11va	107va
21rb	11va	13vb	11vb	9ra	109vb	11vb	107vb

LIBER SECUNDUS

Quaestio prima

21va	11vb	14ra	12ra	9rb	110rb	12ra	108ra
21vb	12rb	14va	12rb	9va	110vb	12rb	108rb
22ra	12va	15ra	12vb	9vb	111ra	12vb	108vb
22rb	12vb	15va	13ra	10ra	111va	13ra	109ra
22va	13ra	16ra	13rb	10rb	112ra	13rb	109rb
22vb	13va	16rb	13vb	10rb	112rb	13va	109va
23ra	13va	16vb	13vb	10va	112va	13vb	109vb
23rb	13vb	17ra	14ra	10vb	112vb	14ra	110ra
23va	14ra	17rb	14rb	10vb	113ra	14rb	110rb
23vb	14va	17va	14va	11ra	113va	14va	110va
24ra	14va	18ra	14vb	11rb	113vb	14vb	110vb

Quaestio secunda

24rb	14vb	18rb	15ra	11rb	114ra	15ra	111ra
------	------	------	------	------	-------	------	-------

24va	15rb	18vb	15va	11va	114rb	15rb	111rb
24vb	15va	19ra	15vb	11vb	114vb	15vb	111va
25ra	15vb	19rb	16ra	12ra	115ra	16ra	111vb

Quaestio tertia

25rb	16ra	19vb	16rb	12rb	115rb	16rb	112ra
25va	16rb	20ra	16va	12va	115vb	16va	112rb
25vb	16va	20va	16vb	12va	116ra	16vb	112va
26ra	16vb	20vb	17ra	12vb	116va	17rb	112vb
26rb	17ra	21ra	17rb	13ra	116vb	17va	113ra

Quaestio quarta

26va	17rb	21va	17va	13rb	117ra	17vb	113rb
26vb	17va	21vb	17vb	13rb	117va	18ra	113va
27ra	17vb	22ra	18ra	13va	117vb	18rb	113vb
27rb	18ra	22va	18va	13vb	118rb	18vb	114rb

Quaestio quinta

27va	18va	23ra	18vb	14ra	118va	19ra	114va
27vb	18vb	23rb	19ra	14rb	119ra	19va	115ra
28ra	19ra	23vb	19vb	14rb	119rb	19vb	115rb
28rb	19rb	24ra	19vb	14va	119vb	20ra	115va
28va	19vb	24va	20ra	14vb	120ra	20va	115vb

15. Abbreviationes et sigla

Abb. Cam.

*Abbreviationes Caminenses in Aristotelis Metaphysicam
(abbreviatio Iohannis Buridani Quaestionum in Aristotelis
Metaphysicam sec. ms. Warsaw, Narodowa II 8057 saec.*

- XV), ed. L.M. de Rijk, „*Studia Artistarum*” 16 (2008), p. 175-221.
- AA *Auctoritates Aristotelis: Senecae, Boethii, Platonis, Apulei Africani, Porphyrii et Gilberti Porretani, quas compilavit Iohannes de Fonte* = J. Hamesse, *Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège médiéval. Etude historique et édition critique*, Louvain – Paris 1974.
- add. addit
- Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I* Albertus de Saxonia (vel Iohannes Buridanus?), *Expositio in Aristotelis Physicam*, ed. B. Patar, „*Philosophes médiévaux*” 39 (1999).
- Alb. de Sax./Burid., *In Phys. II* Albertus de Saxonia (vel Iohannes Buridanus?), *Quaestiones in Aristotelis Physicam*, ed. B. Patar, „*Philosophes médiévaux*” 40-41 (1999).
- alph. alphabeticum
- Antipoc.* Frater Nicholaus, *Antipocras*, in: *Brata Mikołaja z Polski pisma lekarskie*, wybrał i opracował R. Ganszyniec, *Prace Naukowe Uniwersytetu Poznańskiego – Sekcja Humanistyczna*, 2, Poznań 1920, p. 30-126.
- Arist., Anal.* Aristoteles, *Analytica posteriora*, translator Iacobus Veneticus, retractator translationis Guillelmus de Morbeka, ed. L. Minio-Paluello, B.G. Dod, *Aristoteles Latinus*, IV, 1-4, Bruges – Paris 1968.
- Arist., De an.* Aristoteles, *De anima*, translator Iacobus Veneticus, textus editionis [Aristoteles Latinus, XII, 1] quae paratur a J. Decorte et J. Brams, *Aristoteles Latinus Database*.
- Arist., De cael.* Aristoteles, *De caelo et mundo. Liber I*, translator Guillelmus de Morbeka, textus editionis [Aristoteles Latinus, VIII, 2] quae paratur a F. Bossier, *Aristoteles Latinus Database*.
- Arist., De elen.* Aristoteles, *De sophisticis elenchis*, translator Boethius, ed. B.G. Dod, *Aristoteles Latinus*, VI, 1-3, Leiden – Bruxelles 1975.

- Arist., *De gen.* Aristoteles, *De generatione et corruptione*, translator Burgundio Pisanus, retractator translationis Guillelmus de Morbeka, textus editionis [Aristoteles Latinus, IX, 2] quae paratur a J. Judycka, Aristoteles Latinus Database.
- Arist., *De iuv.* Aristoteles, *De iuventute et senectute*, translator Iacobus Veneticus, textus editionis [Aristoteles Latinus, XVI, 1,1] quae paratur a K. Hulstaert, Aristoteles Latinus Database.
- Arist., *De long.* Aristoteles, *De longitudine et brevitate vitae*, translator Guillelmus de Morbeka, textus praevious a P. De Leemans paratus [Aristoteles Latinus, XVI, 2, 1], Aristoteles Latinus Database.
- Arist., *De sen.* Aristoteles, *De sensu et sensato*, translator anonymus, textus editionis [Aristoteles Latinus, XIII, 1] quae paratur a L. Peeters, Aristoteles Latinus Database.
- Arist., *Eth.* Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, translator Robertus Grosseteste, retractator translationis Guillelmus de Morbeka, ed. R.-A. Gauthier, Aristoteles Latinus, XXVI, 1-3, Leiden – Bruxelles 1972-1974.
- Arist., *Met.* Aristoteles, *Metaphysica (translatio 'media')*, translator anonymus, ed. G. Vuillemin-Diem, Aristoteles Latinus, XXV, 2, Leiden 1976.
- Arist., *Meteor.* Aristoteles, *Meteorologica (uel Metheora)*, translator Guillelmus de Morbeka, ed. G. Vuillemin-Diem, Aristoteles Latinus, X, 2, 2, Turnhout 2008.
- Arist., *Phys.* Aristoteles, *Physica*, translator Iacobus Veneticus, retractator translationis Guillelmus de Morbeka, textus sec. *S. Thomae de Aquino Opera omnia, 2: Commentaria in octo libros Physicorum Aristotelis*, Commissio Leonina, Roma 1884 [Aristoteles Latinus, VII, 3].
- Arist., *Pol.* Aristoteles, *Politica*, translator Guillelmus de Morbeka [= *Aristotelis Politicorum libri octo cum vetusta translatione Guilelmi de Moerbeka*], ed. F. Susemihl, Leipzig 1872 [Aristoteles Latinus, XXIX, 2].

- Arist., *Top.* Aristoteles, *Topica*, translator Boethius, ed. L. Minio-Paluello, *Aristoteles Latinus*, V, 1-3, Bruxelles – Paris 1969.
- ascr. adscripsit
- Aver., *In Anal.* *Aristotelis Omnia quae extant opera: selectis translationibus, collatisque cum Graecis emendatissimis, ac vetustissimis exemplaribus, illustrata, praestantissimorumque aetatis nostrae philosophorum industria diligentissime recognita*, 1, 2: *Posteriorum Resolutoriorum Libri Duo*, Venetiis apud Junctas 1562.
- Aver., *In De an.* Averroes, *Commentarium magnum in libros De anima*, ed. H.A. Wolfson, D. Baneth, F.H. Fobes, *Corpus Commentariorum Averrois in Aristotelem*, VI, 2, Cambridge, Massachusetts 1953.
- Aver., *In Met.* *Aristotelis Omnia quae extant opera: selectis translationibus, collatisque cum Graecis emendatissimis, ac vetustissimis exemplaribus, illustrata, praestantissimorumque aetatis nostrae philosophorum industria diligentissime recognita*, 8: *Metaphysicorum Libri XIII*, Venetiis apud Junctas 1562.
- Aver., *In Phys.* *Aristotelis Omnia quae extant opera: selectis translationibus, collatisque cum Graecis emendatissimis, ac vetustissimis exemplaribus, illustrata, praestantissimorumque aetatis nostrae philosophorum industria diligentissime recognita*, 4: *De Physico Auditv Libri Octo*, Venetiis apud Junctas 1562.
- Avi., *In Met.* Avicenna, *Liber de Philosophia prima sive Scientia divina*, ed. S. Van Riet, *Avicenna Latinus*, I, 3-4, Leuven 1977-1980 [2 vol.].
- Beda, *Sen.* *Venerabilis Bedae Sententiae, sive Axiomata philosophica ex Aristotele et aliis praestantibus collecta*, *Patrologia Latina* 90 (ed. J.-P. Migne, Paris 1862), c. 965-1054.

Bekker	<i>Aristoteles latine interpretibus variis</i> , ed. Academia Regia Borussica, Berolini 1831.
Boeth., <i>Phil. con.</i>	Anicius Manlius Seuerinus Boethius, <i>Philosophiae consolatio</i> , ed. L. Bieler, Corpus Christianorum Series Latina, 94 = Boethius, Opera, 1, Turnholt 1957.
bscr.	bis scripsit
Burid., <i>In De an. I</i>	Iohannes Buridanus, <i>Quaestiones in Aristotelis De anima (de prima lectura)</i> , ed. B. Patar, „Philosophes médiévaux” 29 (1991), p. 165-491.
Burid., <i>In De an. II</i>	Iohannes Buridanus, <i>Quaestiones in Aristotelis De anima secundum textum uulgatum a Georgio Lokert (Parisiis a. d. 1516 et 1518)</i> , ed. B. Patar, „Philosophes médiévaux” 29 (1991), p. 495-695.
Burid., <i>In De an. III</i>	Iohannes Buridanus, <i>Quaestiones in Aristotelis De anima (de tertia lectura): extractae e cod. Vat. Lat. 2164 (lib. I, qu. 5-6, lib. II, qu. 4, 10-11, lib. III, qu. 5, 9, 10)</i> , ed. B. Patar, „Philosophes médiévaux” 29 (1991), p. 781-834.
Burid., <i>In De an. IV</i>	Iohannes Buridanus, <i>Expositio in Aristotelis De anima (de prima lectura)</i> , ed. B. Patar, „Philosophes médiévaux” 29 (1991), p. 5-163.
Burid., <i>In De cael. I</i>	Iohannes Buridanus, <i>Expositio in Aristotelis de caelo</i> , ed. B. Patar, „Philosophes médiévaux” 33 (1996), p. 5-226.
Burid., <i>In De cael. II</i>	Iohannes Buridanus, <i>Quaestiones in Aristotelis De caelo</i> , ed. B. Patar, „Philosophes médiévaux” 33 (1996), p. 229-561.
Burid., <i>In Met.</i>	Iohannes Buridanus, <i>Lectura Erfordiensis in Aristotelis Metaphysicam I–VI</i> , ed. L.M. de Rijk, „Studia Artistarum” 16 (2008), p. 11-167.
c.	columna
can.	cancellatum
cf.	confer
com.	commentarius

Con., <i>Trip. mor.</i>	Descriptio manuscripti Conradi Halberstadensis inscripti <i>Tripartitus moralium</i> quae continetur in: T. Kaeppli, <i>Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi</i> , I, Roma 1970, p. 280-281, n. 763.
er.	erasum
etc.	et cetera
Eust., <i>In Eth.</i>	Eustratius Nicaenus, <i>Commentarius in librum I Ethicorum Nicomacheorum</i> , translator Robertus Grosseteste, in: <i>The Greek Commentaries on the Nicomachean Ethics of Aristotle</i> , ed. H.P.F. Mercken, Corpus Latinum Commentariorum in Aristotelem Graecorum, VI, 1, Leiden 1973, p. 1-193.
f.	folium
Gal., <i>In Aphor.</i>	Theophilus – Protospatharius, <i>Isagoge ad artem parvam Galeni [= Articella]</i> [Padua, ca. 1476].
Hip., <i>Aphor.</i>	I. Müller-Rohlfen, <i>Die lateinische ravennatisctische Übersetzung der hippokratischen Aphorismen aus dem 5./6. Jahrhundert n. Chr., Textkonstitution auf der Basis der Übersetzungscodices</i> , Hamburg 1980.
in m.	in margine
inc.	incipit
inter l.	inter lineas
Isid., <i>Etym.</i>	Isidorus Hispalensis, <i>Etymologiarum siue Originum libri XX</i> , vol. 1 libros I-X continens, ed. W.M. Lindsay, <i>Scriptorum Latinorum Bibliotheca Oxoniensis</i> , Oxford 1911.
K ₁	codex: Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 710
K ₂	codex: Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 709
K ₃	codex: Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 708
l.	linea
L ₁	codex: Leipzig, Universitätsbibliothek, sgn. 1387
L ₂	codex: Leipzig, Universitätsbibliothek, sgn. 1434
lec.	lectio

lib.	liber
<i>Lib. de caus.</i>	<i>Liber de causis sec. translationem ex arabico quam fecit Gerardus Cremonensis sub titulo „Liber Aristotelis de expositione bonitatis purae”, ed. A. Pattin, „Tijdschrift voor Filosofie” 28 (1966), p. 134-203.</i>
Mar., <i>Abb. in Phys.</i>	Marsilius de Inghen, <i>Abbreviationes super octo libros Physicorum Aristotelis</i> , Venetia 1521.
Mar., <i>Quaes. in Anal.</i>	Marsilius de Inghen, <i>Quaestiones super libros Priorum analyticorum</i> , Frankfurt am Main 1968 (Venetia 1516 ¹).
n.	numerus
non inv.	non invenit
om.	omittit
p.	pagina
pcor.	post correctionem
Plat., <i>Men.</i>	Plato, <i>Meno</i> , ed. V. Kordeuter, <i>Plato Latinus</i> , vol. 1, Nendeln 1973.
Plat., <i>Phaed.</i>	Plato, <i>Phaedo</i> , ed. R. Klibansky, <i>Plato Latinus</i> , vol. 2, Nendeln 1973.
Plat., <i>Tim.</i>	[Plato], <i>Timaeus a Calcidio translatus commentarioque instructus</i> , ed. J.H. Waszink, Londini – Leiden 1962.
prooe.	prooemium
Ps.-Arist., <i>Mag. mor.</i>	Aristoteles [pseudonymous], <i>Magna moralia</i> , translator Bartholomaeus de Messana, textus editionis [Aristoteles Latinus, XXVII] paratur a C. Pannier, <i>Aristoteles Latinus Database</i> .
qu.	quaestio
r	recto
Sen., <i>Ad Luc.</i>	Lucius Annaeus Seneca, <i>Epistulae morales ad Lucilium</i> , ed. O. Hence, <i>Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana</i> , Leipzig 1938.
sscr.	superscripsit

Them., <i>In De an.</i>	Thémistius, <i>Commentaire sur le traité de l' âme d' Aristote, traduction de Guillaume de Moerbeke. Édition critique et étude sur l'utilisation du commentaire dans l'oeuvre de saint Thomas</i> , ed. G. Verbeke, <i>Corpus Latinum Commentariorum in Aristotelem Graecorum</i> , 1, Leiden 1973.
Thom., <i>Sen. Met.</i>	<i>S. Thomae Aquinatis In duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis expositio</i> , ed. M.R. Cathala, R.M. Spiazzi, Taurini – Romae 1971 ² ; textus editionis continetur in <i>Corpus Thomisticum</i> , https://www.corpusthomisticum.org/iopera.html (accessus: 11.05.2023).
U	codex: Uppsala, Universitetsbibliotek, sgn. C596
v	verso
v.	vide
Val. Max., <i>Fac.</i>	Valerius Maximus, <i>Facta et dicta memorabilia</i> , ed. C. Kempf, <i>Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana</i> , Leipzig 1888.
W ₁	codex: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sgn. 5297
W ₂	codex: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sgn. 5376
Wo	codex: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, sgn. GULEF.76.23.Aug.
[?]	lectio dubia
[!]	sic
<>	addendum
><	omittendum
	sequens columna, pagina, folium in codice K ₁
/	sequens columna, pagina, folium in codice K ₂
	sequens columna, pagina, folium in codice K ₃
\	sequens columna, pagina, folium in codice W ₁

}	sequens columna, pagina, folium in codice L ₁
{	sequens columna, pagina, folium in codice L ₂
]	sequens columna, pagina, folium in codice Wo
]	in apparatu: lemmata
[	sequens columna, pagina, folium in codice U

16. Specimines codicum

K₂ = Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 709, f. 1v

W₂ = Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sgn. 5376, f. 1r

videtur methaphisica sit sapientia sua

97

**Vita iuua
tum meth
aphisica:
Exeritur
primo...**

Deum po vto metqam sit sapia
2o vto mem sit enor et digor
reier pte et vltioq 2o vto me
tqam est pa ppa 2o vto omis
homies matm me deident 2o
vto me ssa mbe sm vti debeat
magis dilige 2o vto alio 2 qm
roes sut an singlaria 2o vto
expus sine arte m q opet 2 qm
atifer sine experientia vto mem

Vatum methaphisica

ut sapia et argu 2o vno q sapia
e sua pna ma 2 metqam no pte
aet m 2o etq 2 q sapia e tan
mput qois pna qomob 2o bor
2o p 2o de pte tpea que pnapaor
2o omi pna qmuis qdmvora
2o apparet de politica sine ciuili
que po etq 2o vora pna ma 2
apparet 2o q pna qdest poli
tica q mem i e pna or melior et
dmor qai p ppa 2o bor de pto
qua de lato dmo 2o q apparet
de pna mro que v 2o pna or est
q na pna pna sicut malis 2o
argu p sapia reddt qois felice
et mem no 2o v 2o e ppa 2o
etq 2o bor apert q vide q m
pabeat mem ee malu v 2o etq 2o
m pabeat aque ee malu ophas
pna qute 2o p mem e pna
2o no sapia qna 2o p ppa 2o
etq 2o qui d qmuit sapia a pna
h aut p p ppa 2o ppa 2o qui
2o argu p sapia e d pna et
mem no 2o v 2o e ppa 2o
etq 2o bor p 2o q mem e de deo
et de pna mro que nullo sut
nob an ai sut ad qpedu d pna
lia ut m 2o q 2o et m 2o 2o
argu p sapia pna appetitu 2
metqam no 2o bor p p ppa 2o

etq 2o bor p 2o q mem metqam
ad huc nullo dubitat 2o vlt qut me
2o p sapia mro qpedu 2o
2o mem no 2o v 2o e ppa 2o
2o bor e queto 2o p ppa 2o
q mem no qpedu 2o m 2o qm
m 2o s 2o sine foru et effiote ppa
aut q 2o bor qua m 2o p 2o
m 2o qui 2o motu e ppa 2o
ploga et p 2o v 2o q pna ma
petao e sapia ut allegatu fuit
ex v 2o etq 2o p mem e q 2o
2o sapia bor p 2o q pna ma pte
ludera pna ut pna pna
ex deo etq 2o vno mem e ppa
ut pna pna p v 2o qui 2o
2o eut qoi videda pna qud
sit sapia 2o qud sit mem 2o
mro ad qoi et q 2o mro ad
alio pna lnt malis 2o de pna
2o metqam ad pna lnt pna
2o 2o ad pna artum
e non q p 2o etq 2o d pna
quid quq qabito m pna
2o v 2o v 2o s 2o m 2o pna
pna arte et pna de q 2o
2o v 2o e si de pna dnt
q e m 2o et pna et pna
2o v 2o qud res sit pna
2o nota q p pna pna
q m ope pna q pna quana
pna pna pna que m pna
2o mem e qdm pna pna
2o etq 2o 2o pna q qer se
lytne ob ne q pna m deo pna
ibide ex quo sequi q pna est
pna an deo et pna mro
pna pna 2o nota q de 2o
2o pna pna 2o v 2o ul bor m
2o pna pna pna 2o v 2o
2o mro pna qud 2o pna
notne pna pna e pna
que vna m 2o pna e q 2o
que vna pna 2o e v 2o ce
pna pna pna e pna
pna pna pna quo pna
2o pna mro q pna e m pna
notia q pna vna est m 2o
et pna pna em pna ce q 2o
et pna ce pna 2o ad qna pna

q appa

arbo pna

de pna pna

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Marsilius de Inghen, *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, lib. I et II, in: Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 710, f. 11ra-28va.
- Marsilius de Inghen, *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, lib. I et II, in: Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 709, f. 1va-20ra.
- Marsilius de Inghen, *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, lib. I et II, in: Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sgn. 708, f. 1ra-24vb.
- Marsilius de Inghen, *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, lib. I et II, in: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sgn. 5297, f. 1ra-20rb.
- Marsilius de Inghen, *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, lib. I et II, in: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sgn. 5376.
- Marsilius de Inghen, *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, lib. I et II, in: Leipzig, Universitätsbibliothek, sgn. 1387, f. 2ra-15ra.
- Marsilius de Inghen, *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, lib. I et II, in: Leipzig, Universitätsbibliothek, sgn. 1434, f. 97rb-120rb.
- Marsilius de Inghen, *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, lib. I et II, in: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, sgn. GULEF.76.23.Aug., f. 1ra-20vb.
- Marsilius de Inghen, *Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, lib. I et II, in: Uppsala, Universitetsbibliotek, sgn. C596, f. 98ra-116ra.

Źródła drukowane

- Abbreuiationes Caminenses in Aristotelis Metaphysicam (abbreuiatio Iohannis Buridani Quaestionum in Aristotelis Metaphysicam sec. ms. Warsow, Narodowa II 8057 saec. XV)*, ed. L.M. de Rijk, „Studia Artistarum” 16 (2008), p. 175-221.
- Acta Universitatis Heidelbergensis*, vol. 1: *Die Rektorbücher der Universität Heidelberg (1386-1410)*, ed. J. Miethke, Heidelberg 1986.
- Albertus de Saxonia (vel Iohannes Buridanus?), *Expositio in Aristotelis Physicam*, ed. B. Patar, „Philosophes médiévaux” 39 (1999).
- Albertus de Saxonia (vel Iohannes Buridanus?), *Quaestiones in Aristotelis Physicam*, ed. B. Patar, „Philosophes médiévaux” 40-41 (1999).
- Antonius Andreae, *Quaestiones super XII libros Metaphysicae*, ed. L. de Subereto, M.Boneti, Venetiis 1491.
- Aristoteles [pseudonymous], *Magna moralia*, translator Bartholomaeus de Messana, textus editionis [Aristoteles Latinus, XXVII] paratur a C. Pannier, Aristoteles Latinus Database.
- Aristoteles, *Analytica posteriora*, translator Iacobus Veneticus, retractator translationis Guillelmus de Morbeka, ed. L. Minio-Paluello, B.G. Dod, Aristoteles Latinus, IV, 1-4, Bruges – Paris 1968.
- Aristoteles, *De anima*, translator Iacobus Veneticus, textus editionis [Aristoteles Latinus, XII, 1] quae paratur a J. Decorte et J. Brams, Aristoteles Latinus Database.
- Aristoteles, *De caelo et mundo. Liber I*, translator Guillelmus de Morbeka, textus editionis [Aristoteles Latinus, VIII, 2] quae paratur a F. Bossier, Aristoteles Latinus Database.
- Aristoteles, *De generatione et corruptione*, translator Burgundio Pisanus, retractator translationis Guillelmus de Morbeka, textus editionis [Aristoteles Latinus, IX, 2] quae paratur a J. Judycka, Aristoteles Latinus Database.
- Aristoteles, *De iuventute et senectute*, translator Iacobus Veneticus, textus editionis [Aristoteles Latinus, XVI, 1,1] quae paratur a K. Hulstaert, Aristoteles Latinus Database.
- Aristoteles, *De longitudine et breuitate vitae*, translator Guillelmus de Morbeka, textus praevius a P. De Leemans paratus [Aristoteles Latinus, XVI, 2, 1], Aristoteles Latinus Database.

- Aristoteles, *De sensu et sensato*, translator anonymus, textus editionis [Aristoteles Latinus, XIII, 1] quae paratur a L. Peeters, Aristoteles Latinus Database.
- Aristoteles, *De sophisticis elenchis*, translator Boethius, ed. B.G. Dod, Aristoteles Latinus, VI, 1-3, Leiden – Bruxelles 1975.
- Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, translator Robertus Grosseteste, retractator translationis Guillelmus de Morbeka, ed. R.-A. Gauthier, Aristoteles Latinus, XXVI, 1-3, Leiden – Bruxelles 1972-1974.
- Aristoteles, *Metaphysica (translatio 'media')*, translator anonymus, ed. G. Vuillemin-Diem, Aristoteles Latinus, XXV, 2, Leiden 1976.
- Aristoteles, *Meteorologica (uel Metheora)*, translator Guillelmus de Morbeka, ed. G. Vuillemin-Diem, Aristoteles Latinus, X, 2, 2, Turnhout 2008.
- Aristoteles, *Physica*, translator Iacobus Veneticus, retractator translationis Guillelmus de Morbeka, textus sec. *S. Thomae de Aquino Opera omnia, 2: Commentaria in octo libros Physicorum Aristotelis*, Commissio Leonina, Roma 1884 [Aristoteles Latinus, VII, 3].
- Aristoteles, *Politica*, translator Guillelmus de Morbeka [= *Aristotelis Politicorum libri octo cum vetusta translatione Guilelmi de Moerbeka*], ed. F. Susemihl, Leipzig 1872 [Aristoteles Latinus, XXIX, 2].
- Aristoteles, *Topica*, translator Boethius, ed. L. Minio-Paluello, Aristoteles Latinus, V, 1-3, Bruxelles – Paris 1969.
- Aristotelis Omnia quae extant opera: selectis translationibus, collatisque cum Graecis emendatissimis, ac vetustissimis exemplaribus, illustrata, praestantissimorumque aetatis nostrae philosophorum industria diligentissime recognita, 4: De Physico Avditv Libri Octo*, Venetiis apud Junctas 1562.
- Aristotelis Omnia quae extant opera: selectis translationibus, collatisque cum Graecis emendatissimis, ac vetustissimis exemplaribus, illustrata, praestantissimorumque aetatis nostrae philosophorum industria diligentissime recognita, 8: Metaphysicorum Libri XIII*, Venetiis apud Junctas 1562.
- Aristotelis Omnia quae extant opera: selectis translationibus, collatisque cum Graecis emendatissimis, ac vetustissimis exemplaribus, illustrata, praestantissimorumque aetatis nostrae philosophorum industria diligentissime recognita, 1, 2: Posteriorum Resolutoriorum Libri Duo*, Venetiis apud Junctas 1562.
- Aristotles latine interpretibus variis*, ed. Academia Regia Borussica, Berolini 1831.

- Auctoritates Aristotelis: Senecae, Boethii, Platonis, Apulei Africani, Porphyrii et Gilberti Porretani, quas compilavit Iohannes de Fonte* = J. Hamesse, *Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège médiéval. Etude historique et édition critique*, Louvain – Paris 1974.
- Averroes, *Commentarium magnum in libros De anima*, ed. H.A. Wolfson, D. Baneth, F.H. Fobes, *Corpus Commentariorum Averrois in Aristotelem*, VI, 2, Cambridge, Massachusetts 1953.
- Avicenna, *Liber de Philosophia prima sive Scientia divina*, ed. S. Van Riet, *Avicenna Latinus*, I, 3-4, Leuven 1977-1980 [2 vol.].
- Bajor W., *Quaestiones disputatae super primum librum «De anima» Aristotelis Benedicti Hesse de Cracovia (editio critica)*, *Acta Mediaevalia*, 14, Lublin 2000.
- Bajor W., *Benedicti Hesse Quaestiones disputatae super tres libros «De anima» Aristotelis (Libri II et III). Editio critica et inquisitio historico-philosophica*, Lublin 2011.
- Boethius Anicius Manlius Seuerinus, *Philosophiae consolatio*, ed. L. Bieler, *Corpus Christianorum Series Latina*, 94 = *Boethius, Opera*, 1, Turnholt 1957.
- Bos E.P., *An Unedited Sophism by Marsilius of Inghen: «Homo est bos», „Vivarium”* 15 (1977), p. 46-56.
- Buridanus Iohannes, *Expositio in Aristotelis De anima (de prima lectura)*, ed. B. Patar, „*Philosophes médiévaux*” 29 (1991), p. 5-163.
- Buridanus Iohannes, *Expositio in Aristotelis de caelo*, ed. B. Patar, „*Philosophes médiévaux*” 33 (1996), p. 5-226.
- Buridanus Iohannes, *In Metaphysicen Aristotelis quaestiones argutissimae*, Frankfurt am Main 1964.
- Buridanus Iohannes, *Lectura Erfordiensis in Aristotelis Metaphysicam I–VI*, ed. L.M. de Rijk, „*Studia Artistarum*” 16 (2008), p. 11-167.
- Buridanus Iohannes, *Quaestiones in Aristotelis De anima (de prima lectura)*, ed. B. Patar, „*Philosophes médiévaux*” 29 (1991), p. 165-491.
- Buridanus Iohannes, *Quaestiones in Aristotelis De anima (de tertia lectura): extractae e cod. Vat. Lat. 2164 (lib. I, qu. 5-6, lib. II, qu. 4, 10-11, lib. III, qu. 5, 9, 10)*, ed. B. Patar, „*Philosophes médiévaux*” 29 (1991), p. 781-834.

- Buridanus Iohannes, *Quaestiones in Aristotelis De anima secundum textum uulgatum a Georgio Lokert (Parisiis a. d. 1516 et 1518)*, ed. B. Patar, „Philosophes médiévaux” 29 (1991), p. 495-695.
- Buridanus Iohannes, *Quaestiones in Aristotelis De caelo*, ed. B. Patar, „Philosophes médiévaux” 33 (1996), p. 229-561.
- Egidius cum Marsilio et Alberto de generatione. Commentaria fidelissimi expositoris B. Egidii Romani in libros de generatione et corruptione Aristotelis*, Venedig 1505.
- Eustratius Nicaenus, *Commentarius in librum I Ethicorum Nicomacheorum*, translator Robertus Grosseteste, in: *The Greek Commentaries on the Nicomachean Ethics of Aristotle*, ed. H.P.F. Mercken, Corpus Latinum Commentariorum in Aristotelem Graecorum, VI, 1, Leiden 1973, p. 1-193.
- Franciscus de Marchia, *Quaestiones super Metaphysicam*, ed. N. Mariani, Spicilegium Bonaventurianum, 37, Grottaferrata 2012.
- Ioannes de Raciborsko, *Quaestiones super duodecim libros Mataphysicorum Aristotelis (editio critica)*, ed. J. Litwin, Acta Mediaevalia, 19, Lublin 2006.
- Ioannes de Slupcza, *Puncta super libros Metaphysicae Aristotelis. Editio critica (cod. BJ 2099, f. 128v-163v)*, ed. M. Socała, Acta Mediaevalia, 24, Lublin 2012.
- Ioannis Duns Scotus, *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis*, ed. R. Andrews et al., in: *Ioannis Duns Scoti Opera Philosophica*, vol. 3: *Libri I-V*, vol. 4: *Libri VI-IX*, New York 1996, 1997.
- Isidorus Hispalensis, *Etymologiarum siue Originum libri XX*, vol. 1 libros I-X continens, ed. W.M. Lindsay, Scriptorum Latinorum Bibliotheca Oxoniensis, Oxford 1911.
- Ioannes de Janduno, *Quaestiones in duodecim libros Metaphysicae iuxta Aristotelis et magni Commentatoris intentionem disputatae*, Venetiis 1505 (Frankfurt 1966).
- Kaeppli T., *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, I, Roma 1970.
- Liber de causis sec. translationem ex arabico quam fecit Gerardus Cremonensis sub titulo „Liber Aristotelis de expositione bonitatis purae”*, ed. A. Pattin, „Tijdschrift voor Filosofie” 28 (1966), p. 134-203.
- Marsili de Inghen Quaestiones in quintum librum Metaphysicae Aristotelis*, ed. M. Kret, Lublin 1965.
- Marsilii de Inghen „Quaestiones super Isagogen Porphyrii”. Editio critica*, ed. H. Wojtczak, Lublin 2014.
- Marsilius de Inghen, *Abbreviationes super octo libros Physicorum Aristotelis*, Venedig 1521.

- Marsilius de Inghen, *De canonica electione Urbani VI*, in: G. Ritter, *Studien zur Spätscholastik*, vol. 1: *Marsilius von Inghen und die okkamistische Schule in Deutschland*, Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften – Phil. Hist. Klasse 1921, 4, Heidelberg 1921, p. 196-204.
- Marsilius de Inghen, *Quaestiones super libros Priorum analyticorum*, Frankfurt am Main 1968 (Venedig 1516¹).
- Marsilius de Inghen, *Quaestiones super quattuor libros Sententiarum*, Strasbourg 1501 (Frankfurt am Main 1966).
- Marsilius of Inghen, *Quaestiones super quattuor libros Sententiarum*, vol. 1: *Super primum, quaestiones 1-7*, ed. G. Wieland, M. Santos Noya, M.J.F.M. Hoenen, M. Schulze, *Studies in the History of Christian Thought*, 87, Leiden 2000; vol. 2: *Super primum, quaestiones 8-21*, ed. G. Wieland, M. Santos Noya, M.J.F.M. Hoenen, M. Schulze, *Studies in the History of Christian Thought*, 88, Leiden 2000; vol. 3: *Super primum, quaestiones 22-37*, ed. M.J.F.M. Hoenen, M. Erne, *Studies in the History of Christian Thought*, 173, Leiden 2015.
- Marsilius of Inghen. Treatises on the properties of terms. A first critical edition of the „Suppositiones”, „Ampliationes”, „Appellationes”, „Restrictiones” and „Alienationes” with introduction, translation, notes, and appendices*, ed. E.P. Bos, Dordrecht 1983.
- Marsyliusza z Inghen „Quaestiones super librum Praedicamentorum Aristotelis”*. *Edycja krytyczna i analiza historyczno-filozoficzna*, ed. H. Wojtczak, Lublin 2008.
- Müller-Rohlfesen I., *Die lateinische ravennatistische Übersetzung der hippokratischen Aphorismen aus dem 5./6. Jahrhundert n. Chr., Textkonstitution auf der Basis der Übersetzungscodices*, Hamburg 1980.
- Nicholaus, frater, *Antipocras*, in: *Brata Mikołaja z Polski pisma lekarskie*, wybrał i opracował R. Ganszyniec, *Prace Naukowe Uniwersytetu Poznańskiego – Sekcja Humanistyczna*, 2, Poznań 1920, p. 30-126.
- Nicolaus Bonet, *Expositio in Metaphysicam Aristotelis*, Barcelona 1473(?) (Venetiis 1505).
- Nicolaus Prowin, *Oratio funebris in exequiis venerabilis Marsilii de Inghen*, in: *Marsilius of Inghen. Gedenkschrift 1499 zum einhundertsten Todestag des Gründungsrektors der Universität Heidelberg*, ed. D. Walz, R. Düchting, Heidelberg 2008, p. 107-113.
- Plato, *Meno*, ed. V. Kordeuter, *Plato Latinus*, vol. 1, Nendeln 1973.

- Plato, *Phaedo*, ed. R. Klibansky, Plato Latinus, vol. 2, Nendeln 1973.
- [Plato,] *Timaeus a Calcidio translatus commentarioque instructus*, ed. J.H. Waszink, Londini – Leiden 1962.
- Quaestiones exquisite clarissimi Marsilii in libros Aristotelis de generatione et corruptione*, Strasbourg 1501.
- Quaestiones subtilissime Johannis Marsilii Inguen super octo libros phisycorum secundum nominalium viam*, Lyon 1518 (Frankfurt am Main 1964).
- Quaestiones super librum de generatione et corruptione Aristotelis cum expositione Egidii*, Venedig 1500.
- S. Thomae Aquinatis In duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis expositio*, ed. M.R. Cathala, R.M. Spiazzi, Taurini – Romae 1971²; textus editionis continetur in Corpus Thomisticum, <https://www.corpusthomisticum.org/iopera.html> (accessus: 11.05.2023).
- Schulze M., *Marsilius von Inghen*, in: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexicon*, vol. 16, Herzberg 1999, col. 988-1001.
- Seneca Lucius Annaeus, *Epistulae morales ad Lucilium*, ed. O. Hence, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig 1938.
- Thémistius, *Commentaire sur le traité de l'âme d'Aristote, traduction de Guillaume de Moerbeke. Édition critique et étude sur l'utilisation du commentaire dans l'oeuvre de saint Thomas*, ed. G. Verbeke, Corpus Latinum Commentariorum in Aristotelem Graecorum, 1, Leiden 1973.
- Theophilus – Protospatharius, *Isagoge ad artem parvam Galeni* [Padua, ca. 1476].
- Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia*, ed. C. Kempf, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig 1888.
- Venerabilis Bedae Sententiae, sive Axiomata philosophica ex Aristotele et aliis praestantibus collecta*, Patrologia Latina 90 (ed. J.-P. Migne, Paris 1862), col. 965-1054.

Artykuły, studia, rozprawy

- Academia Caesarea Vindobonensis (ed.), *Tabulae codicum manu scriptorum praeter graecos et orientalis in bibliotheca palatina Vindobonensi asservatorum*, vol. IV (cod. 5001-6500), Vindobonae MDCCCLXX (1870).

- Andersson-Schmitt M., Hallberg H., Hedlund M., *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung*, vol. 6: *Handschriften C 551-935*, Stockholm 1993.
- Ars Edendi. Lecture Series*, vol. 1, ed. E. Kihlman, D. Searby, vol. 2, ed. A. Bucossi, E. Kihlman, vol. 3, ed. E. Odelman, D. Searby, *Acta Universitatis Stockholmiensis – Studia Latina Stockholmiensia*, 56, 58, 59, Stockholm 2011, 2012, 2014.
- Bajor W., *Wstęp do edycji*, in: *Benedicti Hesse Quaestiones disputatae super tres libros «De anima» Aristotelis (Libri II et III). Editio critica et inquisitio historico-philosophica*, ed. W. Bajor, Lublin 2011, p. 23*-103*.
- Bakker P.J.J.M., *Aristotelian metaphysics and eucharistic theology. John Buridan and Marsilius of Inghen on the ontological status of accidental being*, in: *The metaphysics and natural philosophy of John Buridan*, ed. J.M.M.H. Thijssen, J. Zupko, Leiden – Boston – Köln 2001, p. 247-264.
- Bakker P.J.J.M., *Inhérence, univocité et séparabilité des accidents eucaristiques. Observations sur les rapports entre métaphysique et théologie au XIVe siècle*, in: *La servante et la consolatrice. La philosophie dans ses rapports avec la théologie au Moyen Age*, ed. J.-L. Solère, Z. Kałuża, *Textes et Traditions*, 3, Paris 2002, p. 193-245.
- Bakker P.J.J.M., *Marsile d'Inghen, est-il l'auteur d'une question „De tactu corporum duorum”?*, in: *Philosophie und Theologie des ausgehenden Mittelalters. Marsilius von Inghen und das Denken seiner Zeit*, ed. M.J.F.M. Hoenen, P.J.J.M. Bakker, Leiden 2000, p. 146-153.
- Bédier J., *La Tradition manuscrite du Lai de l'Ombre. Réflexions sur l'art d'éditer les anciens textes*, Romania 1928.
- Berndt R., *Marsilius von Inghen als Erklärer des Matthäusevangeliums*, in: *Semper apertus. Sechshundert Jahre Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg 1386-1986*, vol. 1: *Mittelalter und frühe Neuzeit 1386-1803*, ed. W. Doerr, Berlin 1985, p. 71-84.
- Bertini F., *Recenti edizioni di testi latini, esperienze e polemiche*, w: *Grafia e interpunzione del latino nel medioevolatino*, ed. A. Maierù, Roma 1987.
- Borgo M., *Latin medieval translations of Aristotle's „Metaphysics”*, in: *A companion to the Latin medieval commentaries on Aristotle's „Metaphysics”*, ed. G. Galluzzo, F. Amerini, Leiden – Boston 2014, p. 19-57.

- Bos E.P., *Marsilius of Inghen on the principle of non-contradiction*, in: *Logic and language in the Middle Ages. A volume in honour of Sten Ebbesen*, ed. J.L. Fink, H. Hansen, A.M.Mora-Márquez, *Investigating Medieval Philosophy*, 4, Leiden 2013, p. 403-418.
- Bos E.P., *Marsilius of Inghen's Life and Works*, in: E.P. Bos, *Marsilius of Inghen. Treatises on the properties of terms. A first critical edition of the „Suppositiones”, „Ampliationes”, „Appellationes”, „Restrictiones” and „Alienationes” with introduction, translation, notes, and appendices*, Dordrecht 1983, p. 6-15.
- Bos E.P., *Thuo of Vriborg and Marsilius of Inghen*, in: *Medieval analyses in language and cognition. Acts of the symposium The Copenhagen School of Medieval Philosophy, January 10–13, 1996*, red. S. Ebbesen, R.L. Friedman, Copenhagen 1999, p. 523-539.
- Bourgain P., *Sur l'édition des textes littéraires latins médiévaux*, „Bibliothèque de l'École des Chartes” 150 (1992), p. 5-49.
- Braakhuis H.A.G., *Marsilius of Inghen's „Questiones elenchorum” and the discussion on the (non-)distinction of propositions*, in: *Philosophie und Theologie des ausgehenden Mittelalters. Marsilius von Inghen und das Denken seiner Zeit*, ed. M.J.F.M. Hoenen, P.J.J.M. Bakker, Leiden 2000, p. 91-119.
- Cerquiglini B., *Éloge de la variante. Histoire critique de la philologie*, Paris 1989.
- Corbini A., *Considerazioni sulla 'cristianizzazione' di Aristotele in alcuni commenti di Marsilio di Inghen*, in: *Christian Readings of Aristotle from the Middle Ages to the Renaissance*, ed. L. Bianchi, *Studia Artistarum*, 29, Turnhout 2011, p. 287-316.
- Czyżewski B., *Dydym Aleksandryjski – Ojciec zapomniany*, „Studia Gnesnensia” 11 (1997), p. 305-312.
- Duba W.O., *Three franciscan metaphysicians after Scotus: Antonius Andreae, Francis of Marchia, and Nicholas Bonet*, in: *A companion to the Latin medieval commentaries on Aristotle's „Metaphysics”*, ed. F. Amerini, G. Galluzzo, Brill's Companions to the Christian Tradition, Leiden – Boston 2014, p. 413-493.
- Duval F. (ed.), *Les pratiques philologiques en Europe. Table ronde organisée par l'École nationale des chartes, vendredi 23 septembre 2005*, Études et Rencontres de l'École des Chartes, 21, Paris 2006.

- Ebbesen S., *Concret accidental terms. Late thirteenth-century debates about problems relating to such terms as 'Album'*, in: *Meaning and inference in medieval philosophy*, ed. N. Kretzmann, Boston 1988, p. 107-174.
- Fornaro S., *Karl Lachmann et sa méthode*, „Revue Germanique Internationale” 14 (2011), <https://rgi.revues.org/1281> (accessus: 26.06.2023).
- Fumagalli F., Brocchieri B., *Intelektualista*, in: *Człowiek średniowiecza*, ed. J. Le Goff, trans. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 2000, p. 229-264.
- Galluzzo G., Amerini F., *Introduction*, in: *A companion to the Latin medieval commentaries on Aristotle's „Metaphysics”*, ed. F. Amerini, G. Galluzzo, Brill's Companions to the Christian Tradition, Leiden – Boston 2014, p. 1-18.
- Gensler M., *Antonius Andreae – the faithful pupil? Antonius Andreae's doctrine of individuation*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 31 (1992), p. 23-38.
- Gensler M., *Czy średniowieczna kwestia jest formą sprzyjającą dialogowi?*, „Studia Warmińskie” 41-42 (2004-2005), p. 41-49.
- Gensler M., Jung-Palczewska E., *Szkotyizm w Polsce*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Philosophica” 12 (1998), p. 17-27.
- Gilson E., *Duch filozofii średniowiecznej*, trans. J. Rybałt, Warszawa 1958.
- Gilson E., *Historia filozofii chrześcijańskiej w wiekach średnich*, trans. S. Zalewski, Warszawa 1987.
- Gondek P., *Dysputa scholastyczna jako przykład sporu naukowego*, „Forum Artis Rhetoricae” 3 (2014) 38, p. 7-22.
- Handschriftenportal* (accessus: 04.03.2023).
- Heinemann O. von, *Die Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel*, vol. II, Die Augusteischen Handschriften, III, Wolfenbüttel 1898.
- Heinzmann R., *Filozofia średniowiecza*, trans. P. Domański, Kęty 1999.
- HMML's Legacy Catalog* (accessus: 04.03.2023).
- Hoenen M.J.F.M., „*Virtus Sermonis*” and the Trinity. *Marsilius of Inghen and the semantics of late fourteenth-century theology*, „Medieval Philosophy and Theology” 10 (2001), p. 157-171.
- Hoenen M.J.F.M., *Marsilius of Inghen*, in: *Encyclopedia of medieval philosophy. Philosophy between 500 and 1500*, ed. H. Lagerlund, Dordrecht 2011, p. 711-717.

- Hoenen M.J.F.M., *Marsilius of Inghen*, in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. E.N. Zalta, 2021, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/marsilius-inghen/> (accessus: 27.06.2023).
- Hoenen M.J.F.M., *Marsilius of Inghen. Divine knowledge in late medieval thought*, Leiden 1993.
- Hoenen M.J.F.M., *Marsilius van Inghen*, in: *Biografisch Woordenboek Gelderland*, vol. 2, ed. J. Kuijs, P.W. van Wissing, Hilversum 2000, p. 144-145.
- Hoenen M.J.F.M., *Marsilius van Inghen*, in: *Medieval Germany. An Encyclopedia*, ed. J.M. Jeep, New York 2001, p. 502-503.
- Hoenen M.J.F.M., *Marsilius von Inghen*, in: *Philosophenlexikon*, ed. S. Jordan, B. Mojsisch, Stuttgart 2009, p. 349-351.
- Hoenen M.J.F.M., *Marsilius von Inghen. Bibliographie. Ergänzungen*, „Bulletin de Philosophie Médiévale” 32 (1990), p. 191-195.
- Hoenen M.J.F.M., *Marsilius von Inghen: Bibliographie. Appendix zu der geplanten Edition der wichtigsten Werk des Marsilius von Inghen*, „Bulletin de Philosophie Médiévale” 31 (1989), p. 150-167.
- Hoenen M.J.F.M., *The commentary on the „Sentences” of Marsilius of Inghen*, in: *Medieval commentaries on the „Sentences” of Peter Lombard*, vol. 1: *Current Research*, ed. G.R. Evans, Leiden 2002, p. 465-506.
- Kok F.J., *John Buridan’s commentary on the „Metaphysics”*, in: *A companion to the Latin medieval commentaries on Aristotle’s „Metaphysics”*, ed. F. Amerini, G. Galluzzo, Brill’s Companions to the Christian Tradition, Leiden – Boston 2014, p. 495-549.
- Koszowy M., *Klasyfikacje nauk*, in: *Powszechna encyklopedia filozofii*, vol. 7, ed. A. Maryniarczyk, Lublin 2006, p. 456-463.
- Kowalczyk M., Kozłowska A., Markowski M., Włodek Z., Zwiercan M. (ed.), *Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum qui in Bibliotheca Jagiellonica Cracoviae asservantur. Katalog łacińskich rękopisów średniowiecznych Biblioteki Jagiellońskiej*, t. 5: *Sygnatury 668-771*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1993.
- Lambertini R., *Jandun’s question-commentary on Aristotele’s „Metaphysics”*, in: *A companion to the Latin medieval commentaries on Aristotle’s „Metaphysics”*, ed. G. Galluzzo, F. Amerini, Leiden – Boston 2014, p. 385-411.

- Libowski Ł., *Marsyliusza z Inghen koncepcja relacji metafizyki do innych nauk na podstawie drugiej kwestii pierwszej księgi jego komenatrza do „Metafizyki” Arystotelesa*, Lublin 2018.
- Litwin J., *Wstęp do edycji*, in: Ioannes de Raciborsko, *Quaestiones super duodecim libros Mataphysicorum Aristotelis (editio critica)*, ed. J. Litwin, Acta Mediaevalia, 19, Lublin 2006, p. XI-L.
- Lohr Ch.H., *Medieval Latin Aristotle Commentaries*, „Traditio” 27 (1971), p. 251-351.
- Maas P., *Textkritik*, Leipzig 1927.
- Manuscripta Mediaevalia* (accessus: 04.03.2023).
- Marenbon J., *Method*, in: *The Cambridge companion to the Summa Theologiae*, red. P. McCosker, D. Turner, Cambridge 2016, p. 46-58.
- Markowski M., „*Via Marsiliana*” jako jedyny kierunek filozoficzny na nowo założonym Uniwersytecie Heideberskim, „*Analecta Cracoviensia*” (2003) 35, p. 35-46.
- Markowski M., *Burydanizm w Polsce w okresie przedkopernikańskim. Studium z historii filozofii i nauk ścisłych na uniwersytecie krakowskim w XV wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971.
- Markowski M., *Die wiederaufgefundene ursprüngliche Fassung des Kommentars des Marsilius von Inghen zur Nikomachischen Ethik des Aristoteles*, in: *Philosophie und Theologie des ausgehenden Mittelalters. Marsilius von Inghen und das Denken seiner Zeit*, ed. M.J.F.M. Hoenen, P.J.J.M. Bakker, Leiden 2000, p. 175-196.
- Markowski M., *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen z ewidencją rękopisów*, „*Studia Mediewistyczne*” 25 (1988) 2, p. 39-132.
- Markowski M., *Les „Questions” de Marsile d’Inghen sur la „Métaphysique” d’Aristotle. Notes sur les manuscrits et le contenu des „Questions”*, „*Mediaevalia Philosophica Polonorum*” 13 (1968), p. 8-32.
- Markowski M., *Marsyliusz z Inghen*, in: *Powszechna encyklopedia filozofii*, vol. 6, ed. A. Maryniarczyk, Lublin 2005, p. 859-862.
- Markowski M., *O praktycznej bądź teoretycznej naturze teologii. Metodologia scholastyczna 1200-1350*, Kraków 2002.
- Markowski M., *Rękopiśmienne przekazy odnalezonego komentarza Marsyliusza z Inghen do „Etyki nikomachejskiej” Arystotelesa*, „*Studia Mediewistyczne*” 30 (1993), p. 41-53.

- Markowski M., *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum, quae in bibliothecis Wienae asservantur*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985.
- Markowski M., *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem Latinorum, qui in Bibliotheca Universitatis Lipsiensis asservantur*, Kraków 2012.
- Markowski M., *Wielki komentarz Marsyliusz z Inghen do „Etyki nikomachejskiej” Arystotelesa*, „Acta Maedievalia” 12 (1999), p. 345-360.
- Markowski M., *Wielki komentarz Marsyliusza z Inghen do „Etyki nikomachejskiej” Arystotelesa odnaleziony*, „Przegląd Uniwersytecki” 8 (1996) nr 4(42), p. 9-10.
- Markowski M., *Z lipskich dyskusji nad „universale reale”*, „Studia Mediewistyczne” 29 (1992), p. 67-73.
- Markowski M., *Znajomość komentarza Marsyliusza z Inghen do „Sentencji” Piotra Lombarda u krakowskich teologów średniowiecznych*, „Analecta Cracoviensia” 29 (1997), p. 53-64.
- McLuhan M., *Galaktyka Gutenberga. Tworzenie człowieka druku*, trans. A. Wojtasik, Warszawa 2017.
- Michael B., *Johannes Buridan. Studien zu seinem Leben, seinen Werken und zur Rezeption seiner Theorien im Europa des späten Mittelalters*, Berlin 1985.
- Michalski K., *Jan Buridanus i jego wpływ na filozofię scholastyczną w Polsce*, in: K. Michalski, *Filozofia wieków średnich*, Studia Res Gestas Facultatis Theologicae Universitatis Jagellonicae Illustrantia, 5, Kraków 1997, p. 129-138.
- Michalski K., *Odrodzenie nominalizmu w XIV wieku*, in: K. Michalski, *Filozofia wieków średnich*, Studia Res Gestas Facultatis Theologicae Universitatis Jagellonicae Illustrantia, 5, Kraków 1997, p. 232-276.
- Michalski K., *Prądy filozoficzno-teologiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w pierwszej dobie jego istnienia*, in: K. Michalski, *Filozofia wieków średnich*, Studia Res Gestas Facultatis Theologicae Universitatis Jagellonicae Illustrantia, 5, Kraków 1997, p. 112-126.
- Michalski K., *Zachodnie prądy filozoficzne w XIV wieku i stopniowy ich wpływ w środkowej i wschodniej Europie*, in: K. Michalski, *Filozofia wieków średnich*, Studia Res Gestas Facultatis Theologicae Universitatis Jagellonicae Illustrantia, 5, Kraków 1997, p. 279-284.

- Miethke J., *Marsilius von Inghen als Rektor der Universität Heidelberg*, in: *Marsilius of Inghen. Acts of the International Marsilius of Inghen Symposium organized by the Nijmegen Centre for Medieval Studies, Nijmegen, 18.-20. Dec. 1986*, ed. H.A.G. Braakhuis, M.J.F.M. Hoenen, Nijmegen 1992, p. 98-116.
- Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschland und Schweiz*, München 1932.
- Moonan L., *The scientific writings of Lawrence of Lindores (†1437)*, „Classica et mediaevalia” 39 (1988), p. 273-317.
- Myśli o przyszłości filozofii*, in: *Rok 1845 pod względem oświaty, przemysłu i wypadków czasowych*, vol. 4, Poznań 1845.
- Ong W.J., *Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii*, trans. J. Japola, Warszawa 2011.
- Pasquali G., *Storia della tradizione e critica del testo*, Firenze 1934.
- Pini G., „*Notabilia Scoti super Metaphysicam*”. *Una testimonianza ritrovata dell'insegnamento di Scoto sulla „Metafisica”*, „Archivum Franciscanum Historicum” 89 (1996), p. 137-180.
- Pini G., *Scotistic Aristotelianism. Antonius Andreas's „Expositio” and „Quaestiones” on the Metaphysics*, in: *Via Scoti. Methodologica ad mentem Joannis Duns Scoti*, ed. L. Sileo, Rome 1995, p. 375-389.
- Pini G., *The questions on the „Metaphysics” by John Duns Scotus. A vindication of pure intellect*, in: *A companion to the Latin medieval commentaries on Aristotle's „Metaphysics”*, ed. F. Amerini, G. Galluzzo, Brill's Companions to the Christian Tradition, Leiden – Boston 2014, p. 359-384.
- Poirel D., *Lachmann, Bédier, Froger. Quelle méthode d'édition donne les meilleurs résultats?*, in: *La rigueur et la passion. Mélanges en l'honneur de Pascale Bourgain*, ed. C. Giraud, D. Poirel, Instrumenta Patristica et Mediaevalia – Research on the Inheritance of Early and Medieval Christianity, 71, Turnhout 2016, p. 939-968.
- Poirel D., *Stemma codicum. La «méthode Froger» d'édition critique*, Turnhout 2022.
- Quentin H., *Essai de critique textuelle (Ecdotique)*, Paris 1926.
- Quentin H., *Mémoire sur l'établissement du texte latin de la Vulgate*, Collectanea Biblica Latina, 6, Roma – Paris 1922.

- Reina M.E., „*Comprehensio veritatis*”. *Una questione di Marsilio di Inghen sulla Metafisica*, in: *Filosofia e teologia nel Trecento. Studi in ricordo di Eugenio Randi*, red. L. Bianchi, Louvain-la-Neuve 1994, p. 283-335.
- Rigg A.G., *The editing of medieval texts*, „*Studi Medievali*” 24 (1983), p. 385*.
- Shields Ch., *Aristotle*, in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. E.N. Zalta, 2016, <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/aristotle/> (dostęp: 06.05.2018).
- Siemiątkowska Z., *Metafizyka Jana ze Słupczy*, „*Materiały i Studia Zakładu Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej*” 7 (1967), p. 118-129.
- Socąła M., *Wstęp edytorski*, in: Ioannes de Slupcza, *Puncta super libros Metaphysicae Aristotelis. Editio critica (cod. BJ 2099, f. 128v-163v)*, ed. M. Socąła, *Acta Mediaevalia*, 24, Lublin 2012, p. XI-XCV.
- Swieżawski S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Warszawa 2000.
- Swieżawski S., *Dzieje filozofii europejskiej XV wieku*, vol. 3: *Byt*, Warszawa 1987.
- Tabarroni A., *John Buridan and Marsilius of Inghen on the meaning of accidental terms*, „*Documenti e Studi Sulla Tradizione Filosofica Medievale*” 14 (2003), p. 389-407.
- Thijssen J.M.M.H., *Buridan, John (Jean)*, in: *New Dictionary of Scientific Biography*, vol. 1, ed. N. Koertge, Detroit 2008, p. 446-448.
- Thijssen J.M.M.H., *The Buridan school reassessed. John Buridan and Albert of Saxony*, „*Vivarium*” 57 (2004), p. 18-23.
- Timpanaro S., *La genesi del metodo del Lachmann*, Torino 2003.
- Unterkircher F., *Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1401 bis 1450*, pars 1: *Text*, pars 2: *Tafeln*, Katalog der Datierten Handschriften in Lateinischer Schrift in Österreich, 2, Wien 1971.
- Westra H.J., *New philology and the editing of medieval latin texts*, in: *Towards a synthesis? Essays on the new philology*, ed. K. Busby, Amsterdam – Atlanta 1993, p. 49-58.
- Wielgus S. (red.), *Marsilius von Inghen – Werk und Wirkung. Akten des Zweiten Internationalen Marsilius-von-Inghen-Kongresses*, Lublin 1993.
- Wielgus S., *Komentarz filozoficzny*, in: *Powszechna encyklopedia filozofii*, vol. 5, ed. A. Maryniarczyk, Lublin 2004, p. 739-744.

- Wielgus S., *O micie „ciemnego” średniowiecza i „światłej” nowożytności polemicznie*, in: S. Wielgus, *Z badań nad średniowieczem*, Lublin 1995, p. 24-86.
- Włodek Z., *Dzieje filozofii średniowiecznej w Polsce*, vol. 3: *Filozofia bytu*, Wrocław 1997.
- Włodek Z., *Filozofia i teologia w ujęciu mistórz krakowskich*, in: Z. Włodek, *Z dziejów filozofii i teologii na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku. Sylwetki, teksty, studia*, Historia et Monumenta Universitatis Jagellonicae, 2, Kraków 2011, p. 253-288.
- Włodek Z., *Koncepcje metafizyki w Krakowie w XV wieku*, in: Z. Włodek, *Z dziejów filozofii i teologii na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku. Sylwetki, teksty, studia*, Historia et Monumenta Universitatis Jagellonicae, 2, Kraków 2011, p. 299-306.
- Włodek Z., *L'art et la science dans les commentaires médiévaux cracoviens sur la „Métaphysique” d'Aristote*, in: Z. Włodek, *Z dziejów filozofii i teologii na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku. Sylwetki, teksty, studia*, Historia et Monumenta Universitatis Jagellonicae, 2, Kraków 2011, p. 373-381.
- Włodek Z., *La pensée métaphysique à Cracovie au XVe siècle*, in: Z. Włodek, *Z dziejów filozofii i teologii na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku. Sylwetki, teksty, studia*, Historia et Monumenta Universitatis Jagellonicae, 2, Kraków 2011, p. 307-311.
- Włodek Z., *Tendencje doktrynalne na wydziale teologicznym Uniwersytetu Krakowskiego w XV wieku*, in: Z. Włodek, *Z dziejów filozofii i teologii na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku. Sylwetki, teksty, studia*, Historia et Monumenta Universitatis Jagellonicae, 2, Kraków 2011, p. 361-371.
- Wójcik K., *Le sujet de la métaphysique d'après le Commentaire de Marsile d'Inghen sur la „Métaphysique” d'Aristote*, in: *Marsilius von Inghen – Werk und Wirkung. Akten des Zweiten Internationalen Marsilius-von-Inghen-Kongresses*, ed. S. Wielgus, Lublin 1993, p. 217-226.
- Wójcik K., *Problem różnicy istoty i istnienia według Marsyliusza z Inghen w oparciu o jego komentarz do Metafizyki Arystotelesa*, „Acta Mediaevalia” 17 (2005), p. 411-419.
- Wojtczak H., *Działalność naukowa Marsyliusza*, in: *Marsyliusza z Inghen „Quaestiones super librum Praedicamentorum Aristotelis”*. Edycja krytyczna i analiza historyczno-filozoficzna, ed. H. Wojtczak, Lublin 2008, p. 419-466.

- Wojtczak H., *Introductio*, in: Marsyliusza z Inghen „*Quaestiones super librum Praedicamentorum Aristotelis*”. *Edycja krytyczna i analiza historyczno-filozoficzna*, ed. H. Wojtczak, Lublin 2008, p. XIX-LXIV.
- Wojtczak H., *Marsyliusza rozumienie kategorii w historycznej perspektywie*, in: Marsyliusza z Inghen „*Quaestiones super librum Praedicamentorum Aristotelis*”. *Edycja krytyczna i analiza historyczno-filozoficzna*, ed. H. Wojtczak, Lublin 2008, p. 503-571.
- Wojtczak H., *Wstęp do edycji*, w: Marsilii de Inghen „*Quaestiones super «Isagogen» Porphyrii*”. *Editio critica*, ed. H. Wojtczak, Lublin 2014, p. IX-LXXX.
- Zupko J.A., *John Buridan. Portrait of a fourteenth-century arts-master*, Notre Dame 2003.

<MARSILIUS DE INGHEN>

<Quaestiones super I-II, IV-X et XII libros
Metaphysicorum Aristotelis>

<Libri primus et secundus>

<PROLOGUS>

11ra | / || \ Philosophia adoretur, haec propositio scribitur a SENECA libro *Epistolarum*
1va suarum, epistula quinquagesima secunda, humiles in excelso praeces porrigere in dicta
1ra nobis necessitas probitatis impellit, quinto *De consolatione*, prosa finali, et ab hoc
1ra independentem amorem sapientiae, qui vere sumpma et incomprehensibilis est 5
philosophia, expedit adorari. A quo, in quo, per quem et in quem omnia subsistunt et
suis virtutibus superiora lucentia inferioribus sedula perseverant. Cum hoc itaque
philosophia totis virtutibus devotius adoretur, cuius divino spiramine gratulabunda mens
humana, statibus felicibus valeat satiari. Scriptum enim est: si esse vis felix, Deum
adora, SENECAE epistula tricesima prima, sed si quid in nobis est scientiae vel virtutis 10
eius ad honorem, a quo vivere clarius omnibus derivatur, primo *Caeli*, humilime
referatur. Sed inter humana homini divinitus inspirata, nihil amplius est adorandum
quam divina philosophia, quae hoc SENECAE promisit, ut Deo parem efficeret ipso
referente hoc, epistula quadragesima octava. Nec mirum, quid enim magis ex homine
redderet divinum quam quod in cognoscendi veritatem frequens est intuitus et sancta 15
religio, ut describendo philosophiam de ea, ut dicit Hermes ad Asclepium libro suo *De*
deo deorum, cui finaliter concordat ISIDORUS *Ethymologiarum* libro secundo, parte
secunda, capitulo tertio, sic dicens: philosophia est rerum humanarum divinarumque
cognitio cum studio bene vivendi coniuncta. Et libro sexto capitulo quarto *eiusdem* sic:
philosophus est, qui divinarum et humanarum rerum scientiam habet et omnem bene 20
vivendi tramitem tenet. Idem in effectum VALERIUS MAXIMUS, *De officiis* memorabilium
libro tertio, capitulo tertio, ad philosophiae praeconium prorumpens in haec verba: est et
illa vehemens et constans animi militia litteris pollens venerabilium sacrorum, id est
antiquorum sapientium doctrinae antistes philosophiae, qui ubere pectore recepta est
homine in honesto atque in utili affectu depulsum totum insolide virtutis immunito, 25
11rb confirmat haec VALERIUS. | Adoretur igitur / etiam ista et inter humana commoda
1vb

2 Philosophia] Quaestiones Marsilii metaphysicae magistri Andreae de Nissa. Philosophia K_2 Philosophia adoratur scribitur. Philosophia K_3 Incipiunt quaestiones metaphysicae reverendi magistri Marsilii et thema fundatur in illa auctoritate Senecae. Philosophia W_1 | haec propositio] *om.* K_2, K_3 | haec... Seneca] *om.* W_1 4 nobis] vobis W_1 5 vere] prima *add.* K_2, K_3, W_1 | et] *om.* K_3 7 sedula] cedula K_3 sedulae W_1 itaque] ista K_3 9 satiari] sotiari K_2 | vis] velis K_3 12 referatur] proferatur W_1 | Sed] et *add.* K_3 13 ut] cum *add.* K_3 15 redderet] redderet W_1 | in] *om.* W_1 16 ut²] *om.* K_3, W_1 17 finaliter] sententialiter K_3 18 dicens] dicente K_3 | rerum] *om.* K_2 19 quarto] octavo huius K_3 | sic] dicit *add.* K_3 *om.* W_1 20 et¹] *om.* K_3 21 Idem] eidem K_3 22 et] ad K_3 24 qui] quae K_2 | pectore] pectorum K_3, W_1 25 virtutis] vel virtutis *add.* K_2

2 Philosophia...3 secunda] Sen., *Ad Luc.*, LII, 13, p. 160 3 humiles...4 finali] Boeth., *Phil. con.*, V, 6, 47, p. 106, l. 152 9 si...10 prima] Sen., *Ad Luc.*, XXXI, 2, p. 102F 11 a...Caeli] Arist., *De cael.*, I, 9, 279a (AA, III, 30); cf. Burid., *In De cael.* I, I, 3, 2, p. 63, l. 60; idem, *In De an.* III, II, 10, p. 809, l. 19 13 quae...efficeret] Sen., *Ad Luc.*, XLVIII, 11, p. 146 16 ut²...17 deorum] Con., *Trip. mor.*, inc. partis II, alph. 17 concordat...19 coniuncta] Isid., *Etym.*, II, 24, 1 19 libro...21 tenet] Isid., *Etym.*, VIII, 6, 1 21 Valerius...23 sacrorum] Val. Max., *Fac.*, III, 3, 1, p. 131, l. 16

singulis anteponatur, quare ea duce vitam quem regente ac independentis sceptris
 sophiae Domini nostri Iesu Christi diligi valeamus. Cuius ad honorem et pro felici
 succremento studii Universitatis \ Heydelbergensis ac etiam ut scholares istius ad 1rb
 30 facultates ceteras, altissimam praesertim et sacram theologiam || directius adaptentur 1rb
 quaestiones circa supremam partem puri luminis naturalis vocatam metaphysicam,
 naturalem sapientiam vel primam philosophiam scribere decrevi. In quibus, si quid
 bonum vel a praedecessoribus meis magistris suis scripturis exaratum, a quibus exiguae
 meae scintillulae plurium luminis me fateor accepisse vel ad ipsam dictam
 35 philosophiam sumpma mihi concessam sine meis meritis, cuius in publicando spiramina
 lucis organum humile in hiis ipsis esse velim, totum ad illius gloriam et laudem
 referatur ac honorem. Si quid minus bene dictum vel suis fortasse opinionibus
 contrarium vel minus solide declaratum, reperirint meae ignorantiae noverint
 imputandum. Cui satis est et esse debet ceteris dare causam profundius haec rimandi. In
 40 super singulis in dicendis partem pro viribus eligere probabiliorem iuxta materias
 exaequendas petens, igitur de offendentibus veniam de bene dicendis rogo gratias
 reddendum Iesu Christo sub cuius sperata directione.

27 sceptris] scepra K_3 cepto [!] W_1 28 sophiae] *om.* K_2 38 reperirint] reperierint K_3 39 rimandi]
 remittendi K_3 41 gratias] gratiam W_1 42 reddendum] reddi K_3 | Christo] sequitur *add.* K_3 | sub...
 directione] etc. Sequitur quaestio. Sequitur quaestio prima. Sub cuius sperata directione W_1

<LIBER PRIMUS>

2ra
97ra
1ra
98ra

} {] [Circa librum metaphysicae.
Cira primum metaphysicae primo quaeritur.

<QUAESTIO PRIMA>

Utrum metaphysica est sapientia

<RATIONES PRINCIPALES>

<1> Et arguitur primo quod non, quia sapientia est scientiarum principalissima et metaphysica non, igitur etc. Maior apparet sexto *Ethicorum*, quia sapientia est tamquam caput habens scientiam honorabilissimorum. Minor probatur primo de sacra theologia, quae principalior est omni scientia humanitus adinventata. Secundo patet de politica sive civili, quae primo *Ethicorum* vocatur principalissima, et patet per rationem, quia pluribus prodest politica quam metaphysica, igitur est principalior, melior et divinius. Consequentia tenet per PHILOSOPHUM *ibidem*, bonum enim quanto communius, tanto divinius, igitur etc. Tertio apparet de scientia iuris, quae dicitur principalior esse quam aliqua scientia puri luminis naturalis, igitur etc.

<2> Secundo principaliter sic: sapientia reddit hominem felicem et metaphysica non, igitur etc. Maior est PHILOSOPHI >quarto< <decimo> *Ethicorum*, minor patet, quia

---

2 Circa...3 quaeritur] Circa primum primo quaeritur: utrum metaphysica est sapientia. Circa primum metaphysicae. Circa primum primo quaeritur K_3 Circa primum metaphysicae. Primo quaeritur W_1 Circa initium meth<aphysicae> L_1 Circa initium metaphysicae quaeritur primo. Quaeritur primo: utrum metaphysica sit sapientia. Secundo: utrum metaphysica sit certior et dignior ceteris scientiis et virtutibus. Tertio: utrum metaphysica est prima philosophia. Quarto: utrum omnes homines naturaliter scire desiderant. Quinto: utrum inter sensus nostros sensum visus debeamus magis diligere. Sexto: utrum actus et generationes sunt circa singularia. Septimo: utrum expertus sine arte certius operetur quam artifex sine experientia. Utrum metaphysica L_2 Quaeritur circa primum Metaphysicae W_0 Circa primum librum inter libros metaphysicae quaeritur U 2 est] sit L_1, L_2, W_0, U 4 Et] om. K_3 | scientiarum] scientia L_1, L_2 est add. U | et] sed L_1 5 non] est huius L_1 | apparet] patet K_2, L_1 probatur U | sapientia] scientia L_1 6 habens] hominis L_2, W_0, U | scientiam] scientiarum L_2 scientia U | honorabilissimorum] honorabiliorum W_0 7 principalior] principalium L_1, W_0, U | omni scientia] omnium scientiarum L_1, L_2, W_0, U | adinventata] adiuncta L_1 | patet] apparet L_1, L_2, W_0, U 8 patet...rationem] (idem add. L_1) apparet ratione L_1, L_2, W_0, U 9 igitur...divinius] om. L_1 | divinius] nobilior U 10 enim] om. L_1, W_0 quanto] de quanto L_1, L_2, W_0, U | tanto] de tanto L_1, L_2, W_0, U 11 dicitur] videtur K_3, L_1, L_2, W_0, U 12 naturalis igitur] om. L_1, W_0 13 Secundo] arguitur add. L_1, L_2, W_0, U | principaliter] om. K_3, L_2 14 est...quarto] patet K_3 | quarto] decimo K_3, L_1, L_2, U | patet] probatur K_3 apparet L_1, L_2, W_0, U

---

5 sexto...6 honorabilissimorum] Arist., *Eth.*, VI, 7, p. 484, l. 5 (Bekker, 1141a) (AA, XII, 113); cf. Burid., *In Met.*, prooe., 1, p. 11, l. 2, 13; ibidem, qu. 1, 12, p. 14, l. 8 7 Secundo...8 principalissima] Arist., *Eth.*, I, 1, p. 376, l. 5 (Bekker, 1094a) 10 Consequentia...11 divinius] Arist., *Eth.*, I, 4, p. 379, l. 28 (Bekker, 1096a) (AA, XII, 5) 13 sapientia...14 Ethicorum] Arist., *Eth.*, VI, 13, p. 490, l. 5 (Bekker, 1143b) (AA, XII, 219)

15 videtur, quod nihil prohibeat metaphysicum esse malum, septimo *Ethicorum*, nihil prohibet aliquem esse malum optimas scientias habentem.

<3> Tertio, metaphysica est scientia, igitur non / est sapientia. Consequentia tenet 2ra per PHILOSOPHUM sexto *Ethicorum*, qui distinguit sapientiam a scientia, sed antecedens patet per PHILOSOPHUM prooemio *huius*.

20 <4> Quarto sic: sapientia est >praelatissima< <certissima> et metaphysica non, igitur etc. \ Maior est PHILOSOPHI sexto *Ethicorum*, minor patet, quia metaphysica est de 1va Deo et primis causis, quae nullo modo sunt nobis certa, cum >sit< <sint> ad cognoscendum difficillima, primo *huius* et secundo.

<5> Quinto sic: sapientia satiat appetitum et metaphysica || non, igitur etc. Maior 1va patet decimo { *Ethicorum*, minor patet, quia | scientes metaphysicam adhuc multa 97rb dubitant et ultra quaerunt scire. 11va

<6> Sexto: <sapientia> maxime considerat causas et metaphysica non, igitur etc. Maior patet per PHILOSOPHUM, primo *huius*, minor est COMMENTATORIS primo *Physicorum* dicentis, quod] metaphysica non considerat nisi tria genera causarum, 1rb scilicet: finalem, formalem et efficientem, physica autem considerat quattuor genera, sicut patet in secundo *eiusdem*.

15 prohibeat] prohibet K_3, L_1 | metaphysicum... 16 malum] pessimas K_3 16 optimas scientias] optimam scientiam L_1 | habentem] habentes septimo *Ethicorum* K_3 17 Tertio] sic *add.* K_3, L_1, L_2 arguitur sic *add.* U | est²] *om.* L_1, L_2, Wo, U 18 qui... scientia] distinguentem scientiam contra sapientiam K_3 | sed] *om.* K_3 19 patet] probatur U | patet...huius] est Philosophus in prologo K_3 | Philosophum] in *add.* L_1, L_2, Wo, U 20 Quarto] arguitur *add.* L_2, Wo, U | sic] *om.* K_3, U | praelatissima] certissima $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 21 est²] scientia *add.* L_1 22 et] de *add.* K_3, L_2, Wo, U | sit] sint $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 23 difficillima] difficilia L_1 ut patet (in *om.* L_1, Wo) *add.* L_1, L_2, Wo, U | et] etiam *add.* L_1 in *add.* L_2, Wo, U 24 Quinto] arguitur *add.* L_2, Wo, U | sic] *om.* U | appetitum] sciendi *add.* K_3 25 patet¹] est Philosophi L_1 per Philosophum *add.* L_2, Wo, U apparet Wo | decimo] quarto K_3 27 Sexto] (arguitur *add.* Wo, U) (sic *om.* K_3) sapientia *add.* $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 28 patet...Philosophum] est Philosophi K_3 primo²] primi Wo 30 finalem formalem] finem, formam $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | physica...31 eiusdem] *om.* L_1 | genera] causarum *add.* L_2 31 eiusdem] huius L_2

15 quod... 16 habentem] Arist., *Eth.*, VII, 5, p. 498, l. 16 (Bekker, 1146b); cf. Burid., *In De an. I*, I, qu. 2, p. 175, l. 59 17 Consequentia... 18 scientia] Arist., *Eth.*, VI, 7, p. 483, l. 20 (Bekker, 1141a) 18 antecedens... 19 huius] Arist., *Met.*, I, 2, p. 9, l. 13 (Bekker, 982a) 20 sapientia... 21 Ethicorum] Arist., *Eth.*, VI, 7, p. 484, l. 1 (Bekker, 1141a) (AA, XII, 114) 21 metaphysica... 23 secundo] Arist., *Met.*, I, 1, p. 9, l. 7 (Bekker, 981b) (AA, I, 11); ibidem, I, 2, p. 9, l. 26 (Bekker, 982a) (AA, I, 15); ibidem, II, 2, p. 44, l. 11 (Bekker, 996b); cf. Burid., *In De an. I*, I, qu. 4, p. 193, l. 86; idem, *In De an. II*, I, qu. 5, p. 512, l. 33; idem, *In De an. III*, I, qu. 5, p. 782, l. 29 24 sapientia... 25 Ethicorum] Arist., *Eth.*, X, 7, p. 576, l. 10 (Bekker, 1177a) 27 sapientia... 28 huius] Arist., *Met.*, I, 1, p. 9, l. 27 (Bekker, 981b) (AA, I, 11) 28 Commentatoris... 30 efficientem] Aver., *In Phys.*, I, f. 6r, C 30 physica... 31 eiusdem] Aver., *In Phys.*, II, f. 61r, B-C; cf. Arist., *Phys.*, II, 7, p. 87, l. 1 (Bekker, 198); idem, *Met.*, I, 3, p. 12, l. 4 (Bekker, 983a) (AA, I, 30); Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, II, 5, p. 99, l. 90, p. 101, l. 62

<OPPOSITUM>

Oppositum est PHILOSOPHI in prologo et patet per rationem, quia principalissima scientiarum speculativarum est sapientia, ut allegatum fuit in sexto *Ethicorum*, sed metaphysica est huiusmodi, igitur est sapientia. Patet minor, quia speculativae praecedere videntur practicas, ut satis habetur ex decimo *Ethicorum*, modo metaphysica est sumpma inter scientias speculativas, sexto *huius*.

35

<CORPUS QUAESTIONIS>

In quaestione ista erunt quattuor videnda: primum quid sit sapientia, secundum quae res sit metaphysica, tertium responsio ad quaestionem et comparatio metaphysicae et comparatio metaphysicae ad alias scientias luminis naturalis. [Et quartum erit de comparatione metaphysicae ad scientias luminis supernaturalis.

40

98rb

<Articulus primus>

<Notanda>

<1> Quo ad primum est notandum, quod PHILOSOPHUS sexto *Ethicorum* distinguit quinque } habitus intellectuales semper veros, videlicet hos: intellectum, scientiam, prudentiam, artem et sapientiam, de quibus ibidem videndum est. Sed de sapientia dicit, quod est intellectus et scientia, et sic obscurum relinquit, quae res sit sapientia.

45

2rb

<2> Secundo notandum est, quod pro praesenti supponitur, quod in opere sapientiae consistit humana felicitas saltem principaliter, quae in puro lumine naturali est homini possibilis, patet decimo *Ethicorum*. Secundo supponitur, quod haec felicitas

50

33 Oppositum... Philosophi] in oppositum est Philosophus L_1, L_2, Wo, U | per rationem] ratione K_3, L_1, L_2, Wo, U 34 in] ex $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | Ethicorum] Physicorum L_1 35 huiusmodi] om. L_1, L_2, U | igitur] etc. scilicet ergo add. K_3 | quia] scientiae add. K_3 36 satis habetur] patet U | habetur] apparet L_1, L_2, Wo | decimo] quarto K_3 37 sexto] primo K_3 sexto ascr. K_3 | huius] igitur quaestio vera add. U 39 ista] om. L_1, L_2, Wo, U 40 quae res] quid L_1, L_2, Wo, U | responsio] tertio K_2 respondere K_3 comparatio...41 metaphysicae] comparare metaphysicam K_3 41 alias scientias] aliis scientiis K_3 | Et] om. K_3 | Et...erit] quartum L_1, L_2 quarto Wo, U | de...42 scientias] comparare metaphysicam scientiis K_3 45 Quo] om. K_2, W_1, Wo quantum K_3, L_1, L_2 sed U | primum] articulum add. L_1, L_2 | est] om. L_1 46 videlicet] scilicet Wo | hos] om. L_1 illos scilicet L_2 illos Wo, U 49 notandum] nota L_1, L_2, Wo, U est] om. $K_2, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 50 consistit] consistat L_1, L_2

33 Oppositum...prologo] Arist., *Met.*, I, 2, p. 9, l. 13 (Bekker, 982a) | principalissima...34 Ethicorum] Arist., *Eth.*, VI, 7, p. 483, l. 20 (Bekker, 1141a) 35 speculativae...36 Ethicorum] Arist., *Eth.*, X, 10, p. 584, l. 1 (Bekker, 1180a) 36 metaphysica...37 huius] Arist., *Met.*, VI, 1, p. 118, l. 4 (Bekker, 1026a) (AA, I, 150) 45 Philosophus...47 est] Arist., *Eth.*, VI, 3, p. 480, l. 11 (Bekker, 1139b) (AA, XII, 108) 49 in...51 Ethicorum] Arist., *Eth.*, X, 7, p. 578, l. 19 (Bekker, 1178a); v. etiam: ibidem, X, 9, p. 582, l. 10 (Bekker, 1179a) (AA, XIII, 219); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 14, p. 14, l. 29-30; idem, *In De an. I*, II, qu. 7, p. 289, l. 35, p. 290, l. 68; ibidem, III, qu. 4, p. 421, l. 86; idem, *In De an. II*, II, qu. 8, p. 559, l. 45, p. 560, l. 72 51 Secundo...52 ibidem] Arist., *Eth.*, X, 7, p. 576, l. 10 (Bekker, 1177a)

obiective consistit in Deo, patet ibidem. Ex quo sequitur, quod sapientia principaliter est circa Deum et primas causas, patet primo *huius*.

<3> Tertio est notandum ad demonstrationem, quid sit de quidditate sapientiae,
 55 sunt tres vel quattuor modi dicendi. \ Pro quorum primo est notandum, quod ad 1vb
 demonstrationem ‘propter quid’, tres concurrunt notitiae assensivae. Prima est
 praemissarum, quae vocatur intellectus, secunda est conclusionis, quae vocatur scientia,
 tertia est, quod sic esse sicut significatur >probatu< <per> conclusionem est propter sic
 esse sicut significatur >probatu< <per> praemissas. Quo praemisso dicit primus modus,
 60 quod sapientia est illa tertia notitia, quia ipsa virtualiter est intellectus et scientia,
 includit enim sic esse conclusionis et sic esse praemissarum. Ad hanc positionem { 97va
 sequitur, quod in omni scientia ‘propter quid’ est sapientia. Patet, quia dicta tertia notitia
 in omni scientia ‘propter quid’ necessario est inclusa. Secundo sequitur, quod tenens
 hunc modum habet dicere, quod in scientia ‘propter quid’ istorum || inferiorum est 1vb
 65 sapientia ‘secundum quid’. Sed sapientia dicta simpliciter solum est in speculatione
 superiorum, scilicet Dei / et primarum causarum. Tertio litteram PHILOSOPHI ex sexto 2rb
Ethicorum allegatam iuxta dicta sua habet exponere, quod sapientia est intellectus et
 scientia, id est dicta tertia notitia virtualiter includens intellectum et scientiam.] Pro 1va
 secundo modo est advertendum, quod principia communissima, quae considerat
 70 metaphysica sive sapientia tantae sunt virtutis, quod omnium particularium scientiarum
 principia possunt declarare et etiam >necantem< <negantem> aliquid eorum ad
 contradictionem ducere, ex dictis ipsius licet enim simpliciter probari non possunt, ut
 dicetur in quarto huius, possunt | tamen per invicem sic declarari, ut negans aliquod 11vb
 eorum ex dictis suis convincetur et ad elenchum seu syllogismum contradictionis
 75 deducatur. Ex hoc dicit secundus modus, quod metaphysica procedens ex
 universalissimis principiis vocatur sapientia. Omnes autem aliae scientiae simpliciter
 rationem assignat, quia notitiae principiorum metaphysicae sunt intellectus et scientia.
 Intellectus in quantum sunt principia conclusionum et scientia in quantum per invicem

52 consistit] consistat L_1, L_2 | ibidem] *om. L_1* 54 est notandum] nota L_1, L_2, Wo, U | ad... sit] quod $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 55 est] *om. L_2, U* | est notandum] nota L_1, Wo 58 probatur] per $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | est²] *can. K_3* 59 probatur] per $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | Quo] illo K_3 61 et] ad Wo, U positionem] aut ad hunc modum *add. K_3* 63 necessario] necesse L_1 64 in] *om. L_1, L_2* 65 in] de Wo speculatione] divinorum *add. L_1* 66 superiorum] scientiarum [?] U | Tertio] sequitur *add. L_1, L_2* 67 exponere] sic *add. L_1, L_2* 68 virtualiter] est *add. L_1, L_2, Wo, U* 69 modo] *om. K_3* | est advertendum] notandum L_1 70 sive] sit Wo 71 declarare] probare K_3 | necantem] legantem K_2, W_1 negantem K_3, L_1, L_2, Wo, U | aliquid] necessitatem K_2 aliquod K_3, Wo | eorum] illorum L_1, L_2, U 72 ipsius] eiusdem K_3 probari] probare K_3, U | possunt] possint K_3 73 in] *om. L_1, L_2, U* | quarto] sexto Wo 74 eorum] illorum L_1, L_2, U | convincetur] confatetur K_3 | et] *om. U* | et ad] eas Wo 75 deducatur] reducatur L_1, L_2, Wo, U 76 simpliciter] scientiae *add. K_2 add. U* | simpliciter... 77 assignat] rationem metaphysicae assumunt L_1, L_2 77 rationem] scientiae *add. K_2, Wo* | assignat] assignant U

52 sapientia...53 huius] Arist., *Met.*, I, 1, p. 9, l. 7 (Bekker, 981b) (AA, I, 11); ibidem, I, 2, p. 11, l. 10 (Bekker, 983a) (AA, I, 27) 66 Tertio...68 scientiam] Arist., *Eth.*, VI, 7, p. 484, l. 3 (Bekker, 1141a); cf. Burid., *In Met.*, prooe., 1, p. 11, l. 2, 13; ibidem, qu. I, 12, p. 14, l. 8

possunt declarari ducendo negantem ad contradictionem, et sic dicunt PHILOSOPHUM
intellexisse sapientiam esse intellectum et scientiam. Pro tertio modo supponitur, quod 80
omnis cognitio humana dependet ex cognitione sensitiva, patet tertio *De anima*.
Secundo supponitur, quod quamdiu appetitus sensitivus non est debite subiectus rectae
98va rationi sive urgatus ab irrationabilibus passionibus, principia quae ducunt [ad
cognitionem perfectam Dei et causarum separatarum in lumine naturali homini
possibilem, homini sunt incognita, quod probatur persuasive. Primo sic, quia sicut aeger 85
corporaliter male iudicat de saporibus, ita animus debilis et infirmus non bene iudicat de
notitiis principiorum ad sumptos sapes, scilicet intellectuales cognitiones, scilicet
primarum causarum inducentium. Secundo, quia isti sunt adhuc carnales, ex quo
97vb appetitus non est >purbatus< <purgatus>, ideo de spiritualibus nequeant bene { iudicare.
Tertio sic, quia videmus, quod vitia totaliter corrumpunt rectam aestimationem de 90
ultimo fine, sexto *Ethicorum*, et ergo debilitas appetitus sensitivi quamdiu non est debite
2va subiectus, rationi debilis est et impotens ad cognoscendum } principia deducunt in
cognitiones perfectas primarum causarum. >Secundo< <Quarto>, adducunt
experientias, quae enim studioso sunt valde delectabilia, sicut abstinere a turpibus, hoc
2ra in continenti est valde laboriosum propter infirmitatem appetitus sensitivi, adhuc 95
2ra existente in eodem, ergo appetitus regulatus \ debite in hoc delectatur, in quo appetitus
nondum firmatus, cum ratione tristatur. Ergo probabile est, quod etiam appetitu ||
purgato et firmato cum ratione multa vera patent rationi, quae quamdiu appetitus est
infirmus, nullo modo crederet. Quinto, quia existentes in extasi futura vident, eo quod
1vb appetitus tunc non rebellet, quae numquam / videret, quamdiu appetitus est occupatus 100
2va circa terrena. Sexto, quia abstinentes et carnem macerantes multa noverunt, quae nullo
12ra modo ad notitiam veniunt carnaliter viventibus. Ex hiis dicit tertius modus, | quod ille
habitus vocatur sapientia, qui surgit in hominibus solum tunc, quando appetitus

79 contradictionem] ut dictum est *add. K₃ 80 modo] om. K₃ 83 urgatus] purgatus K₃, W₀ | ducunt]*
deducunt *K₃ | ad] in K₃ 84 Dei] om. W₀ 85 probatur] probat K₃ | sic] om. K₃ 86 corporaliter] om. L₁*
87 scilicet¹] *om. K₃ | scilicet²] om. L₁, L₂ 88 inducentium] pertinentes L₁ om. W₀ | Secundo] sic *add.*
*L₂, U | quia] sic W₀ | adhuc] inter W₀ 89 purbatus] purgatus K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U et *add. K₃*
ideo] et *add. K₂, W₀, U | nequeant] nequiunt K₃ 90 sic] om. K₃ | sic quia] om. K₂ | de...91 fine] *om. U*
91 et] *om. L₁, L₂, W₀, U 92 subiectus] subiecta K₃ | cognoscendum] cognitionem K₃ | deducuntia]*
deducendum *K₃ 93 Secundo] quarto K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U sic et *add. L₁, L₂, W₀, U | adducunt]*
adducatur *L₂ 94 experientias] experientia L₁, L₂ | enim] et W₀, U om. L₁, L₂ | studioso] studiosis K₃*
sunt] est *L₂ | sunt...95 continenti] om L₁ | valde] om. U | delectabilia] delectabilis L₂ 95 continenti]*
continenti *K₃ autem *add. L₂ 96 existente] existentem K₂ 97 nondum firmatus] infirmus L₁, L₂, W₀, U*
etiam] *om. L₁, L₂ et *add. U | appetitu] appetitui K₃, W₀, U 98 multa] multum L₁ | quae] in omni ratione*
K₂ 99 crederet] credit L₁ credit [!] L₂ credideret U | quia] sic L₁, L₂, W₀, U | existentes] om. K₂ | in
extasi] ut *add. U | eo quod] om. U 100 tunc] dum W₀, U | rebellet] rebelligat W₀] rebelligat L₁, L₂, U*
videret] videt *K₃ | est] esset L₁, L₂ 101 Sexto] sexta (sexto L₂) sic arguitur L₂, W₀ arguitur *add. U*
103 habitus] appetitus *U********

79 Philosophum...80 scientiam] Arist., *Eth.*, VI, 7, p. 484, l. 3 (Bekker, 1141a) 81 omnis... anima]
Arist., *De an.*, III, 3, 437b; cf. Burid., *In De an. I*, III, qu. 13, p. 472, l. 31

sensitivus est subiectus perfectae rationi rectae sive purgatus ab irrationalibus
 105 passionibus inducturus ad cognitionem Dei et primarum causarum, quem PHILOSOPHUS
 vocat intellectum et scientiam. Ex eo intellectum, quia est principium cognitionum de
 Deo et de primis causis sumptarum in lumine naturali possibilium, et scientiam, quia
 praesupponit scientias alias, scilicet naturales ad minus et logicales, una cum
 perfectione appetitus. Quartus modus dicendi est, quod sapientia sit cognitio Dei et
 110 primarum causarum, cum amorosa adhesione firmata in effectu eiusdem, quomodo
 dicunt PHILOSOPHUM intellexisse in quarto *Ethicorum*, quo felicitas est operatio
 sapientiae. Istum modum non reprobo nec prosequor, eo quod sic sapientia non esset
 habitus intellectualis, sed aggregatum ex habitu intellectus et habitu voluntatis.

<Conclusiones>

115 <1> Hiis praemissis sit prima conclusio haec: primus modus accipiendi sapientiam
 non videtur esse conveniens. { Probatur sic, quia sequeretur, quod de Deo nulla esset
 sapientia. Consequens est inconueniens, sicut dictum est, et consequentia tenet, quia
 nulla est cognitio de Deo, 'propter quid' est, cum Dei nulla sit causa. Confirmatur sic,
 quia sequitur, quod sapiens simpliciter quandoque non esset bonus moraliter. Falsitas
 120 consequentis supponitur probatio conclusione, quia tales cognitiones, quales ponit
 primus modus dicendi esse sapientiam possibile, est esse in incontinente, qui nondum
 est bonus.

98ra

<2> Secunda conclusio: nec secundus modus ponendi sapientiam videtur esse
 sufficiens, probatur sic, quia [sequitur, quod sapientia solum esset de principiis
 125 communissimis et sic non esset de conclusionibus probatis in duodecimo huius.
 Consequentia tenet, quia illae non sunt communissimae, quod consequens supponitur
 esse falsum. Probatur tamen consequentia, quia solum talia principia communissima
 possunt sic se invicem probari et ex consequenti de solis eis esset sapientia. Secundo
 probatur eadem conclusio ratione secunda praecedentis conclusionis.

98vb

104 perfectae] perfectus L_1 | purgatus] sicut K_2 | irrationalibus] rationalibus L_1 105 inducturus]
 inducentes K_2, L_2, Wo inducens K_3, U | quem] quod W_1 quam Wo 106 Ex eo] ideo L_1, L_2 107 de] om.
 K_3, L_1, L_2, U | sumptarum] om. L_1, L_2 sumptorum U | naturali] homini add. L_1, L_2 | et²] ideo add. $L_1,$
 L_2 109 sit] est L_1 sint U 110 amorosa] amare sui L_1, Wo amore sui L_2, U | effectu] affectu K_3, L_1
 111 quarto] decimo K_3, L_1, L_2, Wo, U | quo] quia L_1 quod K_3, U 112 sapientiae] isto modo add. U
 Istum] illum K_2 quem K_3 | nec prosequor] om. L_1, L_2 | prosequor] prosequatur U | eo] eum K_2 | esset]
 est L_1, L_2, Wo, U 116 quia] non K_2 | sequeretur] sequitur Wo, U | esset] est Wo, U 117 Consequens]
 dicendum est quod K_3 | est¹] falsum et add. Wo | est inconueniens] falsum L_1 falsum et inconueniens $L_2,$
 U | sicut] ante add. $K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | est²] om. K_3 | et] om. L_1, L_2, Wo, U 118 est²] om. L_1, L_2, U
 sic] om. W_1, U 119 sequitur] sequeretur K_3, L_1, L_2 | quandoque] om. K_3 120 probatio] probationi Wo
 probatio conclusione] antecedens patet L_1, L_2 121 dicendi] loquendi L_1, L_2, Wo | in incontinente] in
 continenti K_2, Wo | incontinente] incontinenti L_1, L_2 | qui] om. Wo 123 conclusio] est illa add. K_3
 nec] om. L_1, L_2, U et Wo | sapientiam] non add. L_1, L_2, Wo 124 sic] om. K_3, Wo | sequitur] sequeretur
 K_2, K_3 | sequitur quod] tunc L_1, L_2 125 et sic] sed K_3 126 illae] illa L_1 | communissimae]
 communissima L_1 | quod... 127 falsum] om. L_1, L_2 127 consequentia] prima add. L_1, L_2 128 invicem]
 om. K_3 mittere L_1, L_2 | probari] probare K_3, W_1, L_1, L_2, U | ex consequenti] per consequens $L_1, L_2, Wo,$
 U | Secundo] et sic K_2 secunda L_1 129 probatur] improbat L_1 | secunda] talis K_2

2rb <3> Ex hiis infertur tertia conclusio, quod tertius modus dicendi de sapientia
 videtur esse probabilissimus, videlicet \ quod sapientia sit cognitio scientifica procedens
 ex principiis communissimis ad conclusiones speciales, presertim de Deo et de primis
 2ra causis, tales ad quales non potest ascendere aliquis, nisi appetitus fuerit subiectus
 perfectae rectae rationi. Patet conclusio, ex qua] praecedentes modi sunt improbati, non
 2rb relinquitur || nisi iste. Confirmatur sic, quia sic solum salvatur, quod omnis sapiens sit
 felix, quod est de mente PHILOSOPHI in decimo *Ethicorum*. Patet consequentia, quia
 secundum primum et secundum modus nihil prohibet sapientem non esse bonum et ex
 consequenti neque felicem.

Et haec de primo.

<Articulus secundus>

140

<Notandum>

2vb Quantum ad secundum articulum videndum est, quid vocatur metaphysica, de quo
 sciendum, quod tribus modis metaphysica potest accipi, nam / iuxta interpretationem
 nominis ‘metaphysica’ dicitur a ‘meta’, quod est ‘trans’, et ‘physis’ – ‘natura’, quasi
 12rb scientia superior scientia naturali, quod sibi proprie convenit, quia cum | scientia
 naturalis considerat motus et mutationes, quae sunt passiones et posteriora, metaphysica
 considerat quidditates, identitates et diversitates entium, quae priora et superiora sunt
 2vb suis passionibus. } Unde primo modo metaphysica diceretur unus simplex habitus
 alicuius conclusionis demonstratae in hoc libro, quemadmodum dicimus, quod talis
 98rb habitus est metaphysicalis. Secundo modo metaphysica diceretur { aggregatio omnium
 habituum vel plurium saltem principalissimorum omnium conclusionum
 demonstratarum in hoc libro. Tertio modo metaphysica diceretur aggregatio omnium
 habituum vel plurium, vel saltem principalissimorum conclusionum de quidditatibus

130 quod] *om. U* 131 esse] *om. K₃* | videlicet] scilicet *Wo* | scientifica] scientiarum infinita *K₃*
 132 speciales] specialissimas *K₃, L₁, L₂, Wo, U* 133 tales] *om. K₃, L₁, L₂* | non...nisi] agnoscendum
 oportet *L₁, L₂* | ascendere] descendere *Wo* | aliquis] *om. K₃, Wo* | fuerit] esse *L₁, L₂* 134 perfectae] *om.*
K₃ | rectae] *om. K₂* | qua] quo *K₂, L₁, L₂, U* 135 sic¹] *om. L₁* | quia sic] *om. L₂* | quod] ut *Wo* 136 de]
 in *L₁* | in] *om. K₃, L₁, L₂, Wo, U* 137 modus] modos *K₂* 138 neque] nec *L₁, L₂, Wo, U* 139 Et] *om. K₂,*
W₁, Wo | Et haec] hoc *K₃* | Et...primo] *om. L₁, L₂* | haec] hoc *U* | primo] sequitur *add. K₃*
 142 Quantum] *om. K₂* est *add. U* | articulum] *om. K₃, W₁, Wo, U* | videndum] *om. K₂* | vocatur] sit *L₁*
 est *L₂* | de] pro *K₃, L₂* | de... 143 quod] pro quo nota *Wo* pro quo sciendum quod *U* 143 metaphysica]
om. K₃ 144 metaphysica] *om. L₁* | dicitur] *bscr. [?] L₂* | quod] id *L₂* 145 scientia²] scientiae *U*
 146 considerat] consideret *K₃, L₁, L₂* | metaphysica] autem *add. L₁, L₂* 147 quidditates] et *add. L₂*
 identitates] identitatis *K₂* *om. L₁* | diversitates entium] *om. K₂* | entium] *om. U* 148 modo] *om. K₃*
 diceretur] dicitur *K₃, L₁, U* 150 diceretur] dicitur *K₃, L₁, L₂* | aggregatio] aggregatum *K₃* 151 plurium]
 vel *add. K₃* | saltem] saltim *W₁* saltis *U* | principalissimorum] principiorum *K₃, U* | omnium] *bscr. L₁*
 152 diceretur] dicitur *K₃, L₁, L₂* 153 vel²] *om. Wo, U* | vel saltem] *om. L₁, L₂* | saltem] saltim *W₁*
 saltem principalissimorum] saltis principiorum *U*

135 omnis... 136 *Ethicorum*] Arist., *Eth.*, X, 9, p. 582, l. 10 (Bekker, 1179a) (AA, XII, 219)

entis, inquantum ens et suarum proprietatum primarum descendendo usque ad species
 155 specialissimas eiusdem, praesertim ad Deum et primas causas a Deo perfecta, quod talis
 aggregatio habituum in nullo nisi in bono moraliter posset reperiri.

<Conclusiones>

<1> Qua distinctione praemissa sit prima conclusio haec: metaphysica primis
 duobus modis dicta potest reperiri in aliquo, qui non est bonus moraliter. Patet de primo
 160 modo, quia stat, quod aliquis incontinens alicui conclusioni demonstratae in
 metaphysica assentiat ut huic, quod tantum est unus primus princeps vel quod status est
 in causis. Patet etiam de secundo modo, quia non videtur, quod aliqua conclusio in toto
 libro demonstraretur, quando eius cognitio potest stare cum cognitionibus omnium
 aliarum conclusionum saltem in homine, qui non est adhuc bonus moraliter sicut in
 165 neutro vel in incontinente. Videtur enim, quod omnes illae conclusiones ex principiis
 possunt deduci, quibus neuter vel incontinens potest assentire.

<2> Senuda conclusio est haec: quod metaphysica tertio modo accepta solum
 reperitur in bonis, patet ex descriptione eius.

Et haec de secundo articulo.

170

<Articulus tertius>

<Notanda>

<1> Quantum ad tertium videndum est de quaesito et comparanda metaphysica
 aliis scientiis. \ Pro quo primo est notandum,] quod sex sunt opera sapientis iuxta 2va
 sententiam PHILOSOPHI in prologo, capitulo secundo: primum est omnia cognoscere 2rb
 175 saltem in actu vel in habitu. Ex quo sequitur, quod ad sapientem spectat maxime posse
 de omnibus conclusionibus respondere. Ex qua conditione sequuntur duae conditiones
 sapientis positae, primo *Elenchorum*, scilicet non || mentiri et posse mentientem 2va

154 et...descendendo] descendit K_3 | species...155 specialissimas] speciem specialissimam K_3 155 et]
 ad K_3 , U | perfecta] perfectarum L_1 , L_2 156 posset] possit K_3 , L_1 , L_2 , U 159 dicta] om. U | aliquo]
 aliqua W_0 161 primus] om. K_3 | quod²] om. W_0 162 Patet...modo] secundo W_0 | de] om. L_1
 163 demonstraretur] demonstratur W_1 | quando] diminuitur K_2 quin U | potest] posset K_2 , W_1 , L_1 , L_2 ,
 W_0 , U etiam possit K_3 164 saltem] om. K_3 saltis U | qui] om. L_1 | in²...165 vel] om. L_1 , L_2
 165 incontinente] incontinenti K_2 , L_1 , L_2 , U | principiis] primis add. K_2 , K_3 , W_1 , L_1 , L_2 , W_0 , U
 166 quibus] quaelibet K_2 | neuter vel] om. L_1 , L_2 | incontinens] continens K_2 167 est...quod] om. L_1
 haec] illa L_2 , W_0 , U | quod] om. L_2 | modo] om. U 169 Et] om. K_3 , W_1 , W_0 , U | Et...articulo] om. L_2
 de...articulo] sequitur articulus alius L_1 | articulo] om. K_2 , K_3 , W_1 , L_1 , L_2 , W_0 sufficiunt U
 172 Quantum] om. K_2 | est] om. L_1 | comparanda] de comparatione L_1 , L_2 comparando W_0 , U 173 aliis
 scientiis] scientia ad alias scientias L_1 , L_2 | quo] om. K_2 | est] om. L_1 , L_2 | iuxta] secundum L_1 , L_2 , W_0 ,
 U 174 prologo] huius libri add. L_1 , L_2 , W_0 , U | primum] prima K_3 | est] om. L_1 175 in²] om. W_0 , U
 quo] qua K_3 176 conclusionibus] quaestionibus U | Ex...conditione] om. K_3 | qua conditione] quo L_1 ,
 L_2 , W_0 , U 177 positae] ad eum pertinentes L_1 , L_2 | et] scire add. W_1

173 iuxta...175 habitu] Arist., *Met.*, I, 2, p. 9, l. 16 (Bekker, 982a) 176 Ex...178 manifestare] Arist., *De*
elen., I, p. 6, l. 19 (Bekker, 165a)

99ra manifestare. [Nam cum maxime omnia noverit scit mentire esse malum et ergo fugit ab
eo. Scienter nec ignoranter dicit falsum, cum maxime omnia noverit. Secunda conditio
est cognoscere difficillima. Non enim ex facilibus dicitur, quis sapiens. Tertium opus 180
98va seu conditio est habere cognitionem certissimam. Sententiae enim sapientis debent {
esse firmae. Quarta est causas mirabilium posse assignare, nam signum sapientis est
3ra posse docere, doctrina autem fit <ex causis>. / Quinta conditio est esse praeceptorem et
12va ordinatorem, non enim ordinari oportet sapientem, | sed ordinare. Sexta et ultima
conditio est habere scientiam, quae maxime est sui ipsius gratia, puta sumpmam, scilicet 185
circa Deum et sumpmas causas.

<2> Secundo notandum, quod scientia capitur dupliciter, quantum sufficit ad
praesens large et dicitur habitus conclusionis demonstratae vel plures habitus plurium
conclusionum demonstratarum habentium attributionem ad unum subiectum primum. Et
sic scientia non distinguitur contra sapientiam, immo est sapientia, quin immo et multae 190
artes sunt sic scientiae, ut geometria vel logica. Alio modo scientia dicitur habitus
speculativus vel plures habitus speculativi habentes attributionem ad unum subiectum
primum conclusionum significantium effectus et operationes primorum entium et sic
sapientia, quae est de primis causis et primis entibus, distinguitur contra scientiam, quia
scientia non dicitur nisi cognitiones de effectibus talium, quae magis habent videri, 195
sexto *Ethicorum*.

<3> Tertio supponitur, quod omnis sapiens sit felix, saltem si in sapientia
perseveret usque in finem vitae, et hoc felicitate, quae homini puro lumine naturali est
possibilis, quantum ad sumpmam eius habitum et operationem non enim oportet, quod
habeat statum omnium bonorum, istud habetur ex decimo *Ethicorum*. 200

178 manifestare] manifestrai U | noverit] novit Wo | noverit scit] novit nescit (novit L₂) sic L₁, L₂ novit
novit sic U | scit] sic Wo | mentire] mentiri K₃, L₂, Wo, U | esse] falsum (vel om. U) add. L₁, L₂, U | et]
om. L₁, L₂, Wo, U 179 eo] et nec add. L₁ nec add. L₂, Wo, U | Secunda... 181 conditio] Secundum opus
seu (sive L₂, U) conditio est cognoscere difficillima. Non enim ex facilibus (facillimis L₁) quis dicitur
sapiens. Tertium opus L₁, L₂, Wo, U 181 seu conditio] om. W₁ | est] sapientem add. K₃ | habere] haec
add. K₂ | Sententiae] signa K₃ 182 firmae] scientiae K₃ | Quarta] conditio add. K₂ quartum L₁, L₂, Wo,
U | est¹] om. K₃ 183 fit] ex causis add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U | Quinta conditio] quintum L₁, L₂, Wo,
U | conditio] om. K₃ | est] om. U 184 Sexta... 185 conditio] sextum et ultimum opus L₁, L₂, Wo, U
185 conditio] om. K₃, W₁ | est¹] om. K₃ | habere] sapientem add. K₂ | sumpmam] se ipsa K₃
186 sumpmas] primas L₁, L₂, Wo, U 187 notandum] est add. Wo, U 188 praesens] scilicet add. L₁, L₂,
Wo, U | habitur] habitus K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U | plurium] om. L₁, L₂, Wo, U 189 demonstratarum] om.
K₂ | Et] om. L₁, L₂, Wo, U 190 distinguitur] distinguit U | quin immo] om. L₁, L₂, Wo, U | et] sic K₂
etiam K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U 191 scientiae] scientia K₃ | Alio] secundo K₃ | Alio modo] alia L₁
192 speculativi] conclusionum sequentium effectus et operationum (operationes L₂) priorum entium add.
L₁, L₂ | habentes] habentium L₁, L₂, Wo, U 193 conclusionum... et²] om. L₁, L₂ 194 quia] est quia talis
add. L₁, L₂, Wo, U 195 nisi cognitiones] cognitio K₃ | videri] videre U 197 saltem] saltis U
sapientia... 198 perseveret] scientia perseverat K₂ 198 perseveret] perseverat K₃, W₁, Wo | in] ad K₃
hoc] in add. Wo | homini] in add. K₃, L₁, L₂, Wo | puro] in U 200 habeat] habet U | istud] ut L₁

194 sapientia... 196 Ethicorum] Arist., *Eth.*, VI, 6, p. 483, l. 17 (Bekker, 1141a) 200 habeat...
Ethicorum] Arist., *Eth.*, X, 2, p. 565, l. 2 (Bekker, 1172b)

Correlarium: } omnis sapiens est bonus. Patet, quia felix, ergo bonus moraliter. 3ra

<4> Quarto est notandum, quod in practicis scientiis quanto scientia fuerit particularior ceteris partibus,] tanto est perfectior et melior. Patet, quia magis determinat ad bene operandum, cum operationes sint circa singularia, primo *huius* et sexto *Ethicorum*. 2va

<Conclusiones>

<1> Quibus praemissis sit prima conclusio haec: capiendo metaphysicam primis duobus modis, metaphysica non est sapientia. Probatur sic, quia metaphysica sic accepta stat \ in aliquo, qui non est bonus, igitur non est sapientia. Consequentia tenet per tertium notabile, quia omnis sapiens est bonus, antecedens est conclusio || praecedentis articuli. 2vb

<2> Secunda conclusio: capiendo metaphysicam secundo modo, ipsa multum disponit ad { sapientiam, nisi sit impedimentum ex parte inordinationis appetitus. Apparet conclusio, quia multas conclusiones de primis causis manifestas facit, quae regulato appetitu erunt magnum principium attingendi sapientiam. 98vb

<3> Tertia conclusio: capiendo metaphysicam tertio modo metaphysica est sapientia. Probatur conclusio sic: ille habitus est sapientia, quo acquisito conveniunt homini omnes conditiones sapientis, sed acquisita metaphysica tertio modo dicta conveniunt homini [omnes conditiones sapientis, igitur etc. Maior nota est, minor declaratur, nam habita metaphysica tertio modo dicta habens eam quasi omnia scit in genere et in specie specialissima, quo ad entia principalissima, quia Deum et primas causas cognoscit. Secundo: novit difficillima, quia Deum et primas causas et bene defficillima, quia tantum difficillima cognovit, quod nullus nisi in appetitu debite regulatus illa sic cognoscere potest. Tertio: etiam certissime cognovit, cum ipse dulcedine | talis cognitionis cottidie felix existat, ut patet ex tertio notabili, felicitatem / autem non tribueret aliqua cognitio dubia. Quarto: huic vere convenit posse mirabilium causas assignare, quia cognitio tantum perfecta de primis causis et de Deo virtualiter 12vb 3rb

202 est] *om. K₃* | est notandum] nota *L₁, L₂, Wo, U* 203 magis] *om. L₁, L₂, Wo, U* 207 conclusio] propositio *K₃* 208 Probatur] patet *L₁, L₂, U* | Probatur sic] apparet *Wo* | sic¹] *om. U* | quia] *om. K₃* 210 conclusio] prima *add. K₃, L₁, L₂, Wo, U* 213 ex parte] propter *K₃* | inordinationis] inordinationem *K₃* 214 Apparet] patet *K₃, L₁, L₂* 215 appetitu] appetito *L₁* | erunt] maximum *add. K₃* | attingendi] ad attingendum *K₃* 217 conclusio] *om. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | sic] *om. W₁* quia *add. L₁, L₂, Wo, U* sapientia²] scientia *W₁* 218 dicta] accepta *K₃* 220 declaratur] *om. L₁* | eam] *om. L₂* | scit] saltem *add. K₃* saltem *add. L₁, L₂, Wo* saltis *U* | in...221 genere] *om. W₁* 221 principalissima] principalia *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 222 cognoscit] cognovit *K₂, K₃, W₁, L₁, Wo, U* novit *L₂* 223 cognovit] cognoscit *K₂* novit *L₁, L₂* | quod] quia *Wo, U* | in] ut *K₃* 224 illa] regulato *K₂, K₃* illas *U* | etiam] sic *add. W₁* | cognovit] cognoscit *K₂* | ipse] ipsa *K₃* 225 felicitatem] felicitus *K₂* 226 tribueret] tribuerat *W₁* | dubia] et *add. K₃* 227 cognitio] *om. W₁* | de¹] *om. K₃* | et...Deo] *om. L₁, L₂, Wo, U*

203 magis...205 *Ethicorum*] Arist., *Met.*, I, 1, p. 8, l. 5 (Bekker, 981a) (AA, I, 5); idem, *Eth.*, VI, 8, p. 484, l. 29 (Bekker, 1141a) (AA, XII, 43); cf. Burid., *In Met.*, qu. 5, 82, p. 29, l. 21; ibidem, qu. 5, 87, p. 30, l. 14, 16; ibidem, qu. 5, 92, p. 31, l. 14

videtur includere cognitiones effectuum inferiorum et suarum dependentiarum a suis causis. Quinto: hunc vere oportet ordinare, quia certissime modum et ordinem singulorum novit et quia bonus existit, omnia debito ordine veraciter institueret. Sexto: hic vere habet scientiam, >qui< <quae> est sui ipsius gratia, quia cognitionem primarum causarum et Dei benedicti, quae in nullam aliam scientiam luminis naturalis debet ordinari. 230

<4> Quarta conclusio: huiusmodi metaphysica excedit omnem habitum homini in lumine naturali possibilem, qui eam non includit. Patet, quia in ea consistit felicitas, cum secundum eam sapiens sit felix, non autem est aliquis habitus aequiparabilis felicitati. Forte diceret scholaris magister,] qui sunt illi habitus principales, ad quos incontinens vel neuter non potest attingere vel etiam non studiosus, quos includit haec metaphysica. Respondetur, quod hos habitus expertus non sum, quia non sum felix nec studiosus. Unum tamen dico, quod certum est, quod speculatio aliqua primae causae { est delectabilissima et humanae mentis quantum est possibile in lumine naturali satiativo. Huic || autem conclusioni numquam incontinens vel non studiosus firmiter assentiret, nam qui mel non gustavit, mellis dulcedinem nescit, EUSTRATIUS primo *Ethicorum*. Viri autem perfecte \ studiosi et felices felicitate speculativa huiusmodi habitus noverunt, sed non studiosi de huiusmodi dicere non possunt, quia habitus illi praesupponunt rectitudinem appetitus. 235 2vb 99ra 3ra 3ra 245

<5> Quinta conclusio: inter omnes habitus practicos puro homini in lumine naturali possibilem prudentia optinet principatum. Patet, quia non est nisi in bonis. Omnis enim prudens bonus est, sexto *Ethicorum*. | 13ra

<6> Sexta conclusio: cognitio iuris civilis vel canonici perfectior est philosophia morali. Patet per quartum notabile, quia est particularior de agibilibus. 250

228 inferiorum] om. L_1, L_2, Wo, U | a] in K_3 229 quia] quod Wo 230 debito] debite W_1, L_1 | institueret] instituet L_1 231 scientiam] sapientiam L_1, L_2, Wo, U | qui] quae $K_2, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | est] om. U primarum] primam K_3 232 benedicti] benedicit L_1, L_2 bene dicitur Wo, U | quae] qui K_3 quia Wo quae... 233 ordinari] om. L_1, L_2 234 in] puro add. K_3 235 qui] quae Wo, U 236 sapiens... felix] dicatur esse sapiens L_1, L_2 | sit felix] om. Wo, U | aliquis] alius add. L_1, L_2 237 scholaris] aliquis L_1, L_2 quis Wo, U | magister] om. L_1, L_2 238 vel neuter] om. L_1, L_2 | neuter] vel add. K_3 | potest] pervenire vel add. L_1, L_2 | potest... studiosus] studiosus potest attingere K_3 | studiosus] studiosis L_1 239 Respondetur] responsio K_3 respondeo L_1, L_2, Wo, U | hos] omnis L_1 | habitus] om. W_1 240 studiosus] non potest attingere add. K_3 242 satiativo] satiativa $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | vel] aut K_3 | studiosus] studio K_3 243 nam] namque L_2 | gustavit] gustat K_3 | nescit] non scit K_3 | primo] super primi (primum U, K_3) K_3, L_1, L_2, Wo, U 244 perfecte] perfecti K_3, L_1, L_2, U | felicitate] om. U 245 studiosi] studiosos K_3 studiosus W_1 | huiusmodi dicere] eis (eisdem K_3) docere K_3, L_2, Wo, U eis doceri L_1 247 practicos] practicus L_2 puro] om. L_1, L_2, Wo, U 248 Patet] om. L_1, L_2 | bonis] quia add. Wo, U | Omnis enim] quia omnis L_1, L_2 | enim] om. Wo, U 250 conclusio] propositio K_3 251 morali] conclusioni [?] add. K_3, L_1, L_2, Wo, U agibilibus] agibilitate K_3

243 qui... 244 *Ethicorum*] Eust., *In Eth.*, I, 12, p. 172, l. 26; cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 21, p. 16, l. 19
248 Omnis... 249 *Ethicorum*] Arist., *Eth.*, VI, 13, p. 490, l. 8 (Bekker, 1143b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 24, p. 17, l. 4

Correlarium: non [sequitur, haec scientia subalternat sibi aliam, igitur est perfectior illa, sed solum sequitur, igitur est generalior illa. Patet per conclusionem, quia moralis philosophia subalternat sibi scientiam legum et canonum saltem secundum multa, et tamen ille perfectiores sunt ista. 99va

255

<7> Septima conclusio: moralis philosophia est perfectior naturali vel metaphysica. Patet, quia est } de meliori obiecto et nobiliori, scilicet de homine inquantum est felicitabilis. Secundo, quia est de meliori fine, quia respicit immediate felicitatem hominis, qui finis est melior quam scire causas motuum et mutationum. 3rb

260

Correlarium: scientia practica aliqua speculativa est melior. Patet ex conclusione, quia moralis philosophia est speculativa, sexto *huius*.

265

<8> Ultima conclusio: probabile est dicere medicinam / esse magis perfectam philosophia naturali. Patet, quia videtur, quod completius respicit causas motuum et mutationum, ergo perfectius. Patet, quia supponit considerationes philosophiae naturalis et postea multas considerationes superaddit, unde PHILOSOPHUS in *De sensu et sensato*: ubi philosophus desinit, ibi medicus incipit. Confirmatur, quia videtur quod finem meliorem habeat medicina quam philosophia naturalis. Melius enim videtur esse sanum, quod est finis medicinae, quam cognoscere causas motuum et mutationum, quod est finis naturalis philosophiae. Huic conclusioni multi philosophi contradicent, ut credo, et ergo posita est, ut probabilis defendat eam qui velit. 3va

270

Haec de tertio articulo.] {

3ra

99rb

<Articulus quartus>

<Conclusiones>

253 illa²] consequentia *add. L₁, L₂, Wo, U* | Patet] apparet *U* 254 philosophia] *om. K₂, L₁, L₂* scientia *Wo, U* | saltem] *om. K₂* | saltem...255 et] *om. L₁, U* et *L₂, Wo* 255 ille] illi *Wo* 257 metaphysica] mathematica *L₁, L₂, Wo, U* | meliori] nobiliori *K₃* | et nobiliori] *om. K₃* | de homine] hominis *K₃* homine] homini *Wo* 258 meliori] et meliori *add. U* 259 hominis] homo *U* 260 scientia] aliqua *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | est...261 speculativa] *om. Wo* 261 moralis] naturalis *K₃, L₁, L₂, U* 262 magis perfectam] perfectiorem *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 263 Patet] probatur *K₃ om. U* 264 perfectius] perfectior *K₃, L₁, L₂, Wo, U* | Patet] probatur modo *K₃* | supponit] praesupponit *L₁, L₂, Wo, U* 265 considerationes] conclusiones *K₃* 266 quia] *om. Wo* 267 habeat] habet *K₃, U* | enim] *om. U* videtur] video *U* 268 et] *om. K₃* 269 contradicent] contradicunt *K₂, L₁, L₂, Wo, U* | ut credo] *om. L₁, L₂, Wo, U* 270 est ut] *om. K₃* | defendat] et ergo *add. K₂* 271 Haec... articulo] Articulus alter etc. *L₁ articulo] om. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U*

261 moralis...huius] Arist., *Met.*, VI, 1, p. 116, l. 3 (Bekker, 1025b); cf. Burid., *In De an.* I, III, qu. 1, p. 400, l. 29 265 unde...266 incipit] Arist., *De sen.*, I (Bekker, 436a) (AA, VII, 2); cf. Arist., *De iuv.*, 21 (Bekker, 480b)

<1> Quantum ad quartum articulum est conclusio responsalis. Sacra theologia superior est metaphisica et omni scientia humanitus adinventata, apparet tamquam in ea nullus est error, multi autem errores in scientis luminis naturalis sunt inclusi. 275

<2> Secundo, nobilissimus est eius auctor, quia Spiritus Sanctus.

<3> Tertio, nobilissimum habet obiectum, quia Deum sub aliqua ratione contracta.

<4> Quarto, nam ipsa omnes alia scientias naturales tamquam sibi subservientes praesupponit. 280

3rb <5> Quinto, quia nulla || alia sic perfecte vitam \ >dirigam< <dirigit> ad humanam
3rb felicitatem, sed scias, quod hanc aliquo modo perfecte et defensive sine scientiis humanitus adinventis vel spirituali dono miraculoso Dei nullus potest habere.

Et haec de articulo quarto.

<AD RATIONES PRINCIPALES>

285

13rb Hiis praemissis respondetur ad rationes ante oppositum. |

<1> Ad primam dicitur, quod metaphisica tertio modo accepta est principalissima omnium scientiarum in puro lumine naturali possibilium. Ad improbationem primam dicitur, quod sacra theologia non est scientia puri luminis naturalis et ergo est superior metaphisica nostra, quod dictum est in quarto articulo. Ad improbationem secundam 290

99vb dicitur, quod PHILOSOPHUS primo *Ethicorum* extollit polliticam sive civilem super omnes scientias activas. Modo metaphisica nostra est speculativa et capitur ibi scientia civilis, prout includit scientiam legum et canonum, ne sit contrarium sextae conclusioni tertii articuli. Ad tertiam dicitur, quod scientia canonum pro parte subalternatur theologiae et quantum ad hoc excedit metaphisicam [luminis naturalis nec est 295

274 Quantum] quo K_2, W_1 | articulum] *om. W_1, L_2, Wo, U* | est] *om. K_2, K_3* 275 omni...apparet] omnium scientiarum (humanitus *add. L_2*) inventarum L_1, L_2 | adinventata] inventa Wo, U | apparet] patet K_3 | apparet tamquam] dum Wo | tamquam] tamen K_2, K_3 tamen (dum U) quia W_1, L_1, L_2, U 276 in scientis] *om. U* 277 Secundo] quia *add. K_3, L_1, L_2, Wo, U* | eius] actor vel *add. K_3* | quia] est *add. L_2, Wo, U* 278 Tertio] tertio (modo *add. K_3*) quia K_3, L_1, L_2 | contracta] contractum L_1, L_2 279 Quarto] quarta W_1 | nam ipsa] quia L_1 | alia] alias L_1, L_2 | naturales] in lumine naturali K_3 281 Quinto] quinta W_1 praesupponit *add. K_2* | alia] scientia *add. K_2* | dirigam] dirigit $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 283 vel] sive L_1, L_2, U | spirituali] *om. U* | nullus] non K_3, L_1, L_2, Wo, U | potest] poteris K_3 | habere] haberi L_1, L_2, Wo, U 284 Et] *om. K_2, W_1, L_1, L_2, Wo, U* | Et haec] hoc K_3 | Et...quarto] *om. L_1* | articulo] *om. K_3, L_2, Wo, U* 286 Hiis] visis seu *add. K_3* | Hiis...respondetur] *om. L_1, L_2, Wo, U* | ante oppositum] *om. K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U* 288 naturali] homini K_3 *om. L_1* 289 et ergo] sed quoniam necessario L_1 sed quo L_2 290 quod] ut $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 291 dicitur] *om. K_3, U* | primo] primum U 292 nostra] *om. U* 294 tertiam] improbationem *add. K_3* | dicitur quod] improbationem quando dicitur (dicebatur quod L_1) (quod *add. L_2*) L_1, L_2, Wo, U | subalternatur] subordinatur K_3 sacrae *add. L_1* 296 quarta] tertia U | ibi] *om. K_3*

291 Philosophus...292 activas] Arist., *Eth.*, I, 1, p. 377, l. 12 (Bekker, 1095a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 3, p. 12, l. 15

<2> Ad secundam principalem dicitur, quod nullus metaphisicus capiendo metaphisicam tertio modo est malus. Ad auctoritatem PHILOSOPHI in septimo
300 *Ethicorum* dicitur, quod vult, quod aliqui sunt mali, qui habent valde bonas scientias, non tamen habent optimas luminis naturalis.

<3> Ad tertiam dicitur, quod licet metaphisica sit scientia capiendo scientiam large, tamen non est scientia capiendio scientiam stricte, prout sumitur in sexto
Ethicorum, sed sic est sapientia, ut visum fuit in secundo notabili tertii articuli.

305 <4> Ad quartam, de certitudine metaphisicae dicitur postea in sequentibus.

<5> Ad quintam dicitur, quod metaphisica tertio modo accepta satiat appetitum eo modo, quo est / possibile ipsum satiari in puro lumine naturali, { nec obstat, quod tu
3vb arguis, videlicet quod talis metaphisicus adhuc multa quaerit vel multis indiget, quia
99va vita praesens etiam felicitatis multis indigentis est in]voluta, ut habetur decimo
3rb
310 *Ethicorum*.

<6> Ad sextam dicitur, quod medicus de rebus corruptibilibus considerat, metaphisicus omnia genera causarum, sicut patet secundo *huius*, ubi probatur statum esse in causis materialibus, et in septimo *huius* consideratur de materia. Ad
COMMENTATOREM primo *Physicorum* dicitur, quod voluit, quod metaphisicus in primis
315 causis non considerat nisi tria } genera causarum, scilicet formalem, finalem et
3va efficientem, quia materiam non habent.

<RATIO POST OPPOSITUM>

Auctoritas PHILOSOPHI et ratio post || oppositum sit pro conclusione \ tertii articuli. 3va

Haec de questione prima. 3va

299 in] *om. L₁, L₂, Wo, U* | septimo] libro *add. K₃* sexto *U* 300 qui] *om. K₃* 301 habent] *om. K₃*
302 licet] *om. L₁, Wo, U* 304 est] *om. W₁* | fuit] est *L₁* 305 quartam] dicitur quod *L₁, L₂, Wo, U*
dicitur] dicitur *U* | postea] *om. Wo* 307 ipsum] *om. K₃* | tu] quaeris aut *add. K₃ om. U* 308 videlicet]
scilicet *Wo om. U* | vel] *om. L₂, Wo, U* | vel multis] quae *L₁* | multis] quam *add. L₂* | indiget] indigeat
L₂ | quia] etiam *add. K₃* 309 felicitatis] felicitas *Wo, U* | ut] sicut *K₃* | ut habetur] *om. L₁, L₂, Wo, U*
habetur] in *add. K₃* 311 medicus] metaphisicus *K₃, L₁, Wo* | de] *om. K₂* | rebus] *om. K₃*
corruptibilibus] materialibus *add. L₁, L₂ materialibus Wo, U* 312 metaphisicus] *om. K₃, W₁, L₁, L₂, Wo,*
U | patet] in *add. K₃, L₁, L₂, U* 313 materialibus] essentialibus *L₁, L₂, Wo, U* | huius] *om. L₁, L₂*
314 Commentatorem] in *add. K₃* | quod voluit] *om. K₃* 315 formalem finalem] formam, finem *K₂, K₃,*
W₁, L₁, L₂, Wo, U 316 habent] primae causae *add. L₂ habet U* 318 sit] sunt *K₃, L₁, L₂* | conclusione]
tertia *add. K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 319 Haec...prima] sequitur secunda quaestio *W₁* sequitur quaestio (alia
et *om. Wo*) secunda *L₁, Wo* secunda primi *L₂* sequitur quaestio *U* | prima] *om. K₃*

299 Ad...301 naturalis] Arist., *Eth.*, VII, 11, p. 512, l. 4 (Bekker, 1152a); cf. Burid., *In De an. I*, I, qu. 2, p. 175, l. 59 303 non...304 Ethicorum] Arist., *Eth.*, VI, 7, p. 483, l. 20 (Bekker, 1141a) 309 vita...310 Ethicorum] Arist., *Eth.*, X, 7, p. 576, l. 10 (Bekker, 1177a) 312 secundo...313 materialibus] Arist., *Met.*, II, 2, p. 37, l. 13 (Bekker, 994a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 2, 198, p. 51, l. 1; ibidem, qu. 2, 200, p. 51, l. 20; Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, I, 3, 2, p. 55, l. 91; idem, *In Phys. II*, I, qu. 1, p. 17, l. 54 313 in²... materia] Arist., *Met.*, VII, 11, p. 144, l. 14 (Bekker, 1037a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, II, 2, 2, p. 72, l. 34, p. 74, l. 96, 98 | Ad...316 efficientem] Aver., *In Phys.*, I, f. 6r, A-C

<QUAESTIO SECUNDA>

Sequitur quaestio secunda primi. Queritur secundo.

Utrum metaphysica sit certior et dignior ceteris aliis scientiis et virtutibus

<RATIONES PRINCIPALES>

<1> Et arguitur primo, quod non sit certior aliis, quia mathematicae sunt certiores
ea, igitur etc. Consequentia est manifesta, antecedens est PHILOSOPHI secundo *huius*
dicentis, quod acerbologia mathematicae, id est certitudo mathematica, non est
omnibus expetenda, super qua *littera* dicit COMMENTATOR, quod demonstrationes
mathematicae sunt in primo gradu certitudinis, igitur nullae aliae sunt certiores, igitur
etc.

5

10

<2> Secundo sic: scientia, quae est de difficillimis, non est certior aliis.
Metaphysica est huiusmodi, igitur etc. Consequentia tenet, maior apparet, quia
difficillima non videntur posse cognosci cum certitudine, minor est PHILOSOPHI in
prologo, quia est de causis universalibus, quae sunt difficillimae ad cognoscendum, ut
dicitur ibidem.

15

<3> Tertio: scientia de anima videtur esse certior ista vel aequae certa, ergo etc.
Consequentia tenet, antecedens est PHILOSOPHI in prologo *De anima* dicentis, quod
propter certitudinem | historiam scientiam de anima in primis, id est inter principales
scientias vult ponere, igitur etc.

13va

---

2 Sequitur...primi] *om. K₃* | Sequitur...secundo] quaeritur utrum *L₂ om. Wo* secundo quaeritur *U*
quaestio...primi] *om. K₂* | secundo] circa primum *add. W₁* 3 ceteris] omnibus *W₁* 5 Et] *om. K₃* | sit...
aliis] *om. U* | quia mathematicae] *om. K₃* | mathematicae...certiores] mathematica est certior *L₁, L₂*
6 ea] illa *L₁, L₂, Wo, U* | Consequentia...manifesta] *om. L₁, L₂* | est manifesta] nota est de se sed *K₂*
tenet *Wo, U* 7 acerbologia] est *add. Wo* | mathematicae] mathematica *K₃, W₁, Wo* et mathematica *L₁, L₂*
est mathematica *U* | mathematica] mathematicae *L₁, L₂, Wo, U* | est²] in *add. K₃, L₁, L₂, U* 8 omnibus]
in rebus *Wo* rebus *U* | qua littera] quam litteram *K₂* 9 mathematicae] in mathematica *K₃* | certitudinis]
om. U | igitur²...10 etc] et per consequens quaestio est falsa *U* 12 huiusmodi] huius *om. Wo*
Consequentia tenet] *om. K₃, L₁, L₂, Wo, U* | apparet] patet *K₃, L₁, L₂, U* 13 posse] *om. L₁, L₂, Wo, U*
in... 14 prologo] capitulo secundo prologi *L₁, L₂, Wo, U* 14 difficillimae] difficillima *W₁, L₂, Wo, U* | ut]
sicut *L₁, L₂* 15 ibidem] item *add. L₁* 16 Tertio] sic *add. L₂, Wo, U* 17 Consequentia tenet] *om. L₁, L₂,
Wo, U* | Philosophi] Philosophus *K₃* 18 historiam] *om. W₁* historia *U* | scientiam] *om. K₃, L₁, L₂, Wo,
U* | anima] poni<m>us *add. K₃* | est] in principio historiam de anima ponemus in primis id est *add. W₁*
principales] principales *K₃, W₁* 19 scientias] notitias *K₃* scientiam *W₁* | igitur etc] aut id est
dignissimis (veritatis ponere istis [?]) *add. K₃*

---

6 antecedens... 8 expetenda] Arist., *Met.*, II, 3, p. 39, l. 17, 25 (Bekker, 994b, 995a); cf. Burid., *In De an.*
III, III, qu. 10, p. 833, l. 64 8 super... 9 certitudinis] Aver., *In Met.*, II, f. 35v, K; cf. Burid., *In Met.*, qu.
6, 100, p. 33, l. 3 13 minor... 15 ibidem] Arist., *Met.*, I, 2, p. 9, l. 24 (Bekker, 982a); cf. Alb. de
Sax./Burid., *In Phys. II*, I, qu. 5, p. 69, l. 70 17 antecedens... 19 ponere] Arist., *De an.*, I, 1, 402a1; cf.
Burid., *In Met.*, qu. 6, 101, p. 33, l. 7; ibidem, qu. 6, 115, p. 35, l. 19

- 20 <4> Quarto sic: scientia communissima non potest esse certior aliis, sed
metaphysica est huiusmodi, igitur etc. Consequentia tenet, antecedens patet, quia
scientia communissima est confusa magis. Modo talis cognitio est incerta et imperfecta
teste PHILOSOPHO secundo *Ethicorum* dicente, quod scientia de virtutibus secundum
rationes communes earum est incerta. Sed efficitur certior, quando descenditur ad
25 rationes speciales earum. Idem primo *Topicorum*, ubi dicitur, quod methodus de
quattuor praedicamentis in communi non est certa determinatio, sed ad certitudinem
requiritur specialis determinatio { de ipsis. Minor [est PHILOSOPHI quarto *huius*. 99vb
- <5> Quinto sic: <scientia>, quae supponit ab aliis, non est certior, sed metaphysica 100ra
est huiusmodi, igitur etc. Consequentia tenet, maior patet per PHILOSOPHUM in prologo
>dicentis< <dicentem>, quod scientiae, quae ex paucioribus sunt, certiores sunt ex
30 additione dicentis. Minor est COMMENTATORIS octavo *Physicorum* dicentis, quod
metaphysicus supponit a philosopho substantias separatas esse et quod nullam viam
habet demonstrandi eas nisi per medium naturale. Secundo] probatur idem, / quia 3va
supponit a grammatica modum loquendi et a logica modum arguendi et deducendi suas 4ra
35 conclusiones, igitur etc.
- <6> Sexto: omnes scientiae sunt aequae certae, igitur etc. Consequentia tenet,
antecedens apparet, quia omnes sunt aequaliter remotae || a formidine de opposito, ergo 3vb
omnes videntur aequae certae, sicut aequae calidae sunt, quae aequaliter distant a
frigiditate. Deinde arguitur, \ quod metaphysica non sit dignior aliis, primo sic: sacra 3vb
40 theologia est dignior, igitur etc. Antecedens patet ex praecedenti quaestione. Secundo
sic: scientiae <legales> sunt digniores, ergo etc. Consequentia tenet, antecedens
probatur primo, quia divites et nobiles magis eas prosequantur, quod est signum eas

20 sic] *om. K₃ arguitur add. Wo* 21 huiusmodi] huius *W₁ comunissima L₁ huius L₂, U* | antecedens patet]
maior patet *L₁ et maior patet K₃, L₂ et maior apparet Wo et maior apparet U* 22 Modo] *om. Wo* | et] vel
Wo 24 earum] eius *L₁, L₂, U* eis *Wo* 25 earum] eius *L₁, L₂, Wo, U* | Idem] patet *add. L₁, L₂, Wo, U*
Topicorum] *Ethicorum K₃* | methodus] *methodos Wo* | de...26 quattuor] sequitur *U* 26 communi]
universali *K₃* | certa] certior *W₁* 27 determinatio] declaratio *K₃* | ipsis] virtutibus *U* 28 sic] *om. W₁*
scientia *add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | supponit] praesupponit *L₁* | ab aliis] alias *L₁, L₂* | certior] aliis
add. L₁, L₂ | sed] *om. L₁, L₂, Wo, U* 29 huiusmodi] huius *W₁, L₁, L₂* | tenet] et *add. U* | patet] probatur
K₃ 30 dicentis] dicentem *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | scientiae] scientia *U* | ex²...31 dicentis¹] *om. L₁, L₂*
32 metaphysicus] metaphysica *U* | philosopho] phisico *L₁, L₂, U* 33 eas] *om. Wo* 36 Sexto] sic *add.*
L₂, Wo, U | Sexto...39 frigiditate] *om. L₁* | tenet] nota *K₃* 37 apparet] probatur *L₂, Wo, U* 38 videntur]
videbitur *W₁* 39 Deinde] secundo *K₃, L₁, L₂, Wo, U* | arguitur] principaliter *add. L₁, L₂, Wo, U* | sic]
quia *K₃ om. Wo, U* 40 Antecedens] *om. L₁* | praecedenti] praecedente *U* 41 scientiae] *om. K₃, W₁*
legales *add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | Consequentia tenet] *om. L₁, L₂* 42 probatur] patet *L₁, L₂*
primo] *om. L₁, L₂, Wo, U* | nobiles] nobiliores *K₃* | eas²] *om. L₁*

22 cognitio...24 incerta] Arist., *Eth.*, II, 2, p. 398, l. 2 (Bekker, 1104a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 6, 102, p. 33, l. 15 25 Idem...27 ipsis] Arist., *Top.*, I, 4, p. 8, l. 12 (Bekker, 101b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 6, 102, p. 33, l. 12 27 Minor...huius] Arist., *Met.*, IV, 3, p. 66, l. 1 (Bekker, 1005b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 11, 399, p. 93, l. 26 29 maior...31 dicentis¹] Arist., *Met.*, I, 2, p. 9, l. 24 (Bekker, 982a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 6, 103, p. 33, l. 21; ibidem, qu. 6, 118, p. 35, l. 30 31 Minor...33 naturale] Aver., *In Phys.*, VIII, f. 421r, E

magis esse proprias dignitatibus et superioribus, secundo, quia sunt utiliores rei publicae, ergo sunt digniores. Consequentia tenet per PHILOSOPHUM primo *Ethicorum* dicentem: bonum quanto communius, tanto divinius. Antecedens patet, quia leges iubent vivere secundum omnem virtutem et prohibent omnem malitiam, quinto *Ethicorum*, modo hoc est utilissimum rei publicae, igitur etc. Tertio sic: prudentia est dignior metaphysica, igitur etc. Consequentia nota est, antecedens patet primo, quia prudentia solum est in bonis, sexto *Ethicorum*, metaphysica autem videtur posse esse in malis, ut argumentum est in praecedenti quaestione. Secundo, quia illud est melius, in cuius opere consistit humana felicitas, sed hoc est prudentia, igitur etc. Consequentia tenet, maior patet, quia felicitas est bonum optimum hominis, primo *Ethicorum* et decimo. Minor est PHILOSOPHI septimo *Politicorum* dicentis, unicuique tantum adiacet felicitatis, quantum prudentiae et virtutis. Tertio probatur idem alias sic: iste habitus est melior, cuius finis est melior, sed prudentiae finis est melior, igitur etc. Cognoscentia tenet, maior patet, quia finis est optimum, primo *Politicorum*. Minor patet, quia finis metaphysicae est speculari, PHILOSOPHUS in prologo, sed finis prudentiae est bene totum vivere, { sexto *Ethicorum*. Modo melius est totum bene vivere quam solum speculari, quia includit speculari et amplius. } Quarto probatur alias: intellectus practicus est melior quam speculativus, ergo prudentia est melior quam metaphysica. Consequentia tenet, quia prudentia est perfectio intellectus practici et metaphysica speculativi, modo | sicut se habent potentiae in melius esse et peius esse, ita se habent proportionaliter suae perfectiones. Antecedens probatur, quia intellectus practicus

43 esse] est *U* | dignitatibus] dignioribus *K₃*, *L₁*, *L₂*, *U* | secundo] secundo *om.* *K₂* altioribus *L₁* utiliores] digniores *Wo* 45 dicentem] quod *add.* *L₁*, *L₂*, *Wo*, *U* 46 omnem¹] *om.* *L₁*, *L₂* | omnem malitiam] hominem maliti<os>um *U* | quinto *Ethicorum*] *om.* *K₂* 47 hoc] illud *L₁*, *L₂*, *Wo*, *U* | sic] *om.* *K₃* arguitur *add.* *L₂*, *U* 48 metaphysica] ea *K₃* | Consequentia] *om.* *L₁*, *L₂* | Consequentia...est] *om.* *K₃* nota est] tenet *L₁*, *L₂*, *Wo*, *U* | patet] probatur *K₃* 49 sexto *Ethicorum*] *om.* *L₁*, *L₂*, *Wo*, *U* | esse] *om.* *L₁* 50 praecedenti] praecedente *U* | quaestione] *bscr.* *L₁* | quia] ad idem *L₁*, *L₂*, *Wo*, *U* 51 cuius] quo *U* est] in *add.* *Wo* 52 hominis] hominum *L₁*, *L₂*, *U* 53 dicentis] dicentem *W₁* 54 probatur...sic] ad idem sic *L₁* sic probatur *L₂*, *U* | idem alias] *om.* *Wo* | idem...sic] antecedens *K₃* 55 melior¹] melius *Wo* Cognoscentia...56 tenet] *om.* *L₁*, *L₂*, *Wo*, *U* 57 Philosophus] ut patet per Philosophum *L₁*, *L₂* | prologo] huius *add.* *L₁*, *L₂* 58 totum¹] *om.* *L₁*, *L₂* | totum²] solum *W₁* *om.* *L₁*, *L₂* 59 quia] bene vivere *add.* *L₁*, *L₂* probatur alias] sic principaliter *L₁*, *L₂* sic ad principalem *Wo* sic ad principale *U* 60 quam²] scilicet *add.* *W₁* | metaphysica] sapientia *add.* *K₃* 61 quia] *om.* *Wo* | et] sed *L₁*, *L₂* | metaphysica] est *add.* *L₁*, *L₂* 62 peius] ad *K₂* 63 proportionaliter] proporcionabiliter *L₁*, *L₂* | quia] *om.* *K₃*

44 Consequentia...45 divinius] Arist., *Eth.*, I, 4, p. 379, l. 28 (Bekker, 1096a) (AA, XII, 5)
 45 Antecedens...47 publicae] Arist., *Eth.*, V, 3, p. 454, l. 27 (Bekker, 1129b); cf. Burid., *In De an. II*, I, qu. 2, p. 499, l. 8
 48 antecedens...49 *Ethicorum*] Arist., *Eth.*, VI, 5, p. 481, l. 23 (Bekker, 1140a)
 52 maior...53 decimo] Arist., *Eth.*, I, 9, p. 386, l. 28 (Bekker, 1099a); ibidem, X, 7, p. 576, l. 10 (Bekker, 1177a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 23, p. 16, l. 30
 53 Minor...54 virtutis] Arist., *Pol.*, VII, 1, p. 242, l. 2 (Bekker, 1323b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 5, p. 12, l. 24
 56 maior...*Politicorum*] Arist., *Pol.*, I, 2, p. 6, l. 9 (Bekker, 1252b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 7, p. 13, l. 9; ibidem, qu. 1, 15, p. 15, l. 8 | Minor...57 prologo] Arist., *Met.*, I, 2, p. 9, l. 24 (Bekker, 982a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 15, p. 15, l. 5
 57 sed...58 *Ethicorum*] Arist., *Eth.*, VI, 5, p. 481, l. 23 (Bekker, 1140a)
 63 intellectus...64 *Politicorum*] Arist., *Pol.*, III, 11, p. 195, l. 7 (Bekker, 1282a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 8, p. 13, l. 13

praecipit speculativo, speculari praecipere autem est superioris, tertio *Politicorum*.
 65 Secundo probatur hoc: illud est optimum hominis, quod pervertitur per malitiam] 3vb
 moralem, septimo *Ethicorum*, sed intellectus practicus <pervertitur> per malitiam
 moralem et non spculativus, igitur etc. Minor patet sexto *Ethicorum*. Tertio probatur
 hoc, quia politica habet ordinare in civitatibus, qui debent esse sapientes, ergo politicus
 || intellectu practico praecipit sapientiae vel intellectui speculativo. Consequentia videtur 4ra
 70 esse nota, antecedens patet primo *Ethicorum*, ubi dicitur, quales unumquemque oportet
 discere, \ disciplinarum politica praecordinat. 4ra

<OPPOSITA>

<1> Oppositum primi apparet / [in prologo dicente PHILOSOPHO, quod oportet 4rb
 sapientem certiore[m] esse aliis et magis causam dicentem. Idem sexto *Ethicorum* dicit, 100rb
 75 quod sapientiam in artibus certissimam assignamus, modo metaphysica est sapientia ex
 praecedenti quaestione.

<2> Oppositum secundi etiam habetur in prologo dicente PHILOSOPHO,
 necessariores igitur omnes specie aliae scientiae dignior autem nulla. Et postea dicit,
 quod ipsa sola libera est scientiarum, sola enim suimet causa est.

80 <CORPUS QUAESTIONIS>

Duo quaeruntur et secundum hoc duo erunt articuli. In primo videbitur de primo,
 videlicet: utrum metaphysica sit certior aliis scientiis. In secundo videtur de secundo,
 videlicet: utrum metaphysica sit dignior aliis scientiis.

64 superioris] superiorum L_1, L_2, U 65 hoc] *om. L_1, L_2, Wo, U* | illud] *om. K_3* | optimum] *bscr. W_1*
 66 practicus] pervertitur *add. K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U* 68 qui] quae Wo | sapientes] sapientis Wo
 69 practico] p<ra>ctico K_2 | videtur] est L_1, L_2 | videtur... 70 nota] tenet K_3 70 esse] *om. L_1, L_2, Wo, U*
 patet] est K_3 | quales] enim *add. L_1, L_2, Wo, U* 71 discere] addiscere L_1, L_2, Wo, U | disciplinarum]
 disciplinam L_1, L_2 73 apparet] patet L_1, L_2, Wo, U 74 causam] assignat *add. W_1* | dicentem] dicere $L_1,$
 L_2, U 75 certissimam] certissimis Wo | certissimam assignamus] altissimis certissimis assignavimus $L_1,$
 L_2 certissimis assignabimus U | assignamus] assignabimus Wo 76 praecedenti] praecedente W_1, U
 77 dicente Philosopho] Philosophus K_3 78 specie] scilicet W_1 scilicet *add. L_1, L_2* | specie aliae] scilicet
 ille K_3 79 libera] liberrima L_1, L_2, U libertissima Wo | est¹] *om. Wo* | est²] in quaestione *add. L_1, L_2,*
 Wo, U 81 Duo quaeruntur] *om. K_3* | hoc] in quaestione *add. K_3* | videbitur] videtur U 82 videlicet]
 scilicet W_1 *om. L_2, U* | videlicet... 83 scientiis] in secundo de secundo sequitur etc. L_1 | videtur]
 videbitur W_1 *om. K_3, L_2, Wo, U* 83 videlicet] scilicet K_3, L_2, Wo, U | metaphysica] ipsa K_3, L_2, Wo, U
 aliis scientiis] *om. U* | scientiis] *om. L_2*

65 illud... 66 Ethicorum] Arist., *Eth.*, VII, 12, p. 513, l. 2 (Bekker, 1152b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 9, p.
 13, l. 19; ibidem, qu. 1, 28, p. 17, l. 32 67 Minor... Ethicorum] Arist., *Eth.*, VI, 13, p. 491, l. 26 (Bekker,
 1144a) 70 primo... 71 praecordinat] Arist., *Eth.*, I, 1, p. 376, l. 6 (Bekker, 1094a) 73 Oppositum... 74
 dicentem] Arist., *Met.*, I, 5, p. 18, l. 16 (Bekker, 986a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 6, 119, p. 36, l. 7
 74 Idem... 75 assignamus] Arist., *Eth.*, VI, 6, p. 483, l. 17 (Bekker, 1141a) 77 Oppositum... 78 nulla]
 Arist., *Met.*, I, 9, p. 29, l. 10 (Bekker, 990b)

<Articulus primus>

<Notanda>

85

<1> Quantum ad primum articulum sciendum pro ambobus articulis, quod intendo hic accipere metaphysicam tertio modo expresso in praecedenti quaestione, videlicet pro sapientia et comparare eam aliis scientiis in puro lumine naturali homini possibilibus, non includentibus ipsam.

<2> Secundo notandum, quod omnis certitudo praesupponit veritatem. Impossibile est enim aliquid esse certum de falso.

90

100rb <3> Tertio nota, quod una scientia dicitur certior esse aliis quinque modis. Primo modo, quod { certioribus principiis innititur. Secundo, quia res mutabiles minus considerat, puta in ordine ad obiectum. Tertio, quia pauciores dubitationes circa suum obiectum derelinquit proprias, hoc tertio modo scientia ostendens 'quia est' et 'propter quid est' de aliquo, certior est quam scientia, quae solum ostendit 'quia est'. Quarto, quia suppositis suis principiis certiores modum habet procedendi ad suas conclusiones ab eisdem. Quinto dicitur certior, quia facilius.

95

<Concluisones>

14ra <1> Hiis paemissis prima conclusio est haec: metaphysica est certior aliis scientiis primis duobus modis. Patet primo, quia procedit ex principiis simpliciter primis, | puta communissimis, immo ex principiis, quibus omnium aliarum scientiarum particularium principia probantur. Et patet de secundo, quia est de Deo et primis causis, quae sunt omnino res immutabiles in lumine naturali. Et si dicatur, quod etiam est de corruptibilibus,] dicas, quod hoc est minus principaliter, quia totus eius finis ultimus est cognitio primae causae, quae est simpliciter immutabilis.

100

4ra

105

4rb

<2> Secunda conclusio: || metaphysica etiam aliis est certior scientiis tertio modo. Probatur: pauciores dubitationes circa suum obiectum derelinquit, igitur etc.

86 Quantum] *om. K₂ bscr. K₃ | articulum] om. K₃, W₁, L₁ est L₂, U | articulum sciendum] est notandum Wo | sciendum] est *add. K₃ | sciendum...quod] bscr. K₃ 87 accipere] accipe<re> K₂ | praecedenti] praecedente U | videlicet] scilicet Wo 90 Secundo] est *add. K₃ | notandum] nota L₁, L₂, Wo, U | quod] bscr. L₁ 91 aliquid] aliquam L₁, L₂, U | certum] certitudinem L₁, L₂, Wo, U 92 nota] est notandum K₃ esse] *om. K₂, K₃, Wo, U | aliis] alia K₂, L₁, L₂, Wo, U 93 modo] ex eo *add. W₁ | modo quod] ex eo quia K₃, L₁, L₂, Wo, U | quod] ex eo *add. K₂ | principiis] principalibus W₁ | res] minus *add. W₁, L₁, L₂, Wo, U | mutabiles...94 considerat] consideratae in ea sunt certiores K₃ | minus] *om. K₂, W₁, L₁, L₂, Wo, U 94 puta] *om. L₁, L₂, Wo, U | quia] quod Wo | dubitationes] proprias *add. L₁, L₂, Wo, U 95 proprias] *om. K₃, L₁, L₂, Wo, U | hoc...modo] quomodo K₃, L₁, L₂, Wo, U | tertio] *om. K₂, W₁ 96 est¹] *om. U quam] *om. W₁ 97 suppositis] supponit Wo | habet] demonstrandi *add. L₁, L₂, Wo, U | procedendi] procedenti L₁ 98 dicitur certior] modo K₃ 100 est¹] sit K₃ | scientiis] *om. K₃ 101 Patet] de *add. K₃, L₂, Wo, U probatur L₁ 102 communissimis] communibus W₁ 103 Et] *om. L₁, L₂, Wo, U | et] de *add. L₁, L₂, Wo, U 104 res] *om. L₂ | dicatur] dicitur L₁, L₂, Wo, U 105 corruptibilibus] causis secundis K₃ | dicas] dicitur Wo | hoc] *om. K₃, L₁, L₂, Wo | principaliter] principalius W₁ 107 conclusio] est haec *add. K₃, L₂, Wo, U | scientiis] scientias U 108 Probatur] sic quia *add. L₁, L₂ sic *add. Wo | obiectum] subiectum Wo, U************************

110 Consequentia tenet, antecedens probatur, quia licet metaphysica ab universalissimis
incipiat, tamen usque ad species specialissimas descendit. Nullius enim considerare est,
quid sit vel quae res sit homo vel triangulis, nisi metaphysicae, quia de quidditatibus
rerum plenissime determinat.

115 <3> Conclusio tertia: metaphysica non est certior aliis scientiis ultimis duobus
modis. Patet conclusio, quia non habet certissimum modum procedendi a principiis ad
conclusiones, eo quod materia eius hoc non / \ patitur. Patet hoc etiam de quinto, quia 4va
hoc <non> est facilius aliis, cum sit de primis causis, quae sunt difficillima ad 4rb
cognoscendum.

120 <4> Conclusio quarta: >metaphysica< <mathematica> certior est aliis [scientiis 100va
quarto modo. Patet per auctoritates allegatas in prima ratione ante oppositum et per
PHILOSOPHUM primo *Posteriorum* dicentem, quod in eis minor contingit error, quod est
propter eandem causam. Suppositis enim suis principiis evidentissimum modum habet
deducendi ex istis } { suas conclusiones. 4ra

125 <5> Quinta conclusio: quinto modo certitudinis scientia, quae est de sensibilibus 100va
magis aliis, dicitur certior. Patet, quia aliis est facilius, cum ista sint faciliora ad
cognoscendum. Sed dicent: utrum ergo philosophia naturalis est certior vel
mathematica. Et videtur, quod mathematica auctoritate PHILOSOPHI sexto *Ethicorum*
dicentis, quod iuvenes bene fiunt boni mathematici, sed non prudentes vel naturales
propter defectum experientiae. Oppositum tamen videtur ex conclusione, quia scientia
naturalis magis videtur ex sensibilibus quam mathematica, cum mathematica sit de
130 abstractis a motu et materia sensibili, secundo *Physicorum*. Pro solutione illius

109 tenet] per difficultatem superius positam add. K_3 nota L_1 per distinctionem tertii notabilis add. L_1, L_2, Wo, U | ab] de L_1, L_2, U | ab universalissimis] a versalissimis Wo 110 incipiat] consideret L_1 considerat L_2, Wo om. U | enim] scientiae (est om. Wo) add. L_1, L_2, Wo, U | est] quae et L_1, L_2, U 111 quid...res] quae et quid Wo | vel¹] om. K_3 | vel¹...sit²] om. L_1, L_2, U | triangulis] triangulus K_3, W_1, Wo humanitas (humanitas L_1) vel triangulatio add. K_3, L_1, L_2, Wo, U | nisi] triangulus K_2 | quia] et sic K_3, L_1, L_2, U si Wo 113 tertia] est add. K_3, L_1 | duobus] om. K_3 114 conclusio] de quarto (modo om. K_3) K_3, L_1, L_2, Wo, U 115 hoc²] om. K_3, L_1, L_2, Wo, U | quinto] modo add. L_1, L_2, Wo, U 116 hoc] om. $K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ non add. $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 118 quarta] est add. K_3 | metaphysica] mathematica L_1, L_2 | aliis scientiis] om. W_1 119 per¹] om. K_3 | auctoritates allegatas] auctoritate allegata K_3 120 Philosophum] in add. Wo | eis] ea L_1, L_2, Wo, U 123 Quinta] ultima K_3, L_1, L_2, Wo, U 124 quia] talis add. K_3, Wo aliis²] om. K_3 | aliis est] etiam (talis L_2, U) est aliis L_1, L_2, U | facilius] facilius U | sint] sunt Wo faciliora] facillima K_3 faciliora U | ad] om. K_3 125 Sed] om. K_3 | Sed dicent] Dicitur aliquis Wo diceret] diceret scholaris K_2, K_3, W_1 | ergo] om. K_3 126 mathematica] metaphysica K_3, Wo | mathematica] metaphysica K_3, Wo 127 quod] om. L_1, L_2, U | fiunt] sunt L_1 | naturales] naturalis W_1 128 conclusione] ultima add. L_1 | quia] quod K_3 129 naturalis] est (de om. Wo) add. L_1, L_2, Wo, U | magis...ex] est de magis K_3 | videtur] om. Wo | videtur ex] om. L_1, L_2, U | mathematica¹] metaphysica K_3 | cum mathematica] om. Wo | mathematica²] metaphysica K_3

119 per²...121 causam] Arist., *Anal.*, I, 24, p. 322, l. 29 (Bekker, 85a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 14, 449, p. 103, l. 16; ibidem, qu. 14, 451, p. 103, l. 23; ibidem, qu. 14, 464, p. 106, l. 22 126 Et...127 mathematici] Arist., *Eth.*, VI, 9, p. 486, l. 1 (Bekker, 1142a) 129 cum...130 Physicorum] Arist., *Phys.*, II, 2, p. 61, l. 16 (Bekker, 193b); cf. Burid., *In De an. I*, III, qu. 1, p. 400, l. 14; ibidem, III, qu. 1, p. 403, l. 40

sciendum est, quod mathematica communiter principiis enitur ex significationibus terminorum nobis notis, ut in talibus: totum est maius sua parte et consimilibus, philosophia vero naturalis | principiis notis per experientiam, ut talibus: omnis ignis est calidus, omnis humidus res naturalis est naturaliter mobilis, grave non prohibitum descendit deorsum. Quo praemisso dicatur, quod iuvenes aptiores sunt ante experientiam pro mathematicis scientiis quam pro naturalibus. Patet, quia principia mathematicorum] sunt eis notiora, nisi sint quaedam pauca, ex philosophia naturali habent supponi, quae oportet eos credere et supponere sicut est hoc: quod continuum est in infinitum divisibile et quod non componitur ex indivisibilibus et si aliqua sunt consimilia. Ad naturalia autem non sunt bene apta propter defectum || experientiae, sine qua principia philosophiae non sunt nota. Ad rationem in contrarium dicit, quod licet mathematica sit de abstracte consideratis, nihilominus principiis notioribus enitur et propter hoc faciliora redduntur in expertis. Conclusio autem posita intelligitur ceteris paribus vel cum scientiae ex eisdem vel consimilibus principiis procedunt.

<Articulus secundus>

<Notanda>

<1> Quantum ad secundum articulum primo est notandum, quod si inter alios habitus aliquis alius habitus deberet esse dignior metaphysica, maxime esset prudentia et motiva ad hoc posita fuerunt { in tertia ratione partis secundae ante oppositum. Et ideo supponitur, quod si probatum fuerit metaphysicam esse digniorem prudentia, quod probatum sit eam esse digniorem omnibus habitibus homini in puro lumine naturali \ possibilibus.

131 est] *om. L₁, L₂ | mathematica] metaphysica K₃ | enitur] innitur K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U significationibus] significatione K₃, L₁, W₀ 132 nobis] *om. L₁, L₂, W₀, U | ut in] sicut K₃, L₁, L₂, W₀, U maius] magis K₃ | parte] (et *add. K₃*) a puncto ad punctum contingit lineam rectam ducere (haec *om. K₃, L₁, L₂, U*) *add. K₃, L₁, L₂, W₀, U | et] de *add. K₃, W₀ 133 vero] *om. K₃, W₀ | experientiam] experientias L₁, L₂, W₀, U 134 humidus] *om. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U etiam W₀ 135 ante] ad L₁, L₂ 136 experientiam] experientias L₁, L₂, W₀ | mathematicis] metaphysicis K₃ | pro²] *om. K₃, L₁, L₂ Patet] ratio est K₃, L₁, L₂, W₀, U 137 mathematicorum] scientiarum metaphysicarum K₃ | pauca] quae *add. K₂, K₃, W₁ 138 supponi] praesupponi K₃ | eos] eas W₀ | est²] *om. W₀ 139 divisibile] est *add. L₁ 140 naturalia autem] scientiam naturalem K₃ | autem] vero L₁, L₂, W₀, U | apta] apti K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U 141 rationem] contrarium W₁ | contrarium] contrario W₀ | dicit] dicitur L₁, L₂, W₀, U 142 mathematica] metaphysica K₃ | abstracte consideratis] aliquibus consideratis abstractis K₃ abstracto a materia (et *add. L₂) L₁, L₂, W₀, U | nihilominus] tamen *add. L₁ | enitur] innitur K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U | et] qua (*om. L₂) ipsa philosophia naturalis L₁, L₂ *om. W₀ 143 faciliora] fasiliora U 144 scientiae] scientia est K₃ | consimilibus] quae ex similibus K₃ | procedunt] haec de primo articulo (sequitur et *add. K₃) *add. K₃, W₁, W₀ sequitur articulus *add. L₁ haec de primo articulo *add. L₂, U 147 Quantum...articulum] pro secundo articulo K₂, K₃, W₁ | primo] *om. K₃ | primo...notandum] est sciendum L₁ 148 aliquis] alius L₁ | aliquis...deberet] aliquid debet W₀ | alius habitus] *om. K₃ | alius... deberet] debet L₁, L₂, U 149 motiva] quo *add. U | hoc] haec L₁, L₂ | fuerunt] erant L₁ | tertia] *om. W₀ 150 supponitur] suppositio U | digniorem] priorem L₁ 151 eam] ipsam K₃**********************

- <2> Secundo supponitur, quod prudentia est recta ratio agibilium ex sexto *Ethicorum*, [id est habitus, quo homo scit se debite habere circa omnes necessitates 100vb
 155 humanas, circa quas est electio voluntatis debite exsequendas.
- <3> Tertio supponitur, / quod metaphysica sit sapientia perficiens intellectum 4vb
 speculativum in se respectu nobilissimi obiecti, scilicet Dei benedicti, patet ex
 praecedenti quaestione.
- <Conclusiones>
- 160 <1> Illis praemissis sit conclusio prima haec: metaphysica est dignior prudentia;
 probatur auctoritatibus, primo PHILOSOPHI sexto *Ethicorum* dicentis, quod inconueniens
 est, si quis politicam sive prudentiam studiosa existimet, id est principaliorem inter
 virtutes, si non optimum eorum, quae sunt in mundo homo est, si pro quia ac si diceret,
 quia prudentia est de humanis. Ipsa non potest esse optimus habitus, melior enim est,
 165 qui est de divinis ratione obiecti nobilioris. Et primo *Magnorum moralium* dicit
 PHILOSOPHUS, quod prudentia se habet ad sapientiam sicut procurator habet se ad
 patremfamilias in domo. Modo tu scis, quod procurator est inferior patrefamilias, ergo
 prudentia est inferior sapientia. Tertio, ad hoc est auctoritas expressa in dicto sexto, ibi
 dicit PHILOSOPHUS sic: prudentia non est principalis sapientia, sed videt, qualiter fiat et
 170 gratia illius praecipit, ergo sapientia est finis prudentiae, igitur melior | et dignior est ea, 14va
 igitur etc. Consequenter probatur hoc rationibus primo sic: iste habitus est dignissimus,
 qui est dignissimi obiecti, sed metaphysica ille habitus est dignissimus, quia est
 dignissimi actus, || ergo etc. Maior patet, quia ille habitus et potentiae extolluntur per 4vb
 opera] et per obiecta cognoscuntur, sicut habetur nono *huius*, secundo *Ethicorum* et 4va

154 est] est *add.* K_3 | debite] bene L_1, L_2, Wo, U 155 voluntatis] voluptatis Wo | exsequendas] *om.* L_1, L_2, Wo, U 156 sapientia] scientia K_3 *om.* Wo 157 speculativum] *om.* L_1, L_2, U | speculativum in] per Wo 158 praecedenti] praecedente U 160 sit] est K_3, L_1, L_2, Wo, U 161 probatur] ex *add.* L_1 162 studiosa] studiosam K_3 163 homo] hoc L_1 | si²...quia] *om.* K_3 164 quia] *om.* Wo | humanis] igitur *add.* L_1, L_2 | esse] *om.* K_3 165 obiecti nobilioris] obiectorum nobiliorum L_1, L_2, Wo, U | Et primo] item probatur auctoritate L_1, L_2 | dicit] enim *add.* L_1, L_2 167 tu...quod] *om.* L_1, L_2, Wo, U | inferior] inferius Wo 168 est²...169 sic] iterum sonat auctoritas Philosophi sexto *Ethicorum* ubi dicit (sic *add.* L_2) L_1, L_2 expressa] *om.* Wo, U | ibi] ubi K_3, Wo 169 fiat] fiet U illa *add.* $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 171 Consequenter] conformiter L_2, Wo, U | Consequenter probatur] confirmatur L_1 | hoc] *om.* K_3 primo sic] *om.* L_1, L_2, Wo, U | dignissimus...173 etc] dignissimi obiecti et nobilissimi actus vel sed metaphysica est huiusmodi K_3 172 sed] et nobilissimi actus L_1, L_2, Wo, U | ille...173 etc] est huius (huiusmodi U) L_1, L_2, Wo, U 173 ille] *om.* K_3, L_1, L_2, Wo, U 174 opera] operationes K_3 | obiecta] et *add.* K_3 | habetur] habentur K_3 | et²] *om.* L_2

153 quod...154 *Ethicorum*] Arist., *Eth.*, VI, 13, p. 492, l. 19 (Bekker, 1144b) (AA, XII, 112) 161 Philosophi...162 existimet] Arist., *Eth.*, VI, 13, p. 490, l. 15 (Bekker, 1143b) 165 Et...167 domo] Ps.-Arist., *Mag. mor.*, I, 35, 1198b 168 ad...170 praecipit] Arist., *Eth.*, VI, 7, p. 484, l. 10 (Bekker, 1141a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 12, p. 14, l. 18 173 Maior...175 anima] Arist., *Met.*, IX, 8, p. 178, l. 16 (Bekker, 1050a); idem, *Eth.*, II, 4, p. 401, l. 15 (Bekker, 1105b); idem, *De an.*, I, 1, 402a1-2; cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 3, p. 12, l. 9; ibidem, qu. 1, 10, p. 13, l. 24; ibidem, qu. 6, 107, p. 34, l. 6; ibidem, qu. 4, 227, p. 57, l. 13; ibidem, qu. 5, 253, p. 63, l. 9; ibidem, qu. 5, 268, p. 66, l. 11

- 4rb secundo *De anima*. } Minor patet, quia metaphysica est respectu Dei et primarum 175
causarum, ut dicitur in prologo. Item cum sit sapientia, actus eius est contemplatio Dei,
101ra qui est { nobilissimus omnium actuum humanorum, eo quod in ea consistit humana
felicitas, ut habentur decimo *Ethicorum*.
- <2> Secundo sic: sumptus actus speculativus est dignior prudentia, metaphysica
est huiusmodi, igitur etc. Consequentia tenet, maior est PHILOSOPHI decimo *Ethicorum* 180
ponentis in speculatione felicitatem humanam. Minor patet, quia cum tres sint
speculativae scientiae, scilicet physica, mathematica, metaphysica. Sexto *huius* patet,
quod metaphysica inter eas est principalissimus habitus.
- <3> Tertio sic: felicitas speculativa est melior quam activa, ergo metaphysica est
dignior prudentia. Consequentia tenet, quia felicitas speculativa consistit in opere 185
metaphysicae et felicitas activa consistit in opere prudentiae, ergo sicut actus ad actum
se habet, ita habitus ad habitum. Antecedens patet, quia felicitas speculativa magis
4vb quietat mentem, cum non sit speculatio occupata circa exteriora, \ circa quae [occupatur
101ra felicitas activa. Puta circa regimen rei publicae cum etiam, quia magis sibi sufficit, cum
in speculatione nullum impedimentum intervenit stante bona dispositione virium 190
inferiorum omnium. Sed in actione multa interveniunt impedimenta propter maliciam
hominum rem publicam perturbantium vel etiam negligentium facere, quae debent.
- <4> Quarto sic: prudentia ordinatur ad metaphysicam tamquam ad finem, ergo etc.
Consequentia tenet, quia finis est melior ordinatis in finem, quinto *huius* et primo
5ra *Politicorum* et septimo *eiusdem*, propter quod deterius est gratia / melioris. Antecedens 195

175 anima] idem (item U) (dicitur add. K₃) prima propositione *De anima* (patet om. Wo) add. K₃, L₁, L₂,
Wo, U 176 cum] metaphysica add. Wo 177 est] om. L₁ | nobilissimus] nobilissimum K₃ | ea] eo L₂,
Wo, U 178 decimo] habetur K₂ 179 Secundo] arguitur add. L₁, L₂, Wo, U | actus] habitus K₃, L₁, L₂,
Wo, U 180 huiusmodi] huius L₁ | Consequentia tenet] om. Wo | Consequentia...Philosophi] maior
patet per Philosophum K₃, L₁, L₂, U | est²] nota W₁ | est Philosophi] patet per Philosophum Wo
181 ponentis] ponentem L₁, L₂, Wo, U | humanam] consistere add. L₁, L₂, Wo, U | quia] om. L₁
182 scilicet] om. K₃, L₁, L₂, U | mathematica] et add. L₁, L₂, U 183 quod] quia U | eas] eos L₁ | est]
om. L₁ 184 Tertio] arguitur add. L₁, L₂, U | sic] et add. L₁ om. L₂ | melior] nobilior L₁, L₂, Wo, U
185 speculativa] speculative L₁ 186 activa] active L₁ | consistit] om. K₃, L₁, L₂, Wo, U 187 se habet]
om. K₃ | patet] probatur (sic add. K₃) K₃, L₁, L₂, U sis add. U sit Wo 188 speculatio] ibidem [?] add. K₃
189 cum etiam] om. L₁, L₂, U 190 stante] tante U | virium] virtutum L₁, L₂, U 191 omnium] om. K₂, K₃,
W₁, L₁, L₂, Wo, U 192 perturbantium] turbantium L₁ | negligentium] negligentiam Wo | facere] facerem
L₁ | debent] deberem L₁, L₂ debent Wo, U 193 Quarto] arguitur add. L₁, L₂, Wo, U 194 et] om. Wo

175 metaphysica... 176 prologo] Arist., *Met.*, I, 2, p. 11, l. 20 (Bekker, 983a) 176 Item... 178 Ethicorum]
Arist., *Eth.*, X, 8, p. 580, l. 19 (Bekker, 1178b); cf. Burid., *In De an. II*, II, qu. 8, p. 560, l. 72
180 maior... 181 humanam] Arist., *Eth.*, X, 8, p. 580, l. 24 (Bekker, 1178b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 14,
p. 14, l. 30; ibidem, qu. 1, 23, p. 16, l. 30; idem, *In De an. I*, II, qu. 7, p. 289, l. 35; ibidem, II, qu. 7, p.
290, l. 68; idem, *In De an. II*, II, qu. 8, p. 560, l. 72 181 Minor... 182 huius] Arist., *Met.*, VI, 1, p. 117, l.
26 (Bekker, 1026a); cf. Burid., *In De cael. I*, I, qu. 1, p. 231, l. 77; *Abb. Cam.*, 81, p. 194, l. 30
194 Consequentia... 195 melioris] Arist., *Met.*, V, 2, p. 86, l. 8 (Bekker, 1013b); idem, *Pol.*, I, 2, p. 6, l. 9
(Bekker, 1252b); ibidem, VII, 15, p. 311, l. 4 (Bekker, 1334a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 3, 58, p. 24, l. 22;
idem, *In De cael. II*, IV, qu. 2, p. 529, l. 21

probatur, quia sicut est in maiori mundo, ita est in homine, qui minor mundus appellatur. Sed in maiori mundo omnia ordinantur in unum tamquam in finem, duodecimo *huius*, ergo etiam in homine omnia debent ordinari in unum finem. Oportet ergo, quod vel virtutes morales et prudentia ordinentur ad sapientiam et habetur

200 propositum vel quod sapientia ordinetur ad prudentiam || tamquam ad finem, quod 5ra
nullus dicit, cum ipsa sit pure speculativa et non ordinata ad opus, metaphysica autem sapientia est, ut dictum est.

<5> Quinto sic: habitus perficiens naturam secundum se dignior est quam iste, qui perficit eam in ordine ad extrinseca et quodammodo per { accidens. Sed metaphysica

205 perficit mentem hominis secundum se, prudentia in ordine ad extrinseca | et 101rb
quodammodo per accidens, ergo etc. Consequentia tenet, maior supponitur, cum omne 14vb
per se praecedat per accidens dignitate. Minor probatur, quia supposito,] quod nulli 4vb
possint contingere errores, adhuc metaphysica perficeret mentem hominis in cognitione et contemplatione Dei et sine ea mens hominis esset imperfecta, sed tunc prudentia non

210 perficeret mentem hominis in ordine ad agenda, cum nullus possit contingere error contrarius rectae rationi, propter quem cavendum solum egemus prudentia.

<6> Sexto sic: iste habitus in homine est dignior, per quem homo divinae felicitati est similior. Sed sapientia seu metaphysica est huiusmodi, igitur etc. Maior est de se nota, minor declaratur, quia cum Deus suam essentiam perfecte speculetur, in quo sibi

215 assimilatur sapientia et cum omnia alia debite moderat, regat et gubernat, in quo sibi similatur prudentia. Constat ipsum Deum esse feliciorum in quantum est suae essentiae perfectus contemplator, quam in quantum est extremorum optimus rector, quia etiam si exteriora non essent et ex consequenti non regerentur ab eo, adhuc aequae felix esset. Ergo per sapientiam felicitati divinae homo fit similior quam per prudentiam. \ 5ra

196 probatur] patet L_1, L_2 sic *add. Wo, U* | ita] etiam *add. K_3* 197 in²] ad K_3 | finem] puta in Deum *add. K_3, L_1, L_2, Wo, U* 199 prudentia ordinentur] prudentiae ordinantur *Wo* | ordinentur] ordinantur L_1, U habetur] habentur K_2, K_3 200 ordinetur] ordinatur L_1, L_2, Wo, U | ad²] *om. K_3* in L_2, Wo, U 201 pure] pura *Wo* | non] *om. Wo* 203 Quinto] arguitur *add. L_1, U* | sic] *om. L_2, U* arguitur *Wo* 204 et] vel Wo, U | Sed...206 tenet] *om. Wo* 206 Consequentia tenet] *om. L_1, L_2, U* 207 praecedat] praecedit L_1, L_2 quia] *om. Wo* | nulli] uni U 208 possint] possent L_1, L_2, U posset *Wo* 209 et¹] in *add. L_1* contemplatione] templantatione U | esset] est L_1, L_2, U | sed] si *add. U* 210 agenda] habenda L_1 | cum] tunc U | possit] posset L_1, L_2, U 211 contrarius] quamvis *Wo* | egemus] indigemus L_1, L_2, Wo, U 212 Sexto] arguitur *add. L_1, L_2, Wo, U* | sic] *om. L_2, U* | iste] *om. L_1, L_2, Wo, U* | felicitati] fruitate U 213 similior] melior U | seu] sive L_1, L_2, Wo, U | huiusmodi] huius L_1 | est³...se] *om. L_1* 214 declaratur] dicitur K_3 probatur L_1 | cum] *om. K_2* | cum...essentiam] in illo cum quo essentiam Dei L_1, L_2 | speculetur] speculantur L_1, L_2 speculatur *Wo* | in...215 sapientia] et cum quo Deus perfecte essentiam suam speculatur in illo assignatur sibi sapientia L_1, L_2 215 assimilatur] assignatur *Wo* | alia] *om. U* | moderat] moderet K_2, U et moderate L_1, L_2 | gubernat] gubernet K_2, L_1, L_2, U | quo] illi L_1, L_2 216 similatur] assignatur L_1 assimilatur K_3, L_2 | prudentia] sapientia L_2, Wo, U | Constat] igitur *add. L_1, L_2* | ipsum] quod *Wo* | esse] *om. Wo* | feliciorum] felicem et L_1 217 extremorum] exteriorum L_1, L_2, U 218 regerentur] fregerentur K_2 219 similior] felicior U

197 Sed...198 huius] Arist., *Met.*, XII, 5, p. 235, l. 19 (Bekker, 1080a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, II, 3, 1, p. 78, l. 36

<7> Ultimo sic: per sapientiam homo immediatius attingit suum finem ultimum, 220
 quam per prudentiam, ergo etc. Consequentia tenet, quia omnia bona hominis secundum
 101rb hoc [excelsiora sunt, secundum quod directius ad finem ultimum dirigunt, EUSTRATIUS
 4va primo *Ethicorum*. Antecedens patet, quia quantumcumque prudens esset homo, } si
 contemplationem Dei non haberet, adhuc >mes< <mens> sua intrinseca non quiesceret,
 cum nullum agibulum, circa quod est prudentia, sit mentis humanae quietatum. Sapientia 225
 sive metaphysica vero quietat cum dulcedine speculationis Dei, quantum lumini naturali
 5rb est possibile mentem || humanam satiari, cum sit Dei. Tunc sit conclusio secunda:
 metaphysica in eodem homine est omnium scientiarum et omnium habituum sibi in
 lumine naturali possibilium eam non includentium habitus dignissimos. Probatur, quia
 101va est { dignior prudentia, ergo etc. Consequentia tenet per suppositionem seu per tertium 230
 notabile, maior est praecedens conclusio.

Sed forte diceres: ex dictis praecedentis quaestionis patet, quod theologia est
 5rb dignior / et ista est practica secundum multos, ergo videtur, quod habitus p<ra>cticus
 possit esse melior quocumque habitu speculativo, quare ergo non erit prudentia melior
 sapientia. Secundo, invenitur habitus melior quam est metaphysica, ergo non est 235
 15ra dignissima, patet de habitu | aggregato ex ea et prudentia. Tertio sic: nullum opus est
 bonum sine prudentia, PHILOSOPHUS septimo *Politicorum*, et tamen bene est opus
 bonum sine metaphysica, cum pauci sint metaphysici per comparisonem ad bonos, ergo
 5ra] prudentia adhuc videtur esse melior, cum sit magis necessaria ad bonitatem operis.
 Quarto sic: supponendo vitam post istam actio est melior quam speculatio, ergo in rei 240
 veritate prudentia videtur esse melior quam sapientia. Tenet consequentia, quia
 secundum veritatem est utique vita post istam. Antecedens probatur, quia actio meretur

220 Ultimo] arguitur add. L_1, L_2, Wo, U | ultimum] om. K_3 ultimum L_1, L_2, Wo, U 221 hominis]
 hominum L_1, L_2, Wo, U 222 excelsiora] excellentiora L_1, L_2, Wo | secundum] om. Wo | ultimum]
 ultimum L_1, L_2, Wo, U | Eustratius] super add. L_1, L_2 223 primo] primum L_1 | esset] om. Wo, U
 224 mes] mens $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | quiesceret] acresceret Wo 225 quietatum] quietativa K_3
 226 vero] om. L_1, L_2, Wo, U | lumini] lumine K_3, L_1 227 satiari] satiat Wo, U | cum...Dei] om. $L_1, L_2,$
 U | cum...sit²] om. Wo | Tunc sit] om. K_3 | Tunc...secunda] secunda conclusio sequitur quod $L_1, L_2,$
 U | secunda] sequitur quod add. Wo 228 et omnium] om. Wo | omnium²] om. L_1, L_2, U | sibi] sive Wo
 229 dignissimos] dignissimus $K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | Probatur] sic add. L_1, L_2, Wo, U 230 per²] om. L_2
 231 maior] antecedens K_3, L_1, L_2, Wo, U | praecedens] om. L_1, L_2 232 Sed forte] om. Wo | Sed...
 diceres] diceret aliquis L_1, L_2, U | forte] tu K_3 | dictis] praedictis Wo | quod] quia K_3 | est] sunt [!] Wo
 234 possit] potest L_1, L_2, Wo, U | esse] om. W_1 | habitu] habito K_3 | non] om. Wo 235 Secundo]
 secundum L_1 aliquis add. L_1, L_2 sic add. U | quam est] om. L_1, L_2, Wo, U | non] nulla Wo
 236 dignissima] antecedens add. K_3 | aggregato] aggregatu Wo | ea] eo K_3 | Tertio] tertium L_1 | sic]
 arguitur K_3 om. L_1, L_2, Wo, U 237 prudentia] sapientia L_2, Wo, U | Philosophus] om. L_1, L_2, Wo, U
 238 ergo] igitur *bscr.* Wo 239 esse] om. Wo 240 Quarto] quartum L_1 | sic] om. L_1, L_2 | supponendo]
 supposito U | istam] hanc vitam L_1, L_2 242 post] secundum L_1 | istam] vitam add. K_3 hanc vitam L_1, L_2

221 Consequentia...223 Ethicorum] Eust., *In Eth.*, 1, com., p. 8, l. 95 236 nullum...237 Politicorum]
 Arist., *Pol.*, VII, 1, p. 243, l. 8 (Bekker, 1323b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 5, p. 12, l. 28; ibidem, qu. 1, 24,
 p. 17, l. 1

plus vitam futuram quam speculatio, cum actio perficiat hominem in se et ad proximum, speculatio autem solum perficiat hominem in se ipso. Pro istis diligenter est
 245 advertendum, quod in puro lumine naturali non est certum neque notum esse vitam post istam vitam et ideo omnes habitus intellectuales dicuntur boni et meliores propter
 sacietatem et perfectionem, quam tribuunt in hac vita. Sed secundum veritatem et fidem catholicam est vita post istam vitam, et ergo secundum illud lumen habitus dicuntur
 meliores, secundum quos homines magis merentur vitam futuram. Secundo est
 250 notandum, quod sapientia commensurata cum prudentia, immo quolibet minori bono dignior est et melior ipsa sola. Et ideo in conclusione responsali dicebatur, quod esset dignissimus habitum eam non includentium, felicitas namque commensurata minimo
 bonorum \ redditur eligibilior, primo *Ethicorum*. Per hoc ad rationes istas ad primam 5rb
 dicitur, quod theologia practica dicitur, quia supponit vitam post istam et omnes suos
 255 habitus || tam speculativos in se quam practicos ordinat ad agere, puta ad servitium Dei 5va
 et dilectionem proximi, quorum utrumque consistit in agere quando applicantur ad { 101vb
 opus. Sed purum lumen naturale non supponit vitam post istam et ideo extollit habitum
 speculativum [tamquam magis beatificatum et satiatum mentis humanae super habitus 101va
 practicos. Et propter hoc quamvis secundum lumen fidei theologia et aliquis habitus
 260 practicus melior sit quam sola sapientia, non propter hoc oportet, quod ita dicatur in
 puro lumine naturali. Potest tamen dici, quod sacra theologia est aggregatum ex
 sapientia et prudentia et habitibus infusis, et ergo non est mirum, si melior sit quam sola
 sapientia, sicut dictum est in secundo notabili. Ad secundam dicitur, quod iste habitus
 aggregatus includit sapientiam sive metaphysicam, et ergo non est contra conclusionem
 265 / nec iste habitus spectat ad aliquam unam scientiam puri luminis naturalis. Ad tertiam 5va
 conceditur, quod prudentia est magis necessaria quam sapientia, sicut ordinata in finem
 sunt magis necessaria fine, eo quod sine eis] finis nequit | adtingi. Similiter, quod multi 5rb
 sunt boni, qui non sunt sapientes vel metaphysici, sed non sequitur, quod propter hoc 15rb

243 in se] *om. U* | se] ipso *add. K₃* 244 perficiat] *om. K₃* perficit *L₁, L₂, U* 245 quod] *om. Wo*
 246 istam] hanc *L₁* | vitam] illam *K₂* | dicuntur] dicunt *L₁* | propter] per *K₃* 247 tribuunt] attribuunt *W₁*
 248 istam] hanc *W₁, L₁, L₂, Wo, U* | vitam] illam *K₂* | ergo] *om. U* | lumen] nomen *U* | dicuntur] dicunt
L₁ 249 vitam] aeternam *add. L₁* | futuram] et ergo *add. U* | est] *om. L₁, L₂* 250 immo] cum *add. U*
 251 dignior] etiam *add. K₃* 252 dignissimus] nobilissimus *Wo* | includentium] et *add. L₁* | namque]
 autem *W₁* nam est *Wo* | commensurata] comparata *K₃* 253 bonorum] bono *L₁, L₂, Wo, U* 254 quia] quae
K₃ | istam] vitam *add. L₁, L₂, Wo, U* | suos] suas *Wo* 255 in se] *om. K₃* | practicos] practicus *Wo* in se
add. U 256 quando] quantum *U* 257 istam] vitam *add. K₃* | extollit] excellit *W₁* 258 beatificatum]
 specificativum *L₁* 259 practicos] practicus *Wo* | Et] practicus *K₂* | quamvis...260 hoc] *om. L₁, L₂* | et
 aliquis] ad alios *U* 260 quod] ut *K₃* | dicatur] quamvis secundum lumen fidei sacra theologia et aliquis
 habitus practicus melior sit quam sola sapientia non tamen oportet quod (hoc *add. L₂*) dicatur *L₁, L₂*
 261 tamen] etiam *K₃, L₁, L₂, Wo, U* 262 infusis] infusivis *L₁* 264 et] *om. Wo* 266 conceditur] dicitur *L₁, L₂, Wo, U*
 267 magis] *om. U* | magis necessaria] necessaria *L₁, L₂* | magis... fine] necessaria quam
 finis *Wo* | fine] quam finis *K₃, L₁, L₂, U* | nequit] nequeat *L₁, L₂, U* nequant *Wo* 268 qui... vel] et
 sapientes, qui non sunt *Wo* | non¹] nec *L₁* | vel] nec *L₁, L₂, U* | hoc] *om. W₁*

252 felicitas...253 Ethicorum] Arist., *Eth.*, I, 5, p. 383, l. 6 (Bekker, 1097b)

prudentia sit melior sapientia immo sic probares, quod sensus tactus esset melior, quia
 nullum opus bonum fit ab homine sine sensu tactus vel sine corpore, cum sine eis non
 possit esse homo, vita autem optima hominis est secundum finalem veritatem, puta
 sapientiam et ideo rara est. Unde PHILOSOPHUS decimo *Ethicorum*: talis autem utique
 4vb erit melior vita quam secundum hominem, non enim secundum } quod homo est sic
 vivit, sed secundum quod divinum aliquid in eo consistit. Ad quartam dicitur, quod
 supposita vita post istam adhuc probabile est dicere, quod sequestrando prudentiam a
 275 sapientia, sapientia sit dignior habitus licet aggregatum ex ambobus, dignius sit quolibet
 eorum. Secundo diceretur, quod speculatio magis meretur concurrente volitione
 voluntatis quam aliqua electio circa materiam agibilium et quando dicitur, quod actio
 perficit hominem in se et ad alium et ergo plus meretur, dicatur quod seclusa sapientia
 102ra numquam actio cum prudentia possit { tantum perficere hominem, sicut facit sola
 sapientia seclusis aliis duobus. 280

Et de secundo articulo.

<AD RATIONES PRINCIPALES>

5va <1> Ad rationes principales. Ad primam dicitur, quod mathematicae \ sunt
 5vb certiores metaphysica || quarto modo certitudinis, sed ex hoc non debent dici simpliciter
 certiores, sed ex primis duobus vel tribus modis expressis in primis duabus
 conclusionibus. 285

<2> Ad secundam dicitur, quod est pro tertia conclusione articuli primi.

<3> Ad tertiam dicitur, quod PHILOSOPHUS in prologo <De anima> vult, quod
 scientia de anima est certior aliis scientiis naturalibus propter experientiam, quam de
 290 suis consideratis habemus in nobis, sed non comparat eam metaphysicae.

269 sapientia] *om.* $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ | esset] sit W_1 | melior²] omnibus aliis sensibus *add.* L_1, L_2, W_0, U 270 bonum] *om.* L_1, L_2, W_0, U | tactus] vel sine materia *add.* W_0 | vel] sine materia vel *add.* L_1, L_2, U | cum] quia W_1 271 possit] posset K_3 potest U | optima] activa L_1, L_2, U | optima hominis] activa W_0 | hominis] *om.* L_1, L_2, U | veritatem] virtutem $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ 272 sapientiam] sapientia U | Unde Philosophus] secundum Philosophum W_1 273 sic] *om.* L_1, L_2, W_0, U 274 vivit] vivat L_2 vivet W_0 | secundum] *om.* K_3 | aliquid] aliquod L_1, L_2, U | consistit] existit K_3, L_1, L_2, W_0, U | dicitur] *om.* K_3 275 supposita... istam] supposito post hoc illam vitam U | prudentiam... 276 sapientia¹] sapientiam a prudentia L_2 276 habitus] *om.* U | dignius] dignior W_0 277 volitione] actu K_3 279 alium] aliud L_1 et²] *om.* L_1, L_2, W_0, U 280 possit] posset K_3, L_1, L_2, U | tantum] *om.* L_1, L_2, W_0, U | facit] *om.* L_1, L_2, U 281 sapientia] perficit ipsum in se *add.* L_1, L_2, W_0, U 282 Et] hoc K_3 haec W_1, L_2, W_0, U | Et... articulo] *om.* L_1 | de] *om.* K_2 | articulo] quantum K_3 284 principales] *om.* L_2, W_0, U | mathematicae... 285 certiores] mathematica est certior L_1, L_2 285 debent] debet L_1, L_2, U 286 certiores] certior L_1, L_2 288 tertia] secunda L_1, L_2, W_0, U 289 prologo] de anima *add.* $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ | anima vult] *om.* K_2 291 comparat] comparabit L_1, L_2, U

272 Unde... 274 consistit] Arist., *Eth.*, X, 7, p. 578, l. 9 (Bekker, 1177b) 289 quod¹... 291 metaphysicae] Arist., *De an.*, I, 1, 402a1

<4> Ad quartam dicitur, quod scientia communis sistens in consideratione communi est incerta tertio modo certitudinis, quia reliquit plures dubitationes circa obiectum, et hoc vult PHILOSOPHUS in auctoritatibus allegatis. [Sed metaphysica non consistit in consideratione communi, sed descendit ad considerationes specialissimas, sicut dictum erat in secunda conclusione, et ideo ratio non procedit.

101vb

295

<5> Ad quintam dicitur, quod verum est metaphysicam supponere a grammaticam modum loquendi et a logica modum argumentandi, et non est inconueniens, quod aliquis effectus sensibiles supponat a physica, eo quod sine istis non potest haberi. Sed omnes haec plura supponunt a metaphysica, quia subiecta sua esse vel posse esse eadem sibi et diuersa ab aliis.

300

<6> Similiter sua principia, cum metaphysica habeant ea probare et propter hoc adhuc metaphysica dicitur certior, quia licet ab aliis supponat illa, tamen sine proportione plura supponunt ab ipsa, domina enim est scientiarum et / talis est supponere officia ancillarum. Adhuc autem, quod ad hoc assumus a COMMENTATORE] octavo *Physicorum*, negatur in hoc COMMENTATOR, metaphysicus enim potest probare primam causam esse per rationes non fundatas super motum, sed fundatas super esse, sicut patebit secundo *huius* et magis circa principium | duodecimi. Sed hoc

5vb

305

5va

COMMENTATOR dixit, quia AVICENNAE oppositum dicenti contradicere voluit. Ad primam rationem secundae partis dicitur, quod de theologia non est ad praesens, quia non est scientia puri luminis naturalis, de qua solum procedit secundus articulus. Ad secundam dicitur negando antecedens, ad probationem dicitur, quod magni et principes rationabiliter student { leges et vocant prudentiae, non quia sapientiores sunt vel digniores, sed quia magis necessariae sunt pro gubernatione rei publicae. Et etiam quia

15va

310

102rb

292 sistens] existens L_1, Wo | consideratione] considerationi L_2 293 est...295 communi] *om. Wo* certitudinis] incertitudinis *pcor. L1* 295 consistit] sistit K_3, L_1, L_2, U | considerationes] species L_1, L_2, Wo, U 296 sicut] ut L_1, L_2, Wo, U | erat] est Wo 297 est] *om. L1, U* 299 aliquis] aliquos K_3, Wo supponat] supponit Wo | physica] physico L_1, L_2, Wo, U | istis] ista K_3 300 haec] istae U | quia] vel Wo | posse] possibile U | esse²] *bscr. W1* | esse eadem] *bscr. K3* | eadem...301 sibi] *om. Wo* 301 et] esse *add. L1, L2, Wo, U* 302 habeant] habeat L_2 | et] *om. L1, L2, Wo* 303 dicitur] esse *add. K3* | illa] illae L_1, L_2 304 talis est] ad talem pertinet K_3 305 quod...Commentatore] concessimus autorem L_1 | ad hoc] *om. K2, K3, W1, L1, L2, Wo, U* | a Commentatore] Commentatorem Wo 306 negatur] negetur L_1, L_2, Wo | metaphysicus] metaphysica L_1, L_2, Wo, U | potest] *om. U* 308 magis] melius L_1, L_2, Wo, U principium] primam (quaestionem *om. L2*) L_1, L_2 primum U | hoc] *om. L1, L2, Wo, U* 309 quia] quod L_1, L_2, Wo, U | dicenti] dicente Wo | Ad...311 articulus] *om. L1, L2* 310 de] *om. Wo, U* | est] *om. U* 312 secundam] principalem *add. L1, L2* | dicitur negando] nagatur K_3, L_1, L_2, Wo, U | quod] viri *add. K3, L1, L2* 313 vocant] vacant Wo | quia] quod L_1, L_2, Wo, U | sapientiores] superiores K_3 sepientes L_1 sunt] sint L_1, L_2 | vel] et K_3 314 quia¹] *om. K3* | Et] *om. L1, L2, Wo, U* | etiam] *ideo add. L1, L2*

294 hoc...allegatis] Arist., *Eth.*, II, 2, p. 398, l. 2 (Bekker, 1104a); idem, *Top.*, I, 4, p. 8, l. 12 (Bekker, 101b); idem, *Met.*, IV, 3, p. 66, l. 1 (Bekker, 1005b) 305 quod...306 Commentator] Aver., *In Phys.*, VIII, f. 391r, B-C 306 metaphysicus...308 duodecimi] Arist., *Met.*, II, 2, p. 37, l. 13 (Bekker, 994a); ibidem, XII, 1, p. 225, l. 3 (Bekker, 1076a) 314 Et...318 huius] Arist., *Met.*, II, 3, p. 40, l. 3 (Bekker, 995a)

metaphysicam acquirere non possunt, cum in scientiis trivialibus et naturalibus non sunt 315
 6ra instructi, sine quibus metaphysica non potest haberi, eo quod absurdum || est simul
 acquirere scientiam, id est metaphysicam, et modum sciendi, id est logicam, secundo
huius. Et si dicatur de pluribus scholaribus, quod plures declinant ad leges vel ad intra,
 dicas, quod plures student avaritiae vel vanitati humanae quam recte sapere. Modo per
 leges et iura dicari possunt homines et satiari ventrem, per metaphysicam vero mentem. 320
 5vb Vel dic, quod etiam multi eorum propter grossitiem sui ingenii \ metaphysicae sunt
 incepti et melius est habere prudentiam et legum et canonum scientiam, quam peritus
 manere ignorantem. Ad confirmationem conceditur, quod leges magis prosunt rei
 publicae quam sapientia, sed negatur consequentia, quod igitur sunt digniores, quia 325
 cetera non sunt paria, plus enim debet homo velle animae propriae perfectionem, quae fit
 per sapientiam, quam totius rei publicae bonam institutionem, supposito quod propter
 5ra hoc anima propriam imperfectionem } deberet incurrere. Auctoritas PHILOSOPHI primo
Ethicorum intelligitur ceteris partibus, melius enim est bene institui totam civitatem
 quam unam domum et totam domum quam unum hominem. Ad tertiam negatur, quod
 prudentia est dignior et ad primam probationem negatur, quod metaphysici sunt mali 330
 capiendi metaphysicam tertio modo, quia sic metaphysica praesupponit omnes virtutes
 102ra morales. Ad secundam probationem dicitur, quod secundum PHILOSOPHUM, [decimo
Ethicorum, duplex est felicitas: activa, quae consistit in opere prudentiae, et speculativa,
 quae consistit in opere metaphysicae, et est speculativa melior, quia finalior.
 PHILOSOPHUS autem septimo *Politicorum* dicens, quod unicuique tantum adiacet 335
 felicitatis quantum prudentiae, loquitur de felicitate activa, cum hoc tamen stat, quod
 5vb felicitas speculativa et ex] consequenti sapientia sit superior et dignior. Ad tertiam

315 in] *om. U* 316 simul] *om. Wo* 317 acquirere] querere K_3, L_1 | id¹...metaphysicam] *om. L_1, L_2, Wo, U* | id²...logicam] *om. L_1, L_2, Wo, U* 318 huius] (et *add. Wo, U*) per (sapientiam vel *om. U*) scientiam intelligitur metaphysica et per modum sciendi scientiae triviales *add. L_1, L_2, Wo, U* | dicatur] dicitur *U* pluribus] communibus K_3 | vel] et K_3, L_1, L_2, Wo, U | ad²] *om. U* 319 avaritiae] a valore *Wo* avaritiae...sapere] propter valorem vel vanitatem humanam quam ratione sapientiae L_1, L_2 a valore vel vanitate humanae quam ratione sapientiae *U* | vanitati] vanitate *Wo* | humanae] mundanae K_3 320 dicari] satiari L_1, L_2, U | dicari...ventrem] satiari possunt ventrem et ditari *Wo* | satiari] sariare W_1 321 grossitiem] grossitiam K_2, L_1, L_2, Wo, U | sui] grossitiem K_2 322 et²] *om. L_1, L_2, Wo, U* | canonum scientiam] scientiam et canonum L_1 | peritus] penitus K_3, Wo 324 quod igitur] ergo K_3 325 velle] suae *add. L_1, L_2* | proprie] *om. K_3* 326 sapientiam] vel metaphysicam *add. L_1, L_2* | totius] *bscr. Wo* 327 anima propriam] animae propriae *Wo, U* | propriam] propria L_1, L_2 328 Ethicorum] Politicorum K_3 enim] *om. L_1, L_2, U* | totam] rationi L_1 329 domum¹] solum *add. Wo* 330 et] *om. Wo* | probationem] improbationem L_1, L_2 | negatur] negetur L_2 331 modo] *om. L_2* 332 probationem] improbationem L_1, L_2 333 opere] operatione L_1, L_2, Wo, U | prudentiae] pie *add. K_2* | speculativa] passiva L_1, L_2, U 334 opere] operatione L_1, L_2, Wo, U | et...finalior] *om. L_1, L_2, Wo, U* 335 dicens] dicit *Wo, U* | quod] *om. L_1, L_2, Wo, U* | tantum] *om. Wo, U* 337 superior] melior L_1, L_2

327 Auctoritas... 329 hominem] Arist., *Eth.*, I, 5, p. 382, l. 5 (Bekker, 1097a) 332 quod...334 finalior] Arist., *Eth.*, X, 7, p. 576, l. 10 (Bekker 1177a) (AA, XV, 119) 335 Philosophus... 336 activa] Arist., *Pol.*, VII, 1, p. 242, l. 7 (Bekker, 1323b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 5, p. 12, l. 24

probationem dicitur, quod de fine prudentiae possumus loqui dupliciter: uno modo de fine { eius proprio et intrinseco, qui est recta ratio agendorum, et sic finis sapientiae / est 102va
 340 melior, quia melior est speculatio menti humanae ipsius Dei securrendo ad 6ra
 imaginationem actionis, quam sit ei actio vel rectitudo actionum securrendo speculationes, et ergo sic negaretur, quod finis prudentiae esset melior. Et ad PHILOSOPHUM sexto *Ethicorum* diceretur, quando dicit, quod prudentis est posse bene consiliari ad bene vivere, totum loquitur de bene vivere activo. Alio modo loqui
 345 possumus de fine prudentiae extrinseco || et ille est sapientia et eius contemplatio, nam 6rb
 prudentia praecipit sapientiae gratia sicut medicinalis gratia sanitatis, sexto *Ethicorum*, capitulo penultimo. | Et sic esset finis prudentiae, idem cum fine sapientiae, scilicet 15vb
 speculatio Dei et sic non esset melior. Tertio modo loqui possumus de fine prudentiae intrinseco et extrinseco simul et sic eius finis esset totum bene vivere, sed ille non est ei
 350 proprius, cum includat finem sapientiae. Et ideo quamvis sit melior iste finis, non propter hoc prudentia est dignior, quia dignitas habitus concluditur ex fine proprio, et non ex fine alieno et non ex fine extrinseco. Ad quartam rationem principalem primo dicitur, quod intellectus practicus et intellectus speculativus \ sunt idem in re, sed in 6ra
 355 ratione differunt, quia practicus dicitur inquantum subest prudentiae vel dictat de agendis. Speculativus vero inquantum subest sapientiae et habitibus speculativis. Secundo dicitur, quod sub ratione, qua practicus est, non est perfectior quam sub ratione, qua est speculativus. Tertio dicitur, quod nec voluntas nec intellectus practicus praecipunt speculative, sed intellectus practicus videt, qualiter possint removeri impedimenta speculationis. Et voluntas eligit ea remove, quod speculatio et vacatio
 360 circa primas causas, praesertim circa Deum, qui est finis ultimus bonorum humanorum et etiam eorum, quae fiunt in homine, cum intellectus inclinetur naturaliter ad scire,

338 probationem] improbationem L_1, L_2 | dupliciter] tripliciter L_1, L_2 | de²] *om. U* 339 intrinseco] intrinsece L_1 340 menti] mentis K_3 | securrendo...341 actionis] *om. L_1, L_2, Wo, U* 341 quam] quod *add. L_2* | ei] eius K_3 *om. Wo* | actionum] agendorum Wo | actionum...342 speculationes] agendorum L_1, L_2, U | securrendo...342 speculationes] *om. Wo* 342 negaretur] negatur L_1, L_2, U leget Wo | esset] est L_1, L_2, Wo, U | Et] *om. K_3* sed L_2 343 diceretur] dicitur K_3 dicitur L_1, L_2, Wo, U quod *add. L_1* quando dicit] consequentia U | dicit] dicitur L_1, L_2, Wo 344 consiliari] conciliari U | ad] et L_1, L_2, Wo, U | activo] active L_1 | Alio] secundo L_1, L_2 345 de] *om. L_2* | prudentiae] *om. U* | ille] illa L_2 sapientia] sapientiae W_1 | contemplatio] speculatio K_3 346 praecipit] est L_1, L_2, U | praecipit sapientiae] *om. Wo* | sapientiae] verbi K_3 ex [?] *add. V_1* | gratia¹] sapere est *add. Wo* | medicinalis] medicina L_1, L_2 347 penultimo] ultimo L_1, L_2, Wo, U | esset] est K_3 349 simul] *om. L_1, L_2, Wo, U* | et²] *om. K_3* 350 proprius] finis *add. L_1, L_2* | finis] tamen *add. L_1, L_2* 351 concluditur] includitur Wo 352 ex¹... extrinseco] extrinseco vel alieno K_3 | et... fine²] vel $K_2, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | rationem] *om. L_1* | primo] modo K_3 353 intellectus²] *om. Wo* 354 inquantum] est *add. U* | de...355 agendis] ad agendum L_1 355 subest] est U 356 non] *om. Wo, U* 358 speculative] speculativo K_3, L_1, L_2, Wo, U | possint] possunt L_2 359 quod] ut $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | vacatio] vacat L_1 vagatio Wo 361 quae] qui L_1, Wo | cum] enim *add. K_3, Wo* | intellectus] enim L_1, L_2, U | inclinetur] in homine *add. K_3*

342 Et...344 activo] Arist., *Eth.*, VI, 5, p. 481, l. 23 (Bekker, 1140a) 345 nam...347 penultimo] Arist., *Eth.*, VI, 13, p. 490, l. 23 (Bekker, 1143b)

praesertim ad contemplationem sumpmi boni. Cessantibus impedimentis non indiget
 praeceptiore ad speculare et est simile sicut procurator in domo non praecipit domino,
 102vb sed parat vacationem illi omnia debite { disponendo propter eum, ut habetur primo
Magnorum moralium. Sic prudentia et voluntas non praecipiant intellectui speculativo, 365
 6ra sed omnia impedimenta remouent gratia] speculationis ipsius. Ad secundam
 102rb probationem [potest dici, quod PHILOSOPHUS septimo *Ethicorum* dicens, quod
 6va optimum, quod est in homine, pervertitur per moralem || malitiam, scilicet intellectus
 loquebatur de tota parte intellectiva, scilicet prout includit tam practicam quam
 speculativam, nam malitia de per se pervertit partem practicam et ex consequenti 370
 6rb eo quod principia sumpma sunt illi animae ignota. / Ad tertiam probationem dicitur
 eodem modo, quod politica ordinat, quos in verum oportet applicari sapientiae vel
 metaphysicae praecipiendo iuuenibus, quod vacent virtutibus in scientiis speculativis.
 5rb Hoc vult } PHILOSOPHUS in primo *Ethicorum*, sed non praecipit sapientiae nec 375
 intellectui speculativo.

<RATIO POST OPPOSITUM>

Rationes post oppositum sunt pro conclusionibus affirmativis amborum
 articulorum.

Haec de quaestione talis, quando dicitur tertio.

380

362 impedimentis] ideo *add. L₁, L₂* | non] ratio *Wo, U* 363 praeceptiore] praeceptore *K₃* | speculare]
 speculari *K₃, L₁, L₂, Wo, U* 364 vacationem] vacationes *L₁* | habetur] habentur *Wo* 367 dicens] dicit *L₁,*
L₂, Wo, U 368 scilicet] ipsius *add. L₁* 369 loquebatur] loquitur *L₁, L₂* | tota parte] toto *K₃* | tam] *om.*
K₃ | quam] et *K₃* 372 ignota] incognita *L₁, L₂, U* 373 ordinat] iuvenes *add. L₁, L₂, Wo, U* | in verum]
om. L₁, L₂, Wo, U | sapientiae] scientiae *L₁, L₂, U* 374 quod] ut *W₁, L₁, L₂, Wo, U* | vacent] vacant *Wo,*
U | in] et *K₃, L₁* 375 in] *om. L₁* | sed] et *Wo om. U* | nec] et *L₁* 379 articulorum] articularum *K₃* et *add.*
K₂ 380 Haec] hoc *K₃* | Haec...tertio] *om. L₁* quaestio tertia primi *L₂* haec de quaestione sequitur
 quaestio *U* | quaestione...tertio] *om. K₂* | talis...tertio] sequitur alia quaestio *K₃* *om. Wo*

363 sicut...365 moralium] Ps.-Arist., *Mag. mor.*, I, 35, 1198b 367 quod¹...368 malitiam] Arist., *Eth.*,
 VII, 12, p. 513, l. 2 (Bekker, 1152b) 374 quod...376 speculativo] Arist., *Eth.*, I, 3, p. 379, l. 4 (Bekker,
 1095b)

<QUAESTIO TERTIA>

Quaeritur tertio:

Utrum metaphysica est prima philosophia

<RATIONES PRINCIPALES>

- 16ra <1> Arguitur primo, quod non. Illa, quae ultimo addiscitur, non est prima philosophia, sed metaphysica ultimo addiscitur, igitur etc. Consequentia tenet et maior videtur de se nota, quia illa est ultima philosophia, cum ultimo veniat ad animam. Minor manifesta est et est de mente PHILOSOPHI secundo *huius*: absurdum enim esset simul addiscere logicam et philosophiam. Confirmatur sic: scientia, quae est ultimus finis omnium aliarum, non videtur esse prima philosophia, sed metaphysica est huiusmodi, igitur etc. Tenet consequentia, maior nota est, quia illae est terminus ultimatus, ergo ultima philosophia. Et minor est PHILOSOPHI in prologo dicentis, quod ista est sola libera, \ quia est suimet gratia et aliae propter eam. Idem habetur ex sexto et decimo *Ethicorum*. 5 10
- 6rb <2> Secundo arguitur: nulla metaphysica est prima philosophia, igitur etc. Consequentia tenet et antecedens patet inductive, quia quacumque demonstrata ante illam fuit alia prior, ergo illa non est prima. 15
- 103ra <3> Tertio sic: logica est prior metaphysica, igitur etc. Consequentia nota est, antecedens patet, quia logica habet se ad metaphysicam sicut via ad terminum, secundo *huius*, modo via est prior termino. Confirmatur: { metaphysica supponit logicam, ergo logica est prior metaphysica. Consequentia tenet, quia semper scientia praesupponens 20

---

2 Quaeritur tertio] Quaestio tertia primi. Quaeritur utrum L_2 Secundi quaeritur tertia. Tertia quaestio est ista W_0 | tertio] circa primum metaphysicae *add. W₁ consequenter L₁ 3 philosophia] et add. L₁, L₂, W₀, U 5 primo] om. L₂, W₀, U 6 ultimo addiscitur] est huiusmodi W_1 | Consequentia...et] om. L₁, L₂, U et] om. W₀ | et...7 nota] maior patet K_3 7 videtur] esse *add. W₀ | de] om. K₂ | veniat] venit U 8 manifesta] nota L₁, L₂, W₀, U | esset] est L₁, L₂, W₀, U 9 sic] om. L₁, W₀ | scientia] om. K₂ sapientia W_1 | quae] om. U 10 aliarum] aliorum W_0 | metaphysica] philosophia W_0 | huiusmodi] huius L₁, L₂, W₀ 11 Tenet consequentia] om. K_3 , L₁, L₂ | est¹] om. K_3 , L₁ | illae] illa K_3 12 Et] om. L₁, L₂, W₀, U 13 quia] quae L₁, L₂, W₀, U | suimet] om. W₀ finis et *add. L₁, L₂, W₀, U | et¹] cuius add. L₁, W₀ eius add. L₂, U | propter eam] sunt L₁, L₂, W₀, U | Idem] item U 15 arguitur] sic *add. K₃, L₁ 16 Consequentia...et] om. L₁, L₂, W₀, U | antecedens] argumentum L₁, L₂ | patet] bscr. U demonstrata] data L₁, L₂, W₀, U 18 Tertio] modo *add. L₁ | sic] om. L₂ arguitur W₀, U | etc...est²] metaphysica non est prior sive prima L₁ metaphysica etc. L₂ | nota est] tenet W₀, U | est²] et *add. W₁ 19 secundo] om. K₃ 20 supponit] praesupponit W₀ 21 semper] om. W₀******

---

7 Minor...9 philosophiam] Arist., *Met.*, II, 3, p. 39, l. 25 (Bekker, 995a) 12 Et...13 eam] Arist., *Met.*, I, 2, p. 10, l. 27 (Bekker, 982b) 13 Idem...14 Ethicorum] Arist., *Eth.*, VI, 13, p. 490, l. 9 (Bekker, 1143b); ibidem, X, 6, p. 574, l. 27 (Bekker, 1176b) 19 antecedens...20 huius] Arist., *Met.*, II, 2, p. 38, l. 20 (Bekker, 994b)

aliam est illa posterior. Antecedens patet, quia metaphysica supponit modum arguendi et dividendi, quem non habet nisi a logica.

<4> Quarto sic: prima philosophia debet esse facillima, metaphysica non est
25 huiusmodi, igitur etc. Maior est PHILOSOPHI quinto *huius*, quia principia via doctrinae sunt, a quibus quis facillime] addiscit. Minor patet in prologo, || quia est difficillima. 6rb

<5> Quinto sic, quia vel esset prior via temporis vel via perfectionis, sed nullum
6vb modorum potest dici, igitur etc. Maior patet sufficienti divisione et minor patet primo, quod non via temporis, quia grammatica et logica in eadem anima praecedunt
30 metaphysicam. Sed quod non sit prima via perfectionis, apparet, quia alia potest esse prior, [quia perfectior cum omnis humana scientia possit perfici. Item perfectior esset 102va
qualibet alia coasumpta.

<6> Sexto sic, quia vel diceretur prima, eo quod communissima vel eo quod
35 dignissima, sed nullum illorum potest dici, igitur etc. Maior patet ex sufficienti divisione, minor declaratur primo, quod ipsa non sit communissima, quid aliae videntur esse ita communes sicut ipsa, cum naturalis philosophia sit de omnibus entibus considerando illos terminos: ‘mobile’, ‘immobile’, ‘causa’ et ‘causatum’, similiter et
40 aritmetica considerando illos terminos: ‘unum’ et ‘multa’. Modo metaphysica non potest esse de pluribus, quam de omnibus, nec potest dici prima, quia dignissima, quia vel eius dignitas teneret se ex parte propositionum vel ex parte rerum. / Non primum, 6va
quia non videtur, quomodo propositiones vel termini cum sint accidentia et quasi consimilis naturae, quo ad hoc possint scientiae attribuere dignitatem, nec secundum, quia philosophia naturalis, ut statim fuit, argutum est de omnibus eisdem rebus, de quibus est metaphysica.

22 Antecedens patet] maior probatur K_3 | supponit] praesupponit W_0 24 sic] *om.* L_2 arguitur W_0 , U
25 huiusmodi] huius L_1 , L_2 | etc] consequentia tenet *add.* W_0 , U | quinto] secundo K_3 | quia] illa sunt
add. K_3 | via] viae L_1 27 sic] arguitur W_0 , U | quia] *om.* W_0 | prior] prima L_1 , L_2 , W_0 , U
perfectionis] perfectissimi K_3 | sed] *om.* K_3 | nullum] illorum *add.* W_1 28 modorum] illorum K_3 , L_1 , L_2 ,
 W_0 eorum U | potest...etc] *om.* W_0 | Maior...etc] *om.* L_1 , L_2 | patet¹] ex *add.* W_1 , W_0 , U | et] *om.* K_3 ,
 W_0 | patet²] probatur W_0 29 quod] *om.* K_2 | et] *om.* W_0 | anima] via K_3 30 sit] *om.* L_2 | sit...
perfectionis] secundum L_1 | apparet] patet K_3 , L_1 , L_2 , W_0 , U 31 quia] id est L_1 , L_2 , W_0 , U | cum] quia
 W_1 | Item] et sic L_1 , L_2 , W_0 , U 33 Sexto] sexto *pcor.* U | sic] *om.* K_3 arguitur L_1 , L_2 , U | sic quia] *om.*
 W_0 | diceretur] dicitur U | quod¹] quia K_3 | quod²] quia K_3 34 sed] et K_3 *om.* L_2 , W_0 | potest...etc]
om. L_2 , W_0 , U | sufficienti] sufficiente L_2 , U 35 declaratur] patet L_1 , L_2 , W_0 , U | quod...
communissima] pro prima parte L_1 | non] *om.* K_2 | quid] quia W_1 , L_1 , L_2 , W_0 , U 36 esse] *om.* W_0 | sit]
scit W_0 37 mobile] et *add.* U | et²] *om.* U 38 et] ad W_0 39 omnibus] entibus *add.* L_1 , L_2 , W_0 , U
quia¹] quam K_3 | quia²] *om.* K_3 40 vel¹] enim *add.* K_3 | teneret] tenet L_1 , L_2 , W_0 , U | ex parte²] *om.* L_1 ,
 L_2 , W_0 , U 41 termini] posent scientiae attribuere dignitatem *add.* L_1 , L_2 | et...42 naturae] *om.* L_1 , L_2 , W_0 ,
 U 42 consimilis] similis K_3 | possint] possent W_0 , U | possint...dignitatem] *om.* L_1 , L_2 43 quia] quod
 W_0 | eisdem] eiusdem W_0

25 Maior...26 addiscit] Arist., *Met.*, V, 12, p. 99, l. 27 (Bekker, 1019a) 26 Minor...difficillima] Arist.,
Met., I, 2, p. 9, l. 24 (Bekker, 982a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. II*, I, qu. 5, p. 69, l. 70; Burid., *In De
an. I*, I, qu. 4, p. 193, l. 86; idem, *In De an. III*, I, qu. 5, p. 782, l. 29; idem, *In De an. II*, I, qu. 5, p. 512, l.
33

<OPPOSITUM>

45

Oppositum replicat PHILOSOPHUS hic et primo *Physicorum* et communiter omnes sapientes, et patet ex dictis, quia est sapientia, quae ab omnibus vocatur prima philosophia.

<CORPUS QUAESTIONIS>

In hac quaestione primitus ponenda sunt notabilia. Secundo respondendum est ad quaestionem. 50

<Articulus primus>

<Notanda>

6va <1> Quantum ad primum est primo notandum, quod omnes artes saltem et omnes
103rb scientiae particulares dicuntur philosophiae capiendo philosophiam generali nomine, \ 55
16rb omnes enim vel principaliter { vel adminiculative deserviunt sapientiae et ad esse
sapientem. Et | ideo quaerere: utrum metaphysica sit prima philosophia, est quaerere:
utrum inter partes integrales humanam philosophiam constituentes metaphysica sit
prima.

7ra <2> Secundo notandum quantum || est, sufficit ad praesens: una scientia potest dici 60
alia prior quattuor modis: vel via dignitatis sive perfectionis, puta, quia est alia dignior
et perfectior; vel communitatis, quia est communior; vel suppositionis, quia supponitur
5va } ab alia; vel facilitatis et disciplinae, quia est facilius alia.

<3> Tertio notandum est, quod una scientia non dicitur alia communior, eo quod
de pluribus rebus considerat, sed potius eo quod ex communioribus principiis procedit 65
ad suas conclusiones et etiam, quia de pluribus terminis potest componere propositiones
per eam terminabiles.

Ex quo sequitur correlarie, quod merito metaphysica inter partes philosophiae eam
non includentes dicitur communissima. Patet, quia procedit ex principiis simpliciter

46 replicat] reputat K_2, L_1, L_2, Wo, U repugnat K_3 | Philosophus] *om. U* | omnes] homines L_1, L_2, Wo, U
47 et] ut L_1, L_2 | prima] primo K_3 50 hac] *om. L_1, L_2, U* | primitus] primo K_3, U 54 Quantum] *om. K_2*
ad] articulum *add. L_2* | est] *om. L_1* | saltem] non mechanicae (methaphysicae L_1) *add. K_2, K_3, W_1, L_1, L_2,*
Wo, U 55 particulares] part<icular>es K_2 par<ticulare>s K_3 | dicuntur] dicunt *Wo* | generali] communi
modo seu K_3 57 quaerere¹] cum quaerit K_3 | metaphysica...philosophia] philosophia metaphysica [?]
est prior philosophia *Wo* | sit] est L_1, L_2, U 58 integrales] intellectuales K_3 60 notandum] est quod *add.*
 K_3, W_1, Wo, U nota quod L_1 quod *add. L_2* | est] *om. K_2, K_3, Wo* | praesens] propositum L_1, L_2, Wo, U
61 alia¹] aliis L_1, L_2, Wo, U | sive] vel via L_1, L_2 vel Wo, U | puta] *om. U* 62 et] vel K_3 | vel¹] via *add.*
 L_1 63 facilitatis] felicitatis [eli *er.*] L_1 64 notandum est] nota L_1 | est] *om. K_2, K_3, Wo* 65 rebus] *om. L_1,*
 L_2, Wo, U | eo quod] ideo quia L_1, L_2 | ex] a K_3 66 terminis] *om. U* 68 merito] *om. W_1*

46 Oppositum...48 philosophia] Arist., *Phys.*, I, 7, p. 44, l. 50 (Bekker, 191a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In*
Phys. I, I, 1, p. 16, l. 22; ibidem, I, 3, 2, p. 55, l. 9; ibidem, II, 2, 2, p. 75, l. 52

70 communissimis. Item quia de omnibus] terminis omnium aliarum scientiarum potest 6va
formare propositiones terminabiles per eam, nam propositiones de identitate vel
diversitate et aliis proprietatibus entis inquantum ens, propositae vel formatae per solam
metaphysicam habent terminari, de quo magis dicitur in quarto.

<4> Ultimo notandum, quod metaphysica supponit a grammatica modum loquendi,
75 a logica modum arguendi, a physica effectus sensibiles [per eam notos, nam, ut dictum 102vb
est, domina existens scientiarum, utitur ancillis suis ad suarum conclusionum
deductionem. Nihilominus dictae scientiae et omnes aliae multa plura supponunt a
metaphysica, puta suum subiectum esse, cum scientiae hoc nequeant probare, ut habetur
80 sexto *huius* et primo *Posteriorum*. Item firmitatem suorum principiorum cum nulla
scientia sua principia efficaciter sufficiat probare sine metaphysica, quod habetur satis
ex primo *Posteriorum*.

Haec de primo articulo.

<Articulus secundus>

<Conclusiones>

85 <1> Quantum ad secundum articulum conclusio est haec: metaphysica est prima
philosophia comparando eam omnibus aliis partibus philosophiae eam non
includentibus, prioritate dignitatis sive perfectionis. Patet ex praecedenti quaestione.

<2> Secunda conclusio: ipsa etiam est sic prima prioritate communitatis. Patet ex
correlario tertii notabilis.

90 <3> Tertia conclusio est: / quamvis metaphysica supponat ab aliis, nihilominus { 6vb
est prima philosophia prioritate suppositis. Patet prima pars per primam partem ultimi 103va
notabilis. || Secundo declaratur, quia aliae nihil habent nisi supponendo a metaphysica, 7rb
ergo principalius praesupponunt aliae eam quam ipsa alias, ergo prior est eis prioritate
suppositionis. Consequentiae notae sunt, sed antecedens patet ex eodem ultimo notabili,

70 quia] *om. K₃, L₁, L₂* 71 formare] terminare *L₁, L₂* 72 ens] *bscr. Wo* | formatae] for<ma>te *K₂*
per...73 terminari] solum metaphysica habet terminare *L₁, L₂* 73 de...quarto] *om. L₁, L₂, Wo, U*
74 Ultimo] est *add. K₃* | notandum] nota *Wo* | loquendi] et *add. K₃* 75 notos] voces *K₃* notas *Wo*
76 est] ipsa *add. L₁, L₂, Wo, U* | suis] *om. W₁* 77 Nihilominus] tamen *add. L₁, L₂* | omnes] plures *Wo*
multa] multo *W₁* | plura] *om. L₁* 78 cum] tamen *W₁* | habetur] habentur *K₃* 79 Item] supponunt *add. L₁*
80 sua principia] *om. Wo* | sufficiat] supponat *K₃* | quod] ut *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 82 Haec...
articulo] et haec de primo *K₂* hoc de primo *K₃* *om. L₁, L₂* haec de primo *Wo* haec primo *U* 85 Quantum]
om. K₂ | Quantum...articulum] *om. K₃* | articulum] prima *add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* *om. W₁* | haec]
om. U 87 praecedenti] praecedente *W₁* 88 conclusio] est *add. K₃* | sic] *om. L₁, L₂* | prima] prior *W₁,*
L₁ | communitatis] sive communioris *add. L₁* 90 est] *om. L₁, L₂, Wo, U* | supponat] supponatur *K₂*
multa supponit *K₃* supponit aliqua *L₁* aliqua *add. L₂* supponitur *U* | aliis] scientiis *add. L₁, L₂, Wo, U*
91 est] tamen *add. L₁, L₂* | suppositis] suppositionis *L₁, L₂, Wo, U* 92 Secundo] secunda *W₁, L₁*
declaratur] declaretur *K₃* | a] ab *U* 93 aliae] *om. U* 94 Consequentiae...sunt] consequentia nota *U*
antecedens] suppositum *K₃*

77 dictae...79 Posteriorum] Arist., *Met.*, VI, 2, p. 120, l. 6 (Bekker, 1027a); idem, *Anal.*, I, 10, p. 296, l. 11 (Bekker, 76b) 79 Item...81 Posteriorum] Arist., *Anal.*, I, 2, p. 287, l. 1 (Bekker, 72a)

cum aliae omnes sua subiecta accipiant a metaphysica, sine quo subiecto praesupposito nihil possunt probare. Item et firmitatem suorum principiorum. 95

- 6vb Contra diceretis numquid multae scientiae accipiunt sua subiecta esse per experientiam, ut geometria magnitudinem, philosophus naturalis motum. Secundo: numquid logica probat principia metaphysicae et etiam sua, igitur non supponit logica metaphysicam in suis principiis. Consequentia nota videtur, antecedens est PHILOSOPHI 100
quarto *huius* dicentis, quia logica est communis scientia omnibus scientiis, sicut metaphysica. >Hic non est deficiens.< | Idem primo *Topicorum* dicitur enim, quod 16va
logica habet viam ad omnium metaphysicorum principia. Respondetur ad primum, quod verum est experientiam sensus cum iuvamine intellectus multa scientiarum subiecta notificare esse, nihilominus illa cognitio est infirma in particularibus scientiis nisi 105
inquantum per metaphysicam stabilitur. Si enim alicui scientiae suum subiectum negaretur esse, ad solam metaphysicam esset recursus probatione. Ad secundum dicitur, quod logica docens non probat principia alicuius scientiae particularis neque sua, sed ea 6vb
supponit a metaphysica,] sed logica utens, quae non est scientia, cum non sit alicuius generis determinati subiecti. Illa probabiliter disputat de singularum scientiarum 110
principiis, puta ex notis <et> communiter concessis et ex dictis negantis ea principia ad redargutionem vel ad manifestum inconueniens illum deducendo. Metaphysica autem particularium scientiarum principia habet demonstrare suis principiis communissimis et non solum probabiliter declarare principia. Per hoc ad formam rationis dicitur, quod PHILOSOPHUS in quarto *huius* vult, quod logica utens assimilatur metaphysicae in 115
communitate arguendo dialecticae, de { quibus [metaphysica arguit demonstrative. 103vb
Idem vult primo *Topicorum*, quod ad singularum scientiarum principia logica utens || 103ra
7va

95 accipiant] esse *add. K₃, L₁, L₂, Wo, U accipiunt U* | subiecto] non *add. L₁, L₂ add. alia manu U*
96 possunt] possent *L₂* | Item] etiam *L₁, L₂, U* et etiam *Wo* 97 diceretis] tu *add. K₃, L₂, U* | numquid] nonne *sscr. K₂* | accipiunt] accipiant *K₃, L₁* | per] ad *Wo* 98 philosophus] philosophia *L₁* 99 supponit] praesupponit *L₁, L₂* 100 videtur... est] antecedens videtur esse *L₂* 101 quia] quod *K₂, K₃, Wo om. W₁*
102 Hic... deficiens] *om. K₂, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | primo] item *U* | enim] *om. K₃* 103 habet] principium sive *add. L₂* | omnium] omnia *L₁* | primum] primam *W₁* 104 est] per *add. K₃* ad *add. Wo* | intellectus] et sensus *add. in m. L₂* | multa] multarum *K₃* | subiecta] et principia *K₃* 105 notificare] notificara [!] *W₁* esse] *om. K₃, Wo, U* | nihilominus] tamen *add. L₁, L₂* 106 stabilitur] stabiliter *W₁, Wo* | alicui] alicuius *L₁, L₂, Wo, U* | suum] *can. L₂* 107 recursus] pro *add. L₁, L₂, Wo, U concursus L₂* | secundum] secundam *L₂* 109 sed] *om. L₁, L₂, Wo, U* 110 generis] nec *add. L₂* | subiecti] subiecta *add. L₁, L₂* 111 notis] et *add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | ad] *om. K₃* 112 redargutionem] redarguit *K₃* | manifestum] maius *L₁, Wo, U magis L₂* | illum] illam *Wo* | deducendo] adducendo *K₃* deducenda *L₁* 113 demonstrare] cum *add. L₁, L₂* 116 metaphysica] metaphysicus *K₃* 117 Topicorum] ubi dicit *add. L₁, L₂, Wo, U* | quod] *om. Wo* | singularum] omnium *L₁, L₂, Wo, U*

100 antecedens... 102 metaphysica] Arist., *Met.*, IV, 2, p. 61, l. 5 (Bekker, 1003b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 16, 498, p. 114, l. 31 102 Idem... 103 principia] Arist., *Top.*, I, 14, p. 20, l. 11 (Bekker, 105b) 114 quod... 116 demonstrative] Arist., *Met.*, IV, 2, p. 63, l. 14 (Bekker, 1004b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 4, 228, p. 57, l. 17; ibidem, qu. 4, 241, p. 60, l. 16 117 Idem... 119 illa] Arist., *Top.*, I, 10, p. 16, l. 17 (Bekker, 104a)

habet viam probandi vel declarandi ea ex prababilibus seu dialecticae, metaphysica autem habet viam demonstrandi illa et ex hoc ratio non procedit.

- 120 <4> Quarta conclusio: metaphysica non est prima philosophia via facilitatis vel
disciplinae. Patet per quartam rationem factam ante oppositum, necesse est enim } 5vb
logicam praecedere. Item quia est difficillima quantum ad aliquas suas conclusiones et
ergo nequit esse prima via disciplinae. Contra illam conclusionem arguitur ex
praecedente: ipsa est prior via suppositionis, ergo est prior via disciplinae et facilitatis.
- 125 Consequentia tenet, quia aliqua scientia praesupponit, hoc debet esse ante eam
cognitum, igitur prius via disciplinae, igitur etiam facilius. Antecedens est praecedens
conclusio. Secundo arguit / magister JOHANNES BURIDANUS sic: omnes scientiae 7ra
particulares supponunt sua principia a metaphysica, igitur ad earum perfectam
cognitionem adhuc prior est metaphysica via disciplinae et facilitatis probatio
- 130 consequentiae, quia non est scientia perfecte cognita nisi in virtute suorum
principiorum. Si ergo ea supponit a metaphysica \ ad hoc, quod scientia sit perfecte 7ra
cognita, requiritur praecognitio metaphysicae, ergo ipsa prior debet esse via disciplinae.
Ad primam illarum respondetur, quod metaphysica prout est sapientia, scilicet cognitio
perfecta de Deo et de primis causis, non quo ad se totam praesupponitur ab istis aliis
- 135 scientiis particularibus, cum stet aliquem esse perfectum logicum sine hoc, quod sit
sapiens vel metaphysicus, et ita in aliis scientiis particularibus. Sed sufficit
particularibus scientiis universalium principiorum metaphysicae, ex quibus sua principia
possunt probare, praesupposito et conclusionum ex istis sequentium, quibus sua
principia possunt probari. Et hac ratione metaphysica dicitur | eis prior suppositione, sed 16vb
140 propter difficultatem principalium suarum conclusionum est posterior via disciplinae,
cum ad illas non ascenditur nisi aliis praecognitis. Per hoc ad formam { dicatur 104ra
concesso antecedente negando consequentiam et ad probationem dicitur, quod sufficit

118 habet... 119 autem] *om. L₁, L₂, Wo, U* 119 et] tunc *add. L₁, L₂, Wo, U* 120 conclusio] est *add. K₃*
121 factam] *om. L₁* 122 difficillima] *difficilis K₃ | quantum] quo U* 123 Contra] *bscr. L₂*
124 praecedente] *praecedenti L₁, L₂, Wo* conclusione *add. L₂ | ergo] etiam add. L₁ | est prior²] om. L₁*
125 tenet] *quia add. W₁, K₃, L₁, L₂, U | quia] quod K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 126 prius] *prior (prima K₃)*
est K₃, L₁, L₂ est add. Wo, U | via] viae L₂ | igitur²] et L₁, L₂, Wo, U | facilius] facilitatis K₃, L₁ facilius
127 Secundo] *sic add. U | arguit] qrguitur L₁, L₂, U | magister... sic] ratione (magistri om. Wo)*
Johannis Biridani (Beridani U) L₁, L₂, Wo, U | Johannes Buridanus] Buridanus K₂, W₁ | sic] om. K₂, L₁,
L₂, U 128 perfectam] *perfectionem U* 129 disciplinae] *doctrinae L₁, L₂, Wo, U* 130 non... 132 cognita]
ad cuiuslibet scientiae perfectam cognitam K₃ 131 Si] *om. Wo | ea] om. L₁, L₂, Wo, U | metaphysica]*
tunc add. L₁, L₂ oportet add. U, Wo | ad... 132 metaphysicae] om. K₃ 133 scilicet] *sit L₁, L₂, Wo, U*
134 de²] *om. Wo, U | causis] et add. L₁, L₂ | istis] om. L₁, L₂, Wo, U* 135 cum] *hoc add. K₃ | stet] stat*
K₃, L₁, L₂, Wo, U 136 vel] *seu Wo | Sed] et Wo* 137 scientiis] *notitia add. K₃ cognitio Wo*
metaphysicae] et add. U | quibus] quo K₃ 138 praesupposito] *suppositum K₃ praesuppositio L₁*
sequentium] sequentiam [!] W₁ 139 hac] *hoc Wo* 140 posterior] *sine add. Wo | via] doctrinae vel add.*
L₁, L₂ | disciplinae] dictrinae Wo, U 141 ascenditur] *descenditur Wo | praecognitis] etiam add. K₃*
formam] argumenti add. L₁, L₂, Wo, U 142 negando] *et negando L₁, L₂ | negando consequentiam]*
negatur consequentia K₂, L₁, L₂ | et] om. Wo

127 Secundo... 128 metaphysica] Burid., *In Met.*, qu. 6, 111, p. 35, l. 2

7ra particularibus scientiis supponere] sua subiecta esse ex experientia et sensu et veritatem
 suorum principiorum, ex veritate principiorum communissimorum metaphysicae, licet
 7vb non praesupponant metaphysicam principalem et totalem, || quae est sapientia. Ad 145
 secundam dicitur per idem, quod ad perfectionem scientiae particularis sufficit perfecta
 adhaesio suorum principiorum habita ex sensu et experientia et ex generalibus principiis
 metaphysicae talia particularia principia potentibus inferre, quamvis perfectam
 sapientiam sive metaphysicam non praesupponant. Videtur enim omnimode
 irrationabile, quod nullus posset esse perfectus logicus vel grammaticus, nec esset bonus 150
 moraliter et perfecte sapiens, quod tamen requiritur ad esse metaphysicum, sicut patet
 ex quaestionibus praecedentibus.

Haec de secundo.

<AD RATIONES PRINCIPALES>

103rb <1> [Ad rationes principales: ad primam dicitur, quod arguit pro quarta 155
 conclusione, videlicet quod metaphysica est posterior via disciplinae, quia ultimo
 addiscitur et ex consequenti via temporis in aedem anima. Cum hoc tamen stat, quod sit
 prior tribus primis modis. Ad confirmationem conceditur, quod est finis omnium
 aliarum scientiarum et posterior via generationis sicut et via disciplinae et hoc est pro
 quarta conclusione. Sed ex hoc sequitur, quod ipsa sit prior dignitate et nobilitate et 160
 prior simpliciter, cum ista sit principalissima prioritas, nam posteriora generatione sunt
 priora perfectione, nono *huius*.

<2> Ad secundam negatur antecedens. Ad probationem dicitur, quod licet 165
 metaphysicam praecedunt aliae scientiae tempore, quaelibet tamen metaphysica est
 prima philosophia inter omnes partes philosophiae eam non includentes vel sibi
 similem. Et si diceres: utrum metaphysica Platonis est prior vel metaphysica Sortis,
 dicitur, quod haec est logicalis interrogatio et extra propositum. Respondetur tamen ad

143 subiecta] supposita U | ex] *om. L₂, Wo* | et veritatem] *om. L₁* 145 praesupponant] praesupponunt K_3
 supponunt L_1, L_2, Wo, U 147 adhaesio] adhaesia [!] L_1 | habita] habito [!] L_1 habitu Wo | et¹] ex *add. U*
 149 sive] seu K_3 | metaphysicam] metaphysica L_2 | praesupponant] supponunt L_1, L_2, Wo, U
 omnimode] omnino L_2 150 posset] possit K_3 | vel] perfectus K_3 | nec] nisi $K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$
 151 moraliter] moralis K_3 | quod] quae L_1, L_2, Wo, U | requiritur] requiruntur L_1, L_2, Wo, U
 152 quaestionibus] conclusionibus W_1 153 Haec] hoc K_3 | secundo] *om. K₂, L₁, L₂, U* articulo (sufficiat
om. Wo) *add. Wo, U* 155 Ad...principales] quantum ad rationes principales L_2 | principales] principales
om. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂ | primam] principalem *add. W₁* | dicitur] *om. K₂* | arguit] sic *add. L₁*
 156 videlicet] scilicet Wo | metaphysica] non *add. in m. alia manu L₂* | posterior] superior L_1, L_2 prior U
 157 addiscitur] addicitur Wo | temporis] ipsis L_2 158 conceditur] concedatur L_1 | est] sit Wo
 159 sicut...pro] ut patet ex L_1, L_2, Wo, U 162 nono] undecimo L_2 163 secundam] antecedens L_1
 negatur] nega<tur> K_2 negetur L_2, Wo | quod] *om. L₁, L₂* 164 praecedunt] procedant K_3 | quaelibet]
 quilibet L_1 165 omnes] *om. L₁, L₂, Wo, U* 166 diceres] dicas K_3 dicis L_1, L_2, Wo, U | utrum] *om. K₃*
 metaphysica²] *om. W₁, L₁, L₂, Wo, U* 167 dicitur] *om. Wo, U*

161 posteriora... 162 huius] Arist., *Met.*, IX, 9, p. 181, l. 11 (Bekker, 1051a)

quaesitum, quod cuiuslibet hominis scientis metaphysicam sua metaphysica / prior est et 7rb
 ergo metaphysica \ Sortis, si eam scit, prior est et prima philosophia in anima Sortis. Et 7rb
 170 metaphysica Platonis similiter in anima Platonis.

<3> Ad tertiam dicitur, quod logica est prior metaphysica via doctrinae, 104rb
 metaphysica vero aliis tribus modis et simpliciter. Et hoc est pro dictis in positione. Ad
 confirmationem patet, quid dicendum sit ex ultimo notabili, nam licet metaphysica
 175 supponat a logica multa, tamen principaliora et plura supponit logica a metaphysica,
 sicut etiam patet ex deductione tertiae conclusionis.

<4> Ad quartam dicitur, quod arguit pro quarta conclusione.

<5> Ad quintam dicitur, quod metaphysica prior est aliis via || perfectionis. | Ad 8ra
 improbationem } cum dicis, quod ipsa potest perfici, dicitur, quod est verum et quod 17ra
 nulla est perfectissima metaphysica in ista vita, nihilominus quaelibet talis est prima 6ra
 180 philosophia per comparisonem ad alias partes] philosophiae eam non includentes. Et 7rb
 ad probationem ad secundam probationem per idem, quod metaphysica non dicitur
 prima per comparisonem ad seipsam sumptam cum alia, sed per comparisonem
 sumptam per alias partes eam non includentes.

<6> Ad sextam dicitur, quod ipsa est prima tam communitate, quam dignitate. Et
 185 ad improbationem primi dicitur: quamvis quod philosophia naturalis vel aliqua alia
 scientia de omnibus rebus considerat, nihilominus vocatur scientia specialis, quia non
 procedit ex principiis communissimis nec etiam de omnibus terminis communibus nata
 est formare propositiones per eam terminabiles, sicut dictum est in tertio notabili de
 metaphysica. Unde dicitur communiter, quod de tot rebus considerat physica sicut
 190 metaphysica et tamen metaphysica est scientia communis et physica specialis ob
 causam praedictam. Ad secundam partem dicitur, quod licet physica omnia illa
 considerat, quae considerat metaphysica, tamen non considerat ea modo, ita nobili sicut
 metaphysica facit, nam metaphysica considerat primas causas modo speculativo
 beatificante [mentem hominis et propter hoc est dignissima. Physica vero et si easdem 103va

168 hominis] horum K_3 | sua] suam U | et] *om.* Wo 169 et] *om.* L_1 170 metaphysica] philosophia L_1 ,
 L_2 , Wo , U 171 prior] quam *add.* K_3 | metaphysica] *om.* K_2 172 vero] autem L_1 , L_2 , Wo , U | modis] *om.*
 U 173 sit] est K_3 ex *add.* K_2 , W_1 , L_1 , L_2 , Wo , U 174 supponat] supponatur K_2 , W_1 | multa] multo K_3
 principaliora] principia L_1 , L_2 , Wo 175 tertiae] tertio W_1 tertii L_2 | conclusionis] notabilis Wo
 176 arguit] arguitur sic L_1 177 dicitur] *om.* W_1 | aliis] scientiis *add.* L_1 , L_2 , Wo , U 178 dicis] dicitur L_1 ,
 L_2 | dicitur] dicatur L_1 | quod²] nam *add.* W_1 hoc *add.* L_1 , L_2 , Wo , U | et] dicitur *add.* K_3 *om.* W_1
 179 nulla] nullus Wo | ista] hac K_3 , L_1 | vita] via U | nihilominus] tamen Wo | est²] tamen *add.* K_3
 180 per ... alias] inter L_1 , L_2 , Wo , U | philosophiae] *om.* K_3 | Et] *om.* W_1 | Et... 183 includentes] *om.* K_3 ,
 L_1 , L_2 , Wo , U 181 ad probationem] *om.* K_2 , W_1 , L_1 , L_2 , Wo , U 183 sumptam] *om.* W_1 | per] ad K_2 , W_1 ,
 L_1 , L_2 , Wo , U 184 prima] prior L_1 | Et] *om.* Wo 185 quod] *om.* K_2 , W_1 , L_1 , L_2 , Wo , U | alia] *om.* L_1 , L_2 ,
 Wo , U 186 quia] et K_3 189 Unde] bene L_2 , Wo , U | sicut] et *add.* L_1 , L_2 190 metaphysica²] *om.* K_3
 physica] scientia *add.* L_2 191 praedictam] dictam L_1 | quod] *om.* Wo 192 considerat²] *om.* L_1 , L_2 , Wo ,
 U | ita] *bscr.* U 193 considerat] considerans L_1 194 beatificante] erigente K_3 beatificantem L_1 , L_2 , U
 propter hoc] propterea L_1 , L_2 , Wo , U | et²] *om.* K_2 , W_1 , L_1 , L_2 , Wo , U | easdem] eadem U

causas considerat, hoc est modo longe inferiori, scilicet in quantum sunt causae motus et mutationis et propter hoc est indignior et minus perfecta.

195

<RATIO POST OPPOSITUM>

Rationes post oppositum sint pro primis conclusionibus tribus.

Haec de quaestione, quando dicitur quarto.

---

195 longe] longo L_2 **196** et¹] om. W_0 | est] om. K_3 **198** sint] sunt $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ | pro] rebus
add. W_0 | tribus] om. W_0 **199** Haec... quarto] et haec K_2 om. K_3 et haec de quaestione tertia. Sequitur
 quarta *add. W_1* et haec quaestio quarta primi L_2 et haec et cetera. Sequi>a<<tur> alia quaestio W_0 haec de
 quaestione U

<QUAESTIO QUARTA>

Quaeritur quarto.

Utrum omnes homines natura, id est naturaliter, scire desiderant

<RATIONES PRINCIPALES>

- <1> Et arguitur primo, quod non: non omnes homines cognoscunt scire, igitur etc. 5
Consequentia tenet, quia desiderium praesupponit cognitionem, sicut allegatur a
PHILOSOPHO septimo *Politicorum* appetitus est, quia videtur. Antecedens patet.
- 104va <2> Secundo sic arguitur: { non omnes homines carent ipso scire, igitur etc.
Consequentia tenet per PHILOSOPHUM primo *Physicorum*: appetitus est ratione carentiae
et privationis. Antecedens notum est de se. 10
- 7va <3> Tertio arguitur: aliqui affectant ignorare, igitur non appetunt scire. Tenet
consequentia, quia non videtur, quod / appetitus simul feratur in opposita. \ Antecedens
7va patet, quia morales philosophi et canones ponunt ignorantiam affectatam, ergo habentes
eam affectant ignorare. Item aliqui sunt pertinaces in opinione falsa et tales affectare
17rb videntur ignorantiam, cum nolint acquiescere | veritati. 15
- 8rb <4> Quarto sic: non || omnes appetunt media, per quae devenitur ad scire, igitur
etc. Probatur consequentia, quia sicut natura inclinatur in finem, ita non deficit in
necessariis mediis respectu finis, cum natura non deficiat in necessariis, tertio *De
anima*. Antecedens patet, quia media sciendi sunt laboriosa, quae multi non affectant.
- <5> Quinto sic: si homines naturaliter appeterent scientiam vel omnem scientiam 20
appeterent vel aliquam et aliquam non, nullum modorum potest dici, igitur etc.

---

2 Quaeritur quarto] utrum omnes. Communiter quaeritur K_3 om. Wo quaestio quarta est ista U | quarto] circa primum metaphysicae add. W_1 tertio L_1 consequenter L_2 3 Utrum] *bscr.* L_1 5 Et] om. K_3 | primo] om. K_3, L_2 | non¹] quia add. L_1, L_2, Wo, U | non²] nam W_1 6 Consequentia tenet] om. L_2 | sicut...7 Philosopho] om. W_1 | a...7 Philosopho] om. K_3 7 quia videtur] cognitionis L_1, L_2 cognitio Wo, U patet] relinquitur notum L_1 notum est L_2 8 sic] om. L_2, Wo, U | arguitur] om. K_3, L_1 | non] om. K_2 ipso] om. L_1 9 Physicorum] dicentem add. L_1 10 de se] om. K_3, L_1, L_2, Wo, U 11 arguitur] om. K_3 sic L_1 | aliqui] sic add. K_2 | appetunt] desiderant add. L_1 om. L_2 12 Antecedens... 13 patet] aliis enim est K_3 13 patet] probatur L_2 | morales philosophi] moralis philosophus L_1 | affectatam] affectivam L_1, L_2, Wo, U | ergo] et K_3 14 Item] quod add. W_1 | pertinaces] om. K_3 | affectare... 15 videntur] affectant L_1, L_2, Wo, U 15 nolint] nolunt $K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 16 Quarto] arguitur add. L_2, U | omnes] homines add. L_1, L_2, Wo, U | devenitur] deveniunt K_3 | scire] scientias K_3 17 Probatur consequentia] consequentia tenet L_1, L_2, Wo, U | consequentia] om. K_3 | quia] om. Wo 18 deficiat] deficit K_3 19 anima] sed add. L_1 | Antecedens patet] aliquis enim est K_3 | media] metaphysica K_3 20 Quinto] arguitur add. L_1, L_2, Wo, U | sic] om. Wo, U | si] omnes add. L_1, L_2 | scientiam¹] sapientiam L_2 21 vel] omnem vel add. Wo | aliquam²] scientiam appeterent vel K_2 | modorum] illorum $K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U$

---

6 Consequentia...7 videtur] Arist., *Pol.*, VII, 15, p. 314, l. 6 (Bekker, 1334b) 9 Consequentia...10 privationis] Arist., *Phys.*, I, 9, p. 51, l. 26 (Bekker, 192a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, I, 3, 2, p. 54, l. 56; Alb. de Sax./Burid., *In Phys. II*, I, qu. 21, p. 274, l. 53; ibidem, I, qu. 21, p. 284, l. 84; Burid., *In Met.*, qu. 2, 30, p. 18, l. 10; ibidem, qu. 2, 44, p. 21, l. 17 18 natura... 19 anima] Arist., *De an.*, III, 9, 432b

Consequentia tenet, maior patet sufficienti divisione, minor probatur primo, quod unam et non aliam appetant naturaliter homines. Apparet, quia non videtur potior ratio de una quam de alia. Sed quod non omnem hominem apparet, quia tunc appetitus naturalis esset ad finem impossibilem, cum non sit possibile, quod aliquis omnem scientiam habeat. Secundo, quia aliquae] scientiae prohibentur, et non videtur, quod ad tales sit naturalis inclinatio. Antecedens patet de nigromantiis et de divinatoriis scientiis. Tertio, quia aliqui sunt ita rudes, quod aliquam scientiam numquam possunt attingere, ut logicam, quomodo ergo natura inclinasset eos ad illam scientiam.

7va

<6> Sexto: scientia non potest perficere animam hominis, igitur etc. Consequentia tenet, quia si appetitur naturaliter, hoc est quia anima per eam perficitur. Antecedens probatur, quia scientia est accidens et minus perfecta quam anima hominis, modo non videtur, quomodo minus perfectum perficeret magis perfectum.

<7> Ultimo arguitur sic, quia sequitur, quod appetitus naturalis unius fatui a nativitate esset ad finem impossibilem et sic natura fecisset eum frustra, quod est contra PHILOSOPHUM primo { *Caeli*, et [patet consequentia, quia ipse numquam posset attingere scientiam, } ad quam esset suus appetitus naturalis.

104vb

103vb

6rb

<OPPOSITUM>

Oppositum dicit PHILOSOPHUS in prima propositione *huius* libri.

<CORPUS QUAESTIONIS>

In quaestione illa primo ponenda sunt notabilia, in secundo respondetur ad quaestionem.

22 Consequentia tenet] *om. L₁, L₂, Wo, U* | maior] *om. U* | patet] *ex add. K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | primo] *om. L₁* | primo quod] quia primo quod non *K₃* | quod] non *add. L₁, L₂* 23 appetant] appetunt *K₃, L₁, L₂, Wo, U* | naturaliter] omnes *add. L₁* | naturaliter...Apparet] *om. Wo* | Apparet] *om. L₁, L₂* | potior] maior *K₃* fortior *Wo* potius *U* 24 hominem] *om. K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | hominem apparet] *om. U* apparet] *om. K₂, U* probatur *L₁, L₂* 25 impossibilem] impossibile *L₁* 26 et] igitur *L₁, L₂* | quod] quomodo *K₃* | sit] fit *Wo, U* 27 patet] est *K₃* | nigromantiis] nigromantia *K₃, L₁, L₂* nigromanticis *Wo de²*] *om. Wo* | scientiis] et *add. K₃, Wo, U* 28 numquam...29 logicam] ut logicam nullo modo possunt attingere *L₁, L₂, Wo, U* 29 quomodo] quare *K₃* | inclinasset] inclinat *Wo* | illam] *om. Wo* 30 Sexto] sic *add. K₂* arguitur *add. L₁, L₂, Wo, U* 31 quia¹] *om. Wo* | quia²] quod *L₁, L₂, Wo, U* | perficitur] sed *add. L₁* 32 probatur] est *K₃* *bscr. L₂* | modo] *om. Wo* 33 perficeret] perficiat *K₂, W₁, L₁, L₂* perficiet *Wo* 34 arguitur] *om. K₃, Wo* | sic] *om. K₂, U* | quia] *om. L₁, L₂, Wo, U* | quod] *om. Wo* | naturalis] naturaliter *K₃* | unius] *om. L₁, L₂, Wo, U* 35 et] *om. K₃* | eum] eam *U* | quod est] *om. K₃, W₁* 36 et] *om. K₃, L₁, L₂* | quia] cum *K₃* | ipse] ipsa *Wo* | posset] possit *K₃, L₁, L₂* 37 esset] *om. L₁* | suus] *om. K₃* | naturalis] esset inclinatus *add. K₃, L₁* 39 huius] *om. K₃* | libri] *om. L₁, L₂* 41 In] ista *add. U* | illa] hac *K₃* *om. L₁, L₂* | ponenda] ponende *Wo* | ponenda sunt] sunt praemittenda *K₃* | in] *om. K₃, L₁, L₂* respondetur] respondendum est *K₃* respondebitur *add. L₁*

34 quod...36 Caeli] Arist., *De cael.*, I, 11, 281a 39 Oppositum...libri] Arist., *Met.*, I, 2, p. 9, l. 24 (Bekker, 982a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 2, 29, p. 18, l. 3; ibidem, qu. 8, 176, p. 46, l. 23; idem, *In De an. I*, I, qu. 2, p. 174, l. 40

<Articulus primus>

<Notanda>

<1> Quantum ad primum est notandum primo, quod appetitus est inclinatio rei in bonum vel apparens bonum, trahitur haec definitio a COMMENTATORE primo *Physicorum* dicente, quod appetitus materiae est motus materiae ad formam et est inclinatio materiae ad formam. 45

<2> Secundo notandum, quod duplex est appetitus, scilicet naturalis et animalis. Naturalis est inclinatio rei in bonum sine cognitione praevia ipsius appetentis particulariter et hic || sequitur. Naturam rei est enim idem, quod res qui, licet fiat sine cognitione ipsius particulariter appetentis, fit tamen cum cognitione primae causae ipsam rem in suum bonum dirigentis. Unde COMMENTATOR duodecimo *huius*: natura regulata est in operibus suis, licet non cognoscat, quia rememorata est ab agente infallibili, \ id est a Deo. Animalis est inclinatio rei in bonum vel apparens bonum / mediante cognitione praevia ipsius | particulariter appetentis. Et dicitur ‘animalis’, quia solum est in hiis, qui habent animam, mediante cuius cognitione fit. Nec credas, quod ille non sit a natura, cum anima sit natura, sed non est immediate a natura, sed cum cognitione praevia mediante, qua innascitur animali. 50
8va
7vb
7vb
17va

<3> Tertio notandum, quod ille appetitus animalis est duplex: quidam est sensitivus et est inclinatio rei in bonum vel apparens bonum mediante >inclinazione< <cognitione> sensitiva praevia ipsius particulariter appetentis. Alius est intellectivus et vocatur voluntas, et est inclinatio rei in bonum vel apparens bonum mediante cognitione praevia intellectus. 60

<4> Quarto est notandum, quod quilibet horum appetituum quando est respectu boni futuri, vocatur appetitus] desiderii, et si respectu mali evadendi, vocatur fuga vel refutatio. Si respectu boni praesentis, vocatur delectatio vel complacentia. Si respectu mali habiti, dicitur tristitia vel displicentia. 65
7vb

45 Quantum] *om. K₂ | ad] articulum add. L₁, L₂ | est¹] om. L₂, Wo, U | notandum] sciendum L₁ primo] *om. L₂, Wo, U | in] ad K₃ 46 vel] in add. K₃ | bonum²] et add. Wo, U 47 dicente] dicentis L₁ materiae²] commune [?] L₁ | et] id K₂, W₁, L₂, Wo, U | et...48 formam] *om. K₃, L₁ 49* Secundo] est *add. K₃, W₁ | scilicet] om. L₂, Wo, U | et] alius add. K₃ 51 hic] hoc K₃ sic Wo | enim] *om. L₁ | qui] pcor. K₂ qui K₃, L₁, Wo quae L₂, U 52* primae] praeviae L₁ 53 dirigentis] dirigens L₁, L₂, Wo Commentator] in *add. L₁ | duodecimo huius] igitur huiusmodi K₃ 54* suis] *om. K₃ | licet] quilibet K₃ rememorata] remunerata L₁, L₂ | est²] om. K₃, L₁, L₂ | ab] *om. K₂ | agente] et add. K₃ 56* dicitur] dicendi K₂ 57 est] fit L₂ | qui] quae K₂, W₁, L₁, L₂, U 58 ille] illa L₂, Wo | sit¹] fit U scit Wo | anima] *om. K₃ | sit²] scit a Wo | est] om. L₁, L₂, Wo, U 59* qua] quae Wo, U 60 Tertio] est *add. K₃, W₁ | est²] om. W₁ 61* bonum²] *om. L₁ | inclinazione] cognitione K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U 62* sensitiva...63 cognitione] *om. L₂ | praevia...appetentis] om. K₃ 63* voluntas] intellectus alio nomine L₁ 65 est¹] *om. K₂, L₁, L₂, Wo, U 66* si] est *add. L₁, L₂, Wo, U | evadendi] evitandi L₁, L₂, Wo, U | fuga] fugatio U 67* complacentia] concupiscentia U****

46 trahitur...48 formam] Aver., *In Phys.*, I, f. 46r, D-E 53 Unde...55 Deo] Aver., *In Met.*, XII, f. 334r, C

<5> Quinto notandum, quod quodlibet ens naturale naturaliter inclinatur ad suam perfectionem. Patet primo *Physicorum* in fine. Turpe appetit bonum, id est imperfectam suam perfectionem. Idem dicit COMMENTATOR *ibidem*.

<6> Ultimo notandum, quod scientia sive cognitio intellectiva est naturalis perfectio intellectus. Patet sexto *Ethicorum*: verum est bonum intellectus, id est notitia veri. Et apparet ratione, quia cuiuslibet potentiae perfectio secundaria consistit in sua operatione. Et ideo intellectus cuius <operatio> est intelligere sive cognoscere, etiam sua cognitione perficitur. {

105ra

Haec de primo articulo.

<Articulus secundus>

<Conclusiones>

<1> Quantum ad secundum prima conclusio est haec: omnes homines naturaliter appetunt scire. Probatur sic: omnia perfectibilia naturaliter appetunt suas perfectiones, sed omnes homines sunt perfectibiles per scire, igitur conclusio vera. Consequentia tenet, maior patet || per quintum notabile. Et ratione, quia alias appetitus naturalis non dirigeret rem in suum bonum et sic naturaliter erraret vel deficeret, [quod est impossibile saltem in specie, eo quod rector eius est infallibilis, ut allegatum fuit in secundo notabili. Minor est ultimum notabile.

8vb

104ra

<2> Secunda conclusio: non oportet, quod omnis homo appetat scire appetitu voluntario vel animali. Patet, quia multi homines non cognoscunt ipsum scire, ut arguit prima ratio ante oppositum, igitur etc. Consequentia tenet per secundum notabile, quia

69 Quinto] est *add. K₃* | quod] *om. L₁* 70 id est] et *L₁, L₂, Wo, U* 72 cognitio] cognitione *K₃* notitia *L₁, L₂* | naturalis] naturaliter *Wo* 73 Patet] Philosophi est *K₃* 74 apparet] patet *L₁, L₂* | apparet... quia] ratio *K₃* | quia] *om. L₁, L₂, Wo, U* | potentiae] quod *add. L₁* | secundaria] secundo *W₁* | consistit] existit *K₃, L₁, Wo, U* | in] notitia *add. Wo* 75 operatione] perfectione *L₂, Wo, U* | cuius] *om. L₁* operatio *add. K₂, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 76 perficitur] et *add. K₂* 77 Haec... articulo] hoc de primo *K₃* *om. L₁, L₂* articulo] *om. Wo* 80 Quantum] *om. K₂* | secundum] articulum *add. K₂, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | est] sit *L₁* haec] quod *add. Wo, U* 81 Probatur] patet *L₁, L₂* | sic] *om. U* | suas] suas *bscr. U* 82 homines] *add. inter l. alia manu U* | perfectibiles] perfectibilia *K₃* | per] ipsum *add. U* | igitur... vera] ergo omnes homines naturaliter appetunt scire *K₃* | conclusio vera] *om. L₁, L₂, Wo* 83 tenet] patet *K₃* et *add. L₁, L₂* patet] nota est *K₃* | quintum] secundum *L₁, L₂, Wo, U* | ratione] probatur *K₃* sic *add. L₁, L₂, Wo, U* alias] aliter *K₃* 84 rem] scire *K₃* | naturaliter] natura *K₂, K₃, L₁, L₂, Wo, U* | vel] et *L₁, L₂, Wo, U* | est] esset *W₁* 85 fuit] est *L₁, L₂, Wo, U* 86 notabili] sed *add. L₁, L₂* 87 conclusio] est *add. K₃* | homo] *om. L₁* | appetat] appetit *K₃* 88 voluntario] voluntarie *L₂* | Patet] *om. L₁, L₂, Wo, U* | ipsum] *om. U* | ut] quod *U*

69 quodlibet...70 fine] Arist., *Phys.*, I, 9, p. 51, l. 24 (Bekker, 192a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, III, 1, 1, p. 114, l. 57; idem, *In Phys. II*, II, qu. 13, p. 408, l. 77; Burid., *In De cael. I*, IV, 6, p. 222, l. 28; idem, *In Met.*, qu. 2, 32, p. 18, l. 20; ibidem, qu. 2, 39, p. 20, l. 6, 11; ibidem, qu. 2, 40, p. 20, l. 16, 21; ibidem, qu. 2, 45, p. 21, l. 22; ibidem, qu. 2, 46, p. 21, l. 29; idem, *In De an. I*, III, qu. 10, p. 458, l. 72; ibidem, III, qu. 16, p. 490, l. 85; idem, *In De cael. II*, II, qu. 6, p. 405, l. 33; ibidem, IV, qu. 7, p. 554, l. 14 70 Turpe...71 ibidem] Aver., *In Phys.*, I, f. 46r, A-B 72 scientia...74 veri] Arist., *Eth.*, VI, 2, p. 479, l. 13 (Bekker, 1139a); cf. Burid., *In De an. II*, I, qu. 2, p. 500, l. 50

appetitus animalis fit cum cognitione praevia appetentis. Argumentum patet de pueris et dormientibus et confirmatur, quia non oportet, quod homo cognoscens scire ipsum velit, quia libertate voluntatis potest non eligere scire. 90

Sed diceret: omnis homo appetitu naturali appetit scire, igitur et appetitu voluntario. Consequentia tenet, quia idem est appetitus naturalis intellectus \ sive hominis et appetitus voluntarius, quia quilibet eorum est anima hominis. Antecedens est conclusio prima. } Respondetur concessio antecedente negando consequentiam ponendo 'appetitu voluntario' post hoc verbum 'appetit', quia licet appetitus naturalis sit voluntarius, tamen aliud est appetere appetitu naturali et aliud appetere appetitu voluntario propter diversitatem / rationis illorum terminorum, quia unus connotat cognitionem praeiviam, ut dictum est, et non alter. Potest tamen concedi, quod omnis homo appetitu voluntario | appetit scire, quia illa re, quae est appetitus, voluntarius appetit scire, sed hoc non est in quantum est voluntarius, sed in quantum est naturalis. Vel si vis haec evitare, tunc adde in conclusione, quod non oportet, quod omnis homo appetat scire appetitu voluntario sub ea] ratione, qua voluntarius. 95 100

<3> Tertia conclusio, quod appetitus naturalis, quo homo appetit scire, est suus intellectus. Patet, quia illud est appetitus naturalis ad scire, quod in homine perficitur per scire, sed hoc est intellectus, { quod dictum est in ultimo notabili. Item seclusis omnibus aliis ab intellectu adhuc maneret appetitus naturalis ad scire, cum ipse sit perfectibilis per scire. Et secluso intellectu non maneret in homine appetitus naturalis ad scire nec in aliquo alio, cum nihil appetat perfici per scire nisi intellectus vel habens || illum. 105 110

<4> Quarta conclusio: omnis homo omnem scientiam, quam non habet, appetit naturaliter appetitu desiderii. Probatur sic: aliquam appetit appetitu desiderii et non plus unam quam aliam, igitur etc. Maior patet per conclusionem primam, quia naturaliter scientiam appetit et respectus scientiae, quam non habet, ille appetitus desiderii appetitus dicitur per quartum notabile. Minor patet, quia appetitus naturalis inclinatur per 115

90 appetitus] cognitio *Wo* | animalis] naturalis *K₃* | praevia] ipsius *add. L₁, L₂* | appetentis] competentis [1] *U* | Argumentum] assumptum *K₃* antecedens *L₁, L₂, Wo, U* 91 et] *om. L₂, Wo, U* quia] *om. Wo* | scire] *om. K₂* 92 potest] posset *L₁* 93 et] *om. K₃* etiam *L₁, L₂, Wo, U* 94 quia] *om. Wo* naturalis] voluntarius [?] *K₃* | intellectus... sive] *om. L₁, L₂, Wo, U* 95 appetitus] *om. L₁* | quilibet] quodlibet *K₃* 96 prima] praevia *U* | antecedente] et *add. K₃* 99 rationis] *om. L₁, U* 100 ut... est] *bscr. L₁* | est] *om. U* 101 quia] appetit scire *add. L₁, L₂, Wo, U* 102 appetit scire] *om. K₃, L₁, L₂, Wo, U* est²] *om. L₁, L₂, Wo* | est³] *om. L₁, L₂, Wo, U* 103 haec] hoc *L₁, L₂, Wo, U* | quod¹] *om. L₁, L₂* 104 appetat] appetit *L₂* | ea] *om. K₃* eadem *L₁, L₂, Wo, U* | voluntarius] quarto nota *add. Wo* 105 quod] ipse *add. K₃* *om. U* 106 naturalis] *om. W₁* | perficitur] perficitur *bscr. U* 107 quod] ut *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | est²] fuit *L₁, L₂, Wo, U* 108 aliis] *om. L₁* | maneret] manet *K₃, L₁, L₂, Wo, U* | cum... 109 scire²] *om. L₁* 109 maneret] manet *K₃, L₂, U* | nec] nisi *Wo* 110 appetat] appareat *K₃* appetit *L₁, L₂, Wo, U* | nisi] nec *Wo* 111 conclusio] est quod *add. K₃* 112 sic] *om. K₃* | aliquam] aliquid *K₃* scientiam *add. L₁, L₂* | et... plus] *om. W₁* | non] *can. K₂* 114 respectus] respectu *K₂, K₃, Wo* | desiderii... 115 dicitur] dicitur desiderii *K₂, K₃, L₁, L₂, Wo, U* 115 appetitus¹] *om. W₁* | inclinatur] *om. L₁, L₂, Wo, U*

modum universalem non plus in unum singulare determinatum, quam in aliud, sicut equus famelicus non plus naturali appetitu unam avenam appetit quam aliam.

Correlarium: infinita appetit homo scire, quorum scientiam numquam attinget. Apparet, quia omnem scientiam appetit per conclusionem, quam non habet, modo infinitae sunt conclusiones scibiles, quas etiam valde doctus homo numquam attinget.

Secundum correlarium: omnis homo appetitu naturali appetit media deducunt ad scire. Apparet, quia cum natura inclinatur in finem, ut dicitur conclusio, etiam inclinatur in media, sine quibus non potest haberi finis. Diceret aliquis, si infinita appetit homo scire, quae tamen [non scit, sequitur, quod appetitus naturalis in tota specie humana frustraretur suo fine. Consequens est inconveniens et probatur consequentia, quia nec aliquis homo nec tota species humana umquam deveniret ad omnium scibilium cognitionem particularem, quae tamen naturaliter etiam particulari scientia appetit scire. Respondetur, quod naturalis appetitus non dicitur frustrari \ suo fine in specie, si eum perfectissime non attingit, sed si eum nullo modo attingere posset.

Exemplum: ut omnes homines naturaliter appetunt sanitatem corporis, etiam temperatam ad iustitiam sive optime temperatam, quam tamen nullus attinget nec etiam tota species humana, sicut dictum est in secundo *De generatione*. | Et tamen ex hoc hic appetitus non est frustra, quia sufficit, { quod per eum quilibet appetentium / attingat eum gradum sanitatis, qui sibi secundum suam complexionem est possibilis.

Tertium correlarium: non oportet animam hominis] esse productam cum omnibus scientiis, ut dicit PLATO, quia sufficit naturalis inclinatio eius ad scire, ratione cuius principiis de se evidentibus sibi propositis intellectis terminis assentit, quam || inclinationem habet per conclusionem, de quo dictum est plenius in *Abbreviatis primo Posteriorum*.

116 plus] inclinatur add. L_1, L_2, W_0, U | unum] om. U | in²] om. L_1 118 Correlarium] primum add. L_1, L_2, W_0, U | quorum] quorum W_0 | attinget] attingit W_0 119 Apparet] om. L_1 patet L_2, K_3 120 valde] om. L_1, L_2, W_0, U | attinget] attingit L_1, L_2, W_0, U 121 Secundum] om. L_1 | deducunt] ducentia L_1, L_2, W_0, U 122 Apparet] appetit K_3 patet L_1, L_2 | inclinatur¹] inclinet K_2, L_2 | ut] et U | dicitur conclusio] dicitur in conclusione K_3 | inclinatur²] inclinet K_2, U 123 Diceret aliquis] sed diceret W_0 124 quae] et W_0 | scit] sciret K_3, L_1, L_2, W_0, U | sequitur] sequeretur W_1 125 probatur] patet L_1, L_2, W_0, U | nec] om. L_1 126 homo] om. U | umquam] numquam L_1, L_2, W_0 om. U | deveniret] deveniet L_1 deveniat L_2, W_0, U omnium] omnem L_2, W_0, U 127 particularem] particularium L_1 | etiam] in add. K_3 129 si] om. U posset] possit W_1 131 ad iustitiam] om. L_1, L_2 | ad...temperatam²] om. K_3 | sive] sed L_1, L_2, W_0, U optime temperatam] omne temperatum L_1 | quam tamen] om. L_1, L_2 | attinget] attingere posset (potest L_2) L_1, L_2 | nec] nullus W_0 132 tota] potest W_0 | hic] om. K_3 133 est] esset L_2, W_0, U | per eum] om. L_1, L_2, U | per... appetentium] convenientius W_0 | quilibet] om. U | appetentium] om. L_1, L_2 conventius U | attingat] attingit L_1 134 eum] eundem W_1 primum L_1, L_2 | sibi] autem K_3 | suam] om. L_1, L_2, W_0, U 136 ut] sicut L_1, L_2 | Plato] patet add. $K_2, K_3, L_1, L_2, W_0, U$ | quia] om. U | eius] ei L_1, L_2 | cuius] eius add. W_1 137 sibi] si L_2 | assentit] assentiatur L_1, L_2 138 quo] qua L_1, L_2, W_0, U | est] om. U | primo] primi K_3, W_0, U

130 ut...132 generatione] Arist., *De gen.*, II, 9, 335b 135 non...136 Plato] Plat., *Phaed.*, 79c, 81b 137 quam...139 Posteriorum] Mar., *Quaes. in Anal.*, non inv.

<5> Quinta conclusio: homo non appetit scire naturaliter per appetitum sensitivum, 140
nec etiam media ad ipsum scire. Patet, quia sensui inquantum sensus est impossibile,
quia est scire, eo quod scire proprium est animae intellectivae vel habentis eam, modo
6vb intellectivus naturalis dicitur } intellectus, sensus naturalis dicitur totum compositum, 145
sicut sensus in homine recipiens in se species sensibiles et cognitiones sensitivas est
compositum ex anima et organo.

<6> Sexta conclusio: sensus naturaliter appetit cognoscere cognitione sensitiva.
Probatur sicut prima, quia illa est eius naturalis perfectio.

Correlarium: sensus naturaliter appetit media congrua ad sentire. Sequitur ex 150
conclusionem, quia sicut natura inclinatur in finem, ita in media.

<7> Ultima conclusio est haec simpliciter concedenda: omnes homines naturaliter
appetunt scire. Probatur, quia hoc omnibus hominibus debet attribui naturaliter, quod eis
convenit secundum appetitum naturalem intellectivum, cum intellectus sit principalior
pars hominis, nono *Ethicorum*. Modo omnes homines naturaliter appetunt scire, ut 155
dictum est in prima et tertia conclusionibus, scilicet appetitu intellectivo.

Haec de secundo.

<AD RATIONES PRINCIPALES>

<1> Ad rationes: ad primam dicitur, quod est pro quarta conclusione, quia non
omnes homines appetunt scire appetitu animali, sed inquantum arguit contra 160
conclusionem responsalem, negatur consequentia ad PHILOSOPHUM septimo
Politicorum dicitur, quod loquitur de appetitu animali.

104va <2> Ad secundam dicitur, quod omnes homines aliqua scientia carent, cum nullus
omnia sciat [et ideo omnes homines scientiam, quam non habent, appetunt appetitu

140 conclusio] est (haec om. K_3) add. K_3, Wo, U | naturaliter] vel add. Wo 141 media] medietas Wo
ad] om. Wo | sensui] sensu L_1, L_2 142 quia] om. K_3, W_1, Wo, U | quia est] om. L_1, L_2 | est¹] om. K_2
habentis] habentem K_3 143 nihil] non L_1, L_2 | impossibile] impossibile L_1 | dicitur] dicitur U
144 sensibilis] sensitivus $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | intellective] intellectivus K_2, K_3, L_2, Wo, U
intellectus L_1 | quia] om. U 145 intellectivus] intellectus L_1 | sensus] sensitivus L_1, L_2 146 in¹... 147 et]
ex K_3 | recipiens] recipiunt L_1, L_2 150 Sequitur... 151 conclusione] sic etiam ad scire patet L_1, L_2 patet
 Wo, U 151 sicut] om. Wo | inclinatur] inclinet U 152 est haec] et haec est add. Wo quae est add. U
simpliciter] est add. K_3 153 Probatur] om. L_1 | quod] quia K_3 154 intellectivum] intellectus $L_1, L_2, Wo,$
 U 155 naturaliter] om. L_1, L_2, Wo, U | scire] appetitui intellectivo add. K_3, Wo, U 156 scilicet...
intellectivo] etc. K_3, L_1 om. L_2, Wo, U | intellectivo] et add. K_2 157 Haec] hoc K_3 | Haec...secundo]
deinde dicitur add. L_1 om. L_2 159 Ad...ad] om. K_3 | rationes] principales add. Wo, U | primam]
rationem add. K_3 | quarta] secunda L_1, L_2, Wo, U | conclusione] patet add. K_3 161 conclusionem]
secundam L_1 | negatur] negetur L_1, L_2 | consequentia] et add. L_1 sed add. L_2, Wo, U 162 dicitur] dicitur
 L_1, L_2 164 scientiam quam] scientias quas U

154 cum... 155 *Ethicorum*] Arist., *Eth.*, IX, 9, p. 558, l. 13 (Bekker, 1170a); cf. Burid., *In De an. I*, III, qu.
6, p. 432, l. 12 161 ad... 162 animalis] Arist., *Pol.*, VII, 15, p. 314, l. 6 (Bekker, 1334b)

- 165 desiderii. { Secundo dicas, quod etiam homines scientes scientiam, quam habent, 105vb
appetunt appetitu delectationis et complacentiae. PHILOSOPHUS autem in primo
Physicorum loquitur de appetitu boni absentis sive de appetitu desiderii, talis enim est
ratione carentiae.
- <3> Ad tertiam dicitur, quod nulli homines \ appetunt ignorare appetitu naturali 8va
170 intellectivo, licet aliqui aliquod ignorare appetant appetitu || voluntario refutando scire. 9va
Et hoc est pro secunda conclusione. Et tales dicuntur habere ignorantiam affectatam,
non | quia naturaliter affectant ignorare, sed voluntarie. 18rb
- <4> Ad quartam dicitur, quod appetitu naturali intellectivo omnis homo appetit 8va
175 media, quibus devenit ad scire, / sicut dictum est in uno correlario conclusionis quintae,
licet appetitu voluntario multi illa media non appetunt, quia laboriosa sunt et penosa
sensui.
- <5> Ad quintam] dicitur, quod omnem scientiam in specie omnis homo naturaliter 8va
appetit. Et ad primam improbationem patet, quid dicendum ex dictis in quinta
conclusionem. Ad secundam dicitur, quod scientias prohibitas dum tamen sint verae
180 scientiae, homines naturaliter appetunt scire. Sed prohibita sunt et contemnuntur
appetitu voluntario propter errores admixtos et malicias hominum, quibus illis scientiis
abutendo nocere possent aliis. Et praesertim in lege sancta, quia in illis scientiis societas
contrahitur cum demonibus implicate vel explicite, quod vitandum est omni modo
homini christiano. Ad tertiam improbationem dicitur, quod licet aliqui homines aliquas
185 scientias numquam possint addiscere ratione complexionis individualis, nihilominus
naturaliter eas appetunt, sicut per scibile suam perfectionem, quia appetitus naturalis
sequitur suam speciem. Et cum dicis, quod natura non inclinatur ad finem impossibilem,
dicas, quod hoc bene est verum in tota specie, sed non est inconveniens, quod in
individuo ratione defectus individualis inclinatur ad finem impossibilem illi per naturam,

165 dicas] dicitur W_1, L_1, L_2, W_0, U | etiam] *om.* L_1, L_2, W_0, U | homines] omnes U 166 appetitu] *om.*
 U | Philosophus autem] auctoritas Philosophi K_3, L_1, L_2, W_0, U 167 sive] seu W_0 | desiderii] item *add.*
 W_0 | talis] ille K_3 170 aliqui] *om.* W_0, U | appetant] appetunt L_1, L_2, W_0, U | refutando] reputando K_2
171 secunda] quarta K_3 | Et tales] tales enim L_1, L_2, W_0, U | affectatam] affectantem L_1, L_2, W_0, U
172 quia] quod L_1, L_2 | affectant] affectent L_2 173 naturali] quod appetitu U | omnis] hominis K_3
homo] *om.* U 174 devenit] devenitur K_3, L_1 | ad] de L_1 | quintae] quinto K_2 175 licet] sed K_3 | multi]
om. L_1, L_2, W_0, U | appetunt] appetit L_1, L_2, W_0, U | et penosa] *om.* L_1, L_2, W_0, U 178 Et] *om.* $L_1, L_2,$
 W_0, U | quid] sit *add.* K_3, L_1, L_2, W_0, U | dicendum] sit *add.* K_2 scilicet *add.* L_2 | dictis in] *om.* $L_1, L_2,$
 W_0, U 179 dum] cum L_1, L_2, W_0 tum U | sint] sunt L_1, L_2, W_0, U 180 scientiae] omnes *add.* L_1
contemnuntur] contemnantur K_3 181 admixtos] admixtas K_2 admixtus W_0 182 possent] et *add.* L_1
possunt W_0, U | aliis] *om.* K_2 | scientiis] frequenter *add.* K_3 183 omni modo] omni modi W_0 omnino
 K_3, U | omni... 184 christiano] omnino in (omni L_2) christiano L_1, L_2 184 homini] de omni K_3 *om.* W_0
christiano] sed *add.* L_1 | improbationem] probationem K_3 | homines] *om.* K_3 185 numquam] *om.* W_0
numquam possint] non (*om.* L_1) possunt U, L_1, L_2 | possint] possent K_2 possunt K_3 186 eas] ae W_0
187 suam] *om.* K_3, L_1, L_2, W_0, U 188 dicas] dicitur K_2 | bene] *om.* K_3, L_1, L_2, U | bene est] sit W_0
quod²] hoc L_1 | quod²... 189 individuo] *om.* K_3 189 individualis] ut *add.* K_3 | inclinatur] inclinatur W_0
inclinatur U | impossibilem] impossibili L_1 | per naturam] *om.* L_1

sicut in naturaliter aegro inclinatur ad sanitatem, quam sine miraculo numquam potest habere. 190

106ra <6> Ad sextam dicitur, quod accidentia et minus perfecta bene perficiunt substantias et res magis perfectas perfectione secundaria, praesertim cum { eis fuerint convenientia, ut caliditas ignem, frigiditas aquam, sed perfectione primaria non.

<7> Ad septimam dicitur, sicut ad ultimam partem rationis quintae, quia non est inconueniens, quod appetitus naturalis in individuo frustretur suo fine. 195

<RATIO POST OPPOSITUM>

9vb Ratio || post oppositum est pro prima, tertia et ultima conclusionibus.

190 sicut] quod *add. Wo* | in] *om. K₂* | naturaliter] natura *K₃* | potest... 191 habere] posset haberi *L₁*
 192 et] ad *Wo, U* 193 et] *om. L₁, L₂* | secundaria] et *add. L₁, L₂* | cum] in *add. L₁, L₂* | cum... 194
 convenientia] *om. K₃* | fuerint] fuerit *L₁, L₂* fuerat [?] *U* 196 in] suo *add. K₃* | frustretur] frustratur *K₃*
 frustraretur *L₁, L₂, Wo, U* 198 est] *om. L₁* | conclusionibus] hoc de quaestione sequitur *K₃* sequitur
 quaestio alia *add. L₁* haec de quaestione sequitur *add. Wo* haec de quaestione *add. U*

<QUAESTIO QUINTA>

Ulterius queritur quinto:

Utrum inter sensus nostros sensum visus debeamus magis diligere

<RATIONES PRINCIPALES>

- 104vb <1> Et arguitur primo, quod non plus diligendus est [sensus communis quam 5
sensus visus, igitur etc. Consequentia tenet et antecedens patet, quia sensus communis
est dignior et melior, sicut apparet in secundo *De anima*. Modo id, quod est melius, est
magis diligendum, octavo *Ethicorum*.
- 7ra <2> Secundo sic: } ille sensus, qui est magis necessarius, est magis diligendus, sed
8vb tactus est magis necessarius quam visus, igitur etc. \ Consequentia tenet, maior videtur 10
de se nota, minor patet per PHILOSOPHUM tertio *De anima*.
- <3> Tertio sic: sensus tactus est magis de esse hominis, ergo est magis diligendus.
18va Tenet consequentia, quia quodlibet ens | maxime diligit se esse, COMMENTATOR primo
Physicorum. Antecedens patet, quia ipse ablati simul aufert esse, tertio *De anima*. Hoc
8vb autem non facit / visus vel aliquis alius sensus. 15
- <4> Quarto sic: illum sensum causa disciplinae magis debeamus diligere, qui
certius et plures rerum differentias nobis manifestat. Tactus est huiusmodi, igitur etc.
Maior est PHILOSOPHI in prologo et minor, quod tactus certius manifestat, apparet per
8vb PHILOSOPHUM secundo *De anima* dicentem, quod certissimum habemus] hunc sensum
capitulo de olfactu. Sed quod plures differentias rerum repraesentat, apparet, quia est 20

2 Ulterius] *om. K₂, K₃ | Ulterius...quinto consequenter quaeritur L₁ quinta primi L₂ om. Wo* quaestio
quinta est ista *U | quinto] utrum inter add. K₃ 3 Utrum] Utrum add. K₂ | nostros] bscr. Wo*
debeamus] oporteat *K₃ 5 primo] om. K₃, L₁, L₂, Wo, U | non] quia add. L₁ 6 sensus¹⁾ om. L₁, L₂, Wo,*
U | Consequentia...et] om. L₁, L₂ | et] sed Wo, U | patet] est K₃ 7 sicut apparet] ut patet K₃, L₁, L₂,
Wo, U | in] om. K₃, L₁, L₂, Wo, U | id] om. K₂, K₃, L₁, L₂, Wo, U | melius] hoc add. L₁ 9 sic] om. K₃
arguitur *L₂, Wo, U 10 quam visus] om. Wo | Consequentia tenet] om. L₁, L₂ | tenet] et add. U | videtur]*
om. K₃ 11 de se] om. L₁ esse U | per Philosophum] om. K₃, L₁ 12 sic] om. K₃ arguitur L₂, Wo, U
14 patet] est K₃ | ipse ablati] ipso ablato ₁, L₂, U | aufert] aufertur K₃, L₁, L₂, Wo, U 15 visus vel] om.
L₁, L₂, Wo, U 16 sic] arguitur L₂, Wo, U | causa] causae L₁ | debeamus] debemus L₁, L₂, Wo, U | qui]
quia *Wo 17 certius] certior K₃ | differentias] rationes L₁ | nobis] intellectui K₃ | manifestat] sed add.*
L₁, Wo, U | huiusmodi] huius L₁ 18 et] om. L₁, L₂, Wo, U | minor] scilicet add. K₃ probatur add. U
quod] probatur quia *L₁, L₂, Wo | manifestat] repraesentat K₃ | apparet] ut patet L₁ patet L₂ | apparet...*
19 Philosophum] argumentum est Philosophi K₃ 19 dicentem] dicentis K₃ | certissimum] om. K₂
certissime *L₁, L₂, Wo, U 20 Sed] secundum K₃ | rerum] om. K₃ | repraesentat apparet] (nobis om. Wo)*
ostendit patet *L₁, L₂, Wo | repraesentat... quia] antecedens patet U | apparet] consequentia tenet K₃*

6 sensus²... 7 anima] Arist., *De an.*, II, 6, 418a; cf. Burid., *In De an. II*, II, qu. 26, p. 644, l. 93 7 id... 8
Ethicorum] Arist., Eth., VIII, 9, p. 530, l. 21 (Bekker, 1159a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 3, 47, p. 22, l. 6;
ibidem, qu. 3, 52, p. 23, l. 8; ibidem, qu. 3, 53, p. 23, l. 17; ibidem, qu. 3, 54, p. 23, l. 26; ibidem, qu. 3,
59, p. 24, l. 35 11 minor... anima] Arist., *De an.*, III, 12, 434b 13 quodlibet... 14 Physicorum] Aver., *In*
Phys., I, f. 46r, F 14 Antecedens... 15 sensus] Arist., *De an.*, III, 12, 434a 18 Maior... prologo] Arist.,
Met., I, 9, p. 33, l. 13 (Bekker, 992a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 3, 49, p. 22, l. 17 | minor... 20 olfactu]

Arist., *De an.*, II, 9, 421a 20 quia... 22 unius] Arist., *De gen.*, II, 2, 329b

plurium contrarietatum perceptivus, videlicet septem, sicut patet secundo *De generatione*, capitulo secundo, visus autem solum est unius. Confirmatur sic: illum sensum causa disciplinae debemus magis diligere, secundum quem sumus sapientiores. Sed hoc est secundum tactum, igitur etc. Maior nota est et minor patet secundo *De anima*, ubi PHILOSOPHUS vult, quod secundum tactum sapientes discernimus ab insipientibus dicens: molles carne actus aptus mente cognoscimus.

<5> Quinto sic: illum sensum debemus magis diligere, qui est melior, tactus est huiusmodi, igitur etc. Maior patet, quia dilectio est ratione boni et minor probatur. { 106rb
Tactus ablati maius bonum aufert quam visus vel aliquis || aliorum, igitur est melior. 10ra
30 Consequentia probatur per maximam topicam dicentem: una quaeque res tantum est bona, sicut sua privatio est mala. Antecedens patet, quia tactus ablati aufert sensum et vivere, quilibet autem alius sensus ablati solum aufert sensum, tertio *De anima*.

<6> Sexto sic: si sic esset, hoc esset, quia visus plures differentias rerum repraesentat, sed ita non est, ergo visus non est maxime diligendus. Maior est 35 PHILOSOPHI in *littera* et minor patet, quia auditus plures differentias rerum repraesentat quam visus, nam repraesentat colorata et non colorata, visus autem solum colorata.

<7> Septimo sic: sensu auditus efficimur sapientiores quam sensu visus, ergo in ordine ad scire plus diligendus est auditus. Consequentia nota est et antecedens est PHILOSOPHI in *De sensu et sensato* dicentis, quod caeci a nativitate habentes auditum 40 sapientiores sunt, quam surdi a nativitate habentes visum. Et hoc rationaliter, [quia 105ra
maiolem sapientiam acquirimus ab aliis, cuius acquisitionis minister est auditus, quam per nos ipsos invenimus, cuius inventionis minister est visus.

21 videlicet] scilicet L_1, L_2, Wo | septem] contrarietatum *add. L_1* | patet] *ex add. L_2* 22 sic] *om. L_1, L_2, Wo, U* 23 sensum] *om. U* 24 est et] *om. L_1, Wo* | et] *om. K_3* 25 discernimus] distinguunt L_1 26 molles...cognoscimus] molles (molle U) (quidam *add. L_1, L_2, U*) carne aptos (aptus L_2, Wo) mente dicimus $K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U$ 27 sic illum] arguitur istum L_1, L_2, Wo, U 28 huiusmodi] huius L_1 | et] *om. L_1, L_2, Wo, U* | probatur] sic (quia *om. Wo*) *add. K_3, L_1, L_2, Wo* 29 maius] magis K_3 | visus vel] *om. L_1* | aliorum] sensuum *add. K_3* 30 probatur] tenet L_1, L_2, Wo, U | maximam] unam L_1, L_2, Wo, U 32 tertio] *om. U* 33 Sexto] arguitur *add. L_1, L_2, Wo, U* | esset¹...esset²] hoc esset (ideo *om. U*) L_1, L_2, Wo, U | hoc] ideo *add. K_3* | quia] sensus *add. L_1, L_2, Wo, U* | rerum] rei K_3 *bscr. Wo* 34 repraesentat] representaret L_1, L_2, Wo, U 35 et] *om. L_1, L_2, Wo, U* | minor patet] *om. Wo* | rerum] rei K_3 repraesentat] representaret Wo 36 nam] non Wo quia U | colorata¹] colorem L_1 | non] *bscr. [?] L_1* 37 Septimo] arguitur *add. L_1, L_2, Wo, U* | sic] *om. U* | sensu¹] per sensum L_1, L_2 | sensu²] per sensum L_1, L_2 | ergo] etiam L_1, L_2, Wo, U 38 scire] igitur *add. L_1, L_2, Wo, U* | nota est] tenet Wo | et] *om. L_1, L_2, Wo, U* 39 Philosophi] Philosophus K_3 | dicentis] dicens K_3 40 sapientiores...visum] etc. K_3 rationaliter] rationaliter L_1, L_2, U | quia] nam L_1, L_2, Wo, U 41 acquirimus] requirimus L_2, U auditus...42 est] *om. Wo* | quam] quem L_2 42 per...ipsos] ex visu K_3 | nos] nosmet L_1 | inventionis] acquisitionis *sscr. K_2* acquisitionis L_1, L_2, U | visus] illius *add. U*

24 minor...26 cognoscimus] Arist., *De an.*, II, 9, 431a; cf. Burid., *De an. IV*, II, 4, 4, p. 96, l. 20; ibidem, II, 4, 4, p. 97, l. 23 31 Antecedens...32 anima] Arist., *De an.*, III, 12, 434b; cf. Burid., *In De an. I*, II, qu. 3, p. 242, l. 74; idem, *In De an. II*, II, qu. 6, p. 548, l. 65; idem, *In De an. IV*, II, 1, 2, p. 54, l. 62, 63 34 Maior...35 littera] Arist., *Met.*, VIII, 1, p. 158, l. 23 (Bekker, 1042b) 38 antecedens...40 visum] Arist., *De sen.*, 1, 437a; cf. Burid., *In De an. IV*, III, 3, p. 163, l. 89; idem, *In Met.*, III, 51, p. 23, l. 6

<OPPOSITUM>

Oppositum dicit PHILOSOPHUS in prologo, quia sensus diliguntur propter necessitatem et cognitionis ad scientiarum adeptionem.

45

<CORPUS QUAESTIONIS>

Ideo primo in quaestione videndum est de ordine sensuum quantum ad necessitatem. <Secundo de ordine> eorundem, quo ad scientiarum acquisitionem. Et tertio respondebitur ad quaesitum simpliciter.

<Articulus primus>

50

<Notanda>

9ra <1> Quantum ad primum est notandum, quod PHILOSOPHUS \ intellexit sensum visus prae ceteris sensibus exteriorum diligendum. Non enim loquitur de interioribus et ex hoc soluta est prima ratio ante oppositum.

18vb <2> Secundo notandum, quod cum bonum sit obiectum appetitus, proprie magis diligendum est, quod est magis bonum ex octavo | *Ethicorum*, nihilominus in ordine ad necessitatem magis diligitur, quod est magis necessarium.

55

9ra <3> Tertio notandum, / quod sine sensu tactus nequit animal vivere, tertio *De anima*, excellentiae enim tangibilium] non solum sensum, sed etiam animal corrumpunt.

60

<Conclusiones>

44 quia] quod L_1, L_2, Wo, U 45 et] *om. L_1, L_2, Wo, U* | cognitionis] cognitionem K_1, K_3, U | ad] ac K_2, K_3 et Wo, U | adeptionem] acquisitionem K_3 et acquisitionem. In ista quaestione tres sunt (erunt L_2) articuli *add. L_1, L_2* vel acquisitionem *add. Wo* adiectionem vel acquisitionem U 47 Ideo...quaestione] in primo L_1, L_2 | quantum...48 necessitatem] *om. K_2* In secundo de *add. L_1, L_2* Secundo de ordine *add. K_2, K_3, U* 49 tertio] in tertio L_1, L_2 | respondebitur] respondetur K_3, Wo, U | simpliciter] *om. L_1, L_2* 52 Quantum] *om. K_2* | Quantum...primum] primo K_3 | ad] articulum *add. L_1, L_2, Wo, U* | est] *om. L_1* | notandum] primo K_2 *add. in m. alia manu L_2* | intellexit] intelligit K_3, L_1, L_2, Wo intellectus U 53 exteriorum] exterioribus esse (magis *add. L_1, L_2, Wo, U*) $K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U$ | interioribus] sensibus K_3 54 ex] *add. in m. alia manu L_2* | prima] *om. L_1, L_2* 55 notandum] est *add. K_3, U* | quod] *om. L_1* | proprie] proprium tunc L_1, L_2 56 est²] *om. Wo* | ex] *om. K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U* | nihilominus...ordine] quo Wo | in ordine] (tamen *add. L_1, L_2*) quo L_1, L_2, U 59 enim tangibilium] ante sensibilem U | enim...60 corrumpunt] *om. L_1, L_2* | tangibilium] sensibilem Wo

44 Oppositum...45 adeptionem] Arist., *Met.*, I, 2, p. 11, l. 14 (Bekker, 983a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 3, 52, p. 23, l. 10, 16, 20, 26 52 quod...53 diligendum] Arist., *Met.*, I, 1, p. 7, l. 5 (Bekker, 980a) 55 quod...56 *Ethicorum*] Arist., *Eth.*, VIII, 1, p. 520, l. 5; cf. Burid., *In Met.*, qu. 3, 53, p. 23, l. 17 58 quod...59 anima] Arist., *De an.*, III, 12, 434b

<1> Quibus praemissis sit conclusio prima: in ordine ad necessitatem sensus tactus est maxime diligendum inter sensus exteriores. { Probatur, quia est magis necessarius, igitur etc. Consequentia tenet ex terminis, antecedens patet per tertium notabile. 106va

65 <2> Secunda conclusio: post sensum in ordine tactus magis est diligendum. Probatur, post tactum } gustus est magis diligendum. Consequentia tenet, antecedens 7rb
 probatur, || quia est sensus distinctivus nutrimenti, sine quo animal ad longum tempus 10rb
 non potest remanere.

70 <3> Tertia conclusio: post gustum olfactus respectu necessitatis est magis diligendum. Probatur sic: respectu necessitatis inter sensus percipientes per medium extraneum, ille sensus est magis diligendum, qui directius dirigit et immediatius ad nutrimentum, sed iste est olfactus. Maior probatur, quia isti sensus sunt dati animali, quod eis solum alimentum prosequantur a longe. Minor patet, quia percipit odores, qui sunt propinquiores saporibus quam colores vel soni. Unde odor tam homini quam brutis
 75 necessarius est nutrimenti, habet enim olfactus propinquitatem cum gustu quam non habet visus vel auditus, secundo *De anima*. Diceres tu: numquam visus directius dirigit ad nutrimentum. Respondetur, quod visus dirigit in incipiendo per viam secundum distractionem nutrimentum, in quantum sunt nutrientia, de per se non repraesentant, cum colores non habeant propinquitatem ad rem nutritivam.

62 Quibus...prima] (item *add. U*) istis notatis est prima conclusio haec L_1, L_2, Wo, U 63 maxime diligendum] magis diligendus L_1, L_2, Wo, U | diligendum] diligendus K_2, K_3 | sensus] sensus K_2
 Probatur] sic *add. L_1, L_2 om. Wo, U* 64 ex terminis] *om. Wo, U* 65 post...diligendum] Post tactum gustus in ordine ad necessitatem est magis diligendus $K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U$ 66 Probatur] (ratione (ratio Wo) necessitatis tunc inter sensus percipientes per medium extraneum ille sensus est megis diligendus qui directius et immediatius dirigit ad nutrimentum *add. Wo, U*) (sic *add. L_1*) quia *add. K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U*
 diligendum] necessarius (igitur *add. K_2, K_3, L_2, U*) $K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U$ | tenet] et *add. K_2, K_3*
 67 probatur] patet $K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U$ | distinctivus] discretivus K_3, L_1, L_2, Wo, U 68 non potest] nequit L_1, L_2, Wo, U | remanere] permanere L_1, L_2 69 Tertia conclusio] tertio L_1 | conclusio] est *add. K_3* | respectu necessitatis] in ordine ad necessitatem K_3 70 diligendum] diligendus $K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U$ | Probatur sic] patet L_1, L_2 | sic] *om. Wo, U* | necessitatis] quia *add. L_1, L_2* tunc *add. Wo, U* | sensus] sensus K_2 | percipientes] percipiendus Wo 71 diligendum] diligendus K_2, K_3, Wo | immediatius] videlicet *add. L_1, L_2* 72 olfactus] consequentia tenet et *add. L_1, L_2, Wo, U* | probatur] patet $K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U$ | isti...73 prosequantur] iste est status animalis (datus animali L_2, Wo, U) ut (quod Wo) eius nutrimentum prosequatur L_1, L_2, Wo, U | sensus] sensus K_2 73 quod] ut K_3 | solum] suum K_2, K_3
 odores] ad omnes K_3 74 propinquiores] propinquiribus Wo | quam¹] quia U 75 est] in acquisitione *add. L_1, L_2, Wo, U* | enim] etiam L_1, Wo, U *add. in m. alia manu L_2* 76 visus¹... auditus] gustus vel visus K_2 | Diceres tu] sed diceres Wo | numquam] numquid K_3 77 nutrimentum] intellectum L_1 quam olfactus *add. L_1, L_2, Wo, U* | in] *om. L_1, L_2, Wo, U* | incipiendo] intendendo K_3 | per] *om. Wo* 78 distractionem] discretionem L_1, L_2, Wo, U | nutrimentum] intuentium L_1 sed *add. L_1, L_2, Wo, U* | repraesentant] repraesentat Wo, U 79 habeant] habent Wo | rem] *om. K_3* | rem nutritivam] nutritiva $K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U$

75 habet...76 anima] Arist., *De an.*, II, 7, 419a; cf. Burid., *In De an. IV*, II, 4, 4, p. 95, l. 68; ibidem, II, 4, 4, p. 96, l. 3

<4> Quarta conclusio: post olfactum respectu necessitatis plus diligendus est visus. 80
Patet, quia magis dirigit ad nutrimentum et ad sustentationem animalis quam auditus
cum differentiae sonorum parum vel nihil faciant ad nutritionem.

105rb <5> Quinta conclusio: respectu necessitatis minime diligendus est auditus, sequitur
ex conclusionibus praedictis. Unde et PHILOSOPHUS in prologo dicit, quod natura posuit
visum in [apibus sine auditu, tamquam plus conferat ad nutritionem visus quam 85
auditus. Dixit magister ergo auditus nullo modo est necessarius. Respondetur negando
consequentiam, quia animalibus nutriendis longo tempore ex lacte matris vel ipsius
diligentia auditus est necessarius, ut mater fetum et fetus matrem distantem percipiat
106vb mediante sono. {
Haec de primo. 90

<Articulus secundus>

<Notanda>

9rb <1> Quantum ad secundum articulum est primo notandum, quod dupliciter fit in
nobis disciplina: uno modo per propriam inventionem mediante repraesentatione
sensuum et hoc modo pauca sunt,] quae scimus, patet secundo *huius*. Secundo modo 95
per instructionem ab aliis et sic multa cognoscere valemus, unde dictum est, quod
10va aedificati || sumus super colla gigantum, praedecessores enim nostri nobis necessaria
pro sustentatione vitae activae et >ammiculantia< <amminiculantia> in speculatione
reperierunt et in scriptis redigerunt. Unde inventio nostra super eorum colla dicitur
fundata. 100

9rb <2> Secundo notandum est certum esse prius tres sensus magis necessarios, non
esse aptiores pro disciplina nec in propria repraesentatione, cum paucas \ rerum
9rb differentias repraesentant / et contactas vel saltem propinquas, quod ut in olfactu nec
etiam per instructionem ab alio, cum non sint sensus disciplinae. Et ergo solum manet

80 diligendus] diligendum *Wo* | est] sensus *add. K₃* 81 ad¹] *om. L₁* | ad²] *om. L₂* | quam auditus] *om. L₁*
82 faciant] faciunt *L₁, L₂, Wo, U* 83 auditus] hoc *K₃* quod *add. Wo* 84 et] *om. L₁, L₂, Wo, U* | in
prologo] *om. U* 85 apibus] temporibus [!] *K₃* 86 Dixit] dices *K₃* | Dixit magister] (sed *add. L₁, L₂,
Wo, U*) dices *K₂, L₁, L₂, Wo, U* | ergo] *om. Wo* 87 longo] longe *Wo* 88 ut] quod *K₂* 89 sono] et *add.
K₂* 90 Haec] hoc *K₃* | Haec... primo] *om. L₁, L₂* 93 Quantum] *om. K₂* | Quantum... articulum] *om. K₃*
est primo] nota *L₁* 94 inventionem] intentionem *L₁* 95 patet] Philosophus (est *add. K₃*) *K₃, L₁, L₂, Wo, U*
96 instructionem] influxionem *U* | et] *om. K₃* | cognoscere] ignoscere *K₂* 97 nobis] multa *K₃*
necessaria] necessarii *L₁, L₂, Wo, U* 98 ammiculantia] amminiculantia *K₃, L₁, L₂, U* 99 reperierunt]
multa invenerunt *L₁, L₂* reperunt *Wo* | redigerunt] redierunt *U* | inventio] intentio *U* | dicitur] est *K₃*
101 esse] est *K₃* *om. L₁, L₂, Wo, U* | prius] primos *K₂, K₃, L₂, U* | sensus] sensos *K₂* | necessarios]
necessarius *L₁, Wo* 102 nec] *om. L₁, L₂, Wo, U* 103 et] ut *K₃* | et... olfactu] *om. L₁, L₂, Wo, U* | quod]
om. K₂, K₃ 104 instructionem] instructiones *L₁* | alio] aliis *L₁, L₂, Wo, U* | sint] sunt *L₁*

84 Unde... 86 auditus¹] Arist., *Met.*, I, 1, p. 7, l. 10 (Bekker, 980b) 93 dupliciter... 95 huius] Arist., *Met.*,
II, 2, p. 37, l. 26 (Bakker, 994a)

- 105 difficultas huius articuli in comparatione visus ad auditum. Auditus enim multa conferre
| videtur, quia est sensus disciplinae factae per alium, visus autem etiam multum confert, 19ra
quia clarissime et a valde magn>e<<a> distantia suum repraesentat obiectum.
- <3> Tertio notandum, quod licet auditus mediantibus vocibus quodammodo
omnium rerum est intellectui repraesentativus, quia voces significant ad placitum omnes
110 res, tamen hoc non est principaliter in virtute sua, cum ipsae de se non repraesentat nisi
differentias sonantium. Significationes eorum saltem, quas habent ad placitum, non
repraesentant nisi per accidens, puta mediante iuvamine intellectus scientis
significationem vocum, et propter hoc mediantibus eis res intelligentis.
- <Conclusiones>
- 115 <1> Quibus praemissis sit prima conclusio: quantum est ex parte repraesentationis,
quam facit sensus secundum suam propriam naturam in ordine ad cognitionem et
scientiam, plus confert visus quam auditus et ex consequenti magis diligendus est visus
quam auditus. Probatur, cum quia visus plura repraesentat, scilicet omnia colorata et
120 lucida tamquam sensibilia propria, et cum hoc omnia sensibilia communia, auditus
autem secundum se solum sonantia, quae in comparatione sunt pauca. Secundo, quia
visus clarissime repraesentat, certissimus enim nuntius est rerum sensibilibus, quia
maxime spiritualis sensus, minime materialis. Et tertio, quia a maiori distantia } 7va
repraesentat res sensibiles, quod solem, stellas et sphaeras caelestes. Haec autem { 107ra
auditui secundum se non conveniunt.
- 125 <2> Secunda conclusio in ordine ad ea, quae possumus addiscere per instructionem
ab alio, plus diligendus est auditus. Patet, quia cum iuvamine intellectus, intelligentis
res per voces ad placitum || institutas eius iuvamine plura possumus scire quam per 10vb
visum vel per omnes alios sensus. Et ad hoc arguunt ultimae [duae rationes ante 105va
oppositum.
- 130 Haec de secundo.

105 huius] illius L_1, L_2 | multa] multis K_3 106 etiam] *om.* L_1, L_2, Wo, U 107 quia] via Wo | a] *om.* K_3, Wo | magnea] magna K_2, K_3 108 Tertio] est *add.* K_3, U 109 est] *om.* L_1 | placitum] philosophum U
110 hoc] *om.* L_1, L_2 | ipsae] tamen K_3 111 sonantium] unde *add.* L_1, L_2, Wo, U | eorum] earum L_1, L_2, U
113 intelligentis] intelligit L_1, L_2, U intellectus Wo 115 sit] est ergo Wo | conclusio] haec *add.* L_1, L_2, Wo
117 et... 118 auditus] *om.* L_1, L_2, Wo, U 118 cum] consequentia *add.* K_3 *om.* L_1, L_2, Wo, U | scilicet]
videlicet K_2, K_3, L_1, L_2, U 120 autem] enim L_1, L_2, Wo, U | sunt] *om.* L_1 | pauca] repraesentat *add.* L_1, L_2
121 certissimus] certissimum Wo | nuntius] *om.* L_1, L_2, Wo, U | quia] et L_1, L_2, Wo, U 122 minime
materialis] *om.* K_3, L_1, L_2, Wo, U | Et] *om.* L_1, L_2 | a] *om.* L_2, Wo, U 123 quod] ut K_3, L_1, L_2, Wo, U
solem] solum Wo | stellas] stellam L_1 | Haec] *om.* Wo 124 non conveniunt] numquam veniunt Wo, U
conveniunt] convenit K_3 125 Secunda conclusio] secunda conclusio est (quod *om.* Wo) *add.* in *m. alia*
manu Wo, U | quae] quia L_1 126 alio] alia Wo | intellectus] *om.* U | intelligentis] audientis L_1, L_2
127 voces] vocem L_1 | institutas] institutam L_1 128 vel] et L_1, L_2, Wo | per] *om.* K_3, Wo | alios] *add.*
 K_3 | sensus] sensos K_2 | ad] *om.* L_1, L_2 129 oppositum] et *add.* K_2 130 Haec] hoc K_3 | Haec...
secundo] *om.* L_1, L_2

<Articulus tertius>

<Notandum>

Quantum ad tertium est sciendum, quod illud sicut argumentum non valet. Hoc est magis necessarium, ergo est magis diligendum, nam sic ordinata in finem essent magis diligenda quam finis, eo quod magis necessaria sunt. Ex quo sequitur, quod recte magis diligendum dicitur, quod in se melius est ceteris paribus, hoc est quod melius est in se et in ordine ad diligentem. 135

<Conclusiones>

<1> Quibus praemissis est conclusio prima haec: respectu scientiae et repraesentationis, quas faciunt sensus secundum se, nullus quattuor aliorum sensuum a visu est magis diligendus. Patet de tribus magis necessariis per secundum] notabilie praecedentis articuli. Patet de auditu per conclusionem primam eiusdem. 140

<2> Secunda conclusio et responsalis: \ in ordine ad scire et repraesentationes, quas faciunt sensus secundum se, sensus visus prae ceteris est diligendus. Patet ex conclusione praecedenti et ex motivis prius adductis in articulo praecedenti, / cum quia >quia< plura, cum quia clarius, cum quia a maiore distantia, | cum etiam quia cum minore labore res sensibiles repraesentat, prout experiuntur in nobis ipsis et ergo inter sensus, ut sensus sunt in repraesentando, melior est et dignior et ex consequenti plus diligendus. 145

Correlarium: titulus de virtute sermonis est verus simpliciter. Intellige tamen conclusionem, in quantum est de per se, quia per accidens visus quandoque est causa destructionis totius hominis, est enim sensus concupiscentiae, nono *Ethicorum*. Amantibus magis delectabile est ipsum videre modo propter concupiscentiam, frequentissime homines destruuntur tam in se, quam etiam in scire. 150

Haec de tertio. 155

133 Quantum] *om. K₁ | Quantum...tertium] pro tertio K₃ | ad] articulum add. L₁ | est¹] om. L₁, L₂ sciendum] notandum *Wo* | illud] i<llud> K₂ | illud sicut] hoc K₃ | sicut] *om. L₁, L₂, Wo, U* | non valet] *om. K₂* 134 nam] quia L₁, L₂, U et *Wo* | sic] magis add. L₁, L₂, *Wo, U* | essent] esset *Wo* 135 finis] ex add. L₁, L₂ | necessaria] necessaria L₁, L₂ | recte] sicut add. L₁ rectum *Wo* 136 et... 137 diligentem] *om. L₁* 139 haec] quod add. L₁, L₂, *Wo, U* | scientiae] scire L₁ 140 sensus] sensos K₂ 141 tribus] aliis add. K₃ rebus L₁ 142 eiusdem] haec add. *Wo* 143 et¹] *om. Wo* | ad scire] *om. L₁* 144 sensus¹] sensos K₂ 145 ex] *om. L₂* | praecedenti²] propter hoc add. K₂ | cum] tum K₃, U 146 cum¹] tum K₃, L₁, U cum²] tum K₃, L₁, U | a] *om. L₁* | maiore] maiori K₃, L₁, L₂, *Wo* | cum³] tum K₃, L₁, L₂, *Wo* | quia⁴] *om. Wo* | cum⁴... 147 labore] maiori labore L₁, L₂ 147 nobis] nobismet *Wo* 148 ut] et *Wo* | ut...sunt] *om. K₃* | in repraesentando] inter praesentando L₁ | est] visus add. K₃ *om. Wo* 150 titulus] quaestionis add. K₂, K₃, L₁, L₂, *Wo, U* | Intellige] intelligendo K₃, L₂, U 151 in quantum] quantum K₃ *om. L₂, U* quandoque] communis L₁ 152 destructionis] deceptionis K₃ 153 Amantibus... 155 tertio] *om. L₁, L₂* propter concupiscentiam] concupiscentia *Wo, U* 154 scire] scientia K₃ 155 Haec] hoc K₃*

151 per²... 152 *Ethicorum*] Arist., *Eth.*, IX, 9, p. 558, l. 13 (Bekker, 1170a)

<AD RATIONES PRINCIPALES>

<1> Ad rationes: ad primam dicitur, quod soluta est in primo notabili primi articuli.

<2> Ad secundam dicitur, quod quamvis sensus tactus via necessitatis sit magis diligendus, non tamen simpliciter, unde negatur illa maior, quod illud est magis diligendum, quod est magis necessarium.

<3> Ad tertiam { dicitur eodem modo, quod illa, quae magis necessaria sunt, magis sunt de esse et ex hoc via necessitatis plus magis diligenda, non tamen simpliciter, quia non oportet, quod in se sint meliora. 107rb

<4> Ad quartam dicitur, quod certius iudicamus per visum quam per tactum et plures differentias rerum. || Ad PHILOSOPHUM in secundo *De anima* dicitur, quod voluit, quod certissimum haberemus sensum tactus per comparisonem ad alia animalia et non per comparisonem ad visum. Ad PHILOSOPHUM in secundo *De generatione* dicitur, quod illae septem contrarietates pauciora comprehendunt entia, quam sola contrarietas visus, scilicet albi et nigri. Ad confirmationem dicitur, quod secundum tactum non sumus sapientes. Et ad PHILOSOPHUM dicitur, quod intelligitur, quod per tactum iudicamus dispositos et aptos ad sapientiam ex mollitia sanguinea carnis et non plus. 11ra

<5> Ad quintam: concesso, quod tactu ablato maius bonum auffertur. Negatur, quod aliquid est maius bonum, quod ablatum maiore bono. Privat, quia sic ordinata in finem, [meliora essent finibus. Et ad allegatam maximam dicitur, quod solum locum habet in hiis, quae non habent ordinem ad invicem. Ibi enim illud est melius, quod ablatum maius bonum auffert et in hiis habitus dicitur tantum bonus, sicut eius privatio mala. 105vb

<6-7> Ad sextam et ad septimam dicitur, quod sunt pro conclusione secunda articuli secundi nec sunt contra conclusionem responsalem, quia quod auditus plures repraesentat quam visus vel quod secundum eum sumus magis sapientes, hoc non

157 rationes] principalem *add. L₁ principales add. L₂ | dicitur quod] om. K₃ 159 negatur] negetur L₂ quod] om. L₁, L₂, Wo, U 160 necessarium] diligendus L₂ 161 quae] modo *add. K₃ 162 esse] se Wo plus] om. L₁, L₂, Wo, U | magis²] om. K₃ | diligenda] diligendum K₃ 163 quod] si K₃ 165 rerum] nobis ostendit *add. L₁, L₂, Wo ostendit add. U | in] om. L₁, L₂, U 166 certissimum] certissime L₁, L₂, Wo, U haberemus] habemus Wo est U | ad... 168 illae] om. K₃ | animalia] om. L₂ 167 ad] *bscr. L₁ | in] om. K₂, Wo, U 170 Et] om. L₁, L₂, Wo, U | Philosophum] primum K₃ | quod intelligitur] om. L₁, L₂ intelligitur] intelligit K₃, Wo, U 171 dispositos] dispositas L₂ dispositus Wo | et¹] ut K₃ | et aptos] aptus Wo | sapientiam] scientiam L₁, L₂, U | ex] et K₃ | mollitia] mollitiae K₃, L₁, L₂, Wo, U | sanguinea] sanguineae L₁, L₂ | et²... plus] om. Wo 172 quintam] dicitur *add. K₃ | tactu] actu Wo | maius] magis K₃ | auffertur] et *add. K₃, L₁, L₂, Wo, U | Negatur] negetur L₂ 173 aliquid] aliquod L₁, L₂, Wo, U maius] magis K₃, Wo, U | quod²] albatum *add. U | maiore] maiori K₃, L₁, L₂, Wo, U 174 finibus] fine L₁, L₂, Wo, U | ad] om. Wo 175 habet] om. U | est] esset K₃ 176 maius] magis Wo, U | bonum] om. Wo | eius] est L₁, L₂, Wo, U 179 secundi] om. K₃ | quia] om. L₁, L₂, Wo, U | auditus] autem L₁, L₂, Wo, U | plures] res *add. K₃, L₁, L₂, Wo 180 quam] om. L₁, L₂, Wo, U | visus] auditus L₁ | sapientes] scientes K₃********

165 Ad... 167 visum] Arist., *De an.*, II, 9, 421a 167 Ad... 169 nigri] Arist., *De gen.*, II, 2, 329b
170 Et... 171 plus] Arist., *De an.*, II, 9, 431a

convenit sibi secundum se, sed solum cum iuvamine intellectus per voces ad placitum
 9vb institutas accipientis disci]plinam. \
 9vb

<RATIO POST OPPOSITUM>

Visus autem secundum se superior est et nobilior inter sensus, sicut dictum est in
 conclusionem responsali. Et hoc voluit PHILOSOPHUS.

185

Haec de quaestione. Igitur textus: utrum omnis actus...

---

181 sibi] alicui K_3 **184** sensus] sensos K_2 **185** Et... 186 actus] quaestio sexta primi. Quaeritur: Utrum L_1
 sequitur L_2 | Philosophus] et *add.* K_2 **186** quaestione... actus] *om.* K_2 | Igitur... actus] sequitur K_3 *om U*
 sequitur sexta W_0

---

184 Visus ... 185 Philosophus] Arist., *Met.*, I, 1, p. 7, l. 5 (Bekker, 980a)

<QUAESTIO SEXTA>

7vb } Quaeritur sexto circa...
19va | Utrum omnis actus et generationes sunt circa / singularia
9vb

<RATIONES PRINCIPALES>

<1> Arguitur primo, quod generatio sit circa universalia. Circa illud est generatio, 5
quod generatur, sed universale generatur, igitur etc. Maior nota est et minor patet, quia
universale vel est terminus mentalis vel vocalis vel scriptus, quorum omnium potest
esse generatio.

107va <2> Secundo sic arguitur, quod actus sunt circa universalia. Illud est circa 10
universalia, quod non plus est circa unum individuum, { quam circa alterum datae
speciei vel generis. Sed actus sunt huiusmodi, igitur etc. Maior est de mente
PHILOSOPHI, quia propter hoc artem dicit esse circa universalia. Et minor probatur
primo, quia actus intelligendi conceptu universali est indifferenter omnium
individuum, COMMENTATOR tertio *De anima*. Et ideo PHILOSOPHUS primo
11rb *Physicorum* dicit, quod intellectus || est universalis, sensus vero singularis. Secundo 15
patet: illa minor de actibus speculandi, cum scientiae speculativae non descendant ad
individua, quia illa relinquenda sunt ab arte.

<3> Tertio patet de actibus eligendi, nam qui eligit fundamentum lapideum ponere,
non curat, utrum ex hiis lapidibus vel ex aliis.

<4> Quarto, quia ars est universalium, ut dicit PHILOSOPHUS, ergo et actus artis. 20
Tenet consequentia, quia circa idem videntur esse habitus practici et operationes.

<5> Quinto, quia actus sentiendi videntur esse circa universalia. Probatio, quia
potentiae sensitive sunt circa universalia, igitur et actus sui. Tenet consequentia, quia
cuius est potentia, eius est et actus, cum frustra esset potentia, quae non reduceretur ad

---

2 Quaeritur...circa] *om. K₂* Quaeritur quinto. Utrum *pcor. L₁* Quaeritur: Utrum *L₂ om. Wo* Quaestio sexta est ista *U | circa] utrum omnis K₃ 3 Utrum] utrum add. K₂ | omnis] om. L₁, L₂, Wo, U | singularia] et add. L₁, L₂, Wo, U 5 primo...sit] quod non (quia *add. U*) primo (quod *om. U*) generationes sunt *L₁, L₂, Wo, U | universalia] et hoc sic add. L₁, L₂, Wo et sic add. U | illud] illa Wo 6 est] om. K₃ | et] om. L₁, L₂, Wo, U 7 vel²] om. L₁, L₂, Wo, U | quorum omnium] tunc semper illorum *L₁, L₂ 9 sic] om. K₃, L₁, L₂, Wo, U | arguitur] om. K₂ | Illud] istud *K₂ 10 alterum] aliud K₃ | alterum datae] aliud certae L₁, L₂, Wo datae] om. U 11 generis] generationis *Wo | huiusmodi] om. Wo 12 propter] per K₃ | Et] om. L₁, L₂, Wo, U | probatur] patet *L₁, L₂, Wo, U 14 tertio] secundo L₁, L₂, Wo, U | Et] om. L₁, L₂, Wo, U 15 universalis] universalium *K₃ 16 descendant] descendant L₁, L₂, Wo, U | ad] in *L₁, L₂ 18 patet] om. K₃ | lapideum] om. K₂ lapidum *U 19 ex²... 20 Quarto] om. K₂ | aliis] istis *K₃, L₁, L₂, Wo, U 20 Quarto] patet add. L₁, L₂, Wo, U | quia] quod *Wo om. U 21 habitus] actus *Wo | practici] practica L₁ 22 sentiendi] sciendi L₁, L₂, Wo, U | Probatio] probatur *L₁, Wo patet L₂ om. U 24 eius] et add. L₁*************

---

11 Maior... 12 universalia] Arist., *Met.*, I, 2, p. 9, l. 24 (Bekker, 982a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 4, 77, p. 28, l. 20 13 quia... 14 anima] Aver., *In De an.*, III, 5, p. 403, l. 466 14 Et... 15 singularis] Arist., *Phys.*, I, 1, p. 3, l. 10 (Bekker, 184a); cf. Burid., *In De an. IV*, II, 3, 1, p. 76, l. 6 20 quia... Philosophus] Arist., *Met.*, I, 2, p. 9, l. 26 (Bekker, 982a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 4, 65, p. 26, l. 12; ibidem, qu. 4, 77, p. 28, l. 20

25 actum. Antecedens patet, quia sensus non plus determinatur ad sentiendum unum
sensibile quam aliud.

<6> Sexto: actus appetitus sunt circa universalialia, igitur etc. Antecedens patet, quia
bos sitiens non plus appetit unam aquam quam aliam.

<7> Septimo, quia actus humani sunt circa universalialia, igitur etc. Patet antecedens
30 de actibus promittendi, ut si quis promittat alteri equum, non plus unum determinatum
equum promittit quam alium.

<OPPOSITUM>

Oppositum arguit PHILOSOPHUS distinguendo experimentum contra artem, quia
artem ponit universalium et experimentum singularium. Et subdit, quod actus et
35 generationes sunt circa singularia.

<CORPUS QUAESTIONIS>

In hac quaestione primo videndum est, an generatio sit universalium, secundo, an
potentiae, tertio, an actus, quarto, quae fuit mens PHILOSOPHI.

<Articulus primus>

40 <Notandum>

Quantum ad primum [sciendum est, quod universale capitur tripliciter: uno modo] 106ra
in causando, et dicitur illud, quod aequo primo eadem actione causa est multorum, sicut 10ra
Deus et intelligentiae vel corpora caelestia. Singulare huic oppositum dicitur, quod
aequo primo, eadem actione sui non est natum esse nisi causa unius. Secundo modo
45 universale dicitur in essendo et secundum PLATONEM esset { res, quae in essendo 107vb
pluribus singularibus numero distinctis est communis. Et huiusmodi universalialia
improbat PHILOSOPHUS septimo *huius* et in prologo *De anima*, ubi dicit, quod ipsum

25 unum] possibile *add. Wo* 27 actus] sensus K_3 | patet] probatur L_1 28 sitiens] sciens [!] U 29 quia]
om. L_1, L_2, Wo, U | antecedens] argumentum L_1 30 promittat] promittit L_1, L_2, U 31 promittit] *om. K_3*
33 arguit] vult K_3, L_1, L_2, Wo, U | distinguendo] distinguens Wo, U 34 artem] *bscr. Wo* | quod] et Wo
37 hac] illa L_1, L_2, Wo, U | secundo] *om. Wo* 41 Quantum] *om. K_2* | Quantum...primum] *om. K_3* | ad]
articulum *add. L_1, L_2* | primum] exprimendum Wo | sciendum] *om. L_1* notandum L_2, U videndum Wo
est] *om. L_1, L_2* | universale] tale Wo 42 aequo] [?] Wo | causa] *om. Wo* 43 vel] cor [!] *add. L_2* 44 sui]
om. K_2, L_1, L_2, Wo, U | est natum] aptum U | esse] est Wo | modo] *om. L_1, Wo, U* 45 dicitur]
universale *add. Wo* 46 distinctis] vel differentibus K_3 47 ubi] *om. K_3, L_1, L_2, Wo, U*

33 Oppositum...35 singularia] Arist., *Met.*, III, 1, p. 42, l. 10 (Bekker, 995b); ibidem, III, 2, p. 44, l. 13
(Bekker, 996b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 4, 65, p. 26, l. 12; ibidem, qu. 4, 82, p. 29, l. 21; ibidem, qu. 4, 87,
p. 30, l. 14, 16; ibidem, qu. 5, 90, p. 31, l. 1, 14; ibidem, qu. 5, 95, p. 31, l. 35; *Abb. Cam.*, 9, p. 177, l. 14;
ibidem, 10, p. 177, l. 25 45 secundum...46 communis] Plat., *Tim.*, 27d-28a; idem, *Men.*, 72a-75c
46 Et...48 est] Arist., *Met.*, VII, 10, p. 141, l. 17 (Bekker, 1035b); idem, *De an.*, I, 1, 402b; cf. Alb. de
Sax./Burid., *In Phys. I*, IV, 2, 1, p. 188, l. 85

nihil est et hoc supponitur ad praesens. Singulare huic oppositum dicitur, quod singulariter existit et sic videlicet, quod eius essentia non est communis in essendo pluribus || singularibus numero distinctis et cum secundum PHILOSOPHUM universale nihil sit. Patet, quod omnis res mundi est huiusmodi singulare. \ Universale in praedicando vel significando dicitur terminus, qui aptus natus est esse in pluribus, / ut dicunt antiqui, id est qui de pluribus aptos natos est praedicari univoce numero differentibus vel saltem qui plura numero differentia significat. Singulare huic oppositum est terminus, qui de uno solo | natus est praedicari, quorum strictiores examinationes quaerantur in logica. Et cum triplices sint termini, scilicet mentales, vocales et scripti. Et singularia opposita proportionaliter possunt multiplicari.

<Conclusiones>

<1> Quo praemisso prima conclusio est haec: circa >singularia< <universalia> in essendo non sunt generationes. Patet ex notabili, quia talia nec } sunt nec possunt esse.

<2> Secunda conclusio: quamvis circa principalia universalia in causando nullae sint generationes, tamen non videtur, quin circa aliquod universale in causando sit generatio. Prima pars patet, quia circa Deum et intelligentias et orbis caelestes, quae sunt principalia universalia in causando, nulla est generatio, cum talia sint ingenerabilia. Secunda pars patet, quia influentiarum caeli videntur cottidie esse generationes, cum caelum sicut movetur, sic influit et nihilominus tales sunt causae universales, cum sint aequae primo causae multorum, quae generantur in hiis inferioribus.

<3> Tertia conclusio: circa universalia in praedicando sunt generationes, patet per primam rationem factam ante oppositum.

<Articulus secundus>

<Notanda>

48 supponitur] quo *add. Wo* 49 et] *om. K₂, K₃, L₁, L₂, Wo, U* | videlicet] videtur *L₂ om. Wo* | quod] *om. L₁* 50 cum] *om. L₁* 51 quod] quia *L₁, Wo* 52 vel] in *add. L₁, L₂* | dicitur] diceretur *K₂*] dicitur *L₁, L₂, Wo, U* 53 aptos] aptus *K₂ om. K₃* | aptos natos] natus *L₁, L₂, Wo, U* | natos] natus *K₃* | est²] *om. K₂* praedicari] praedicare *L₁, Wo* 54 plura] *om. K₃* | numero] numera *K₃* | Singulare] vero *add. L₁, L₂, Wo, U* 55 praedicari] praedicare *Wo* 56 quaerantur] ferantur *Wo* | in] ex *K₃, L₁, L₂, Wo, U* | sint] sunt *L₁, L₂, Wo* | scilicet] *om. K₃, L₁, L₂, Wo, U* 57 scripti] patet, quod huiusmodi universalia *add. K₂, L₁, L₂, Wo, U* | Et...opposita] patet quod huiusmodi universalia et singularia oppositi *K₃* | proportionaliter] proportionabiliter *L₁* proportionati *L₂* | multiplicari] multiplicare *L₁* 59 singularia] universalia *K₂, K₃, L₁, L₂, Wo, U* 60 nec¹] non *K₂* 61 circa] talia *add. K₃* | nullae...62 sint] non sunt *L₂* 62 non] *om. K₃* quin] quod *L₁* | aliquod] aliud *K₃* 63 et²...caelestes] *om. Wo* 64 sint] sunt *L₁, L₂, Wo, U* 66 et] *om. L₁, L₂, Wo, U* | tales] *om. U* | sint] sunt *Wo* 67 primo] primae *K₃* | causae] *om. Wo* | in...inferioribus] nisi in inferioribus *Wo* 69 primam] generatio *add. Wo* | factam] scilicet *L₂* | oppositum] et haec de articulo primo *add. K₂* hoc de primo *add. K₃* haec de primo *add. Wo, U*

50 cum...51 sit] Arist., *De an.*, I, 1, 402b; cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. II*, I, qu. 5, p. 68, l. 58; Burid., *In De an. IV*, I, 1, p. 10, l. 47; idem, *In De an. I*, I, qu. 4, p. 190, l. 4, p. 191, l. 33; idem, *In De an. III*, I, qu. 4, p. 731, l. 20, p. 732, l. 61; ibidem, I, qu. 5, p. 781, l. 20, p. 783, l. 83, p. 784, l. 4, 98; idem, *In De an. II*, I, qu. 5, p. 513, l. 84, 89

<1> Quantum ad secundum est notandum, quod PHILOSOPHUS non dicit potentias vel actus esse circa >singularia< <universalia>, quia circumdant ea sicut vestis rem vestitam vel caelum terram, sed potius dicit actum esse circa singulare, { quia est 108ra
75 determinare circa unum individuum sic, quod non] est indifferenter circa quodlibet 10rb
eiusdem speciei vel generis. Per contrarium diceretur actus circa universale, quia indifferenter esset circa plurium individuorum quodlibet eiusdem speciei vel generis.

<2> Secundo notandum, quod potentiae possunt considerari dupliciter: uno modo, quod potentes sunt solum, alio modo, ut sunt actu operantes quinto *huius* et secundo 80
Physicorum.

<Conclusiones>

<1> Conclusio prima: omnis potentia naturalis, in quantum consideratur sub sola ratione potentiae, est universalium et non singularium. Apparet, quia est [indifferenter 106rb
85 respectu individuorum eiusdem generis vel speciei quodlibet, ut calefactum indifferenter quodlibet calefactibile natum est calefacere et calefactibile || a quolibet calefactivo 11vb
natum est calefieri eodem modo in aliis.

<2> Secunda conclusio: potentia naturalis, in quantum coniungitur actui, est circa singularia. Patet, quia calefaciens determinatum calefactibile calefacit et calefaciens a determinato calefactivo calefit sic, quod non ab alio vocando calefactum omnia, quae 90
active concurrunt ad eius calefactionem, et ita in aliis.

Haec de secundo.

<Articulus tertius>

<Notandum>

Quantum ad tertium est sciendum, quod cum quaeritur: utrum actus et operationes 95
sunt circa singularia. Haec dictio circa vel designat habitudinem actus ad suam causam

72 Quantum] *om. K₂* | Quantum...secundum] *om. K₃* | ad] articulum *add. L₁, L₂* | est] *om. L₁, L₂*
73 singularia] universalia *L₁, L₂, Wo, U* | quia] quae *K₃* | ea] eas *L₂* 74 singulare] singularia *L₂*
75 determinare] determinatum *K₃* | est] *om. U* 76 diceretur] dicitur *L₁* | quia] qui *L₂* 77 indifferenter]
om. L₁, L₂, Wo, U | plurium individuorum] plura individua *L₁, L₂, Wo, U* | quodlibet] *om. L₁, L₂, Wo, U*
78 Secundo] est *add. K₃* 79 quod] ut *K₂, K₃, L₁, L₂, Wo, U* | potentes] potentis *K₃* 80 Physicorum]
quibus praemissis est *add. L₁, L₂, Wo, U* 82 prima] haec *L₂* 84 quodlibet] cuiuslibet *K₃* | ut] talem *add.*
Wo 85 calefacere] calefaciendi *K₃* | quolibet] alio *add. L₁* 86 natum] non *K₃* | modo] *om. L₂* 88 quia]
om. K₃ | calefacit et] calefactum etiam *K₃* 89 calefit] calefacit *K₃* | calefactum] calefactivum *L₁*
90 aliis] et *add. K₂* 91 Haec] hoc *K₃* | Haec...secundo] *om. L₁, L₂* 94 Quantum] *om. K₂* | Quantum...
tertium] de tertio *K₃* | tertium] articulum *add. L₁, L₂* | est...quod] *om. L₁, L₂* | sciendum] notandum *Wo*

72 quod...76 generis] Arist., *Met.*, III, 3, p. 49, l. 9 (Bekker, 998b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 5, 82, p. 29, l. 26; ibidem, qu. 5, 87, p. 30, l. 16; *Abb. Cam.*, 9, p. 177, l. 14; ibidem, 10, p. 177, l. 22, 25; Alb. de Sax./Burid., *In Phys. II*, I, qu. 5, p. 69, l. 85 79 ut...80 Physicorum] Arist., *Met.*, V, 23, p. 109, l. 9 (Bekker, 1023a); idem, *Phys.*, II, 3, p. 72, l. 25 (Bekker, 195b); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, II, 3, 2, p. 82, l. 76, 82; Burid., *In De an. IV*, II, 1, 1, p. 46, l. 49; ibidem, II, 2, 2, p. 68, l. 77; ibidem, II, 3, 1, p. 73, l. 24; idem, *In De an. II*, II, qu. 2, p. 526, l. 71

efficientem, vel materialem, vel habitudinem actus signantis ad signatum, vel
 10rb habitudinem actus intelligentis ad intellectum, \ vel habitudinem actus sentientis ad rem
 sensatam, vel habitudinem actus appetentis ad rem appetitam, vel habitudinem actus
 10rb promittentis, vel se obligantis ad rem promissam, vel / obligatam.

<Conclusiones>

100

<1> Iuxta quod ponuntur multae propositiones, quarum prima est illa: omnis actus
 20ra est | circa Dei singularem causam efficientem et circa singularem materiam, si fuerit in
 subiecto. Patet, quia actus, qui fit, sic fit ab uno agente, sic, quod non ab alio et sic
 recipitur in subiecto, quod non in alio.

Correlarium: non oportet, quod potentia eo modo, quo est potentia remota ab actu,
 quod sic reducatur in actum. Patet, quia est universalium in quantum est potentia per
 conclusionem primam praecedentis articuli et est circa singulare prout deducitur ad
 actum, ut dicit conclusio. Sed diceret tu, magister: quid vocatis hic actum? Respondetur,
 108rb quod effectum in ordine ad suam { causam efficientem vel subiectivam.

105

<2> Secunda conclusio: actus significandi terminorum communium in ordine ad
 significata, ut sic est universalium. Patet, quia non plus significant unum individuum
 quam alterum.

110

<3> Tertia conclusio: actus intelligendi per terminos communes in ordine ad res
 intellectas est universalium, patet sicut praecedens.

Correlarium: idem actus numero uno modo est singularium, alio modo est
 universalium. Patet, quia actus intelligendi in ordine ad agens vel subiectum est
 singularium per conclusionem primam, quia fit a determinato phantasmate, sed in
 ordine ad res intellectas est universalium, ut dicit conclusio praecedens.

115

<4> \ Quarta conclusio: actus appetitus naturalis, in quantum est naturalis, non
 10va determinatus per actum est universalium in ordine ad rem appetitam. Apparet, quia
 12ra grave existens sursum violentem detentum, appetit indifferenter quemlibet locum
 8rb deorsum super terram. Nam in || quocumque } tali ponetur naturaliter quiesceret. Et

120

96 vel materialem] *om. L₁, L₂, Wo, U* | actus signantis] signi *L₁, L₂, Wo, U* | signantis...signatum]
 appetentis ad rem appetitam *K₃* 97 intelligentis...intellectum] promittentis vel se obligantis *K₃* | vel...
 99 obligantis] *om. K₃* | actus²] *om. L₁, L₂, Wo, U* | rem... 98 sensatam] sensatum *L₁, L₂, Wo, U* 98 rem
 appetitam] appetitum *L₁, L₂, Wo, U* 99 se] *om. L₁ te Wo* | obligantis] vel *add. L₁* | promissam]
 praemissam *U* 101 propositiones] conclusiones *L₁, L₂, Wo, U* 102 Dei] *om. K₃, L₁, L₂, Wo, U* | et] vel
L₁, L₂, Wo, U 103 sic²] *om. L₁, L₂, Wo, U* 104 in¹] uno *add. K₃* | subiecto] sic *add. K₃* ita *add. L₁, L₂,*
U | quod...alio] *om. Wo* 105 eo] eodem *L₁, L₂, U* 106 in] ad *L₁, L₂, U* | est¹] in *add. K₃* *om. Wo*
 universalium] universalis *L₂* 107 et...circa] esse *Wo* | circa] *om. L₁, L₂* | deducitur] educitur *U*
 108 dicit] secunda *add. L₁* | Sed] *om. K₃* | tu] *om. K₂, Wo, U* | hic] ad *add. Wo* 109 subiectivam]
 effectivam *L₁* 111 significant] significat *L₁, L₂, Wo, U* 112 alterum] aliud *L₁, L₂, Wo, U* 115 actus] in
add. L₁, L₂, Wo | modo²] *om. L₁* | est²] *om. L₁, L₂* 117 fit] *om. Wo* 118 est... 119 naturalis²] *om. L₁, L₂,*
Wo, U | praecedens] proposita *K₃* 119 actus] *can. K₂* 120 determinatus] determinatas *L₁, L₂*
 universalium] et non *add. L₁, L₂, Wo, U* | Apparet] *om. L₁* patet *L₂* 121 violentem] violenter *L₁, L₂, Wo,*
U 122 tali] *om. L₁, Wo, U* loco *L₂* | ponetur] poneretur *K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U*

125 dicitur notanter non determinatas per actum, quia appetitus gravis actu descendens
videtur esse plus ad unum locum deorsum, quam] ad alium, cum ad unum [se moveat 10va
et non ad alium. 106va

<5> Quinta conclusio: actus volendi potest esse universalium et singularium. Patet,
quia syllogismi practici possunt habere conclusionem universalem et voluntas
conformiter volendo est universalium. Item potest etiam conformiter velle, sicut dicit
conclusio practica singularis et sic est singularium.

130 <6> Sexta conclusio: actus sentiendi respectu sensati semper est singularium vel
singularis. Patet, quia est determinatus circa unum sic, quod non circa aliud.

<7> Septima conclusio: actus appetendi sequens cognitionem sensitivam
immediate est singularium vel singularis in ordine ad rem appetitam. Patet, quia est
eiusdem cuius erat sensus, qui erat singularis.

135 <8> Ultima conclusio: actus humani promissivi vel obligatorii frequenter sunt
universalium. Apparet per ultimam rationem ante oppositum.

<Articulus quartus>

<Notandum>

140 <1> Quo ad quartum dicitur breviter, quod PHILOSOPHUS in prologo voluit, quod
ars et scientia sunt universalium, quia sunt de rebus solum secundum conceptus suos
universales.

<2> Secundo, quod actus sunt circa singularia, quia in ordine ad subiectum, circa
quod fit actus, omnis actus est circa singulare. Sanat enim medicus hunc aegrum vel | 20rb
hunc hominem et non hominem in communi vel universalem. { 108va

145 Haec de quarto. / 10va

123 determinatas] determinatus K_3, W_1, Wo, U | actum] actus K_3 | gravis] gravi L_2 124 deorsum] *om.*
 L_1, L_2, Wo, U | unum²] alium K_3 126 Quinta] quarta L_1, L_2 | et] non *add.* K_2, K_3 etiam *add.* L_1
127 possunt] videntur K_3 | et] vel L_2 etiam *add.* L_2, Wo | et voluntas] *om.* U 128 conformiter¹]
communiter L_1, L_2, U | volendo] volendi K_3 | Item] *om.* L_1, L_2, Wo, U | etiam] esse U 130 Sexta]
quinta L_1, L_2, Wo, U | respectu] causati *add.* Wo 131 Patet] *om.* L_1, L_2 | determinatus] determinate K_3
132 Septima] sexta L_1, L_2, Wo, U 133 vel singularis] *om.* L_1, L_2, Wo, U | appetitam] appetitivam Wo
135 promissivi... obligatorii] promissim vel obligatim K_3 136 Apparet] patet L_1, L_2, Wo, U | oppositum]
et haec de tertio *add.* K_2 hoc de tertio *add.* K_3 haec de tertio *add.* W_1, Wo, U 139 Quo] quantum $L_1, L_2,$
 Wo, U | quartum] articulum *add.* L_1 | Philosophus... quod²] secundum Philosophum in *prologo pcor.* L_2
140 universalium] universalia U | quia] et U | conceptus] conceptos K_2 142 Secundo] secundum L_1
quod] quia [?] Wo, U | singularia] universalia *add.* Wo 143 est] sit K_3 | circa] *om.* W_1 144 hunc] *om.*
 L_1 | universalem] universaliter L_1, L_2, U 145 Haec] hoc K_3 | Haec... quarto] *om.* L_1, L_2

139 quod¹... 141 universales] Arist., *Met.*, I, 2, p. 9, l. 24 (Bekker, 982a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 4, 65, p. 26, l. 12

<AD RATIONES PRINCIPALES>

<1> Ad rationes: ad primam dicitur, quod est pro tertia conclusione primi articuli.

<2> Ad secundam conceditur, quod actus intelligendi per conceptus communes in ordine ad res intellectas sunt universalium et hoc sic est pro tertia conclusione articuli tertii. Eodem modo >respectu< <respondetur> ad rationem de actu speculandi respectu speculatorum. 150

<3> Ad tertiam probationem minoris conceditur, quod actus volendi potest esse universalium >dicitur< respectu rei volitae et est pro quinta conclusione tertii articuli.

<4> Ad quartam probationem negatur, quod actus artis in ordine ad subiectum sit universalium et ad probationem dicitur, quod licet circa eadem sit habitus et actus vel potentia et actus, tamen non oportet, quod hoc sit modo consimili, sicut dictum erat in correlario conclusionis primae tertii articuli. Potest enim potentia vel habitus || esse universalium, non tamen possunt reduci ad actum exteriorem nisi respectu singularium. 155

12rb

<5> Ad quintam probationem dicitur per idem, quod licet potentia sensitiva remota ab actu sit universalium, tamen omnes sui actus sunt singularium sensorum. 160

10vb

<6> Ad sextam probationem dicitur, quod est pro quarta conclusione articuli tertii, quia arguit de appetitu naturali. Unde concedi \ potest, quod bene sitiente naturali appetitu universaliter appetit aquam, quod dicit conclusio quarta. Qui appetitu sequente cognitionem sensitivam, qua videt datam aquam, eandem appetit singulariter, ut dicit conclusio septima eiusdem articuli. 165

<7> Ad septimam probationem dicitur, quod est pro ultima conclusione articuli tertii.

<RATIO POST OPPOSITUM>

Ratio post oppositum est pro prima conclusione eiusdem vel dictis in quarto articulo. 170

Haec de quaestione.

147 rationes] principales *add. L₁, L₂ | dicitur] dico K₃ | primi articuli] om. L₁ 148 conceptus] conceptos K₂ 149 sic] om. K₃, W₁, L₂, U | est] om. K₂, L₁ 150 modo] om. Wo modo *bscr. U | respectu*^{1]} respondetur K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U | actu] actibus K₃, L₁, L₂, Wo, U 151 speculatorum] speculationis K₃ 152 tertiam] rationem W₁ | minoris] minor L₁ | potest] posset L₁ 153 dicitur] om. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U 154 probationem] conclusionem Wo 155 universalium et] subiectum U | quod] om. L₁, L₂, Wo, U | habitus et] om. U 156 et actus] om. K₂, L₁, L₂, Wo | actus] habitus U | tamen] hoc *add. U | hoc] om. U | sit] om. L₁, L₂ | consimili] possibili U 158 possunt] potest L₁, L₂, Wo, U 159 licet] habet K₃ sensitiva] sensibili K₃ 160 ab actu] per actum L₂ | actus] actos K₂ 161 probationem] om. L₁ 162 arguit] arguitur U | naturali^{1]} om. L₁, L₂, Wo, U | concedi] concedere K₃ | quod] e converso vel *add. K₃ sitiente] siteinti L₁, L₂, Wo | naturali^{2]} universali U 163 universaliter] *bscr. U | appetit] appetunt L₁ quod] ut K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U | appetitu^{2]} appetitas L₁ appetitus L₂, Wo, U | appetitu sequente] appetunt sequentem K₃ 164 cognitionem sensitivam] cognitione sensitiva L₁, L₂, U | videt] vidit K₃ datam] *bscr. Wo 166 septimam] aliam K₃ 169 dictis] pro dictis L₁, L₂, U 170 articulo] om. Wo, U 171 Haec ... quaestione] om. K₃ | quaestione] om. K₂ sequitur quaestio ultima. Ultima quaestio *add. Wo******

<QUAESTIO SEPTIMA>

Quaeritur septimo:

10vb Utrum expertus] sine arte certius operetur quam artifex sine experientia non obstante,
quod artifex est magis sciens

<RATIONES PRINCIPALES>

5

106vb <1> Et arguitur primo, quod artifex certius operetur. Ille certius operatur, qui
certiori principio activo innititur, sed artifex est huiusmodi, igitur etc. Maior est de se [nota, ut videtur. Minor declaratur, quia artifex innititur arti, quae numquam fallit, cum sit habitus verus, sexto *Ethicorum*. Expertus autem sequitur experientiam, modo experimentum est fallax, primo *Aphorismorum*. 10

<2> Secundo: ille certius operatur, qui certius scit rem. Sed artifex est huiusmodi, igitur etc. Maior nota et minor patet per PHILOSOPHUM in *littera* dicentem artificem esse magis scientem.

108vb <3> Tertio: ille certius operatur, qui magis { cognoscit causam, sed artifex est huiusmodi, igitur etc. Maior patet, quia cognitio causae est principium operationis, ut in medicina principium curae. Unde GALENUS in quodam loco: medice, si curas et causam ignoras, non tibi, } sed fortunae debetur. Et patet exemplo, nam si quis febres pateretur ex colera et aliquis nesciens causam, evacualet flegma, / non curaret, sed lederet. Minor est PHILOSOPHI in *littera*. 15

8va

10vb

12va

<4> Quarto sic: sicut prudentia se habet respectu agibilia, ita ars respectu || factibilia, sexto *Ethicorum*. Sed prudentia perfectissime dirigit circa omnia agibilia, PHILOSOPHUS in eodem sexto, quia prudens est, qui potest bene consiliari circa totum bene vivere. Ergo etiam ars dirigit circa omnia factibilia. 20

---

2 Quaeritur septimo] Septima primi. Quaeritur: Utrum L_2 Ultima quaestio Wo Quaestio septima et ultima U | septimo] utrum ex... *add. K_3* circa primum eiusdem *add. W_1* quinto L_1 3 experientia] sapientia U 4 est] sit U 6 primo] *om. K_3, Wo, U* | operetur] operatur K_3 7 activo] *om. L_1, L_2, Wo, U* | est] *om. K_3* 8 nota... videtur] *om. U* | ut] *om. K_3* | quia artifex] *om. K_2* 11 huiusmodi] *om. L_1* 12 nota] est *add. K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U* | et] sed L_1, Wo *om. L_2* | dicentem] quia dicit K_3 dicentis L_1 14 Tertio] (arguitur *om. L_2, K_2*) sic *add. K_2, L_1, L_2, Wo, U* | cognoscit] scit L_2 15 huiusmodi] huius L_1 | patet] apparet L_1, L_2, Wo, U 16 curae] naturae K_3 | si] qui L_1 quid L_2, Wo, U 17 Et] etiam U | exemplo] exemplum L_1 18 colera] colora Wo | et aliquis] *om. L_1, L_2, Wo, U* | evacualet flegma] *bscr. K_2* | flegma] hic nihil deficit *ascr. K_2* | non... lederet] non iuvaret L_1, L_2 *om. Wo, U* 19 Philosophi] per Philosophum Wo 20 sic] *om. Wo* | ita] sic L_1, L_2 | ars] se habet *add. Wo* 21 sexto Ethicorum] *om. Wo* | dirigit] agit Wo 22 Philosophus] Philosophi est *add. K_3* | circa] et L_1, L_2, Wo, U 23 vivere] igitur etc. *add. W_1* | dirigit] perfectissime *add. K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U*

---

8 quia... 9 Ethicorum] Arist., *Eth.*, VI, 2, p. 480, l. 7 (Bekker, 1139b); ibidem, VI, 5, p. 482, l. 7 (Bekker, 1140b) 9 Expertus... 10 Aphorismorum] Gal., *In Aphor.*, p. a2, c. b; cf. Hip., *Aphor.*, I, 1 12 minor... 13 scientem] Arist., *Met.*, I, 2, p. 9, l. 24 (Bekker, 982a) 16 Unde... 17 debetur] *Antipoc.*, p. 46, l. 10 18 Minor... 19 littera] Arist., *Met.*, I, 3, p. 14, l. 5 (Bekker, 984a) 20 sicut... 21 Ethicorum] Arist., *Eth.*, VI, 4, p. 481, l. 4 (Bekker, 1140a) 21 Sed... 23 vivere] Arist., *Eth.*, VI, 5, p. 481, l. 23 (Bekker, 1140a)

<5> Quinto sic: si expertus certius operaretur, hoc esset, quia artifex ignoraret | 20va
 25 singularia, circa quae operandum, sed ita non est, igitur etc. Maior est PHILOSOPHI in
littera, minor est PHILOSOPHI sexto *Ethicorum* dicentis, quod prudentia et ars non solum
 sunt universalium, sed etiam singularium immo magis.

<6> Sexto sic: omnis artifex est expertus, ergo certior est in opere, quam expertus
 30 sine arte. Probatur consequentia, quia habet plura principia directiva in operando,
 scilicet artem et experientiam, quorum primum dirigit in universali et secundum in
 particulari. Antecedens patet, quia experientia est principium artis, et ergo nullus potest
 esse artifex nec praecedat experientia, PHILOSOPHUS in *littera*.

<7> Septimo: ille certius operatur, in quo est certior syllogismus operativus. Sed
 35 syllogismus operativus certior est in artifice quam in experto, igitur etc. Maior nota est,
 quia principium \ operationis est syllogismus operativus. Et minor patet, quia ars in 11ra
 artifice administrat maiorem syllogismi operativi dicendo sic: omnis patiens febres
 tertianas sanandus est per depressionem colerae, minorem administrat sensus dicens sic:
 hic patitur febres tertianas. Talem autem syllogismus solum expertus non habet, nam
 deficit sibi maior propter defectum artis, cum experientia non sit universalium. Deinde
 40 arguitur, quod expertus sit sciens magis, ille videtur magis sciens, qui distinctius
 cognoscit] rem. Sed expertus est huiusmodi, igitur etc. Maior patet, quia scientia est 11ra
 habitus faciens cognoscere rem et ergo distinctius { cognoscens, magis est sciens. Minor 109ra
 patet, quia expertus novit rem [singulariter, PHILOSOPHUS in *littera*, artifex autem 107ra
 solum universaliter, modo cognitio singularis distinctior est quam universalis. Secundo:
 45 expertus habet maiorem scientiam || de re, igitur est magis sciens. Consequentia tenet, 12vb
 antecedens probatur, quia expertus habet experientiam, quae est circa principium artis,

24 operaretur] operetur *Wo, U* 25 singularia] operabilia *L₁* | quae] *om. K₂* | operandum] esset *add. K₃, L₁, L₂, Wo, U* | est¹] *om. U* esset *Wo* 26 littera] sed *add. L₁, L₂, Wo, U* 27 sunt] *om. K₃* | etiam] et *W₁, L₁, L₂, Wo, U* | magis] singularium *add. L₁, L₂* 28 Sexto] arguitur *add. K₃* | sic] *om. Wo* | est²] *om. K₂, W₁* 29 habet] *om. L₁* | directiva] *om. Wo* 30 et¹] *om. L₁* 31 patet] probatur *K₃* 32 nec] nisi *K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | experientia] est *add. L₁* | Philosophus] Philosophi (est *add. K₃*) *K₃, W₁* | Philosophus... littera] *om. Wo* 33 Septimo] sic *add. L₁, L₂, Wo, U* 34 syllogismus operativus] *om. K₃* 35 Et] *om. L₁, L₂, Wo, U* | patet] apparet *Wo, U* 36 administrat] ministrat *L₁, L₂, Wo, U* | dicendo] dicens *U* 37 sanandus] salvandus *L₁* | depressionem] repressionem *K₃* | colerae] colarae *Wo* | sic... 38 hic] sic iste *L₁, Wo* iste *L₂, U* 38 syllogismus] syllogismum *L₁, L₂, Wo* 39 sibi] ibi *Wo* | sit] est *L₁, L₂* 40 videtur] esse *add. K₃* distinctius] distantius *L₁* 41 cognoscit] noscit *K₃* | huiusmodi] huius *L₁, Wo* 42 rem] *om. L₁, L₂, Wo, U* ergo] *om. L₁, L₂, Wo, U* | distinctius] distantius *L₁* 43 Philosophus] Philosophi est *K₃* 44 Secundo] sexto *L₁* 45 tenet] sed *L₁, L₂* sed *add. Wo* 46 antecedens] sic *add. L₁, L₂, Wo, U* | antecedens probatur] maior patet *K₃* | experientiam] scientiam *W₁* | quae] qui *L₂* | circa] *om. K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U*

24 si... 26 littera] Arist., *Met.*, I, 1, p. 8, l. 3 (Bekker, 981a) 26 minor... 27 magis] Arist., *Eth.*, VI, 6, p. 483, l. 7 (Bekker, 1140b) 31 nullus... 32 littera] Arist., *Met.*, I, 1, p. 8, l. 3 (Bekker, 981a); cf. AA, I, 6 42 Minor... 44 universalis] Arist., *Met.*, I, 1, p. 8, l. 3 (Bekker, 981a); cf. AA, I, 6 46 quia... 47 littera] Arist., *Met.*, I, 9, p. 35, l. 6 (Bekker, 993a)

PHILOSOPHUS in *littera*. Modo principia magis sciuntur quam conclusiones, primo *Posteriorum*, ergo expertus maiorem habet scientiam.

<OPPOSITUM>

Oppositum dicit PHILOSOPHUS in hac quaestione.

50

<CORPUS QUAESTIONIS>

Primitus praemittenda sunt notabilia videndo, quid sit experientia et quid ars. Secundo respondebitur ad quaestionem.

<Articulus primus>

<Notanda>

55

<1> Quantum ad primum est primo notandum, quod experimentum fit in nobis per multas memorias praeteritarum sensationum de consimili effectu. Unde secundo *Posteriorum* in fine: experimentum est multae memoriae, id est: est habitus sensitivus generatus in nobis per multas memorias consimilium sensationum. Iudicium autem experientiae est iudicium singulare / praecedens a tali habitu.

11ra

60

Exemplum: omnium horum, post quam canis frequenter sentit ignem esse calidum vel etiam hominem videns a remotis ignem, cuius caliditatem nondum sentit, iudicat hoc esse calidum vel calefactum et fugit, si reputat sibi disconveniens. Tale iudicium est experientiae. Si quaeratur, an experientia possit esse in intellectu, dicatur: probatur, quod sic cum omnem cognitionem sensitivam. Similis cognitio in repraesentando sequatur in intellectu. Iuxta COMMENTATOREM tamen opinionem experimentum soli sensui attribuimus, eo quod semper est habitus singularis, quamquam consimilis habitus possit esse in intellectu.

65

47 Philosophus] Philosophi est K_3 50 Oppositum dicit] in oppositum est Wo | hac] ista Wo 52 Primitus] primo U | praemittenda] ponenda L_1, L_2, Wo | videndo] ponendo L_1 | experientia] scientia L_1 | quid²] $om. K_3, L_1, L_2, Wo, U$ 53 respondebitur] respondetur W_1, L_2, Wo, U | quaestionem] quaesitum L_1, L_2 56 Quantum] $om. K_2$ | ad] articulum $add. L_1, L_2$ | est] $om. L_1, L_2$ | primo] $om. K_3$ | quod] $om. Wo, U$ 57 consimili effectu] $om. U$ | effectu] affectu Wo 58 id est] $om. U$ | est³] $om. L_1, L_2, Wo$ 60 experientiae] experientia L_2 | praecedens] procedens L_2, Wo, U 61 sentit] sensit L_2, Wo, U 62 hominem] homo K_3, L_1, L_2, Wo, U | videns] videret K_3 | cuius...sentit] sensus L_1, L_2, Wo, U 63 esse] hoc $add. W_1$ | calefactum] calefactivum L_2 | reputat] reputant K_3 | disconveniens] esse $add. L_1, L_2, Wo, U$ | est] enim K_3 64 experientiae] sed $add. L_1, Wo, U$ | possit] posset K_3, U | probatur] probabiliter K_3, L_1, L_2, Wo, U 65 cum] quia L_1, L_2, Wo, U | cognitio] $om. U$ 66 sequatur] sequitur W_1, L_1, L_2, Wo, U 67 attribuimus] attribuitur L_1, L_2, Wo, U 68 possit] posset Wo, U

47 Modo...48 scientiam] Arist., *Anal.*, I, 2, p. 287, l. 28 (Bekker, 72a) 50 Oppositum...quaestione] Arist., *Met.*, I, 1, p. 7, l. 14 (Bekker, 980b) 57 Unde...59 sensationum] Arist., *Anal.*, II, 19, p. 342, l. 15 (Bekker, 100a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 4, 75, p. 27, l. 38 66 Iuxta...68 intellectu] Aver., *In Phys.*, I, f. 25v, I

- <2> Secundo est notandum, quod huiusmodi experimentum dicitur principium artis
 70 hoc modo, quia intellectus naturaliter inclinatus ad assentiendum veritati, postquam
 universalem in multis singularibus invenit veram, nec scit rationem. Assentit universali,
 qui assensus iam est principium artis, ut qui multos ignes sentit esse calidos, cum non sit
 ratio, quare non sit in aliis. Sic assentit huic: omnis ignis est calidus. | 20vb
- <3> Tertio est notandum, quod ars sexto *Ethicorum* describitur, quod est recta ratio
 75 rerum factibilium, verum est, quod ibi ars accipitur stricte, prout \ solum significat
 artes practicas. Dicuntur autem factibilia opera ad extra producibilia sicut opera
 mecha{nicorum vel etiam opera scientiarum } trivialium. Agibilia autem dicuntur
 109rb eligibilia et opera sequentia electionem, sicut patet in sexto *Ethicorum*, igitur etc. 8vb
- <4> Quarto notandum, quod duplex est ars, quaedam solum doctrinalis et
 80 imperfecta et haec traditur in scholis vel in scripturis librorum vel lecturis magistrorum.
 Sicut] in studiis addiscitur ars medicinae et merito dicitur imperfecta, quia oportet
 addiscentem credere principia artis propter auctoritatem magistri scribentis vel docentis,
 quae ipse non expertus est et sic solum novit conclusiones ex suppositione principiorum
 traditorum. In quibus si false scripsisset vel docuisset magister, statim [adesset error. 107rb
- 85 Secundo, quia haec ars non descendit ad individua, circa quae est operandum, sed sistit
 in specie specialissima, nulla enim ars distinctiones individuales omnes posset
 comprehendere et ideo tales relinquuntur industriae operantis. Alia est ars cum doctrina
 experimentalis et haec est perfecta in suo genere, et dicitur ars fundata super principia
 per ipsum artificem experta et non solum credita auctoritate dicentis, quae perfectam
 90 dicitur, quia habens eam, perfecte novit conclusiones, quia novit principia earum per
 propriam experientiam. Item ex eo, quia non solum in universali, sed in singulari dirigit
 artificem, nam per experientias prius visas novit circa singularia, qualiter est
 operandum.

69 est] om. K_2, L_1, L_2 | est notandum] nota Wo 70 assentiendum] sentiendum L_1 | postquam] post W_1
 propositum add. L_1, L_2, U propositionem Wo 71 in] bscr. Wo | singularibus] om. U | nec scit] sic K_3
 rationem] instantiae add. $K_2, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 72 qui assensus] quia sensus L_2, Wo | iam] om. $L_1, L_2,$
 Wo, U | multos] multus Wo | sentit] sensit L_2, Wo, U | calidos] et add. L_1, L_2, Wo, U calidus L_2, Wo
 sit...73 aliis] scit (sit L_2) oppositum in aliquibus L_1, L_2, Wo, U 74 est¹] om. $K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U$
 quod¹] quia W_1 | quod²] sic K_3 om. L_1, L_2, Wo, U 75 rerum] om. L_1, L_2, Wo, U | ars] om. L_1, L_2, Wo, U
 76 artes practicas] artem practicam L_1 actus practicus Wo | ad] ab K_3 | sicut] ut sunt L_1, L_2, Wo, U
 77 mechanicorum] mechanica L_1, L_2, Wo, U 78 eligibilia et] om. L_1, L_2, Wo, U | sicut] ut L_1, L_2, Wo, U
 in] om. L_1, L_2, Wo, U | igitur etc] om. L_1 79 Quarto] est add. K_3, L_1, L_2, U | quod] om. Wo 80 vel¹...
 magistrorum] et in lectoris magistrorum vel etiam in scripturis librorum L_1, L_2, Wo, U | vel²] in add. $K_3,$
 W_1 81 et] om. K_3 82 credere] om. U 83 quae] quia L_1, L_2, Wo, U | ipse] om. L_2 | novit] novae U
 84 traditorum] creditorum [?] W_1 | In] traditas L_1, L_2, U 86 posset] possit L_2 87 et ideo] igitur L_1
 tales] vel tales add. Wo 89 artificemmet] om. U | et] sed Wo | solum] om. L_1 | credita auctoritate]
 credit auctoritati (auctoritate Wo, U) L_1, L_2, Wo, U | perfectam] perfecte Wo 90 novit¹] inde add. K_3
 per] propter K_3 92 singularia] universalialia L_1

74 quod¹...75 est] Arist., *Eth.*, VI, 1, p. 478, l. 10 (Bekker, 1138b) 77 Agibilia...78 Ethicorum] Arist.,
Eth., VI, 2, p. 479, l. 13 (Bekker, 1139a)

11rb <5> Quinto est notandum, quod proportionaliter duplex est artifex, videlicet vel doctrinalis solum et imperfectus / vel cum doctrina experimentalis et perfectus. 95
Haec de primo.

<Articulus secundus>

<Conclusiones>

13rb <1> Quantum ad secundum conclusio prima est haec: artifex cum doctrina experimentalis magis est sciens et certius operatur quam expertus sine arte. Circa idem apparet, quia habet plura principia dirigentia ad debite operandum, quia artem et experientiam. Alius autem habet solam experientiam, apparet etiam, quod magis || est sciens, quia novit causas per cognitiones universales artis. 100

<2> Secunda conclusio: artifex doctrinalis sine experientia magis est sciens >quod< <quam> expertus sine arte. Patet, ille enim est sciens saltem ex suppositione principiorum et multas conclusiones potest ex illis deducere. Expertus autem nullo modo sciens est, cum experientia solum sit singularium, de quibus non est scientia, primo *Posteriorum*. 105

109va <3> Tertia conclusio: expertus non habens artem certius operatur circa illud, circa quod est expertus, quam artifex doctrinalis solum, scilicet non habens experientiam. Probatur primo, quia ille certius operatur, qui potest magis attendere singulares circumstantias attendendas in opere, sed expertus est huiusmodi, igitur etc. Maior manifesta est, quia operationes sunt circa subiectum singulare, quod dictum est in praecedenti quaestione. Minor patet, quia expertus circa illud, circa quod est expertus, frequenter vidit singulares operationes et observationes circumstantiarum, quas artifex non vidit, cum numquam experientias habuit, eo quod non vidit operari nec operatus fuit. Et confirmatur hoc, quia in curatione aegri attendenda sunt cibus, potus, aer, somnus, vigilia et alia huiusmodi, quae expertus bene novit, si circa tales aegritudines [110 115 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

94 est¹] om. L_1, L_2 | proportionaliter] proportionabiliter L_1 | videlicet] om. K_3 | videlicet vel] scilicet L_1, Wo | vel] om. L_2, U 95 et¹] autem K_3 | perfectus] et add. K_2 96 Haec] hoc K_3 | Haec... primo] om. L_1, L_2 99 Quantum] om. K_2 | Quantum... secundum] om. K_3 | ad] articulum add. L_1 | secundum] articulum add. L_2 | est haec] om. K_3, L_1, L_2 | cum] prima add. Wo 101 apparet] patet L_1, L_2 102 habet] om. L_1, Wo | solam] solum L_1, Wo | apparet] patet L_1, L_2 103 per... artis] particularis cognitionis L_1 universales] talis L_2, Wo, U 104 experientia] experimento L_1 105 quod] quam $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 106 deducere] educere L_2, Wo, U 107 experientia] experientiam U | sit] est L_1 109 conclusio] est add. K_3 110 doctrinalis... scilicet] om. K_3 | solum] om. Wo, U | scilicet] om. L_1, L_2, Wo, U 111 quia] om. K_3, L_1, L_2, Wo, U | qui] quia Wo, U | attendere] accedere L_1, L_2, Wo, U 112 attendendas] ad fendendas L_1 attendas U | igitur etc] om. L_1 113 est¹] om. L_1, L_2, Wo, U | sunt] om. U | subiectum] obiectum L_1, L_2 | quod] ut $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 114 praecedenti] praecedente U | patet] apparet K_2, W_1, Wo, U 115 vidit] videt L_1 | singulares] similes L_1, L_2, U singulas Wo | circumstantiarum] circumstantias Wo 116 non¹] numquam Wo | operatus] est vel add. W_1 117 hoc] om. L_1, U | attendenda] attenda U | cibus] et add. W_1 118 si] sed K_3 | tales] om. Wo, U

106 Expertus... 108 Posteriorum] Arist., *Anal.*, I, 18, p. 305, l. 2 (Bekker, 81b)

120 curam] expertus sit, | quia frequenter sic fieri vidit. Artifex autem et si haec habeat in 11va
 125 libris, tamen non habet frequenter ea in uno libro, sed in diversis, unde difficulter ad 21ra
 omnia attendere sufficit. Item non habet nisi in communi in libris, quomodo autem circa
 hunc aegrum est agendum, non est singulariter scriptum. Secundo probatur id: in artifice
 non experto deficit habitus membrorum exteriorum dirigens in opus, quem habet
 expertus, licet careat arte, igitur certius operabitur expertus. Consequentia tenet, quia
 125 ille habitus est necessarius ad certe et bene operandum. Antecedens manifestum est,
 quia habitus in membris non acquiruntur nisi ex usu operandi, quem usum non habet
 artifex.

130 <4> Quarta conclusio: expertus sine arte frequentissime errat, sicut et ar||tifex sine 13va
 experientia. Prima pars patet, quia expertus sine arte nescit causam et ideo frequenter
 credit similiter esse operandum, ubi est dissimiliter operandum.

Exemplum: ut si quis pateretur duas tertianas, crederet expertus sine arte forte,
 quod essent cotidianae febres et propter hoc evacuaret fleuma et verisimiliter / 11va
 interficeret aegrum, eo quod causam ignoravit. Patet secunda pars, quia artifices
 inexperti nesciunt artem applicare operi, ut, si scriptum sit, rumbardum curat coleram,
 135 non est scriptum, in qua quantitate dandum cuilibet aegro, et propter hoc artifex
 inexpertus } frequenter excedat in quantitate debita vel deficiat. 9ra

Correlarium: periculum est se submittere vel artifici ante experientiam vel expertis
 nescientibus artem, patet ex conclusione.

140 Secundum correlarium: in republica bene recta prohi{bendae sunt illae vetulae et 109vb
 generaliter volentes mederi corpora hominum nescientes artem medicinae, apparet ex
 conclusione, quia nimis frequenter decipiuntur tales etiam credentes se expertas et sic
 mittunt aegrum ad sepulcrum et pecunias ad bursas presbyterorum.

119 curam] curando L_1, L_2 | fieri] *om.* L_2, Wo, U | fieri vidit] *viget* L_1 | et] *om.* L_1, L_2, Wo, U | haec] hoc K_3 *om.* Wo | habeat] habet L_1, L_2, Wo, U 120 ea] *om.* L_1 | ea in] in ea in Wo | difficulter] difficultatem K_3 121 attendere sufficit] accedere potest L_1, L_2 tendere potest Wo | sufficit] potest U 122 Secundo] secunda U | id] idem W_1, L_1, L_2, Wo, U | in artifice] *om.* W_1 123 experto] experte Wo exteriorum] *om.* L_1, L_2, Wo, U | dirigens] derigens U | opus] opera U | quem] quod L_1, L_2 124 careat] sine L_1, L_2, Wo, U 125 et] ad *add.* L_1, L_2 126 acquiruntur] acquiritur K_2, U | ex] per L_1 | ex usu] per usum L_2, Wo, U | usum] *om.* K_2, L_2, Wo, U 128 Quarta] tertia K_3 quarto L_1 | artifex] artista K_3 129 frequenter] *om.* L_1, L_2, Wo, U 130 esse] *om.* K_3, L_1 | operandum¹] *add.* L_2, U frequenter *add.* Wo ubi... operandum²] *om.* L_1 131 ut] *om.* L_1, L_2, Wo, U | tertianas] cotidianas Wo, U 132 cotidianae] collidanae [?] L_1 | propter] pro<m>ptam L_1 | fleuma] flecmmam L_1 flecma L_2, U flegma W 133 ignoravit] ignoraret L_1, L_2, Wo, U | artifices] artifex U 134 nesciunt] nesciens K_3 | artem] *om.* L_1, L_2, Wo, U applicare] applicari L_1, L_2 | ut] *om.* Wo | sit] quod *add.* W_1, L_1, L_2, Wo, U | curat] sanat K_3 135 dandum... 136 quantitate] *om.* Wo | cuilibet] sit L_1, L_2, U | artifex... 136 inexpertus] artifices inexperti K_3 136 excedat] excedent K_3 excedit L_1, L_2, U | debita] *om.* K_3 | deficiat] deficiant K_3 deficit L_1, L_2, Wo, U 137 Correlarium] primum *add.* L_1 artifex frequenter excedit *add.* Wo | vel¹] *om.* W_1, L_1, L_2, Wo, U | ante] quando [?] Wo | experientiam] eiusdem *add.* L_1 cuiusdem *add.* L_2 | vel²] etiam *add.* U 139 Secundum] *om.* L_1 | vetulae] *bscr.* L_1 140 generaliter] omnes L_1, L_2 141 quia] *om.* K_3 decipiuntur] immo *add.* L_1, L_2 | etiam] et esse K_3 | expertas] expertos (expertus L_2) multotiens decipiunt L_1, L_2 expertos U | et... 142 mittunt] remittunt Wo | sic] *om.* K_3 142 mittunt] mittant K_3

Haec de secundo.

<AD RATIONES PRINCIPALES>

- 107vb <1> Ad rationes: ad primam dicitur, quod licet artifex certiori principio innitatur in 145
communi, tamen quando ipse debet agere circa singulare, frequenter in modo operandi
error intervenit, quia istum non novit, quia inexpertus est. Expertus autem magis novit
modum operandi et applicandi saltem [in hiis, in quibus est expertus. Ad hoc autem,
quod dicitur, quod experimentum est fallax, dicitur quod verum est, quod periculosum
11vb est, soli experientiae \ inniti in operando et frequenter sic operans fallitur, eo quod 150
frequenter experto similia apparent, quae vere sunt dissimilia. Nihilominus cum hoc
stat, quod quo ad haec in quibus expertus est, certius operatur et haec dicta erant in tertia
conclusionem.
- 13vb <2> Ad secundam negatur, || quod semper certius operatur ille, qui magis scit rem, 155
quia forte modum operandi non novit. Scientia enim est de re solum in universali et
11vb operatio est circa singularia.] Et sola scientia non sufficit.
- 21rb <3> Ad tertiam dicitur, quod licet nesciens causam principium habeat operationis,
tamen hoc non sufficit, nisi | cum hoc noverit modum operandi.
- Et ad exemplum dicitur, quod staret expertum procurare credendo evacuandum
esse coleram, ubi non est evacuanda, sed hoc non esset in eo, in quo expertus est, sed 160
potius in errore. Certius enim operabitur circa idem, circa quod vere est expertus.
- <4> Ad quartam dicitur, quod prudentia perfecta dirigit circa omnia agibilia et ita
ars perfecta circa omnia agibilia sua. Sed hoc non oportet de arte solum doctrinali et
imperfecta.
- <5> Ad quintam dicitur, quod PHILOSOPHUS in sexto *Ethicorum* loquitur de arte 165
experimentalium cum doctrina, scilicet perfecta, et ergo haec duae rationes probant primam
conclusionem.

143 Haec] hoc K_3 | Haec... secundo] *om.* W_1, L_1, L_2 145 rationes] quantum *add.* K_3 principales *add.* L_2
quod] qui K_3 | innitatur] invitatur K_3 innitatur L_1, L_2, W_0, U | in... 146 communi] *om.* L_1, L_2 146 ipse]
om. K_3, W_1 148 et applicandi] *om.* L_1, L_2, W_0, U | hiis] istis U | autem] *om.* L_2, W_0, U 149 quod²] *om.*
 L_2, W_0, U 150 soli] solius K_3 se solo L_1 se soli L_2 | experientiae] experimento L_1, L_2, W_0, U | inniti]
submittere L_1, L_2, U se submittere W_0 | fallitur] falliter L_1 151 experto] sic expertis K_3 *om.* $L_1, L_2, W_0,$
 U | apparent] appareant K_3 | cum... 152 stat] *om.* L_1, L_2, W_0, U 152 quod] *om.* W_0 | quo] hoc K_3 | in²]
de W_0 155 in] de W_0 *om.* U 156 Et] ergo *add.* K_3 ergo W_1, W_0 *om.* U 157 nesciens] noscens K_3, L_1, L_2
habeat] habet L_1, L_2, W_0, U 158 nisi] tamen *add.* K_3 159 Et] *om.* K_3, W_1 | procurare] sic curare $L_1, L_2,$
 W_0, U | evacuandum] evacuandam K_3 evacuanda W_1 | evacuandum... 160 esse] (sic *add.* W_0) evacuare
 L_1, L_2, W_0, U 160 esset] est K_3 oportet L_1 | in eo] *om.* L_2, W_0, U 161 idem] illud K_3, L_1, L_2, W_0, U
162 quartam] quartum L_1 | perfecta] perfecte W_0 | omnia] communia L_1 163 ars] est U | agibilia sua]
factibilia L_1, L_2, W_0, U | Sed] *bscr.* K_2 | solum] *om.* L_1, L_2, W_0, U 165 quod] *om.* K_2 omnis artifex *add.*
 W_0 | in] *om.* W_1, L_1, L_2, U | loquitur] dicit W_1 dicitur U 166 scilicet] cum doctrina *add.* K_2, L_1, L_2, U
om. W_0 | duae] *om.* W_1

165 quod... 166 perfecta] Arist., *Eth.*, VI, 4, p. 481, l. 4 (Bekker, 1140a), ibidem, VI, 5, p. 481, l. 23
(Bekker, 1140a)

<6> Ad sextam dicitur, quod omnis artifex arte perfecta est expertus, sed non oportet de artifice solum doctrinali. Ad probationem / dicitur, quod licet experientia sit principium artis, tamen in scholis vel doctrinis oportet praesupponere experientias credendo magistris vel scripturis et sic fit ars imperfecta et artifex inexpertus. 11vb

<7> Ad septimam dicitur: concesso, quod artifex melius scit { syllogismus factivum. Negatur, quod certius operatur, quia ille syllogismus non sufficit nisi adiutus per habitum dirigentem in opere in membris exterioribus acquisitum adiuvetur. Unde inconsuetus argumentari etiam quantumcumque bene sciat principia, raro bene ponit ea in forma. Etiam ad operandum sicut in cura aegri, non solum sufficit unus syllogismus, sed valde multa sunt attendenda, quae expertus magis ex consuetudine novit attendere quam artifex inexpertus. Unde in virtute negatur maior argumenti. Ad rationes arguentes ad aliam partem dicitur, quod non omnis distinctior cognitio || vel etiam certior est magis scientia, cum de singularibus sint sensitivae cognitiones [certissimae, quae non sunt scientiae et ergo maior rationis est falsa. Ad secundam negatur, quod expertus maiorem scientiam habeat et similiter quod experimentum sit principium artis, cum sit cognitio sensitiva. Et ad PHILOSOPHUM dicitur, quod voluit, quod ex experimento fit notitia universalis, quae est principium artis modo in secundo notabili expresso. 14ra 108ra

185 <RATIO POST OPPOSITUM>

Ad auctoritatem post oppositum dicitur, quod est pro secunda et tertia conclusionibus.

* * *

Primi libri metaphisicae sequitur talis textus.

169 probationem] hoc K_3 | dicitur] *om.* L_1 | quod] *om.* Wo 170 doctrinis] frequenter *add.* K_2, W_1, L_1, L_2, Wo sequenter *add.* U | oportet] tenentur K_3 | praesupponere] supponere K_3 171 vel] et L_1, L_2 | et sic] *om.* K_3 | inexpertus] inexperfectus [!] L_1 172 dicitur] *om.* L_1, L_2, Wo, U | syllogismus] syllogismum K_3 173 factivum] et *add.* K_3, L_1, L_2, Wo, U | nisi] *om.* Wo 174 opere] et *add.* Wo, U | opere... adiuvetur] opus L_1, L_2 | adiuvetur] *om.* K_3, Wo, U 175 argumentari] argumentizare L_1, L_2, Wo, U | etiam] et K_3 bene¹] *om.* U | bene²] *om.* L_1, L_2, Wo, U 176 Etiam] *om.* L_1, L_2, Wo, U | ad] bene *add.* Wo operandum] inferendum U | sicut] *om.* K_3 sic etiam L_1, L_2 etiam *add.* Wo, U 177 consuetudine] suetudine W_1 178 in virtute] *om.* L_1, L_2, Wo, U | negatur] negetur Wo | argumenti] *om.* L_1, L_2, Wo, U arguentes] argutas L_1, L_2, Wo, U 179 distinctior] distinctio non U | distinctior... etiam] cognitio vel distinctio (vel *add.* Wo) L_1, L_2, Wo 180 sint] sunt L_2, Wo, U 181 scientiae] cum de singularibus non sit scientia *add.* K_3 | rationis] *om.* K_3 182 habeat] habet U | cum... 184 artis] *om.* Wo 183 quod voluit] *om.* L_1, L_2, U 184 expresso] praeexpresso K_3 186 auctoritatem] rationes L_1 rationem L_2, Wo, U | dicitur] dico K_3 189 Primi...textus] Et haec de primo libro K_2 Hoc de quaestione libri primi K_3 Haec de quaestionibus primi W_1 Sequitur liber secundus L_1 *om.* L_2 Haec de quaestione. Et sic est finis primi libri (Metaphisicae. Deo laus *om.* Wo) Wo, U

183 Et... 184 artis] Arist., *Met.*, I, 9, p. 35, l. 6 (Bekker, 993a)

12ra \ ] Unde quaeritur circa secundum metaphysicae.

12ra

<QUAESTIO PRIMA>

9rb } { Utrum comprehensio veritatis est nobis possibilis

110rb

<RATIONES PRINCIPALES>

<1> Et arguitur primo, quod non, quia cognitio certa non est nobis possibilis, igitur neque comprehensio veritatis. Consequentia tenet, quia comprehensio veritatis praesupponit cognitionem certam. Antecedens probatur sic, quia si possemus habere cognitionem certam hoc vel esset per sensum vel per intellectum, nullum modorum potest dici, igitur etc. Consequentia tenet, maior patet sufficienti divisione et minor declaratur de sensu inductive, quo ad omnes sensus exteriores, nam per visum multipliciter decipimur, igitur per eum non est cognitio certa.

5

10

<1.1> <A> Consequentia videtur nota et antecedens probatur primo, quia videns iridem iudicat se videre multos colores et tamen nulli sunt ibi colores, sicut patet ex tertio *Metheororum*.

Secundo, quia videns solem oriri iudicat solem esse rubeum, cum tamen in eo non sit rubedo.

15

---

191 Unde... metaphysicae] Circa secundum metaphysicae quaeritur primo K_2, K_3 Et finitis quaestionibus primi metaphysicae sequuntur quaestiones secundi huius. Et prima quaestio est haec W_1 Circa initium secundi libri metaphysicae. Primo quaeritur L_1 Circa initium secundi libri metaphysicae. Quaeritur primo. Utrum. Sequitur primo: utrum comprahensio veritatis sit nobis possibilis. Secundo: utrum principia artium sine scientiarum sint naturaliter habita vel cognita. Tertio: utrum cognitio primae causae sit homini possibilis. Quarto: utrum ratio Philosophi, qua probatur status in causis efficientibus, sit bona. Quinto: utrum in causis subordinatis possit procedi in infinitum L_2 Circa initium secundi libri quaeritur W_0 Sequitur quaestio prima secundi huius U 2 comprehensio] *om.* K_2 | est] sit L_1, L_2, W_0, U 4 primo] *om.* L_1, L_2, W_0, U | quia] *om.* L_1, W_0, U quod L_2 5 neque] nec W_0, U | tenet] *om.* K_3 | comprehensio²] cognitio W_1 6 sic] *om.* K_3, W_0, U 7 intellectum] sed *add.* W_0, U | nullum modorum] nullo modo K_3 modorum] illorum L_1, L_2, W_0, U 8 potest dici] *om.* L_1 est dicendum L_2 | Consequentia tenet] *om.* L_1, L_2 tenet] et *add.* W_0 | patet] ex *add.* W_1, L_1, L_2, W_0, U | et] *om.* W_0 9 declaratur] (et *add.* K_3) primo *add.* K_2, K_3, L_1, L_2 primo W_1, W_0, U | inductive] inductivo K_3 | sensus] sensos K_2 10 decipimur] decipitur U | eum] eam L_2, U 11 videtur] esse *add.* L_2, W_0 | et] *om.* W_0 | probatur] *om.* W_1 12 iridem] primo *add.* L_1, L_2, W_0, U | sicut] ut L_1, L_2, W_0, U

---

11 quia... 13 Metheororum] Arist., *Meteor.*, III, 2, p. 88, l. 93 (Bekker, 372a); cf. Burid., *In De an.* III, II, qu. 11, p. 814, l. 40; ibidem, II, qu. 11, p. 815, l. 1

Tertio, quia tempore serenitatis iudicat | caelum esse planium, cum tamen ita non sit, eo quod qualitates secundae, eo quod quales colores in caelo non reperiuntur, <primo *Caeli*>. 21va

Quarto, quia suprapositis vitris planio et glauco supra oculum omnes res videntur virides, in quibus tamen nulla est viredo. / 12ra

Quinto sic, quia alias || inspiciens fenestras iudicat ibi esse nigredinem, quae tamen ibi non est ibi. 14rb

Sexto, quia de nocte sub umbra candelae iudicat nigredinem parietis, qui tamen est albus, est sicut pars eius illuminata.

Septimo, quia visus hominis ducti per navem, arborem stantem in littore iudicat moveri, quam alius prope existens iudicat quiescere. Vel ergo uterque est sciendum, quod est impossibile vel nulli, et sic non erit iudicium certum per visum vel existenti prope arborem et hoc non, quia forte oculi hominis ducti per navem sunt melius dispositi. Et ergo sibi aequaliter est credendum. Et si dicas, quod oculus ille percipit motum suum et navis et propter hoc decipitur iudicando de arbore. 30

Contra: si oculus inspiceret solam navem, nullum motum perciperet, ergo non videtur, quod percipiat motum navis.

Octavo, numquam organum visus est optime dispositum, [igitur { numquam est iudicium certum per visum. Videtur tenere, quia ad certitudinem iudici, scilicet visus, requiritur debita dispositio] organi. THEMISTIUS secundo *De anima* antecedens supponitur, cum nullus sit oculus punctualiter optime \ complectionatus. 108rb
110va
12rb
12rb

16 serenitatis] aliquis L_1, L_2, Wo, U | planium] blancum K_2, K_3, W_1 blanium L_1 flaveum L_2, Wo, U cum] *om.* K_3 17 sit] in *add.* K_3 | eo quod²] *om.* K_2, Wo sunt K_3 | eo²... colores] *om.* U | eo²... caelo] quales sunt colores in caelo (in primo L_1) W_1, L_1, L_2 | quales] sunt *add.* Wo | reperiuntur] primo *Caeli* *add.* $K_2, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 19 suprapositis vitris] supraposito vitro L_1 | vitris] vitro L_2, Wo, U | planio] blanco K_2, K_3 blenco W_1 flanio L_1 flaveo L_2, Wo | planio et] *om.* U | omnes res] omnia Wo, U 20 virides] flavae vel glaucae L_1, L_2 | virida] Wo, U | viredo] flaviditas vel glaucitas L_1, L_2 21 sic] *om.* K_3 | sic quia] *om.* Wo, U | alias] altas K_3, W_1 aliquis Wo | quae] hoc W_1 cum L_1, L_2, Wo, U | tamen] *om.* U 22 ibi¹] *om.* K_3, W_1 | ibi²] *om.* L_1, L_2, Wo, U 23 iudicat] ibi esse *add.* L_1, L_2, Wo, U | est] *om.* K_3, W_1 24 est] *om.* Wo 25 quia] *om.* U | in] *om.* U 26 prope] arborem *add.* L_1, L_2 | quiescere] quiescentem K_3 | sciendum] credendum $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 27 vel²] credendum est *add.* L_1, L_2 28 et] *om.* L_1, L_2, Wo sed U | forte] vel U 29 Et¹] *om.* K_2, Wo | sibi] *om.* Wo | sibi... est] aequaliter est eis L_1, L_2 | Et²] *om.* Wo | Et²... dicas] si dicis L_1, L_2, U | dicas] dicis Wo 30 suum] *om.* L_1 | et¹... et²] scilicet arboris propter motum navis et L_1, L_2 | et²] *om.* Wo 31 Contra] quia *add.* K_3, W_1 | si] quia K_2 oculus] solum *add.* Wo, U | nullum] *om.* Wo, U | nullum... 32 percipiat] veritatem perciperet eo quod percipit L_1, L_2 | non] *om.* Wo, U 32 percipiat] percipiet Wo 34 per] circa Wo | per visum] visus L_1, L_2, U | Videtur tenere] consequentia videtur tenere K_3, W_1 consequentia tenet L_1, L_2, Wo, U | iudici scilicet] *om.* L_1, L_2, Wo, U | scilicet visus] *om.* K_3 35 organi] *om.* L_1, L_2, Wo, U | Themistius] in Heunixius [!] K_3 36 punctualiter] pure K_3 totaliter Wo, U | complectionatus] dispositus L_1, L_2 complexus Wo, U

17 eo¹... 18 *Caeli*] Arist., *De cael.*, I, 9, 279a; cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys.* II, VII, 3, p. 950, l. 51; Burid., *In De cael.* II, I, qu. 9, p. 272, l. 44 35 Themistius... 36 complectionatus] Them., *In De an.*, II, p. 72, l. 30

Nono, quia numquam medium est optime dispositum, igitur etc. Consequentia tenet, sicut praecedens antecedens. Patet, quia numquam medium punctualiter est optime illuminatum, quia vel excedit, vel deficit ab optimo respectu visibilium, quae praesentantur in eum. Et hoc confirmatur, quia numquam coloratum videtur sub propria specie coloris, ergo numquam est certum iudicium de colorato. Consequentia tenet, quia non sit certum iudicium per speciem alienam. Antecedens patet, quia non videtur coloratum nisi fuerit illuminatum, secundo *De anima*. Et ex consequenti cum speciebus coloris reflectuntur ab ipso colorato radii luminis ad oculum, ergo propositum. 40

<B> Secundo probatur, quod per auditum non sit certa cognitio. Primo, quia auditus iudicat sonum esse, qui non est, igitur etc. Consequentia tenet, antecedens patet, quia distans a lotrice audit sonum primi >actus< <ictus>, quando secundum videt fieri, qui tunc corruptus est, quia prope lotrice non percipitur. 45

14va Secundo, quia clamans in nemore || iudicat ex opposito esse alium similiter sonantem et tamen ibi nullus est, igitur etc. 50

9va Tertio, quia prope sonantem iudicat sonum esse magnum et intensum, quem distans iudicat parvum } et remissum, igitur etc. Consequentia tenet, quia idem sonus nequid esse intensus et remissus.

12rb Quarto, quia unus iudicat sonum delectabilem, quem alius non iudicat talem, igitur etc. Antecedens patet de melodia, quae delectabilis est homini et nihil delectationis infert porcis, qui tamen sunt melioris auditus. Quod etiam patet, quia dissoni suum cantum iudicant delectabilem esse, qui nihil delectat alios. 55

<C> Tertio idem probatur de olfactu, quia canes cadaverum iudicant esse convenientes et homines non. Vel ergo credendum est canibus et sic in homine non est certus olfactus vel hominibus, et hoc est contra PHILOSOPHUM secundo *De anima*, qui dicit homines habere peiorem olfactum ceteris animalibus. 60

37 quia] *om. Wo, U* 38 praecedens] et *add. L1, L2, Wo, U* 39 quae] quia *W1* 40 praesentantur] repraesentantur *K3* | eum] eo *K3* ipsum *L1, L2, Wo, U* | hoc] sic *add. Wo* | confirmatur] sic *add. L1, L2, U* 41 colorato] coloratu *Wo* 42 videtur...44 coloris] *om. K3* 44 reflectuntur] flectuntur *W1* | ad] ipsum *add. W1* | propositum] habetur *add. L1, L2* 45 sit] fiat *L1, L2* | Primo] sic *add. L1, L2* 46 tenet] quia *add. Wo* | antecedens] sed assumptum *L1* 47 actus] ictus *K3, L1, L2, Wo, U* | secundum] esse *add. K3* videt...48 percipitur] vidit et pro tunc primus ictus sonum non habet *L1* et pro tunc primus ictus sonum non habet *L2* 48 tunc] circa *K3* | lotrice] lotricem *K3* 49 in nemore] *om. L1, L2, Wo, U* | alium] *om. U* 50 sonantem] clamantem *L1, L2* 51 quia] auditus *add. L1, L2* | sonantem] in sonante *L1* aliquis *add. Wo, U* | quem] quam *Wo* 52 iudicat] esse *add. L1, L2, Wo, U* | etc] auditus decipitur *add. L1, L2* 53 nequid] non videtur *L1, L2, Wo* non *U* 54 sonum] esse *add. L1, L2, Wo, U* | iudicat²] esse *add. L1, L2, Wo, U* 55 patet] est *K3* | delectationis...56 infert] est delectabilis (delectabile *Wo, U*) *L1, L2, Wo, U* 56 infert] *om. K3* | dissoni] visam *U* 57 iudicant] catum *add. Wo* | esse] *om. K3* | delectat] delectant *K3, L2, U* 58 cadaverum] odores *add. K2, K3, W1, Wo, U* cadavera odorantes *L1, L2* | esse] *om. K3* 59 convenientes] convenientia *L1, L2* | est¹] *om. K3* | et sic] sit *K3* 60 certus] certum iudicium *L1, L2, Wo, U* | hoc] *om. K3* 61 homines] hominem *K3, L1*

42 Antecedens...43 anima] Arist., *De an.*, II, 8, 420a; cf. Burid., *In De an. I*, II, qu. 18, p. 373, l. 75 60 hoc...61 animalibus] Arist., *De an.*, II, 9, 421a; cf. Burid., *In De an. IV*, II, 4, 4, p. 95, l. 88; idem, *In Met.*, qu. 7, 121, p. 36, l. 21

Secundo, quia qui comedit aleum, non iudicat fetere anhelicum socii sui, qui etiam comedit, quae tamen alius iudicat fetere, ergo alter eorum decipitur vel ambo. Et forte dicis, quod ille decipitur, qui comedit aleum propter indispositionem sui organi. Hoc
 65 non videtur valere, { quia non videtur, quomodo aleum receptum in stomachum 110vb
 impediret organum olfactus, quod est in capite.

<D> Quarto probatur idem de gustu, quia tribulus asinus reputat | boni saporis et 21vb
 homo mali. Si igitur ambo decipiuntur, non est certitudo per gustum. Si alter [non est 108va
 certum,] quis eo quod ambo sani sunt, ut suppono, et sic iterum non erit certum. Si 12va
 70 ambo bene iudicant, tunc \ tribuli simul erunt dulces et amari, quod non videtur 12va
 possibile.

Secundo, quia infirmus cibos iudicat amaros, quos sanus iudica<n>t esse dulces. Et si dicas, quod est propter indispositionem organi, tunc numquam erit certum iudicium gustus, cum || numquam sit organum optime dispositum. 14vb

<E> Quinto probatur idem de tactu, quia in aestate arbores et gramina iudicamus
 75 frigida, quae tamen sunt calida, cum non sit vita sine calido, PHILOSOPHUS in *De
 longitudine et brevitate vitae*.

Secundo, quia existens in balneo aquam iudicat tepidam, in qua sedet, quae tamen intense calida est alteri tangenti.

80 Tertio, quia virgines aerem adventatum in aestate iudicant frigidum, qui tamen calidus est, quia lenis.

Quarto, quia digitis cancellatis vaga faba interposita apparent duae, quae tamen non cancellatis apparet una, quod ergo istorum iudiciorum erit certum.

<1.2> Secundo probatur idem, quo ad omnes sensus simul nulla res manent eadem
 85 saltem in hiis interioribus, ergo nullum iudicium sensus est certum. Consequentia tenet, quia sensus dicit esse idem. Antecedens patet propter continuam successionem rerum

62 quia qui] autem K_3 63 quae] et L_1, L_2, U | tamen] etiam K_2 | fetere] *om.* K_3 fetore L_1 | ambo] ambae W_0 | Et] *om.* K_3, W_0 64 dicis] diceres K_3, W_0 | indispositionem] dispositionem W_0 | sui] *om.* K_3 65 stomachum] stomacho K_3 67 idem] patet *add.* L_1 | gustu] gusto W_0 | tribulus] tribulos K_2, K_3, L_1, U 68 homo] homini L_1 | est²] *om.* U 69 iterum] iudicium L_1, L_2, W_0, U | erit] est W_1 | Si] vero *add.* K_2 70 tribuli] ibi L_1 | quod] quid K_2 72 quia] *om.* K_3 | cibos] cibus W_0 | amaros] amarus K_2 | sanus] canus W_0 | iudicant] iudicat K_3, W_1 73 dicas] dicis L_1, L_2, W_0 | quod] hoc *add.* L_1, L_2 | est] *om.* U propter] proprium W_0 | indispositionem] dispositionem W_0 75 probatur] hoc *add.* L_1 | idem] ibidem W_0 | iudicamus] esse *add.* L_1 76 De] *om.* L_1 78 quia] *om.* W_0 | iudicat] esse *add.* L_1, L_2 | in²...sedet] *om.* W_0, U 79 intense] intensa W_0 80 adventatum] advenientem L_1, L_2 81 quia] et K_3 82 quia] *om.* W_0 | vaga] *om.* $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, U$ | vaga...duae] pisa inposita apparunt duo W_0 | quae] quibus L_2, W_0, U 84 Secundo] quinto L_1, L_2, W_0, U | probatur] hoc *add.* L_1, L_2, W_0, U | simul...85 ergo] saltem inferioribus (in inferioribus L_2, U) quia res non semper manent (permanent U) eadem (haedem L_2, U) igitur L_1, L_2, W_0, U | manent] manet K_3 85 interioribus] inferioribus K_2, K_3 | sensus] *om.* L_1, L_2, W_0, U certum] de eis *add.* L_1, L_2, W_0, U | tenet...86 idem] nota est L_1, L_2, W_0, U 86 patet] est K_3 quia *add.* L_1, L_2, W_0, U

76 cum...77 vitae] Arist., *De long.*, 1, 465a

inferiorum, semper enim aliquae partes adveniunt vel aliquae recedunt, modo variatis partibus variatur et totum.

<1.3> Tertio: sensus multipliciter possunt illudi, ergo non est certum iudicium per ipsos. Consequentia tenet, quia quilibet habet dubitare, an illusus sit vel non. Antecedens patet per magicos, qui faciunt sensibus apparere unicas folia et unas, cum tamen non sint, quod in hieme. 90

<1.4> Quarto: Deus potest conservare sensus sensibilibus in sensu sensibus corruptis et ita fecit, ergo non est iudicium certum per sensum. Consequentia tenet et maior nota est propter omnipotentiam Dei, et minor est / tibi dubia, igitur non debes negare consequens. 95

<2> Deinde probatur secunda pars minoris, scilicet quod non sit certum iudicium per intellectum et hoc sic: non { est certum iudicium per sensum, ergo nec per intellectum. Consequentia tenet, eo quod cognito intellectiva dependet a sensitiva et ergo error in causa faciet errorem in effectu. Antecedens est prius probatum. 100

<2.1> Confirmatur, sicut intellectus non potest cognoscere sine sensu et sensus nequit agere in ipsum, ergo nequit certe cognoscere. Consequentia tenet, quia intellectus in cognoscendo habet se passive, tertio *De anima*. Maior || patet ibidem et minor declaratur, quia sensus et eius phantasmata sunt divisibilia et talia non sunt nata agere in rem indivisibilem, qualis est intellectus, cum [non sint eiusdem generis naturalis neque agent nisi extense. Et potest confirmari, } quia sensus et eius phantasmata sunt minus nobilia] quam intellectu, ergo non possunt agere in ipsum. Consequentia tenet, quia agens debet esse praestantius passo, tertia *De anima*, antecedens supponitur. 105

87 inferiorum] *om. K₃ | semper enim] propter eum K₃ | enim] om. L₁, L₂ 88 partibus] temporibus Wo*
 89 Tertio] sexto *Wo | multipliciter] multotiens L₁, L₂, Wo, U | iudicium] om. K₃ | per...90 ipsos] de*
 90 quilibet] qui *add. K₂ 91 patet] est K₃ | magicos] nigromanticos *sscr. K₂*
 91 patet] est *K₃ | magicos] nigromanticos L₁, L₂, Wo, U | apparere] om. K₃ | unicas] unica L₁, L₂, Wo, U | cum...92 quod] om. L₁,*
 92 quod] ut *K₂, K₃, W₁ 93 potest] unius [!] K₃ possunt L₁, L₂ | conservare] servare L₁, L₂,*
 93 potest] unius [!] *K₃ possunt L₁, L₂ | conservare] servare L₁, L₂, Wo, U | in...sensibus] propter sensibilibus Wo | sensibus] sensibilibus K₃, W₁ rebus L₁, L₂*
 94 corruptis] quarum fuerint (fuerunt L₂) speciem *add. L₁, L₂ | fecit] facire [!] K₃ | est] in *add. Wo*
 95 est¹] *om. L₁, L₂, Wo, U | Dei] om. U | tibi] ibi *add. Wo 96 consequens] om. L₁, L₂, Wo, U 98 sic]*
 96 consequens] *om. L₁, L₂, Wo, U 98 sic] om. L₂ | nec] neque Wo, U 99 tenet] ex *add. K₃ | cognito] consignatio K₃ | a] cognitione L₁, L₂ | et]*
 99 tenet] ex *add. K₃ | cognito] consignatio K₃ | a] cognitione L₁, L₂ | et] om. K₃, Wo 100 faciet] facit L₁, L₂, Wo, U | effectu] intellectu L₁, L₂, Wo, U 101 sicut] sic K₂, K₃, W₁,*
 100 faciet] facit *L₁, L₂, Wo, U | effectu] intellectu L₁, L₂, Wo, U 101 sicut] sic K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U 103 patet] apparet Wo | ibidem] per idem K₃ | et] sed L₁, L₂ 104 phantasmata]*
 103 patet] apparet *Wo | ibidem] per idem K₃ | et] sed L₁, L₂ 104 phantasmata] phantasma Wo | divisibilia] dissimilia K₃ | talia] illa K₃ 105 indivisibilem] individualem K₃ | eiusdem]*
 104 phantasmata] *phantasma Wo | divisibilia] dissimilia K₃ | talia] illa K₃ 105 indivisibilem] individualem K₃ | eiusdem] eius Wo 106 agent] agant K₃, W₁ agunt L₁, L₂, Wo, U | nisi] nec Wo | Et] om. Wo | phantasmata]*
 105 indivisibilem] *individualem K₃ | eiusdem] eius Wo 106 agent] agant K₃, W₁ agunt L₁, L₂, Wo, U | nisi] nec Wo | Et] om. Wo | phantasmata] phantasma Wo 107 quam] om. L₁, L₂, Wo, U | intellectu] intellectus K₃ intellectum Wo | non] *bscr. U*
 106 agent] agant *K₃, W₁ agunt L₁, L₂, Wo, U | nisi] nec Wo | Et] om. Wo | phantasmata] phantasma Wo 107 quam] om. L₁, L₂, Wo, U | intellectu] intellectus K₃ intellectum Wo | non] *bscr. U*
 107 quam] *om. L₁, L₂, Wo, U | intellectu] intellectus K₃ intellectum Wo | non] *bscr. U*
 108 tertia] tertio *W₁ | tertia...anima] om. L₁, L₂, Wo, U********

102 quia...103 anima] Arist., *De an.*, III, 5, 430a; cf. Burid., *In De an. II*, III, qu. 7, p. 686, l. 25
 107 quia...108 anima] Arist., *De an.*, III, 2, 426a; cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, III, 1, 3, p. 128, l. 21, 46, 48; ibidem, III, 1, 3, p. 129, l. 54; Burid., *In Met.*, qu. 7, 134, p. 38, l. 14; idem, *In De an. III*, III, qu. 10, p. 830, l. 47; ibidem, III, qu. 10, p. 831, l. 89

110 <2.2> Secundo probatur idem sic: principia non possunt esse nota intellectui, ergo
non \ potest habere cognitionem certam. Tenet consequentia, quia notitia certa maxime
esset principiorum. Antecedens patet, quia principia non notificantur nisi per
experientiam in paucis singularibus. Modo tales non videntur posse notificare
propositionem universalem, quia supposito, quod in eis est, sic nihil prohibet alibi esse
aliter.

115 <2.3> Tertio: vel fieret nobis certa cognitio per propriam inventionem et hoc non,
quia pauca sunt, quae per nos ipsos possumus invenire, PHILOSOPHUS in *littera*, vel per
doctrinam ab alio. Quod non videtur possibile eo, quod non videtur, quomodo voces
alterius primo potuimus intelligere, qui voces significant ad placitum nec per doctrinam,
quia si magister diceret | puero, quod haec dictio ‘pater’ certam rem significaret, puer
120 magistrum non intelligeret, cum significationes illarum vocum, quas magister profert,
ignoraret.

<2.4> Quarto: si certam cognitionem intellectualem haberemus, vel haberemus a
natura et hoc non, quia intellectus in principio est tamquam tabula rasa, tertio *De anima*,
vel acciperemus eam de novo et hoc non, quia cum intellectus a natura non plus novit
125 verum quam falsum. Igitur proposito vero non plus assentiet sibi quam falso, quia non
plus ipsum novit, sed numquam assentiat falso, ergo numquam assentiat vero. Sicut
pater fami{lias quaerens servum fugitivum, si eum non nosceret, quamvis sibi
111rb punitaretur, non plus eum quam alium reprehenderet.

<2.5> Quinto: quia vel certa cognitio nostra fieret nobis ab effectu procedendo ad
130 causam, quod non videtur, || cum effectus sit minus nobilis sua causa et ex consequenti
cognitio eius nequit generare cognitionem causae, quae magis nobilis est. Quod etiam
confirmatur, quia ex effectu esse non sequitur causam esse, igitur etc. Consequentia
15rb

109 idem sic] *om. L₁, L₂* 110 potest] possunt *L₁* | certa] certae *K₃* 111 esset] esse *K₃* est *L₁, L₂, W_o, U*
patet] est *K₃* | non] *om. K₃* 112 tales] talia *L₁, L₂, W_o, U* 113 supposito] posito *K₃* | est] esse *L₂* | alibi]
in aliis *L₂* 115 Tertio] quarto *K₃* | nobis] *om. W_o* | cognitio] cognitionem vel *K₃* 116 per] *om. W_o*
Philosophus... *littera*] *om. W_o, U* 117 voces... 118 potuimus] prius (voces *om. U*) possumus (possemus
W_o) *L₁, L₂, W_o, U* 118 qui] cum non naturaliter quia *K₃, W₁* | qui voces] cum non naturaliter, sed *L₁, L₂,
W_o, U* 119 si] *om. U* | magister] mater *K₃* | puero] *om. L₁, L₂, W_o, U* | significaret] representaret *L₂*
significat *K₃, W_o, U* 120 magistrum] matrem *K₃* | magister] mater *K₃* | profert] proferat *K₃* 122 si] *om.
K₃* | intellectualem] intellectivam *L₁, L₂, W_o, U* | a... 123 natura] innatam *L₁, L₂, W_o, U* 123 intellectus]
anima *L₁, L₂, W_o, U* 124 et] *om. L₁* sed *L₂* | non] videtur *add. W_o* | cum] videtur quod *L₁, L₂, W_o, U*
125 vero] *om. K₃* | assentiet] assentiret *K₃* assentit *L₁, L₂, W_o, U* 126 assentiat¹] assentiet *K₂, W₁* assentit
L₁, L₂, W_o, U | assentiat¹...numquam²] *om. K₃* | numquam²] etiam *add. W_o* | assentiat²] assentiet *K₂,
W₁* assentiret *K₃* assentit *L₁, L₂, W_o, U* 127 quaerens] quae naobis *W_o* | servum] cervum *L₂* | nosceret]
noscat *K₃* | quamvis] quando *L₁, L₂, W_o, U* | sibi] *om. L₁* 128 punitaretur] repunitaretur *W_o*
reprehenderet] apprehenderet *K₃, W₁, L₁, L₂, U* 129 cognitio] cognitionem *K₃* | nostra] *om. L₁, L₂, W_o, U*
130 nobilis] quam *L₁* 131 Quod etiam] et *L₁, L₂, W_o, U* 132 quia] *om. W_o* | ex effectu] ad effectum *L₁,
L₂, W_o, U* | effectu] effectum *K₂, K₃* | causam] et *add. W_o*

115 fieret... 116 *littera*] Arist., *Met.*, III, 2, p. 44, l. 13 (Bekker, 996b) 123 intellectus... anima] Arist., *De
an.*, III, 4, 429b (AA, VI, 146); cf. Burid., *In De an. IV*, III, 1, 1, p. 135, l. 53; idem, *In De an. I*, III, qu. 9,
p. 455, l. 31

nota est et antecedens patet, quia bona consequentia debet fundari super contradictionem sic, quod oppositum consequentis contradicat antecedenti. Modo nulla contradictio est causam non esse et effectum non esse, cum non sint eiusdem rei neque eiusdem nominis. Et tertio, quia staret, quod prima causa conservaret effectum destructa causa vel e contra certam cognitionem / haberemus a causa ad effectum. Et hoc non, quia causa est minus nota quam effectus. Et si dicas, quod est notior naturae, nihil ad propositum, quia ex notioribus naturae non fit nobis cognitio certa.

<2.6> Sexto: nec de exterioribus nec de interioribus potest esse nobis cognitio certa, igitur etc. Antecedens patet, quia exteriora sunt singularia, de quibus non est scientia, primo *Posteriorum*,] ergo nec cognitio certa. Interiora sunt minus nota exterioribus, ergo nec de eis est certitudo.

<OPPOSITUM>

Oppositum vult PHILOSOPHUS in principio secundi dicens, quod comprehensio veritatis est quodammodo facilis. Et COMMENTATOR *ibidem* expresse dicit, quod licet sit difficilis, non tamen est impossibilis. Et patet per rationem, quia homo \ naturaliter inclinatur ad comprehensionem veritatis, igitur est sibi possibilis. [Consequentia tenet, quia naturalis appetitus non est ad finem impossibilem, primo *Caeli*. Argumentum patet in prima propositione libri.

<CORPUS QUAESTIONIS>

In hac quaestione primo videndum est, an cognitio veritatis sive comprehensio est nobis possibilis. Secundo, an certitudo veritatis est nobis possibilis. Et tertio de modo, quo pervenimus ad veritatem.

133 est et] sed L_1, L_2 om. U | et] om. Wo **134** sic quod] sicut U **135** non^{1]} om. L_1, L_2 | non^{2]} om. K_2, K_3, W_1, Wo, U | esse^{2]} vel causarum esse et effectum non esse add. Wo | neque] sive L_2 | neque... 136 eiusdem] sive L_1, Wo, U **136** eiusdem] om. K_3, W_1 **137** e contra] eius L_1, L_2, Wo, U | hoc] sic add. L_2, Wo, U **138** dicas] dicis L_1, L_2, Wo, U | quod] om. U | notior] notius Wo, U **139** naturae] om. Wo **140** Sexto... 141 etc] om. L_1, L_2, Wo, U **141** patet] est K_3 | quia] om. Wo **142** nec] nulla K_3 | certa] et add. Wo | sunt] om. W_1 **143** nec] non L_1, L_2 | de] om. Wo **145** Oppositum vult] in oppositum est L_1, L_2, Wo | comprehensio] apprehensio L_1 **146** Et] om. Wo | dicit] om. K_3 | sit] est Wo **149** finem] infinem [?] W_1 | Argumentum] assensum [?] K_3 antecedens L_1, L_2, Wo, U **150** libri] etc. sequitur add. L_1 **152** hac] illa K_3, U | comprehensio] apprehensio L_1 **153** est] sit L_1 | Et] om. Wo | de... 157 primum] om. K_3 **154** pervenimus] pervenimus L_1, L_2, Wo, U | veritatem] sequitur iam articulus add. L_1 quantum ad primum L_2

141 exteriora... 142 Posteriorum] Arist., *Anal.*, I, 31, p. 317, l. 3 (Bekker, 87b); cf. Burid., *In De cael. II*, I, qu. 1, p. 229, l. 10 **145** Oppositum... 146 facilis] Arist., *Met.*, II, 1, p. 36, l. 3, 8 (Bekker, 993a-b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 7, 120, p. 36, l. 13; ibidem, qu. 7, 141, p. 40, l. 6; ibidem, qu. 7, 148, p. 41, l. 29; *Abb. Cam.*, 15, p. 179, l. 12 **146** Et... 147 impossibilis] Aver., *In Met.*, I, f. 28r, E **149** naturalis... 150 libri] Arist., *De cael.*, I, 4, 271a; cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. II*, I, qu. 21, p. 278, l. 38

155

<Articulus primus>

<Notanda>

160

<1> Quantum ad primum est advertendum, quod duplex est veritas: incomplexa et haec est veritas entis, sic enim tantum valet verum sicut vere existens. Alia est complexa, et haec solum attribuitur propositionibus vel saltem principaliter. Et ideo secundum quod sunt triplices propositiones: scriptae, vocales { et mentales. Sic triplex est veritas: complexa inter quas veritates solum de veritate complexa mentali principaliter est dicendum. ||

111va

15va

165

<2> Secundo est notandum, quod possibile dicitur, quod potest esse et nobis possibile, quod nos valemus attingere. }

10ra

<3> Tertio notandum, quod comprehensio veritatis potest intelligi possibilis homini tripliciter. Uno modo, quo ad formationem, quia eam in mente potest formare. Secundo, quo ad intellectionem, quia formatam potest intelligere. Et tertio, quantum ad assensum, | quia potest intellecte assentire.

22rb

170

<4> Quarto notandum, quod propositionis mentalis veritas est ipsamet propositio vera ratio, quia omnibus aliis seclusis preter eam et Deum adhuc maneret eius veritas, igitur vel illa veritas erit Deus, quod non est dicendum, quia ipse non est veritas complexa, vel est ipsamet propositio vera et habetur propositum. Suppositum patet de ista: anima non est Deus, quia si nihil esset nisi Deus et ipsa et suae partes adhuc esset vera.

175

<Conclusio>

Quibus praemissis est conclusio responsalis, quod omnibus tribus modis comprehensio veritatis est homini possibilis. Patet inducendo, quia alius potest propositionem veram in mente sua formare et illam intelligere et intellectae assentire, igitur etc. Consequentia est manifesta ex tertio notabili et antecedens quilibet experitur in se debite perpendens.

180

Haec de primo articuli.

157 Quantum] *om. K₂* | ad] articulum *add. L₁, L₂, W₀, U* | est advertendum] notandum *L₁, L₂* | quod] *om. W₀* | veritas] scilicet *add. W₀* 158 haec] hoc *K₃* 160 propositiones] scilicet *add. L₁, L₂, U* scriptae] *sc<ri>ptae K₃* | Sic] etiam *add. W₁ om. K₃, L₁, L₂, W₀, U* 161 solum de] de sola *K₃* complexa²] *om. K₂* 163 est] *om. L₁, L₂, U* | est...quod¹] nota *W₀* 164 possibile] est *add. L₁, L₂* 165 Tertio] est *add. K₃* 166 Uno modo] primo *K₃* | formationem] formam *L₂, W₀, U* | formare] formari *W₀, U* 167 Et] *om. W₀* | quantum] quo *W₀* | quantum...168 assensum] quo ad sensum *L₂* 168 intellecte] intellecti *W₁* intellectus *L₁, L₂, W₀, U* 169 Quarto] est *add. K₃* | notandum] nota *W₀* 170 ratio] *om. L₁, L₂, W₀, U* | maneret] manet *K₃* 171 veritas¹] *om. L₁, L₂, W₀, U* | non²] *om. K₃* 172 est ipsamet] *om. L₁, L₂, W₀, U* | propositio vera] *bscr. W₀* | habetur] habentur *K₃* 173 est] *om. W₁* 177 homini] nobis *K₃, L₁, L₂, W₀, U* | inducendo] deducendo *L₁, L₂* | alius] aliquis *K₃* quilibet *L₁, L₂, W₀, U* 178 sua] *om. L₁, L₂, W₀, U* | illam] illa *W₀* | et²] *om. W₀* | intellectae] intelligentiam *W₀* assentire] assentiret *W₁* 179 et] ad *W₀* 181 Haec] hoc *K₃* | Haec...articuli] *om. L₁* | articuli] articulo *W₁ om. K₃, L₂, W₀, U*

<Articulus secundus>

<Notanda>

<1> Quantum ad secundum est sciendum, quod certitudo veritatis attenditur dupliciter. Uno modo ex parte obiecti, quia est immutabilis vel simpliciter vel quo ad hoc et quamquam homo mutabilis est, tamen immutabilis dicitur, quo ad esse animal, sic videlicet, quod non stat eum esse et non esse animal. Secundo attenditur ex firmitate assensus respectu propositionis verae. 185

<2> Secundo est notandum, quod firmitas assensus in nobis fit dupliciter. Uno modo ex parte / voluntatis, quia voluntas vult alicui assentire. Sic assentimus firmiter articuli fidei et haeretici \ suis falsis opinionibus. Secundo modo ex parte evidentiae, nam evidenter enim veris firmiter || assentimus. 190

<3> Tertio notandum, quod] evidentia est duplex. Scilicet summa et in genere. Summa est, qua habita de aliquo habens illam credendo propositionem, de qua est, per nullam potentiam { potest decipi. 195

Diceres tu: numquid ergo summe evidens est Deum esse. Respondetur, quod sic eodem modo, quo dictum est, quia ille, cui est evidens credendo, illam non potest decipi, cum hoc nihilominus stat, quod sic inter summe evidens est ordo, videlicet quod adhuc aliqua sunt magis evidentia et aliqua minus, ut principia conclusionibus. Unde hic summum [capitur respective ad evidentiam in genere, quibus per aliquam potentiam posset esse error. Alia est evidentia in genere et est, qua habita aliquid dicitur in genere cognoscendi hoc, quia per nullam potentiam sine miraculo sic cognoscendo alius potest decipi. Et haec est alia in alio et alio genere sciendi, ut in mathematica principiorum et conclusionum suppositis principiis evidentia in illo genere. In philosophia naturali minor in prima in ordine ad modum cognoscendi conclusiones ex primis principiis. 200 205

184 Quantum] *om. K₂* | secundum] articulum *add. L₁, L₂* | sciendum] notandum *Wo* 185 quia] quod *L₁, L₂, Wo, U* | immutabilis] immutabile *K₃, L₁, L₂, Wo, U* | vel²] *om. K₃* 186 hoc] hominem *K₁* | et] quod *L₁, L₂, Wo, U* | mutabilis] mutatus *L₁, L₂, Wo, U* | tamen] est *add. Wo* | dicitur] *om. L₁, L₂, Wo, U* | esse] *om. K₃* 187 sic] *om. K₂* | sic videlicet] scilicet *Wo, U* | sic...quod] quia *L₁, L₂* | esse²] eum *add. L₁, L₂* | animal] *om. K₃* | Secundo] modo *add. L₂, Wo, U* 188 respectu] *om. L₁, L₂, Wo, U* 189 est] *om. L₁, L₂, U* | est notandum] nota *Wo* | firmitas] firmiter *L₁, L₂, Wo, U* 190 assentimus] assenti<m>us *K₃* 191 articuli] articulis *W₁, L₁, L₂, Wo, U* | modo] *om. W₁* 192 enim] *om. K₃, L₁, L₂, Wo, U* 193 Tertio] est *add. K₃, Wo, U* | quod] *om. Wo* | Scilicet] *om. K₃* 194 aliquo] quo *W₁* | propositionem] illam *add. Wo, U* | qua²] quo *Wo* 195 potest] posse *U* | decipi] sed *add. L₁, L₂, Wo, U* 196 tu] *om. L₁, L₂, Wo, U* 197 eodem] eo *K₂* | quia ille] quod illi *Wo* 198 cum] *bscr. U* | nihilominus] *om. L₁, L₂, Wo, U* | sic] *om. L₁, L₂, Wo, U* | summe evidens] illas summas evidencias *L₁, L₂, Wo, U* | evidens] evidentia *K₃* | videlicet] sic *L₁* scilicet *Wo* 199 conclusionibus] si *add. W₁* conclusionum *L₁* | hic] hoc *om. K₃* 200 evidentiam] evidentiora *L₁, L₂, U* | aliquam] aequaliter *K₃* 201 posset esse] potest (posse *W₁*) subesse *W₁, L₁, L₂, Wo, U* | esse] subesse *K₂, K₃* | aliquid] aliud *K₃* aliquis *L₁, L₂, Wo, U* | dicitur] evidens *add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | in²] illo *add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 202 hoc] *om. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | alius] aliquis *K₃* *om. L₁, L₂, Wo, U* 203 Et] secundum *L₂, Wo, U* | Et haec] secundum hoc *L₁* | haec] hoc *K₃* | alia] et alia *add. W₁* | in¹...et¹] et alia in alio et in *L₁, L₂, U* et alia in *K₃, Wo* mathematica] metaphysica *K₃, L₁* 205 minor] quam *add. L₁, L₂, Wo, U* | conclusiones] conclusionis *L₁*

Adhuc minor et minima in morali, quia materia subiecta mutabilis existens evidentiam minimam admittit inter genera sciendi. Sed diceret scholaris: >numquid< utrum cognita per sensum sint nota in aliquo genere. Dicitur probabiliter, quod cognita singulariter per sensum stantibus debita dispositione medii organici debita substantia cognita per sensum sunt certa genere cognitionis sensitivae, quia sine miraculo illis stantibus sensus non errat in multo, sicut patet ex secundo *De anima*. Et si dicatur, quod sensus possunt illudi, dicitur, quod hoc erit per indispositionem aliqua illorum trium.

<Conclusiones>

<1> Quibus praemissis sit prima conclusio haec: aliqua propositio singularis potest alicui esse evidens evidentia summa. Probatur hoc illa: haec est anima, || in qua est illa propositio, nam credendo illam illa anima nequit decipi etiam per quamcumque potentiam, quia si decipitur, tunc ipsa est et si ipsa est, tunc ita est, sicut propositio significat, ergo non decipitur.

Correlarium: aliquod purum contingens potest esse alicui evidens evidentia summa. Sequitur ex probatione conclusionis, cum secundum veritatem haec sit contingens, haec anima est, igitur.

Secundum correlarium: aliquae } sunt duae propositiones penitus inter se consimiles, tam quo ad terminos { copulas et sensum et una est summe evidens habenti eam et alia non. | Patet ex conclusione, nam haec in anima Platonis, haec anima est, demonstrando illam est Platoni summe evidens et similis in anima. Sortis non est Sorti summe evidens, \ cum possit decipi credendo / animam Platonis esse.

<2> Secunda conclusio: certitudo assensus est homini possibilis ex parte immutabilitatis obiecti. Patet, quia multae sunt propositiones necessariae et de talibus in ordine ad subiectum assensus dicitur certus.

206 et minima] *om.* L_1, L_2, Wo, U | evidentiam...207 minimam] evidentia minima K_3 207 Sed] *om.* K_3 diceret...numquid] diceret Wo, U 208 nota] evidentia K_3 | singulariter] simpliciter W_1 | per²...209 sensum] sensus K_3 209 debita dispositione] debitis dispositionibus L_1, L_2, Wo, U | organici] organi K_3, L_1, L_2, Wo, U et *add.* K_3, L_1, Wo, U ad *add.* L_2 | substantia] distantia $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ cognita...210 certa] sunt nota in L_1, L_2, Wo sunt in U 210 sunt] sint W_1 | certa] in *add.* K_2, K_3, W_1 cognitionis] cognitione Wo 211 sicut] ut L_1, L_2, Wo, U | ex] *om.* L_1, L_2, Wo, U | quod] sed U, Wo dicatur] dicitur L_1, L_2, Wo, U 212 dicitur] dicendum (est *add.* L_1) L_1, L_2, Wo, U | hoc] *om.* K_3 | erit per] sit propter L_1 est propter L_2, Wo, U | aliqua] alicuius $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 214 sit] est L_1, L_2, Wo, U | haec] *om.* L_1, L_2 215 hoc...anima] de ista haec anima est demonstrando illam animam $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 217 tunc¹] *om.* L_1, L_2, Wo, U | tunc ita] sic K_3, L_1, L_2, Wo, U | sicut] illa *ad.* K_3, L_1, L_2, Wo, U 218 significat] significatur Wo 219 purum] dictum L_1, L_2 datum Wo, U | potest] *om.* K_3 220 haec] hoc K_3 | sit] est L_1, L_2, Wo, U 222 correlarium] est *add.* L_1 223 et¹] quo ad K_3 | sensum] significatum L_1, L_2, Wo, U | et²] *om.* K_3 stat quod *add.* L_1, L_2 | est summe] sit L_1, L_2, Wo, U 224 eam] *om.* W_1, Wo, U | eam et] *om.* K_3 | ex conclusione] *om.* L_1 226 summe] *om.* L_1, L_2, Wo, U | cum] quia potest L_1, L_2, Wo, U 227 assensus] assensa K_3 | parte...228 immutabilitatis] immutationis K_3 mutabilitate U 228 Patet] apparet K_3 | et] *om.* Wo 229 subiectum] obiectum $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$

210 sine...211 anima] Arist., *De an.*, II, 12, 424a-b; cf. Burid., *In De an.* IV, II, 3, 2, p. 77, l. 40

- 13va <3> Tertia conclusio: certitudo assensus ex parte summae evidentiae est homini
possibilis. Patet de primis principiis, de evidentibus in se, assensus enim talium] certus
est, quia nulla potentia facere posset, ut assentiendo talibus principiis homo erraret, puta
ut assentiendo huic quodlibet est vel non est et huic. Aliqui est et consimilibus. 230
- <4> Quarta conclusio: certitudo assensus ex parte evidentiae in genere est homini
possibilis. Apparet, quia talis certitudo habetur in particularibus scientiis, sicut in 235
philosophia prima vel naturali.
- 109va <5> Quinta conclusio: de principiis per experientiam notis communiter non est
evidentia summa. Apparet, quia staret habentem per aliquam potentiam credentem sic
decipi, [ut si Deus omnem ignem servaret sine caliditate, credens hanc omnis ignis est 240
calidus, deciperetur.
- 16rb Correlarium: nulla conclusio habens deduci ex principiis notis per experientiam
sic, quod sine eis non potest || esse nota, est evidens evidentia summa saltem, quantum
est ex parte probationis ex illis principiis. Patet ex conclusione, quia principia sic non
sunt nota. Sed diceres tu: si Deus sic conservaret ignem sine caliditate, numquid
deciperet. Respondetur, quod male sonat Deum decipere in omni scientia. Et ideo 245
dicitur, quod si Deus sic faceret, intellectus deciperetur non a Deo, sed quia naturas
rerum ignoraret. Potest enim Deus ignem conservare sine caliditate, sicut cum eodem.
- 112rb <6> Sexta conclusio: certitudo voluntatis concurrente voluntate est nobis
possibilis. Patet de articulis fidei, quorum assensus certus est ex voluntate credentis. Et
{ haec potest confirmari, quia non minus ex voluntate potest esse certitudo ad verum, 250
quam pertinacia in falsum. Modo aliqui voluntarie pertinaces sunt in falsa, ut infideles
recusantes doceri veritate.
- <7> Ultima conclusio: sequitur omnis modus certitudinis veritatis saltem in genere
est nobis possibilis, patet de conclusionibus positis.

230 ex parte] experte L_1 231 de²] om. $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | in] de L_1, L_2, Wo, U 232 ut] quod K_2
talibus] illis Wo | homo] sensus K_3 233 ut] quod K_3 om. W_1 quod quis add. L_1, L_2 | assentiendo]
credendo K_3 | vel] nihil K_3 | et¹] vel K_3 | et¹... consimilibus] om. L_1 vel cosimili L_2, Wo, U 234 ex...
evidentiae] om. K_3 | in] om. Wo 235 Apparet] patet L_1, L_2, Wo | habetur] habentur K_3 | sicut] scientiae
 K_3 sic quod L_2 237 de principiis] om. Wo, U 238 Apparet] patet L_1, L_2, Wo, U | habentem] eam add. L_1
ea add. L_2 | credentem sic] posse L_1, L_2 om. Wo, U 239 decipi] sic add. L_1, L_2, U | ut] vel sic Wo
servaret] conservaret K_2, K_3, W_1 | hanc omnis] quod Wo 241 experientiam] sicut add. U 242 sic...
evidens] est se sic habens quod oportet (esset L_2) nota L_1, L_2 | potest] possit K_3 posset non Wo, U | nota]
om. Wo, U | quantum] in quantum L_1, L_2, Wo, U 243 ex parte] experientiae L_1 | probationis]
propositionis K_3 244 Sed] om. K_3 | tu] om. Wo, U | conservaret] servaret L_1, L_2, Wo, U 245 male] mala
 W_1 | Et ideo] sic add. K_3 modo L_1, L_2, Wo, U 246 intellectus] sic add. Wo 247 conservare] conservaret
 Wo | eodem] eadem K_3, Wo 248 voluntatis] veritatis K_3, L_1, L_2, Wo, U | voluntate] notae K_3 veritate $L_1,$
 L_2, Wo, U ex voluntate add. L_1, L_2, Wo, U 249 de articulis] ex articuli L_1, L_2 250 haec] hoc $K_3, L_1, L_2,$
 Wo, U | confirmari] sic add. L_1, L_2, Wo, U 251 quam] ex add. L_1, L_2, Wo, U | in¹] ad L_1, L_2, Wo, U
falsum] falso K_3 | in falsa] om. L_1, L_2, Wo, U | falsa] falso K_3, W_1 | ut] sunt add. Wo, U 252 doceri]
om. L_1, L_2, U | veritate] veritati Wo, U 253 sequitur] sequeretur K_3 om. L_1, L_2, Wo, U | veritatis] om. L_1
254 de] ex K_3, L_1, L_2, Wo, U

255 Et haec de secundo.

<Articulus tertius>

<Notanda>

Quantum ad tertium dicitur breviter, quod modus cognoscendi veritatem est iste a principio, quod a phantasmatis sensus fiunt primi actus intellectus sive simplices
 260 conceptus et intellectus naturaliter componit et dividit inter illos, ut puer habens conceptum matris videns matrem venire componit conceptum illius mulieris cum conceptu venientis et sic componendo assentit propositionibus veris, quas format.

<Conclusio>

Ex quo correlarie concedendum est, quod primae veritates a nobis cognitae, quo ad
 265 tempus sunt propositiones singulares contingentes, quae cognoscuntur mediante sensu. Secundo, per abstractionem / \ a singularibus conceptibus fiunt conceptus communes, 13va
 qui combinati faciunt propositiones necessarias, sicut sunt iste: substantia est | vel 13vb
 aliquid est. Tertio, quod cum tales fuerint evidentes, eo quod termini earum evidentem 22vb
 veritatem in se includunt ex parte suae significationis. Intellectus eis formatis statim
 270 sine quacumque declaratione assentit, eo quod naturaliter inclinatur ad veritatem. Quarto dicitur, quod huiusmodi pauca intellectus per se componit, || sed multa per 16va
 instructionem ab alio. Quinto dicitur, quod ex illis formatis positus in modo et in figura devenit ad notitiam conclusionum ex illis inferibilium.] Ad quod plurimum confert 13vb
 doctrina ab alio faciente, quoniam principia debent disponi ad illationem suarum conclusionum, quia hoc } difficulter invenit homo per se ipsum. 10va

Et haec de tertio.

255 Et] *om.* W_1, W_0, U | Et haec] hoc K_3 | Et...secundo] *om.* L_1, L_2 | secundo] sequitur de tertio *add.* K_3 258 Quantum] *om.* K_2 | tertium] articulum *add.* L_1, L_2, U 259 fiunt primi] faciunt primo L_1, L_2, W_0, U | sive] sine K_3 261 componit] istum *add.* L_1, L_2, W_0, U | illius] *om.* W_0 262 assentit] *om.* W_0 264 correlarie] sequitur quod *add.* W_0 | est] *om.* U | a nobis] nulli K_3 266 Secundo] secundo modo L_1 267 vel] *om.* L_1, L_2, W_0, U 268 quod¹] ut L_2 *om.* W_0 | fuerint] fiunt K_3 | termini] in se *add.* L_1, L_2, U *om.* W_0 269 veritatem...includunt] vacuum L_1 | in se] *om.* K_3, L_2, W_0, U | suae] sius W_0 | statim] *om.* L_1, L_2, W_0, U 270 declaratione] eis *add.* K_2 | inclinatur] inclinatus est K_3, L_1, L_2, W_0, U 271 dicitur] *om.* K_3 | sed] et U | multa] multe W_1 | per²] in [?] *add.* W_0 272 dicitur] *om.* K_3 | figura] figuris L_1, L_2 273 conclusionum] conclusionis L_1, L_2, U | inferibilium] infalibilium K_3 inferibilis L_1, L_2, W_0, U | Ad] et W_0 | plurimum] plurimam K_3 274 doctrina] doctrinam K_3 | faciente] sciente K_3 | quoniam] quomodo K_3 quo W_1 | principia] doctrinae L_1, L_2, W_0, U | disponi] componi W_0 275 ipsum] ipsum [?] *bscr.* W_0 276 Et] *om.* W_1 | Et haec] hoc K_3 | Et...tertio] *om.* L_1, L_2, W_0, U

<AD RATIONES PRINCIPALES>

<1> Ad rationes principales: ad primam dicitur, quod tam per sensum quam per intellectum est nobis certa cognitio veritatis possibilis saltem in genere et per intellectum simpliciter. 280

<1.1> <A> Ad primam improbationem dicitur, quod per visum est cognitio veritatis certa in genere sentiendi, quando sunt debitae dispositiones medii et organi et distantia. Ad improbationem dicitur, quod in iridie non est debita distantia lucis, quae 109vb ibi videtur [per reflexionem radiorum luminis { a nube, nimis enim distat lucidum et 112va videtur per radium reflexum a guttis pluvialibus. Et ergo radius nimium protensus 285 veram albedinem lucis nequit praesentare et propter hoc circa punctum reflexionis, ubi deberet apparere vera lux, aparent alii et alii colores secundum aliam et aliam fortitudinem radiorum reflexorum ad oculum.

Ad secundam dicitur, quod sol videtur rubeus oriens vel occumbens propter indispositionem medii, quia radii lucis per eandem lineam veniunt, cum radiis nigredinis 290 fumorum ex terra et aqua elevatorum et ergo oculus iudicans per utramque speciem de obiecto magis movente visum sive magis prospecto, format iudicium medium inter iudicium, quod deberet facere species lucis et iudicium, quod deberet facere species nigredinis. Et hoc est iudicium de rubedine vel rubeo.

Ad tertiam dicitur, quod caelum apparet >plavium< <flavium> propter debilem 295 reflexionem lucis solaris, qui quanto debiliores sunt, tanto colorem magis tendentem ad nigredinem repraesentent, sicut habet videri, tertio *Metheororum*. Modo caelum propter raritatem debiliter reflectit et radius luminosus nimium est protensus et sic error 16vb contingit ex || nimia distantia.

Ad quartam dicitur, quod vitris superpositis res apparent virides propter species 300 blanedinis et glaucedinis per eandem lineam cum speciebus visibilium aliorum | ad 23ra

278 principales] *om. Wo, U* | primam] quando arguitur (sic *add. Wo, U*) etc. *add. L₁, L₂, Wo, U* | per²] *om. L₁* 279 saltem...280 simpliciter] *om. L₁, L₂, Wo, U* 282 veritatis] *om. L₁, L₂, Wo, U* | et²] *om. K₃* debita *add. L₁, L₂, Wo, U* 283 Ad...distantia²] *om. L₁, L₂, Wo, U* | improbationem] primam *add. K₃* 284 radiorum] *om. Wo* | a nube] quando *L₁, L₂, Wo, U* 285 guttis] vitris *U* | nimium] nimis *L₁, L₂, Wo, U* 286 praesentare] representare *L₁, L₂, Wo, U* | reflexionis] *om. L₁, L₂, Wo, U* 287 secundum] propter *K₃* 289 dicitur] *om. K₃* | occumbens] accidens *Wo* 291 fumorum] humorum *L₁, L₂, U* | et²] *om. Wo* speciem] scilicet *add. L₁, L₂, Wo, U* 292 sive] seu *K₃, Wo* | medium...293 iudicium¹] inter medium *W₁* 293 deberet¹] deberent *K₃* | lucis...species²] *om. W₁* | deberet²] deberent *K₃* 294 hoc] sic *add. L₁, Wo* sic *U* | iudicium] species *L₁, L₂, Wo, U* 295 dicitur] *om. K₃* | plavium] blancum *K₂, W₁* blanium *K₃* flavium *L₁* flaveum *L₂, U* flaveam *Wo* 296 reflexionem] radiorum *K₃* infexionem *L₁* radiorum *add. L₁, L₂, Wo, U* | solaris] solarium *K₃* 297 repraesentent] repraesentant *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 298 reflectit] reflectitur *W₁* reflectat *Wo* | et²] *om. K₃* | error] ibi *add. K₃, L₁, L₂, Wo, U* 299 ex... distantia] *om. L₁, L₂, Wo, U* 300 dicitur] *om. K₃* | superpositis] suppositis *L₁, L₂, Wo, U* | apparent] apparentes *L₁, L₂, Wo, U* | virides] vel glauces *L₁* vel glauce *L₂* | species] speciem *U* 301 blanedinis] blanedinis *W₁* viridinis *L₁, L₂, Wo* viridis *U* | per...303 sole] est propter indispositionem medii, quia medium impeditur per suprapositionem vitrorum *L₁, L₂* | visibilium] visibilibus *Wo*

295 quod...297 *Metheororum*] Arist., *Meteor.*, III, 4, p. 94, l. 229 (Bekker, 374a)

oculum venientes, \ propter quod iudicium / blanci et glauci formatur in oculo de rebus 14ra
magis prospectis, sicut statim dicebatur de sole. 13vb

Ad quintam dicitur, quod visus exterior nullum iudicium format de nigredine intra
305 fenestras existente, cum nulla species sibi illam repraesentat, sed sensus communis
interior in omni termino visus phantasiatur nigredinem, ad quem modum nox iudicatur
et dicitur nigra.

Ad sextam dicitur, quod de nocte sub umbra res apparent nigrae, quia medium non
est debite illuminatum.

Ad septimam dicitur, quod homo motus in navi in tali casu decipitur quantum ad
visum exteriorem et interiorem, eo quod propter motum navis species arboris mutat
situm in oculo et sic recte iudicat iudicando motum,] quia motus est in navi et in ipso. 14ra
Sed quod iudicat motum, in arbore contingit, quia motum proprium non perpendit. Et
ideo errat iudicando motum esse in { alio, in quo non est. 112vb

Et ad improbationem: quando dicis, quod si inspiceret navem solam, ipse non
315 perciperet motum, dicitur, quod hoc est verum, quia motus non percipitur nisi situs
speciei visibilis in oculo mutetur et propter hoc non percipitur nisi per aliter et aliter
habere in ordine ad aliud quiescens vel non simpliciter motum, quod quia non contingit
solam navem inspiciendo. Ideo visus non iudicat de motu et sic finaliter error ille est ex
320 indispositione organi, quia organum totum non est debite dispositum ad iudicandum de
quiete arboris.

Ad octavam dicitur, quod ad [certum iudicium sensus non requiritur optima 110ra
dispositio organi, sed sufficit bona. Et si dicatur: ignotum est, quando est bona,
respondetur, quod tunc censetur bona, quando organum non est laesum sensibiliter et in
325 ea obiecta potest, in quae communiter talis potentia bene disposita consuevit posse.

302 iudicium] medium inter iudicium (iudicia K_3) *add.* K_2, K_3, W_1, W_0, U | blanci] flavii W_0 | formatur]
formatum W_0, U 304 quintam] quintum L_1 | dicitur] *om.* K_3 | visus] usus W_0 | format] facit W_0
intra] infra K_3, L_1, L_2, W_0, U 305 fenestras] fenestram K_3 | existente] existentes W_0, U | nulla] sic W_0
species] sic *add.* U | sibi] *om.* W_0 | repraesentat] repraesentet L_1, L_2 representans W_0 | sed] *om.* $L_2, W_0,$
 U 306 interior] *om.* W_1, W_0, U | omni] tempore *add.* W_0 | ad...307 nigra] et sic iudicatur ibi esse
nigredo L_1, L_2, W_0, U | nox] vox K_3 308 dicitur] *om.* K_3 | apparent] dicuntur L_1, L_2, W_0, U | nigrae] vel
nigredo K_2, W_1 vel nigrores K_3 vel nigrediores L_1, L_2, U nigri vel nigrediores W_0 310 dicitur] *om.* K_3, L_2
homo] modo *add.* L_1 | decipitur] in *add.* W_0 311 visum] sensum U | visum...interiorem] exteriora et
interiora L_1, L_2 | mutat...312 situm] incidant L_1, L_2, W_0, U 312 oculo] oculum L_1, L_2 | recte] *om.* K_3
313 motum¹] mare K_3 | contingit] ideo *add.* L_1, L_2 314 errat] in *add.* L_1, L_2, W_0, U | est] *om.* L_1
315 quando] tu *add.* K_3 | quando dicis] dicitur scilicet L_1, L_2 *om.* W_0, U | quod] quia W_0 | inspiceret]
inspiceretis K_3 | navem] navim W_0 316 dicitur...hoc] et L_1 *om.* L_2 | hoc] non *add.* W_0 | situs...317
visibilis] species L_1, L_2, W_0, U 317 mutetur] mutarentur L_1, L_2 mittentur W_0 mutantur U 318 quod] patet
 L_1, L_2, W_0, U 319 navem] navim W_0 320 totum] motum K_3, L_1, L_2, W_0, U 322 octavam] octavum W_0
dicitur] *om.* K_3 323 bona¹] (scilicet *om.* W_0, U) quando organum dicitur (est U) bene dispositum *add.* $L_1,$
 L_2, W_0, U | dicatur] dicitur L_1, L_2, W_0, U 324 respondetur] *om.* L_1 | censetur] sentietur K_3 sentitur U
325 obiecta] sic *add.* W_0 | communiter] continenter U

- 17ra Ad nonam similiter dicitur de medio, || quod sufficit bona dispositio et non
 requiritur optima. Ad confirmationem dicitur, quod verum est, quod si medium nimis
 remisse vel nimis intense fuerit illuminatum, non est bene dispositum, ut per ipsum
 videantur colores certo iudicio. Secundo dicitur, quod visus non omnino certus est
 iudicando de intensione et remissione coloris et hoc ratio bene probat. Tertio dicitur, 330
 quod certum est iudicium visus stante dispositione debita iudicii saltem de qualitate
 10vb coloris, utrum } sit albedo, nigredo et sic de aliis.
- 23rb <B> Ad primam | rationem de auditu dicitur, quod sonum, quem audit, iudicat esse
 14ra et est capiendum tempus eodem modo, quo a sensu natum est aliquid percipi in tempore, /
 14rb nam quod proprie est in instanti praesenti, hoc iudicat sensus \ esse, secundo 335
Physicorum. Conceditur tamen, quod illo tempore, in quo frequenter est auditus soni
 adaequate, ille sonus non est nec iudicat auditus adaequate pro illo tempore sonum esse,
 sed pro illo tempore longiori posset etiam dici, quod si auditus in hoc errat, contingit
 propter nimiam distantiam a sonante.
- Ad secundam dicitur, quod echo vel sonus receptus per reflexionem iudicatur esse 340
 113ra in situ, in quo non { est, sed hoc est propter indispositionem medii non permittentis
 radium soni in rectum pertransire, sed reflectentis istum. Et si iudicium non est certum
 de situ vel de loco, certum est de sono. Conceditur enim, quod diversimode contingit,
 sensus deceptio propter defectum alicuius dispositionis requisitae pro iudicii certitudine.
- 14rb Ad tertiam] dicitur, quod ille, qui distat a sonante, decipitur propter distantiam 345
 iudicando de sono, qui magnus est et intensus, quod est parvus et remissus.

326 dicitur] dicendum L_1, L_2, Wo, U | de medio] *om.* L_1, L_2, Wo, U 327 dicitur] *om.* K_3 | est] *om.* U
 quod²] ut Wo 328 nimis] *om.* U | non] nisi L_1 329 dicitur] *om.* K_3, L_1 330 bene] *om.* U | Tertio] ad
 tertiam L_1, L_2, Wo, U | dicitur] *om.* K_3 331 iudicii] medii L_1, L_2, Wo mere U | de] caelo *add.* L_1
 332 coloris] corporis puta K_3 principali scilicet *add.* L_1, L_2 punici scilicet *add.* Wo, U | sit] *om.* K_3
 albedo] vel *add.* K_3, L_1, L_2, Wo, U | sic] ita K_3, L_1, L_2 | sic de] ita in Wo, U 333 audit] *om.* L_1, L_2, Wo, U
 334 et] *om.* Wo | eodem] esse Wo | natum] notum Wo | aliquid] esse K_3 aliquid L_2 | in tempore] *om.*
 L_1, L_2, Wo, U 335 proprie] ipse K_3 | esse] *om.* K_3 | esse secundo] *om.* Wo, U 336 quod] in *add.* $L_1, L_2,$
 Wo, U | auditus] auditio K_3 337 adaequate²... tempore] pro illo tempore adaequate K_2, W_1 338 illo] *om.*
 L_1, L_2, Wo, U | illo tempore] tempore praesenti K_2, K_3, W_1 | tempore] praesenti *add.* L_1, L_2, Wo, U
 errat] erret K_3 | contingit] hoc fit L_1, L_2, Wo, U 339 propter] per Wo 340 dicitur... vel] quod et cum
 dicitur K_3 | quod] *om.* Wo | receptus] perceptus K_3 | receptus... reflexionem] reflexivus Wo
 reflexionem] reflexionem L_2 341 est²] *om.* K_3 | medii] *om.* U | permittentis] permittens Wo 342 in]
 etiam K_3 | rectum] recto L_1 | pertransire] pertransiri L_2, U | reflectentis] reflectenter K_3 reflectantis L_2
 reflectit Wo reflectent U 343 loco] tamen *add.* L_1, L_2, Wo, U | est] *om.* K_3 | contingit] continget Wo
 344 deceptio] deceptionem U | pro... certitudine] per iudicium certitudinis Wo, U | iudicii] iudiciis K_3
 345 dicitur] *om.* K_3 346 intensus] est *add.* Wo | est²] sit L_1, L_2 | et²] vel K_3

335 quod...336 Physicorum] Arist., *Phys.*, II, 3, p. 68, l. 36 (Bekker, 195a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. II*, I, qu. 11, p. 162, l. 92; ibidem, III, qu. 3, p. 481, l. 24; ibidem, III, qu. 3, p. 486, l. 54; ibidem, III, qu. 3, p. 487, l. 57; Burid., *In De an. I*, II, qu. 16, p. 356, l. 39

Ad quartam dicitur, quod de melodia homo bene iudicat, secundum quod porci non delectantur, quia solum et principaliter quaerunt nutrimentum vel delectationes tactus, ut habet talem harmoniam et non >gosso< <grosso> organo, sicut cum complexione temperata humana. Ad confirmationem dicitur, quod dissonus decipitur de suo cantu propter dispositionem, quam habet ad opus proprium.

<C> Ad primam rationem de olefactu dicitur, quod canes forte non delectantur in odore cadaveris, sed prosequuntur vehementiam appetitus nutrimenti. Unde delicate nutriti carnes putridas comedere nolunt et nocet ipsis. Potest tamen dici, quod si delectentur, quod recte iudicant in ordine ad suam complexionem et homo simpliciter. Unde talis odor debet dici, qualem iudicat homo in hiis odoribus, quos homo potest percipere, nec obstat, quod malum olefactum habet propter indispositionem organi a cerebro. Hoc enim facit, quod remissos non percipit, sed tamen recte iudicat de odoribus, quos sentit.

Ad secundam, quod organum eius, qui comedit aleum, est indispositum et ideo fetorem socii non percipiunt, [fumi namque alei comesti a cerebro repercussi super organum olefactus impediunt similitum fumorum sive fetorum perceptionem.

<D> Ad primam de gustu dicitur, quod tribuli tales saporis sunt censendi simpliciter, qualem in eis iudicat homo, cum hoc tamen stat, quod boni saporis sunt | in ordine ad asinum, quia suae complexionis conveniunt. Sed simpliciter non sunt tales, / quia complexio sua non est temperata. Et ideo non sequitur: est asino idem, ergo est idem temperata, enim complexio certissime iudicat de qualitatibus \ rerum, ad { quam magis accedit complexio humana.

Ad secundam dicitur, quod infirmus decipitur propter indispositionem organi, quia humores cholericis amari inficiunt organum et commixto cibo reddunt totum amarum.

347 quartam] quantum *Wo* | dicitur] *om. K₃, U* | secundum quod] sed (sensum *Wo*) quam *K₂, Wo*
 348 delectantur] est *add. K₃* tactus *add. Wo* | quia] qui *L₁* | quaerunt] de *add. K₃* | nutrimentum]
 nutrimento *K₃* | delectationes] delectationem *L₁* | tactus] *om. Wo* 349 habet] habent *K₃* | et...organo]
 cum grossa organa eorum *K₃* | gosso] grosso *K₂, W₁, L₁, L₂, Wo* | sicut cum] eorum sicut tamen *W₁, L₁, L₂, Wo, U* 350 temperata] temp<er>ata *Wo* | dicitur] *om. K₃* | dissonus] bisonus *U* | de...cantu] *om. Wo, U* 351 dispositionem] delectationem *sscr. K₂* affectionem *K₃* delectationem *L₁* 352 rationem] *om. K₃* | dicitur] *om. K₃* | forte] porci 353 cadaveris] cadaverum *L₁, L₂, Wo, U* | prosequuntur] propter *add. K₃* | delicate] delocate *K₃* delicati *W₁* 354 nutriti] de nutrimenti *L₁* | comedere...nocet] volunt et nocent *L₁* | nolunt...nocet] volunt et noscet *U* | nocet] nocent *K₃, L₂* 355 delectentur] delectantur *L₁, L₂, Wo, U* | quod...simpliciter] etc. *Wo* 356 odor] ordor *U* | qualem] qualiter *Wo, U* 357 percipere] concipere *U* | olefactum] odorem *Wo* | a...358 cerebro] *om. Wo, U* 358 remissos] odores *add. L₁, L₂* remissus *Wo, U* | percipit] odo<res> *add. K₃* 359 sentit] sensit *U* 360 secundam] dicitur *add. L₁, L₂, Wo, U* 361 non percipiunt] sui non potest percipi *U* | percipiunt] percipit *K₃, W₁, L₁, L₂, Wo* | namque] nam *Wo* | a cerebro] ad cerebrum *L₁, L₂* 362 fumorum] humorum *L₁, L₂, Wo, U* | fetorum] fetorem *L₁, L₂, Wo, U* 363 tales saporis] talis saporis *K₂, W₁, L₂, Wo, U* | saporis] saporis *L₁* | censendi] sensendi *K₃* pensandi *L₁, L₂, Wo, U* 365 complexionis] complexione *Wo* | conveniunt] covenit *K₃* 366 idem] talem *K₃* 367 idem] talem *K₃* | temperata] temp<er>ata *Wo* | certissime] rectissime *K₃* 369 secundam] quintam *L₁* | dicitur] *om. K₃* | quia] et *K₃* propter *L₂* 370 cholericis] cholerice *W₁* | commixto] commixti *K₃* | cibo] scribo *U* | totum] *om. U* | amarum] et *add. K₃*

Ergo non decipitur iudicando, quod est amarum, sed decipitur iudicando amaritudinem esse in cibo.

<E> Ad rationem primam de tactu dicitur, quod decipimur iudicando de caliditate remissa talium viventium propter nimiam caliditatem organi humani.

Ad secundam dicitur eodem modo, quod organa calefacta in balneo propter nimiam calefactionem non bene iudicant de intensione calidi et remissione. 375

Ad tertiam dicitur, quod virgines iudicantes de frigido decipiuntur propter nimiam calefactionem aeris continentis suas facies et sic aer recens, qui minus calidus est per comparationem iudicatur frigidus. Et sic omnes defectus || hii contingunt propter indispositionem organi. 380

Ad quartam dicitur, quod digiti cancellati non bene sunt dispositi ad iudicandum de unitate, quia] species divisim conveniunt ad sensum communem, igitur etc. 14va

<1.2> Ad secundam propositionem } principalem de sensibus dicitur, quod res manent eadem idemtitate numerali tertio modo dicta, scilicet in consimili situ, figura et ordinatione suarum partium, quamvis in aliquibus partibus varientur. 11ra 385

<1.3> Ad tertiam dicitur, quod cum illusio semper propter hoc fit vel per indispositionem medii vel organi malignis spiritibus facientibus hoc, sed non semper hoc contingit et ergo non obstante illusionem est iudicium sensus certum, ubi non est aliqua huiusmodi indispositio.

<1.4> Ad quartam probationem negatur, quod prima causa observat species sensibilium, quia hoc non ponendum est ex fide nec in lumine naturali. Conceditur tamen, quod potest facere et contingenter, quod non habetur [summa certitudo vel summa evidentia per sensum, sed habetur evidentia sufficiens ad naturalem et illa sufficit pro scientiarum acquisitione. Non enim requiritur evidentia summa. 110va 390

<2> Ad rationes arguentes, quod non sit certitudo per intellectum. 395

371 Ergo...sed] sic L_1, L_2, Wo, U | est] *om.* K_3 | decipitur²] quod *add.* K_3 373 rationem] *om.* K_3 dicitur] *om.* K_3 | decipimur] decipiuntur K_3, Wo, U | caliditate] qualitate L_1, L_2, Wo, U 374 caliditatem] calitudinem U 375 secundam] quintam L_1 | dicitur] *om.* K_3 | quod] quia W_1 | organa calefacta] organo calefacto K_3 376 iudicant] iudicat K_3 | remissione] remissi K_3 377 dicitur] *om.* K_3 | virgines] mulieres K_3 | virgines iudicantes] vermes iudicando L_1 378 calefactionem] caliditatem L_1, L_2, Wo calitudinem U | continentis] contingentis K_3 continentem Wo | suas] *bscr.* W_1 *om.* L_1, L_2, Wo, U facies] faciem L_2 earum *add.* L_1, L_2, Wo, U | et] *om.* K_3 | aer] est *add.* Wo | est] *om.* L_2 379 Et] *om.* K_3 defectus] effectus U | contingunt] concipiuntur K_3 381 dicitur] *om.* K_3 | digiti] non bene *add.* W_1 382 conveniunt] veniunt K_3, L_1, Wo | ad] a Wo 383 secundam] quintam L_1 | propositionem] probationem K_3, Wo 384 manent] menet K_3 | eadem] eadem L_1, L_2, Wo, U 385 varientur] variantur W_1, Wo, U 386 dicitur] probationem K_3 | illusio] contingit *add.* K_3, L_1, L_2, Wo, U | propter] *om.* L_1, L_2, U | fit] factum sit L_1 | per] *om.* K_3 propter L_1, L_2, Wo, U 387 facientibus] faciens [?] Wo 388 contingit] uni *add.* K_3 389 indispositio] dispositio K_3 390 negatur] negetur L_1 | observat] conservat K_3, L_1, L_2 observet Wo 391 sensibilium] in absentia sensibilis K_3 | ponendum] tenendum K_3 392 contingenter] *om.* L_1, L_2, Wo, U | habetur] habentur K_3, Wo | summa...vel] certa L_1 393 summa] *om.* K_3

<2.1> Ad primam: negando antecedens et consequentiam, nam quo ad antecedens dictum est, quod certitudo in genere sentiendi habetur per sensum de consequentia, quia etiam quia in sensu non esset certitudo. Adhuc posset esse in intellectu, eo quod intellectus potest corrigere errorem sensus, sicut quaelibet virtus cognoscitiva superior errorem virtutis inferioris, ut quamvis { visui sol pedalis quantitatis. Appareat tamen astronomus per intellectum illi apparentiae non assentit, sed huic sol est maior tota terra. Item iudicia / intellectus sunt universalia | et ideo certa sunt extra sensum, sensus autem singularium. Et propter hoc ex varietate obiectorum in varietate sensuum non est certitudo sensus, septimo *huius*. ||

Ad confirmationem, \ quod licet sensibilia per phantasmata de eis habita nequeunt, in virtute sua agere in intellectum, eo quod extensa sunt. Possunt tamen instrumentaliter cum intellectu agente esse causae actuum intelligendi per accidens mediante directione intellectus, sicut habet videri tertio *De anima*. Ad hoc autem, quod dicitur, quod sunt minus nobilia, respondetur, quod non est inconveniens minus nobile directum a magis nobili agere in magis nobile. Auctoritas PHILOSOPHI in tertio *De anima* intelligitur sic, quod agens principale cum dispositionibus concurrentibus ad agendum est praestantius passo recipienti phantasmata, autem et sensibilia sunt agentia instrumentalia respectu intellectionis.

<2.2> Ad secundam, quod multa principia sunt nota sine experientia, sicut post dicitur, sed ad principia, quae nota sunt per experientiam, esse nota in genere sufficit experientia in paucis singularibus cum iuvamine naturalis] inclinationis intellectus, sicut dicitur in sequenti quaestione, licet singulares in se non sufficerent.

<2.3> Ad tertiam, quod utroque modo potest nobis inesse certitudo veritatis, quamvis enim pauca sunt, quae homo per se invenire potest, sunt tamen aliqua. Ab alio autem plura possimus certitudinaliter addiscere.

Ad improbationem dicitur, quod puer primitus voces intelligit non per vocalem instructionem matris, sed per auditum et visum vel aliquem alium sensum cum discursu

396 primam] respondetur *add. L₁, L₂* 397 sentiendi] sciendi *Wo* | habetur] habentur *K₃, W₁, Wo* sensum] sensus *K₃* 398 quia] si *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | esset] essent *Wo* 399 errorem] virtutis ut *add. K₃* | cognoscitiva] cognoscita *K₃* 400 tamen] *om. K₃, W₁, Wo, U* 401 apparentiae] *om. L₁, L₂, Wo, U* | assentit] sentit *Wo* 402 et] *om. K₃* | sunt²] et *add. Wo* 403 varietate¹] variatione *K₃, L₁, L₂, Wo, U* varietate sensuum] absentia sensibilium *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 405 confirmationem] dicitur *add. L₁, L₂* | quod] quia *Wo* | phantasmata] vel *add. K₃* | nequeunt] nequeant *L₁* 406 sua] *om. L₁, L₂, U* | in intellectum] intellectum *Wo, U* | Possunt] potest *Wo* 408 quod²] *om. L₁* 409 nobile] notabile *K₃* 410 Philosophi] patet *K₃* 411 quod] quia *K₂* | ad agendum] *om. L₁, L₂, Wo, U* 412 autem] *om. U* 413 intellectionis] intelligentiae *L₁, L₂, U* intellectio] *Wo* 414 secundam] dicitur *add. L₁, L₂, Wo* | sunt] *bscr. K₃* | post] postea *L₁, L₂, Wo, U* 415 nota¹] non *L₁* | experientiam] experientia *L₁* | nota²] non *Wo* 417 sufficerent] sufficiunt *L₁* sufficient *L₂* sufficerentur *U* 418 tertiam] dicitur *add. L₁, L₂, Wo, U* 419 invenire] intelligere *Wo* | sunt²] *om. L₁* | tamen] *om. K₃* 420 possimus] possumus *K₂, K₃, L₁, L₂, Wo, U* 422 matris] *om. L₁, L₂, Wo, U*

403 ex ... 404 huius] Arist., *Met.*, VII, 10, p. 141, l. 24 (Bekker, 1036a) 406 Possunt ... 408 anima] Arist., *De an.*, III, 7, 431b 410 Auctoritas ... 412 phantasmata] Arist., *De an.*, III, 7, 431b

- 110vb intellectus. Nam per auditum audit homines proferentes [hanc vocem ‘panis’ et per
visum videt signati administrationem. Unde per intellectum concludit hunc terminum
‘panis’ talem rem significare et ita in aliis vocibus. 425
- <2.4> Ad quartam dicitur, quod intellectus nullam notitiam habet in principio sui
esse, sed inclinationem naturalem ad assentiendum veritati et propter hoc propositis sibi
principiis evidenter veris ex significatione terminorum intellectus terminis eis assentit,
113vb nec est simile de servo fugi{tivo, quia intellectus determinatur ad partem veram per
18ra inclinationem suam naturalem. || Non sic autem } determinatur paterfamilias ad servum 430
11rb fugitivum, quem non noscit.
- <2.5> Ad quintam dicitur, quod utroque modo.
- Ad improbationem primam dicitur, quod non est inconveniens minus nobile ducere
in cognitionem magis nobilis et esse instrumentum productionis cognitionis magis
24ra nobilis. In | omnibus enim talibus concurrat intellectus agens, qui nobilior est qualibet 435
intellectione producta.
- Ad secundam, quod bona consequentia est ab esse effectus ad esse suae causae,
nec oportet semper oppositum consequentis bonae consequentiae esse formaliter
contradictorium antecedentis, sed sufficit, quod ex eo, illud contradictorium sequatur et
14vb sic est in talibus, / quia si nulla causa esset, nullus effectus esset. 440
- 15ra Ad hoc autem, quod dicitur, quod prima causa posset \ conservare effectum sine
sua causa, dicit, quod hoc est verum de causis extrinsecis dependentibus, sed de causis
intrinsicis non. Immo tunc prima causa essetmet causa efficiens extrinseca immediata
effectus et sic adhuc ex esse effectus sequitur esse causae.
- Ad secundam partem illius rationis dicit, quod causa est notior quam effectus, quo 445
ad causam, propter quam est, notior enim est causa quam effectum esse propter causam,
ut propter causam. Nam cognitio eius, quod *a* est propter *b*, ut propter causam
praesupponit *b* esse notum.
- <2.6> Ad sextam dicitur, quod nobis est certitudo de exterioribus, licet singularia
sint in existendo. Et ad PHILOSOPHUM primo *Posteriorum* dicitur, quod voluit, quod de 450
propositionibus singularibus non est scientia tamquam de conclusione demonstrata.

423 homines] addit *add. L₁* | proferentes] perferentes *K₂* proferre *L₁, L₂, Wo* proferenter *U* 424 videt]
vidit *L₁* | signati] fieri eiusdem *L₁, L₂* | concludit] includit *Wo* 426 dicitur] *om. K₃* 427 assentiendum]
essentiendum *L₁* 428 evidenter] evidenti *K₃* | intellectus] intellectis *K₃, L₁, L₂, Wo, U* 430 suam] *om.*
L₁ 431 noscit] cognoscit *Wo* 432 dicitur] *om. K₃* | quod] in *K₃* | modo] *om. K₃* 433 dicitur] *om. K₃*
est] *om. K₃* 435 qualibet] cognitione aut *add. K₃* 437 secundam] dicitur *add. L₁, L₂* | effectus...esse²]
om. L₁ 438 esse] quod *add. K₃* | formaliter] formatur *K₃* 439 contradictorium¹] contradictum *L₂, U*
contradictorium²] contradictum *L₂, U* | sequatur] sequitur *Wo, U* | et] *om. K₃* 440 quia] *om. L₁* | esset¹]
esse *K₂* 441 quod²] a *Wo* 442 hoc] *om. L₁, L₂, U* 443 Immo] item *K₃* | tunc] *om. Wo* 444 sequitur]
sequeretur in *K₃* 445 dicit] dicitur *U* | quam...446 esse] *om. Wo* 446 quam¹] quid *L₁, L₂, U* | causa]
causam *K₃* 447 propter³] a *add. L₁* 449 dicitur] *om. K₃* | quod] in *add. L₁, L₂* 450 sint] sunt *K₃*
dicitur] *om. K₃* | quod voluit] *om. Wo* 451 est] *om. W₁*

450 Et...451 demonstrata] Arist., *Anal.*, I, 31, p. 317, l. 3 (Bekker, 87b)

<RATIO POST OPPOSITUM>

Ratio post oppositum est pro dictis in utroque articulo.

Haec de quaestione et de phantasia etc.

---

453 Ratio] ostensio K_3 454 Haec] hoc K_3 | Haec...phantasia] *om. L₁* | et...etc] sequitur utrum artium
 K_3 *om. W₁, U* sequitur quaestio secunda libri secundi etc. utrum W_0

<QUAESTIO SECUNDA>

Consequenter quaeritur:

15ra] Utrum principia artium sive scientiarum sint naturaliter habita sive cognita

<RATIONES PRINCIPALES>

<1> Arguitur, quod non, quia quod est naturaliter habitum non est acquisitum, sed notitia principiorum est acquisita, igitur etc. Maior patet, quia naturale distinguitur contra acquisitum. Minor patet, quia intellectus in principio sui esse est tamquam tabula rasa, tertio *De anima*.

5

18rb <2> Secundo, quod acquiritur, cum labore non habetur a natura, notitia
114ra principiorum est huiusmodi, igitur etc. || Maior patet, quia circa ea, quae nobis a natura
111ra insunt, nullo egemus labore. Minor probatur, quia principia { noscuntur per
experientiam, primo *huius* et secundo *Posteriorum*, ad quam frequenter magnus
requiritur labor. [

10

<3> Tertio: circa ea, quae insunt a natura, non est nobis difficultas, sed circa notitias principiorum est nobis difficultas, igitur etc. Maior patet, quia ad naturaliter inexistentia natura determinat, tertio *Ethicorum*. In concupiscentiis naturalibus pauci peccant, igitur etc. Minor patet, quia notitia principiorum dicitur intellectus, qui est quaedam virtus intellectualis, sexto *Ethicorum*. Modo circa omnem virtutem est difficultas, secundo *Ethicorum*.

15

---

2 Consequenter quaeritur] quaeritur secundo K_2 , K_3 quaeritur secundo circa secundum W_1 consequenter quaeritur secundo circa hunc L_1 secunda secundi L_2 om. W_0 3 principia] om. K_3 | sint] sunt K_3 cognita] et add. L_1 , L_2 , W_0 , U 5 quia] primo sic illud L_1 , L_2 | est¹] om. K_3 6 patet quia] apparet quod K_3 7 Minor patet] probatur K_3 | quia] patet add. W_0 | esse] om. K_3 , L_1 , W_0 8 rasa] in qua add. K_3 9 Secundo] (sic om. L_2) illud add. L_1 , L_2 arguitur add. W_0 | habetur] habentur K_3 | natura] sed add. L_1 , L_2 , W_0 , U 10 Maior... quia] apparet quod K_3 11 nullo] nullomodo add. L_1 , L_2 , W_0 , U | probatur] patet L_1 , L_2 , W_0 , U 13 requiritur] acquiritur K_2 , L_2 14 Tertio] sic add. L_1 arguitur add. W_0 | circa ea] om. K_2 circa¹... 15 notitias] quae insunt nobis a natura circa ea non >non< est difficultas sed notitia K_2 | insunt] nobis add. W_0 , U | nobis] om. L_1 , L_2 | sed... 15 difficultas] om. K_3 15 notitias] notitiam W_1 , L_2 , W_0 , U 16 inexistentia] insistentia K_3 | determinat] om. W_0 17 etc] in eis non est difficultas add. K_3 , L_1 , L_2 , W_0 , U | patet] probatur L_1 , L_2 | dicitur] ipse add. W_0 18 quaedam] quae W_0 | intellectualis] intellectiva L_1 , L_2 intellectu<alis> W_0 | Modo] nam L_1 , W_0 , U

---

7 intellectus... 8 anima] Arist., *De an.*, III, 4, 429b (AA, VI, 146); cf. Burid., *In De an. IV*, III, 1, 1, p. 135, l. 53; idem, *In De an. I*, III, qu. 9, p. 455, l. 31 11 principia... 13 labor] Arist., *Met.*, I, 3, p. 12, l. 15 (Bekker, 983b); idem, *Anal.*, II, 19, p. 342, l. 20 (Bekker, 100a) 15 quia... 16 Ethicorum] Arist., *Eth.*, III, 7, p. 419, l. 23 (Bekker, 1114a) 17 notitia... 18 Ethicorum] Arist., *Eth.*, VI, 6, p. 483, l. 12 (Bekker, 1141a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, prooe., p. 7, l. 66 18 Modo... 19 Ethicorum] Arist., *Eth.*, II, 5, p. 402, l. 17 (Bekker, 1106a)

- 20 <4> Quarto: ad ea, quae nobis insunt a natura, non indigemus habitu determinante, igitur etc. Maior patet, quia habitu non egemus nisi in hiis, in quibus indifferenter ad opposita possumus. Modo natura semper determinata est ad unum, | non enim insunt 24rb
opposita a natura. Minor patet, quia ad notitiam principiorum egemus intellectu, qui est virtus intellectualis, ut dictum est.
- 25 <5> Quinto: ad ea, quae nobis insunt a natura, non possumus aliter assuesci, sed circa notitiam principiorum possumus aliter assuesci, igitur etc. Maior patet secundo *Ethicorum*, minor patet secundo *huius* per COMMENTATOREM commento decimo quarto dicentem, quod multi ex consuetudine audiendi \ fabulas negaverunt principia 15rb
scientiarum.
- 30 <6> Sexto: circa naturalia non contingit habere habitum negativum, sed circa / 15ra
principia contingit habere habitum negativum, igitur etc. Maior patet, quia natura determinat determinante ad unum. Minor patet sexto *Ethicorum* PHILOSOPHO dicente, quod malitia mentiri facit } circa practica principia et quarto *huius* antiqui dicuntur 11va
negasse primum principium.
- 35 <7> Ultimo, quod inest a natura, eandem vim habet apud omnes, sicut ignis calidus est hic et in Perside, quinto *Ethicorum*. Modo principia non habent eandem vim apud omnes,] quia mali negant principia practica operationum, ut statim fuit allegatum, igitur 15rb
etc.

20 Quarto] sic add. K_2, L_1 arguitur sic add. L_2, Wo, U | habitu determinante] habitudine terminante U
21 igitur etc.] sed ad notitiam principiorum indigemus habitu determinante ergo (igitur etc. K_3) (igitur etc. add. W_1) K_2, K_3, W_1 sed ad sciendum principia indigemus etc. L_1, L_2, Wo | egemus] indigemus K_2, L_1, L_2, Wo 22 insunt] om. L_1 23 ad notitiam] a notitia Wo | egemus] indigemus L_1, L_2 25 Quinto] sic add. L_1 arguitur add. Wo | assuesci] assuescere K_3 assueti W_1 27 decimo] om. L_1, L_2, Wo, U 28 ex] om. L_1, L_2, Wo, U | audiendi... fabulas] fabularum L_1, L_2, Wo, U | fabulas] om. W_1 | negaverunt] negant K_2 30 Sexto] arguitur sic add. K_2 sic add. L_1 quarto Wo | sed circa] bscr. K_2 | sed...31 negativum] om. K_3 31 Maior...quia] apparet quod K_3 32 determinat] se add. L_1, L_2, Wo, U | dicente] deducente L_2, U 33 mentiri] mentium K_3 | circa] om. K_2 34 negasse] negavisse K_3 | primum principium] prima principia L_1, L_2, Wo, U 35 Ultimo] sic add. L_1, L_2 arguitur add. Wo, U | omnes] homines Wo 36 Perside] praesenti K_3 Parside L_2 Persede U | quinto] secundo K_3 | vim] om. W_1 | apud] habet L_1 37 omnes] homines Wo

26 circa...27 Ethicorum] Arist., *Eth.*, II, 1, p. 396, l. 7 (Bekker, 1103a) 27 minor...29 scientiarum] Arist., *Met.*, II, 3, p. 39, l. 17 (Bekker, 994b); Aver., *In Met.*, II, f. 34v, H-I 32 Minor...34 principium] Arist., *Eth.*, VI, 13, p. 491, l. 26 (Bekker, 1144a) 35 quod...36 Ethicorum] Arist., *Eth.*, V, 10, p. 467, l. 4 (Bekker, 1134b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 2, 35, p. 19, l. 8

<OPPOSITUM>

18va   Oppositum dicit COMMENTATOR primo commento, secundo et primo *Posteriorum*, 40
 capitulo octavo, dicit || PHILOSOPHUS, quod dignitates, id est principia, non indigent
 ratione exteriori, tamquam insunt a natura et ideo non indigent doctrina alterius.

<CORPUS QUAESTIONIS>

114rb   In hac quaestione erunt tres articuli. In primo videbitur de diversitate principiorum 45
 et de modo cognitionis eorum. In secundo respondebitur ad quaesitum de vi sermonis.
 Et in tertio respondebitur ad { idem iuxta mentem COMMENTATORIS.

<Articulus primus>

<Notanda>

<1> Quantum ad primum articulum est primo notandum, quod licet scientiarum 50
 praesertim speculativarum principia non sint singularia, artis tamen et prudentiae
 principia possunt esse singularia, cum actus et operationes, circa quos sunt, sint circa
 singularia, sicut haec patent sexto *Ethicorum*.

<2> Secundo notandum, quod talia singularia principia quandoque habentur per 55
 sensum immediate, ut legislator iudicat nunc hunc forefactorem esse detinendum, quia
 nunc in hoc facto offendit hunc civem. Secundo accipiuntur per memoriam, ut transiens
 per viam, in qua se lesit debens iterato transire per eandem, tunc cautius incedit, quia
 memoratur, quod alias ipse ibi se lesit. Alia accipiuntur per experientiam, ut qui
 111rb expertus est ignem esse calidum, a remotis videns ignem iudicat hoc esse calidum [et
 cavet appropinquare.

40 dicit...primo¹] est primo Commentator W_1 | primo¹] huius *add. K_2* | commento] et *add. Wo*
 secundo] secundi K_3 | et primo] *om. L_1, L_2, Wo can. U* | Posteriorum] *ethicorum K_3* 41 octavo] nono $L_1,$
 L_2, Wo, U | dicit] dicens L_1, L_2 | Philosophus] *om. Wo, U* 42 exteriori] quia *add. L_1, L_2* | tamquam]
 quam K_3 | et] *om. Wo* | alterius] *om. L_1, L_2, Wo, U* 45 eorum] eorundem L_1, L_2, Wo, U | respondebitur]
 respondetur K_2, W_1, Wo, U | ad...46 respondebitur] *om. K_3* | de²...sermonis] *om. L_1, L_2, Wo, U* 46 Et]
om. L_1 | respondebitur] respondetur W_1, L_1, Wo, U 49 Quantum] *om. K_2* | Quantum...articulum] *om.*
 K_3 | articulum] *om. Wo, U* | est] *om. L_1* | primo] *om. L_1, L_2, Wo, U* 50 sint] sunt Wo | et] *om. L_2, Wo,*
 U 51 cum...52 singularia] *om. W_1, L_1, L_2, Wo, U* | sunt] sint K_3 | sint] sunt K_3 52 haec patent] hoc
 patet K_3, L_1, L_2, Wo, U 53 Secundo] est *add. K_3* | notandum] nota Wo | quod] *bscr. K_3* 54 legislator] et
add. K_3 | iudicat] *add. lumine L_1* | nunc] *om. K_3, L_1, U* | forefactorem] interfectorem L_1, L_2 vertorem
 Wo, U | quia] qui Wo, U 55 hunc] *om. L_1, L_2, Wo, U* | per memoriam] pro motiones K_3 56 in qua] qua
 quis L_1, L_2, Wo, U | per²] *om. K_3* | tunc] *om. L_1, L_2* | cautius] causius U | incedit] intendit K_3 57 ipse]
om. Wo | ipse ibi] est K_3 in W_1 | accipiuntur] excipiuntur Wo | qui] quia Wo, U 58 a...calidum²] *om.*
 L_1 | hoc] eum L_2 hunc Wo, U

40 Oppositum...42 alterius] Aver., *In Anal.*, II, f. 401v, E; Arist., *Anal.*, I, 8, p. 294, l. 9 (Bekker, 75b)
 46 Et...Commentatoris] Aver., *In Anal.*, II, f. 401v, E 51 actus...52 Ethicorum] Arist., *Met.*, I, 1, p. 8, l.
 5 (Bekker, 981a) (AA, I, 5); idem, *Eth.*, VI, 8, p. 484, l. 29 (Bekker, 1141a) (AA, XII, 43); cf. Burid., *In*
Met., qu. 5, 82, p. 29, l. 21; ibidem, qu. 5, 87, p. 30, l. 14, 16; ibidem, qu. 5, 92, p. 31, l. 14

60 <3> Tertio notandum, quod non est credendum veterum esse, tantum esse unum
 primum principium sicut illud, de quo PHILOSOPHUS agit in quarto *huius*. Ratio, quia
 primo *Posteriorum* habetur capitulo penultimo, quod principia non sunt multo pauciora
 conclusionibus, quod potest probari demonstrative. Nam conclusio, quae demonstrabitur
 vel demonstrabitur ex una sola propositione cathgorica et hoc non, quia ex uno nihil
 65 sequitur, primo *Posteriorum*, vel ex duobus vel pluribus et habetur propositum, quod
 non est tantum unum primum principium. Forte diceret, magister: duae erunt
 praemissae, sed una earum non est principium. Nihil valet responsio, quia tunc oportet
 illam praedemonstrari et sic iterum redeunt plura principia.

Correlarium: deffectuosa est opinio dicentium omnem scientiam debere reduci ad
 70 primum principium, \ cum sufficiat scientiam redu||ci ad principia prima, de quibus 15va
 dictum est, quod sunt multa. Forte tamen intelligunt, quod omnis scientia reducitur ad 18vb
 principia per se nota in veritate, / eo quod sua opposita nota sunt in falsitate | et sic 15rb
 notitia illorum principiorum, videtur haberi in virtute primi principii. Et sic dictum 24va
 eorum posset tollerari. Credo tamen, quod fundamentum non sit verum, quia cum verum
 75 sit naturalis perfectio intellectus. Intellectus naturaliter prius assentit principiis veris
 quam dissentit suis oppositis. Et ideo non ex hoc assentit principio vero, quia] dissentit 15va
 suo contradictorio falso, sed potius e converso.

<4> Quarto notandum, quod principia communia scientiarum sunt duplicia:
 quaedam sunt de se evidentia ex evidenti implicatione { significationis terminorum, 114va
 80 sicut illa: album non est nigrum, totum est maius sua parte, aliquid est et consimilia. Et
 hiis intellectus assentit, quia naturaliter inclinatur ad assentiendum veritati,
 COMMENTATOR primo *Physicorum* subaudi intellectis suis terminis. Alia sunt principia,
 quae non sic evidentem veritatem in significatione terminorum includunt, ut in

60 veterum esse] *om. K₃ | veterum...tantum] om. W₁, W_o 61 sicut illud] scilicet L₁, L₂, W_o, U*

62 multo] multum W_o 63 demonstrative] demonstrari L₁ | Nam] quia L₁, L₂, W_o, U | demonstrabitur...

64 demonstrabitur] demonstratur vel demonstratur L₁, L₂, W_o, U 64 vel demonstrabitur] *om. K₃ | et] sed*

U 65 duobus] duabus K₃ | vel²] *ex add. K₃, W₁ | habetur] habentur K₃ 66 primum] om. K₃, U*

principium] *et add. L₁ sed add. U | magister] om. K₃ quod L₁, L₂, W_o, U | erunt] essent L₁, L₂, W_o, U*

67 Nihil] non L₁, L₂, W_o, U | quia] *om. K₃ 68 et] om. W_o | iterum] om. W_o | redeunt] redirent L₁, L₂,*

W_o, U 69 omnem scientiam] omnia L₁, L₂, U | scientiam] *om. W_o | debere] habere K₃ 70 primum]*

unum L₁ | sufficiat] sufficit W₁ 71 sunt] sicut L₁ sint K₃, L₂, W_o, U | multa] *et add. L₁ | tamen*

intelligunt] cum intellectu K₃ | scientia] *om. L₁, L₂ 72 sunt] sint K₃ 73 Et sic] sicut K₃ 74 tollerari]*

tollerare K₃ 75 naturalis] naturaliter U | Intellectus] *om. K₃, W_o | prius] om. L₁, L₂ 76 dissentit¹]*

assentit L₁, L₂, W_o, U | non...hoc] *om. K₃ 77 potius] bene L₁, L₂ 78 Quarto] est add. K₃ | notandum]*

nota L₁, L₂, U 79 ex...implicatione] exclusionem evidentiis W_o | evidenti implicatione] evidentiis

inclusionem L₁, L₂, U 80 illa] illud L₂ | maius] magis K₃ | aliquid] aliud K₃ | consimilia] similia K₃, W₁

81 assentiendum] essentiendum L₁ 82 primo] primi W_o | sunt] sint K₃ 83 terminorum] terminatum K₃

includunt] inconclusionem W_o | ut] sicut K₃, L₁, L₂, W_o, U

60 non...61 huius] Arist., *Met.*, IV, 1, p. 60, l. 3 (Bekker, 1003a); cf. Burid., *In De an. II*, I, qu. 18, p. 326, l. 73 61 Ratio...63 conclusionibus] Arist., *Anal.*, I, 32, p. 318, l. 6 (Bekker, 88a) 64 quia...65 propositum] Arist., *Anal.*, I, 24, p. 313, l. 25 (Bekker, 86a) 80 Et...82 terminis] Aver., *In Phys.*, I, f. 25v, I-K

- philosophia naturali grave existens sursum non prohibitum descendit: omnis ignis est calidus. In medicina: omne rheubarbarum est purgatum colerae. Et haec fiunt nota intellectui per experientiam, quae praesupponunt memorias multas et sensum. Sic enim dicitur in prologo, quod experientia est principium artis. Idem habetur in fine secundi *Posteriorum*. Modus autem cognoscendi est ille, quod intellectus expertus universalem veram in multis singularibus et non videns causam, } quare non ubique sit sic ex inclinatione naturali, quam habet ad veritatem assentit universali. Sic igitur singulares propositiones cognitae per sensum cum iuvamine intellectus notificant universalem, non enim inductio in sic paucis singularibus sufficit notificare universalem in virtute propria nisi adducta fuerit per naturalem inclinationem intellectus ad veritatem. Et ideo non probat principia, sed quasi manuducit intellectum ad eorum assensum. [
- 11vb
- 111va
- 19ra
- 15vb
- 85
- 90
- 95
- 100

Haec de primo articulo.

<Articulus secundus>

<Notandum>

- Quantum ad secundum articulum sciendum, quod naturale accipitur septem modis. Primo modo, quod non est artificiale. Secundo, quod non est violentum. Tertio, quod non est voluntarium. Quarto, quod non est causale. Quinto, quod est conveniens et non
- 105

84 omnis] *om. K₃* 85 purgatum] sanativum *L₁* memorias multas *add. Wo* | colerae] purgativum *add. L₁* et sicut colerae *Wo* | fiunt] sint *K₃* 86 quae] quia *L₁, L₂, Wo, U* | praesupponunt] praesupponit *Wo* sensum] sensus *K₃* 87 artis] item *add. U* | habetur] habentur *K₃* 88 quod] quia *L₁, L₂* 89 videns] sciens *L₁, L₂, Wo, U* | non²] *om. W₁* 90 habet] habent *K₃* 91 cognitae] cognitione *K₃* 93 adducta] adiuta *K₂, W₁* ad intus *L₁, L₂, Wo, U* | intellectus] *om. Wo* | Et] *om. Wo* 94 manuducit] manu *K₃* inducunt *L₁, L₂, U* 95 Quinto est] quarto *K₂* quarto est *W₁* quinto *L₁, L₂, Wo, U* 97 intellectivam] *om. L₁, L₂, Wo, U* | cum] circa *K₂* | assensu] assensum *K₂* 98 vel ambiguitate] *om. U* | adducta] adducte *W₁* | duceremur] ducerentur *W₁, Wo* | si] *om. L₁, L₂, Wo, U* 99 quod] ut *Wo* | possit] posset *K₃, L₁, L₂, Wo, U* quamquam] quam *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | praetendunt] praecedunt *K₃* determinant *U* 100 qui] quia *Wo* 102 Haec] hoc *K₃* | Haec... articulo] etc. *K₂* *om. W₁, L₂* etc. sequitur *L₁* | articulo] *om. K₃, Wo, U* 105 Quantum] *om. K₂* | Quantum... articulum] sequitur de secundo *K₃* | articulum] *om. Wo* | sciendum] nota *L₁* notandum *L₂, Wo, U* | accipitur] capitur *Wo* 106 modo] *om. K₃, L₁* | est¹] *om. Wo* | Secundo] modo *add. L₂, Wo, U* | Tertio] modo *add. L₂, U* 107 Quarto] modo *add. L₂, U* | Quinto] modo *add. L₂, U* | quod²] non *add. K₃* | et... 108 disconveniens] *om. K₃*

86 Sic... 87 artis] Arist., *Met.*, I, 1, p. 8, l. 3 (Bekker, 981a); cf. AA, I, 6 87 Idem... 88 Posteriorum] Arist., *Anal.*, II, 19, p. 342, l. 20 (Bakker, 100a)

disconveniens. Sexto, quod non est supernaturale vel / miraculosum. Septimo, quod non 15va
est acquisitum, sed a natura inexistentis. Omnibus enim hiis modis { aequificando solet 114vb
dici aliquid naturale.

<Conclusiones>

<1> Quo praemisso sit prima conclusio haec: notitia principiorum est naturalis
primis sex modis. Patet procedendo retrograde, quia non est miraculosum, quo ad
sextum modum, quod alias cognoscat principia. Secundo, quia est homini conveniens et
115 non disconveniens, quo ad quintum. Tertio, quia notitia principiorum non debet dici] a 15vb
casu, cum eveniat frequenter, quo ad quartum. Quarto, non est proprie voluntaria, nam
etiam si quis nollet propositis principiis evidentibus de se eis assentiret, sicut dicit
PHILOSOPHUS quarto *huius*, de primo principio et hoc quo | ad tertium modum. Quinto, 24vb
quia cognitio eorum non est violenta, quo ad secundum. Sexto, nec est artificialis, cum
120 non habeantur per doctrinam, quo ad primum.

<2> Secunda conclusio est, quod notitia principiorum non est naturaliter habita nec
etiam ipsa principia capiendo naturale. Septimo modo patet, quia est acquisita post
nativitatem hominis, cum intellectus in principio sui esse nihil cognoscat, ut patet tertio
De anima.

<Articulus tertius>

<Notandum>

Quantum ad tertium articulum est sciendum, quod quemadmodum est duplex
appetitus: quidam naturalis, qui fit sine cognitione praevia. Alius est animalis, qui fit
cum cognitione praevia, ut dictum est in quarta quaestione primi. Ita sunt duplicia

108 Sexto] modo *add. L₂, Wo, U* | Septimo] modo *add. L₂ vel Wo* 109 est] *om. Wo* | enim] *om. L₁, L₂, Wo, U* | aequificando] *aequivocando K₂, K₃, W₁ aequo primo L₁, L₂ (haec *add. U*) aequivoce Wo, U*
110 dici] *esse add. L₁, L₂, U* | aliquid] *aliquod Wo om. U* 112 sit] *sequitur K₃ | haec om. L₁, L₂, Wo, U*
naturalis] *in add. Wo* 113 modis] *ut add. L₁, L₂ | miraculosum] miraculosa W₁ | miraculosum quo]*
miraculosa L₁ | miraculosum... 114 modum] miraculosa sexto modo L₂ 114 alias] aliquis K₃ aliquid
Wo | cognoscat] cognoscit L₁, Wo, U noscat L₂ | Secundo] modo add. L₁ | quia] quod K₃ 115 quintum]
modum add. L₁, L₂, Wo, U 116 eveniat] venit L₁ evenit L₂, U | quo...quartum] om. L₁, L₂, Wo, U
Quarto] *quia add. L₁ modo add. L₂, U, W | proprie] propria Wo, U 117 quis] om. K₃ | evidentibus...se]*
evidenter veris K₃, L₁, L₂, Wo, U | dicit] om. Wo 118 Philosophus] in add. Wo | de] in Wo | principio]
dicit add. Wo | quo] om. K₃ | Quinto... 119 secundum] om. L₁, L₂ 119 cognitio] notitia Wo, U
secundum] *modum add. W₁, Wo, U | nec] non L₁, L₂, Wo, U | cum] tamen K₃ 120 habeantur] habeatur*
L₁ | primum] principia L₁, L₂, Wo, U 121 est¹] om. K₃ | est quod] om. L₁, L₂, Wo, U | nec] ut K₃
122 naturale] *om. Wo | Septimo] tertio Wo | patet] om. L₁, L₂, Wo, U 123 cognoscat] cognoscit K₃*
124 anima] *haec (hoc K₃) de secundo add. K₃, U 127 Quantum] om. K₂ | tertium] secundum Wo*
articulum] *om. K₃ | sciendum] notandum K₃, L₁, L₂, Wo, U | quemadmodum est] secundum aliquem Wo*
128 praevia] *etiam add. W₁ | est] om. W₁ 129 quaestione] libri add. L₁, L₂, Wo, U om. Wo | Ita sunt] ista*
sint K₃

117 si... 118 principio] Arist., *Met.*, IV, 3, p. 65, l. 18 (Bekker, 1005b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 6, 108, p. 34, l. 11; ibidem, qu. 7, 160, p. 44, l. 13; ibidem, qu. 14, 451, p. 103, l. 22 123 intellectus... 124 anima] Arist., *De an.*, III, 4, 429b; cf. Burid., *In De an. IV*, III, 1, 1, p. 135, l. 53

genera potentiarum nostrarum complexarum: quaedam sunt, quae habentur sine
 probatione praevia, et istae assimilantur appetitui naturali, quia sicut ille est sine praevia
 cognitione, ita illa notitia est sine praevia probatione. Alia est notitia propositionalis,
 quae fit in nobis mediante propositione praevia, et assimilatur appetitui animali sic, quia
 19rb sicut ille fertur in ob|iectum cum praevia cognitione, ita illa notitia est de propositione
 mediante praevia probatione. 135

<Conclusio>

Quo praemisso sit conclusio responsalis haec, quod omnis notitia principiorum
 primorum illo modo est naturalis. Patet, quia non est habita per probationem praeviam,
 cum nequeant probari, ut dictum est in primo articulo. Dicitur notanter priorum, quia
 nihil prohibet quaedam particularium scientiarum principia esse in scientiis superioribus
 140 demonstrata. Et intelligitur conclusio de notitia principiorum firmiter assensiva eidem
 ad excludendum assensum, qui forte haberetur de principiis ex auctoritate >nocentis<
 <docentis>.

111vb Correlarium: principia [sunt illo modo naturaliter habita.

Hoc de tertio articulo. 145

<AD RATIONES PRINCIPALES>

<1> Ad rationes principales: ad primam dicitur, quod est pro secunda conclusione
 16ra secundi articuli nec \ est contra COMMENTATOREM. Non enim vocat 'naturale', quia non
 115ra est acquisitum, { sed quia non est per rationem praeviam probatum. Et ideo ad mentem
 12ra COMMENTATORIS falsa est maior. } 150

<2> Ad secundam, quod non est inconueniens esse laboriosa aliquo modo, quae
 15vb sunt naturalia primis sex modis vel etiam modo COMMENTATORIS. / Ad habendum enim
 experientiam aliquis labor requiritur, quae necessaria est pro quorundam principiorum

130 genera potentiarum] quaedam notitiarum K_3 | potentiarum] notitiarum L_1, L_2, W_0, U | nostrarum]
 om. L_1, L_2 | complexarum] complexa U | sunt] sint K_3 | habentur] fiunt L_1, L_2, W_0, U
 131 probatione... 132 probatione] cognitione praevia sicut est notitia sine praevia probatione cognitione
 (praevia add. L_1) sicut est notitia sine praevia probatione L_1, L_2, W_0, U 132 est sine] sunt K_3 | notitia²
 cognitio L_1 133 mediante] om. K_3 | propositione] cognitione L_1, L_2, W_0, U | animali] animalis L_1 | sic]
 om. K_3, W_1 134 ita] om. L_1 137 haec] hoc K_3 138 illo] primo L_1, L_2, W_0, U | Patet] om. W_0
 praeviam] primam K_3 139 cum] om. L_1 | nequeant] nequeat L_1, L_2, W_0, U | articulo] et add. L_1, L_2, U
 priorum] primorum K_3 primorum principiorum L_1, L_2, W_0, U 140 in...superioribus] super rationibus
 scientiis U 141 intelligitur] inter [!] K_3 | eidem] eisdem K_3, L_1, L_2 eiusdem W_0, U 142 haberetur]
 habentur K_3 habetur L_1, W_0, U adderetur L_2 | de] ex W_0 | nocentis] docentis $K_2, K_3, L_1, L_2, W_0, U$
 144 naturaliter] om. U 145 Hoc] haec W_1 | Hoc...articulo] om. K_2 etc. L_1 om. L_2 | articulo] sequitur K_3
 om. W_0, U 147 principales] om. K_3, L_2, W_0, U | dicitur] om. K_3, W_1 148 nec] bscr. W_1 | quia] quod $L_1,$
 L_2, W_0, U 149 est¹] om. K_3 | est²] om. K_3 | ad...150 Commentatoris] inquantum naturale istis sex
 modis tunc K_3 151 secundam] dicitur add. L_1, L_2, W_0, U 152 sunt] sint K_3 | habendum] habendam $L_1,$
 W_0 153 requiritur] om. U | quae] quaedam K_3 | quae necessaria] qui necessarius L_1, L_2, W_0
 necessaria] necessaris U

147 quod ... 148 Commentatorem] Aver., *In Anal.*, II, f. 401v, E

cognitione. Sed forte quod naturalia septimo modo sicut augmentatio viventibus vel
155 gravitas non sunt laboriosa.

<3> Ad tertiam, quod non est difficultas proprie circa assensum principiorum
saltem magna et tamen indigemus circa ea virtute, non quod assentiamus, sed quod
firmiter eis inhereamus, et sic intellectus seu habitus principiorum est circa difficile.

<4> Ad quartam per idem, quod habitus de principiis non est, ut] homo eis 16ra
160 assentiat, sed ut firmiter inhereat, ut dictum fuit in ultimo notabili primi articuli.

<5> Ad quintam, quod ad ea, quae insunt a natura septimo modo, non contingit
aliter assuesci, sed circa ea, quae insunt a natura primis sex modis. Non est
inconveniens, quod intellectus impediatur per aliquam indispositionem, ut quod per
consuetudinem audiendi fabulas negat principia vera speculabilia vel per malitiam
165 appetitus negat principia agibilia. Sed intellectus hominis bene dispositi | non negaret 25ra
prima principia.

<6> Per hoc soluta est sexta ratio, quia quod aliqui negant principia, hoc est
propter aliquam indispositionem, || ut malam informationem vel malam consuetudinem. 19va

<7> Eodem modo ad septimam dicitur, quod naturale septimo modo eandem vim
170 habet apud homines et naturale primis sex modis similiter habet eandem vim apud
homines non aliquo impedimento praeimpeditus. Quod autem mali negant principia
agibilia, hoc est propter indispositionem sui affectus vel voluntatis.

<RATIO POST OPPOSITUM>

Ratio post oppositum est pro dictis in tertio >articuli< <articulo>.

175 Hoc de quaestione.

154 quod] quia K_3 om. L_1, Wo | naturalia] naturalis K_3 naturale L_2, Wo, U | augmentatio] argumentatur
 Wo | viventibus] viventium L_1 viventis U 156 tertiam] dicitur add. L_1, L_2, Wo, U | quod] habitu
indigemus circa principia nec firmiter eis adhereamus ad tertiam quod add. K_3 | proprie] om. U 157 et]
om. L_1, L_2, Wo, U | tamen] cum K_3 | circa ea] aliqua L_1, L_2, Wo, U | quod¹] ut $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo,$
 U | quod²] ut $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 158 inhereamus] adhereamus K_3, W_1 159 quartam] dicitur add.
 L_1, L_2, Wo, U 160 ut¹] homo add. U | inhereat] adhereat L_1, L_2, Wo, U | fuit] om. Wo | ultimo] primo U
161 quintam] dicitur add. L_1, L_2, Wo, U 162 ea] illa L_1, L_2 | insunt] sunt K_3 | est] enim add. L_1, L_2
163 quod²] om. K_3, L_1, Wo, U 164 audiendi] audientem L_1 | negat] neget K_2 negaret K_3 | vera] vero K_3
speculabilia] speculabilium L_1, L_2, Wo, U | vel] quod add. L_1, L_2, U 165 negat] neget K_2, K_3, W_1
negaret] negat L_1, L_2 166 prima] huiusmodi $K_2, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ huius K_3 167 Per] propter K_3 | Per...
principia] om. L_1 | quia] om. U 168 ut] scilicet L_1, L_2, Wo, U 169 septimam] aliam W_1 | dicitur] om. K_3
dicatur L_1, L_2 | modo²] dicto L_1 dictum L_2, U dictum add. Wo 170 apud¹] omnes add. W_1, L_1, L_2, Wo, U
homines] omnes K_3 om. W_1 | et] sed L_1, L_2, U | et... 171 non] om. Wo | naturale] naturalis K_2 | apud²]
omnes add. K_2, W_1, L_1, L_2, U 171 homines] omnes K_3 om. W_1 | praeimpeditus] praepeditus K_3
praeimpeditum L_1, L_2, Wo, U | mali] aliqui L_1, L_2, Wo, U 172 affectus] effectus Wo 174 articuli]
articulo etc. K_2 175 Hoc] haec U | Hoc...quaestione] quaestio sequitur tertia huius secundi ect. L_1 tertia
quaestio secundi L_2

<QUAESTIO TERTIA>

Consequenter quaeritur:

Utrum cognitio primae causae est homini possibilis

<RATIONES PRINCIPALES>

- 115rb <1> Arguitur primo, quod non. Omne, quod est homini cognoscibile, est etiam ab homine nominabile, sed { prima causa sive Deus est innominabilis, igitur etc. Consequentia et antecedens nota sunt et minor est auctoris *De causis* dicentis, quod Deus est innominabilis. 5
- <2> Secundo: oculi noctivoracis nequeunt videre solem, ergo intellectus hominis nequit cognoscere Deum. Consequentia tenet per PHILOSOPHUM in *littera* et antecedens patet, quia propter hoc de nocte volat, quod claritatem solis sive diei sufferre non potest. 10
- 112ra <3> Tertio illud, quod nec per se nec per accidens est a nobis sensibile, non possumus cognoscere, sed prima causa est huiusmodi, igitur etc. Maior [patet per PHILOSOPHUM quarto *huius* dicentem, quod nihil est in intellectu, quin prius fuit in sensu. Minor declaratur, quia accidentia videntur esse per se sensibilia et substantia 15
- 16rb subiecta eis per accidens, \ secundo *De anima*. Modo prima causa nec est accidens nec est subiectum accidentium. Confirmatur sic, quia prima causa non est a nobis phantasiabilis, ergo nec intelligibilis. Consequentia probatur per PHILOSOPHUM tertio *De anima*: necesse / est omnem intelligentem phantasmata speculari. Antecedens notum est. 16ra
- 16rb <4> Quarto: illud non est a nobis cognoscibile, ad cuius cognitionis formationem] se non extendit intellectus agens, sed ad intellectionis primae causae formationem se 20

2 Consequenter] tertio *L*₁ om. *L*₂ tertio add. *U* | Consequenter quaeritur] quaeritur tertio *K*₃ quaeritur tertio circa secundum *Metaphysicae* *W*₁ om. *Wo* 3 possibilis] et add. *L*₁, *L*₂, *Wo*, *U* 5 Omne] tunc *K*₃ homini] ab homine *L*₁ 6 sive] sine [!] *K*₃ 7 antecedens] maior *L*₂ | antecedens nota] maior notae *K*₂, *K*₃, *W*₁, *L*₁, *Wo*, *U* | et²] om. *L*₁, *L*₂, *Wo*, *U* 9 Secundo] sic add. *L*₁ arguitur add. *L*₂, *Wo*, *U* | videre] *bscr.* *W*₁ 10 nequit] non potest *L*₁, *L*₂, *Wo*, *U* | et] sed *L*₁, *L*₂ 11 patet] est *K*₃ | volat] volant *Wo*, *U* | quod] quia *L*₁, *L*₂ | diei] *bscr.* *L*₁ | potest] possunt *Wo*, *U* 12 Tertio] sic add. *L*₁ arguitur add. *Wo*, *U* 13 possumus] a nobis add. *K*₃ 14 fuit] fuerit *L*₁, *L*₂ 15 declaratur] probatur *L*₁, *L*₂, *Wo*, *U* | esse] om. *K*₃ | substantia] om. *K*₃ 16 eis] ei *Wo* | secundo] primo *L*₂ 17 est¹] om. *L*₁, *L*₂, *Wo*, *U* | Confirmatur] confirmant *K*₃ sic] om. *K*₃, *W*₁ | est²] *bscr.* *L*₁ 18 probatur] tenet *L*₁, *L*₂, *Wo*, *U* | ...19 anima] dicentem add. *L*₁, *L*₂ 20 Quarto] sic add. *L*₁, *L*₂ arguitur sic *Wo* 21 extendit] audit [!] *K*₃ | agens...22 Tenet] igitur etc. *K*₃ sed...22 et] igitur *L*₂ | intellectionis] cognitionis *L*₁ intellectionem *Wo*, *U* | formationem] om. *Wo*

7 minor...8 innominabilis] *Lib. de caus.*, V (VI), 57, p. 147, l. 22 9 intellectus...10 littera] Arist., *Met.*, I, 2, p. 9, l. 24 (Bekker, 982a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 8, 171, p. 46, l. 6; ibidem, qu. 8, 179, p. 47, l. 15 13 Maior...15 sensu] Beda, *Sen.*, c. 1017; cf. Arist., *Met.*, IV, 4, p. 67, l. 12 (Bekker, 1006a); idem, *De an.*, III, 4, 429b; ibidem, III, 8, 423a; cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. II*, I, qu. 5, p. 66, l. 26 15 quia...16 anima] Arist., *De an.*, II, 6, 418a; cf. Burid., *In De an. IV*, II, 3, 2, p. 78, l. 61; idem, *In De an. I*, II, qu. 12, 325, l. 23; idem, *In De an. II*, I, qu. 6, p. 517, l. 90 18 Consequentia...19 speculari] Arist., *De an.*, III, 8, 432a; cf. Burid., *In De an. IV*, III, 1, 5, p. 149, l. 98; idem, *In Met.*, qu. 8, 166, p. 45, l. 12; ibidem, qu. 8, 192, p. 49, l. 36; idem, *In De an. I*, III, qu. 9, p. 454, l. 13; idem, *In De an. III*, III, qu. 9, p. 824, l. 30; idem, *In De an. II*, II, qu. 27, p. 652, l. 45; ibidem, III, qu. 9, p. 692, l. 21

non extendit intellectus agens, igitur etc. Tenet consequentia et maior patet tertio *De anima*, quia omnis nostrae intellectionis intellectus agens est productivus. Minor declaratur, quia operatio intellectus agentis est abstrahere conceptus universales vel absolutos a phantasmatibus rerum materialium et sensibilium. Modo sic abstrahendo numquam deveniret ad cognitionem Dei, cum Deus a materia || et sensibilibus penitus sit separatus. 19vb
12rb

<5> Quinto: magis videtur, quod sensus noster possit habere cognitionem nostri intellectus quam quod intellectus noster posset habere cognitionem Dei, sed sensus noster non potest habere cognitionem nostri intellectus, ergo etc. Consequentia tenet per locum a maiori, quia si illud, quod magis videtur inesse, non inest, nec illud, quod minus. Maior patet, quia minus distat sensus noster a perfectione nostri intellectus et proprietatibus eius quam intellectus noster a prima causa, cum illa distantia sit utique infinita. Et ideo respondetur, quod cognitio intellectus sit ei magis possibilis. Minor nota est. 35

<6> Sexto: | nullum infinitum est a nobis cognoscibile, quia infinitum secundum quod infinitum est ignotum, primo *Physicorum*. Sed prima causa sive primus motor est infinitus, octavo *Physicorum*, igitur etc. { 25rb
115va

<7> Septimo, quia vel cognosceremus Deum totum vel partem eius, nullum modorum potest dici, igitur etc. Maior patet sufficienti divisione. Minor probatur, non enim potest dici, quod eum cognoscamus totum, quia sic una propositione cognita de Deo, nihil amplius circa ipsum restaret speculandum, nec secundum, quia non habet partes. 40

22 agens...et] om. L_1 | Tenet...et] om. Wo | Tenet...patet] maior probatur U 23 est] om. W_1
24 declaratur] probatur L_1, L_2, Wo, U | vel] sive L_1, L_2, Wo, U 25 absolutos] absolutus L_2 | materialium] mutabilium K_3 26 deveniret] veniat L_1 deveniat L_2 veniret Wo | ad] om. K_3 | Deus] om. U 28 Quinto] sic add. L_1 arguitur add. L_2, Wo, U | possit] posset L_1, L_2, Wo, U 29 noster] om. L_1 | habere] quaerere K_3 | Dei] primae causae K_3 | sed...30 intellectus] om. K_3 31 maiori] maiore K_3 | quia] quod K_3
32 patet] probatur U | noster] om. L_1 33 cum] tamen K_3 | illa] ista L_1, L_2, Wo, U 34 respondetur] videtur $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | magis possibilis] possibilior L_1 36 Sexto] sic add. L_1, L_2 arguitur add. Wo, U | quia...38 etc] sed primus motor seu (sive L_2, Wo, U) prima causa est infinitus igitur consequentia tenet antecedens probatur quia infinitum secundum quod infinitum est ignotum primo (incognitum secundo L_2) *Physicorum* et minor patet octavo *Physicorum* L_1, L_2, Wo, U 39 Septimo] arguitur add. Wo | quia] sic: si cognitio (cognitio Dei L_2, Wo cognosio [?] Dei U) esset nobis possibilis L_1, L_2, Wo, U 40 modorum] eorum K_3 illorum L_1, L_2, Wo, U | patet] ex add. W_1, L_1, L_2, U 41 eum] Deum L_1, L_2, U 42 circa ipsum] om. L_1, L_2 | restaret] restat ad Wo | quia] cum L_1

22 maior...23 productivus] Arist., *De an.*, III, 7, 431b; cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys.* II, I, qu. 13, p. 182, l. 30 36 infinitum²...37 *Physicorum*] Arist., *Phys.*, I, 4, p. 26, l. 23 (Bekker, 187b); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys.* I, I, 1, 2, p. 31, l. 69; ibidem, III, 2, 5, p. 154, l. 46; idem, *In Phys.* II, I, qu. 3, p. 39, l. 9; ibidem, I, qu. 9, p. 134, l. 27, p. 135, l. 51, p. 141, l. 16; ibidem, III, qu. 10, p. 537, l. 31, 33, p. 546, l. 38; Burid., *In Met.*, qu. 8, 169, p. 45, l. 26; ibidem, qu. 8, 196, p. 50, l. 18 37 Sed...38 *Physicorum*] Arist., *Phys.*, VIII, 3, p. 383, l. 26 (Bekker, 254a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys.* II, VIII, qu. 12, p. 1067, l. 67

<OPPOSITUM>

Oppositum vult COMMENTATOR secundo *huius* dicens sermonem PHILOSOPHI de primis causis dicere difficultatem et non impossibilitatem. De modo cognitionis Dei sermo erit principaliter duodecimo *huius*, sed tamen pro praesenti mota est haec quaestio propter diversitatem modi loquendi COMMENTATORIS et beati THOMAE.

45

<CORPUS QUAESTIONIS>

Et ideo primo iuxta mentem COMMENTATORIS respondendum est ad quaestionem, secundo iuxta mentem beati THOMAE et tertio videndum est, quantum veritatis habeat modus eiusdem.

50

<Articulus primus>

<Notandum>

Quantum ad primum articulum: secluditur a praesenti investigatione cognitio beatifica, quam habent sancti in patria, quoniam illa homini non est possibilis in illa vita. Secundo, secluditur cognitio meritoria, [quam habent fideles per fidem et caritatem in vita praesenti, nam et haec in puro lumine naturali non est homini possibilis, cum fides et caritas sint virtutes infusae et sic manet sensus tituli: „Utrum aliquis in puro lumine naturali possit habere cognitionem Dei seu primae causae”. Et tunc est conclusio responsalis, quod in puro lumine naturali etiam philosophus infidelis potest habere cognitionem Dei.

55

112rb

60

16va

20ra

16va

16rb

Patet primo] ex processu PHILOSOPHI duodecimo *huius*, qui fundatur || in puro lumine naturali et tamen post multa conclusively dicit, \ quod haec, quae enumeravit, puta intellectio, / delectatio et vita sunt Deus, igitur etc.

65

Secundo sic probatur conclusio: illud est homini possibile, ad quod homo naturalem habet inclinationem. Sed homo naturalem habet inclinationem ad

45 *huius*] primo commento *add. K₃, L₁, L₂, Wo, U* 46 *dicere*] *dicetur Wo* | *difficultatem*] *sufficientem K₃* | *cognitionis Dei*] *cognoscendi Deum K₃, L₁, L₂, Wo, U* 47 *principaliter*] *principaliter L₁, L₂, Wo, U* *sed*] *om. L₁, L₂, Wo, U* | *pro*] *in K₃* | *haec*] *om. L₁, L₂, Wo, U* 48 *modi*] *modorum L₁, L₂, Wo, U* 50 *primo*] *prima K₃* | *respondendum*] *videndum L₁, L₂* 51 *et*] *om. Wo* | *est*] *om. Wo* | *habeat*] *om. W₁* *habet L₁* 52 *eiusdem*] *eius etc. sequitur L₁ eius L₂* 55 *Quantum*] *om. K₂* | *Quantum... articulum*] *om. K₃* | *articulum*] *dictum U* | *a*] *in L₁, L₂, Wo, U* | *investigatione*] *quaestione Wo* 56 *quoniam*] *quam K₃* *illa²*] *hac K₃, L₁, L₂, Wo, U* 57 *vita*] *et quod Wo* | *meritoria*] *miraculosa K₃* | *et*] *ac K₃* 58 *et haec*] *om. Wo* 59 *sint*] *sunt Wo* | *infusae*] *intensae K₃ infusi L₂* | *et²*] *om. K₃* 60 *aliquis*] *om. L₁, L₂* | *naturali*] *homo add. L₁, L₂* | *Et... 61 tunc*] *certa K₃* 61 *etiam*] *dicit add. L₁* 63 *ex*] *in K₃* 64 *dicit... quod*] *om. U* *haec*] *hoc K₃* | *enumeravit*] *enumerat K₃ numeravit U* | *puta*] *ut add. Wo* 66 *sic*] *om. L₁, L₂, Wo, U*

45 *Oppositum... 46 impossibilitatem*] *Aver., In Met., II, f. 30v, H-I; cf. Arist., Met., XII, 9, p. 251, l. 26 (Bekker, 1086a)* 46 *De... 47 huius*] *Arist., Met., XII, 6, p. 235, l. 22 (Bekker, 1080a)* 63 *Patet... 65 etc*] *Arist., Met., XII, 6, p. 235, l. 22 (Bekker, 1080a)*

cognitionem Dei, igitur etc. Maior patet, quia appetitus naturalis nullo modo est ad finem impossibilem, cum rector eius non possit errare, COMMENTATOR duodecimo huius. Etiam frustra esset, si finis impossibilis esset, { absit autem hoc, quod natura aliquid faciat frustra, saltem in tota specie, primo *Caeli*. Et minor patet per PHILOSOPHUM in principio totius *libri*, quia hominis desiderium est ad scire naturaliter, et non minus ad dignissima quam ad vilia vel minus digna. Confirmatur sic: omne cognoscens rationale potest in cognitionem Dei, homo est huiusmodi, igitur etc. Minor et consequentia notae sunt, maior declaratur, quia ratio est investigatrix omnium. Nihil enim est, quod rationem praeterfugiat vel eius cognitionem. Unde PHILOSOPHUS tertio *De anima*, quod intellectus est omnia non in re, sed rationis cognitione vel investigatione.

Tertio: illud homo potest cognoscere, in cuius cognitione sua felicitas consistit, } sed in cognitione Dei consistit felicitas humana, igitur. Maior nota est et minor est PHILOSOPHI decimo *Ethicorum*. Et potest probari per rationem, quia cum felicitas sit operatio speculativa, ipsa consistit in speculatione optimi. Sed illa est speculatio vel cognitio Dei, cum solus Deus sit optimum, duodecimo *huius*, igitur etc. Patet consequentia et minor. Maior declaratur, quia | sola cognitio optimi est mentis humanae satiativa, nam quamdiu hominis mens aliquid noverit esse melius, non quiescit, donec ad cognitionem eius et contemplationem ascenderit, eo quod cognitio minoris boni nequit esse finalis, cum sit eligibilis propter alterum, scilicet propter cognitionem maioris boni.

Quarto: arguit COMMENTATOR commento primo sic: si homo non posset cognoscere Deum, otiose egisset natura, falsitatem consequentis supponit.

68 patet] probatur L_1 | ad] naturaliter L_1, L_2, U 69 possit] eius *add.* K_2 potest L_1, L_2, Wo 70 esset¹] *om.* L_1 | finis] eius *add.* L_1, L_2, Wo, U 71 faciat] faciet K_2, L_1, Wo facit U | Et] *om.* L_1, L_2, Wo, U 72 hominis] omne Wo, U | est] *om.* W_1 73 ad²] *om.* L_1 | vel] in *add.* K_3 seu ad L_1 76 vel] sive U 77 ... anima] huius L_1, L_2, Wo, U dicit *add.* Wo | re] ratione W_1 | rationis... 78 investigatione] ratione cognitionis vel (sive U) investigationis L_1, L_2, Wo, U 79 Tertio] sic *add.* L_1, L_2, Wo, U | illud] *om.* K_3 sua] humana K_3 80 Dei] ut dicebatur *add.* K_3 | est¹] *om.* L_1 | est et] sed Wo 81 decimo] duodecimo U 82 optimi] optima K_3 83 solus] solum Wo | igitur etc] *om.* L_1, L_2, Wo, U 84 et minor] *om.* Wo | optimi] optima K_3 *om.* Wo 85 aliquid] aliud K_3 aliquod L_1 | noverit] novit L_1, L_2 | esse] omne U 86 eius] *om.* L_1, L_2, Wo, U | et] ad *add.* L_1, L_2, Wo, U | contemplationem] eius *add.* L_1, L_2, Wo, U | ascenderit] descendat ascendat L_1 ascendat L_2, Wo ascendit U 89 Quarto] sic *add.* L_1, L_2, Wo, U | commento ... sic] quia L_1, L_2, Wo, U | primo] *bscr.* W_1 90 Deum] *om.* L_1, L_2 | falsitatem] felicitatem Wo

68 Maior ... 70 huius] Aver., *In Met.*, XII, f. 320v, G-H 70 quod ... 71 Caeli] Arist., *De cael.*, I, 4, 271a; cf. Burid., *In Met.*, qu. 8, 178, p. 47, l. 7 71 Et ... 73 digna] Arist., *Met.*, I, 1, p. 7, l. 3 (Bekker, 980a) 76 Unde ... 78 investigatione] Arist., *De an.*, III, 4, 429a; cf. Burid., *In De an. IV*, I, 2, 3, p. 31, l. 66; ibidem, III, 1, 5, p. 148, l. 58, 73 80 minor ... 81 Ethicorum] Arist., *Eth.*, X, 6, p. 576, l. 4 (Bekker, 1177a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 1, 5, p. 12, l. 22; ibidem, qu. 1, 14, p. 14, l. 29-30; ibidem, qu. 1, 23, p. 16, l. 30; idem, *In De an. I*, II, qu. 7, p. 289, l. 35; ibidem, II, qu. 7, p. 290, l. 68; ibidem, III, qu. 4, p. 421, l. 86; idem, *In De an. II*, II, qu. 8, p. 559, l. 45; ibidem, II, qu. 8, p. 560, l. 72; idem, *In De cael. II*, II, qu. 8, p. 418, l. 26 83 cum ... huius] Arist., *Met.*, XI, 7, p. 213, l. 7 (Bekker, liber XII, 1072a) 89 arguit ... 90 supponit] Aver., *In Met.*, II, f. 28v, I-M, f. 29r, A-D

Consequentiam probat sic, quia ipsa fecit illud, quod est in se naturaliter intellectum, alii non intellectum ab aliquo visum. Et reprehendit eum beatus THOMAS dicens, quod mirabilis est ratio, quia non oportet, quod res sit otiosa, si intellectus noster nequeat eam
 20rb || intelligere seu cognoscere. Sufficit enim, quod sit cognoscibilis a seipsa. Sed non
 112va videtur salva reverentia sancti <THOMAE>, quod arguat [ad mentem COMMENTATORIS, 95
 16vb quae non videtur] voluisse, quod ex hoc Deus esset otiose, quia dicit, quod otiose egisset natura et certum est, quod noluit dicere naturam egisse Deum, sed potius voluit
 116ra otiose egisse { naturam, quia desiderium hominis inclinavit in cognitionem Dei, ut dicebatur in secundo argumento ad conclusionem, quam homo non posset attingere et sic desiderium illud esset otiosum. 100

Hoc de primo articulo.

<Articulus secundus>

<Notandum>

Quantum ad secundum articulum sciendum est, quod positio beati THOMAE in duobus videtur consistere: prima sua propositio est, quod possumus cognoscere Deum
 16vb et non e contra, cum Dei nulla \ sit causa. Talis autem vocatur cognitio, quia est primo
 16va *Posteriorum*. / Secunda propositio eius est, quod quidditatem Dei cognoscere non possumus, quam probat multipliciter, primo ratione praecedenti, quia non habemus 105

91 sic] *om. L₁, L₂, Wo, U* | quia] quod *K₃* | ipsa] *om. L₁, L₂, Wo, U* | est] *om. L₁, L₂, Wo, U* | naturaliter] est *add. L₁, L₂, Wo, U* | alii...92 intellectum] sed illud non est intellectum quod *L₁, L₂, Wo, U* 92 aliquo] non est *add. L₁, L₂, Wo, U* | visum] visu *K₂, K₃* 93 mirabilis] numerabilis *L₁* | quia] *om. K₃* | eam] *om. Wo, U* 94 seu] nec *L₁, L₂* neque *Wo, U* | cognoscere] sed *add. Wo* | seipsa Sed] seipso et *Wo* | non] *om. L₁, L₂, Wo, U* 95 videtur] verum *add. W₁* | sancti] Thomae *add. K₃, L₁, L₂, Wo, U* | arguat] arguit *L₁, U* 96 quae] quia *L₁, L₂, U* | ex hoc] explicat [?] *K₃* | esset] egisset *W₁* | otiose¹...97 et] quia (quod *Wo*) dicit otiose egisse naturam *L₁, L₂, Wo, U* | quod²] *om. K₃* 97 noluit] voluit *Wo* | dicere] quod *add. K₃* | naturam egisse] natura egisset *K₃* | voluit] noluit *Wo* 98 inclinavit] inclinat *L₁* 99 conclusionem] *om. L₁, L₂, Wo, U* | posset] potest *W₁, L₁, L₂* 101 Hoc...articulo] *om. K₂, L₁, L₂* | articulo] *om. K₃, U* 104 Quantum] *om. K₂* | secundum] *om. K₂* | articulum] *om. K₃* | beati] sancti *L₁, L₂, Wo* 105 duobus] duabus *L₁, L₂* | videtur] videre *K₃* 106 cognitione] *om. L₁* | Patet] quia *add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* est²] *om. W₁* | effectibus] effectu *L₁* 107 contra] converso *L₁, L₂, Wo, U* | primo] *bscr. W₁* 108 eius] *om. L₁, L₂, Wo, U*

92 Et...94 cognoscere] Thom., *Sen. Meta.*, II, lec. 1, n. 14 94 non...95 Thomae] Thom., *Sen. Meta.*, II, lec. 1, n. 14 95 arguat...98 Dei] Aver., *In Met.*, II, f. 28v, I-M, f. 29r, A-D 104 positio...106 est¹] Thom., *Sen. Meta.*, II, lec. 1, n. 13 107 Talis...108 Posteriorum] Arist., *Anal.*, I, 31, p. 62, l. 18 (Bekker, 88a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, prooe., p. 9, l. 26, 34, p. 11, l. 12; Burid., *In De an. II*, I, qu. 2, p. 592, l. 8; idem, *In De cael. II*, II, qu. 3, p. 391, l. 30

110 cognitionem de Deo nisi ab effectu ad causam, ergo cognitionem ‘propter quid’ est, cum
idem sit ‘quid’ et ‘propter quid’, secundo *Posteriorum*.

Secundo arguit sic: cognitio quidditatis rei est cognitio a priori vel intuitiva seu per
propriam speciem, et nullam talem possumus habere de Deo in hac vita, igitur etc.
Maiorem supponit, minor quo ad omnia membra nota est, cum Dei nulla sit causa et ex
115 consequenti non sit notus a priori.

Tertio sic: intellectus noster non ascendit ad tante cognoscendum sicut intellectus
divinus, prout de se notum est, et ille non ascendit amplius quam ad cognoscendum
quidditatem Dei, ergo intellectus noster non potest ad illam cognoscendum ascendere.

Quarto sic: sapientissimi errant circa quidditatem sensibilium, ergo verisimile eos
120 non habere aliquam cognitionem certam nec posse habere quidditatis divinae.
Consequentia tenet, quia si error est in sensibilibus intollerabilis, error foret
rationabiliter in quidditate primi entis || excedentis sensibilia in infinitum. Antecedens 20va
patet, quia de magnitudine, quae est sensibile commune, et tamen | sapientissimi de eius 25vb
quidditate sunt contrarii inter se.

125 Quinto sic: ad quidditatem Dei { cognoscendum in vita praesenti non possumus 116rb
ascendere nisi mediantibus hiis inferioribus. Sed mediantibus illis non possumus
cognoscere quidditatem Dei, igitur etc. Maior et consequentia notae sunt, minorem
declarat beatus THOMAS, quia omnia] inferiora nullam habent proportionem vel 17ra
convenientiam ad perfectionem quidditatis divinae, cum illa infinita sit et omnium
130 inferiorum perfectionem infinite excedit.

Haec de secundo articulo. } 12vb

<Articulus tertius>

<Notandum>

110 Deo] eo K_3, L_1, L_2, W_0, U | ergo] propter [?] *add. W_0* | est] de eo (Deo U) non habemus igitur
quidditatem eius non cognoscimus, prima consequentia nota est ex terminis, secunda autem consequentia
patet (et secunda probatur K_3), quia videtur, quod cognitio veritatis (quidditatis L_2, W_0, U, K_3) sit cognitio
‘propter quid’ est *add. K_3, L_1, L_2, W_0, U* 112 arguit] arguitur W_1, L_1, L_2, W_0, U | quidditatis] quidditate
 W_0 | vel] *bscr. K_2* | seu] vel L_1, L_2, W_0, U 114 sit] est L_1, L_2, W_0, U 115 sit] fit L_1, L_2, W_0, U
116 Tertio] arguitur *add. L_1, L_2, W_0, U* | tante] causae K_3 117 prout] probat K_3 118 cognoscendum]
cognitionem K_3 119 quidditatem] quidditates K_3, W_1 | verisimile] est *add. W_1, L_1, L_2, W_0, U* | eos] quod
 K_3 de eis L_1 120 habere¹] habent K_3 121 est] *om. W_0* | intollerabilis] tollerabilis L_1, L_2, W_0, U
intollerabilibus W_1 | foret] esset U 122 excedentis] excedens L_1, L_2, W_0, U 123 quia] *om. K_3, L_1, L_2,
 W_0, U | tamen] cum K_3 125 Quinto] arguitur *add. U* | cognoscendum] cognoscendam U, W_1 | in] hac
add. L_1, L_2, W_0, U 129 perfectionem] *om. K_3* | quidditatis] essentia [?] *add. K_3* | et] ad W_0, U
130 excedit] excedat L_1, L_2, W_0, U 131 Haec] hoc K_3 | Haec... articulo] *om. K_2, L_2* Sequitur articulus
alter etc. L_1 | articulo] *om. K_3, U**

111 idem... Posteriorum] Arist., *Anal.*, II, 2, p. 321, l. 28 (Bekker, 90a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys.*
II, I, qu. 4, p. 59, l. 17; Burid., *In De an. IV*, II, 6, 2, p. 127, l. 72, p. 129, l. 23 127 minorem... 129
divinae] Thom., *Sen. Meta.*, II, lec. 1, n. 13; cf. Burid., *In Met.*, qu. 8, 190, p. 49, l. 23

112vb Quantum ad tertium articulum est sciendum, quod haec [verba beati THOMAE in
aliquo sensu forte sunt vera et forte in alio sensu non vera. Et ideo pro completius 135
intelligendo illa distinguendum est de quidditate Dei, quia vel beatus THOMAS per
quidditatem Dei intelligit rem, quae est quidditas Dei, vel conceptum quidditativum
communem Deo et aliis, vel tertio modo notitiam Dei a priori, vel quarto modo notitiam
Dei conceptum quidditativo essentiali et proprio, de quo nunc nihil dicam pro praesenti,
sed gratia Dei duodecimo huius. 140

<Conclusiones>

<1> Qua distinctione praemissa sit prima conclusio haec: homo potest quidditatem
Dei primis duobus modis cognoscere. Patet de primo, quia Deum potest cognoscere per
primam propositionem beati THOMAE et ipsa est sua quidditas, igitur etc. Patet de
secundo, quia homo potest cognoscere Deum esse substantiam, duodecimo *huius*. Modo 145
substantia videtur esse praedicamentum quidditativum commune Deo et aliis.

<2> Secunda conclusio: homo non potest cognoscere quidditatem Dei tertio modo.
Patet per rationem beati THOMAE primam, cum Dei nulla sit causa. Ad rationes beati
THOMAE respondetur: ad primam, quod ascendendo ab effectu ad causam bene
17ra possumus cognoscere illud, quod in re \ est quidditas / causae, immo etiam cognoscere, 150
16vb quod causa est substantia. Scito enim, quod prima causa est faciliter, concluditur, quod
non est accidens, sed substantia et sic scitur quidditas Dei secundo modo sufficienter
mediante effectu.

Ad secundam dicitur negando divisionem maioris, quia ad cognoscendum
20vb praedicamentum de aliquo praedicabile, in quid sufficit, quod || possit summi conceptus 155
essentialis communis ei et aliis, sicut a qualibet substantia sensibili potest summi
conceptus generalissimus substantiae.

134 Quantum] *om. K₂ | articulum] om. K₃ | est] nota L₁ | sciendum] notandum W₀ | beati] sancti L₁, L₂
135 forte¹] *om. K₃, L₁ | et...vera²] om. W₀ | forte²] om. L₁ | alio] aliquo K₃ | non] sunt *add. K₃, L₂, U*
pro] *om. L₂, W₀, U* 138 Deo] ei K₃ | notitiam²... 139 Dei] *om. L₁, L₂, W₀, U* 139 quidditativo essentiali]
quidditativum (quidditative K₃) essentialem K₃, L₁, L₂, W₀, U | et] *om. L₂, W₀, U* | proprio] proprium L₁,
L₂, W₀, U | proprio...quo] pro K₃ | nunc] de quarto *add. K₃ om. L₁, L₂, W₀, U* | pro] in W₀, U | pro
praesenti] *om. K₃, W₁* 140 sed] de *add. L₁, L₂, W₀, U* 142 Qua] iuxta L₁ | praemissa] hiis praemissis L₁
haec] hoc K₃ 143 Dei] *om. U* | Patet...cognoscere²] *om. L₁* | primo] modo *add. L₂, W₀, U* 144 ipsa]
ille K₃ ipse L₁, L₂, W₀, U 145 secundo] modo *add. L₁, L₂, W₀, U* | esse] *om. L₁* 146 praedicamentum]
praedicatum L₁ 148 nulla] *om. W₀* | nulla...causa] nullam cognoscere possit causam K₃
149 respondetur] dicitur L₁, L₂, W₀, U 150 immo] ergo K₃ 151 est¹] *om. W₁* 152 et] *om. K₃* | scitur]
quod *add. W₀* 153 effectu] affectu L₂ 154 dicitur] *om. K₃* 155 praedicamentum] praedicatum L₁, W₀
praedicabile] praedicabili K₃, L₁ | quod] ab aliquo singulari vago *add. K₃* | possit] posset W₀, U
156 essentialis] *om. L₁, L₂, W₀, U***

134 haec... 135 vera²] Thom., *Sen. Meta.*, II, lec. 1, n. 13 143 Deum... 144 Thomae] Thom., *Sen. Meta.*,
II, lec. 1, n. 13 145 homo... huius] Arist., *Met.*, XII, 6, p. 235, l. 22 (Bekker, 1080a) 148 Patet... causa]
Thom., *Sen. Meta.*, II, lec. 3, n. 4

Ad tertiam dicitur, quod consequentia nihil valet, quia licet homo sciat quidditatem Dei, immo licet sanctus in patria, tamen non scit eam ita perfecte, sicut Deus, cum Deus sciat { eam tantum, quantum cognoscibilis est, et hoc nulli alteri potest convenire. 116va

Ad quartam conceditur, quod inter notitias complexas propositionales de Deo, multae sunt opiniones falsae, quod Deus est finiti vigoris, quod non est liber libertate oppositionis, quod nequeat creare. Nihilominus quod habeant notitias incomplexas] Dei 17rb
et veras et etiam complexas, ut, quod est | suprema causa, quod est prima substantia, 26ra
quod est summe bonus et ita in aliis. 165

Ad quintam: quod licet aliquo modo infinite distent res dependentes a Deo sive perfectione divina, tamen gerunt in se quandam similitudinem Dei, sicut effectus suae causae et ratione huius potest ab eis ascendere intellectus ad quidditatem Dei cognoscendum modo superius praeexpresso.

170 Hoc de tertio articulo.

<AD RATIONES PRINCIPALES>

<1> Ad rationes principales: ad primam negatur minor, ad auctorem *De causis* dicitur, quod intellexit, quod Deus non [est nominabilis aliquo uno nomine perfecte omnem perfectionem eius, quam homo in eo cognoscere potest exprimente, propter quod multa nomina eo attribuimus, quod est potentia, sapientia, scientia et sic de aliis. 113ra
175

<2> Ad secundam dicitur negando antecedens, quia oculi nocticoracum percipiunt lumen diei, licet cum difficultate, sed de nocte volant, ne excellentia sensibilis corrumpat eis sensum et ergo in comparatione PHILOSOPHI difficultas solum exprimitur et non impossibilitas respectu utriusque, sicut dicit COMMENTATOR.

158 dicitur] K_3 | nihil] non L_1 | quia] et L_1, L_2, Wo, U 160 tantum] totum [?] Wo | potest] poterit W_1
161 conceditur] dicitur L_1, L_2, Wo, U 162 falsae] ut *add.* $K_2, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ scilicet *add.* K_3 | Deus] non *add.* K_3, L_2, Wo, U | finiti] infiniti K_3, L_2, Wo 163 nequeat creare] non creat L_1 | creare] etiam *add.* K_3, W_1 et sic de aliis *add.* L_1, Wo, U | Nihilominus] stat *add.* K_3 (tamen *om.* U) cum hoc stat *add.* L_1, L_2, Wo, U 164 et¹] *om.* K_3, Wo | etiam] *om.* L_1, L_2, U | quod¹] *om.* Wo | suprema] sumpma L_2 165 quod] qui K_3 | bonus] bonum L_1 | ita in] sic de L_1 166 quintam] dicitur *add.* W_1, L_1, L_2, Wo, U | infinite distent] distant L_1, L_2, Wo, U | sive] sine K_3 a *add.* L_1, L_2, Wo, U seu Wo 167 Dei] *om.* U
169 praeexpresso] expresso L_1, L_2, Wo, U 170 Hoc] haec U | Hoc... articulo] *om.* L_1, L_2 | articulo] *om.* K_2, K_3, Wo, U 172 principales] *om.* Wo | primam] dicitur et *add.* Wo | minor] et *add.* U 173 dicitur] *om.* U | intellexit] vult U | uno] *om.* L_1, L_2, Wo, U 174 eius] exprimente *add.* L_1, U exprimentem *add.* L_2, Wo | quam] quem K_2 | exprimente] *om.* L_1, L_2, Wo, U 175 eo] Deo $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, U$ *om.* Wo attribuimus] ut *add.* $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, U$ | quod²] Deus *add.* W_1 ut Wo | est] prudentia *add.* K_3 scientia] fortitudo *add.* L_1, L_2 et considerationis $W om. U$ | et...aliis] etc. $K_3 om. Wo$ 176 dicitur] *om.* K_3 | quia oculi] quod oculus K_3 177 dici] solis L_1 | ne] ut Wo 178 eis] ei Wo | comparatione] <com>paratione K_3

172 ad¹ ... 173 dicitur] *Lib. de caus.*, V (VI), 57, p. 147, l. 22 178 in... 179 utriusque] *Arist., Met.*, II, 1, p. 36, l. 8 (Bekker, 993b); cf. *Burid., In Met.*, qu. 8, 172, p. 46, l. 9 179 sicut... Commentator] *Aver., In Met.*, II, f. 29r, A-C

- <3> Ad tertiam dicitur negando maiorem et ad probationem eius, scilicet ad auctoritatem PHILOSOPHI quarto *huius*, dicitur, quod voluit, quod omnis cognitio intellectiva fit a sensu vel simpliciter et immediate, vel per discursum et mediate, si sit complexa, si vero fuerit incomplexa, tunc fit a sensu per abstractionem, vel alium modum sumendi notitiam incomplexam intellectivam a sensitiva, de quibus modis dictum est in *Abbreviatis* primi *Posteriorum* et etiam || primi *Physicorum*. Ad confirmationem concessio antecedente negando consequentiam. Et ad PHILOSOPHUM tertio *De anima* dicitur, quod licet oporteat intellegendum speculari phantasmata, tamen descendit ad multorum cognitionem per discursum, quae phantasiae non subsunt.
- 21ra
- 13ra <4> Ad quartam negando minorem } et ad probationem eius dicitur, quod non
17ra solum / intellectus agentis est abstrahere \ a sensibilibus, sed etiam discurrere { a
17rb cognitionibus eorum ad cognitiones rerum a materia separatarum et a sensu, de quo
116vb plenius dicitur gratia Dei duodecimo huius.
- 17va <5> Ad quintum negando maiorem et ad probationem eius conceditur, quod
essentia perfectione minus distat sensus ab intellectu quam noster intellectus a Deo,]
et negando consequentiam, quod ergo magis potest sensus in cognitionem intellectus,
quam intellectus in cognitionem Dei, quia naturae sensus repugnat omni modo cognitio
indivisibilem, naturae autem intellectus non repugnat cognitio superiorum, sed potius
perficit ipsum et in hoc deficit argumentum, non enim sequitur. Sortes est similior
Platone quam conceptus Platonis, qui est de eo in anima, et Plato non potest cognosci
per Sortem, ergo nec per illum conceptum, quia licet essentialis similitudo maior sit
inter Sortem | et Platonem, quam inter conceptum et Platonem, non tamen ordo naturalis
- 195
- 200
- 26rb

180 dicitur] *om. K₃, W₁ | et]* *om. L₁, L₂, W₀, U* 181 quarto] sexto *W₀ | dicitur]* arguitur *W₀ | voluit]* vult *U bscr. W₀* 182 intellectiva] intellecta *K₃ | fit...sensu]* sensitiva *W₀ | sensu]* sensitiva *U | et]* vel *W₁ | si sit]* sicut *L₁, L₂* 183 vero] *om. L₁ | fuerit]* *om. W₀ | sensu]* sensui *W₀ | alium...* 184 sumendi] alio modo (sumendo *om. U*) *L₁, L₂, W₀, U* 185 primi¹] primo *V₁, W₀* 186 confirmationem] dicitur (quod *add. L₂*) *add. L₁, L₂, W₀, U | antecedente]* antecedentem *W₀ autem U | negando]* nagatur *L₂* consequentiam] consequens *L₁, L₂, U* antecedens *W₀ | Et]* *om. L₁, L₂, W₀, U* 187 dicitur...oporteat] appareat *K₃ | oporteat]* oportet *L₁, L₂, W₀, U | intellegendum]* intelligeret *K₃* 188 descendit] ascendit *K₃, W₁* aliqua descendunt *L₁, L₂ | quae...subsunt]* *om. L₁* 189 quartam] dicitur *add. L₁, L₂, W₀, U | et]* *om. L₁, L₂, W₀, U | dicitur]* *om. K₃* 190 sensibilibus] sensibus *W₀* 191 eorum] *om. K₂* earum *K₃* ipsorum *L₁, L₂, W₀, U* 192 dicitur] de *add. L₁, L₂, W₀ | gratia Dei]* in *W₀, U | Dei]* in *add. L₁, L₂* 193 quintum] quintam *K₃* quintam (quinta *L₂*) dicitur *W₁, L₁, L₂, W₀, U | maiorem]* minorem *L₁, L₂, W₀, U | et]* *om. L₁, L₂, W₀, U | eius]* *om. L₂* 194 a] *om. K₃* 195 quod] *om. K₃ | quod ergo]* igitur *L₁, L₂, W₀, U* 196 naturae sensus] a natura sensui *L₁ | repugnat]* repungant *W₀ | cognitio]* *bscr. W₀ | cognitio...* 197 indivisibilem] cognitione indivisibili *W₁* 197 indivisibilem] individualium *K₃* invisibilem *L₁* superiorum] superioris *L₁, L₂, U | potius]* *om. U* 198 et] etiam *add. L₁, L₂, W₀, U* 199 Platone] Platoni *L₁, L₂, U* 200 illum] istum *W₀* 201 quam...Platonem²] *om. W₀ | naturalis]* *om. W₁*

180 ad¹...182 mediate] Arist., *Met.*, IV, 5, p. 78, l. 18 (Bekker, 1010b) 183 alium...185 Physicorum] Mar., *Quaes. in Anal.*, non inv.; idem, *Abb. In Phys.*, prooe., 2va 186 Et...188 subsunt] Arist., *De an.*, III, 8, 432a

in cognoscendo sequitur hanc essentialem similitudinem, sed potius ordinem naturae rerum in repraesentando, sic etiam est in proposito in cognoscendo.

205 <6> Ad sextam dicitur negando maiorem et ad PHILOSOPHUM in primo *Physicorum* conceditur, quod dicit, sicut iacet, nos enim non cognoscimus Deum in quantum est infinitum, scilicet cognoscendo maximum, quod ipse potest facere, sed potius cognoscimus eum sub rationibus repraesentantibus eum per modum cognoscibilis [113rb finite adverbialiter, ut puta, quia primus motor, vel quia prima causa, quia vel ens optimum. Et de hoc plus videatur in duodecimo.

210 <7> Ad septimam dicitur, quod quicumque cognoscit Deum, cognoscit eum totum, cum idem sit Deus et Deus totus, sed non sequitur, quod cognoscit Deum quanto est cognoscibilis, cum adhuc infinitis || modis ignotus sit Deus eidem. Et ergo restat semper 21rb speculatio ulterior post omnem cognitionem in hac vita nobis possibilem de eodem.

<RATIO POST OPPOSITUM>

215 Auctoritas COMMENTATORIS post oppositum est pro conclusione responsali.
Hoc de quaestione.

203 rerum] *om. L₁, L₂, W₀, U* 204 dicitur] *om. K₃ | et] om. L₁, L₂, W₀, U | in] om. L₁, L₂, W₀, U*
205 quod dicit] *om. L₁, L₂, W₀, U | nos] om. L₁, L₂, W₀, U* 208 finite] scilicet *add. K₃, W₁ | finite...*
quia¹] finiti scilicet cum his nominibus *L₁, L₂* finiti scilicet adverbialiter ut puta quia est *W₀, U | vel*
quia] *om. L₁ | quia²] om. L₂, W₀, U | quia³] om. L₁, L₂, W₀, U* 209 in] *om. L₁, L₂, W₀, U | duodecimo]*
huius *add. W₁, L₁, L₂, W₀, U* 210 dicitur] *om. K₃ | quicumque] quidditatum [!] K₃ | Deum] om. W₀*
eum] Deum *K₃, L₁, L₂, W₀, U* 211 cum] *om. W₁ | Deum] eum K₂, W₁, L₁, L₂, W₀, U | quanto] quantum*
K₃, L₁, L₂, W₀, U 213 speculatio] decollatio [?] *U* 215 Auctoritas] auctoritates *K₃ | post] om. W₁*
responsali] primi articuli *add. L₁, L₂, W₀, U* 216 Hoc] haec *W₁, U | Hoc... quaestione] om. K₂, L₁, L₂,*
W₀ | quaestione] sequitur add. K₃

204 ad...205 conceditur] Arist., *Phys.*, I, 4, p. 26, l. 23 (Bekker, 187b) 215 Auctoritas...responsali]
Aver., *In Met.*, II, f. 30v, H-I

<QUAESTIO QUARTA>

Consequenter quaeritur:

Utrum ratio PHILOSOPHI, qua probat esse statum in causis efficientibus, sit bona

<RATIONES PRINCIPALES>

- 117ra <1> Pro qua prima supponit, quod in causis subordinatis, si sint finitae, prima erit { 5
causa omnium posteriorum, quam probat, quia nihil aliorum potest poni causa omnium,
cum nihil posteriorum sit causa primi.
- 17vb <2> Secundo supponit: si infinitae essent causae subordinatae, omnes essent
mediae, quae patet, quia multitudini infinitae repugnat habere primum] et ultimum, eo
quod habere huiusmodi est finitum sive determinatum. Tunc ex hiis videtur sic arguere: 10
si essent infinitae causae efficientes subordinatae sequeretur, quod nulla esset causa
efficiens. Consequens est contra adversarium et / consequentia probatur, quia in causis
17rb subordinatis nulla media agit, immo nec omnes mediae agunt, nisi sit aliqua prior \
17va dirigens posteriores in agendo per suppositionem primam, sed in finitis nulla est prima
per secundam, eo quod omnes sunt mediae, igitur simpliciter nulla earum aget. Contra 15
quam arguitur sic: ratio, quae procedit ex falsis suppositionibus, non est bona, sed illa
est huiusmodi, igitur etc. Maior nota est et minor probatur sic: primo, quia non oportet,
quod in causis subordinatis prima sit causa actionis omnium aliarum. Nam avus Sortis
fuit causa subordinata actionis Sortis et tamen Sortes potest agere avo suo mortuo, ergo
illa suppositio videtur falsa. Secundo, non oportet, quod in causis subordinatis infinitis 20
omnes sunt mediae, igitur secunda suppositio falsa. Nota est consequentia et antecedens
probatur sic: si enim a fieret $a b$ et $b a c$ et sic ascendendo in infinitum, patet, quia sic
21va infinitae essent causae agentes, et || tamen b esset ultima inter eas, quia esset immediata
13rb } effectui, ergo non omnes essent mediae. Consequentia nota est et antecedens patet per

2 Consequenter quaeritur] Quaeritur quarto K_2, K_3, U Quarto quaeritur circa secundum metaphysicae W_1
Sequitur quaestio alia et quarta etc. Quarto quaeritur L_1 Quarta secundi. Quaeritur: Utrum L_2 Sequitur alia
 W_0 3 qua] quam K_3 5 qua prima] quo primo W_0 | prima¹] primo $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, U$ 6 quia] quod K_3
7 nihil] nulla L_1, L_2, W_0, U 8 supponit] quod *add.* K_2, K_3, W_1, L_2, U quia *add.* W_0 9 quia] quod K_3
infinitae] infiniti L_2 | repugnat] repugnant W_0 | primum] principium L_1, L_2, U 10 quod] *om.* W_1 | est]
esse *add.* $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ | finitum] situm L_1 | sive] et W_0 | sive determinatum] et terminatum
 L_1, L_2, U | determinatum] terminatum K_2, K_3, W_1 | videtur] scilicet K_3 11 sequeretur] sequitur $K_2, K_3,$
 W_0, U 12 est] falsum et *add.* L_1, L_2 13 immo] sensus W_0 | nec] *om.* W_0 14 agendo] agendum L_1 | in
finitis] inter infinita K_3 | finitis] infinitis L_1, L_2, W_0, U 15 secundam] suppositionem *add.* L_1, W_0
igitur] ideo L_1, L_2, W_0, U | earum] eorum W_0 | aget] agit L_1, L_2, W_0, U 16 quam] consequentiam $L_1, L_2,$
 W_0, U | suppositionibus] opinionibus L_1 | est] potentia *add.* W_1 17 est et] *om.* L_1 | et] *om.* L_2, W_0, U
primo] *om.* K_3 | quia] quod L_1, L_2, W_0, U 19 agere] scilicet *add.* K_3 | mortuo] corrupto L_1, L_2, W_0, U
20 illa] prima K_3, L_1, L_2, W_0, U 21 sunt] sint K_3, L_1, U | suppositio] est K_3 | est] *om.* L_1 | et] *om.* L_1, L_2
22 sic¹] quia L_1 | et²] *om.* K_3 | sic²] *om.* W_0, U | quia] quod K_3 | quia sic] quod K_2, L_1, L_2, W_0, U
sic³] *om.* K_3, W_0 23 tamen b] cum K_3 24 est] *om.* L_1 | et] *om.* L_2

25 casum. Confirmatur hoc, quia tertio *Physicorum* dicitur, quod infiniti nihil est medium,
 igitur nulla esset causa media. Secundo, illa ratio non valet, quae concessa suis
 suppositionibus, ex eis probabiliter non potest inferre suum consequens. Sed ratio illa
 est huiusmodi, igitur etc. Consequentia et maior | notae sunt, sed minor declaratur, quia 26va
 adversarius respondet statim negando consequentiam et causam diceret, quia in infinitis
 30 causis suborodnatis quaelibet media ageret in virtute causae superioris immediatae
 antecedentis, ascendentis eam in infinitum et sic quaelibet media ageret in virtute
 prioris, sicut ratio assumit, { [sed nulla ageret in virtute primae, eo quod in infinitis 117rb
 nulla est prima et sic non procedit responsio. Contra suppositionem primam, quia illa 113va
 expresse loquitur de finitis, forte dicitur, quod PHILOSOPHUS eodem modo voluit in
 35 infinitis causis debere intelligi illam suppositionem, sed illud non valet, quia tunc
 supponeret, quod in infinitis prima esset causa omnium posteriorum et ex consequenti
 aliquam causam esse primam infinitorum et sic peteret, quod deberet] probare, cum 18ra
 infinitis repugnat habere primam.

<3> Tertio sic: ad metaphysicum non spectat probare primam causam esse, ergo
 40 ratio PHILOSOPHI non est bona ratio metaphysicalis ad hoc probandum. Nota est
 consequentia, antecedens patet per COMMENTATOREM primo *Physicorum* dicentem,
 quod illud genus causaretur. Loquitur de separato a materia, non declaratur esse nisi in
Physica, quod probat ratione, quia illa entia separata a materia sunt subiectum in prima
 philosophia, >non< <modo> nulla scientia probat subiectum esse, sexto *huius* et primo
 45 *Posteriorum*. Idem dicit octavo *Physicorum* in effectum, scilicet quod divinus supponit a
 naturali prima principia moventia esse et quod AVICENNA dicens metaphysicum

25 Confirmatur...26 media] *om. W₁, L₁, L₂, Wo, U* 26 Secundo] principaliter arguitur sic *add. L₁, L₂, Wo, U* | concessa] concessis *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 27 inferre] inferri *L₁, U* 28 huiusmodi] huius *Wo* sunt] *om. L₁* | sed] *om. K₃, W₁, L₂, Wo et U* 29 respondet] responderet *W₁, L₁, L₂, Wo, U* | causam] cum hoc *L₁, L₂, Wo, U* | quia] quod *L₁, L₂, Wo, U* 30 ageret] agent *K₃* 31 ascendentis eam] eam ascendendo *K₂, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | eam] ascendendo *add. K₃* | et] *om. K₃* | ageret] agent *K₃* 32 prioris] priorum *K₃* | ageret] agent *K₃* 34 de] causis *add. L₁* | finitis] infinitis *L₂, Wo, U* | dicitur] dicitur *K₃* diceretur *L₁, L₂, Wo, U* | quod] *bscr. W₁* | in] de *Wo, U* 35 causis] *om. U* | illam] istam *Wo* 36 in] *om. W₁* posteriorum] inferiorum *L₁, L₂, Wo, U* 37 esse] esset *L₁* | infinitorum] infinarum *L₂, Wo, U* | peteret] petet *L₁* | quod] quid *U* 39 Tertio] secundo *L₁* arguitur *add. L₁, L₂, U* | sic] *om. L₁, L₂, U* arguitur *Wo* metaphysicum] metaphysicam *L₁, L₂, U* | non] semper *add. Wo* | probare] determinare *L₁* | esse] et probare *add. L₁* | ergo] *om. K₃* 40 bona] *om. L₁, L₂* | ratio²] est *W₁* | est²] *om. K₃, L₁* 42 causaretur] causae et *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 43 quod] et *L₁, L₂, Wo, U* | probat] probatur sic *L₁* 44 non] modo *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | probat] suum *add. K₃, L₁, L₂, Wo, U* | esse] cuius *U* 45 octavo] quarto *K₃* in effectum] *om. L₁, L₂, Wo, U* 46 dicens] agit ait *L₁* ait *L₂, Wo* agit demonstrare *U* | metaphysicum] metaphysicam *U*

25 quia...26 media] Arist., *Phys.*, III, 6, p. 135, l. 21 (Bekker, 207a) 34 forte...35 suppositionem] Arist., *Met.*, II, 2, p. 37, l. 12 (Bekker, 994a) 41 antecedens...42 causaretur] Aver., *In Phys.*, I, f. 40r, C-D 42 Loquitur...43 Physica] Arist., *Phys.*, II, 2, p. 64, l. 47 (Bekker, 194b) 43 illa...45 Posteriorum] Arist., *Met.*, VI, 1, p. 118, l. 5 (Bekker, 1026a); idem, *Anal.*, I, 22, p. 307, l. 27 (Bekker, 83a); cf. Burid., *In De an. III*, II, qu. 4, p. 796, l. 69 45 Idem...47 erravit] Arist., *Phys.*, VIII, 7, p. 416, l. 27 (Bekker, 261a); Avi., *In Met.*, I, 1, p. 5, l. 91

21vb demonstrare primum principium esse >enarrat< <erravit>. Idem videtur velle
 17va duodecimo *huius*, quod potest persuaderi ratione, quia cum in metaphisica
 demonstraretur primum motorem, sicut patet octavo *Physicorum*, et primus mo||tor sit
 prima causa, ut dicitur duodecimo *huius*. Videtur, quod in ea / probatur primam causam esse. 50

<OPPOSITUM>

17vb Oppositum \ est PHILOSOPHI in illo secundo.

<CORPUS QUAESTIONIS>

In illa quaestione erunt duo articuli. In primo videbitur de quaesito. Secundo, an ad 55
 physicam vel metaphisicam pertineat probare primam causam esse, quod tangitur in
 ultimo argumento.

<Articulus primus>

<Notanda>

<1> Quantum ad primum est advertendum iuxta mentem COMMENTATORIS 60
 secundo *huius*, quod duplices sunt causae efficientes subordinatae. Quaedam sunt
 essentialiter subordinatae, scilicet illae, in quibus posterior dependet in esse et agere a
 priori sic, quod nec esse nec agere possit, nisi prior sit et efficiat, ut influentia caeli et
 caelum. Aliae sunt accidentaliter subordinatae et dicuntur illae, quarum posterior potest
 esse et agere sine hoc, quod prior efficiat, ut Sor et pater eius, potest enim Sor et esse 65
 et agere patre suo mortuo, quamquam ordine succedat patri.

<2> Secundo est advertendum, quod ratio PHILOSOPHI non procedit nisi de
 essentialiter subordinatis iuxta mentem eiusdem COMMENTATORIS.

47 enarrat] erravit $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 48 quod... 51 esse] *om. L_1, L_2, Wo, U* | in metaphisica] *om. K_3* 49 demonstraretur] demonstratur W_1 | motorem] esse *add. K_2, K_3, W_1* 50 probatur] probetur K_2, K_3, W_1 53 est] de mente *add. K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U* 55 videbitur] videtur Wo | quaesito] in *add. K_2* 56 vel] sive (ad *add. L_1, Wo*) L_1, L_2, Wo, U | pertineat] pertinet L_1, L_2, Wo, U 57 argumento] sequitur *add. L_1* quantum ad primum *add. L_2* 60 Quantum] *om. K_2* | Quantum... primum] *om. K_3* | primum] articulum *add. L_1, L_2* primam Wo | advertendum] sciendum quod L_1, L_2, U sciendum Wo | mentem] sententiam $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 61 quod] *om. L_1, L_2, Wo* | efficientes] efficientis Wo 62 illae] *om. U* 63 priori] et *add. W_1* | quod] omne *add. K_3* | esse nec] *om. K_3* 64 sunt] et *add. K_3* causae *add. L_2, Wo, U* | illae quarum] illa quorum Wo 65 sine... 66 agere] priore non agente ut Sortis K_3 *om. Wo* efficiat] coefficiebat L_1 | Sor¹] Sortes W_1 | Sor²] Sortes L_1 | et³] *om. L_1, L_2, U* 66 succedat] succedit K_3 | patri] patre Wo 67 est advertendum] notandum L_1, L_2, U nota Wo | procedit] procedat L_1 | de] in U

47 Idem... 48 huius] Arist., *Met.*, XI, 4, p. 208, l. 21 (Bekker, liber XII, 1070b) 48 in... 49 Physicorum] Arist., *Phys.*, VIII, 4, p. 390, l. 50 (Bekker, 255b) 49 primus... 50 huius] Arist., *Met.*, XI, 4, p. 208, l. 21 (Bekker, liber XII, 1070b) 53 Oppositum... secundo] Arist., *Met.*, II, 2, p. 37, l. 13 (Bekker, 994a) 60 Quantum... 61 subordinatae] Aver., *In Met.*, II, f. 29v, H-I 67 quod... 68 Commentatoris] Aver., *In Met.*, II, f. 29v, H-I

70 <3> Tertio { est notandum, quod PHILOSOPHUS per primam suppositionem 117va
dicentem, quod in causis efficientis essentialiter subordinatis prima est causa omnium
aliarum, videtur intellexisse, quod ubicumque reperitur multorum aliquis determinatus
ordo subordinatus essentialiter oportet ponere aliquam causam primam talis ordinis.
Demonstratur sic, nam cum sit determinata subordinatio vel omnia sunt aequae prima in
causando, quod non est possibile, quia sic non esset subordinatio vel aliqua sunt priora
75 in causando et aliqua posteriora. Tunc nobis idem ordo totalis | facit seipsum sic, quod 26vb
ipse totus est causa efficiens sui totius, et hoc non est possibile, cum nihil sit causa
effectiva sui seu [efficiat seipsum vel ille ordo sit a casu, et sic non, quia semper vel 113vb
frequenter est sic vel ille ordo est simpliciter] a nullo, et hoc non est possibile, cum 18rb
omnia, quae sunt dependentia ab alio ratione subordinationis, vel est ab aliquo
80 determinato, quod est causa illius totius ordinis, et hoc est propositum, quod
PHILOSOPHUS intellexit per suppositionem primam.

<4> Quarto est notandum, quod per suppositionem } secundam voluit, quod, si 13va
infinite sunt causae subordinatae, omnes sunt mediae, sic quod nulla earum est causa
totius ordinis, quod patet, || quia nulla posterior est causa superioris, modo quaelibet 22ra
85 earum est posterior, eo quod omnes sunt mediae. Quod etiam potest persuaderi, quia
videtur, quod in infinitis non potest servari ordo, ergo nihil est ibi causa totius ordinis.
Tenet consequentia et antecedens probatur, nam si iuxta imaginationem secundi
argumenti ante oppositum *a* esset *a b* et *b a c* in infinitum ascendendo, subordinate non
plus accederet / *t* vel *x*. Ad causam sumpmam, quam *b* vel *c*, cum nulla esset sumpma 17vb
90 immo nec \ plures causae superiores subordinatae essent super *b* quam super *t* vel *x*, 18ra
cum super quodlibet eorum essent infinite per casum. Quibus nulla sunt plura, ergo
non videtur ibidem existere aliquis ordo.

<Conclusio>

69 est] *om. W₁, L₁, L₂, W₀, U* 70 efficientis] efficientibus *K₂, K₃, W₁ om. L₁, L₂, W₀, U* 71 ubicumque]
utrumque *K₃* 72 subordinatus] subordinatis *W₀* | oportet] apparet *K₃* 73 sit] determinatio *add. L₁* ordo
add. W₀ | subordinatio] *om. L₁* | sunt] sint *L₁* 74 sic] si *W₀* 75 posteriora] in causando et *add. L₂, U* et
add. K₂, K₃, W₁, L₁, W₀ | nobis idem] vel hic *K₂, K₃, W₁* hic *L₁, L₂, W₀, U* | ordo] talis *add. K₃* | totalis]
vel *add. L₁* 76 sui...causa²] *bscr. L₁* 77 sui] est *add. K₂* | seu] *om. W₁* | ille] *om. K₃* | sit] est *K₂, W₁,*
L₂, W₀, U sic est *K₃, L₁* | sic] hoc *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U* 79 quae] (sunt *add. L₁*) in eo *add. K₂, K₃,*
W₁, L₁, L₂, W₀, U | est] *om. L₁, L₂, W₀, U* 80 illius] *om. L₁* 81 intellexit] subintellexit *L₁* 82 est] *om.*
L₁, L₂ 83 sunt²] sune [?] *W₁* | mediae] metaphysicae *K₃* 84 quod] ut *U* 85 posterior] posteriorum *pcor.*
W₀ | eo quod] cum *L₁, L₂, W₀, U* | sunt] sint *L₁, L₂, W₀, U* | Quod] et *K₃* 86 servari] conservari *L₁*
est] esset *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U* 87 et] sed *L₁, L₂* | iuxta] ad *L₁, L₂, W₀, U* 88 a¹] *om. W₀* | b²...c] a
b c *L₂* | c] et sic *add. K₃* 89 accederet] p *add. W₀* | t] c *K₃* b *U* | Ad] ante *L₁, L₂, W₀, U* | quam] d *add.*
W₀ 90 immo] ergo *K₃* | b] d *L₂, W₀* | t] c *K₃* | vel] super *add. W₀* 91 cum] tamen *K₃* | quodlibet
eorum] quamlibet illarum *L₁, L₂, W₀, U* 92 ibidem] ibi *L₁, L₂, W₀, U*

69 quod...71 aliarum] Arist., *Met.*, XI, 4, p. 208, l. 21 (Bekker, liber XII, 1070b) 80 hoc...81 primam]
Arist., *Met.*, XI, 4, p. 208, l. 21 (Bekker, liber XII, 1070b)

Ex hiis infertur conclusio responsalis, quod ratio PHILOSOPHI est demonstrativa conclusionis propositae sic intellectae suppositionibus. Probatur sicut, quia si essent infinitae causae efficientes subordinatae, sequeretur, quod nulla esset causa efficiens. 95

117vb Probatur conclusio, quia nulla { esset causa totius ordinis, cum omnes essent mediae, per suppositionem secundam et cum omnis essentialis subordinationis oportet aliquam esse causam totius ordinis, ut patet per suppositionem primam, ergo positis infinitis causis efficientibus subordinantis essentialiter, nulla erit causa efficiens et haec erat, 100 quod consequentia PHILOSOPHI probanda.

Haec de primo.

<Articulus secundus>

<Notanda>

<1> Quantum ad secundum est dicendum, quod aliqui opinantur: nullam propositionem deest secundo adiacente esse demonstrabilem, qui communiter dicunt ad nullam scientiam pertinere demonstrare primam causam esse, quae opinio improbata est et motiva eius soluta in *Abbreviatis secundi Posteriorum* et ergo nihil plus de ea ad praesens. 105

<2> Secundo notandum, quod physicae rationes omnes fundantur super motum. 110 Unde secundo *Physicorum* dicitur, quod physicae rationes sunt sicut de simo, id est sicut de forma rei mobilis considerata in ordine ad materiam, sicut simum significat curvitatem in materia. Ideo PHILOSOPHUS primo *Physicorum* dicit: nobis autem subiciantur, hoc sunt natura aut omnia aut quaedam moveri. Ex quo dicto sequitur, quod rationes physicae supponunt motum |] et fundantur super motu et hoc rationabiliter, 115 quia rationes scientiae || debent esse conformes ad rationes sui subiecti. Modo 18va 22rb

95 intellectae] intellectis $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | sicut] sic K_2, K_3, L_2, Wo, U om. L_1 96 sequeretur] sequitur Wo, U | efficiens] et add. K_3 97 Probatur] patet Wo | conclusio] consequentia $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | esset] est Wo 98 cum] tamen Wo, U | oportet] apparet K_3 99 ut] et K_3 100 haec] hoc K_3 101 quod] om. W_1, L_1, L_2, Wo, U 102 Haec] hoc K_3 | Haec... primo] om. K_2, L_1, L_2 | primo] sequitur add. K_3 105 Quantum] om. K_2 | ad] articulum add. L_1, L_2 | est dicendum] om. K_2 | dicendum] sciendum K_3, W_1, L_1, L_2, U notandum Wo | opinantur] opinabantur Wo 106 secundo] tertio L_1 secunda Wo, U | qui communiter] alii consequenter Wo | dicunt] dicerent K_2, K_3 dicuntur Wo 107 scientiam] om. L_1 108 soluta] sunt add. L_1, L_2, Wo, U | secundi] secundo Wo | nihil] non K_3, L_1, L_2, Wo, U 110 notandum] om. K_3 | motum] modum L_1 111 dicitur] om. K_3 | sicut] om. L_1, L_2 | simo] immo [?] Wo 112 sicut¹] om. L_1, L_2, Wo, U | rei] om. W_1, L_1, L_2, Wo, U | mobilis] nobis K_3 | ordine] genere Wo 114 hoc] quae $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 115 et¹... motu] om. L_1 | motu] motum L_2, Wo, U 116 rationes²] rationem $K_2, K_3, L_1, L_2, Wo, U$

94 quod...95 suppositionibus] Arist., *Met.*, III, 2, p. 45, l. 7 (Bekker, 996b) 99 positus...101 probanda] Arist., *Met.*, XI, 9, p. 220, l. 22 (Bekker, liber XII, 1075a) 106 communiter...108 Posteriorum] Mar., *Quaes. in Anal.*, non inv. 111 Unde...112 materiam] Arist., *Phys.*, II, 2, p. 61, l. 29 (Bekker, 194a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, II, 2, 2, p. 71, l. 13 113 Ideo...114 moveri] Arist., *Phys.*, I, 2, p. 7, l. 32 (Bekker, 185a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, I, 3, introductio, p. 48, l. 54

subiectum physicae est mobile vel ens mobile, igitur rationes [eius fundantur super 114ra
motu, quem connotat subiectum.

120 Correlarie sequitur, quod omnes rationes, quod fundantur super esse idemptitatem
vel diversitatem, et alia secludentia motum non sunt physicae. Patet, quia non fundantur
super motu.

125 <3> Tertio est notandum, quod PHILOSOPHUS in secundo articulo probat: statum
esse in causis secundis et ex consequenti primam causam esse per rationes fundatas
super esse, ut patet ex dicta probatione et ratione eius, quae omnia in esse fundantur et
non in motu.

<Conclusiones>

130 <1> Prima conclusio: ad physicum spectat probare primum motorem esse. Probatur
sic, quia ad physicam spectat probare conclusionem eius, probatio sumitur ex motu,
modo probatio huius propositionis primus motor est, sumitur ex motu, igitur etc. Maior
patet per tertium notabile et minor patet, quia / primum motorem esse probatur ex eo, 18ra
quia \ non proceditur in infinitum in { moventibus et motis, sicut patet ex septimo et 18rb
octavo *Physicorum*. 118ra

135 <2> Secunda conclusio: ad physicam non spectat probare >probare< illam
propositionem 'Prima causa est', probatur istam propositionem, non habet probare
physica, cuius probatio non fundatur super motum, sed super esse, sed probatio illius
propositionis 'Prima causa est' non fundatur super motum, sed super esse, igitur etc.
Maior patet per correlarium secundi notabilis, minor per tertium notabile. Secunda: si ad
physicam spectaret probare primam causam esse hoc potentissime, quia ad eam
spectaret probare primum motorem esse, sed ex hoc non spectat ad eam probare primam

117 fundantur] in motum vel *add. L₁* 118 motu] motum *K₃, L₁, L₂, W₀, U* 119 sequitur] sequeretur *K₃*
quod²] quae *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U* 121 motu] motum *L₂, W₀, U* 122 est] *om. L₁, L₂, W₀, U*
secundo articulo] illo secundo *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U* 123 secundis] *om. K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U*
fundatas] quae fundantur *L₁, L₂, W₀, U* 124 ut] sicut *W₀* | ut patet] sicut apparet *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, U*
dicta] dictum *W₀* | probatione...ratione] ratione et suppositionibus *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U* | esse²] se
W₀ 125 motu] motum *L₁* hiis habitis *add. L₁, L₂, W₀, U* 127 conclusio] est (haec *om. L₁*) quod *add. L₁,*
L₂, W₀, U | physicum] physicam *K₃, W₁* | probare] determinare *L₁* | Probatur... 128 quia] patet *L₁, L₂,*
W₀, U 128 sic quia] *om. K₃* | quia] *om. K₂, W₁* | physicam] phisicum *L₁, L₂, W₀, U* 130 patet¹] nota *L₁,*
L₂, W₀, U | tertium] secundum *K₂, K₃, L₁, L₂, W₀, U* | et] *om. L₁* 131 quia] quod *K₃* | patet] probatur
L₁, L₂ 132 octavo] quarto *K₃* 133 illam] hanc *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U* 134 propositionem¹]
conclusionem *W₀* | istam] sic illam *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U* 135 super esse] *om. L₁* | sed²... 136 esse]
om. K₃ | illius] *bscr. U* 136 esse] sed probatio *add. W₀* | etc] conclusio vera *add. L₁, L₂, W₀, U*
137 patet] *om. L₁* | minor] patet *add. K₃, L₁, L₂, W₀, U* | Secunda] secundo sic *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U*
138 probare] *om. K₃, L₁* | potentissime] potissime *K₂, K₃* esset *add. K₃, W₁* | potentissime quia] maxime
esset ideo (ideo *om. U, W*) quod *L₁, L₂, W₀, U* 139 primum motorem] primam causam *W₀* | sed... 140
esse] *om. W₀* | ex hoc] *om. K₃* | eam] eum *L₁*

122 quod... 124 esse¹] Arist., *Met.*, II, 2, p. 37, l. 13 (Bekker, 994a) 131 non... 132 Physicorum] Arist.,
Phys., VII, 1, p. 325, l. 4 (Bekker, 242a); ibidem, VIII, 5, p. 394, l. 31 (Bekker, 256a); cf. Alb. de
Sax./Burid., *In Phys. I*, VII, 1, introductio, p. 317, l. 9; ibidem, VII, 1, 2, p. 319, l. 20, 82, p. 321, l. 24, 51;
ibidem, VII, 1, 2, p. 322, l. 66; ibidem, VIII, 2, 3, p. 366, l. 12, p. 367, l. 34

- causam esse, igitur etc. Consequentia tenet et maior, quia physica altius non ascendit, 140
 quam ad primum motorem esse. Minor probatur, quia non sequitur ‘Primus motor est’,
 igitur ipse est prima causa } vel aliqua alia. Unde aliqui >sint< multi dixerunt primum
 13vb ipse sit prima causa } vel aliqua alia. Unde aliqui >sint< multi dixerunt primum
 motorem non esse et consequenter primam causam non movere in genere causae
 efficientis, sed solum in genere finis, de quo plus duodecimo huius dicitur. 145
- Correlarium: licet ad physicam spectat probare aliquam materiam esse, eo quod
 22va transmutatio naturalis alias fieri non potest, tamen ad eam non spectat probare primam ||
 materiam, patet ex conclusione et notabilibus eiusdem.
- <3> Tertia conclusio: ad metaphysicam spectat probare primam causam esse.
 18vb Probatur,] quia ad aliquam scientiam spectat eam probare et non ad physicam, ut 150
 dictum est, igitur ad metaphysicam. Consequentia tenet, quia non videtur, ad quam
 aliam scientiam spectat illam probare. Secundo patet conclusio, quia probatio illius
 canclusionis fundatur super esse, ut dictum est. Tales autem spectant ad metaphysicam,
 quae esse et essentias rerum investigat.
- Correlarium: ad metaphysicam spectat probare Deum esse. Patet, quia omnes 155
 concedunt primam causam esse Deum.
- 114rb Correlarium secundum: ad metaphysicam spectat probare Deum esse in quolibet [150
 genere causae primam causam esse. Probatur, quia sicut hoc spectat ad ipsam in genere
 causae efficientis, ita eadem ratione in aliis generibus.
- Haec de secundo. 160

<AD RATIONES PRINCIPALES>

- <1> Ad rationes principales: ad primam negatur minor saltem ad intentionem
 118rb PHILOSOPHI. Ad probationem primam dicitur, quod tu arguis de { causis accidentaliter 150
 subordinatis, puta de avo Sortis et de illis non est ad propositum. Ad secundam
 probationem dicitur, quod verum est, quod bene possit imaginari infima causa in 165

140 esse] *om. K₃ | et maior] om. L₁, L₂, Wo, U | maior] patet add. K₃, W₁ | altius] ulterius K₃ | altius... ascendit] non ostendit ultra L₁, L₂ non ascendit ultra Wo, U 141 ad] *om. L₁, L₂ | probatur] patet K₃, L₁, L₂, Wo, U 142 ipse] ipsa L₁ | primum motorem] primo motore L₁ 143 aliqui sint] *om. K₃, W₁, L₁, Wo 144 esse] Deum nec primam causam add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U 145 plus] in add. W₁ | dicitur] *om. K₂, K₃, W₁ 146 physicam] physicum Wo 147 potest] posset L₂, Wo, U | tamen] cum K₃ | probare] *om. W₁ | primam] aliquam add. L₁, L₂, Wo, U 148 materiam] esse add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U notabilibus] rationibus K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U 150 eam] esse add. L₁, L₂ | probare] probari K₃ | ut] sicut K₃ 151 quam] aliquam K₃ 152 scientiam] *om. L₁, L₂, Wo, U | spectat] spectaret K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U | illius] huius K₃ 153 canclusionis] propositionis L₁ | ut... 154 esse] *om. K₃ | est] *om. Wo autem spectant] ad spectat Wo 155 Patet] *om. L₁ 157 Deum esse] *om. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U 158 Probatur] patet K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U | quia] *om. K₃ 159 efficientis] ut dictum est add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U | ratione] et add. L₁, L₂, U 160 Haec] hoc K₃ | Haec...secundo] *om. K₂, L₁, L₂ 162 Ad...principales] quantum K₃ | principales] *om. L₁, Wo, U 163 Ad probationem] et ad conclusionem K₃ 164 subordinatis] ordinatis K₃, W₁ | et] Sorte et add. L₁, L₂ 165 dicitur] *om. K₃ quod¹] bscr. K₃ | possit] posset K₃, W₁, L₁ potest Wo, U | in... 166 infinitis] *om. L₁, L₂, Wo, U***************

in finitibus ascendendo in sursum. Sicut ratio arguit, nec hoc est contra PHILOSOPHUM, quia
sufficit sibi, quod omnes \ sint sic mediae, quod nulla sit suprema, nam hoc | concessio 18va
nulla erit causa totius ordinis / et cum determinatus ordo sit, ut ponit, adversarius 27rb
oportet aliquam esse causam illius, ut dicit suppositio prima. Et sic stat ratio 18rb
170 PHILOSOPHI.

<2> Ad secundam similiter negatur minor. Ad probationem dicitur, licet
adversarius fugiendo posset dicere, quod semper posterior efficit in virtute prioris,
nihilominus ipse non posset ostendere causam totius ordinis, qui tamen causatus est et
utique non a seipso, ut declaratum est declarando primam suppositionem. Et sic
175 rationem PHILOSOPHI non evaderet, non enim supponit PHILOSOPHUS primam causam
esse infinitorum, sed quod omnis determinati ordinis causati et dependentis oportet
aliquam esse causam et hoc sic est verum nec in hoc PHILOSOPHUS petit.

<3> Ad >secundam< <tertiam> dicitur negando antecedens. Ad COMMENTATOREM
dicitur, quod fuit illius opinionis et forte || placuit contradicere AVICENNAE. Ad rationes 22vb
180 eius dicitur, quod substantiae separatae non sint subiectum metaphysicae, sed ens in sua
communitate, ut patet per PHILOSOPHUM quarto *huius* et post dicere. Ad hoc autem,
quod assumitur, quod physica demonstrat primum motorem esse et primus motor est
prima causa, ergo demonstrat primam causam esse, dicitur negando consequentiam,
quia sub dicto materiali subsumendo personaliter non valet consequentiam sive non
185 oportet consequentiam valere propter diversitatem rationum. Unde non sequitur,
essentiale est omni homini esse animal, sed omne risibile est homo, igitur quale est
homini risibile esse animal. Cum antecedens verum sit et hoc non sit essentialis, risibile
est animal. Quamvis enim physicus probat primum motorem esse, tamen ad eum non
spectat considerare, quod ille est prima causa.

166 in] *om. L₁, Wo* 169 Et] *om. K₃, Wo* 171 minor] et *add. K₂, K₃, W₁* | probationem] conclusionem *K₃*
dicitur] quod *add. K₃, L₁, L₂, U* 172 posset] possit *K₃* | efficit] esset *L₁, L₂, Wo, U* | prioris] superioris
L₂ 173 tamen] cum *K₃* 174 utique] *om. U* | sic] *om. K₃* 175 evaderet] *evdet L₁, L₂, Wo, U* 176 esse]
om. L₁, L₂, Wo, U | sed] et *K₃* | omnis] omnes *U* | ordinis] *om. L₁, L₂* 177 sic] *om. K₃, L₁, L₂, U*
nec...petit] *om. L₁, L₂, Wo, U* 178 secundam] tertiam *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | dicitur] *om. K₃*
179 dicitur] *om. K₃* | placuit] sibi *add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 180 dicitur] dicendo *K₃* | sint] sunt *L₁,*
L₂, Wo, U | subiectum] subiecta *W* sub subiecto *U* 181 ut] sicut *K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | et...dicere] *om.*
L₁, L₂, Wo, U | dicere] dicetur *K₂* 182 assumitur] assumi *L₁, L₂, U* assumit *Wo* | physica] physicam *K₃*
183 dicitur negando] negatur *W₁* 184 quia] eo quod *L₁, L₂, Wo, U* | subsumendo] sumendo *U*
personaliter] probatur *K₃* | non¹...sive] *om. K₂, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | valet] tenet *K₃* | consequentiam...
185 oportet] *om. K₃* 185 Unde] ut *K₃* | non] *om. U* 186 est¹] esse *add. K₃* | esse] *om. K₃* | omne] esse
L₁, L₂, Wo, U | igitur] *om. L₁, L₂* | quale... 187 homini] essenziale est omne *L₁, L₂, Wo, U* | quale... 187
risibile¹] essenziale est (omni *om. K₃*) risibili *K₂, K₃, U* est essenziale est homini risibili *W₁*
187 antecedens...et] *om. L₁, L₂, Wo, U* | hoc] haec *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | risibile²] risibilis *K₃*
188 enim] *om. K₂* | esse] et *add. W₁* 189 ille] illa *Wo* | est] sit *L₁, L₂*

178 negando...Commentatorem] Aver., *In Phys.*, I, f. 40r, C-D 179 forte...Avicennae] Avi., *In Met.*, I,
1, p. 5, l. 91 180 substantiae... 181 huius] Arist., *Met.*, IV, 1, p. 60, l. 3 (Bekker, 1003a)

<RATIO POST OPPOSITUM>

190

Ratio post oppositum est pro conclusione responsali.

Et hoc de quaestione, quaeritur quinto et ultimo circa secundum.

---

191 pro] de *W*₁ **192** Et] *om.* *K*₃ | Et hoc] Haec *U* | Et...quaestione] *om.* *W*₁ | Et...secundum] Et haec de quaestione quarta huius secundi *K*₂ Quinta secundi *L*₂ Haec de quaestione. Sequitur quaestio quinta etc. *W*₀ | quaeritur...secundum] *om.* *K*₃, *U* | secundum] eundem *W*₁

<QUAESTIO QUINTA>

Quaeritur quinto et ultimo:

19ra Utrum in causis subordinatis possit procedere in infinitum]

<RATIONES PRINCIPALES>

<1> Et arguitur primo quod sic. In causis efficientibus sunt vel fuerunt causae Sortis effectivae, igitur etc. Consequentia tenet, maior probatur, quia pater Sortis et pater patris et sic in infinitum fuerunt causae effectivae et omnes certo ordine subordinatae, tamen non possit { devenire ad primam stante aeternitate mundi. 5

118va

114va <2> Secundo: in infinitum proceditur in causatis [subordinatis, igitur etiam in causis. Consequentia probatur, quia ordo in effectibus praesupponit ordinem in causis. Antecedens probatur, quia ante Sortem causatum, causatus fuit suus pater et ante istum avus Sortis et sic in ascendendo, } loquendo naturaliter. 10

14ra

<3> Tertio: tot sunt causae subordinatae, quot sunt partes primi mobilis secundum diametrum profunditatis super invicem positae, sed illae sunt infinitae, igitur etc. Maior probatur, quia quaelibet earum est causa per se et necessaria loquendo naturaliter ad generationem effectus hic inferius, cum totum sit / \ causa necessaria, quod non est aliud quam illae partes, sed quod sint causae subordinatae, quia sic agunt sicut || situantur, igitur cum certo ordine super invicem situantur, certo ordine agunt, igitur subordinatae sunt. Tenet consequentia et probatur maior, quia suprema medietas secundum profunditatem nequit influere in illa inferiora nisi per inferiorem. Minor nota est. 15

18va

18vb

23ra

<4> Quarto: infinitae causae efficientes possunt esse mediae subordinatae inter primam causam et primam intelligentiam dependentem, quarum quaelibet sit minus

2 Quaeritur...ultimo] *om. W₁, Wo* Sequitur quaestio. Quaestio quinta est ista: *U | quinto...ultimo] om. L₂ | et ultimo] om. K₂, K₃, L₁* 3 possit procedere] posset procedi *L₂, Wo, U | procedere] procedi K₃, L₁* 5 Et] *om. W₁ | primo] om. K₃, L₁, L₂, U | efficientibus] infinitae add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U | causae] subordinatae add. K₂, K₃, W₁* 6 Consequentia...maior] antecedens *L₁, L₂, Wo, U | tenet maior] nota est antecedens K₃* 7 patris] et sic de aliis add. *L₁, L₂ | in] om. K₃ | in infinitum] infinite L₁, L₂, Wo, U fuerunt] quae erunt *K₃ | causae] om. U | effectivae] activae L₁, L₂, Wo, U Sortis add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 8 tamen] cum *K₂, L₁, L₂, Wo, U | devenire] deveniri K₃, L₁ | stante] esse add. K₃* 9 Secundo] sic add. *L₁* arguitur add. *Wo, U | causatis] effectibus K₃ causis L₁ | igitur etiam] ergo K₂ | etiam] et Wo* 10 probatur] tenet *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 11 istum] causatus fuit add. *L₁, L₂, Wo, U* 12 et] *om. K₃, Wo | in] semper K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U | loquendo] om. L₁, L₂, Wo, U* 13 Tertio] arguitur add. *L₂, Wo, U | partes] causae L₁* 14 diametrum profunditatis] diametri profunditatem *L₁* diametri profunditates *L₂, Wo, U | super] sive U | positae] positas L₁, L₂* 15 probatur] patet *L₁ | earum] eorum K₃* 16 hic] *om. K₃ | cum] tamen K₃* 17 sed...sint] quae sunt *L₁, L₂, Wo, U | sint] sunt K₃ | subordinatae] sed quod (sic add. L₂) sunt causae subordinatae *L₁, L₂ (etiam add. L₂) patet add. K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U | situantur] ordinantur *L₁* 18 igitur¹] sed *L₁, L₂ | igitur cum] sed sicut Wo, U | cum...certo²] subiecta K₃ | super] ad *L₁ | situantur] ergo L₁, L₂ sic add. Wo, U* 19 et] *om. Wo | probatur] patet K₂, K₃, L₁, L₂, Wo, U secundum] om. K₃* 20 est] *om. U* 21 Quarto] arguitur *L₁, L₂, Wo, U* 22 et] *om. Wo | primam²] om. K₂, L₁, L₂, Wo, U*****

perfecta Deo et magis perfecta quam nunc est prima intelligentia dependens, de infinito sunt infinitae mediae, quod est propositum. Consequentia probatur, quia tales
 25 intelligentiae iuxta PHILOSOPHUM necessario sunt aeternae, primo *Caeli* et duodecimo
huius, >ab< <et> in aeternis non differt esse et posse, | *ibidem* et tertio *Physicorum*. 27va
 Antecedens probatur, quia prima causa est infinitae virtutis et perfectionis, >et< octavo
Physicorum. Omnes intelligentiae dependentis finitae sunt virtutis, cum sint minoris
 30 virtutis quam prima, igitur infinitae per PHILOSOPHUM sexto *Physicorum*. Modo inter
 finitum et infinitum infinita est distantia, igitur infinita media possunt inter esse.
 Confirmatur, quia si possunt esse infinitae, ut argutum est, quamvis de facto non sint,
 nihilominus in infinitum potest procedi in causis subordinatis et hoc sic est propositum.
 Deinde arguitur sic: processus in infinitum in causis finalibus, quia appetitus] est in 19rb
 infinitum, igitur etc. Consequentia tenet, quia appetitus movet propter finem, tertio *De*
 35 *anima*. Antecedens patet primo *Politicorum* dicente PHILOSOPHO, quod appetitus
 divitiarum in infinitum crescit. Diceret aliquis, quod illud argumentum arguit de
 appetitu inordinato et ideo probatur idem de appetitu regulato, quia appetitus
 scientiarum est infinitum, igitur etc. Consequentia tenet et patet argumentum, quia
 numquam aliquis scit omnia, quae appetit scire, igitur appetitus naturalis scientiarum { 118vb
 40 est infinitum. Confirmatur idem de appetitu contemplationis Dei, quia ille est in
 infinitum, igitur etc. [Consequentia tenet et antecedens patet, quia numquam aliquis in 114vb
 hac vita ad tantum potest contemplari, quin perfectius possit et appetit contemplari
 Deum. Secundo, appetitus gravis descendens ad locum naturalem est in infinitum,

23 Deo] Deus K_2 | nunc] *om.* K_3 ergo nec *add.* L_2 | de infinito] igitur de facto $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$
 24 mediae] causae *add.* L_1, L_2, W_0, U 25 primo Caeli] *om.* L_1, L_2, W_0, U | duodecimo] octavo U 26 ab] et K_2, K_3, W_1 *om.* L_1, L_2, W_0, U | et²] a L_2 | *ibidem*] *om.* W_0 | *ibidem* et] idem patet L_1, L_2 27 infinitae] infiniti U | et²] *om.* K_3, L_1, L_2, W_0, U 28 Omnes] autem *add.* K_3 enim *add.* L_1, L_2, W_0, U | dependentis] dependentes $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ | virtutis] *om.* L_1 29 prima] causa *add.* L_1, L_2, W_0, U | infinitae] finitae $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ 30 infinitum] nulla est proportio et etiam *add.* L_1 | infinita¹] finita L_2 media] *om.* L_1, L_2, W_0, U | inter] talia (inter *add.* K_3) *add.* $W_1, K_3, L_1, L_2, W_0, U$ 31 Confirmatur...32 propositum] *om.* L_1, L_2, W_0, U | ut] nec K_3 32 in¹] *om.* K_3 | sic] *om.* K_3 33 sic] *om.* $K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ 34 movet] manet K_3 36 divitiarum] scientiarum K_3 | in...37 appetitu¹] est K_3 | crescit] forte *add.* $K_2, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ | Diceret...quod] Diceret scilicet W_0 | aliquis] *om.* L_1 quis U 37 et] etiam K_3 *om.* L_1, L_2 | ideo] igitur L_1 *om.* W_0 | probatur] probetur L_1, L_2 | idem] *ibidem* K_3 illud L_1, L_2 38 est] in *add.* $K_2, K_3, L_1, L_2, W_0, U$ | igitur etc] *om.* L_1, L_2 | Consequentia...argumentum] Antecedens probatur L_1 Antecedens patet L_2 | argumentum] antecedens W_0, U 39 quae] quin L_1, L_2 naturaliter *add.* $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ 40 est¹] in *add.* $K_2, K_3, L_1, L_2, W_0, U$ | infinitum] et *add.* W | quia] modo K_2 nam $K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ 41 Consequentia...et] *om.* L_1, L_2 | patet] est K_3 probatur L_1 42 ad] *om.* K_3, W, U | possit] *om.* U | appetit] appetat K_3 43 appetitus] naturalis *add.* W

24 tales...26 huius] Arist., *De cael.*, I, 9, 279a; idem, *Met.*, XI, 9, p. 220, l. 15 (Bekker, liber XII, 1074b)
 26 ab...Physicorum] Arist., *Met.*, XI, 6, p. 211, l. 16 (Bekker, liber XII, 1071b); idem, *Phys.*, III, 1, p. 104, l. 14 (Bekker, 201a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. II*, I, qu. 17, p. 229, l. 49 27 prima...28 Physicorum] Arist., *Phys.*, VIII, 10, p. 452, l. 18 (Bekker, 267a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, IV, 2, 3, p. 196, l. 52 28 Omnes...29 Physicorum] Arist., *Phys.*, VI, 7, p. 303, l. 25 (Bekker, 238a)
 34 appetitus...35 anima] Arist., *De an.*, III, 10, 433a 35 Antecedens...36 crescit] Arist., *Pol.*, I, 1, p. 2, l. 10 (Bekker, 1252a)

igitur etc. Consequentia probatur, quia grave appetit locum tamquam finem. Antecedens
 23rb patet ex effectu, quia non tantum appetit, quin magis, || quod patet, quia continue 45
 velocius movetur, igitur continue magis appetit. Consequentia tenet, quia motus
 naturalis ad locum naturalem videtur esse appetitus eiusdem loci. Antecedens probatur
 ex primo et secundo *Caeli* et docet experientia. Deinde arguitur idem de formalibus et
 materialibus primo, quia materia est infinita, ergo proceditur infinitum in causis
 19ra materialibus. \ Consequentia tenet et antecedens est PHILOSOPHI in illo secundo, qui 50
 materiam vocat infinitam. Et idem vult tertio *Physicorum* dicens, quod materia est causa
 18vb infinitatis in rebus. Secundo: tot / sunt causae formales vel materiales aequi, quod sunt
 partes suae formae vel materiae, sed illae sunt infinitae, igitur. Patet consequentia et
 maior declaratur, quia quaelibet pars formae est forma et quaelibet pars materiae est
 materia. Minor est nota de se. Confirmatur: infinitae sunt partes essentialiter 55
 subordinatae in forma vel materia aequi, igitur etc. Consequentia videtur tenere ex
 terminis et antecedens declaratur, quia quaelibet duae medietates totius formae cuius
 sunt mediaetates, videntur esse essentialiter subordinatae respectu formae, cum forma
 ex illis constituatur tamquam ex suis causis et non possit esse sine illis. Similiter
 arguitur de mediaetatibus mediaetatum procedendo in infinitum secundum divisionem 60
 partium proportionabilium.

<OPPOSITUM>

Oppositum vult PHILOSOPHUS <in isto secundo>.

44 probatur] tenet K_2, K_3, W_1 nota (est *om. L_1*) L_1, L_2, Wo, U 45 patet¹] est K_3 | quod] ut L_2 46 movetur]
 movere appetit L_1, L_2 | igitur... appetit] *om. L_1* 47 naturalis] *om. K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U* | esse] eius
 Wo | loci] *om. L_1, L_2, Wo, U* | probatur] patet $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 48 experientia] experientiam d
 [?] Wo 49 quia] quod L_1, L_2, Wo, U | est] in *add. L_2* | proceditur] in *add. K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U*
 50 tenet] de se *add. K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U* | et] *om. K_3, L_1, L_2* | illo] *om. U* 51 infinitam] infinitum
 K_3 | Et] *om. K_3, L_1, L_2, Wo, U* | vult] Philosophus *add. K_3* | causa... 52 infinitatis] infinitae entitatis
 (entis Wo) L_2, Wo, U 52 Secundo] arguitur sic *add. L_1* arguitur quod *add. L_2* arguitur *add. Wo, U* | sunt¹]
om. L_2 | vel materiales] *om. Wo* | aequi] *om. K_3* | sunt²] suae W_1 53 infinitae] vel materiales *add. Wo*
 et] *om. Wo* 54 est²] *om. W_1* 55 Confirmatur] quia *add. L_1, L_2* 56 aequi] *om. K_3* | tenere] *om. Wo* 57 et]
om. L_1, L_2, Wo, U 58 sunt] partes *add. K_3* sint W_1 59 possit] potest L_1, L_2, Wo, U 60 arguitur] argueretur
 K_3, L_1, L_2, Wo, U | mediaetatibus] in *add. K_3* 63 Philosophus] in isto secundo *add. L_1, L_2* in quarto *add. Wo*

46 motus... 48 Caeli] Arist., *De cael.*, I, 7, 274b; ibidem, II, 13, 295a; cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*,
 IV, 1, 2, p. 168, l. 70; idem, *In Phys. II*, IV, qu. 3, p. 627, l. 53; Burid., *In De cael. I*, I, 3, 1, p. 49, l. 89;
 ibidem, II, 3, 2, p. 149, l. 38; ibidem, IV, 1, 6, p. 222, l. 19; idem, *In De cael. II*, I, qu. 6, p. 258, l. 16;
 ibidem, I, qu. 9, p. 271, l. 14, p. 274, l. 99; ibidem, I, qu. 18, p. 327, l. 86; ibidem, II, qu. 12, p. 441, l. 6
 50 antecedens... 51 infinitam] Arist., *Met.*, II, 2, p. 37, l. 22 (Bekker, 994a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*,
 III, 2, 7, p. 158, l. 89; Burid., *In Met.*, qu. 3, 219, p. 55, l. 29 51 idem... 52 rebus] Arist., *Phys.*,
 III, 7, p. 138, l. 47 (Bekker, 207b); cf. Burid., *In Met.*, qu. 3, 218, p. 55, l. 26 63 Oppositum... secundo]
 Arist., *Met.*, II, 2, p. 39, l. 8 (Bekker, 994b); ibidem, IV, 4, p. 66, l. 18 (Bekker, 1006a)

<CORPUS QUAESTIONIS>

65 In hac quaestione primo praemittenda sunt quaedam notabilia et secundo respondendum est ad quaestionem.

<Articulus primus>

<Notanda>

<1> Quantum ad primum articulum est notandum, ut dicitur secundo *Physicorum*:
 70 quaedam sunt causae per se, quaedam per accidens, quae possunt intelligi vel de
 terminis, vel de rebus. De terminis sic, quod } de quibusdam nominibus verificatur esse 14rb
 causam] in propositionibus de modo causandi per se et de quibusdam verificantur de 19va
 modo causandi per accidens. Hoc enim est de modo causandi per se, { ut domi<fica>tor 119ra
 est causa domus. De rebus exponitur sic, quod aliquae sunt res, quae sunt causae per se [115ra
 75 et dicuntur esse illae, quae sunt causae aliquorum posteriorum vel alicuius posterioris
 sic, quod illa sive illud sine eis esse non possunt vel non potest, | ut caliditas ignis 27vb
 caliditatis lignorum, quae calefacit. Aliae sunt causae per accidens alicuius effectus,
 <puta ubi effectus> esse vel fieri potest aequaliter sine illis, ut si Sortes ligna applicans
 igni dicatur || causa calefactionis lignorum. 23va

80 <2> Secundo est notandum, quod recte iuxta illam distinctionem duplicia possunt
 intelligi causae subordinatae essentialiter vel accidentaliter et membra descripta sunt in
 praecedenti quaestione, ubi rationabiliter aliquis dubitat, an omnis causa per se respectu
 omnis alterius causae per se in ordine ad eundem effectum dicatur subordinata.
 Secundo: utrum caliditas ignis calefaciens ligna sit essentialiter subordinata causa huius

65 quaestione] *om. W₁ | praemittenda] ponenda L₁, L₂, W₀, U | sunt] sint K₃ | quaedam] *om. K₃, L₁, L₂, W₀, U | et] in add. K₂ *om. K₃, L₁, L₂, W₀, U* 69 Quantum] *om. K₂ | Quantum...articulum] primo K₃ articulum] *om. W₀, U | est] primo add. K₂, W₁, L₁, L₂, W₀ | notandum] primo sciendum U quod add. K₃, W₁ | ut] quod L₂, U 70 se] et add. K₃, W₁ | per²] p<er> K₃ | quae possunt] quod potest L₁, L₂, W₀, U 71 quod] *om. K₂ | nominibus] *om. K₃ | verificatur] sic add. W₁ 72 propositionibus...de³] *om. K₃ quibusdam] quibusdem W₀ | verificantur de] verificatur esse causam in L₁, L₂, W₀, U 73 causandi¹] *om. K₃ | Hoc] haec L₁, L₂, W₀, U | ut] *om. K₃, L₁, L₂, W₀, U 74 domus] et haec (hoc K₃) de modo causandi per accidens (hoc enim de modo causandi per accidens add. K₃) homo vel album est (per accidens add. L₁) causa domus add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, U | sunt²] sint K₃ 75 sunt] sint K₃ 76 sive] vel K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U | esse] *om. W₀ | non²] *om. L₁, L₂ | potest] esse add. U | ut] *om. W₀ | ignis] vel (vel add. K₃) add. K₃, L₁ 77 caliditatis] caliditas W₀ | quae calefacit] *om. L₁ | effectus] puta ubi effectus add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U 78 potest] posset K₃ possit L₂, W₀, U | aequaliter] *om. K₃ | illis] *om. K₃ | ligna] ligam [!] L₁ 79 calefactionis] calefaciens L₁, L₂, W₀, U 80 duplicia] dupliciter K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U 82 rationabiliter] rationaliter K₂, K₃, L₂, W₀ | aliquis] *om. K₃ | dubitat] dubitaret L₁, L₂, W₀, U | an] utrum K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U | omnis causa] etiam per eam [!] W₀ 83 omnis] unius K₃ | causae] effectus W₁ | effectum] *om. L₁ | dicatur] dicitur U 84 ligna] ligam [!] L₁*****************

69 ut... 71 rebus] Arist., *Phys.*, II, 1, p. 55, l. 19 (Bekker, 192b); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, II, 3, 2, p. 80, l. 13; ibidem, II, 3, 2, p. 81, l. 46, 63; ibidem, II, 4, 2, p. 90, l. 75; ibidem, II, 4, 4, p. 98, l. 54; idem, *In Phys. II*, II, qu. 14, p. 412, l. 33; ibidem, II, qu. 14, p. 413, l. 54; ibidem, II, qu. 14, p. 421, l. 55; Burid., *In Met.*, qu. 3, 205, p. 52, l. 18; idem, *In De an. I*, II, qu. 5, p. 268, l. 0

- calefactionis. Ad primam dicitur, quod non partes eiusdem continui, ut primi mobilis, licet secundum situm habeant subordinationem et sint causae per se efficientes in his inferioribus, tamen non habent subordinationem totalem, eo quod omnes non habent nisi rationem unius causae totalis et ut sic similiter influunt. Subordinatio autem \ debet esse inter diversas causas totales, scilicet superiorem et inferiorem. Ad secundum respondetur, quod huiusmodi caliditatis, quae fit a caliditate ignis, illa caliditas ignis est causa efficiens subordinata essentialiter saltem secundum cursum solitum naturae, cum / illa caliditas, quae fit, non potest fieri ab alia caliditate vel sine illa, eo quod idem effectus numero a plurium agentium quolibet de per se concurrentium ad eius productionem fieri non potest, ut dictum est in quaestione primi *De generatione*. Secundo dicitur, quod caliditas non est causa essentialiter subordinata pro generatione caliditatis loquendo sic in communi, intelligendo, quod necessario ad generationem caliditatis concurrat caliditas accidentis. Patet, quia caliditas posset fieri nulla accidentali caliditate active concurrente, { ut a lumine vel a motu. Contra diceret tu, quia sequi videtur haec causa est essentialiter subordinata ad huiusmodi caliditatis generationem, igitur caliditas est causa essentialiter subordinata ad generationem caliditatis. Nam videtur argui ab inferiori ad superius affirmative. Respondetur, quod consequentia non valet, quia ille terminus ‘essentialiter subordinatum’] negationem includit, sicut non sequitur, haec caliditas non potest fieri nisi ab hac caliditate, igitur nequit fieri caliditas nisi a caliditate, quia esse essentialiter subordinatum ad alicuius generationem est illud || non posse sine eo fieri, sicut patet ex descriptione posita essentialiter subordinatorum. Potest tamen de virtute sermonis concedi, quod caliditas est causa essentialiter subordinata ad cuius caliditatis generationem demonstrando illam, quae fit [ab actuali caliditate.
- 115rb
- <3> Tertio est notandum, quod iuxta hoc multi possunt esse sensus tituli. Unus: „Utrum infinita possunt esse nomina distincta in significando significantia causas

85 primam] primum K_2, L_1, L_2, U | dicitur] respondetur K_2, K_3, L_1, L_2, U | non] nam *add.* $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ 86 habeant] habent L_2 | sint] sunt L_2, W_0, U | efficientes] efficiens K_3 *om.* L_1, L_2, W_0, U his] istis L_1, L_2, W_0, U 87 habent¹] habet K_3, L_1, U 89 secundum] secundam K_3 90 respondetur] dicitur W_0 | huiusmodi] huius K_3, L_1, L_2, W_0, U | illa] *om.* L_1, L_2, W_0, U | ignis²] *om.* L_1, L_2, U 91 efficiens] *om.* L_1, L_2, W_0, U | saltem] *om.* L_1, L_2, W_0, U | cum...92 illa¹] qia K_3 92 potest] possit K_2, K_3, W_1 93 concurrentium] concurrente W_1 | ad eius] adest U 94 est] *om.* K_3 | quaestione] quaestionibus $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ | primi] primo K_3 95 dicitur] dicatur K_2, W_1 | est] *om.* W_1 96 intelligendo] sic *add.* K_3 97 accidentis] accidentalis K_2 *om.* K_3 actualis L_1, L_2, W_0, U | Patet] *om.* U | posset] possit W_1 98 accidentali] alia K_3 actuali L_1, L_2, W_0, U | a²] *om.* L_2 | tu] *om.* L_1, W_0 99 quia] quod L_1, L_2, W_0, U videtur] quod *add.* W_0 | haec] caliditas *add.* K_3, L_1, L_2, W_0, U | huiusmodi] huius K_3 *om.* L_1, L_2, W_0, U 102 valet] ad intentionem argumentis *add.* K_3, L_1, L_2, W_0, U | subordinatum] subordinata L_1, L_2 subordinatus W_0 103 hac] a L_1 104 a] hac L_2 ab U | alicuius] cuius K_3 106 de] ex L_1 107 cuius] huius K_2, W_1, L_1, L_2, U 109 est] *om.* L_1, L_2, W_0, U | quod] *om.* L_2 | hoc] haec K_2

92 idem...94 generatione] Arist., *De gen.*, I, 5, 322a; cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys.* II, II, qu. 15, p. 426, l. 13, p. 427, l. 36

subordinatas respectu dati effectus in propositionibus de modo cansandi per se nata subici respectu illius praedicati causa". <Alius:> „Utrum infinita possunt esse talia nomina etc. nata sic subici respectu in propositionibus de modo causandi per accidens". Tertius dimittendo: „Utrum in re possunt esse causae infinitae essentialiter subordinatae respectu dati effectus". Et quartus: „Utrum in re possunt esse infinitae causae accidentaliter subordinatae respectu alicuius effectus". Quarto supponitur ex secundo | 28ra
Physicorum, quod infinita uni accidunt, id est nomina, quae accidentaliter nata sunt verificari, de aliquo nata sunt in infinitum multiplicari. Supponitur etiam, quod infinitae sunt partes continui ad intellectum expressum in *Abbreviatis terti Physicorum*.
 120 Haec de primo.

<Articulus secundus>

<Conclusiones>

<1> } Quantum ad secundum articulum sit prima conclusio haec: dati continui 14va
 infinitae sunt causae efficientes. Patet, quia infinitae sunt partes primi mobilis, quarum
 125 quaelibet causa per se dicitur continui hic inferius, \ eo quod per se est causa in toto. 19va
 <2> Secunda conclusio: infinitae sunt causae materiales et etiam formales per se
 respectu eiusdem effectus, in quantum debet { manere vel maneret idem simpliciter. 119va
 Patet simili ratione, infinitae sunt partes materiae / et etiam formae, quarum quaelibet 19rb
 est causa per se ipsius compositi, in quantum maneret idem simpliciter, quod notanter
 130 additur, quia loquendo de identitate numerali secundo vel tertio modo dicta esto, quod
 partes materiae vel formae mutarentur, saltem parve adhuc maneret idem totum et sic
 isto non sunt causae per se istius totius, in quantum manet idem secundo vel tertio modo.

111 effectus] *bscr.* L_1 | nata] nota K_3 nati L_1 112 causa] alius *add.* K_2, K_3, W_1 alius vel secundus *add.* L_1, L_2 secundo *add.* W_0 secundus *add.* U 113 sic] est quia K_3 | respectu] *om.* $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ 114 dimittendo] terminos *add.* $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, U$ terminus W_0 | re] se K_3 | essentialiter] accidentaliter K_3 115 respectu dati] alicuius K_3 | Et] *om.* L_1, L_2, W_0, U | Et... 116 effectus] *om.* K_3 | Utrum] *om.* L_2 esse] *om.* L_1 116 respectu] *om.* L_1, L_2, W_0, U | Quarto] notandum et *add.* L_1, L_2, W_0, U 117 accidentaliter] accipitur K_3 118 nata sunt] possunt L_1, L_2, W_0, U | in] *om.* L_2 119 sunt] sint K_3 partes] causae W_1 | continui] continue L_2 continenter U | expressum] *espressis* K_3 | in... terti] tertio W_0 | terti] tertio K_3 120 Haec] hoc K_3 | Haec... primo] *om.* K_2, L_2 sequitur articulus *add.* L_1 123 Quantum] *om.* K_2 | articulum] nota *add.* L_1 *om.* K_3, W_0, U | sit] est K_3, L_1, L_2, W_0, U | prima] primo W_0 | haec] quod *add.* L_1, L_2, W_0 124 sunt¹] sint K_3 | efficientes] per se *add.* K_3, L_1, L_2, W_0, U | primi] *om.* K_3 125 quaelibet] est *add.* K_3 | dicitur] dati K_3 dicitur L_1, U | continui] generati *add.* $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ | quod] *om.* W_1 | est... toto] causat cum causato (causata L_2) K_3, L_1, L_2, W_0, U 126 etiam] *om.* K_3 127 respectu] *om.* K_3, L_1, L_2, W_0, U | debet] debent L_1, L_2, U | manere] idem *add.* K_3 | maneret] manent L_1, L_2, W_0, U 128 ratione] quia *add.* L_1, L_2, W_0, U | et] vel W_1 129 maneret] manent L_1, L_2 130 secundo] modo *add.* U | modo] *om.* W_0 | dicta] ex eo quod *add.* U | esto] isto K_3 scilicet L_1, L_2 *om.* W_0 131 materiae] *om.* K_2 | parve] per se K_3 | idem] *om.* L_2 132 isto] istae K_2, W_1 illae K_3, L_1, L_2, W_0, U | manet] manent W_0 | secundo] modo *add.* U

118 infinitae... 119 Physicorum] Mar., *Abb. In Phys.*, III, 14ra

<3> Tertia conclusio: de infinitis nominibus verificatur esse causam per se eiusdem continui. Sequitur ex precedentibus loquendo de nominibus supponentibus pro partibus causarum.

135

24ra <4> Quarta conclusio: de infinitis nominibus potest verificari esse causam per accidens eiusdem effectus. Patet, quia si domificator faciet domum, infinita sibi ||
20ra accidunt, ut dictum est in notabilibus, de quorum quaelibet verificatur esse causam per accidens] ipsius domus.

<5> Quinta conclusio: ARISTOTELES concederet, quod in causis accidentaliter subordinatis est processus in infinitum et ita in puro lumine naturali esset dicendum supponendo aeternitatem mundi. Patet per primam rationem ante oppositum.

140

115va <6> Sexta conclusio et responsalis: in nullo genere causae proceditur in infinitum in causis essentialiter subordinatis. Patet conclusio de causis efficientibus per rationem adhuc factam in praecedenti quaestione, de qua dictum fuit, quod esset demonstrativa. Et sicut ibi argutum fuit de causis efficientibus, [ita argui posset in singulis aliis generibus causarum, quia in quocumque genere causae determinati ordinis finiti, oportet esse aliquam causam totius ordinis, cum nihil fit a seipso. Sed infinitis existentibus causis subordinatis nulla esset causa totius ordinationis, igitur in nullo genere causae proceditur in infinitum in causis essentialiter subordinatis. Diceret aliquis forte, quod causa efficiens determinata, sicut Deus, est causa ordinationis in infinitis causis materialibus subordinatis. Nihil valet responsio illa, quia dictum est in praecedenti quaestione, quod infinitorum nullus est ordo. Item non posset ostendi aliqua materia, si essent infinitae Deus inciperet. Item per infinitas materias numquam deveniret ad formas, cum numquam omnes posset pertransire.

145

150

155

119vb <7> Septima conclusio: quod etiam non proceditur in infinitum { in generibus causarum, hanc probat PHILOSOPHUS, quia nulla res esset cognoscibilis, eo quod infinita

133 Tertia] quarta K_3 | verificatur] potest verificari K_3 134 continui] compositi L_1 | continui Sequitur] efficiens sequeretur W_1 136 conclusio] est *add.* K_3 137 quia] nam $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ 138 causam] causa L_2 139 ipsius] illius L_1, L_2, W_0 | ipsius domus] *om.* U 141 subordinatis] esse *add.* W_0 | est] esset L_1, L_2 142 mundi] ut *add.* W_0 143 et] *om.* L_1 144 efficientibus] essentialibus W 145 adhuc] ad hoc $K_2, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ 146 ibi] *om.* K_3 | posset] potest L_1, L_2, W_0, U 147 quia] nam $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ | finiti] *om.* L_1, L_2 facti W_0 148 fit] sit L_1 149 ordinationis] subordinationis K_2 150 Diceret aliquis] et diceret L_1 151 sicut] sit L_1, L_2, W_0, U | est] et sic esset L_1, L_2, W_0, U ordinationis] ordinis K_3, L_1, L_2, W_0, U 152 materialibus] naturalibus L_1, L_2, W_0, U | responsio illa] illud $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, W_0, U$ | quia] quod W_0 | in] quo *add.* W_0 *om.* U 153 quod] in *add.* K_3 154 infinitae] a qua *add.* K_3 | deveniret] devenimus K_3 155 formas] formam $K_2, K_3, L_1, L_2, W_0, U$ | posset] possent K_3 | pertransire] pertransiri K_3 156 etiam] *om.* L_1, L_2, W_0, U | infinitum] infinitis W_0 | in²] *om.* W_0 157 quia] sic *add.* L_1, L_2, W_0, U | res] causa W_0

140 Aristoteles... 141 infinitum] Arist., *Phys.*, VII, 1, p. 325, l. 4 (Bekker, 242a); cf. Burid., *In Met.*, qu. 3, 208, p. 53, l. 15; ibidem, qu. 3, 209, p. 53, l. 20 156 quod... 157 Philosophus] Arist., *Phys.*, VII, 1, p. 325, l. 4 (Bekker, 242a); cf. Alb. de Sax./Burid., *In Phys. I*, III, 2, 6, p. 155, l. 65, p. 156, l. 16, 26; ibidem, VII, 1, introductio, p. 317, l. 9; ibidem, VII, 1, 2, p. 319, l. 70, 82; ibidem, VIII, 2, 3, p. 366, l. 12, p. 367, l. 34; Burid., *In De cael. I*, III, 2, 1, p. 179, l. 73; idem, *In De an. I*, III, qu. 7, p. 443, l. 69; idem, *In De an. III*, III, qu. 5, p. 823, l. 22; idem, *In De an. II*, III, qu. 4, p. 670, l. 46, p. 673, l. 66

eius genera causarum nulli possunt esse nota. Modo res non perfecte scitur nec cognoscitur nisi cognitis omnibus causis saltem quo ad genera. Idem potest probari per rationem factam in praecedenti questione, quia in causis rei necessarius est ordo \ et infinita omnimodo sunt sine ordine. | Item probatur hoc ex sufficientia causarum, quia ab omni causa dependet in esse effectivo, igitur praecise sunt tot genera causarum, >quod< <quot> sunt modi dependendi effectus a suis] causis, sed tales non sunt nisi quattuor, igitur non sunt nisi quattuor genera causarum. Maior patet / ex dictis et minor patet, quia effectus non potest dependere || a causa rei vel modo dependendi a quo sine effectione, vel modo ex quo sive subiective, vel modo quo sive informative, sive modo ‘propter quid’ sive perfective. Alii modus generales inveniri non possunt.

<8> Ultima conclusio: quamvis in causis essentialiter subordinatis per novam productionem earum miraculosam factam per Deum in infinitum posset procedi, tamen in lumine naturali non conceditur, quod in causis essentialiter subordinatis possit esse processus in infinitum. Prima pars patet propter omnipotentiam Dei, quae in infinitum causas essentialiter subordinatas potest multiplicare per novam } creationem. Secunda pars patet, quia philosophus naturalis in lumine naturali ad tantum non ascendit, eo quod hoc ex lumine naturali evidens non existit.

175 Haec de secundo.

<AD RATIONES PRINCIPALES>

<1> Ad rationes principales, ad primam dicitur, quod est pro quinta conclusione.

<2> Ad secundam eodem modo, quia in accidentibus accidentaliter subordinatis, sicut et in causis, in infinitum proceditur, sed non in causis essentialiter subordinatis.

180 <3> Ad tertiam dicitur, quod omnes partes primi mobilis secundum profunditatem et situm subordinatae non sunt, nisi una causa essentialiter subordinata totalis, quia unomodo et aequae [principali concurrunt ad effectum producendum. Et ideo licet ordo 115vb

158 possunt] possent *Wo* | nec] vel *K₃, L₁, L₂, Wo, U* 159 omnibus] suis *add. K₃, L₁, L₂, Wo, U* | Idem] item *L₁, L₂, Wo* item *add. Wo* | potest] posset *K₂, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 160 quia] *om. K₃* | necessarius] necessario *K₂, W₁, L₁, Wo, U* 161 infinita] omnimode *L₁, L₂, Wo, U* | quia] nam *K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 162 dependet] dependent *K₃* | in] *om. L₁, L₂, Wo, U* | effectivo] effectus *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 163 quod] quot *L₂, Wo, U* | sed] et *L₁, L₂* 164 igitur...quattuor²] *om. Wo* | sunt] *om. L₂* | et] *om. W₁* 165 patet] probatur *L₁, L₂* | rei] nisi *K₂, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | sine... 166 effectione] sive (seu *K₃, W₁, L₁, L₂, Wo* vel *U*) effective *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 166 vel¹] sive *U* | sive²] seu *K₃* | sive³] seu *K₂, K₃, W₁, L₂, Wo, U* vel *L₁* 167 quid] *om. W₁* | sive] vel *W₁* | modus] modi *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, U* modo *Wo* 169 miraculosam] miraculose *L₂* | per] *om. Wo* | in] *om. Wo* 170 possit] posset *Wo, U* 171 quae] qui *K₃, W₁, L₁, L₂, Wo* quia *U* 172 potest] posset *K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* | creationem] impositionem [?] *W₁* 173 patet] est *K₃* 175 Haec] hoc *K₃* | Haec...secundo] *om. K₂, L₁, L₂* 177 principales] *om. K₃, L₁* ante oppositum factas *L₂, Wo, U* | ad primam] *bscr. K₃* | dicitur] *om. K₃* dicendum est *L₁, L₂, Wo, U* 178 eodem... accidentibus] dicitur quod in causis *L₁, L₂, Wo, U* | accidentibus] causis *K₂, K₃, W₁* accidentaliter] *om. K₃* 179 et] *om. L₁, L₂, Wo, U* | sed...subordinatis] *om. L₁, L₂, Wo, U* 180 dicitur] *om. K₃* 181 situm] si tamen *K₃* | non] possunt *can. W* | una] *om. U* | quia] nam *K₃, W₁, L₁, L₂, Wo, U* 182 et] *om. Wo* | principali] principaliter *L₁, L₂, Wo, U* | ideo] *om. L₁, L₂, Wo, U*

120ra sit in eis secundum situm, non tamen est ordo in eis secundum causalem habitudinem, quia talis semper attenditur penes diversas causas totales. Ad probationem cum dictis dicitur, quod probabile est, quod semper pars superior { influit per inferiorem partem ad effectus hic generandos. Sed ex illo non sequitur, quod ibi sit causalis subordinatio, eo quod pars inferior una superiore et toto penitus consimili modo causandi concurrat ad effectum, quia eadem in numero cum una sit actio totius sphaerae. 185

<4> Ad quartam dicitur, quod philosophus non concedit Deum esse infiniti vigoris in lumine naturali, concedit eum tamen infinitae perfectionis, essentialis et infinitae excedere primam intelligentiam dependentem sicut semper species inferior speciem superiorem,] de quo magis videbitur in octavo. Nihilominus non concedit, quod aliquam speciem || mediam inter eum et primam intelligentiam possit producere propter hoc, si novam speciem produceret, PHILOSOPHUS reputaret \ ipsum mutari in voluntate. Dicit enim quod immutabiliter et aeternaliter voluit agere cum ista intelligentia tamquam suprema dependente, et quod nullo modo aliter facere potest, quando dicitis, quod in octavo *Physicorum* dicit eum esse infinitum, dicatur quod est infinitus infinitae durationis actualis, sicut dictum est ibidem in *Abbreviatis*. Et fides autem concederet, quod infinitae possunt esse causae mediae, sed non sunt nec erunt, quia primae causae non placet eas producere. / Ad rationem de causa finali dicitur, quod appetitus naturalis fertur in unum determinatum finem, sed appetitus animalis etiam non fertur >defectum< <de facto> in aliud, quam quod sibi >defectum< <de facto> praesentatur per modum boni finalis et ergo avarus indeterminatas divitias appetitu animali statuit finem, quibus forte habitis novo appetitu quaerit ulteriores. Eodem modo appetitus naturalis hominis est in scire, qui est unus finis. Animalis autem est indeterminatum scire et determinatum 190 195 200 205

183 tamen] om. K₃ | est] om. L₁ 184 semper] solum W₁ | dictis] om. L₁, L₂, U dicit W₀ etc. add. L₁, L₂, W₀, U 185 partem] om. W₀ 186 generandos] generandus W₀ | Sed] Et L₁, L₂ | illo] hoc K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀ 187 quod] om. W₁ | una] cum add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, U | superiore] superiori K₃, L₁, L₂, U causandi] om. K₃ | concurrat] concurrant L₁, L₂ concurrunt W₀, U 188 eadem] eodem modo K₃ sphaerae] speciei K₃ 189 dicitur] om. K₃ 190 tamen] esse add. K₃, L₁, L₂, W₀, U 191 primam] om. L₁ inferior] superior K₃, L₁, L₂, W₀, U 192 superiorem] inferiorem K₃, L₁, L₂, W₀, U 193 mediam] om. W₁ eum] Deum K₃ eam L₁ | intelligentiam] dependentem (nec add. K₃) add. K₃, L₁, L₂, W₀, U | possit] posset K₃, L₁, L₂ | producere] exduceret W₀ 194 hoc] quia add. K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U | si] om. W₀ reputaret] putaret K₃ 195 cum] tamen K₃ 196 et] om. L₁, L₂ 197 quod in] om. W₀ | eum] Deum W₀, U infinitum] infinitae W₁ | quod²] intelligit quod add. K₃ | infinitus] id est add. L₁, L₂, W₀ sicut add. U infinitae] infinitate W₁ 198 Et] om. K₃, W₁, L₂, W₀, U | concederet] concedit K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U 199 possunt] possint K₂ | primae causae] prima causa W₀ 200 rationem] rationes K₃ rationes arguentes L₁, L₂, W₀, U | dicitur] dicatur K₂, K₃, W₁ | naturalis] om. U 201 sed] et L₁, L₂, W₀, U | etiam] nam add. L₁, L₂, W₀, U | defectum] de facto K₂, K₃, W₁, L₁, L₂, W₀, U 202 quod] om. L₁ | defectum] de facto K₂, K₃, W₁ om. L₁, L₂, W₀, U | praesentatur] re<prae>sentatur K₃ 203 finalis] vel apparentis boni L₁, L₂, W₀, U | et] om. W₀, U | indeterminatas] determinatus W₁ | indeterminatas divitias] determinatis divitiis L₁, L₂ | animali] naturali L₁ 204 novo] nullo L₂ | appetitu] habitu L₁ | quaerit] quaereret L₁, L₂ ulteriores] indeterminatum add. K₃ 205 in] om. K₃ | qui] quod U | determinatum] indeterminatum L₁, W₀ in determinato L₂

197 quod¹... infinitum] Arist., *Phys.*, VIII, 1, p. 373, l. 7 (Bekker, 252a) | quod²... 198 Abbreviatis] Mar., *Abb. In Phys.*, III, 14ra

contemplari, quibus forte acquisitis novo appetitu animali appetit ulteriora. Et supposito, quod sic in infinitum procedetur, tamen hoc est in eodem genere boni et sic non in finibus subordinatis. | Ad secundam rationem dicitur, quod grave descendens solum 28va
 unum finem appetit, scilicet locum naturalem, vel se conservare et propter hoc se movet.
 210 Diceres tu, quod infinita appetit, quia non { tanta velocitate movetur quin maiore. 120rb
 Dicitur, quod esto, quod hoc ita esset non plus sequitur, nisi quod unum determinatum finem infinite appetit et sic ratio non est ad propositum. Posset etiam negari grave infinita appetere [appetitu accidentali, qui est ille motus, quia non infinita velocitate 116ra
 movetur, quia non quantalibet prima solutio || recta est. Ad rationes arguentes de causis 24vb
 215 materialibus et formalibus: ad primam dicitur, quod PHILOSOPHUS vocat materiam infinitam, quia quantum est ex parte sui, ad nullam formam est determinata et causam infinitatis tertio *Physicorum* as]signat, quia divisio continua et successiva infinita 20vb
 generatio et corruptio sunt rationae materiae, sed ex hoc nihil sequitur contradicta. Ad secundam dicitur, quod partes materiales vel formales possunt dici causae per se, sed 220
 non sunt subordinatae, } cum sint partes eiusdem totius et eundem habent modum causandi. Adhuc autem quod si assumens, quod mediaetates totius sunt essentialiter subordinatae, dicitur, quod non sunt sibi invicem subordinatae essentialiter, cum una possit esse sine alia, nec coniunctim acceptae totius, cum sint idem quod totum, nec 225
 divisim acceptae dicuntur proprie causae essentialiter subordinatae totius nec per modum materiae. Totum autem est causa earum \ per modum formae, de quo dicitur in 20rb
 septimo huius, et sic non proceditur in infinitum in causis totalibus subordinatis, cum illae omnes partes sint partiales et eundem modum causandi habentes, nec valet illa consequentia hoc nequit esse sine illo, igitur illud est causa istius essentialiter

206 animalij] naturali L_1, L_2, Wo, U 207 procedetur] procedendum K_3 procederet L_1, L_2, Wo, U | non] est
 add. $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | in³...208 finibus] inferioribus K_3 208 finibus] subalternatis add. U
 subordinatis] Per haec ad illam primam rationem sufficienter patet quid sit dicendum add. L_1 | dicitur]
 om. K_3 209 conservare] conservari K_3, L_2, U | movet] quando add. W_1 movat L_1 sed add. Wo, U 210 tu]
 om. L_1, Wo, U | infinita] infinite $K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | maiore] maiori W_1, Wo, U 211 quod¹] quia W_1
 quod esto] om. K_2 | esto] estimo L_1 | esset] sit W_1 | nisi] quam L_1, L_2, Wo, U 212 finem] om. L_2, Wo
 finem infinite] infinitum L_1 in fine U | et] om. K_3 | sic] om. L_1, L_2 | est] procedit quo L_1, L_2, U
 procederet quo Wo | negari] negare K_2, Wo 213 infinita¹] infinite $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | motus]
 locus Wo | quia] qui U 214 quantalibet] magna add. K_3 tanta et quantolibet (quamlibet U) maiori $L_1, L_2,$
 Wo, U | est] om. U et variabiliter [?] add. Wo | arguentes] om. K_3 215 materialibus] naturalibus Wo
 ad primam] om. L_1, L_2, Wo | ad...dicitur] om. U | vocat] om. U 216 est²] om. U | determinata]
 derterminata U 217 infinitatis] in add. $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ infineitatis L_1, L_2, Wo | *Physicorum*]
 om. W_1 | assignat] om. K_3 | continua] continui K_3, L_1, L_2, U | et] est Wo, U | successiva] mutatio add.
 Wo, U 219 dicitur] om. K_3 220 sunt] om. L_1 | cum] non add. Wo | habent] habeant K_2, K_3 221 Adhuc]
 ad hoc $K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ | si] om. $K_2, K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 222 sunt] sint W_1 | sibi] om. K_3
 subordinatae²] ordinatae K_3 223 possit] posset Wo, U | totius] om. K_3 | sint] sit L_1, L_2 224 nec] nisi $K_2,$
 $K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 225 est] om. Wo | earum] perfectior Wo | dicitur] om. K_3 226 huius] om. U
 227 partes] om. L_1 | sint] sunt L_1 | illa] haec $K_3, W_1, L_1, L_2, Wo, U$ 228 nequit] non potest K_3 | illud]
 om. L_1, L_2, Wo, U | istius] om. L_1, L_2, Wo, U

215 quod...216 infinitam] Arist., *Met.*, II, 2, p. 37, l. 22 (Bekker, 994a) 216 causam...218 contradicta]
 Arist., *Phys.*, III, 6, p. 131, l. 11 (Bekker, 206a)

subordinata, cum ita sit semper de partibus integralibus et de toto intelligitur et de toto, inter quae non est subordinatio essentialis.

230

<RATIO POST OPPOSITUM>

Ratio post oppositum est pro quinta et septima conclusionibus.

Haec de quaestione ultima totius secundi *Metaphysicae*.

* * *

20ra Sed tertius *Metaphysicae* non consuevit legi nec habentur quaestiones de eo / et ideo circa quartum *Metaphysicae* quaeritur. Et sic est finis.

235

229 cum...230 essentialis] respectu huius sic enim est in toto et (in *add. L₂, Wo, U*) partibus quantitativis (quantificativis *Wo*) in (inter *Wo*) quae proprie non est alius (aliquis *Wo*) modus causandi *L₁, L₂, Wo, U* intelligitur... toto²] *om. K₂, K₃, W₁* 232 est] et *K₃ om. W₁* | quinta] sexta *K₃, L₁, L₂, Wo, U* | septima] huius *add. K₃* 233 Haec...*Metaphysicae*] *om. K₃* haec de illa quaestione (et *om. U*) per consequens de omnibus quaestionibus secundo (secundi *Wo, U*) *Metaphysicae* *L₂, Wo, U* 235 Sed...236 finis] Sequitur quaeritur circa quartum *Metaphysicae* *K₃* Sed tertius *Metaphysicae* non consuevit legi quia est de erroribus ideo nec quaestiones habentur super eo ideo circa quartum. Quaeritur completis quaestionibus secundi et prima quaestio est... *W₁* Nota quod tertius *Metaphysicae* non censuevit legi (et sic *om. Wo, U*) (nec *om. U*) quaestiones habentur super (tertium. Et ideo circa... *om. U*) (Sequitur... *L₁*) (quartum quaeritur *add. Wo*) *L₁, L₂, Wo, U* | *Metaphysicae*] *om. K₂* | de] super *K₂* | et...236 finis] *om. K₂*

INDEX AUCTORUM

- Albertus de Saxonia/Iohannes Buridanus 6, 18-19, 28, 38-39, 47, 50, 66-68, 82, 85, 87, 95, 101, 109-110, 113-114, 123-124, 130-133, 135
- Andrea de Nissa 3
- Anicius Manlius Seuerinus Boethius 3
- Aristoteles 3, 5-13, 15-22, 24, 26-41, 43, 47-48, 50, 52-54, 57-61, 63-68, 70, 73-77, 79-87, 90, 93, 95, 98-106, 109-117, 119-126, 130-133, 135, 137-138
- Auctor 'Libri de causis' 109, 116
- Averroes 6, 18-20, 32, 49-50, 57, 65, 75, 87, 102-104, 107, 111-113, 116, 118, 120-121, 126
- Avicenna 32, 120, 126
- Beda Venerabilis 109
- Conradus Halberstadensis 3
- Eustratius Nicaenus 15, 29
- Galenus 73
- Hippocrates 73
- Iohannes Buridanus 3, 5-8, 13, 15-22, 24, 26-27, 29, 33, 38, 41-42, 47-48, 50, 53, 57-60, 65-68, 70, 75, 81-83, 85-87, 90, 95, 101-104, 106, 109-110, 112-114, 116, 120, 131-132, 135
- Isidorus Hispalensis 3
- Lucius Annaeus Seneca 3
- Marsilius de Inghen 3, 52, 116, 123, 134, 137
- Philosophus v. Aristoteles
- Plato 52, 66
- Pseudo-Aristoteles 26, 35
- Themistius 82
- Thomas de Aquino 111, 113-115
- Valerius Maximus 3

INDEX OPERUM

- Abbreuiationes Caminenses in Aristotelis Metaphysicam* = *Abb. Cam.* (Iohannes Buridanus) 27, 66, 68, 87
- Abbreuiationes super octo libros Physicorum Aristotelis* = *Abb. in Phys.* (Marsilius de Inghen) 116, 134, 137
- Analytica posteriora* = *Anal.* (Aristoteles) 24, 40, 75, 77, 87, 99-101, 103-105, 113-114, 120
- Aphorismi* = *Aphor.* (Hippocrates) 73
- Auctoritates Aristotelis* = *AA* 3, 5-7, 11, 13, 16, 21, 26, 33, 74, 86, 101, 103, 105
- Commentarium magnum in libros De anima* = *In De an.* (Averroes) 65
- Commentarius in librum I Ethicorum Nicomacheorum* = *In Eth.* (Eustratius Nicaenus) 15, 29
- De anima* = *De an.* (Aristoteles) 8, 19, 26, 31, 47, 57-60, 64, 66-67, 83, 85-86, 90, 98, 101, 106, 109-110, 112, 117, 130
- De caelo et mundo* = *De cael.* (Aristoteles) 3, 48, 82, 87, 112, 130-131
- De generatione et corruptione* = *De gen.* (Aristoteles) 52, 57-58, 64, 133
- De iuventute et senectute* = *De iuv.* (Aristoteles) 16
- De longitudine et breuitate vitae* = *De long.* (Aristoteles) 84
- De physico auditu libri octo* = *In Phys.* (Averroes) 6, 18, 20, 32, 49-50, 57, 75, 104, 120, 126
- De sensu et sensato* = *De sen.* (Aristoteles) 16, 58
- De sophisticis elenchis* = *De elen.* (Aristoteles) 12
- Epistulae morales ad Lucilium* = *Ad Luc.* (Lucius Annaeus Seneca) 3
- Ethica Nicomachea* = *Eth.* (Aristoteles) 5-11, 13-15, 17-18, 20-22, 24, 26-27, 30-37, 50, 53, 57, 59, 63, 73-74, 76, 79, 101-103, 112
- Etymologiarum siue Originum libri XX* = *Etym.* (Isidorus Hispalensis) 3
- Expositio in Aristotelis De anima (de prima lectura)* = *In De an.* IV (Iohannes Buridanus) 58, 60, 65, 67-68, 83, 86, 90, 101, 106, 109, 112, 114
- Expositio in Aristotelis de caelo* = *In De cael.* I (Iohannes Buridanus) 3, 27, 50, 131, 135
- Expositio in Aristotelis Physicam* = *In Phys. I* (Albertus de Saxonia vel Iohannes Buridanus) 6, 18, 28, 39, 47, 50, 66, 68, 85, 101, 110, 113, 123-124, 130-132, 135
- Facta et dicta memorabilia* = *Fac.* (Valerius Maximus) 3
- In libros De anima paraphrasis* = *In De an.* (Themistius) 48, 82
- Isagoge ad artem parvam Galeni* = *In Aphor.* (Galenus) 73
- Lectura Erfordiensis in Aristotelis Metaphysicam I–VI* = *In Met.* (Iohannes Buridanus) 5, 7-8, 13, 15, 17-22, 24, 26-27, 29, 33, 41-42, 47-48, 50, 57, 59, 65-66, 68, 70, 75, 83, 85, 87, 102-103, 106, 109-110, 112, 114, 116, 131-132, 135
- Liber de causis* = *Lib. de caus.* (Auctor ‘Libri de causis’) 109, 116
- Liber de Philosophia prima sive Scientia divina* = *In Met.* (Avicenna) 120, 126
- Magna moralia* = *Mag. mor.* (Pseudo-Aristoteles) 26, 35
- Meno* = *Men.* (Plato) 66
- Metaphysica* = *Met.* (Aristoteles) 6-7, 12-14, 16, 18-22, 26-28, 32-33, 37-38, 40-41, 43, 48, 57-61, 64-66, 68, 70, 73-75, 80, 86-87, 98, 101-106, 109, 111-112, 115-116, 120-124, 126, 130-131, 138
- Metaphysicorum libri XIII* = *In Met.* (Averroes) 19, 49, 87, 102, 111-113, 116, 118, 121
- Metheora (Meteorologica)* = *Meteor.* (Aristoteles) 81, 93

- Phaedo* = *Phaed.* (Plato) 52
- Philosophiae consolatio* = *Phil. con.* (Anicius Manlius Seuerinus Boethius) 3
- Physica* = *Phys.* (Aristoteles) 6, 24, 39, 47, 50, 54, 65, 68, 95, 110, 117, 120-121, 123-124, 130-132, 134-135, 137-138
- Politica* = *Pol.* (Aristoteles) 21-22, 27, 29, 33, 47, 53, 130
- Posteriorum resolutoriorum libri duo* = *In Anal.* (Averroes) 103, 107
- Quaestiones in Aristotelis De anima (de prima lectura)* = *In De an. I* (Iohannes Buridanus) 5-8, 16-17, 24, 27, 38, 50, 53, 58, 67, 83, 86, 95, 101, 109, 112, 132, 135
- Quaestiones in Aristotelis De anima (de tertia lectura)* = *In De an. III* (Iohannes Buridanus) 3, 6, 19, 38, 67, 81, 85, 109, 120, 135
- Quaestiones in Aristotelis De anima secundum textum vulgatum a Georgio Lokert* = *In De an. II* (Iohannes Buridanus) 6-7, 21, 27, 38, 50, 57-58, 67-68, 85, 104, 109, 112-113, 135
- Quaestiones in Aristotelis De caelo* = *In De cael. II* (Iohannes Buridanus) 27, 50, 82, 87, 112-113, 131
- Quaestiones in Aristotelis Physicam* = *In Phys. II* (Albertus de Saxonia vel Iohannes Buridanus) 18-19, 38, 47, 50, 67-68, 82, 87, 95, 109-110, 114, 130-133
- Quaestiones super libros Priorum analyticorum* = *Quaes. in Anal.* (Marsilius de Inghen) 52, 116, 123
- Sententia libri Metaphysicae* = *Sen. Met.* (Thomas de Aquino) 113-115
- Sententiae, sive Axiomata philosophica ex Aristotele et aliis praestantibus collecta* = *Sen.* (Beda) 109
- Timaeus* = *Tim.* (Plato) 66
- Topica* = *Top.* (Aristoteles) 20, 32, 41
- Tripartitus moralium* = *Trip. mor.* (Conradus Halberstadensis) 3